

*Turpe est Patriocia nobili et causas
Oranti suis iniquis versatur ignominie
L. 348 de Off.*

FORMULA Regiminis Ducatús Carlandia

Exordium
Formula Regiminis

*Porro cum inter alia commissionis in Carlandia
et Fergallia hoc ducatús obeunda negotia illas
quos, in iunctum nobis esset, ut iura et leges cer-
tamq; Rationem et formam, qua et ductus hic
et ordine regi et gubernari et iustitia ipsi, quorum
intus est administrari possit auctoritate nostra
Commisionali praesentibus constitueremur.*

*Nos idcirco a qua felici gentium hominum
pactorum, qui his hac provincia Regno magnos*

**TIESĪBAS
CAURI
LAIKIEM:
VĒSTURE,
VĒRTĪBAS,
VALSTS**

**Recht im Wandel der Zeit:
Geschichte, Werte, Staat**

**Law Through the Ages:
History, Values, State**

**Liber Amicorum
profesoram Jānim Lazdiņam**

Grāmata "Tiesības cauri laikiem:
vēsture, vērtības, valsts" ir kolēģu,
skolēnu un draugu veltījums
profesoram Jānim Lazdiņam
60 gadu dzimšanas dienā

 Jānis Lazdiņš

TIESĪBAS CAURI LAIKIEM: VĒSTURE, VĒRTĪBAS, VALSTS

**Recht im Wandel der Zeit:
Geschichte, Werte, Staat**

**Law Through the Ages:
History, Values, State**

***Liber Amicorum*
profesoram Jānim Lazdiņam**

Zinātniska monogrāfija
prof. SANITAS OSIPOVAS,
prof. FRANKA L. ŠĒFERA (*Frank L. Schäfer*) un
asoc. prof. JĀŅA PLEPA zinātniskajā redakcijā

LU Akadēmiskais apgāds

UDK 34(474.3)

Ti213

Tiesības cauri laikiem: vēsture, vērtības, valsts = Recht im Wandel der Zeit: Geschichte, Werte, Staat = Law Through the Ages: History, Values, State. *Liber Amicorum* profesoram Jānim Lazdiņam. Zin. red. S. Osipova, F. L. Schäfer, J. Pleps. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2026. 336 lpp.

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE

Kolektīvā monogrāfija atzīta par atbilstošu monogrāfijas prasībām un rekomendēta izdošanai ar Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Juridiskās zinātnes institūta zinātniskās padomes 2026. gada 24. februāra sēdes lēmumu Nr. 22-21/1.

Autori: Mihaels Geistlingers (*Michael Geistlinger*), Elīna Grigore-Bāra, Kārlis Ketners, Māris Kūlis, Marju Luts-Sootaka (*Marju Luts-Sootak*), Sanita Osipova, Jānis Pleps, Franks L. Šēfers (*Frank L. Schäfer*), Kristofs Šēve (*Christoph Schewe*), Tomass Šmics (*Thomas Schmitz*), Filips Švarcs (*Philipp Schwartz*), Anda Smiltēna, Gvido Straube, Anita Vaivade, Guntis Zemītis, Ineta Ziemeļe

Zinātniskie redaktori: prof. Sanita Osipova, prof. Franks L. Šēfers (*Frank L. Schäfer*) un asoc. prof. Jānis Pleps

Recenzenti:

Dr. iur., Dr. sc. pol. Tālav Jundzis, Latvijas Zinātņu akadēmijas īstētais loceklis

Dr. hist. Valdis Blūzma, Biznesa augstskolas "Turība" Tiesību zinātņu katedras profesors

Pateicība par atbalstu grāmatas tapšanā zinātnes projektu mecenātam, zvērinātu advokātu biroja "Eversheds Sutherland Bitāns" vecākajam partnerim un zvērinātam advokātam Mārim Vainovskim.

Pateicība fotogrāfam Borisam Koļesņikovam par piekrišanu Jāņa Lazdiņa fotogrāfijas izmantošanai grāmatā.

Bibliogrāfijas sastādītāja Sandra Fomina

Latviešu valodas redaktore Sandra Priedīte

Angļu valodas korektore Andra Damberga

Maketa un vāka dizainu veidojusi Baiba Lazdiņa

Maketētāja Ineta Priga

© Rakstu autori, teksts, 2026

© Sandra Fomina, bibliogrāfija, 2026

© Baiba Lazdiņa, dizains, 2026

© Latvijas Universitāte, 2026

ISBN 978-9934-36-557-7

ISBN 978-9934-36-558-4 (PDF)

<https://doi.org/10.22364/tclvv.26>

SATURA RĀDĪTĀJS

Edvīns Danovskis

Priekšvārds	6

Sanita Osipova, Frank L. Schäfer, Jānis Pleps

Profesors Jānis Lazdiņš: kolēģis, skolotājs, draugs...	7
Professor Jānis Lazdiņš: Colleague, teacher, friend	11

Profesora Jāņa Lazdiņa publikācijas (1996–2025)	15

01 Vēsture Geschichte / History

Jānis Pleps

Tiesību vēstures nozīme tiesību piemērošanā The role of legal history in the application of law	48

Sanita Osipova

Latvijas tiesību vēstures attīstība kopš valstiskās neatkarības atjaunošanas 1990./1991. gadā The development of Latvian legal history since the restoration of national independence in 1990/1991	68

Guntis Zemītis

Kristieši pagānu tiesas priekšā Romas katoļu kristīgās misijas un Livonijas krusta karu laikā Christians facing a pagan trial during the Roman Catholic Christian mission and the Livonian Crusades	87

Anda Smiltēna

Bizantijas tiesību kodeksi un to ietekme Krievijas valstiskuma veidošanā Byzantine law codes and their influence on the formation of Russian statehood	99

Gvido Straube

Agrīnā parlamentārisma izpausmes XVII–XVIII gadsimta Vidzemes luteriskās baznīcas ikdienā Manifestations of early parliamentarism in the everyday life of the Vidzeme Lutheran Church in the 17th–18th centuries	118

Marju Luts-Sootak

Instruction and education of Baltic peasantry to the legal peace and Rule of Law through the judiciary (second half of the 19th century)

Baltijas zemniecības pamācīšana un izglītošana tiesiskajam mieram un tiesiskai valstij ar tiesu varas starpniecību (XIX gadsimta otrā puse) 128

Philipp Schwartz

„Die Medizin ist meine gesetzliche Ehefrau, die Literatur meine Geliebte.“ –

Das Ehehindernis der Scheinehe

“Medicīna ir mana likumīgā sieva, literatūra – mana mīļotā.” –

Kavēklis fiktīvai laulībai 143

02 Vērtības Werte / Values

Anita Vaivade

Cilvēka cieņa kā vērtība nemateriālā kultūras mantojuma tiesībās

Human dignity as a value in intangible cultural heritage law 154

Māris Kūlis

Patiesība un likums

Truth and law 164

Frank L. Schäfer

Privatrechtskonforme Auslegung der Grundrechte

Pamattiesību interpretācija atbilstoši privāttiesībām 174

Elīna Grigore-Bāra

Īpašums kā tiesību filozofijas kategorija

Property as a concept in legal philosophy 189

03 Valsts Staat / State

Ineta Ziemeļe

Ilgstoša okupācija un tās sekas:

Baltijas valstis starptautiskajās tiesībās

Long-term occupation and its consequences:

The Baltic states in international law 208

Michael Geistlinger

Die Dauernde Neutralität Österreichs und die Beteiligung

Österreichs an der Europäischen Skyshield Initiative (ESSI)

Austrijas pastāvīgā neitralitāte un tās līdzdalība Eiropas Debesu

vairoga iniciatīvā (ESSI) 218

Kārlis Ketners

Directions in the evolution of Latvia's public finance legislation

Latvijas publisko finanšu regulējuma attīstības virzieni 233

Thomas Schmitz

Digitalisation in legal science and education:

Merits, challenges, prospects

Digitalizācija tiesību zinātnē un juridiskajā izglītībā:

ieguvumi, izaicinājumi, perspektīvas 249

Christoph Schewe

The unity of the legal order – an illusion in a multilevel and fragmented legal world?

Law, logic, and the search for coherence beyond the nation state

Tiesību sistēmas vienotība – ilūzija daudzlīmeņu un fragmentētā tiesiskajā

pasaulē? Tiesības, loģika un saskaņotības meklējumi ārpus nacionālās valsts 269

Summary 282

Literatūras un avotu saraksts 294

Ziņas par rakstu autoriem 328

PRIEKŠVārds

Ilgs, pašizliedzīgs darbs un uzticība Latvijas Universitātei un tās misijai nes augļus – kolēģu un sadarbības partneru pateicību par atbalstu un kopīgi paveikto. To savā 60 gadu jubilejā saņem Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes profesors Jānis Lazdiņš kopā ar Latvijas tiesību zinātnē unikālu un, šķiet, vēl nebijušu dāvanu – laikabiedru sagatavotu zinātnisku monogrāfiju profesora zinātnisko interešu jomā. Šī ir viena no vispaliekošākajām veltēm, kādu cilvēks vien var vēlēties.

Jubilāra veikums Latvijas Universitātē ir vairāk nekā 30 gadi pedagoģiskajā darbā, docējot studiju kursus Latvijas tiesību vēsturē, tiesību filozofijā un finanšu tiesībās, daudzas Latvijas tiesību vēstures pētniecībai un citiem tematiem veltītas publikācijas, kā arī aktīvs organizatoriskais darbs, vadot Tiesību teorijas un vēstures zinātņu katedru un tiesību zinātnes doktora studiju programmu, līdzdarbojoties dažādās koleģiālās institūcijās (Latvijas Universitātes Senātā, fakultātes domē u. c.). Pateicoties profesora Jāņa Lazdiņa aktīvajam darbam, viņa vadībā jau daudzus gadus iznāk Latvijas tiesību zinātnē ļoti nozīmīgais Latvijas Universitātes žurnāls “Juridiskā Zinātne”, kurš pēdējo gadu laikā indeksēts datubāzē Erih+ un SCOPUS un ir viens no nedaudziem augstas kvalitātes, recenzētiem periodiskajiem izdevumiem tiesību zinātnē.

Šā rakstu krājuma autori ir dažādu zinātņu nozaru doktori – gan Juridiskās fakultātes kolēģi, gan ciešākie ārvalstu sadarbības partneri un kolēģi no citām zinātņu nozarēm (vēstures, filozofijas, ekonomikas, mākslām), ar kuriem profesors sadarbojies starpnozaru pētniecības projektos. Raksti ir oriģināli, šim izdevumam īpaši gatavoti pētījumi profesoram saistošajās jomās – tiesību vēsturē, jo īpaši Latvijas valstiskuma pamatavotu izpētē, kā arī tiesību filozofijā.

Sena gudrība vēsta – jo tālāk atskatāmies pagātnē, jo tālāk pārredzam nākotni. Tādēļ vēstures, arī tiesību vēstures, izzināšana ir vajadzīga ikvienam, kurš vēlas attīstīt ne vienā vien dzīves jomā nepieciešamo, bet mistiskā miglā apvīto prasmi – tālredzību. Esmu drošs, ka arī jubilārs, kuram veltīts šis izdevums, zinās daudzus jo daudzus gadījumus, kad rakstnieki, filozofi un zinātnieki, pārkāpjot 60 gadu sliekšni, dzīvi apliecinošā esības priekā radījuši viņu dzīvē pašus nozīmīgākos darbus. To jubilāram vēl gan šīs monogrāfijas radošais kolektīvs, gan šo rindu autors!

Dr. iur. Edvīns Danovskis,
LU Juridiskās fakultātes dekāns

PROFESORS JĀNIS LAZDIŅŠ: KOLĒĢIS, SKOLOTĀJS, DRAUGS...

Sanita Osipova, Frank L. Schäfer, Jānis Pleps

Krājuma redaktorus ar jubilāru profesoru Jāni Lazdiņu saista daudz kopīga – visupirms gan darba dzīvē, jo gadu gaitā ir turpināta sadarbība zinātnē un pedagoģijā, kas izvērtusies arī siltās cilvēciskās attiecībās.

Profesore Sanita Osipova ar Jāni Lazdiņu iepazīnās 1995. gada vasarā, kad abi kā jaunie pasniedzēji bija iesaistīti topošo tiesību zinātņu studentu dokumentu pieņemšanā, pēc tam sekoja darbs Tiesību teorijas un politikas zinātņu katedrā profesora Edgara Melķiša vadībā un kopīgs darbs pie publikācijām tiesību vēsturē. Asociētais profesors Jānis Pleps iepazīna profesoru Lazdiņu vispirms kā studentu, kad 2000. gada rudens semestrī profesors “puskursam” lasīja lekcijas Latvijas tiesību vēsturē, savukārt 2004. gada pavasarī pie viņa apguva tiesību filozofiju. Vēlāk pievienojās kā kolēģis Tiesību teorijas un vēstures zinātņu katedrā. Freiburgas universitātes profesors Franks L. Šēfers (*Frank L. Schäfer*) iepazīnās ar profesoru Lazdiņu 2008. gada novembrī Kopenhāgenā, kur notika 5. Baltijas jūras reģiona tiesību vēstures konference “Nacionālisms un tiesību vēsture Baltijas jūras reģionā pēc 1800. gada”. Katram no šiem iepazīšanās brīžiem ir sekojusi ražīga sadarbība, kas turpinās joprojām, un šī grāmata ir tam apstiprinājums.

Profesors Jānis Lazdiņš ir ļoti daudzpusīgs zinātnieks, jo viņam ir gan maģistra grāds vēsturē, gan doktora grāds tiesību zinātnēs. Plašās zināšanas divās zinātnes disciplīnās ir ļāvušas viņam kļūt par vadošo Latvijas tiesību vēstures pētnieku, ko apliecina arī 2018. gadā saņemtais Latvijas Zinātņu akadēmijas apbalvojums – Dītriha Andreja Lēbera balva.

Profesors aktīvi darbojas starptautiskajos tiesību vēsturnieku tīklojumos, 2010. gadā iekļaujoties Maksa Planka Eiropas tiesību vēstures institūta, kas darbojās Frankfurtē pie Mainas (*Max-Planck-Institut für europäische Rechtsgeschichte, Frankfurt am Main*), izveidotā tiesību vēsturnieku tīklojumā kā Austrumeiropas partneris, tāpat viņš darbojas Baltijas jūras reģiona tiesību vēsturnieku tīklojumā, kā arī ir Eiropas Salīdzināmās tiesību vēstures asociācijas (*European Society for Comparative Legal History*) biedrs.

Pētījumiem Latvijas tiesību vēsturē ir sekojuši pētījumi tiesību filozofijā un nodokļu tiesībās. Katrā no nozarēm veidota sadarbība ar citiem pētniekiem, jo profesors Lazdiņš kā aizrautīgs basketbolists arī profesionālajā dzīvē ir komandas spēlētājs. Līdz ar to, veicot pētījumus, kā arī gatavojoties lekcijām, viņš uzrunā atbilstošās nozares speciālistus, lai gūtu pilnīgāku skatījumu par pētāmo objektu. Var teikt, ka profesora Lazdiņa zinātniskā darbība tiek veikta, izmantojot Sokrāta metodi – dialoga formā.

Līdzās zinātniskajam un pedagoģiskajam darbam jāmin profesora Lazdiņa personiskais ieguldījums, kā galvenajam redaktoram jau ilgus gadus veidojot un attīstot Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes žurnālu. Tieši pateicoties viņam, žurnāls ir iekļauts indeksētajās datubāzēs Erih+ un SCOPUS.

Varētu turpināt profesora Lazdiņa ražīgā zinātniskā darba uzskaitījumu, taču redaktori vēlas paskaidrot krājuma ideju un uzrunāto autoru izvēli. Profesora zinātniskie darbi ir publicēti latviešu, vācu, angļu un krievu valodā. Tas lielā mērā ir noteicis arī šā krājuma valodu izvēli, proti, tajā apkopoti raksti trijās valodās – latviešu, angļu un vācu.

Rakstus krājumā iesniegt tika aicināti profesora Lazdiņa vadīto un konsultēto promocijas darbu autori Elīna Grigore-Bāra, Anda Smiltēna un Anita Vaivade. Tāpat tika uzrunāti tie Latvijas un ārvalstu zinātnieki, kuriem ir izveidojusies cieša sadarbība ar profesoru, gan rakstot publikācijas, gan organizējot konferences, gan izstrādājot pētniecības projektus. Tie ir dažādu nozaru speciālisti: juristi, vēsturnieki, filozofi un ekonomisti. Katrā zinātnes nozarē ir sava, specifiska zinātnisko rakstu veidošanas un noformēšanas tradīcija, ko grāmatas redaktori respektē.

Grāmatas nosaukumu un struktūru noteica profesora Lazdiņa zinātniskā jaunrade, kas veltīta tiesību vēsturei, tiesību filozofijai un nodokļu tiesībām, kas viņa publikācijās vienmēr pētītas kopsakarā ar indivīda un sabiedrības interesēm, vērtībām, pamattiesībām un valsti. Līdz ar to profesora kolēģi, audzēkņi un draugi apvienojās, lai viņam apaļā jubilejā dāvinātu zinātnisko rakstu krājumu “Tiesības cauri laikiem: vēsture, vērtības, valsts”.

Krājuma struktūru veido raksti, kas grupēti trīs sadaļās: raksti par vēsturi, raksti par vērtībām un raksti par valsti.

Pirmo krājuma sadaļu “Vēsture” ievada divi grāmatas redaktoru raksti, pētījumi par tiesību zinātnes apakšnozari – tiesību vēsturi. Jānis Pleps pēta Latvijas tiesību vēstures praktisko lietojamību un tiesību vēsturnieku nozīmi Latvijas kā tiesiskas valsts atjaunošanā, bet Sanita Osipova analizē Latvijas tiesību vēstures kā zinātnes attīstību pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas un uzsver daudzpusīgo publikāciju klāstu, kas izdotas šajā posmā, skaidri iezīmējot, ka profesora Lazdiņa publikācijas aptver gan publisko, gan privāto tiesību vēsturi.

Šiem rakstiem seko tādi, kas izkārtoti vēsturiskā pēctecībā no senāko laiku Latvijas tiesību vēstures izpētes uz mūsdienām. Līdz ar to nākamais ir akadēmiķa Gunta Zemīša raksts par kristiešiem pagānu tiesas priekšā Romas katoļu kristīgās misijas un Livonijas krusta karu laikā. Tam seko Andas Smiltēnas raksts “Bizantijas tiesību kodeksi un to ietekme Krievijas valstiskuma veidošanā”. Lai gan šis raksts nav pētījums Latvijas tiesību vēsturē, taču tas ļauj dziļāk izprast vēsturiskās saknes saistībā ar Krievijas ambīcijām veidot impēriju, kas vēstures gaitā atkārtoti ir apdraudējušas Latvijas un latviešu nācijas pastāvēšanu. Profesors Gvido Straube pēta agrīnā parlamentārisma izpausmes XVII–XVIII gadsimta Vidzemes luteriskās baznīcas ikdienā, izvērtējot to būtību un ietekmi uz pamatiedzīvotāju ikdienu un tiesiskās izglītības pieredzi. Tartu universitātes

profesore Marju Luts-Sotaka (*Marju Luts-Sootak*) raksta par Baltijas zemnieku izglītošanu tiesību jautājumos XIX gadsimta otrā pusē, t. i., pēc dzimtbūšanas atcelšanas, ko veica vietējās tiesas. Viņa uzsver: ja vietējās tiesas būtu reaģējušas uz visiem formālo procesuālo noteikumu pārkāpumiem, vienkārši noraidot iesniegto prasību, īgauņu un latviešu zemnieki nebūtu spējuši apgūt to sarežģīto uzvedības modeli, kas jāievēro mūsdienu sabiedrības loceklim un valsts pilsonim, proti, konfliktu risināšanu ar tiesas un tiesvedības palīdzību. Vēstures sadaļu pabeidz vācu zinātnieks Filips Švarcs (*Philipp Schwartz*), kurš daudzu gadu garumā ir pētījis Latvijas Republikas civiltiesības XX gadsimta starpkaru laikā. Šoreiz viņa pētījums ir veltīts ģimenes tiesībām Latvijas Republikas 1937. gada Civillikumā, pētot ceļu no indivīda uz kopienu un ģimeni kā nācijas un valsts pamatvienību.

Grāmatas 2. sadaļu "Vērtības" ievada Latvijas Kultūras akadēmijas asociētās profesores Anitas Vaivades raksts par cilvēka cieņu kā vērtību nemateriālā kultūras mantojuma tiesībās. Tajā nemateriālā kultūra saistīta ar Latvijas tiesību vēstures avotiem. Raksts šajā sadaļā ievietots kā pirmais, jo autore pētījuma pamatā likusi galveno vērtību tiesiskā demokrātiskā valstī – cilvēka cieņu. Sadaļu turpina filozofa Māra Kūļa raksts "Patiesība un likums", kurā autors pēta patiesības jēdzienu filozofiskās gaitas apstākļos, kad šis jēdziens zaudē savu metafizisko pamatu, bet joprojām patiesībai tiek prasīts atskaitīties kā morālai un tiesiskai vērtībai. Profesors Franks L. Šēfers skaidro pamattiesību interpretāciju privāttiesībās. Viņš uzsver, ka civiltiesībās izmantotā personas privātautonomija ir cilvēka cieņas sinonīms, jo tā veido universālu principu, kas ir visu pamattiesību pamatā. Konkrētas brīvības, piemēram, līgumu slēgšanas brīvība, nodarbošanās izvēles brīvība un īpašums, ir tikai šā principa piemērošana. Profesora Šēfera domu harmoniski papildina nākamais raksts. Docente Elīna Grigore-Bāra tajā pēta īpašumu kā tiesību filozofijas kategoriju, kas nemainīgi nodarbinājusi filozofu prātus. Neviena tiesiskā iekārta nevar pastāvēt bez īpašuma tiesībām, jo ikvienā sabiedrībā, kas atrodas ierobežotu resursu pasaulē, nepieciešams noteikt, kāda ir pareizā rīcība ar mantu un kurš ir noteicējs pār lietām. Savukārt īpašums kā pamattiesība ir izrietošs no cilvēka cieņas. Līdz ar to visi 2. sadaļas raksti savā veidā ir saistīti caur cilvēka cieņas konceptu.

Grāmatas 3. sadaļa "Valsts" sākas ar akadēmiķes Inetas Ziemeles rakstu, kurā no starptautisko publisko tiesību skatpunkta pētīta Baltijas valstu ilgstošā okupācija un tās juridiskās sekas. Piecdesmit gadus ilgusī PSRS okupācija Baltijas valstīs turpina raisīt daudz jautājumu arī 35 gadus pēc neatkarības atgūšanas. Starptautisko publisko tiesību tēmu turpina austriešu profesors Mihaels Gaistlingers (*Michael Geistlinger*) ar pētījumu par Austrijas pastāvīgo neitralitāti un tās dalību Eiropas *Skyshield* iniciatīvā (*ESSI*), kurā secināts, ka ir vairāki iemesli, kāpēc Austrijas pievienošanās *ESSI* Nodomu deklarācijai jāuzskata par Austrijas saistību pārkāpumu saskaņā ar 1955. gada Federālo konstitucionālo likumu par neitralitāti.

No starptautiskajām publiskajām tiesībām nākamie raksti lasītāju ievirza konstitucionālajās tiesībās un sarežģītajā mūsdienu tiesību realitātē. Profesors Kārlis Ketners

pēta Latvijas publisko finanšu tiesību attīstību, analizējot budžeta tiesību attīstību laikā no 1990. gada līdz 2020. gadam. Viņš uzsver nākotnes uzdevumus, proti, budžeta plānošanas jomā ir jāstiprina parlamentārā uzraudzība, vienlaikus nodrošinot budžeta resursu autonomiju un piešķirot lielākas tiesības apropriāciju plānošanā, lai sasniegtu konkrētus mērķus un snieguma rādītājus, tādējādi virzoties uz skaidru, sniegumā balstītu budžeta plānošanu.

Gētingenas universitātes profesors Tomass Šmics (*Thomas Schmitz*) pēta digitalizācijas ietekmi uz tiesību zinātnei un juridisko izglītību. Viņš uzsver, ka, mūsu ikdienā ienākot mākslīgajam intelektam un aizvien vairāk digitalizējot informāciju, tostarp tiesas spriedumus un valsts reģistrus, būs jārisina ne tikai ierīču pieejamības un speciālistu apmācības jautājumi, bet arī lielāki konceptuāli jautājumi, piemēram, kā atsijāt dezinformējošus, manipulatīvus un citus maldinošus resursus, vienlaikus neieviešot cenzūru. Sadaļas un krājuma noslēdzošais raksts ir vācu profesora Kristofa Šēves (*Christoph Schewe*) pētījums par mūsdienu pasaulē valdošo tiesisko kārtību, jurisdikcijām, kad tiesiskās kārtības vienotība varētu būt tikai ilūzija daudzu līmeņu un sadrumstalotā tiesību pasaulē, kad tiesību harmonizācija ir meklējuma ārpus nacionālas valsts robežām. Rakstā savijas starptautiskās tiesības, Eiropas Savienības tiesības un tiesību filozofijas atziņas, iezīmējot starptautisko tiesību konstitucionalizāciju un fragmentāciju, kā arī Eiropas Savienības tiesību kā *sui generis* tiesību sistēmas parādīšanos.

Gandrīz katrā krājuma rakstā atsaucēs un izmantotajos avotos atrodamas profesora Lazdiņa publikācijas. Paldies profesoram par darbu un iedvesmu kolēģiem veikt turpmākos pētījumus, balstoties uz viņa rūpīgi pamatotajām un noslīpētajām publikācijām tik dažādās tiesību zinātnes jomās!

PROFESSOR JĀNIS LAZDIŅŠ: COLLEAGUE, TEACHER, FRIEND

Sanita Osipova, Frank L. Schäfer, Jānis Pleps

There are many things that the editors of this collection have in common with the jubilee celebrant, Professor Jānis Lazdiņš. These ties are rooted, first and foremost, in professional life, as they have cooperated over many years in the fields of science and pedagogy – collaboration which has also resulted in warm personal and human relations.

Professor Sanita Osipova first met Jānis Lazdiņš in the summer of 1995, when both were young teachers involved in accepting the documents of newly enrolled law students. This was followed by their work in the Department of Legal Theory and Political Science, led by Professor Edgars Melķis, as well as joint preparation of publications on legal history. Associate Professor Jānis Pleps met Professor Lazdiņš as a student in the autumn semester of 2000, when Professor Lazdiņš was delivering lectures for “half of the course” in Latvian legal history (whereas in the spring of 2004 he taught Jānis Pleps philosophy of law). Later, Associate Professor Pleps joined him as a colleague in the Department of Legal Theory and History of Law. Professor Frank L. Schäfer from Freiburg University met Professor Lazdiņš for the first time in Copenhagen in November 2008, during the 5th Conference on Legal History in the Baltic Sea Area “Nationalism and Legal History in the Baltic Sea Area after 1800”. Each of these encounters was followed by productive collaboration, as evidenced by this book.

Professor Jānis Lazdiņš is a highly versatile scholar, possessing a master's degree in history as well as a doctorate in legal science. His wide range of knowledge across these two academic disciplines enabled him to become a leading researcher in Latvian legal history. This status is confirmed by the 2018 award from the Latvian Academy of Sciences – the Dietrich André Loeber Prize.

He has been actively involved in the international networking of legal historians: in 2010, he was included as an Eastern European partner in the network of legal historians created by the Max Planck Institute for European Legal History in Frankfurt am Main. Professor Lazdiņš also participated in the legal historians' network of the Law of the Baltic Sea Area and served as a member of the European Society for Comparative Legal History.

Research dedicated to legal philosophy and tax law followed his scholarly study of Latvian legal history. As an enthusiastic basketballer, Professor Lazdiņš is a team player in his professional life as well; thus, in each of these areas of law, he has cooperated with other researchers. In order to obtain a more complete view of the object of research, he consults specialists in the relevant areas of law when conducting a study or preparing

for lectures. Indeed, Professor Lazdiņš employs the Socratic method in his academic activities through the use of dialogue.

Alongside his work in science and pedagogy, Professor Lazdiņš has made significant personal contributions. He served as the editor-in-chief of the *Journal of the University of Latvia*, shaping and developing it over many years. Thanks to his efforts, the journal was included in the indexed databases ERIH PLUS and Scopus.

Although the editors could continue to enumerate the productive academic work of Professor Lazdiņš, they would like to explain the concept of this collection and the choice of the addressed authors. The academic works of Professor Lazdiņš have been published in Latvian, German, English, and Russian. To a great extent, this determined the choice of languages for this collection; namely, articles have been collected in three languages: Latvian, English, and German.

The editors invited Professor Lazdiņš's former PhD students to submit articles to this collection: Elīna Grigore-Bāra, Anda Smiltēna, and Anita Vaivade. Likewise, they addressed Latvian and international academics who maintained close ties with Professor Lazdiņš through joint publications, organisation of conferences, and development of research projects. These academics are specialists in various fields: lawyers, historians, philosophers, and economists. In each of these academic fields, there is a specific tradition of writing and formatting academic articles, which has been respected by the editors of this book.

The title and structure of the book were determined by Professor Lazdiņš's academic creativity, dedicated as it is to legal history, jurisprudence, and tax law. He always examines these areas in connection with the relationship between individual interests and society, values, fundamental rights, and the state. Therefore, Professor Lazdiņš's colleagues, students, and friends have come together to present him with this collection of academic articles entitled "Law Through the Ages: History, Values, State" on the occasion of his milestone birthday.

The structure of the collection follows its content. This volume has been structured into three sections: articles addressing history, values, and the state.

The first section, "History", opens with legal history as a subfield of the discipline. In his contribution, Jānis Pleps explores the practical usage of Latvian legal history and the importance of legal historians in restoring the rule of law in Latvia. Sanita Osipova analyses the development of Latvian legal history as an academic topic after the restoration of the independence of the Latvian state and highlights a wide range of publications issued during this period, clearly indicating that the publications of Professor Lazdiņš encompass both the public and private history of law.

These are followed by articles arranged in chronological sequence, from the exploration of former Latvian legal history to the present day. Next is an article by Academician Guntis Zemītis examining the subject of Christians facing pagan trials during the Roman Catholic mission and the Livonian Crusades, followed by Anda Smiltēna's article,

“Byzantine law codes and their influence on the formation of Russian statehood”. Although this article does not specifically contribute to Latvian legal history, it allows for a deeper understanding of the historical roots of Russia’s imperial ambitions, which have repeatedly endangered the existence of Latvia and the Latvian nation throughout history. Professor Gvido Straube explores manifestations of early parliamentarism in the everyday life of the Vidzeme Lutheran Church in the 17th and 18th centuries, exploring their nature and effect on the everyday life and legal education of indigenous people. Professor Marju Luts-Sootak of the University of Tartu writes on the education of the Baltic peasantry in the principles of the rule of law through the judiciary in the second half of the 19th century, specifically following the abolition of serfdom, which was carried out by local courts. She emphasises – if local courts had responded to all violations of formal procedural rules by simply dismissing the claims, Estonian and Latvian peasants would not have been able to learn the complex pattern of behaviour required of a modern citizen: the resolution of conflicts through legal and judicial proceedings. The history section is concluded by an article from the German scholar Philipp Schwartz, who has extensively explored the civil law of the Republic of Latvia during the interwar period of the 20th century. This time, his research is dedicated to family law in the Latvian Civil Code of 1937, viewing the shift of focus away from the individual towards the community, with the family becoming the basic unit of the Latvian nation and state.

The second section of the book, “Values”, is introduced by Associate Professor Anita Vaivade of the Latvian Academy of Culture, with an article on human dignity as a value in intangible cultural heritage law. In this piece, intangible culture is also linked with the sources of Latvian legal history. This article is placed first in the section because the author based the study on a fundamental value of a democratic state governed by the rule of law: human dignity. The section continues with an article by the philosopher Māris Kūlis, “Truth and law”, in which he explores the philosophical development of the concept of truth in circumstances where its metaphysical foundation has eroded, yet society continues to demand truth as a moral and legal value. Professor Frank L. Schäfer explains the interpretation of fundamental rights in private law. He emphasises that the concept of private autonomy used in civil law is equivalent to human dignity, as it forms the universal principle underpinning all fundamental rights. Specific freedoms, such as those of contract, profession, and property, are merely applications of this principle. The following article harmoniously supplements Professor Schäfer’s thoughts: Docent Elina Grigore-Băra explores property as a category of legal philosophy that constantly occupies the minds of philosophers. No legal system can exist without property law because in every community – that is, in a world of limited resources – it must be determined what constitutes correct action regarding property and who acts as the determinant of that property. Furthermore, property as a fundamental right derives from human dignity. Thus, the concept of human dignity serves as a common thread linking all the articles in the second section.

The third section of the book, “State”, begins with the article by Ineta Ziemele, which explores the protracted occupation of the Baltic states and its legal consequences from the perspective of international public law. The fifty-year occupation of the Baltic states continues to raise many questions even thirty-five years after the restoration of independence. The topic of international public law is continued by the Austrian professor Michael Geistlinger, with research into Austria’s permanent neutrality and its participation in the European Sky Shield Initiative (ESSI). It is concluded that there are a number of reasons why Austria’s accession to the ESSI Declaration of Intent must be qualified as a violation of its obligations under the Federal Constitutional Act on Austria’s Perpetual Neutrality of 1955.

The subsequent articles lead the reader from international public law to constitutional law and the complicated legal reality of the present. Professor Kārlis Ketners explores the evolution of Latvian legislation on public finance by analysing the development of budget regulations from 1990 to 2020. He emphasises future tasks: specifically, that parliamentary supervision of budget planning needs to be strengthened, while the autonomy of budgetary resources must also be ensured. Furthermore, broader powers should be granted in the planning of appropriations to ensure that specific performance objectives can be achieved, ensuring movement towards clear, performance-based budget planning. Professor Thomas Schmitz of the University of Göttingen explores the influence of digitalisation on legal science and education. He emphasises that with the arrival of artificial intelligence in everyday life and the increasing digitisation of information – including judgements and state registers – one must address not only the availability of devices and the training of specialists but also broader conceptual issues, such as how to exclude manipulative or misleading resources without introducing censorship. The final article of this section and the collection as a whole is research by the German professor Christoph Schewe regarding the leading legal order in the modern world. He examines jurisdictions where the unity of legal order may be only an illusion in a multilevel and fragmented legal world, where harmonisation lies beyond the borders of the nation-state. In this article, international law, European Union law, and the findings of legal philosophy intermingle, marking the constitutionalisation and fragmentation of international law as well as the emergence of European Union law as a *sui generis* legal system.

Almost every reference and many of the sources used in this collection point to Professor Lazdiņš’s own publications. We are grateful to Professor Jānis Lazdiņš for his work and for the inspiration he provides to his colleagues to pursue further research inspired by his carefully reasoned and refined publications across a wide range of fields within legal science.

PROFESORA JĀŅA LAZDIŅA PUBLIKĀCIJAS (1996–2025)

Sastādītāja: Sandra Fomina

Profesora Jāņa Lazdiņa publicētie darbi

1996

Latvijas un Eiropas viduslaiku tiesību vēsturē sastopamie jēdzieni un to skaidrojumi / Jānis Lazdiņš, Sanita Osipova. – Rīga : LU, 1996. – 17 lpp.

1998

Komentārs. Bruņinieku tiesības / Jānis Lazdiņš // Latvijas tiesību avoti : teksti un komentāri. – Rīga : LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 1998. – 1. sēj.: Seno paražu un Livonijas tiesību avoti, 10. gs. - 16. gs. / E. Meļķiņa red., 101.-122. lpp.

Komentārs. Karolīnas recepcija Livonijā / Jānis Lazdiņš // Latvijas tiesību avoti : teksti un komentāri. – Rīga : LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 1998. – 1. sēj.: Seno paražu un Livonijas tiesību avoti, 10. gs. - 16. gs. / E. Meļķiņa red., 153.-155. lpp.

Komentārs. Privilēģijas jeb žēlastības / Jānis Lazdiņš // Latvijas tiesību avoti : teksti un komentāri. – Rīga : LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 1998. – 1. sēj.: Seno paražu un Livonijas tiesību avoti, 10. gs. - 16. gs. / E. Meļķiņa red., 125.-126. lpp.

Komentārs. Zemnieku tiesības / Jānis Lazdiņš // Latvijas tiesību avoti : teksti un komentāri. – Rīga : LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 1998. – 1. sēj.: Seno paražu un Livonijas tiesību avoti, 10. gs. - 16. gs. / E. Meļķiņa red., 33.-45. lpp.

Komentārs par landtāgu recesiem / Jānis Lazdiņš // Latvijas tiesību avoti : teksti un komentāri. – Rīga : LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 1998. – 1. sēj.: Seno paražu un Livonijas tiesību avoti, 10. gs. - 16. gs. / E. Meļķiņa red., 147.-150. lpp.

Komentārs par lēņu grāmatām / Jānis Lazdiņš // Latvijas tiesību avoti : teksti un komentāri. – Rīga : LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 1998. – 1. sēj.: Seno paražu un Livonijas tiesību avoti, 10. gs. - 16. gs. / E. Meļķiņa red., 132.-142. lpp.

Latvijas un Eiropas viduslaiku tiesību vēsturē sastopamie jēdzieni un to skaidrojumi / Jānis Lazdiņš, Sanita Osipova. – 2. izd., papild. – Rīga, 1998. – 32 lpp.

Livonijas vēstures īss pārskats / Jānis Lazdiņš // Latvijas tiesību avoti : teksti un komentāri. – Rīga : LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 1998. – 1. sēj.: Seno paražu un Livonijas tiesību avoti, 10. gs. - 16. gs. / E. Meļķiņa red., 5.-18. lpp.

Paražu tiesības Latvijas teritorijā līdz XIII gs. / Valdis Blūzma, Jānis Lazdiņš // Latvijas tiesību avoti : teksti un komentāri. – Rīga : LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 1998. – 1. sēj.: Seno paražu un Livonijas tiesību avoti, 10. gs. - 16. gs. / E. Meļķiņa red., 19.-25. lpp.

1999

Ar sapni par Latvijas valsti – pirms Latvijas valsts : [par dzimtbūšanas atcelšanu un pašpārvaldes institūciju veidošanos Latvijā 19. gs. un 20. gs. sākumā] / Jānis Lazdiņš // Latvijas Vēstnesis. – Nr. 381/383 (1999, 17. nov.), 1.-3. lpp.

Nacistiskās Vācijas okupācijas periods Latvijas tiesībās (1941-1945) / Jānis Lazdiņš // Tiesību spogulis : zinātnisko rakstu krājums tiesību teorijā un vēsturē / S. Osipovas zin. red. – Rīga : Biznesa augstskola “Turība”, 1999. – 17.-38. lpp. – (Tiesību zinātņu bibliotēka ; 1).

Paražu tiesības Latvijas teritorijā līdz 13. gs. / Jānis Lazdiņš // Tiesību spogulis : zinātnisko rakstu krājums tiesību teorijā un vēsturē / S. Osipovas zin. red. – Rīga : Biznesa augstskola “Turība”, 1999. – 5.-11. lpp. – (Tiesību zinātņu bibliotēka ; 1).

2000

Baltijas zemnieku privāttiesības (XIX gs.) : (Baltijas latviešu zemnieku civiltiesiskais stāvoklis XIX gs. un zemes reforma) / Jānis Lazdiņš ; rec.: E. Melķisis, S. Osipova. – Rīga : Biznesa augstskola Turība, 2000. – 333 lpp. : karte, portreti, faks. – (Tiesību zinātņu bibliotēka ; 3). – Bibliogr.: 294.-303. lpp. – ISBN 9984609448.

Atsauksmes: [Informācija par J. Lazdiņa grāmatu “Baltijas zemnieku privāttiesības (XIX gs.)”]. – (Jaunākā literatūra : Vēsture) // Latvijas Arhīvi. – Nr. 2 (2000), 173.-174. lpp. ; Jaunumi beidzamā mācību gada laikā : [par Biznesa augstskolas “Turība” publicētajiem izdevumiem : saturā arī par J. Lazdiņa grāmatu “Baltijas zemnieku privāttiesības (XIX gs.)”] // Izglītība un Kultūra. – Nr. 33 (2000, 17. aug.), 14. lpp.

Darba tiesību pirmsākumi Latvijā / Jānis Lazdiņš. – Kopsav. vācu val.: Anfang des Arbeitsrechtes in Lettland // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. A daļa, Sociālās un humanitārās zinātnes. – 54. sēj., Nr. 1/2 (2000), 129.-131. lpp.

Latvijas tiesību vēstures periodizācija un daži tiesību vēstures aspekti / Jānis Lazdiņš. – Atsauces un skaidrojumi: 69.-71. lpp. – Kopsav. vācu val.: Die Periodisierung der Rechtsgeschichte Lettlands und einige Aspekte der Rechtsgeschichte // Latvijas Vēsture : jaunie un jaunākie laiki. – Nr. 2 (2000), 60.-71. lpp.

Mantošana pēc Baltijas zemnieku likumiem XIX gadsimtā / Jānis Lazdiņš. – Atsauces un skaidrojumi: 7. lpp. – Kopsav. vācu val.: Erbrecht der baltischen Bauern im XIX Jahrhundert // Latvijas Vēsture : jaunie un jaunākie laiki. – Nr. 3 (2000), 4.-7. lpp.

Nacistiskās Vācijas okupācijas periods Latvijas tiesībās (1941-1945) / Jānis Lazdiņš // Latvijas tiesību vēsture (1914-2000) : mācību grāmata juridiskajām augstskolām un fakultātēm / Dītriha Andreja Lēbera red. – Rīga : LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 2000. – 349.-367. lpp. – (Juridiskā mācību un izglītojošā literatūra).

Padomju tiesību periods Latvijā (1944/45-1985) / Jānis Lazdiņš // Latvijas tiesību vēsture (1914-2000) : mācību grāmata juridiskajām augstskolām un fakultātēm / Dītriha Andreja Lēbera red. – Rīga : LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 2000. – 368.-420. lpp. – (Juridiskā mācību un izglītojošā literatūra).

Plaģiāts vai pirātisms? / Jānis Lazdiņš // Likums un Tiesības. – 2. sēj., Nr. 3 (2000), 92.-93. lpp. *Rec. par grām.:* Latvijas valsts un tiesību vēsture : palīgs studiju kursa apguvē. 1. daļa. – [Latvija] : P&K, 2000. – 230 lpp.

Privāttiesību ģenēze un evolūcija Latvijā (X-XX gs.) : promocijai izvirzīto darbu kopa / Jānis Lazdiņš ; zin. vad. Edgars Melķis ; rec.: Dītrihs Andrejs Lēbers, Romāns Apsītis, Tālav Jundzis ; Latvijas Universitāte. Juridiskā fakultāte. – Rīga, 2000. – 146 lpp.+ piel. (1 grām.). *Informācija:* Par LU aizstāvētajām disertācijām tiesību zinātņu nozarē // Latvijas Vēstnesis. – Nr. 63 (2001, 24. apr.), 12. lpp.

Privāttiesību ģenēze un evolūcija Latvijā (X-XX gs.) : promocijai izvirzīto darbu kopsavilkums = Genesis and evolution of private law in Latvia (10th-20th century) : summary of papers proposed for promotion / Jānis Lazdiņš ; Latvijas Universitāte. Juridiskā fakultāte. – Rīga : Latvijas Universitāte, 2000. – 54 lpp. – Bibliogr.: 25. lpp. (11 nos.).

[Runa konferencē] / Jānis Lazdiņš. – (4. Latvijas valsts modelis un pašvaldību vieta tajā – 21. gadsimta vīzijas) // Valsts pārvaldes, pašvaldību un teritoriālā reforma: iedzīvotāju, pašvaldību un valsts interešu krustpunkti : situācija, problēmas un to risinājumi Latvijas intelīģences XXXII konferencē, 2000. gada 28. janvārī, Latvijas Zinātņu akadēmijā. – Rīga : Latvijas Intelīģences apvienība, 2000. – 112.-114. lpp.

Tiesības autoritārā režīma laikā (1934-1940) / Jānis Lazdiņš // Latvijas tiesību vēsture (1914-2000) : mācību grāmata juridiskajām augstskolām un fakultātēm / Dītriha Andreja Lēbera red. – Rīga : LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 2000. – 261.-282. lpp. – (Juridiskā mācību un izglītojošā literatūra).

Zemes nomas līgumi Baltijā 19. gadsimtā / Jānis Lazdiņš. – Kopsav. vācu val.: Die Pachtverträge für baltische Gouvernements im 19. Jahrhundert // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. A daļa, Sociālās un humanitārās zinātnes. – 54. sēj., Nr. 5/6 (2000), 53.-58. lpp.

2001

Priekšlikumi grozīt Valsts prezidenta institūtu / Jānis Lazdiņš // Neatkarīgā Rīta Avīze. – Nr. 143 (2001, 20. jūn.), 2. lpp.

Privāto tiesību transformācijas problēmas saistībā ar integrāciju Eiropas Savienībā / Jānis Lazdiņš // II Pasaules latviešu zinātnieku kongress, Rīga, 2001. gada 14.-15. augusts : tēzu krājums = The Second World Congress of Latvian Scientists, Riga, 14-15 August, 2001 : Congress Proceedings. – Rīga : Latvijas Zinātņu akadēmija, 2001. – 216. lpp.

Die Privatrechtsquellen Lettlands bis zum Zweiten Weltkrieg (Vorbereiteter Diskussionsbeitrag) / Jānis Lazdiņš // Brückenschlag zwischen den Rechtskulturen des Ostseeraums : Referate und Diskussionsberichte der gleichnamigen Tagung am 29. und 30. Juni 2000 in Greifswald / hrsg. von Helmut Heiss. – Tübingen : Mohr Siebeck, 2001. – S. 229-236.

Starptautiskā tiesību zinātnieku konference : [par LU starptautisko zinātnisko konferenci “Tiesību transformācijas problēmas sakarā ar integrāciju Eiropas Savienībā”] / Jānis Lazdiņš // Likums un Tiesības. – 3. sēj., Nr. 2 (2001), 60.-61. lpp.

Tiesību zinātnieku konference : [par LU starptautisko zinātnisko konferenci “Tiesību transformācijas problēmas sakarā ar integrāciju Eiropas Savienībā”] / Jānis Lazdiņš // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. A daļa, Sociālās un humanitārās zinātnes. – 55. sēj., Nr. 1/2 (2001), 137.-138. lpp.

Valsts prezidenta institūta tapšana Latvijā / Jānis Lazdiņš // Likums un Tiesības. – 3. sēj., Nr. 6 (2001), 170.-173. lpp.

2002

Fundamentāls pētījums / Jānis Lazdiņš // Tikšanās. – Nr. 6 (2002), 14.-15. lpp.

Rec. par grām.: Baznīcu tiesības / Ringolds Balodis ; Latvijas Universitāte. Juridiskā fakultāte. Valsts tiesību zinātņu katedra. – Rīga : Reliģijas Brīvības Asociācija, 2002. – 727 lpp. : il., sh., tab.

Fundamentāls pētījums baznīcu tiesībās / Jānis Lazdiņš // Katoļu Baznīcas Vēstnesis. – Nr. 11 (2002, 31. maijs), 14.-15. lpp.

Rec. par grām.: Baznīcu tiesības / Ringolds Balodis ; Latvijas Universitāte. Juridiskā fakultāte. Valsts tiesību zinātņu katedra. – Rīga : Reliģijas Brīvības Asociācija, 2002. – 727 lpp. : il., sh., tab.

Latvijas privāttiesību avoti (X-XX gadsimts) / Jānis Lazdiņš // Tiesību transformācijas problēmas sakarā ar integrāciju Eiropas Savienībā : starptautiskās konferences materiāli = Problems of Transformation of Law in Connection with European Integration : international conference. – Rīga : LU Juridiskā fakultāte, 2002. – 79.-87. lpp.

Laulības tiesību ģenēze un evolūcija Latvijā / Jānis Lazdiņš. – Bibliogr.: 38.-39. lpp. – Kopsav. vācu val.: Genesis und Entwicklung des Eherechts in Lettland // Latvijas Vēsture : jaunie un jaunākie laiki. – Nr. 2 (2002), 31.-39. lpp.

Sources of Latvian Private Law (10th–20th century) / Jānis Lazdiņš // Tiesību transformācijas problēmas sakarā ar integrāciju Eiropas Savienībā : starptautiskās konferences materiāli = Problems of Transformation of Law in Connection with European Integration : international conference. – Rīga : LU Juridiskā fakultāte, 2002. – 88.-96. lpp.

Tiesību transformācijas problēmas sakarā ar integrāciju Eiropas Savienībā : starptautiskās konferences materiāli = Problems of Transformation of Law in Connection with European Integration : international conference / projekta vad. Jānis Lazdiņš. – Rīga : LU Juridiskā fakultāte, 2002. – 606 lpp. – ISBN 9984643433.

Vēl viens pētījums baznīcu tiesībās / Jānis Lazdiņš // Jurista Vārds. – Nr. 10 (2002, 21. maijs), 4.-5. lpp.

Rec. par grām.: Baznīcu tiesības / Ringolds Balodis ; Latvijas Universitāte. Juridiskā fakultāte. Valsts tiesību zinātņu katedra. – Rīga : Reliģijas Brīvības Asociācija, 2002. – 727 lpp. : il., sh., tab.

2003

Latvijas privāttiesības : raksti / Jānis Lazdiņš. – Rīga : LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 2003. – 103 lpp. – ISBN 9984643581.

Padomju darba tiesību transformācija neatkarīgajā Latvijā / Jānis Lazdiņš. – Atsauces un skaidrojumi: 67.-68. lpp. – Kopsav. angļu val.: Transformation of Soviet Labour Law in Independent Latvia // Latvijas Vēsture : jaunie un jaunākie laiki. – Nr. 3 (2003), 57.-68. lpp.

2004

Padomju darba tiesību transformācija neatkarīgajā Latvijā / Jānis Lazdiņš. – Izmantotā literatūra un avoti, atsauces un piezīmes: 73.-76. lpp. – Kopsav. angļu val. // Juridiskā zinātne = Law. – (Latvijas Universitātes raksti = Scientific Papers University of Latvia ; 667. sēj.). – (2004), 61.-76. lpp.

Zinātnisks pienesums Baltijas valstu tiesību un politikas kultūrā : recenzija par profesora Pētera Jervelaida (Peeter Järvelaid) grāmatu “Ūģis ja poliitika kultuuris” (Tiesības un politika kultūrā) / Jānis Lazdiņš // Likums un Tiesības. – 6. sēj., Nr. 4 (2004), 124.-125. lpp. : il.

2005

Ievads viduslaiku Eiropas tiesību ģenēzes un evolūcijas problemātikā : iznākusi asoc. prof. Sanitas Osipovas monogrāfija “Viduslaiku tiesību spogulis” / Jānis Lazdiņš. – Bibliogr. un koment.: 4. lpp. // Jurista Vārds. – Nr. 23 (2005, 21. jūn.), 3.-4. lpp.

Rec. par grām.: Viduslaiku tiesību spogulis / Sanita Osipova. – Rīga : Tiesu namu aģentūra, 2004. – 408 lpp.

Pilsona tiesības un pienākumi demokrātiskā valstī : recenzija par Hansa Jirgena Vildberga, Klausa Messeršmita un Lailas Niedres monogrāfiju “Pilsonis tiesiskā valstī” / Jānis Lazdiņš // Jurista Vārds. – Nr. 27 (2005, 26. jūl.), 6.-8. lpp.

Rec. par grām.: Pilsonis tiesiskā valstī : vācu konstitucionālo un administratīvo tiesību pamati : mācību līdzeklis / Hanss Jirgens Vildbergs, Klauss Messeršmits, Laila Niedre ; no vācu val. tulk. Laila Niedre. – Rīga : EuroFaculty, 2004. – VIII, 332, [1] lpp. : sh., tab.

Zemes īpašuma nacionalizācijas un denacionalizācijas pieredze Latvijā (19.-21. gadsimts) / Jānis Lazdiņš. – Kopsav. angļu val. // Likums un Tiesības. – 7. sēj., Nr. 6 (2005), 168.-178. lpp.

Проблемы обеспечения прав представителей коренных национальностей на землю в контексте реформирования земельных отношений в Латвии / Я. Лаздиньш // Публичное, корпоративное, личное право: проблемы конфликтности и перспективы консенсуальности : материалы V международной научно-теоретической конференции. – Санкт-Петербург : МВД России, Санкт-Петербургский университет, 2005. – С. 117-120.

2006

Analysis of Aspects Related to Genesis and Evolution of Employment Law in Latvia (XIX-XXI centuries) / Jānis Lazdiņš. – Bibliogr.: p. 141-142 // Tiesību harmonizācija Baltijas jūras reģionā 20.-21. gs. mijā : starptautiskā zinātniskā konference = Harmonization of Law in the Baltic Sea Region in the Turn of the 20th and 21st Centuries : International Scientific Conference. – Rīga : LU Juridiskā fakultāte, 2006. – P. 135-142.

Baltu un livu privāttiesību paražas / Jānis Lazdiņš. – Bibliogr.: 8.-9. lpp. // Jurista Vārds. – Nr. 32 (2006, 15. aug.), 1.-9. lpp.

Darba tiesību ģenēzes un evolūcijas aspektu analīze Latvijā (XIX-XXI gs.) / Jānis Lazdiņš. – Bibliogr.: 133.-134. lpp. // Tiesību harmonizācija Baltijas jūras reģionā 20.-21. gs. mijā : starptautiskā zinātniskā konference = Harmonization of Law in the Baltic Sea Region in the Turn of the 20th and 21st Centuries : International Scientific Conference. – Rīga : LU Juridiskā fakultāte, 2006. – 128.-134. lpp.

Gotharda privilēģija (1570). Komentārs / Jānis Lazdiņš // Latvijas tiesību avoti : teksti un komentāri. – Rīga : Juridiskā koledža, 2006. – 2. sēj.: Poļu un zviedru laiku tiesību avoti (1561-1795) / V. Blūzmas red., 196.-201. lpp.

Ievads nodokļu tiesībās / Jānis Lazdiņš // Jurista Vārds. – Nr. 40 (2006, 10. okt.), 1.-7. lpp. ; Nr. 41 (2006, 17. okt.), 8.-14. lpp.

Kurzemes hercogistes konstitūcijas projekts (1789). Komentārs / Jānis Lazdiņš // Latvijas tiesību avoti : teksti un komentāri. – Rīga : Juridiskā koledža, 2006. – 2. sēj.: Poļu un zviedru laiku tiesību avoti (1561-1795) / V. Blūzmas red., 267.-268. lpp.

Kurzemes muižu likumi. Komentārs / Jānis Lazdiņš // Latvijas tiesību avoti : teksti un komentāri. – Rīga : Juridiskā koledža, 2006. – 2. sēj.: Poļu un zviedru laiku tiesību avoti (1561-1795) / V. Blūzmas red., 282.-283. lpp.

Kurzemes un Zemgales hercogiste (1561-1795) / Jānis Lazdiņš // Latvijas tiesību avoti : teksti un komentāri. – Rīga : Juridiskā koledža, 2006. – 2. sēj.: Poļu un zviedru laiku tiesību avoti (1561-1795) / V. Blūzmas red., 189.-196. lpp.

Kurzemes un Zemgales statūti (1617). Komentārs / Jānis Lazdiņš // Latvijas tiesību avoti : teksti un komentāri. – Rīga : Juridiskā koledža, 2006. – 2. sēj.: Poļu un zviedru laiku tiesību avoti (1561-1795) / V. Blūzmas red., 220.-224. lpp.

Tiesību harmonizācija Baltijas jūras reģionā 20.-21. gs. mijā : starptautiskā zinātniskā konference = Harmonization of Law in the Baltic Sea Region in the Turn of the 20th and 21st Centuries : International Scientific Conference / projekta vad. Jānis Lazdiņš. – Rīga : LU Juridiskā fakultāte, 2006. – 672 lpp. – ISBN 9984643778.

Valdības formula (*Formula Regiminis*) (1617). Komentārs / Jānis Lazdiņš // Latvijas tiesību avoti : teksti un komentāri. – Rīga : Juridiskā koledža, 2006. – 2. sēj.: Poļu un zviedru laiku tiesību avoti (1561-1795) / V. Blūzmas red., 207.-210. lpp.

Vēsturiskā tiesību skola un Latvija = The Historical School of Jurisprudence and Latvia / Jānis Lazdiņš. – Izmantotā literatūra un avoti: 37.-43. lpp. – Kopsav. angļu val. // Juridiskā zinātne = Law. – (Latvijas Universitātes raksti = Scientific Papers University of Latvia ; 703. sēj.). – (2006), 21.-43. lpp. .

Опыт Латвии в реституции прав земельной собственности (недвижимости) после 1990 года / Я. Лаздиныш // Эволюция политической и правовой культуры России: региональные особенности и влияние европейского фактора : научные доклады / отв. ред. Б. Н. Ковалев, Е. А. Макарова. – Великий Новгород, 2006. – Часть 2: Влияние европейского фактора на процессы реформирования постсоциалистических государств, с. 122-131.

2007

Die Entstehung und Entwicklung des Eherechts in Lettland = Laulības tiesību pirmsākumi un attīstība Latvijā / Jānis Lazdiņš. – Bibliogr.: 86.-90. lpp. – Kopsav. angļu val. // Juridiskā zinātne = Law. – (Latvijas Universitātes raksti = Scientific Papers University of Latvia ; 719. sēj.). – (2007), 76.-90. lpp.

Experience of nationalisation and denationalisation of land ownership in Latvia (19th and 20th centuries) / Janis Lazdins // Law and Justice : (selected articles of 2004-2005). – (2007), p. 20-22.

Latvijas Republikas neatkarības atjaunošana *de facto*. Juridiskā pēctecība / Jānis Lazdiņš. – Atsauces un skaidrojumi: 69.-72. lpp. – Kopsav. vācu val.: Die Wiederherstellung der (*nicht nur rechtlichen sondern auch faktischen*) Unabhängigkeit der Republik Lettlands. Juristische Kontinuität // Latvijas Vēsture : jaunie un jaunākie laiki. – Nr. 3 (2007), 62.-72. lpp.

2008

Taisnīguma principa ievērošana iedzīvotāju ienākumu aplikšanā ar iedzīvotāju ienākuma nodokli = Observance of the Principle of Justice in Income Taxation Policy / Jānis Lazdiņš. – Izmantoto avotu saraksts, atsauces: 104.-111. lpp. – Kopsav. angļu val. // Juridiskā zinātne = Law. – (Latvijas Universitātes raksti = Scientific Papers University of Latvia ; 740. sēj.). – (2008), 95.-111. lpp. : tab.

1918. gada 18. novembrī dibinātās Latvijas Republikas privāttiesību avotu identificēšanas problēmas un ar to saistītā tiesu prakse / Jānis Lazdiņš. – Atsauces un skaidrojumi: 28.-33. lpp. – Kopsav. vācu val. // Latvijas Vēsture : jaunie un jaunākie laiki. – Nr. 3 (2008), 19.-33. lpp.

Проблема соблюдения принципа справедливости в налоговой политике как неотъемлемый элемент механизма защиты прав человека / Я. Б. Лаздиньш // Международно-правовые механизмы защиты прав человека : сборник научных статей, посвященный 60-летию Всеобщей декларации прав человека / под ред. С. А. Гончарова, В. Ю. Сморгуновой, А. А. Дорской. – Санкт-Петербург : Астерион, 2008. – С. 51-60.

2009

Libiešu krimināltiesiskās (soda) apziņas īpatnības 12. gadsimta beigās un 13. gadsimta sākumā / Jānis Lazdiņš. – Atsauces un komentāri: 64.-66. lpp. – Kopsav. angļu val.: Peculiarities of legal awareness (punishment) of Livs at the end of the 12th and beginning of the 13th century // Pa somugru pēdām Baltijas jūras krastā : starptautiskās zinātniskās konferences materiāli, 2009. gada 23. aprīlis, Turaida = Following Finno-Ugrian footsteps along the Baltic Sea coast : materials of an international conference, Turaida, April 23, 2009 / Turaidas muzejrezervāts. – Rīga : Zinātne, 2009. – 59.-66. lpp. : tab.

Profesors Arveds Švābe : politiķis, vēsturnieks, jurists un ... (1888-1959) / Jānis Lazdiņš. – Atsauces un skaidrojumi: 90.-93. lpp. – Kopsav. vācu val.: Professor Arveds Švābe als Politiker, Historiker, Jurist und ... (1888-1959) // Latvijas Vēsture : jaunie un jaunākie laiki. – Nr. 2/3 (2009), 83.-93. lpp.

Недальновидная налоговая политика как предпосылка социальной нестабильности / Я. Б. Лаздиньш // Современный кризис системы международной безопасности: вызовы и ответы : сборник научных докладов / рец.: Ю. В. Костин, Н. С. Нижник ; НовГУ им. Ярослава Мудрого. – (Серия Научные доклады ; Вып. 10). – Великий Новгород : МИОН, 2009. – С.223-238.

2010

Die Geschichte der Reprivatisierung und der Privatisierung des Eigentums in Lettland im 20. Jahrhundert / Janis Lazdins // Nationalismus und Rechtsgeschichte im Ostseeraum nach 1800 : Beiträge vom 5. Rechtshistorikertag im Ostseeraum, 3.-4. November 2008 / Ditlev Tamm, Helle Vogt (Hrsg.). – København : Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2010. – S. 112-126.

Latvijas Republikas tiesību attīstības tendences pēc neatkarības atjaunošanas 1990.-1991. gadā = Tendencies in the Development of Laws in the Republic of Latvia After the Renewal of Independence in 1990-1991 / Jānis Lazdiņš. – Bibliogr.: 69.-80. lpp. – Kopsav. angļu val. // Juridiskā zinātne : Latvijas Universitātes žurnāls = Law : Journal of the University of Latvia. – Nr. 1 (2010), 53.-80. lpp.

Принцип соразмерности в налоговой политике как гарант правового государства / Янис Лаздиньш // Конституционные права и свободы личности в контексте взаимодействия гражданского общества и правового государства : материалы II Международной научно-теоретической конференции / под ред. Н. В. Витрука, Л. А. Нудненко. – Москва : Российская академия правосудия, 2010. – С. 176-184.

2011

Der Einfluss des Geistes des Allgemeinen Bürgerlichen Gesetzbuches für die gesamten Deutschen Erbländer der Österreichischen Monarchie auf das baltische zivilrechtliche Denken / Jānis Lazdiņš // 200 Jahre ABGB - Ausstrahlungen : die Bedeutung der Kodifikation für andere Staaten und andere Rechtskulturen / hrsg. von Michael Geistlinger, Friedrich Harrer, Rudolf Mosler, Johannes M. Rainer. – Wien : Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2011. – S. 211-224.

Krievijas senāta judikatūras nozīme Baltijas tiesību piemērošanas problēmu jautājumos (1864-1917) (kuršu kōniņu lieta) / Jānis Lazdiņš. – Avotu saraksts: 182.-183. lpp. // Aktuālas tiesību realizācijas problēmas : Latvijas Universitātes 69. konferences rakstu krājums / Latvijas Universitāte. Juridiskā fakultāte. – Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2011. – 176.-183. lpp.

2012

Aspects of the Genesis, Evolution (Transformation) of the Latvian Legal System in the Context of European Jurisprudence / Sanita Osipova, Jānis Lazdiņš. – Bibliogr.: p. 351-356 // Tiesību harmonizācija Baltijas jūras reģionā pēc ES paplašināšanās : 2007. gada starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums / Latvijas Universitāte. Juridiskā fakultāte. – Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2012. – 333.-356. lpp.

Die Besonderheiten des sowjetischen Erbrechts am Beispiel der Sowjetrepublik Lettland / Jānis Lazdiņš // Einheit und Vielfalt in der Rechtsgeschichte im Ostseeraum : sechster Rechtshistorikertag im Ostseeraum, 3.-5. Juni 2010 in Tartu (Estland)/Riga (Lettland) = Unity and Plurality in the Legal History of the Baltic Sea Area : 6th Conference in Legal History in the Baltic Sea Area, 3rd-5th June 2010 in Tartu (Estonia)/Riga (Latvia) / Marju Luts-Sootak, Sanita Osipova, Frank L. Schäfer (Hrsg.). – Frankfurt am Main : Peter Lang, 2012. – S. 123-134. – (Rechtshistorische Reihe ; Bd. 428).

Latvijas tiesību sistēmas ģenēzes un evolūcijas aspekti Eiropas tiesību kontekstā / Sanita Osipova, Jānis Lazdiņš. – Atsauces un piezīmes: 328.-332. lpp. // Tiesību harmonizācija Baltijas jūras reģionā pēc ES paplašināšanās : 2007. gada starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums / Latvijas Universitāte. Juridiskā fakultāte. – Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2012. – 311.-332. lpp.

Tiesu nolēmumu ietekme uz Latvijas nodokļu tiesību dinamiku = Impact of court decisions on Latvian tax law developments / Jānis Lazdiņš, Kārlis Ketners. – Izmantoto avotu saraksts: 33.-35. lpp., atsauces: 36.-40. lpp. – Kopsav. angļu val. // Juridiskā zinātne : Latvijas Universitātes žurnāls = Law : Journal of the University of Latvia. – Nr. 3 (2012), 21.-40. lpp.

Valsts prezidenta institūta tapšana Latvijā / Jānis Lazdiņš. – Bibliogr. un koment. parindēs: 13.-14. lpp. // Jurista Vārds. – Nr. 46 (2012, 13. nov.), 8.-14. lpp. : fotogr.

2013

Dzimtbūšanas atcelšana, pagasta sabiedrības organizācija un nacionāli valstiskas domāšanas pirmsākumi / Jānis Lazdiņš. – Kopsav. angļu val. // Latvieši un Latvija : akadēmiskie raksti / galv. red. Jānis Stradiņš. – Rīga : Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013. – 2. sēj.: Valstiskums Latvijā un Latvijas valsts – izcīnītā un zaudētā, 173.-196. lpp.

The Effect of Court Rulings on the Dynamics of the Latvian Tax Law / Jānis Lazdiņš, Kārlis Ketners. – Sources, references: p. 34-43 // Juridiskā zinātne : Latvijas Universitātes žurnāls = Law : Journal of the University of Latvia. – N 5 (2013), p. 22-43.

Die Justizreform vom Jahr 1889 und ihre Bedeutung für die baltischen Provinzen Russlands und (später) Lettland / Jānis Lazdiņš // Justiz und Justizverfassung : siebter Rechtshistorikertag im Ostseeraum, 3.-5. Mai 2012, Schleswig-Holstein = Judiciary and Judicial System : the 7th Conference in Legal History in the Baltic Sea Area, 3rd-5th May 2012, Schleswig-Holstein / Frank L. Schäfer, W. Schubert (Hrsg.). – Frankfurt am Main : Peter Lang Academic Research, 2013. – S. 91-106.

Konstitucionālisma pirmsākumi un nerealizētie valstiskumi Latvijā / Jānis Lazdiņš. – Bibliogr. un koment.: 13.-15. lpp. // Jurista Vārds. – Nr. 23 (2013, 11. jūn.), 6.-15. lpp. : fotogr.

2014

Baltijas Civillikums laikmetu griežos: likuma pieņemšanas 150 gadu jubilejas atcerei / Jānis Lazdiņš. – Bibliogr. un koment.: 21.-24. lpp. // Jurista Vārds. – Nr. 44/45 (2014, 11. nov.), 18.-24. lpp. : fotogr.

Krievijas impērijas 1864. gada Tiesu reforma un tās nozīme Baltijas guberņās un vēlāk Latvijā = The Judicial Reform in the Russian Empire in 1864 and Its Importance in the Baltic Provinces and Later in Latvia / Jānis Lazdiņš. – Kopsav. angļu val. // Tiesību efektīvas piemērošanas problemātika : Latvijas Universitātes 72. zinātniskās konferences rakstu krājums / Latvijas Universitāte. Juridiskā fakultāte. – Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2014. – 57.-68. lpp.

Latvijas civiltiesību avoti un to apkopošanas problemātika (no jauno laiku sākuma līdz Pirmajam pasaules karam) / Jānis Lazdiņš. – Bibliogr.: 229.-333. lpp. // Latvijas vēsture krustcelēs un jaunu pieeju meklējumos : (Latvijas vēsturnieku I kongresa materiāli) / zin. red.: Inesis Feldmanis, Jānis Taurēns ; rec.: Jānis Bērziņš, Inese Runce. – Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2014. – 223.-333. lpp.

Priekšvārds = Vorwort / Jānis Lazdiņš. – Teksts paralēli vācu un latv. val. // Juridiskā zinātne : Latvijas Universitātes žurnāls = Law : Journal of the University of Latvia. – Nr. 7: Tiesību-politiskā situācija Baltijas jūras reģionā pirms un pēc Pirmā pasaules kara (1917–1922). Jaunu valstu dibināšana un to konstitucionāli tiesiskā dimensija : starptautiska zinātniska konference, 2014. gada 12. un 13. jūnijā (2014), 7.-8. lpp.

Rechtspolitische Besonderheiten bei der Entstehung des lettischen Staates und seiner Verfassung = Latvijas valsts un Satversmes tapšanas tiesiski politiskās īpatnības / Jānis Lazdiņš. – Teksts paralēli vācu un latv. val. – Atsauces un piezīmes: 18.-20. lpp. // Juridiskā zinātne : Latvijas Universitātes žurnāls = Law : Journal of the University of Latvia. – Nr. 7: Tiesību-politiskā situācija Baltijas jūras reģionā pirms un pēc Pirmā pasaules kara (1917–1922). Jaunu valstu dibināšana un to konstitucionāli tiesiskā dimensija : starptautiska zinātniska konference, 2014. gada 12. un 13. jūnijā (2014), 9.-20. lpp.

Satversmes vēsturiskā attīstība / Ringolds Balodis, Jānis Lazdiņš. – Kopsav. angļu val.: The historical development of the Constitution, 342.-343. lpp. // Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa, Vispārējie noteikumi. – Rīga : Latvijas Vēstnesis, 2014. – 43.-78. lpp.

Tiesu varas pēctecība kā viens no valsts kontinuitātes pamatiem = Succession of the judicial system as a cornerstone of Latvia's continuity / Jānis Lazdiņš. – Bibliogr.: 649.-652. lpp. – Kopsav. angļu val. // Jurisprudence and culture: past lessons and future challenges : the 5th International Scientific Conference of the University of Latvia Dedicated to the 95th Anniversary of the Faculty of Law of the University of Latvia, 10-11 November, 2014 : [research papers] = Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi : Latvijas Universitātes 5. starptautiskā zinātniskā konference, veltīta Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 95. gadadienai, 2014. gada 10.-11. novembris : [raksti]. – Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2014. – 633.-652. lpp.

2015

Baltijas tiesību telpa : [referāts Latvijas Senāta senatora Augusta Lēbera (1865-1948) 150. dzimšanas dienai veltītajā starptautiskajā konferencē “Komerctiesības Baltijas tiesību telpā”] / Jānis Lazdiņš // Latvijas Republikas Augstākās tiesas biļetens. – Nr. 11 (2015, okt.), 75.-77. lpp.

Cases Under the Jurisdiction of the LSSR KGB / Elīna Grigore-Bāra, Jānis Lazdiņš // Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas: dokumentu izpēte un tās metodoloģija : zinātniskā konference, 2015. gada 15., 16. un 17. decembris, Liepāja, koncertzāle “Lielais Dzintars” : [ziņojumu kopsavilkumi] / LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, LU Latvijas vēstures institūts. – Rīga, – 2015. – 55.-57. lpp.

Īpašums kā vērtība. Īpašuma denacionalizācija = Property as Value. Denationalization of State Property / Jānis Lazdiņš. – Kopsav. angļu val. // Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā : Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums / Latvijas Universitāte. Juridiskā fakultāte. – Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2015. – 354.-360. lpp. Tas pats 2., papildinātajā rakstu krājumā “Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā”, Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 354.-360. lpp.

Īpašumu nacionalizācija un denacionalizācija / Jānis Lazdiņš // Latvijas valsts tiesību avoti : valsts dibināšana – neatkarības atjaunošana : dokumenti un komentāri / projekta vad. un zin. red. Jānis Lazdiņš. – Rīga : Tiesu namu aģentūra, 2015. – 8. nod., 415.-506. lpp.

Latvijas PSR Valsts drošības komitejai kā izziņas iestādei piekritīgās lietas / Elīna Grigore-Bāra, Jānis Lazdiņš // Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas: dokumentu izpēte un tās metodoloģija : zinātniskā konference, 2015. gada 15., 16. un 17. decembris, Liepāja, koncertzāle “Lielais Dzintars” : [ziņojumu kopsavilkumi] / LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, LU Latvijas vēstures institūts. – Rīga, 2015. – 51.-54. lpp.

Latvijas valsts izsludināšana un pirmās pagaidu satversmes / Jānis Lazdiņš // Latvijas valsts tiesību avoti : valsts dibināšana – neatkarības atjaunošana : dokumenti un komentāri / projekta vad. un zin. red. Jānis Lazdiņš. – Rīga : Tiesu namu aģentūra, 2015. – 2. nod., 50.-58. lpp.

Padomju tiesības Latvijā / Jānis Lazdiņš // Latvijas valsts tiesību avoti : valsts dibināšana – neatkarības atjaunošana : dokumenti un komentāri / projekta vad. un zin. red. Jānis Lazdiņš. – Rīga : Tiesu namu aģentūra, 2015. – 4. nod., 168.-205. lpp.

Priekšvārds / Jānis Lazdiņš // Latvijas valsts tiesību avoti : valsts dibināšana – neatkarības atjaunošana : dokumenti un komentāri / projekta vad. un zin. red. Jānis Lazdiņš. – Rīga : Tiesu namu aģentūra, 2015. – 9.-11. lpp.

Tendencies in the Development of Laws in the Republic of Latvia after the Renewal of Independence in 1990-1991 / Jānis Lazdiņš. – Sources: p. 63-67 // Juridiskā zinātne : Latvijas Universitātes žurnāls = Law : Journal of the University of Latvia. – N 8 (2015), p. 43-67.

Tiesu vara / Jānis Lazdiņš // Latvijas valsts tiesību avoti : valsts dibināšana – neatkarības atjaunošana : dokumenti un komentāri / projekta vad. un zin. red. Jānis Lazdiņš. – Rīga : Tiesu namu aģentūra, 2015. – 7. nod., 299.-414. lpp.

2016

Besonderheiten des Erbrechts in Bezug auf die Entstaatlichung der Immobilien in Lettland in den neunziger Jahren des 20. Jahrhunderts / Jānis Lazdiņš // Judiciary and Society Between Privacy and Publicity : 8th Conference on Legal History in the Baltic Sea Area, 3rd-6th September, 2015, Toruń. – Toruń : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2016. – P. 277-299.

Continuity of the Judicial Power in the Republic of Latvia. Preconditions and necessity / Jānis Lazdiņš. – Sources: p. 74-77 // Juridiskā zinātne : Latvijas Universitātes žurnāls = Law : Journal of the University of Latvia. – N 9 (2016), p. 58-77.

2017

Aspects of the Denationalisation of Land Property in the Republic of Latvia After the Restoration of Independence *de facto* / Janis Lazdins. – Bibliogr.: p. 39-42 // Constitutional Values in Contemporary Legal Space II : Collection of Research Papers in Conjunction with the 6th International Scientific Conference of the Faculty of Law of the University of Latvia, 16-17 November, 2016. – Rīga : University of Latvia Press, 2017. – P. 30-42.

Clashes of Opinion at the Time of Drafting the *Satversme* of the Republic of Latvia / Jānis Lazdiņš. – Sources: p. 102-103 // Juridiskā zinātne : Latvijas Universitātes žurnāls = Law : Journal of the University of Latvia. – N 10 (2017), p. 93-103.

The Historical Development / Jānis Lazdiņš. – (Part II, Latvian Law. General Frameworks) // The Law of the Baltic States. – Cham : Springer, 2017. – P. 151-160.

Īpašuma denacionalizācija Latvijas Republikā / Jānis Lazdiņš // Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā. – Rīga : Latvijas Zinātņu akadēmijas Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 2017. – 360.-383. lpp.

No kuršu un latgaļu karaļiem līdz Latvijas Republikas Valsts prezidentam / Jānis Lazdiņš. – (Ievads Latvijas Republikas Satversmes III nodaļas komentāriem) // Latvijas Republikas Satversmes komentāri. III nodaļa, Valsts prezidents. IV nodaļa, Ministru kabinets / zin. vad. Ringolds Balodis. – Rīga : Latvijas Vēstnesis, 2017. – 36.-46. lpp.

Profesors Arveds Švābe: literāts, tiesībnieks, vēsturnieks vai politiķis / Jānis Lazdiņš // Jurista Vārds. – Nr. 49 (2017, 28. nov.), 22.-33. lpp.

Tiesu varas nepārtrauktība Latvijas Republikā. Priekšnoteikumi un nepieciešamība / Jānis Lazdiņš // Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā. – Rīga : Latvijas Zinātņu akadēmijas Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 2017. – 345.-359. lpp.

Viedokļu sadursmes Latvijas Republikas Satversmes tapšanas laikā = Collisions of Opinions During the Creation of the Constitution of the Republic of Latvia / Jānis Lazdiņš. – Kopsav. angļu val. // Latvijas Republikas Satversmei – 95 : Latvijas Universitātes 75. zinātniskās konferences rakstu krājums. – Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2017. – 13.-20. lpp.

2018

Abolition of Serfdom and Organisation of Civil Parish Communities / Jānis Lazdiņš // Latvia and Latvians : collection of scholarly articles. – Rīga : Latvian Academy of Sciences, 2018. – Vol. 2, p. 312-346.

Dītrihs Andrejs Lēbers – jurists un politologs : [LU Juridiskās fakultātes profesora Jāņa Lazdiņa uzruna, pieņemot Latvijas Zinātņu akadēmijas piešķirto tiesību zinātņu profesora

Dītriha Andreja Lēbera (1923-2004) vārdā nosaukto piemiņas balvu] / Jānis Lazdiņš // Jurista Vārds. – Nr. 3 (2018, 16. janv.), 8.-9. lpp. : fotogr.

Dzimbūšanas atcelšana un pagasta sabiedrības organizācija / Jānis Lazdiņš // Latvija un latvieši : akadēmiskie raksti. – Rīga : Latvijas Zinātņu akadēmija, 2018. – 2. sēj., 276.-308. lpp.

Īpašuma denacionalizācijas problēmu risinājumi tiesu nolēumos Latvijā pēc neatkarības atjaunošanas *de facto* = Solutions to Issues of Property Denationalisation in Court Rulings in Latvia Following Restoration of Independence *de facto* / Jānis Lazdiņš. – Kopsav. angļu val. // Centrālās un Austrumeiropas juridiskās tradīcijas un juridiskās identitātes jautājumi : Latvijas Universitātes 76. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. – Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2018. – 131.-141. lpp.

Priekšvārds / Jānis Lazdiņš // Deleģētās likumdošanas pirmsākumi Eiropā un Latvijā / Anda Smiltēna. – Rīga : Latvijas Vēstnesis, 2018. – 5.-6. lpp. – (Tiesību zinātne).

2019

Avoidance of Double Taxation in the Area of Income Tax in Latvia / Jānis Lazdiņš, Kārlis Ketners. – Sources: p. 82-85 // Juridiskā zinātne : Latvijas Universitātes žurnāls = Law : Journal of the University of Latvia. – No. 12 (2019), p. 68-85.

73. [pants]. Tautas nobalsošanai nevar nodot budžetu un likumus par aizņēmumiem, nodokļiem, muitām, dzelzceļa tarifiem, kara klausību, kara pasludināšanu un uzsākšanu, miera noslēgšanu, izņēmuma stāvokļa izsludināšanu un tā izbeigšanu, mobilizāciju un demobilizāciju, kā arī līgumus ar ārvalstīm / Annija Kārklīņa, Jānis Lazdiņš, Māris Lejnieks // Latvijas Republikas Satversmes komentāri. V nodaļa, Likumdošana / zin. vad. Ringolds Balodis. – Rīga : Latvijas Vēstnesis, 2019. – 151.-172. lpp.

66. [pants]. Saeima ik gadus pirms saimnieciskā gada sākšanās lemj par valsts ienākumu un izdevumu budžetu, kura projektu tai iesniedz ministru kabinets. Ja Saeima pieņem lēmumu, kurš saistīts ar budžetā neparedzētiem izdevumiem, tad lēmumā jāparedz arī līdzekļi, ar kuriem segt šos izdevumus. Pēc budžeta gada notecēšanas ministru kabinetam jāiesniedz Saeimai apstiprināšanai norēķini par budžeta izpildīšanu / Jānis Lazdiņš, Dita Plepa // Latvijas Republikas Satversmes komentāri. V nodaļa, Likumdošana / zin. vad. Ringolds Balodis. – Rīga : Latvijas Vēstnesis, 2019. – 54.-78. lpp.

Отмена крепостного права и организация волостного общества / Янис Лаздиньш // Латвия и латыши : академическое собрание статей. – Рига : Латвийская академия наук, 2019. – Том 2, с. 330-367.

2020

Jānis Pliekšāns' (Rainis') "Formula of Happiness" / Jānis Lazdiņš. – Sources: p. 162- 163 // Juridiskā zinātne : Latvijas Universitātes žurnāls = Law : Journal of the University of Latvia. – N 13 (2020), p. 153-163.

Lettlands Erfahrungen mit der Restitution des Privateigentums nach der sowjetischen Besatzung / Jānis Lazdiņš. – Summary: The Experience of Restitution of the Right to Private Property After the Soviet Occupation of Latvia // Recht und Wirtschaft in Stadt und Land : neunten Rechtshistorikertag im Ostseeraum, 16.-20. Mai 2018 in Tallinn, Sagadi und Tartu, Estland = Law and Economics in Urban and Rural Environment : 9th Conference in Legal History in the Baltic Sea Area, 16-20 May 2018 in Tallinn, Sagadi and Tartu, Estonia / Marju Luts-Sootak, Frank L. Schäfer (Hrsg.). – (Rechtshistorische Reihe ; Bd. 488). – Berlin : Peter Lang, [2020]. – S. 165-180.

The Origins of a Civil Society Based on Democratically Legitimate Values in Baltics after Abolition of Serfdom / Janis Lazdins. – Bibliogr.: p. 153-157 // Legal Science: Functions, Significance and Future in Legal Systems II : Collection of Research Papers in Conjunction with the 7th International Scientific Conference of the Faculty of Law of the University of Latvia, 16-18 October 2019, Riga. – Riga : University of Latvia Press, 2020. – P. 141-157.

Pārskats par Latvijas teritorijā pastāvējušajiem likumdevējiem / Jānis Lazdiņš. – (Ievads Latvijas Republikas Satversmes II nodaļas komentāriem) // Latvijas Republikas Satversmes komentāri. II nodaļa, Saeima / zin. vad. Ringolds Balodis. – Rīga : Latvijas Vēstnesis, 2020. – 29.-47. lpp.

2021

Doctrine of State Continuity. Latvia's Experience / Ineta Ziemeļe, Ainārs Lerhis, Jānis Pleps, Jānis Lazdiņš. – Sources: p. 106-110 // Juridiskā zinātne : Latvijas Universitātes žurnāls = Law : Journal of the University of Latvia. – N 14 (2021), p. 91-110.

Jāņa Pliekšāna pārdomas par laimi Raiņa filozofijā / Jānis Lazdiņš // Indivīds, sabiedrība un vara Baltijas reģiona vēstures lūzuma punktos : starptautiska zinātniska konference, 2021. gada 14. un 15. oktobrī : konferences referātu tēzes = Individual, Society, and Power at the Turning Points in the History of the Baltic Region : International Scientific Conference, Riga, 14-15 October 2021 : Abstracts. – Rīga : Latvijas Universitāte, 2021. – 34. lpp.

Jānis Pliekšāns' Reflections on Happiness in Rainis' Philosophy / Jānis Lazdiņš // Indivīds, sabiedrība un vara Baltijas reģiona vēstures lūzuma punktos : starptautiska zinātniska konference, 2021. gada 14. un 15. oktobrī : konferences referātu tēzes = Individual, Society, and Power at the Turning Points in the History of the Baltic Region : International Scientific Conference, Riga, 14-15 October 2021 : Abstracts. – Rīga : Latvijas Universitāte, 2021. – P. 35.

Jānis Pliekšāns tiesību idejas meklējumos Raiņa filozofijā = Jānis Pliekšāns in Search of the Idea of Law in Rainis' Philosophy / Jānis Lazdiņš. – Kopsav. angļu val. // Tiesības un tiesiskā vide mainīgos apstākļos : Latvijas Universitātes 79. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. – Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2021. – 273.-280. lpp.

Legal and Historical Elements of Latvia's Restoration of Independence / Jānis Lazdiņš, Ainārs Lerhis, Jānis Pleps, Ineta Ziemele // Baltic Yearbook of International Law Online. – Leiden : Martinus Nijhoff, 2021. – Vol. 19, N 1 (2021), p. 27-72.

2022

Laime Jāņa Pliekšāna (Raina) tiesību filozofijā / Jānis Lazdiņš. – Bibliogr.: 18.-20. lpp. – Kopsav. angļu val.: Happiness in Jānis Pliekšāns' (Rainis') Philosophy of Law // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – Speciālizlaidums (116) (2022), 7.-22. lpp.

Payment of Mandatory Social Insurance Contributions in a Socially Responsible State as a Safeguard for the Inviolability of Human Dignity in Emergency Conditions in a State Governed by the Rule of Law / Janis Lazdins. – Bibliogr.: p. 30-33 // New Legal Reality: Challenges and Perspectives. II : Collection of Research Papers in Conjunction with the 8th International Scientific Conference of the Faculty of Law of the University of Latvia, 21-22 October, 2021, Riga. – Rīga : University of Latvia Press, 2022. – P. 21-33.

2023

Consolidation of the Principle of Democratic Elections in the Law of the Latvian People / Jānis Lazdiņš. – References: p. 175-177 // Juridiskā zinātne : Latvijas Universitātes žurnāls = Law : Journal of the University of Latvia. – N 16 (2023), p. 160-177.

Priekšvārds / Jānis Lazdiņš // Tiesību ierobežojumu pieļaujamība un attaisnojamība demokrātiskā tiesiskā valstī : Latvijas Universitātes 81. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. – Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2023. – 9. lpp.

2024

Experience of Reforms to the State Social Insurance in the Republic of Latvia After Restoring the Independence of the State *de facto* / Jānis Lazdiņš. – References: p. 190-192 // Juridiskā zinātne : Latvijas Universitātes žurnāls = Law : Journal of the University of Latvia. – N 17 (2024), p. 178-192.

Latvijas publisko tiesību vēstures pamati / Jānis Lazdiņš // Publiskās tiesības : ievads / I. Ziemeles un S. Osipovas zin. red. ; rec.: J. Grasis, T. Jundzis. – Rīga : Tiesu namu aģentūra, 2024. – 15.-100. lpp.

The Right to Divorce – a Safeguard or a Restriction on the Spouses' Freedom? / Janis Lazdins. – Bibliogr.: p. 193-195 // Revisiting the Limits of Freedom While Living Under Threat. II : Collection of Research Papers in Conjunction with the 9th International Scientific

Conference of the Faculty of Law of the University of Latvia, 9-10 November 2023, Riga. – Rīga : University of Latvia Press, 2024. – P. 183-195.

2025

Russification and Legal Policy of Alexander II in the Baltic Region / Jānis Lazdiņš, Signe Skutele. – References: p. 28-31 // Juridiskā zinātne : Latvijas Universitātes žurnāls = Law : Journal of the University of Latvia. – N 18 (2025), p. 19-31.

Das Studium des römischen Rechts in der Lettischen Republik in der Zwischenkriegsperiode (1919-1940): Professor Benedikt Cornelius Georg Frese, Professor Vassily Sinaisky und sein Schüler Voldemars Kalninsch / Janis Lazdins, Sanita Osipova // Mitteleuropa und das römische Recht : methodische Herausforderungen an die Romanistik im Kontext der neuen politischen Ordnung nach dem Ersten Weltkrieg / hrsg. von Wojciech Dajczak, Martin Avenarius, Christian Baldus. – Tübingen : Mohr Siebeck, 2025. – (Ius Romanum : Beiträge zu Methode und Geschichte des römischen Rechts ; Bd. 11). – S. 109-126.

Profesora Jāņa Lazdiņa rediģētie un recenzētie darbi

Juridiskā zinātne = Law / galv. red. Jānis Lazdiņš. – Rīga : Zinātne, 2003. – 125 lpp. – (Latvijas Universitātes raksti = Scientific Papers University of Latvia ; 657. sēj.). – ISSN 1407-2157. – ISBN 9984-698-97-1.

Juridiskā zinātne = Law / galv. red. Jānis Lazdiņš. – Rīga : Latvijas Universitāte, 2004. – 147 lpp. : tab. – (Latvijas Universitātes raksti = Scientific Papers University of Latvia ; 667. sēj.). – ISSN 1407-2157. – ISBN 9984-770-06-0.

Osipova, Sanita. Viduslaiku tiesību spogulis / Sanita Osipova ; zin. red. Jānis Lazdiņš. – Rīga : Tiesu namu aģentūra, 2004. – 408 lpp. – ISBN 9984-671-74-7.

Pilsonis tiesiskā valstī : vācu konstitucionālo un administratīvo tiesību pamati : mācību līdzeklis / Hanss Jirgens Vildbergs, Klauss Messeršmits, Laila Niedre ; no vācu val. tulk. Laila Niedre ; rec.: Kaspars Balodis, Jānis Lazdiņš. – Rīga : EuroFaculty, 2004. – VIII, 332 lpp. : tab. – Ietver bibliogr. pielikumu "Ceļvedis juridiskajā literatūrā". – ISBN 9984-725-94-4. *Informācija*: Tiesisku valsti veidojot, noder citu pieredze : [par grāmatu "Pilsonis tiesiskā valstī" un tās atvēršanas svētkiem] / Oskars Zvejnieks // Jurista Vārds. – Nr. 21 (2004, 8. jūn.), 8. lpp.

Juridiskā zinātne = Law / galv. red. Jānis Lazdiņš ; Latvijas Universitāte. – Rīga : Latvijas Universitāte, 2006. – 138 lpp. – (Latvijas Universitātes raksti = Scientific Papers University of Latvia ; 703. sēj.). – ISSN 1407-2157. – ISBN 9984-802-08-6.

Juridiskā zinātne = Law / galv. red. Jānis Lazdiņš ; Latvijas Universitāte. – Rīga : Latvijas Universitāte, 2007. – 122 lpp. – (Latvijas Universitātes raksti = Scientific Papers University of Latvia ; 719. sēj.). – ISSN 1407-2157. – ISBN 978-9984-802-99-2.

Juridiskā zinātne = Law / galv. red. Jānis Lazdiņš ; Latvijas Universitāte. – Rīga : Latvijas Universitāte, 2008. – 134 lpp. – (Latvijas Universitātes raksti = Scientific Papers University of Latvia ; 740. sēj.). – ISSN 1407-2157. – ISBN 978-9984-45-000-1.

Juridiskā zinātne : Latvijas Universitātes žurnāls = Law : Journal of the University of Latvia / galv. red. Jānis Lazdiņš ; Latvijas Universitāte. – Rīga : University of Latvia, 2010-2025. – ISSN 1691-7677 (Print), ISSN 2592-9364 (Online). – Žurnāla tīmekļa vietnes un arhīvs: <https://journal.lu.lv/jull>, <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/1145>

Nr. 1 (2010), 208 lpp.

Nr. 2: Tiesību zinātnes nākotnei, 1 (2011), 168 lpp.

Nr. 3 (2012), 180 lpp.

Nr. 4: Tiesību zinātnes nākotnei, 2 (2013), 279 lpp.

Nr. 5 (2013), 216 lpp.

Nr. 6 (2014), 186 lpp.

Nr. 7 (2014), 110 lpp.

Nr. 8 (2015), 259 lpp.

Nr. 9 (2016), 163 lpp.

Nr. 10 (2017), 267 lpp.

Nr. 11 (2018), 147 lpp.

Nr. 12 (2019), 203 lpp.

Nr. 13 (2020), 214 lpp.

Nr. 14 (2021), 260 lpp.

Nr. 15 (2022), 306 lp.

Nr. 16 (2023), 242 lpp.

Nr. 17 (2024), 304 lpp.

Nr. 18 (2025), 165 lpp.

Švarcs, Filips. Latvijas 1937. gada 28. janvāra Civillikums un tā rašanās vēsture / Filips Švarcs ; tulk. Diāna Zepa ; tulk. zin. red.: Jānis Lazdiņš, Signe Terihova. – Rīga : Tiesu namu aģentūra, 2011. – 343 lpp. : tab. – Bibliogr.: 276.-316., 318.-343. lpp. – ISBN 978-9984-79-090-9.

Tiesību interpretācija un tiesību jaunrade – kā rast pareizo līdzsvaru : Latvijas Universitātes 71. zinātniskās konferences rakstu krājums / redkol.: Jānis Lazdiņš ... [u.c.] ; Latvijas Universitāte. Juridiskā fakultāte. – Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2013. – 361 lpp. – ISBN 978-9984-45-732-1.

Jurisprudence and culture: past lessons and future challenges : the 5th International Scientific Conference of the University of Latvia Dedicated to the 95th Anniversary of the Faculty of Law of the University of Latvia, 10-11 November, 2014 : [Research Papers] = Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi : Latvijas Universitātes 5. starptautiskā zinātniskā konference, veltīta Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 95. gadadienai, 2014. gada 10.-11. novembris : [raksti] / redkol.: Kalvis Torgāns, Jānis Pleps, Jānis Lazdiņš ... [u.c.]. – Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2014. – 669 lpp. – ISBN 978-9984-45-892-2.

Latvijas valsts tiesību avoti : valsts dibināšana – neatkarības atjaunošana : dokumenti un komentāri / projekta vad. un zin. red. Jānis Lazdiņš ; rec.: Sanita Osipova, Aivars Endziņš, Guntis Zemītis. – Rīga : Tiesu namu aģentūra, 2015. – 532 lpp. – ISBN 978-9934-50-829-5.

Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā : Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums / redkol.: Jānis Lazdiņš ... [u.c.] ; Latvijas Universitāte. Juridiskā fakultāte. – Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2015. – 522 lpp. – ISBN 978-9934-18-017-0.

Ārvalsts investīcijas: kad tiesības mijiedarbojas : Latvijas Universitātes 74. zinātniskās konferences rakstu krājums / redkol.: Jānis Rozenfelds, Annija Kārklīņa, Jānis Lazdiņš ... [u.c.] ; Latvijas Universitāte. Juridiskā fakultāte. – Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2016. – 419 lpp. – ISBN 978-9934-18-157-3.

Constitutional values in contemporary legal space I : Collection of Research Papers in Conjunction with the 6th International Scientific Conference of the Faculty of Law of the University of Latvia, 16-17 November, 2016 = Konstitucionālās vērtības mūsdienu tiesiskajā telpā I : Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 6. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums, 2016. gada 16.-17. novembris / ed. board: Kalvis Torgāns, Jānis Pleps, Jānis Lazdiņš ... [u.c.]. – Rīga : University of Latvia Press, 2016. – 639 p. – ISBN 978-9934-18-185-6.

Vaivade, Anita. Nemateriālais kultūras mantojums starptautiskajās un Latvijas tiesībās / Anita Vaivade ; [rec.: Jānis Lazdiņš, Sergejs Kruks]. – Rīga : LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2016. – 367 lpp. – (Studia humanitarica). – ISBN 978-9984-89-324-2.

Latvijas Republikas Satversmei – 95 : Latvijas Universitātes 75. zinātniskās konferences rakstu krājums / redkol.: Jānis Rozenfelds, Annija Kārklīņa, Jānis Lazdiņš ... [u.c.] ; Latvijas Universitāte. Juridiskā fakultāte. – Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2017. – 398 lpp. – ISBN 978-9934-18-246-4.

Latvijas Republikas Satversmes komentāri. III nodaļa, Valsts prezidents. IV nodaļa, Ministru kabinets / zin. vad. Ringolds Balodis ; zin. redkol.: Ilma Čepāne, Aivars Endziņš, Jānis Lazdiņš ... [u.c.]. – Rīga : Latvijas Vēstnesis, 2017. – 864 lpp. – ISBN 978-9984-84-050-5.

Centrālās un Austrumeiropas juridiskās tradīcijas un juridiskās identitātes jautājumi : Latvijas Universitātes 76. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums / redkol.: Kristīne

Strada-Rozenberga, Carlo Amatucci, Jānis Lazdiņš ... [u.c.] ; Latvijas Universitāte. Juridiskā fakultāte. – Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2018. – 417 lpp. – ISBN 978-9934-18-351-5.

Satversmē nostiprināto vērtību aizsardzība: dažādu tiesību nozaru perspektīva : Latvijas Universitātes 77. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums / redkol.: Kristīne Strada-Rozenberga, Carlo Amatucci, Jānis Lazdiņš ... [u.c.] ; Latvijas Universitāte. Juridiskā fakultāte. – Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2019. – 497 lpp. – ISBN 978-9934-18-445-1.

Tiesību zinātnes uzdevumi, nozīme un nākotne tiesību sistēmās I : Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 7. starptautiskā zinātniskā konference, 2019. gada 16.-18. oktobrī Rīgā : konferences rakstu krājums = Legal Science: Functions, Significance and Future in Legal Systems I : the 7th International Scientific Conference of the Faculty of Law of the University of Latvia, 16-18 October 2019, Riga : Collected Conference Papers / redkol.: Kalvis Torgāns, Anita Rodiņa, Jānis Lazdiņš ... [u.c.]. – Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2019. – 547 lpp. – ISBN 978-9934-18-471-0.

Legal Science: Functions, Significance and Future in Legal Systems II : Collection of Research Papers in Conjunction with the 7th International Scientific Conference of the Faculty of Law of the University of Latvia, 16-18 October 2019, Riga / ed. board: Carlo Amatucci, Frank L. Schafer, Anita Rodina, Janis Lazdins ... [et al.]. – Rīga : University of Latvia Press, 2020. – 424 p. – ISBN 978-9934-18-530-4.

Starptautisko un Eiropas Savienības tiesību piemērošana nacionālajās tiesās : Latvijas Universitātes 78. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums / redkol.: Anita Rodiņa, Carlo Amatucci, Jānis Lazdiņš ... [u.c.] ; Latvijas Universitāte. Juridiskā fakultāte. – Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2020. – 501 lpp. – ISBN 978-9934-18-536-6.

Indivīds, sabiedrība un vara Baltijas reģiona vēstures lūzuma punktos : starptautiska zinātniska konference, 2021. gada 14. un 15. oktobrī : konferences referātu tēzes = Individual, Society, and Power at the Turning Points in the History of the Baltic Region : International Scientific Conference, Riga, 14-15 October 2021 : Abstracts / redkol.: Kristīne Beķere, Ginta Ieva Bikše, Jānis Lazdiņš ... [u.c.]. – Rīga : Latvijas Universitāte, 2021. – 54 lpp.

Tiesības un tiesiskā vide mainīgos apstākļos : Latvijas Universitātes 79. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums / redkol.: Jānis Kārklīšs, Carlo Amatucci, Jānis Lazdiņš ... [u.c.] ; Latvijas Universitāte. Juridiskā fakultāte. – Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2021. – 583 lpp. – ISBN 978-9934-18-680-6.

Jaunā tiesiskā realitāte: izaicinājumi un risinājumi. I : Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 8. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums, 2021. gada 21.-22. oktobris, Rīga = New Legal Reality: Challenges and Perspectives. I : Collection of Research Papers in Conjunction with the 8th International Scientific Conference of the Faculty of Law of the University of Latvia, 21-22 October 2021, Riga / redkol.: Jānis Kārklīšs, Anita

Rodiņa, Jānis Lazdiņš ... [u.c.]. – Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2022. – 299 lpp. – ISBN 978-9934-18-835-0.

Latvijas Republikas Satversmei – 100 : Latvijas Universitātes 80. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums / redkol.: Annija Kārkliņa, Karlo Amatuči, Jānis Lazdiņš ... [u.c.] ; Latvijas Universitāte. Juridiskā fakultāte. – Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2022. – 447 lpp. – ISBN 978-9934-18-845-9.

New Legal Reality: Challenges and Perspectives. II : Collection of Research Papers in Conjunction with the 8th International Scientific Conference of the Faculty of Law of the University of Latvia, 21-22 October, 2021, Riga / ed. board: Carlo Amatucci, Anita Rodina, Janis Lazdins ... [et al.]. – Rīga : University of Latvia Press, 2022. – 531 p. – ISBN 978-9934-18-825-1.

Tiesību ierobežojumu pieļaujamība un attaisnojāmība demokrātiskā tiesiskā valstī : Latvijas Universitātes 81. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums / redkol. priekšsēdētājs Jānis Lazdiņš ; Latvijas Universitāte. Juridiskā fakultāte. – Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2023. – 431 lpp. – ISBN 978-9934-36-021-3.

Brīvības robežu pārskatīšana, dzīvojot apdraudējumu apstākļos. I : Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 9. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums, 2023. gada 9.-10. novembris, Rīga / redkol.: Jānis Kārkliņš, Jānis Lazdiņš ... [u.c.]. – Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2024. – 310 lpp. – ISBN 978-9934-36-236-1.

Likumdošana un tās rezultāts Latvijā: pagātnes mācības, mūsdienu tendences, problēmas un risinājumi : Latvijas Universitātes 82. starptautiskās zinātniskās konferences tiesību zinātnes rakstu krājums / redkol.: Kristīne Strada-Rozenberga, Karlo Amatuči, Jānis Lazdiņš ... [u.c.] ; Latvijas Universitāte. Juridiskā fakultāte. – Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2024. – 395 lpp. – ISBN 978-9934-36-232-3.

Revisiting the Limits of Freedom While Living under Threat. II : Collection of Research Papers in Conjunction with the 9th International Scientific Conference of the Faculty of Law of the University of Latvia, 9-10 November 2023, Riga / ed. board: Carlo Amatucci, Anita Rodina, Janis Lazdins ... [et al.]. – Rīga : University of Latvia Press, 2024. – 230 p. – ISBN 978-9934-36-230-9.

Profesora Jāņa Lazdiņa vadītie un recenzētie promocijas darbi

Kalniņš, Erlens. Laulāto manta laulāto likumiskajās mantiskajās attiecībās : promocijas darba kopsavilkums / Erlens Kalniņš ; darba vad. Kaspars Balodis ; rec.: Vilfrīds Šlīters (Vestfālenes Vilhelma Universitāte, Vācija), Jānis Rozenbergs, Jānis Lazdiņš ; Latvijas Universitāte. Juridiskā fakultāte. Civiltiesisko zinātņu katedra. – Rīga, 2010. – 28 lpp.

Sniedzīte, Ginta. Tiesnešu tiesību jēdziens, evolūcija un nozīme Latvijas tiesību avotu doktrīnā : promocijas darba kopsavilkums / Ginta Sniedzīte ; darba vad. Daiga Rezevska ; rec.: Peter Paul Rijpkema, Jānis Lazdiņš, Jautrīte Briede ; Latvijas Universitāte. Juridiskā fakultāte. – Rīga, 2010. – 37 lpp.

Damane, Linda. Notariālais akts kā mantisko un nemantisko tiesību garants : promocijas darba kopsavilkums / Linda Damane ; darba vad. Jānis Rozenfelds ; rec.: Vytautas Nekrošius, Vladimirs Jarkovs, Jānis Lazdiņš ; Latvijas Universitāte. Juridiskā fakultāte. – Rīga, 2011. – 20 lpp.

Mazure, Līga. Pacienta griba un tās civiltiesiskā aizsardzība : promocijas darba kopsavilkums / Līga Mazure ; darba vad. Kalvis Torgāns ; rec.: Irene Kull, Jānis Načisčionis, Jānis Lazdiņš ; Latvijas Universitāte. Juridiskā fakultāte. – Rīga, 2011. – 30 lpp.

Vaivade, Anita. Nemateriālā kultūras mantojuma konceptualizācija tiesībās : promocijas darbs mākslas doktora zinātniskā grāda (Dr. art.) iegūšanai apakšnozarē “Kultūras teorija” : kopsavilkums = Conceptualisation of intangible cultural heritage in law : doctoral thesis for obtaining the doctoral degree in arts (Dr. art.) in the sub-discipline “Theory of culture” : summary = Conceptualisation du patrimoine culturel immatériel en droit : thèse de doctorat pour l’obtention du grade de docteur en arts (Dr. art.) dans la sous-discipline de la “Théorie de la culture” / Anita Vaivade ; zin. vad. Daina Teters ; konsult.: Jānis Lazdiņš, Žans Marks Trižo ; rec.: Anita Načisčione, Dace Bula, Sanita Osipova ; Latvijas Kultūras akadēmija. – Rīga, 2011. – 68 lpp. : il.

Stikāne, Vija. Sieviete Livonijas sabiedrībā Viduslaikos un Jauno laiku sākumā 13.-16. gs. : promocijas darba kopsavilkums doktora grāda iegūšanai vēstures nozarē, apakšnozare: Latvijas vēsture = Woman in Medieval and Early Modern Livonia from the 13th to 16th Century : summary of doctoral thesis : in partial fulfillment of the requirements of the doctor degree in history, subdiscipline of History of Latvia / Vija Stikāne ; darba zin. vad. Ilgvars Misāns ; rec.: Gvido Straube, Jānis Lazdiņš, Guntis Zemītis ; Latvijas Universitāte. – Rīga, 2012. – 58 lpp.

Grigore-Bāra, Elīna. Nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšana valsts vai sabiedriskām vajadzībām pret atlīdzību Latvijā : promocijas darba kopsavilkums doktora grāda iegūšanai juridiskās zinātnes nozarē, apakšnozare: tiesību teorija un vēsture / Elīna Grigore-Bāra ; darba zin. vad. Jānis Lazdiņš ; Latvijas Universitāte. Juridiskā fakultāte. – Rīga, 2013. – 26 lpp.

Ose, Daina. Pierādījumi un pierādīšana civilprocesā : promocijas darba kopsavilkums doktora zinātniskā grāda iegūšanai juridiskās zinātnes nozarē, apakšnozare: civiltiesības / Daina Ose ; darba zin. vad. Jānis Rozenfelds ; rec.: Jānis Lazdiņš, Vytautas Nekrošius, Vladimirs Jarkovs ; Latvijas Universitāte. Juridiskā fakultāte. – Rīga, 2013. – 27 lpp.

Sajadova, Veronika. Starptautisko tiesību pārkāpumi PSRS-Latvijas attiecībās : promocijas darba kopsavilkums doktora grāda iegūšanai juridiskajā zinātnē, apakšnozare: starptautiskās

tiesības / Veronika Sajadova ; darba zin. vad. Juris Bojārs ; rec.: Valentija Liholaja, Jānis Lazdiņš ; Latvijas Universitāte. Juridiskā fakultāte. – Rīga, 2013. – 23 lpp.

Beinaroviča, Olga. Ārpus laulības kopdzīves ekskluzīvais statuss tiesībās un tās tiesiskais regulējums Eiropā : promocijas darba kopsavilkums doktora grāda iegūšanai juridisko zinātņu nozarē, apakšnozare: starptautiskās tiesības / Olga Beinaroviča ; darba zin. vad. Juris Bojārs ; darba rec.: Jānis Lazdiņš, Osvalds Joksts, Jans Smits ; Latvijas Universitāte. Juridiskā fakultāte. – Rīga, 2014. – 30 lpp.

Gaveika, Artūrs. Eiropas Savienības ārējās robežas Latvijā tiesiskā reglamentācija : promocijas darba kopsavilkums doktora grāda iegūšanai juridiskajā zinātnē, apakšnozare: policijas tiesības / Artūrs Gaveika ; darba zin. vad. Zenons Indrikovs ; rec.: Ineta Ziemeļe, Jānis Lazdiņš, Jānis Načisčionis ; Latvijas Universitāte. Juridiskā fakultāte. – Rīga, 2014. – 46 lpp.

Mieriņa, Aiga. Starptautisko privāttiesību kodifikācija: Eiropas valstu pieredze : promocijas darba kopsavilkums doktora grāda iegūšanai juridisko zinātņu nozarē, apakšnozare: starptautiskās tiesības = Codification in private international law: experience of European countries : summary of doctoral thesis submitted for the degree of doctor of legal science, subfield of international law / Aiga Mieriņa ; darba vad. Juris Bojārs ; darba rec.: Jānis Lazdiņš, Ingrīda Veikša, Jurgita Grigienē ; Latvijas Universitāte. Juridiskā fakultāte. – Rīga, 2016. – 72 lpp.

Smiltēna, Anda. Deleģētās likumdošanas pirmsākumi Eiropā un Latvijā : promocijas darba kopsavilkums doktora grāda iegūšanai juridiskajā zinātnē, apakšnozare: tiesību vēsture = Ursprung der delegierten Rechtsetzung in Europa und in Lettland : Zusammenfassung der Promotionsarbeit zur Erlangung des Dokortitels in der Rechtswissenschaft, Teilgebiet: Rechtsgeschichte / Anda Smiltēna ; darba vad. Jānis Lazdiņš ; darba rec.: Annija Kārklīņa, Vitolds Zahars, Peeter Järvelaid ; Latvijas Universitāte. Juridiskā fakultāte. – Rīga, 2016. – 68 lpp.

Rudevskis, Juris. Subsidiaritātes princips Eiropas cilvēktiesību tiesas judikatūrā : promocijas darba kopsavilkums doktora grāda iegūšanai tiesību nozarē, apakšnozare: starptautiskās un Eiropas tiesības = The Principle of Subsidiarity in the Case-Law of the European Court of Human Rights : summary of doctoral thesis submitted for the doctoral degree in legal science with specialisation in international and European law / Juris Rudevskis ; darba zin. vad. Juris Bojārs ; darba rec.: Jānis Lazdiņš, Aivars Endziņš, Mihals Kovaļskis ; Latvijas Universitāte. Juridiskā fakultāte. – Rīga, 2020. – 62 lpp.

Meimers, Ingus. Ekspropriācija un tās noteikšanas problēmas starptautisko ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības tiesībās enerģētikas sektorā : promocijas darba kopsavilkums doktora grāda iegūšanai tiesību zinātnes nozarē, apakšnozare: starptautiskās tiesības = Expropriation and Its Identification Problems in the Promotion and Protection of International Investment in the Energy Sector : summary of doctoral thesis submitted for the doctoral degree in law science, subfield of international law / Ingus Meimers ; zin.

vad. Artūrs Kučs ; rec.: Jānis Lazdiņš, Jānis Grasis, Karolis Gudas ; Latvijas Universitāte. Juridiskā fakultāte. – Rīga, 2021. – 88 lpp.

Kulmanis, Oskars. Pierādījumu pieļaujamības tiesiskie un praktiskie aspekti : promocijas darba kopsavilkums doktora grāda iegūšanai sociālo zinātņu nozarē, apakšnozare: krimināltiesības = Legal and Practical Aspects of Admissibility of Evidence : summary of doctoral thesis submitted for the degree of doctor of legal science subfield of criminal law / Oskars Kulmanis ; zin. vad. Kristīne Strada-Rozenberga ; rec.: Jānis Lazdiņš, Sandra Kaija, Gintaras Švedas ; Latvijas Universitāte. Juridiskā fakultāte. – Rīga, 2023. – 76 lpp.

Zenķis, Pauls. Obligācijas, to veidi un civiltiesiskā apgrozība : promocijas darba kopsavilkums doktora zinātniskā grāda (PhD) iegūšanai sociālajās zinātnēs, tiesību zinātņu nozarē, apakšnozare: civiltiesības = Bonds, Their Types and Civil Circulation : summary of the doctoral thesis submitted for doctoral degree in the field of law in the subfield of civil law / Pauls Zenķis ; zin. vad. Jānis Kārklīšs ; rec.: Jānis Lazdiņš, Jānis Grasis, Karlo Amatuči ; Latvijas Universitāte. Juridiskā fakultāte. – Rīga, 2024. – 93 lpp.

Intervijas un sarunas ar profesoru Jāni Lazdiņu

Bergs, Imants. Kā pareizi saprast Satversmes tiesas spriedumu : [sakarā ar LR Satversmes tiesas spriedumu lietā par LR Prokuratūras likumā, LR Advokatūras likumā un Notariāta likumā ietvertās prasības par LU Juridiskās fakultātes atzinuma nepieciešamības atbilstību LR Satversmes 91. un 106. pantam : saruna ar Biznesa augstskolas “Turība” Tiesību zinātņu katedras vadītāju Imantu Bergu un LU Juridiskās fakultātes prodekānu Jāni Lazdiņu] / Imants Bergs, Jānis Lazdiņš ; pierakst. Liena Pilsētniece // Jurista Vārds. – Nr. 12 (2002, 18. jūn.), 3. lpp.

Osipova, Sanita. Par to, ko nozīmē īpaša juridiskā izglītība : [sakarā ar lietas par LR Prokuratūras likumā, Advokatūras likumā un Notariāta likumā ietvertās prasības par LU Juridiskās fakultātes atzinuma nepieciešamības atbilstību LR Satversmes 91. un 106. pantam izskatīšanu LR Satversmes tiesā : saruna ar LU Juridiskās fakultātes Tiesību teorijas un vēstures katedras vadītāju Sanitu Osipovu un prodekānu Jāni Lazdiņu] / Sanita Osipova, Jānis Lazdiņš ; pierakst. Dina Gailīte, Liena Pilsētniece // Jurista Vārds. – Nr. 11 (2002, 4. jūn.), 2.-3. lpp.

Par Prokuratūras likumā (33. panta pirmā daļa), Latvijas Republikas Advokatūras likumā (14. panta 3. punkts) un Notariāta likumā (9. panta 3. punkts) ietvertās prasības par Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes atzinuma nepieciešamību atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 106. pantam : Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums Latvijas Republikas vārdā lietā nr. 2001-16-01, Rīgā, 2002. gada 4. jūnijā // Latvijas Vēstnesis. – Nr. 84 (2002, 5. jūn.). 2.-3. lpp.

Saturā arī LU Juridiskās fakultātes docenta J. Lazdiņa viedoklis.

Pilsētniece, Liena. Satversmes tiesa spriež par juristu diplomiem : [sakarā ar LR Advokatūras, Prokuratūras un Notariāta likumos ietvertu prasību par LU Juridiskās fakultātes izglītības vai LU Juridiskās fakultātes atzinuma nepieciešamību par citas izglītības pielīdzināšanu LU Juridiskajā fakultātē iegūtajai izglītībai ; saturā arī LU Juridiskās fakultātes prodekāna J. Lazdiņa viedoklis] / Liena Pilsētniece // Jurista Vārds. – Nr. 10 (2002, 21. maijs), 1., 10. lpp.

Vasks, Andrejs. Augstskolas vēlas panākt vienādas tiesības ar LU Juridisko fakultāti : [sakarā ar LR Advokatūras, Prokuratūras un Notariāta likumos ietvertu prasību par LU Juridiskās fakultātes izglītības vai LU Juridiskās fakultātes atzinuma nepieciešamību par citas izglītības pielīdzināšanu LU Juridiskajā fakultātē iegūtajai izglītībai / Andrejs Vasks ; tekstā stāsta arī LU Juridiskās fakultātes docents Jānis Lazdiņš] // Dienas Bizness. – Nr. 15 (2002, 22. janv.), 16.-17. lpp. – (Iel. “Juridiskie pakalpojumi”).

Lulle, Aija. Konflikts Juridiskajā fakultātē uzplēš neskaidro algu augoni : [sakarā ar Starptautiskās krimināltiesas tiesneses, LU profesores Anitas Ušackas izteikumiem par atalgojuma piešķiršanas sistēmu LU Juridiskajā fakultātē] / Aija Lulle, Klāvs Olšteins ; tekstā stāsta arī LU Juridiskās fakultātes prodekāns Jānis Lazdiņš // Neatkarīgā Rīta Avīze. – Nr. 258 (2003, 4. nov.), 1., 5. lpp.

Vasks, Andrejs. Spriedis par tiesību attīstību : [par LU Juridiskās fakultātes rīkoto starptautisko zinātnisko konferenci “Tiesību harmonizācija Baltijas jūras reģionā 20. un 21. gs. mijā”] / Andrejs Vasks ; tekstā stāsta LU asociētais profesors Jānis Lazdiņš // Dienas Bizness. – Nr. 17 (2004, 27. janv.), 18. lpp. – (Iel. “Juridiskie pakalpojumi”).

Knipše, Signe. Kvalitātes latiņa atrodas pašu rokās : [par augstskolas izglītības kvalitāti] / Signe Knipše ; tekstā stāsta arī LU Juridiskās fakultātes prodekāns, profesors Jānis Lazdiņš // Dienas Bizness. – Nr. 18 (2007, 26. janv.), 18.-19. lpp.

Lazdiņš, Jānis. Centīsies iezīmēt tiesību attīstības ceļu : [par LU Juridiskās fakultātes rīkoto starptautisko zinātnisko konferenci “Tiesību harmonizācija Baltijas jūras reģionā pēc ES paplašināšanās” : saruna ar konferences organizētāju, asociēto profesoru Jāni Lazdiņu] / Jānis Lazdiņš ; pierakst. Miks Stroža // Dienas Bizness. – Nr. 17 (2007, 25. janv.), 2. lpp. : ģīm. – (Piel. “Juridiskie pakalpojumi”).

Lazdiņš, Jānis. Jurisprudences studijās ir jāiemāca domāt : [saruna ar LU Juridiskās fakultātes dekāna p. i. Jāni Lazdiņu] / Jānis Lazdiņš ; pierakst. Sannija Matule // Jurista Vārds. – Nr. 7 (2007, 13. febr.), 1.-3. lpp. : fotogr.

Juristu jociņi : [stāsta LU Juridiskās fakultātes profesori un zvērināti advokāti] / Jānis Lazdiņš, Edmunds Treijs, Armands Masulis, Raimonds Briedis ; materiāla sagat. Gundega Bičevska // Klubs. – Nr. 9 (2009, sept.), 54.-57. lpp. : ģīm.

Par biedrības nosaukuma un statūtos noteikto mērķu atbilstību tiesību normām : [par LR Uzņēmumu reģistra galvenā valsts notāra R. Baloža lēmumu Nr.1-5/148 par biedrību

“Komunisma atbalsta kustība Latvijā”]. – (Uzņēmumu reģistra amatpersonu lēmumu atziņas ar ekspertu komentāriem) / tekstā LU Juridiskās fakultātes profesora Jāņa Lazdiņa un LR tiesībsarga Romāna Apsīša viedokļi ; materiāla sast. Aivars Paegle // Jurista Vārds. – Nr. 43 (2009, 27. okt.), 27. lpp.

Dreijere, Vita. Kādus svētkus Latvijā atzīmē 4. maijā? Mātes dienu! : Dienas eksperiments uzrāda robus jauniešu zināšanās par Latvijas vēsturi / Vita Dreijere ; tekstā arī LU profesora Jāņa Lazdiņa viedoklis // Diena. – Nr. 188 (2010, 17. aug.), 6. lpp.

Par aizklāto balsošanu kooperatīvās sabiedrības kopsapulcēs : [par Uzņēmumu reģistra valsts notāru Elīnas Jurēvicas un Ingas Virses lēmumiem]. – (Uzņēmumu reģistra amatpersonu lēmumu atziņas ar ekspertu komentāriem) / tekstā LU Juridiskās fakultātes profesora Jāņa Lazdiņa, Biznesa augstskolas “Turība” profesora Jāņa Načisčioņa un LU Juridiskās fakultātes pasniedzēja Edvīna Danovska viedoklis ; materiāla sast. Aivars Paeglis // Jurista Vārds. – Nr. 31 (2010, 3. aug.), 26.-28. lpp.

Ķirsons, Māris. Ideālās nodokļu sistēmas meklējumos : [par Latvijas nodokļu politiku] / Māris Ķirsons ; tekstā stāsta bijušais Valsts ieņēmumu dienesta ģenerāldirektors, RTU Inženierekonomikas un vadības fakultātes Muitas un nodokļu katedras profesors Kārlis Ketners, LU Juridiskās fakultātes profesors Jānis Lazdiņš, Latvijas Nodokļu konsultantu asociācijas priekšsēdētājs Ainis Ābols, zvērinātu advokātu biroja “BDO Zelmenis & Liberte” partneris Jānis Zelmenis // Lietišķā Diena. – Nr. 13 (2011, 29. marts), 6.-11. lpp. : fotogr.

Ulmane, Guna. Atklāta izstāde “Vārds likumam - 16.-17. gs. tiesību avoti” : [par izstādes atklāšanu LU Bibliotēkas Daudznozaru bibliotēkā: datorika, juridiskās zinātnes, teoloģija] / Guna Ulmane, Ieva Kraukle ; tekstā stāsta LU Bibliotēkas direktora vietniece Mārite Saviča, LU Juridiskās fakultātes profesors Jānis Lazdiņš, LU Humanitāro zinātņu fakultātes asociētā profesore Vita Paparinska // Jurista Vārds. – Nr. 47 (2011, 22. nov.), 9. lpp. : il.

Valsts pamati – vai visiem pašsaprotami : [uz laikraksta “Jurista Vārds” jautājumiem saistībā ar Konstitucionālo tiesību komisijas viedokli “Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu” atbild arī LU Juridiskās fakultātes profesors Jānis Lazdiņš] // Jurista Vārds. – Nr. 45 (2012, 6. nov.), 18.-19. lpp. : ģīm.

Knipše, Signe. Zinātne – pabērna lomā : [par tiesību zinātnes stāvokli Latvijā] / Signe Knipše ; tekstā stāsta zvērināts advokāts, LU Juridiskās fakultātes profesors Jānis Lazdiņš, LR Satversmes tiesas tiesnese Sanita Osipova // Dienas Bizness. – Nr. 16 (2013, 23. janv.), 17. lpp.

Par iemesliem atteikt politiskās partijas reģistrāciju : [ekspertu komentāri par LR Uzņēmumu reģistra valsts notāres Lilitas Sondores 2013. gada 14. marta lēmumu Nr. 10-11/185011 atteikt politiskās partijas “Par dzimto valodu” reģistrāciju : tekstā arī LU Juridiskās fakultātes profesora Jāņa Lazdiņa viedoklis] // Jurista Vārds. – Nr. 16 (2013, 23. apr.), 12.-13. lpp. : fotogr.

Zandere, Aļona. Sprūdžs pret Lembergu. Kurš uzvarēs? : [par Ventspils mēra Aivara Lemberga pieteikumu tiesai par Latvijas Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministra Edmunda Sprūdža rīkojumu par A. Lemberga atstādināšanu no Ventspils pilsētas domes priekšsēdētāja amata pienākumu pildīšanas] / Aļona Zandere ; tekstā arī jurista Jāņa Lazdiņa viedoklis // Diena. – Nr. 96 (2013, 21. maijs), 8. lpp.

Jānis Lazdiņš. – (Jurista vizītkarte) // Jurista Vārds. – Nr. 37 (2017, 5. sept.), 34. lpp.

Raksti par profesoru Jāni Lazdiņu

Jānis Lazdiņš [LU Juridiskās fakultātes Tiesību teorijas un politikas zinātnes katedras lektors : īsas biogrāfiskas ziņas un zinātniskā darba raksturojums] // Juridiskā fakultāte. – Rīga : LU, 1996. – 56. lpp. : fotogr.

Apsītis, Romāns. LU Juridiskajai fakultātei - 80 / Romāns Apsītis. – (Tautsaimniecības un tiesību zinātņu vēsture) // Latvijas Universitātei - 80 : konferences referātu tēzes / zin. red.: Heinrihs Strods, Māris Baltiņš, Irēna Ondzule. – Rīga : LU, 1999. – 204.-207. lpp. Saturā minēts arī Jānis Lazdiņš.

Blūzma, Valdis. Kāda sabiedrība – tādas tiesības : [par grāmatu “Latvijas tiesību vēsture (1914-2000)” : saruna ar Dr. hist. Valdi Blūzmu] / Valdis Blūzma ; pierakst. Dina Gailīte // Jurista Vārds. – Nr. 22 (2000, 1. jūn.), 19. lpp.

Saturā minēts arī viens no grāmatas autoriem – jurists Jānis Lazdiņš.

Hahelis, Kristaps. Par starptautiskā tiesību zinātņu foruma atziņām : [par LU starptautisko konferenci “Tiesību transformācijas problēmas sakarā ar integrāciju Eiropas Savienībā”] / Kristaps Hahelis // Latvijas Vēstnesis. – Nr. 20 (2001, 6. febr.), 7., 12. lpp. Saturā minēts arī profesors Jānis Lazdiņš.

Krēsliņa-Sila, Zuze K. Latvijas valsts svētki Minsterē / Zuze K. Krēsliņa-Sila // Brīvā Latvija: Apvienotā “Londonas Avīze” un “Latvija”. – Nr. 46 (2001, 1. dec./7. dec.), 8. lpp. Saturā arī par LU Juridiskās fakultātes prodekāna Jāņa Lazdiņa piedalīšanos 18. novembra Latvijas Valsts svētku pasākumā Ministeres Latviešu centrā.

Kurš ir labākais Latvijas jurists : [Latvijas Juristu biedrības organizētajā balsošanā nominācijā “Gada jurisprudences pasniedzējs” izvirzīts arī LU pasniedzējs Jānis Lazdiņš] // Jurista Vārds. – Nr. 22 (2002, 5. nov.), 4. lpp.

Stefanovičs, Juris. Apšaubu LU diplomu vienreizību / Juris Stefanovičs // Latvijas Students. – Nr. 2 (2002, febr.), 4. lpp. Saturā minēts Jānis Lazdiņš.

Lācis, Ivars. Rektors Lācis izvērtē paveikto : [saruna ar LU rektoru Ivaru Lāci par paveikto un sakarā ar LU rektora kārtējām vēlēšanām] / Ivars Lācis ; pierakst. Ilze Grīnuma // Diena. – Nr. 82 (2003, 7. apr.), 3. lpp.

Saturā minēts arī Jāņa Lazdiņa viedoklis par LU rektoru Ivaru Lāci.

Zvejnieks, Oskars. Kāda būs juridiskās izglītības nākotne : par Juridiskās fakultātes studentu un mācībspēku sarunu : [par diskusiju “Studenti jautā Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes vadībai” LU Mazajā aulā] / Oskars Zvejnieks // Jurista Vārds. – Nr. 21 (2003, 3. jūn.), 1., 8. lpp.

Saturā minēts arī Jānis Lazdiņš.

Gailīte, Dina. Lai ielūktos tiesību sistēmas rītdienā, jāsaprot tās vēsture un šodiena : [par LU Juridiskās fakultātes organizēto starptautisko zinātnisko konferenci “Tiesību harmonizācija Baltijas jūras reģionā XX–XXI gs. mijā”] / Dina Gailīte // Latvijas Vēstnesis. – Nr. 14 (2004, 28. janv.), B5. lpp.

Saturā minēts arī Jānis Lazdiņš.

Pleps, Jānis. Jaunajā tiesiskajā realitātē juristiem būs jauni uzdevumi : [par LU Juridiskās fakultātes organizēto starptautisko zinātnisko konferenci “Tiesību harmonizācija Baltijas jūras reģionā XX – XXI gs. mijā”] / Jānis Pleps // Jurista Vārds. – Nr. 5 (2004, 10. febr.), 1.-2. lpp. : foto.

Saturā minēts arī Jānis Lazdiņš.

Lai saglabātu izcilā jurista piemiņu : [par vācbaltu juristam Dītriham Andrejam Lēberam (1923-2004) veltītā memoriālā kabineta atklāšanu Mencendorfa namā] // Jurista Vārds. – Nr. 1 (2005, 11. janv.), 7. lpp.

Saturā minēts arī LU Juridiskās fakultātes prodekāns Jānis Lazdiņš.

Lepika, Daina. Noslēgušās administratīvās tiesas procesa izspēles / Daina Lepika. – (Akadēmiskā dzīve) // Jurista Vārds. – Nr. 20 (2005, 31. maijs), 20. lpp.

Saturā minēts arī LU Juridiskās fakultātes prodekāns Jānis Lazdiņš.

Gailīte, Dina. Kas rakstīts Struteles valsts likumos : latviešu valodā tulkoti un izdoti poļu un zviedru laiku tiesību avoti : [par juristu Romāna Apsīša, Valda Blūzmas un Jāņa Lazdiņa veidotā izdevuma “Latvijas tiesību avoti : teksti un komentāri” 2. sējumu “Poļu un zviedru laiku tiesību avoti (1561-1795)” (Rīga, 2006)] / Dina Gailīte // Jurista Vārds. – Nr. 2 (2007, 9. janv.), 18.-19. lpp. : fotogr.

Pleps, Jānis. Tiesību zinātnieku jaunie uzdevumi : Latvijas Universitātē notiek starptautiska konference : [par LU Juridiskās fakultātes rīkoto starptautisko zinātnisko konferenci “Tiesību harmonizācija Baltijas jūras reģionā pēc ES paplašināšanās”] / Jānis Pleps // Jurista Vārds. – Nr. 6 (2007, 6. febr.), 3.-4. lpp. : fotogr.

Saturā minēts arī Jānis Lazdiņš.

Torgāns, Kalvis. Jauns mācību gads - jauni profesori Latvijas Universitātē : [par LU Juridiskās fakultātes profesoriem ievēlēti Ārija Meikališa, Kristīne Strada-Rozenberga, Jānis Lazdiņš, Ilma Čepāne, Valentija Liholaja] / Kalvis Torgāns // Jurista Vārds. – Nr. 31 (2008, 19. aug.), 16.-18. lpp. : fotogr.

Gailīte, Dina. Juristi piedalās Pasaules latviešu zinātnieku kongresā : [par Apvienotā pasaules latviešu zinātnieku 3. kongresa un 4. Letonikas kongresa sekciju “Latvijas tiesību pētniecības un identitātes meklējumi” un “Tiesību un juridiskās prakses ilgtspējīga attīstība” priekšlasījumu tēzēm] / Dina Gailīte, Jānis Pleps // Jurista Vārds. – Nr. 44 (2011, 1. nov.), 5.-7. lpp. : il.

Saturā arī par profesora Jāņa Lazdiņa referātu.

Dubava, Ilze. Likumu kvalitāte kā tiesību sistēmas funkcionēšanas nosacījums : aizvadīta konference “Tiesību aktu kvalitāte un tās nozīme mūsdienu tiesiskajā telpā” : [par LU rīkoto starptautisko zinātnisko konferenci] / Ilze Dubava, Dina Gailīte // Jurista Vārds. – Nr. 41 (2012, 9. okt.), 4.-7. lpp.

Tekstā minēts arī profesors Jānis Lazdiņš.

Pleps, Jānis. Jānis Lazdiņš / Jānis Pleps, Daiga Rezevska. – (Struktūrvienības un mācībspēki : Tiesību teorijas un vēstures zinātņu katedra) // Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte, 1919-2014 : fakti un cilvēki, vēstījumi un fotomirkļi / sast.: K. Strada-Rozenberga, A. Brakša ; atb. red. K. Strada-Rozenberga. – Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2014. – 188.-189. lpp. : fotogr.

Gailīte, Dina. Senatora A. Lēbera piemiņas konference – par privāttiesību un tiesību vēstures tēmām : [par Latvijas senatoram un LU profesoram Augustam Lēberam (1865-1948) veltīto starptautisko konferenci] / Dina Gailīte // Jurista Vārds. – Nr. 37 (2015, 22. sept.), 6.-8. lpp. Saturā arī par profesora Jāņa Lazdiņa referātu.

Jarinovska, Kristīne. Priekšvārds. Paverot kolektīvās atmiņas zuduma plīvuru / Kristīne Jarinovska // Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas: dokumentu izpēte un tās metodoloģija : starptautiskās zinātniskās konferences 2015. gada 15., 16. un 17. decembrī Liepājā ziņojumi. – Rīga : LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, 2015. – 50.-58. lpp. – (VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti ; 1. sēj.). Saturā minēts arī LU profesors Jānis Lazdiņš: 53., 55. lpp.

Kangeris, Kārlis. LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas darbības atskaite par laika posmu no 2015. gada 11. septembra līdz 31. decembrim / Kārlis Kangeris // Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas: dokumentu izpēte un tās metodoloģija : starptautiskās zinātniskās konferences 2015. gada 15., 16. un 17. decembrī Liepājā ziņojumi. – Rīga : LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, 2015. – 28.-49. lpp. – (VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti ; 1. sēj.).

Saturā minēts arī LU profesors, VDK zinātniskās izpētes komisijas loceklis Jānis Lazdiņš: 29., 31., 46. lpp.

Dītriha Andreja Lēbera balva – profesoram Jānim Lazdiņam : [par tiesību zinātņu profesora Dītriha Andreja Lēbera (1923-2004) vārdā nosauktās piemiņas balvas piešķiršanu LU Juridiskās fakultātes profesoram Jānim Lazdiņam] // Jurista Vārds. – Nr. 3 (2018, 16. janv.), 7. lpp. : fotogr.

Rozīte, Zane. LU Juridiskās fakultātes profesoram Jānim Lazdiņam pasniegta LZA Dītriha Andreja Lēbera balva : [par tiesību zinātņu profesora Dītriha Andreja Lēbera (1923-2004) vārdā nosauktās piemiņas balvas piešķiršanu LU Juridiskās fakultātes profesoram Jānim Lazdiņam] / Zane Rozīte // Zinātnes Vēstnesis. – Nr. 1 (2018, 15. janv.), 2. lpp. : fotogr.

Pleps, Jānis. Jānis Lazdiņš / Jānis Pleps, Daiga Rezevska. – (Struktūrvienības un mācībspēki : Tiesību teorijas un vēstures zinātņu katedra) // Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte, 1919-2019 : fakti un cilvēki, vēstījumi un fotomirkļi / sast.: Anita Rodiņa, Kristīne Strada-Rozenberga, Anita Brakša ; atb. red. Anita Rodiņa. – Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2019. – 266.-267. lpp.

Gailīte, Dina. Senākie drukātie juridiskie teksti latviešu valodā : gandrīz aizmirsta, bet uzmanības vērta Latvijas juridiskās kultūras daļa / Dina Gailīte // Jurista Vārds. – Nr. 30 (2023, 25. jūl.), 22.-33. lpp.

Saturā minēts arī profesors Jānis Lazdiņš.

Lielbriede, Linda. Atskats uz konferenci par juridiskās izglītības izaicinājumiem un perspektīvām : [sakarā ar LU 81. starptautisko zinātnisko konferenci Juridiskajā fakultātē] / Linda Lielbriede // Jurista Vārds. – Nr. 20 (2023, 16. maijs), 5.-6. lpp.

Saturā minēts arī profesors Jānis Lazdiņš.

Ar diskusiju svinīgi atvērta monogrāfija “Publiskās tiesības” : [par autoru kolektīva veidotās zinātniskās monogrāfijas atvēršanas pasākumu LU Mazajā aulā] // Jurista Vārds. – Nr. 16 (2024, 16. apr.), 23.-24. lpp.

Saturā minēts arī profesors Jānis Lazdiņš.

Ziemele, Ineta. Tiesības ir valsts reakcija uz sabiedrības procesiem – cilvēku savstarpējo viņošanās : [saruna ar Eiropas Savienības tiesas tiesnesi, Rīgas Juridiskās augstskolas profesori Inetu Ziemeļu un Augstākās tiesas senatori, LU profesori Sanitu Osipovu par monogrāfiju “Publiskās tiesības : ievads”] / Ineta Ziemele, Sanita Osipova ; pierakst. Dina Gailīte // Jurista Vārds. – Nr. 7 (2024, 13. febr.), 12.-16. lpp. : fotogr.

Saturā minēts arī profesors Jānis Lazdiņš.

01

Vēsture Geschichte History

Jānis Pleps

Sanita Osipova

Guntis Zemītis

Anda Smiltēna

Gvido Straube

Marju Luts-Sootak

Philipp Schwartz

JĀNIS PLEPS

Tiesību vēstures nozīme tiesību piemērošanā

The role of legal history in the application of law

ATSLĒGVĀRDI:

Latvijas tiesību vēsture, vēsturiskā tiesību normu iztulkošana, tiesību normu izstrādes (sagatavošanas) materiāli, ģeopolitisks konteksts, atmiņu kari, tiesiskās sistēmas vēsturiskais dziļums

KEYWORDS:

Latvian legal history, historical interpretation of legal norms, *travaux préparatoires*, geopolitical context, memory wars, historical depth of the legal system

Ievads

Tiesību vēsture Latvijas Universitātes Juridiskajā fakultātē ir būtiska disciplīna, kuras apgūšana ir nepieciešama jurista diploma ieguvei.¹ Lai arī studenti visdrīzāk negaida, ka būs atkal daudz laika jāvelta vēsturei, bez tās tiesību studijās nevar iztikt. Pirmajā studiju gadā ir apgūstams kurss Latvijas tiesību vēsturē, savukārt maģistrantūras ietvaros – Latvijas tiesību vēstures problēmjautājumi. Turklāt jurista kvalifikācijas iegūšanai vienotajā valsts eksāmenā jānokārto arī eksāmena daļa Latvijas tiesību vēsturē.²

Tiesību vēsture Latvijas Universitātes Juridiskajā fakultātē ir bijusi nozīmīga visos laikos. Pašā pirmajā studiju gadā (1919./1920. studiju gads), kad tikai trīs docētāji topošajiem juristiem docēja vien četrus studiju kursus, divi priekšmeti no tiem bija saistīti

¹ Plašāk sk.: *Osipova, S.* Vēsture, tiesību vēsture un nacionālā identitāte Latvijā XX un XXI gs. Grām.: *Osipova, S.* Nācija, valoda, tiesiska valsts: ceļā uz rītdienu. Rakstu krājums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2020, 23.–34. lpp.

² Valsts vienotā jurista profesionālās kvalifikācijas eksāmena kārtība: Ministru kabineta 2019. gada 15. janvāra noteikumi Nr. 46, 24. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/304369-valsts-vienota-jurista-profesionalas-kvalifikācijas-eksāmena-kartiba>. Plašāk sk.: *Rodiņa, A.* Valsts vienotais jurista profesionālās kvalifikācijas eksāmens tuvojas... Jurista Vārds, Nr. 15(1177), 13.04.2021., 9.–14. lpp.

ar vēsturi – profesors Benedikts Frēze docēja gan vispārējo tiesību vēsturi, gan romiešu tiesības, kurām arī bija vēsturiska vērtība.³ Pēc tam Latvijas Universitātē nāca profesora Arveda Švābes laiks ar centieniem veidot latviešu nācijas vēsturi un arī tiesību attīstību skatīt caur latviešu nācijas interešu prizmu.⁴ Profesora Arveda Švābes liktie pamati ir noteikuši pētniecības virzienus un konceptuālās pieejas gan Latvijas vēsturē, gan Latvijas tiesību vēsturē.⁵

Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas bija nepieciešams pārvarēt padomju okupācijas laika mantojumu un atgūt izpratni par vēsturisko notikumu gaitu un Latvijas tiesiskās sistēmas pamatiem. Tas ietekmēja arī Latvijas tiesību vēstures priekšmetu.⁶ Šajā ziņā jāuzsver, ka tieši tiesību vēsturnieks – profesors Romāns Apsītis – vadīja 1990. gada 4. maija deklarācijas “Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu”⁷ izstrādes darba grupu.⁸ Deklarācijas preambulā izvērsti skaidroti Latvijas valsts vēsturiskās attīstības atslēgas punkti, pamatojot gan PSRS okupācijas prettiesiskumu, gan Latvijas valsts nepārtrauktu pastāvēšanu saskaņā ar valsts nepārtrauktības (kontinuitātes) principu (doktrīnu).⁹

Kopš gadsimtu mijas Latvijas tiesību vēstures attīstība ir profesora Jāņa Lazdiņa atbildības jomā. Šajā laikā profesors publicējis daudz rakstu, nosedzot teju visus Latvijas

3 Danovskis, E. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes vēsture. Grām.: Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte. 1919–2019. Fakti un cilvēki, vēstījumi un fotomirkļi. Atkārtots un papildināts izdevums. Rodiņa, A. (red.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019, 25. lpp.

4 Ābers, B. Profesora Arveda Švābes zinātniskā personība. Latvija, Nr. 39(144), 22.05.1948., 3. lpp. Plašāk sk.: Šterns, I. Vēsturnieks profesors Dr. iur. Arveds Švābe (1888–1959). Grām.: Vēsturnieks profesors Dr. iur. Arveds Švābe (1888–1959): biobibliogrāfija. Caune, A. (red.). Rīga: LU Latvijas vēstures institūta apgāds, 1998, 7.–22. lpp.

5 Plašāk sk.: Lazdiņš, J. Profesors Arveds Švābe: literāts, tiesībnieks, vēsturnieks vai politiķis. Jurista Vārds, Nr. 49(1003), 28.11.2017., 22.–33. lpp.

6 Plašāk sk.: Blūzma, V. Ievads. Grām.: Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). Lēbers, D. A. (red.). Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 2000, 9.–14. lpp.

7 Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu: Latvijas PSR Augstākās padomes 1990. gada 4. maija deklarācija. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/75539-par-latvijas-republikas-neatkaribas-atjaunosanu>

8 Apsītis, R. Kā tapa 4. maija Deklarācija. Grām.: 4. maijs. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju. Jundzis, T. (red.). Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 2000, 181.–189. lpp.

9 Levits, E. 4. maija Deklarācija Latvijas tiesību sistēmā. Grām.: 4. maijs. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju. Jundzis, T. (red.). Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 2000, 54.–57. lpp.

tiesību vēstures aspektus.¹⁰ Studentiem un kolēģiem viņš zināms ar milzīgu rūpību un precizitāti tiesību avotu studijās – viņa argumenti par konkrēto periodu un tiesību vēsturisko attīstību allaž balstīti konkrētos tiesību avotos.¹¹ Šajā ziņā jūtama vēsturiskās tiesību skolas ietekme.¹² Savukārt starp tiesību avotiem lielākā vērība allaž bijusi pievērsta normatīvo tiesību aktu tekstiem – lai argumentu varētu balstīt precīzā tiesību normas tekstā un korekti uzrādīt vēsturiskā likumdevēja gribu.¹³ Šajā metodē redzama Vīnes tiesību skolas ietekme, līdzīgi profesoram Hansam Kelzenam atdalot tiesības no politikas, morāles un socioloģiskās perspektīvas.¹⁴ No nesenajiem profesora Jāņa Lazdiņa tiesību vēstures darbiem šo pieeju visspilgtāk atspoguļo fundamentālais Latvijas publisko tiesību vēstures pārskats.¹⁵

Šā raksta mērķis ir aplūkot tiesību vēstures nozīmīgumu tiesību piemērošanā, godinot kolēģi nozīmīgajā dzīves un darba jubilejā. Šim nolūkam atkārtoti netiks pamatota tiesību vēstures zināšanu nepieciešamība tiesību normu piemērotāja darbam – tam vēl starpkaru periodā profesors Benno Ābers publicējis plašu un pārlicinošu pamatojumu.¹⁶ Attiecīgi kā aksiomu, kuras pierādīšana nav nepieciešama, var konstatēt to, ka tiesību normu piemērotājam Latvijas tiesiskajā sistēmā (un arī vispārēji – jebkurā tiesiskajā sistēmā) nepieciešamas labas tiesību vēstures zināšanas un izpratne par vēsturiskās attīstības gaitu. Šajā rakstā secīgi tiks aplūkoti tiesību normu piemērotājam būtiski jautājumi, kurus attiecībā uz tiesību vēsturi rada aktuālais

10 Profesors Dr. iur. Jānis Lazdiņš, Tiesību teorijas un vēstures zinātņu katedras vadītājs. Pieejams: <https://www.jf.lu.lv/par-mums/katedras/tiesibu-teorijas-un-vestures-zinatnu-katedra/janis-lazdins>

11 Sk. arī: Lazdiņš, J. Priekšvārds. Grām.: Lazdiņš, J., Kučs, A., Pleps, J., Kusiņš, G. Latvijas valsts tiesību avoti. Valsts dibināšana – neatkarības atjaunošana. Dokumenti un komentāri. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015, 9.–10. lpp.

12 Sk. arī: Lazdiņš, J. Vēsturiskā tiesību skola un Latvija. Latvijas Universitātes Raksti. Juridiskā zinātne, Nr. 703, 2006, 21.–43. lpp.

13 Uz to norāda arī profesora Jāņa Lazdiņa pieeja Latvijas tiesiskās sistēmas pamatnormas definēšanai. Sk.: Lazdiņš, J. Latvijas valsts izsludināšana un pirmās pagaidu satversmes. Grām.: Lazdiņš, J., Kučs, A., Pleps, J., Kusiņš, G. Latvijas valsts tiesību avoti. Valsts dibināšana – neatkarības atjaunošana. Dokumenti un komentāri. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015, 50.–51. lpp. Sal.: Rezevska, D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. 2. izd. Rīga: Daigas Rezevska izdevums, 2015, 42.–43. lpp.

14 Kelsen, H. General Theory of Law & State. New Brunswick and London: Transaction Publishers, 2006, pp. xxxv–xxxix.

15 Lazdiņš, J. Latvijas publisko tiesību vēstures pamati. Grām.: Publiskās tiesības. Ievads. Ziemeļe, I., Osipova, S. (red.). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2024, 15.–100. lpp.

16 Ābers, B. Ko tagadnes latviešu tiesībniekam var dot Latvijas tiesību vēstures pazīšana. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, Nr. 3, 1940, 466.–481. lpp.

ģeopolitisks konteksts Eiropā un nepieciešamība apzināties tiesiskās sistēmas identitāti un piederību noteiktai kultūrtelpai, kā arī vēsturiskā likumdevēja gribas noskaidrošana un nozīme tiesību piemērošanā atbilstoši juridisko metožu mācības atziņām.

1. Vēstures ģeopolitisks konteksts

Tiesību piemērošanu reģionā būtiski ietekmē ģeopolitisks konteksts, kas saistīts ar Krievijas radīto apdraudējumu.¹⁷ Lai cik pirmšķietami dīvaini tas šķistu, arī vēsture šajā ziņā ir skarta, jo Krievija savas rīcības morālās un tiesiskās pareizības attaisnojumu redz vēstures interpretācijā, izmantojot vēsturi kā vienu no ietekmes instrumentiem.¹⁸

Latvijai ir sarežģītas kaimiņattiecības ar Krieviju, ko raksturo nesakārtotas vēsturiskās attiecības.¹⁹ Krievija līdz galam tā arī nav atzinusi Latvijas (tāpat Igaunijas un Lietuvas, jo Krievijas pozīcija pret Baltijas valstīm ir vienāda) neatkarības atjaunošanu uz valsts nepārtrauktības (kontinuitātes) principa pamata.²⁰ Fundamentālajā jautājumā, kas skar 1939.–1940. gada notikumu juridisku kvalifikāciju²¹ un neatkarības atjaunošanu 1990.–1991. gadā²², Krievija atrodas atšķirīgā pozīcijā nekā trīs Baltijas valstis un

17 Kučs, A. Tiesību uz taisnīgu tiesu nozīme vārda brīvības un citu tiesību līdzsvarošanā mūsdienu ģeopolitisajos apstākļos. Augstākās Tiesas Biļetens, Nr. 31, 2025, 58.–59. lpp.

18 Miller, A. Russia and Europe in Memory Wars. Norwegian Institute for International Affairs Working Paper, No. 890, 2020. Pieejams: https://www.nupi.no/content/pdf_preview/21330/file/NUPI_Working_Paper_890_Miller.pdf; Balodis, M. Krievijas vēsturiskā suverenitāte jeb vēstures loma mūsdienu Krievijas politikā. Pieejams: <https://appc.lv/lv/jaunumi/krievijas-vesturiska-suverenitate-jeb-vestures-loma-musdienu-krievijas-politika/>

19 Plašāk sk.: Reire, G. Latvijas un Krievijas attiecību matrica. Grām.: Latvijas diplomātijas gadsimts. Latvijas diplomātijas un ārlietu dienesta pirmais gadsimts (1919–2019) diplomātu esejās. Drēģeris, M. (sast.) Rīga: Zvaigzne ABC, 2020, 287.–305. lpp. Latvijas un Krievijas savstarpējo attiecību analīzi pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas sk.: Taurēns, J., Feldmanis, I. Latvijas ārpolitika un diplomātija 20. gadsimtā. 3. sējums. Rīga: Jumava, 2016; Kudors, A. Russia and Latvia: A Case of Sharp Power. London and New York: Routledge, 2024.

20 Satversmes tiesas 2007. gada 29. novembra spriedums lietā Nr. 2007-10-0102, 22.1.–22.2.; 34.3. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/167214-par-likuma-par-pilnvarojumu-ministru-kabinetam-parakstit-1997-gada-7-augusta-parafeto-latvijas-republikas-un-krievijas-federaci...>

21 Plašāk sk.: Stranga, A. Latvija. Liktenīgo lēmumu laiks. Okupācija. 1939–1940. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2025.

22 Plašāk sk.: Bergmane, U. Politics of Uncertainty. The United States, the Baltic Question, and the Collapse of the Soviet Union. Oxford: Oxford University Press, 2023.

pārējā starptautiskā kopiena.²³ Krievija neatzīst Latvijas, Igaunijas un Lietuvas okupācijas prettiesiskumu, uzskatot to par tam laikam pieļaujamu un tiesisku rīcību. Tāpat Krievija neatzīst Latvijas, Igaunijas un Lietuvas neatkarības turpināšanos okupācijas laikā un neatkarības atjaunošanu. Krievijas ieskatā, Latvija, Igaunija un Lietuva ir jauna valsts, kas atdalījusies no PSRS tās sabrukuma procesos 1990.–1991. gadā, un attiecīgi tām ir noteikti pienākumi saistībā ar izstāšanos no PSRS (piemēram, Latvijas gadījumā attiecībā uz pilsonības garantēšanu bijušās PSRS pilsoņiem, kuri nav bijuši Latvijas pilsoņi).²⁴ Tāpat Krievija neatzīst PSRS rīcības prettiesiskumu un tās atbildību par pieļautajiem starptautisko tiesību pārkāpumiem. Šādā uzskatu atšķirībā jau ir ieprogrammēta vieta potenciāliem konfliktiem.²⁵ Pirmais to apzinājās un par to arī brīdināja profesors Dītrihs Andrejs Lēbers, izmantojot klibojošās kontinuitātes alegoriju.²⁶ Proti, attiecīgais jēdziens veidots pēc analogijas ar starptautiskajām privāttiesībām, kur viena iesaistītā valsts atzīst tiesisko attiecību un tās radītās tiesiskās sekas, savukārt otra valsts – ne.

Atšķirīgā nostāja attiecībā uz Baltijas valstu nepārtrauktības (kontinuitātes) atzīšanu ir pamats atšķirībām vēsturisko notikumu juridiskajā vērtējumā un tiesisko seku noteikšanā. Liela daļa strīdu, kas pastāv attiecībā uz bijušās PSRS pilsoņu tiesību nodrošināšanu Latvijā un t. s. krievvalodīgo tiesību pārkāpumiem, izriet no atšķirības 1939.–1940. gada un attiecīgi 1990.–1991. gada notikumu vērtējumā. Šajā ziņā bez detalizētas vēsturiskās analīzes un valsts nepārtrauktības principa piemērošanas nevar iztikt. To uzrāda atšķirības Eiropas Cilvēktiesību tiesas lietās pret Latviju par iespējamiem Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas²⁷ pārkāpumiem, ja ņem vai neņem vērā vēsturisko situāciju.²⁸ Šobrīd Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir akceptējusi valsts nepārtrauktības

23 Ziemeļe, I. Acceptance of a Claim for State Continuity: A Question of International Law and its Consequences. *Law. Journal of the University of Latvia*, vol. 9, 2016, pp. 45–46.

24 Plašāk sk.: *Mälksoo L. Illegal Annexation and State Continuity. The Case of the Incorporation of the Baltic States by the USSR. Second Revised Edition. Leiden and Boston: Brill/Nijhoff, 2022; Ziemeļe, I. State Continuity and Nationality: the Baltic States and Russia. Past, Present and Future as Defined by International Law. Second Revisited Edition. Leiden and Boston: Brill/Nijhoff, 2025.*

25 Zubok, V. M. Collapse. The Fall of the Soviet Union. New Haven and London: Yale University Press, 2021, pp. 318–139.

26 Lēbers (Loeber), D. A. Latvijas neatkarības atjaunošanas prasības dažos dokumentos pirms 1990. gada 4. maija. Grām.: 4. maijs. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju. *Jundzis, T. (red.). Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 2000, 30.–31. lpp.*

27 Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Pieejams: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_lav

28 Sal.: Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2004. gada 17. jūnija spriedumu lietā “Ždanoka pret Latviju”, pieteikuma Nr. 58278/00, ar Eiropas Cilvēktiesību tiesas Lielās palātas 2006. gada

principu²⁹, bet tas nenozīmē, ka detalizēta vēsturiskā analīze un attiecīgs lietas risinājuma pamatojums vairs nav nepieciešams, īpaši sarežģītās lietās.

Tomēr vēsturiskā atšķirība pagātnes novērtējumā starp Latviju un Krieviju ir vēl plašāka. Latvijas neatkarības iegūšanu Krievijas impērijas sabrukuma rezultātā pēc Pirmā pasaules kara Krievija nav atzinusi līdz galam kā neatgriezenisku. Lai arī Padomju Krievija 1920. gada 11. augusta Miera līgumā³⁰ uz mūžīgiem laikiem atteicās no suverēnajām tiesībām uz Latviju, tas tiek traktēts kā Vladimira Uļjanova (Ļeņina) pagaidu taktisks solis, kuru var pārskatīt, kad Krievija atgūs varenību.³¹ Josifs Džugašvili (Staļins) to veica 1939.–1940. gadā, atgriežot Latviju Maskavas kontrolē. Arī šobrīd Kremļa ideoloģija Baltijas valstu neatkarības esību sasaista ar savu vājumu – kad Krievija kļūst vāja, Baltijas valstis iegūst neatkarību; kad Krievija atgūst varenību, tā mēģina atgūt arī zaudētās teritorijas. “Vēsturisko teritoriju atgūšana” ir šajā ziņā populārs koncepts.³² Attiecīgi Latvija tiek uztverta kā Kremļa kontrolē vēsturiski esoša teritorija, uz kuru tai ir tiesības pretendēt.³³ Latvijas esība Krievijas interešu sfērā – “krievu pasaulē” – tiek pamatota ar vēsturisko argumentu par Krievijas impērijas un PSRS tvērumu, no kura tiek atvasinātas tiesības ietekmēt Latvijas ārējo un drošības politiku.³⁴ Šajā ziņā nozīme

16. marta spriedumu lietā “Ždanoka pret Latviju”, pieteikuma Nr. 58278/00, kā arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas Lielās palātas 2009. gada 18. februāra spriedumu lietā “Andrejeva pret Latviju”, pieteikuma Nr. 55707/00, ar Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2022. gada 9. jūnija spriedumu lietā “Savickis un citi pret Latviju”, pieteikuma Nr. 49270/11.

29 Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2024. gada 25. oktobra spriedums lietā “Ždanoka pret Latviju (Nr. 2)”, pieteikuma Nr. 42221/18.

30 Miera līgums starp Latviju un Krieviju. Likumu un valdības rīkojumu krājums, Nr. 7, 18.09.1920.

31 J. Staļins, komentējot Miera līgumā atzīto Latvijas neatkarību, Latvijas ārlietu ministram Vilhelmam Munteram paziņoja: “Tas, kas noteikts 1920. gadā, nevar palikt uz mūžīgiem laikiem. Jau Pēteris Lielais gādāja par izeju uz jūru. Mēs esam tagad bez izejas, un tādā stāvoklī, kādā mēs tagad esam, tas nevar tā palikt.” Sk.: Satversmes tiesas 2007. gada 29. novembra spriedums lietā Nr. 2007-10-0102, 22.2. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/167214-par-likuma-par-pilnvarojumu-ministru-kabinetam-parakstīt-1997-gada-7-augusta-parafeto-latvijas-republikas-un-krievijas-federaci...>

32 *Düben, B. A.* Revising History and “Gathering the Russian Lands”: Vladimir Putin and Ukrainian Nationhood. Pieejams: <https://ppr.lse.ac.uk/articles/10.31389/lseppr.86>

33 Diskusija. Mīts par ‘krieviskā elementa’ klātbūtni Latvijas teritorijā. Pieejams: <https://www.delfi.lv/kultura/32026447/culturenvironment/120019919/diskusija-mits-par-krieviska-elementa-klatbutni-latvijas-teritorija>

34 Senāta 2024. gada 25. novembra spriedums lietā Nr. SKA-112/2024, 12. punkts. Sk.: Pulcēšanās brīvības ierobežojuma ģeopolitisks konteksts. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/jaunumi/par-tiesu-lietam/administrativo-lietu-departamenta/pulcesanas-brivibas-ierobezojuma-geopolitisks-konteksts-12348>; Satversmes tiesas 2025. gada

ir bijusi arī vēstures argumentu izmantošanai, kas uzrāda, ka Latvijas uzplaukums un attīstība notikusi, tikai tai esot Krievijas sastāvā, savukārt atrašanās ārpus Krievijas ietekmes nozīmējot neizdošanos un pagrimumu (*failed state*). Ilgstoši viens no Krievijas maigās varas instrumentiem ir bijis attiecīgu vēsturisko naratīvu veidošana savā valstī un starptautiski, tostarp arī Latvijā. Attiecīgi vēstures politika ir bijis Krievijas ierocis savas ietekmes uzturēšanai un atgūšanai.³⁵ Vienlaikus nevar ignorēt pamatoto konstatējumu, ka gan Rietumu pasaulei, īpaši ASV, gan Krievijai Baltijas valstis vienmēr bijušas atšķirīgas un strukturāli nodalāmas no pārējās postpadomju telpas.³⁶

Krievijas nepārvarētās impēriskās ambīcijas un vēlme gūt revanšu par zaudējumu Aukstajā karā padara Krieviju par draudu drošībai un starptautiski tiesiskajai kārtībai Eiropā. Latvija kā Krievijas kaimiņvalsts ietilpst Krievijas “krievu pasaules” sfērā un attiecīgi pilnīgi pamatoti var atzīt, ka šābriža ģeopolitiskajā situācijā Latviju skar reāls apdraudējums tās neatkarībai un nacionālajai drošībai. Šajā ziņā Eiropas Cilvēktiesību tiesa šādu apdraudējumu atzīst kopš 2008. gada, kad Krievija iebruka Gruzijā, un 2014. gada, kad Krievija slepus un pēcāk arī atklāti iebruka Ukrainā, prettiesiski anektējot Krimas pussalu un daļu no Ukrainas austrumiem.³⁷ Pēc pilna apmēra kara sākuma 2022. gadā tas ir kļuvis acīmredzams, tāpat kā tas, ka Vladimirs Putins savu rīcību balsta vēsturiskos argumentos.³⁸ Attiecīgi cīņa pret Vladimiru Putinu notiek ne vien pašlaik, bet arī virtuālajā pagātnē (tās interpretācijā).³⁹

Tas mūsdienīgu ģeopolitiskajos apstākļos vēsturnieku darbu padara par būtiski nepieciešamu nacionālās drošības stiprināšanas instrumentu. Lai atspēkotu Vladimira Putina vēsturiskās fantāzijas un radītu vēsturisko notikumu objektīvu un faktos balstītu

13. februāra spriedums lietā Nr. 2024-06-01, 13.1. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/358710-par-priekšvelesanu-agitacijas-likuma-5sup1sup-panta-atbilstibu-latvijas-republikas-satversmes-100-pantam>

35 Plašāk sk.: *Kudors, A.* Russia and Latvia: A Case of Sharp Power. London and New York: Routledge, 2024.

36 *Bergmane, U.* Politics of Uncertainty. The United States, the Baltic Question, and the Collapse of the Soviet Union. Oxford: Oxford University Press, 2023, pp. 172–174.

37 Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2025. gada 10. jūlija spriedums lietā “Rodina un Borisova pret Latviju”, pieteikuma Nr. 2623/16 un 2299/16.

38 *Cuesta, J. G.* No Prague Spring and no Gulag: Putin's Russia rewrites history to justify its wars. Pieejams: <https://english.elpais.com/international/2025-05-23/no-prague-spring-and-no-gulag-putins-russia-rewrites-history-to-justify-its-wars.html>

39 *Applebaum, A.* Don't Accept Putin's Version of History. Pieejams: <https://slate.com/news-and-politics/2014/10/nato-and-eu-expansion-didnt-provoke-vladimir-putin-american-triumphalism-isnt-to-blame-for-russias-aggression.html>; *Applebaum, A.* Falsifying Russia's History Is a Step Toward More Violence. Pieejams: <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2021/12/putins-plot-against-russias-future/620930/>

izklāstu, ir vajadzīgi vēsturnieku pētījumi un to rezultātu popularizēšana sabiedrības atmiņā.⁴⁰ Šajā ziņā kritiskie atslēgas posmi no tiesību vēstures perspektīvas analizēti profesora Jāņa Lazdiņa publikācijās – gan seno baltu un lībiešu tiesības, gan Latvijas tiesiskās sistēmas piederība Eiropas kultūrtelpai, gan tiesību attīstība Latvijas teritorijā Krievijas impērijas laikā un padomju okupācijas periodā. Valsts nepārtrauktības (kontinuitātes) princips (doktrīna), Krievijas vēsturiskā ietekme uz Latvijas tiesisko sistēmu un tās seku pārvarēšana, kā arī Latvijas tiesiskās sistēmas identitāte un piederība Eiropas kultūrtelpai ir būtisks arguments ne vien tiesību vēstures kontekstā, bet arī tiesību normu piemērošanā. Padomju okupācijas režīma mantojuma pārvarēšana un Latvijas tiesiskās sistēmas atgriešanās Rietumu tiesību tradīcijā un kontinentālās Eiropas tiesību saimē skatāma postkoloniālisma teoriju perspektīvā.⁴¹ Krievija nav pārvarējusi savu impērisko pagātni, savukārt daļai Latvijas sabiedrības ir vērā ņemama līdzatkarība no Krievijas impēriskajām traumām un piemīt prokrievisks sentiments, kas ietekmē Latvijas attīstību.⁴²

2. Latvijas tiesiskās sistēmas dziļums

Ar ģeopolitisko kontekstu ir cieši saistīts jautājums par Latvijas valsts un tās tiesiskās sistēmas vēsturisko dziļumu. Lai arī Latvijas Republika proklamēta 1918. gada 18. novembrī un kā valsts tā nepārtraukti pastāv jau vairāk nekā gadsimtu, vēstures zinātnē ir saskatāmi mēģinājumi to padarīt vēl senāku. Šajā ziņā kanoniska bija Kārļa Ulmaņa autoritārā režīma pieeja, kas senlatviešu valstiskos veidojumus traktēja kā senas latviešu valstis ar saviem karaļiem⁴³, kā arī par vienu no Latvijas valstiskuma attīstības posmiem integrēja Kurzemes hercogistes stāstu, īpaši hercoga Jēkaba laikus.⁴⁴ Te

⁴⁰ Plašāk sk.: *Strenga, G., Bergmane, U.* Latvieši labprātīgi atsakās no savas zemes pagātnes. Pieejams: <https://www.delfi.lv/898102/versijas/120094230/gustavs-strenga-una-bergmane-latviesi-labpratigi-atsakas-no-savas-zemes-pagatnes>

⁴¹ Plašāk sk.: *Krūmiņš, G.* Latvijas vēsture postkoloniālās perspektīvas skatījumā: PSRS koloniālā politika Latvijā. Grām.: *Varas Latvijā: no Kurzemes hercogistes līdz neatkarīgai valstij*. Esejas. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019, 583.–658. lpp.

⁴² *Krastiņš, E.* Kāpēc Latvija nevar labāk? Vēsturiski ekonomiska esēja. Pieejams: <https://www.ekonomisti.lv/wp-content/uploads/2023/02/Kapēc-Latvija-nevar-labak.pdf>

⁴³ *Butulis, I.* Ideoloģija un propaganda. Grām.: 15. maija Latvija. *Feldmanis, I.* (red.). Rīga: Latvijas Mediji, 2017, 169.–170. lpp.

⁴⁴ *Ibid.*, 171.–173. lpp.

noderēja versijas par Birona dzimtas latvisko izcelsmi⁴⁵, kā arī citi mīti, kurus atražoja gan vēsturnieku pētījumi, gan režīma propaganda un populārā kultūra.⁴⁶

Valsts un tiesiskās sistēmas vēlme pēc vēsturiska dziļuma ir objektīvi saprotama un loģiska – neviena valsts nav vēsturiska nejaušība vai lielās vēstures gaitas blakusprodukts. Attiecīgi ir vēlme pagātni caurskatīt atbilstoši mūsdienu perspektīvai un interpretēt tās gaismā.⁴⁷ Latvijas tiesiskās sistēmas kontekstā, tai esot uz kultūrtelpu sadursmes robežas, kur to skar Krievijas revanšisms, ir principiāli svarīga izpratne par savu vēsturi, lai pamatotu eiropisko identitāti un piederību Eiropas kultūrtelpai ar tās vērtībām, kultūru, tiesībām un politisko domu. Arī viens no Latvijas Republikas Satversmes ievada⁴⁸ uzdevumiem bija fiksēt, ka Latvijā nekad nav bijusi un nebūs krieviska kultūrtelpa.⁴⁹ Šajā ziņā ir nepieciešami vēsturnieku pētījumi, kas Latvijas tiesiskās sistēmas saknes un piederību skata, profesora Arveda Švābes latviešu nācijas vēstures tradicionālās robežas paplašinot ar Latvijas teritorijas vēstures perspektīvu.⁵⁰ Tas nozīmē, ka būtiska daļa no Latvijas tiesiskās sistēmas vēstures saknēm, kas ietekmējušas identitāti un kultūrtelpas piederību, ir saistāma ar vācbaltiešu esību Latvijas vēsturē.⁵¹ Livonijas konfederācija⁵²

45 Butulis, I. Ideoloģija un propaganda. Grām.: 15. maija Latvija. *Feldmanis, I.* (red.). Rīga: Latvijas Mediji, 2017, 173. lpp.

46 Plašāk sk.: *Zelče, V., Zanders, M.* Ulmaņlaiki. Latvju autoritārisma īpatnības. Rīga: Aminori, 2023.

47 Sk. arī: *Levits, E.* Par nacionālo identitāti un demokrātisku atmiņu politiku. Jurista Vārds, Nr. 1(700), 03.01.2012., 18.–22. lpp.

48 Grozījums Latvijas Republikas Satversmē. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/267428-grozijums-latvijas-republikas-satversme>

49 Plašāk sk.: *Levits, E.* Izvēstas Satversmes preambulas teksta piedāvājuma komentārs. Jurista Vārds, Nr. 39(790), 24.09.2013., 9.–19. lpp.

50 Par Latvijas tiesību vēstures perspektīvu plašāk sk.: *Osipova, S.* Juridiskā izglītība latviešu valodā un Latvijas tiesību vēsture 20. gs. starpkaru posmā. Grām.: *Osipova, S.* Nācija, valoda, tiesiska valsts: ceļā uz rītdienu. Rakstu krājums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2020, 295.–312. lpp.; *Lazdiņš, J.* Profesors Arveds Švābe: literāts, tiesībnieks, vēsturnieks vai politiķis. Jurista Vārds, Nr. 49(1003), 28.11.2017., 22.–33. lpp.

51 *Lēbers, D. A.* “Vācbaltieši” tomēr ir “vācbaltieši”. Latvijas Vēstnesis, Nr. 48(763), 14.02.1997., 4. lpp. Plašāk sk.: *Grudule, M.* Vācbaltieši Latvijas un latviešu kultūras vēsturē. Grām.: Latvieši un Latvija. IV sējums. Latvijas kultūra, izglītība, zinātne. *Stradiņš, J., Hausmanis, V., Kūle, M.* (red.). Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 2017, 207.–230. lpp.

52 Plašāk sk.: *Levāns, A., Zanders, M.* Aizmirstā Livonija: savējā vai svešā, tumšā vai romantiskā? Rīga: Aminori, 2021.

kā unikāls viduslaiku valstisks veidojums, Kurzemes un Zemgales hercogiste⁵³, kā arī vācbaltiešu muižniecības privilēģijas, kas padarīja reālu Baltijas guberņu autonomiju⁵⁴ Krievijas impērijas sastāvā, ir daļa no Latvijas tiesiskās sistēmas vēstures, kas ietekmējušas tiesiskās sistēmas pamatprincipus, sabiedrības vērtības un tiesisko kultūru. Baltijas krusta karos noteiktās izcīnītās Livonijas konfederācijas robežas ir noteikušas kultūrtelpu saskares robežas, kas Latvijas tiesisko sistēmu padara piederīgu Eiropai.⁵⁵

Šajā ziņā arī tiesību vēsturē vairāk apzināms un izceļams vācbaltiešu mantojums. Ne velti Latviešu vēsturisko zemju likuma preambulā ir īpaši uzsvērts, ka “*latviešu nācijas tapšanā būtiska bijusi vācbaltiešu kultūras ietekme*”.⁵⁶ Savukārt Rīgas Svētā Pētera baznīcas likuma 2. pantā godināts vācbaltiešu kultūras mantojums, viņus atzīstot par zaudētu Latvijas tautas daļu, kas veidoja piederības saikni Rietumu kristīgajai tradīcijai un tās formētajai eiropisko vērtību kultūrtelpai.⁵⁷ Savā ziņā vācbaltieši ir negribēta un nesaprasta, bet eiropiskas Latvijas esībai būtiska valstsnācijas daļa. Viņi kā “savējie svešie” Latvijas tiesiskajai sistēmai deva eiropisko piesaisti un piederības izjūtu Rietumu tiesību tradīcijai. Šajā ziņā īpašu ievēribu pelna pirmais konstitucionālā rango akts Latvijas teritorijā – Kurzemes un Zemgales hercogistes Valdības formula (*Formula Regiminis*)⁵⁸, kas balstās uz Rietumu tiesību tradīcijai atbilstošām kārtu privilēģijām un tiesiskas valsts principiem⁵⁹, ka nevis valdnieks ir likums, bet likums ir valdnieks. Proti, valdnieka vara ir tiesiski ierobežota un padota likumam, kā arī likums nosaka

53 Plašāk sk.: *Jakovļeva, M.* Valstiskums Kurzemes un Zemgales hercogistē (1562–1795). Grām.: Varas Latvijā: no Kurzemes hercogistes līdz neatkarīgai valstij. Esejas. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019, 17.–65. lpp.

54 Plašāk sk.: *Ķikuts, T.* Latvija Krievijas impērijas sastāvā: tradīcijas pārvērtības 18.–19. gadsimtā. Grām.: Varas Latvijā: no Kurzemes hercogistes līdz neatkarīgai valstij. Esejas. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019, 69.–187. lpp.

55 Sk. arī: *Stradiņš, J.* Trešā atmoda. Runas un raksti 1988.–1990. gadā Latvijā un par Latviju. Rīga: Zinātne, 1992, 231.–254. lpp.

56 Latviešu vēsturisko zemju likums, preambulas otrā rindkopa. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/324253-latviesu-vesturisko-zemju-likums>

57 Rīgas Svētā Pētera baznīcas likums, 2. panta otrā un trešā daļa. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/331463-rigas-sveta-petera-baznicas-likums>

58 Valdības formula Kurzemes un Zemgales hercogistē. Grām.: *Apsītis, R., Blūzma, V., Lazdiņš, J.* Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. 2. sējums. Poļu un zviedru laiku tiesību avoti (1561–1795). Rīga: Juridiskā koledža, 2006, 210.–220. lpp.

59 *Lazdiņš, J.* Valdības formula (*Formula Regiminis*) (1617). Grām.: *Apsītis, R., Blūzma, V., Lazdiņš, J.* Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. 2. sējums. Poļu un zviedru laiku tiesību avoti (1561–1795). Rīga: Juridiskā koledža, 2006, 207.–210. lpp.

valdnieka patvaļas robežas un paredz aizsardzību gadījumos, kad valdnieks šīs robežas pārkāptu.⁶⁰ Tā ir eiropēiska, ne austrumnieciska tiesību izpratne.

Nespēja un neprasme sadzīvot proklamētajā Latvijas Republikā un tās tiesiskajā sistēmā ir viena no kopīgajām latviešu nācijas un vācbaltiešu traģēdijām, kas radīja daudz problēmu, kuras starp pasaules kariem tā arī netika atrisinātas. Šajā ziņā vērā ņemams, ka savas valsts un valstsnācijas statuss prasa pārliecību par vēsturisko taisnību savai esībai un leģitimitātes izjūtu valstī un tiesiskajā sistēmā uz mūžīgiem laikiem. Latviešu nācijas attiecības ar vācbaltiešu kopienu bija traumatiskas.⁶¹ Zemes reforma, atšķirīgā pagātnes izjūta un Neatkarības kara traumas neļāva vācbaltiešiem saplūst ar latviešu nāciju vienotā valstī.⁶² Vācbaltiešu kopienas izceļošana un zaudēšana ir vēsturisks mantojums, kurš vēl nav pārvarēts un sabiedriski izrunāts.⁶³ Profesora Jāņa Lazdiņa darbos šie aspekti ir skarti, dodot iespēju pagātnes pārvērtēšanai.⁶⁴

Ģeopolitiskā konteksta diktētā norobežošanās no Krievijas nenožīmē vēstures aizmiršanu un pagātnes amnēziju. Laba Krievijas kultūras, sabiedrības un politisko procesu izpratne ir nevis trūkums, bet noderīgs resurss, kas nepieciešams pastāvošo apdraudējumu labākai pārvaldībai un nacionālās drošības risku mazināšanai. Vēsturiskā atmiņa par pieredzi Krievijas impērijas sastāvā un padomju okupācijas laiks ir vērtīgs resurss, kas nodrošina priekšrocības Krievijas studijās un krieviskās impēriskās identitātes izpratnē. Ne velti šobrīd Rietumos atzīst, ka tieši baltieši un poļi to vēsturiskās pieredzes dēļ daudz labāk ir sapratuši Kremļa politiku un tās radītos apdraudējumus.⁶⁵ Vēsturiskā pieredze neļauj būt naiviem un cerību pilniem attiecībā uz Kremļa solījumiem. Tādējādi, starptautiski pastāvot augstai interesei par notiekošo Krievijā un tās attīstības perspektīvām, tas paver iespējas jauniem pētniecības virzieniem, kuriem Baltijas valstīs ir visi

60 Bingham, T. *Rule of Law*. London: Allen Lane, 2010, pp. 3–9.

61 Zellis, K. Atmiņas versija: savējie un svešie Latvijas Republikā. *Tīrraksts*, Nr. 2, 2014, 70.–73. lpp.

62 Plašāk sk.: Cerūzis, R. *Vācu faktors Latvijā (1918–1939)*. Politiskie un starpnacionālie aspekti. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2004.

63 Lēbers, D. A. Augstākā tiesa un 1941. gada izceļotāju īpašumi. *Diena*, Nr. 204, 02.09.1998., 12. lpp.

64 Lazdiņš, J. *Īpašuma denacionalizācija Latvijas Republikā*. Grām.: *Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā*. Jundzis, T. (red.). Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 2017, 381.–382. lpp.

65 Lau, S. “We told you so!” How the West didn’t listen to the countries that know Russia best. Pieejams: <https://www.politico.eu/article/western-europe-listen-to-the-baltic-countries-that-know-russia-best-ukraine-poland/>

nepieciešamie priekšnoteikumi.⁶⁶ Šajā ziņā var izcelt Tartu Universitātes profesora Lauri Melkso piemēru, kura erudīcija Krievijas starptautisko tiesību vēsturē viņam ļāvusi kļūt par pieprasītu un autoritatīvu starptautisko tiesību lietpratēju Krievijas jautājumos.⁶⁷

Liels tiesību vēstures potenciāls, kas varētu radīt starptautisku interesi, ir Pētera Stučkas teorētiskajam un praktiskajam mantojumam. Būdam viens no Padomju Krievijas tiesību sistēmas arhitektiem un padomju tiesību teorētiskajiem pamatlicējiem, Pēteris Stučka līdz šim nav guvis plašu uzmanību Rietumos – šajā ziņā daudz labāk zināms Jevgeņijs Pašukanis.⁶⁸ Vienlaikus kreiso ideju renesanse Rietumu akadēmiskajās aprindās un aizraušanās ar marksisma filozofiju varētu būt pamudinājums pievērsties kritiskam latviešu ieguldījuma vērtējumam marksisma ideju formulēšanā un īstenošanā, tostarp padomju (sociālistisko) tiesību kontekstā skarot Pēteri Stučku. Jevgeņijs Pašukanis ir vairāk nekā skaļi atgriezies nesenajos Centrāleiropas tiesību zinātnieku darbos⁶⁹, un profesors Mārtiņš Paparinskis savā inaugurācijas lekcijā ir izcēlis arī Pēteri Stučku un profesora Hansa Kelzena debates ar viņu starptautisko tiesību kontekstā.⁷⁰ Savulaik profesora Andra Plotnieka pētījumi⁷¹ nodrošināja šā virziena popularitāti padomju okupācijas laikā, tāpēc šobrīd atkal varētu būt istā laiktelpa kritiskai Pētera Stučkas domu mantojuma analīzei mūsdienu kontekstā.

⁶⁶ Jau šobrīd Krievijas, tās attiecību ar kaimiņvalstīm un ietekmes uz Latviju pētniecība tiek regulāri veikta dažādās Latvijas zinātniskajās institūcijās un domnīcās (piemēram, Latvijas Nacionālās aizsardzības akadēmijas Drošības un stratēģiskās pētniecības centrā, Latvijas Ārpolitikas institūtā, Ģeopolitikas pētījumu centrā, Austrumeiropas politikas pētījumu centrā, arī NATO Stratēģiskās komunikācijas izcilības centrā), un Latvijas politikas zinātnes un drošības politikas zinātniekiem ir vērā ņemama ekspertīze un autoritāte attiecīgajos jautājumos.

⁶⁷ Piemēram: *Mälksoo, L.* Russian Approaches to International Law. Oxford: Oxford University Press, 2015; *Mälksoo, L.* Russia, the Soviet Union, and Imperial Continuity in International Law. Oxford: Oxford University Press, 2026.

⁶⁸ Piemēram: *Freeman, M. D. A.* Lloyd's Introduction to Jurisprudence. Seventh Edition. London: Sweet & Maxwell Ltd, 2001, pp. 982–986.

⁶⁹ Piemēram: Legal Form. Pashukanis and the Marxist Critique of Law. *Cercel, C., Fusco, G. G., Tacik, P.* (eds.). London and New York: Routledge, 2025; Legal Form and the End of Law. Pashukanis's Legacy. *Cercel, C., Fusco, G. G., Tacik, P.* (eds.). London and New York: Routledge, 2025.

⁷⁰ *Paparinskis, M.* The Development of International Law: The Case for Revisiting Compensation. Current Legal Problems, vol. XX, 2025, pp. 1–31.

⁷¹ *Plotniek, A. A.* Petr Stučka i istoki sovetской pravovoj mysli: 1917–1925. Učjonyje zapiski Latvijskogo gosudarstvennogo universiteta imeni P. Stučki, No. 129, 1970. Sk. arī: *Plotnieks, A.* Pēteris Stučka un marksistiskās tiesību zinātnes “sākums un beigas”. Jurista Vārds, Nr. 45(897), 17.11.2015., pp. 26–29.

Latvijas tiesiskā sistēma, īstenojot nāciju pašnoteikšanās tiesības, atdalījās no bijušās Krievijas tiesību telpas un faktiski tiesiskā regulējuma un tiesību normu piemērošanas prakses ziņā atradās tiesiskās pēctecības attiecībās ar Krieviju.⁷² Jaunā Latvijas valsts, cik vien varēja, pārņēma bijušās Krievijas likumus un arī to piemērošanas praksi. 1919. gada 5. decembra likums “Par agrāko Krievijas likumu spēkā atstāšanu Latvijā” paredzēja, ka

*“visi agrākie Krievijas likumi, kuri pastāvēja Latvijas robežās līdz 1917. gada 24. oktobrim, pagaidām uzskatāmi par spēkā esošiem pēc 1918. gada 18. novembra, ciktāl tie nav atcelti ar jauniem likumiem un nerunā pretim Latvijas valsts iekārtai un Tautas Padomes platformai”.*⁷³

Tāpat Latvijas Senāts spriedumos regulāri atsaucās uz bijušās Krievijas Valdošo Senātu, gan balstoties uz iepriekšējās judikatūras atziņām, gan skaidri uzrādot nepieciešamību tās koriģēt, ja bija mainījies tiesiskais un faktiskais konteksts. To arī noteica Latvijas Tautas padomes pieņemtie likumi. Saglabājot spēkā esību bijušās Krievijas Tiesu iekārtas likumiem⁷⁴, ar Pagaidu nolikumu par Latvijas tiesām un tiesāšanās kārtību⁷⁵ tika koriģēts tikai tas, ko vajadzēja koriģēt pēc neatkarīgas valsts proklamēšanas. Piemēram, pagaidu nolikums uzsvēra, ka “*latviešu valoda ir valsts valoda un darīšanu valoda tiesu iestādēs*”.⁷⁶ Tāpat nolikums paredzēja, ka kasācijas instance visās lietās – Senāts – atrodas Rīgā.⁷⁷ Saglabājot Krievijas tiesu iekārtas likumu ietvaru, neatkarīgā Latvijas valsts izveidoja savu kasācijas tiesu – Senātu – kā Krievijas Valdošā Senāta pēcteci. Šajā ziņā konstatējama normatīvā regulējuma, tiesiskās tradīcijas un judikatūras pēctecība, ciktāl tā bija savienojama ar Latvijas tiesiskās sistēmas pamatnormu. Šķiet, pēc Pirmā pasaules kara bijušās Krievijas impērijas teritorijā tapušajās jaunajās valstīs nevienas citas valsts augstākā tiesa nav konstruēta uz pēctecības principiem ar Valdošo Senātu.

72 Blūzma, V. Latvijas Republikas valsts dibināšana un nacionālās tiesību sistēmas veidošana (1918–1922). Grām.: Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). Lēbers, D. A. (red.). Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 2000, 177. lpp.

73 Likums par agrāko Krievijas likumu spēkā atstāšanu Latvijā. Likumu un valdības rīkojumu krājums, Nr. 13, 31.12.1919.

74 Tiesu iekārtas likumi. 1924. gada izdevumā. Rīga: Tieslietu ministrijas kodifikācijas nodaļa, 1924.

75 Pagaidu nolikums par Latvijas tiesām un tiesāšanās kārtību. Latvijas Pagaidu Valdības likumu un rīkojumu krājums, Nr. 1, 1919.

76 Ibid., 10. pants.

77 Ibid., 7. pants.

Profesors Jānis Lazdiņš savos rakstos ir pievērsies tieši valsts nepārtrauktības (kontinuitātes) principa nodrošināšanai tiesu varā pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas, skarot tās sarežģītību.⁷⁸ Ja likumdevēja varai un izpildvarai Latvijas Republikas Satversmes⁷⁹ darbības atjaunošana pilnā apjomā nozīmēja visu iepriekšējo valsts varas orgānu atjaunošanu, tiesu varai situācija bija atšķirīga.⁸⁰ Senāts, Tiesu palātas un apgabaltiesas tika atjaunotas (tomēr salīdzinoši grūti un vēlu – tikai 1995. gadā), bet vienlaikus no padomju okupācijas režīma tika pārņemtas rajona (pilsētas) tiesas. Arī Augstākās tiesas nosaukums saistāms ar padomju okupācijas periodu, jo Vladimiram Uļjanovam (Ļeņinam) un Pēterim Stučkam padomju tiesībās bija Augstākā tiesa.⁸¹ Kā savulaik viņi, tā pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas arī Gvido Zemrībo šajā ziņā daudz ietekmējās no ASV konstitucionālās tradīcijas un ASV Konstitūcijā paredzētās Augstākās tiesas.⁸² Tomēr kasācijas instances tiesas dubultnosaukums, kas radies sarežģīta kompromisa rezultātā⁸³ tiesu reformu gaitā, liecina par komplicētu identitāti un pagātnes ietekmi uz tiesu varas organizāciju. Reformas šajā ziņā ir bijušas daudz grūtākas un arī iekavētas, jo stipra un neatkarīga tiesu vara ilgu laiku nebija politiskā prioritāte.⁸⁴

Te gan jāuzsver, ka Senāta darbības atjaunošana un tā nosaukuma saglabāšana tiesu reformās nav tikai simboliska nodeva vēsturei, jo pastāv arī Senāta judikatūras un tradīcijas nepārtrauktība.⁸⁵ Pateicoties profesora Dītriha Andreja Lēbera mudinājumiem,

78 Lazdiņš, J. Tiesu varas nepārtrauktība Latvijas Republikā. Priekšnoteikumi un nepieciešamība. Grām.: Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā. Jundzis, T. (red.). Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 2017, 345.–359. lpp.

79 Latvijas Republikas Satversme. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/57980-latvijas-republikas-satversme>

80 Lazdiņš, J. Continuity of the Juridical Power in the Republic of Latvia. Journal of the University of Latvia. Law, No. 9, 2016, pp. 70–73.

81 Plašāk sk.: Grigore-Bāra, E. Ieskats Augstākās tiesas Plēnuma vēsturē: Latvijas Senāta Apvienotā sapulce un Latvijas PSR Augstākās tiesas Plēnums. Augstākās Tiesas Biļetens, Nr. 31, 2025, 140.–154. lpp.

82 Zemrībo, G. Vai Senāts paliks 95 gadus jauns? Augstākās Tiesas Biļetens, Nr. 8, 2014, 14.–16. lpp.; Zemrībo, G., Guļevska, L. Darbs dara cilvēku. Rīga: Jumava, 2015, 241.–242. lpp.

83 Grozījumi likumā “Par tiesu varu”. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/302980-grozijumi-likuma-par-tiesu-varu>

84 Piemēram: Guļāns, A. Ar atskatu vēsturē, ar domu nākotnē. Latvijas Vēstnesis, Nr. 374(1435), 17.12.1998., 1.–2. lpp.

85 Lēbers, D. A. Latvijas Senāts viņdienās un mūsdienās. Latvijas Vēstnesis, Nr. 387(1448), 29.12.1998., 4. lpp.

starpkaru Senāta judikatūra ir apzināta un tiek joprojām izmantota tiesu praksē, kā arī tiek uzturēts un kopts Latvijas Senāta vēsturiskais mantojums.⁸⁶

Tiesiskās sistēmas vēsturisko sakņu apzināšanās stiprina identitāti un piederības izjūtu. Šajā ziņā Latvijas tiesiskās sistēmas vēsturiskais dziļums ir krietni senāks par 1918. gada 18. novembri un cieši integrēts Eiropas kultūrtelpā un Rietumu tiesību tradīcijā. Tādējādi kā Latvijai piederīgi un to raksturojoši jāuzlūko vācbaltiešu centieni un idejiskie meklējumi Latvijas vēsturē, kas ļauj skatīt daudz lielākā vēsturiskā dziļumā gan Latvijas valstiskuma, gan nacionālo tiesību un arī tiesību zinātnes aizsākumus. Tas nemazina pirmās latviešu nacionālās atmodas centienu vērtību un senlatviešu kultūras mantojuma nozīmīgumu, bet padara Latvijas tiesisko sistēmu dziļāk un pamatīgāk integrētu kā latviskā, tā eiropesiskajā tradīcijā.

3. Vēsturiskā likumdevēja griba

Mūsdienu tiesību normas atspoguļo pagātnes tiesībpolitisko izšķiršanos, vērtību spriedumus un atsevišķu cilvēku grupu sev izcīnītās tiesības. Tiesību normu mērķis un jēga nav noskaidrojama bez vēsturiskā konteksta izpratnes. Pat skatot tiesības kā “dzīvu instrumentu”, kas mainās līdzī sabiedrības attīstībai, nepieciešama izpratne par sabiedrības dzīves izmaiņām, to ietekmējošiem faktoriem un pagrieziena punktiem šajā procesā. Tādā ziņā grūti iedomāties, ka tiesību normu piemērotājs tiesību normu satura noskaidrošanā varētu iztikt bez vēstures zināšanām. Ne velti viena no tiesību normu iztulkošanas pamatmetodēm ir vēsturiskā iztulkošana.⁸⁷ Vēsturiskajā iztulkošanā tiek noskaidrota vēsturiskā likumdevēja griba, tiesību normas tapšanas vēsturiskais konteksts, tiesību normas attīstība tiesiskajā un sociālajā realitātē, kā arī tās piemērošana praksē.⁸⁸ Tiesiskā sistēma un visas tiesību normas ir laikā pastāvošas – tās attiecināmas ne tikai uz pašreizējo brīdi, bet tām ir arī pagātnes pieredze un nākotnes perspektīva. Attiecīgi šābrīža jautājumus prasmīgs tiesību normu piemērotājs nevar risināt bez laika perspektīvas, apzinoties iepriekšējo tiesību normas pieredzi un tiesiskās sistēmas vēsturisko atmiņu.

Likumdevēja griba ir nozīmīga gan noskaidrojot tiesību normas saturu, gan tiesību tālākveidošanā, jo tās izmantošanas priekšnoteikums ir likuma roba esība. Lai varētu veikt tiesību tālākveidošanu, ir jākonstatē likuma robs – likuma normu nesakritība

⁸⁶ Piemēram: Latvijas Senāts 1918–1940. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/par-augstako-tiesu/vesture/latvijas-senats-1918-1940/>

⁸⁷ Plašāk sk.: *Melķis, E.* Tiesību normu iztulkošana. Grām.: *Melķis, E.* Latvijas tiesiskās sistēmas ceļš uz demokrātisku tiesisku valsti. Rakstu krājums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014, 233.–238. lpp.

⁸⁸ Plašāk sk.: *Neimanis, J.* Ievads tiesībās. Rīga: zv. adv. J. Neimanis, 2004, 152.–154. lpp.

ar likuma plānu, proti, likumdevēja iecerēm par likuma mērķi, jēgu un tvērumu.⁸⁹ Likumdevējs ar savu gribu, ciktāl tā ir atbilstoša augstāka juridiskā spēkā tiesību normām, var izslēgt arī iespējamu tiesību tālākveidošanu, skaidri uzsverot, ka paredzētais regulējums ir izsmeļošs un tieši tāds, kādam tam atbilstoši likuma plānam jābūt (*argumentum a contrario*).⁹⁰

Vēsturiskā likumdevēja griba nav nedz fikcija, nedz tiesību normu piemērotāja subjektīvs un patvaļīgs pieņēmums. Juridisko metožu mācībā ir izstrādāta noteikta pieeja tam, kādā veidā noskaidrojama likumdevēja griba, un tiesību normu piemērotājam šajā ziņā jārikojas atbilstoši šīm juridiskajām metodēm. No tiesību normu piemērotāja tiek sagaidītas prasmes darbā ar tiesību normu izstrādes (sagatavošanas) materiāliem, no kuriem ir rekonstruējama vēsturiskā likumdevēja griba.⁹¹

Tiesību normu izstrādes (sagatavošanas) materiāli kā tiesību avots ir piedzīvojis plašu atzišanu tiesiskajā sistēmā un lietojumu tiesību normu piemērošanas praksē.⁹² Līdzās judikatūrai un doktrīnai tiesību normu izstrādes (sagatavošanas) materiāli ir kļuvuši par vienu no populārākajiem tiesību palīgavotiem. Savulaik par to Saeimas debatēs ir iestājušies bijušie Satversmes sapulces deputāti, uzsverot, ka tiesu varai Satversmes iztulkošanā jāņem vērā un jāievēro likumdevēja debates par konkrēto Satversmes normu saturu un Satversmes normas nevar iztulkot pretēji likumdevēja gribai.⁹³ Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas pamatus šā tiesību palīgavota atgriešanai tiesiskajā sistēmā ir likusi Satversmes tiesa. Gan attiecībā uz Satversmi, gan apstrīdēto tiesību normu saturu Satversmes tiesa plaši izmantojusi to izstrādes (sagatavošanas) materiālus. Piemēram, attiecībā uz Satversmes normu iztulkošanu atsaucies uz Latvijas Satversmes sapulces stenogrammām ir ierasts Satversmes tiesas paņēmieni, lai noskaidrotu vēsturiskā likumdevēja gribu un ar tās palīdzību definētu attiecīgo normu mērķi un jēgu. Satversmes

89 Kalniņš, E. Tiesību tālākveidošana. Grām.: Kalniņš, E. Privāttiesību teorija un prakse. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 316.–326. lpp.

90 Neimanis, J. Tiesību tālākveidošana. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006, 125.–129. lpp.

91 Krūkle, G. Tiesību normas satura noskaidrošana. Grām.: Juridisko metožu mācība. Astoņi soļi tiesību normu piemērošanā. Rezevska, D. (red.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2025, 99.–102. lpp.

92 Plašāk sk.: Krūmiņa, V. Tiesību normu izstrādes materiāli un to nozīme tiesību normu interpretācijā. Grām.: Interesu pārstāvības process. Skaidrojumi un komentāri. Osipova, S., Pleps, J. (red.). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2024, 220.–237. lpp.

93 Cielēns, F. Latvijas Republikas Satversmes noteikumi par deputātu imunitāti. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1929, Nr. 1/2, 99.–101. lpp. Plašāk sk.: Latvijas Republikas II Saeimas IX sesijas 20. sēdes 1928. gada 6. jūnijā stenogramma. Grām.: Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas. IX sesija. 1928. gads. Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 1928.

tiesa šim nolūkam pat ir ieviesusi formulējumu “Satversmes tēvi”⁹⁴, lai atsauktos uz vēsturiskā likumdevēja gribu, un savā ziņā tas ticis akceptēts Latvijas tiesiskajā sistēmā. Taisnības labad attiecībā uz šo formulējumu ir vietā kritiska piezīme, ka precīzāk būtu runāt par Satversmes tēviem un mātēm, jo Satversmes sapulces sastāvā, kas lēma par Satversmi, bija ievēlētas arī sešas sievietes.⁹⁵

Tāpat Satversmes tiesa kā pirmā attīstīja paraugu dažādu tiesību normu izstrādes (sagatavošanas) materiālu izmantošanā, lai precīzi noskaidrotu likumdevēja gribu. Piemēram, izmantojot divu ministriju savstarpējo saraksti par tiesību normas tvērumu tās tapšanas stadijā, Satversmes tiesa konstatēja, ka patiesā likumdevēja griba ir bijusi tāda, kas nerada tiesību normas pretrunu ar augstāka juridiskā spēka tiesību normām.⁹⁶ Šādos gadījumos Satversmes tiesa parasti ir uzsvērusi tiesību normu piemērotāja pienākumu noskaidrot likumdevēja gribu.⁹⁷

Tiesību zinātne sākotnēji atgādināja pastāvošos riskus, kas saistīti ar tiesību normu izstrādes (sagatavošanas) materiālu izmantošanu, bet kopumā tos ir akceptējusi.⁹⁸ Tāpat arī tiesību normu piemērošanas praksē ļoti plaša ir kļuvusi tendence izmantot šos materiālus, un jāteic, ka arī pašam likumdevējam tīri labi patīk šāda tiesību palīgavota esība. Tā ir vēl viena no formām likumdevēja dialogam ar tiesību normu piemērotāju par vēlamo tiesību normas mērķi, jēgu un tvērumu, un, ja tiesību normas teksta formulēšanā likumdevējs ir saistīts ar juridiskās tehnikas prasībām, tad tiesību normas satura skaidrošanā un debatēs par labākiem formulējumiem un sasniedzamajiem mērķiem tas ir relatīvi brīvs.⁹⁹ Līdz ar to šis tiesību palīgavots sekmē labāku dialogu par tiesību normas saturu, un patiesībā jau īsto tiesību normas saturu tieši arī atrod tiesību normu

94 Satversmes tiesas 2006. gada 16. oktobra spriedums lietā Nr. 2006-05-01, 16. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/146217-par-radio-un-televizijas-likuma-46-panta-ses-tas-septitas-astotas-un-devitas-dalas-atbilstibu-latvijas-republikas-satversmes-58-un-91-pantam>

95 *Osipova, S.* Aspazija “Satversmes tēvu” lokā. Jurista Vārds, Nr. 11(863), 17.03.2015., 6.–10. lpp.

96 Satversmes tiesas 2005. gada 22. aprīļa lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2004-25-03, 6.–7. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/107245-par-tiesvedibas-izbeigšanu>

97 Satversmes tiesas 2011. gada 13. decembra lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2011-15-01, 7. un 10. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/241343-par-tiesvedibas-izbeigšanu-lieta-nr2011-15-01>

98 *Sniedzīte, G.* Tiesību palīgavoti, piemērojot tiesību normas. Jurista Vārds, Nr. 39(394), 18.10.2005.

99 *Kusiņš, G.* Likumdevēja gribas izteikšanas un noskaidrošanas problēmas. Augstākās Tiesas Biļetens, Nr. 9, 2014, 24.–26. lpp.

piemērotāja dialogā ar likumdevēju.¹⁰⁰ Tiesību normu izstrādes (sagatavošanas) materiāli dod tam vajadzīgo bāzi. Vienlaikus tiesību normu piemērotājam ir jāprot ar tiem rīkoties. Šie materiāli parasti ir apjomīgi, tie visbiežāk nav sistematizēti un vienkopus apkopoti, kā arī likumdevēja debatēm bieži vien ir fragmentārs raksturs, kur noteicošs ir debašu konteksts un fons. Tiesību normu piemērotāja darbs ar tiesību normu izstrādes (sagatavošanas) materiāliem ir salīdzināms ar vēsturnieka darbu ar vēstures avotiem – tajā nepieciešamas prasmes gan vajadzīgo avotu atrašanā, gan to interpretācijā un konteksta noteikšanā.¹⁰¹ Šādā ziņā tiesību normu piemērotājiem ir ko pamācīties no vēsturniekiem darba ar avotiem metodoloģijā, jo nav sagaidāms, ka pēkšņi tiesību palīgavotu nozīmīgums mazināsies.

Līdztekus tiesību normu piemērotājam jāapzinās, ka pēc tiesību normas pieņemšanas tā turpina savu dzīvi tiesiskajā un sociālajā realitātē un tiesību normas mērķis un jēga var arī mainīties, ņemot vērā vispārējo kontekstu un sabiedrības dzīves izmaiņas. Šajā ziņā tiesību normu piemērotājam vēl ir vērts ņemt vērā judikatūru un tiesību normas piemērošanas praksi, doktrīnas atziņas par tiesību normas un judikatūras saturu, kā arī likumdevēja diskusijas par iespējamo regulējuma pilnveidi un veiktos tiesību normas grozījumus.

Ari likuma teleoloģijas (likuma mērķa un jēgas) noteikšana nav tiesību piemērotāja patvaļa vai subjektīvs ieskaits. Teleoloģiskās iztulkošanas metodes lietošanai jābūt balstītai tiesību avotos – tiesību normu piemērotājam ir jāsniedz pamatojums un norādes uz konkrētiem avotiem, kāpēc tiesību normai tiek noteikts tāds, bet ne citāds mērķis un jēga.¹⁰² Vēsturiskā likumdevēja gribas noskaidrošana fokusējās uz konkrētām debatēm, bet likuma griba (likuma teleoloģija) balstās uz tiesību attīstību un kontekstu – kādas vērtības un sabiedrības intereses konstatējamas, kā aizsardzībai konkrētajā laikposmā nepieciešama šāda satura tiesību norma un vai ar šīs tiesību normas palīdzību varēs sasniegt iecerēto mērķi.¹⁰³ Te vietā atcerēties, ka sarežģītu lietu izlemšanā vienmēr nozīme ir konkrētā gadījuma kontekstam. Profesore Daiga Rezevska uzsver, ka šādās reizēs būtu jānosaka, kuriem apsvērumiem ir lielāks “svars” tieši attiecīgajā situācijā, ņemot vērā konkrētos sociālos, ekonomiskos, politiskos un citus konkrētās valsts apstākļus

100 Barak, A. *Purposive Interpretation in Law*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2005, p. 112.

101 Plašāk sk.: *Gavriļins, A.* Vēstures avotu pētniecība. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017.

102 Plašāk sk.: *Melķis, E.* Tiesību normu iztulkošana. Grām.: *Melķis, E.* Latvijas tiesiskās sistēmas ceļš uz demokrātisku tiesisku valsti. Rakstu krājums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014, 239.–244. lpp.

103 *Krūkle, G.* Tiesību normas satura noskaidrošana. Grām.: *Juridisko metožu mācība. Astoņi soļi tiesību normu piemērošanā. Rezevska, D.* (red.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2025, 107.–109. lpp.

noteiktā brīdī.¹⁰⁴ Šis izvērtējums ir ļoti sarežģīts, darbietilpīgs, uz pieredzi, intuīciju un zināšanām balstīts tiesneša darbs.¹⁰⁵ Un šajā tiesību normu piemērotāja darbā būtiska nozīme ir arī vēstures zināšanām un prasmēm.

Attiecīgi juridisko metožu mācībā vēstures zināšanām un prasmēm ir būtiska loma, jo citādi nav iespējams nodrošināt varas dalīšanas principu un tiesību normu piemērotāja padotību likumam un tiesībām. Nevis tiesību normu piemērotājs pats subjektīvi nosaka tiesību normu saturu, bet viņš tikai korekti noskaidro likumdevēja gribu un to pienācīgi īsteno konkrētās lietas izlemšanā. Tāpēc tiesību normu piemērotājam sanāk skart dažādus vēstures zinātnes aspektus kaut vai tādēļ, ka likumi mainās daudz straujāk nekā tiek izspriestas lietas, kurās attiecīgais likums piemērojams. Ļoti daudzas tiesību apakšnozares raksturo tik strauja dinamika un izmaiņas (t. s. normu plūdi), ka bieži vien tiesu sniegtajam likuma iztulkojumiem vairs ir tikai tiesībvēsturiska, nevis aktuāla nozīme. Tas arī parāda, ka tiesību normu piemērotāja darbs ļoti bieži agrāk vai vēlāk nonāks tiesību vēsturē. Ne tādā ziņā, ka tas būs kāds nozīmīgs lēmums, kas ietekmēs vēstures gaitu, bet gan tā vienkāršā iemesla dēļ, ka viens likuma grozījums padara visu aktuālo praksi tā piemērošanā par vēsturi. Līdz ar to tiesību normu piemērotājam ir labi jāpārzina joma, kurā agrāk vai vēlāk nonāks viss viņa darbs.

KOPSAVILKUMS

Tiesību vēsture ir nepieciešama Latvijas tiesiskās sistēmas identitātes un piederības Eiropas kultūrtelpai izpratnei. Šajos ģeopolitiskajos apstākļos, kad būtisks ir Krievijas impērisko ambīciju radītais apdraudējums, gan tiesību normu piemērotājiem, gan arī plašākai sabiedrībai nepieciešamas labas vēstures zināšanas un izpratne par Latvijas valsts idejas attīstību. Vēsture ir būtisks elements nācijas pašizpratnes un pasaules skatījuma veidošanā.

Tiesību normu piemērotājam ir vajadzīgas labas vēstures zināšanas, piemērojot valsts nepārtrauktības (kontinuitātes) principu (doktrīnu) un risinot lietas, kas saistītas ar Latvijas neatkarības atjaunošanu. Senāta un Satversmes tiesas prakse liecina, ka šādu lietu ir pietiekami daudz un šie sarežģītie jautājumi vēl nav pabeigta vēsture. Līdzīgi arīdzan tiesību normu satura noskaidrošanā būtiska ir likumdevēja gribas izziņāšana, kuru uzrāda piemērojamās tiesību normas sagatavošanas (izstrādes) materiāli, kā arī piemērojamās normas satura attīstība praksē. Tam nepieciešamo tiesību palīgavotu apzināšanā, izpētē un interpretācijā būtiska loma ir vēstures zināšanām un vēsturnieka prasmēm darbā ar avotiem.

104 Rezevska, D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. 2. izd. Rīga: D. Rezevska izdevums, 2015, 112. lpp.

105 Ibid.

Profesors Jānis Lazdiņš šajā gadsimtā ir reflektējis un detalizējis teju visus būtiskos Latvijas tiesību vēstures posmus. Paveikts ir daudz, bet iesāktais vēl turpināms, visu pirms tālākveidojot savu zinātnisko skolu. *Dr. iur.* Elīnas Grigores-Bāras un *Dr. iur.* Andas Smiltēnas veikums Latvijas tiesiskajā sistēmā ir jau gana nozīmīgs, un jāvēl profesoram jubilejā izskolot vēl daudz spožu tiesību vēstures doktoru, kuri promocijas darbus sagatavotu un Latvijas tiesību zinātnē ienāktu viņa zinātniskajā vadībā.

SANITA OSIPOVA

Latvijas tiesību vēstures attīstība kopš valstiskās neatkarības atjaunošanas 1990./1991. gadā

The development of Latvian legal history since the restoration of national independence in 1990/1991

ATSLĒGVĀRDI:

Latvijas tiesību vēsture, privāttiesību vēsture, publisko tiesību vēsture, nācijas tiesības uz patiesību

KEYWORDS:

Latvian legal history, history of private law, history of public law, the nation's right to truth

Ievads

XX gadsimta Latvijas tiesību vēstures attīstība un pagrieziens punkti sakrīt ar Latvijas likteni: to sāka rakstīt vēl XIX gadsimta Krievijas impērijā galvenokārt vācu un krievu zinātnieki, tad kā nacionālu tiesību vēsturi pārrakstīja pēc Latvijas Republikas dibināšanas,¹ bet līdz ar okupācijas varu ienākšanu tika noliegts viss iepriekš zinātnē sasniegtais un izstrādāta ideoloģizēta, daļēji falsificēta Latvijas tiesību vēsture, kurai vajadzēja kalpot padomju režīma leģitimācijai. Tiesību vēsture mērķtiecīgi tika izmantota, lai stiprinātu padomju varu. Pēc neatkarības atgūšanas šī Padomju Latvijas tiesību vēsture ne tikai nebija izmantojama, bet bija pat kaitīga, jo tā bija rakstīta, lai pierādītu, ka Latvijas Republikai nav bijis tiesiska pamata pastāvēt, bet latvieši vēsturiski nesaraujami ir saistīti ar “vecāko brāli” – krievu nāciju.

Iepriekš minētie apstākļi, proti, nepieciešamība pārrakstīt vēsturi, ir raksturīgi daudzām valstīm pēc okupācijas, autoritārisma vai totalitārisma gāšanas un cenzūras atcelšanas, kad no jauna jāveido pilsoniskā sabiedrība, jāatjauno tiesiskums un jānoskaidro patiesība, tostarp vēsturiskā. Tas nosaka šā pētījuma robežas, proti, lai izprastu

1 “Katram lielākam darbam latviešu vēsturē jāsaduras ar zināmām vācu vēsturnieku ieaudzinātām tradīcijām un ar skepticismu, ar kādu uzņem atkāpšanos no šīm tradīcijām.” Straubergs, J. Rīgas vēsture. Rīga: Grāmatu Draugs, [b. g.], 5. lpp.

pēdējos gadu desmitos paveikto, jāatskatās uz nepieciešamību pēc valstiskās neatkarības atgūšanas nekavējoties pārrakstīt Latvijas tiesību vēsturi. Ar šo rakstu tiks apkopots būtiskākais tiesību zinātnieku pēdējos gadu desmitos paveiktais, atjaunojot vēsturisko patiesību gan par Latvijas tiesību vēstures faktiem, gan avotiem, pārvērtējot to nozīmi atbilstoši XXI gadsimta zinātnes sasniegumiem.

1. Nepieciešamība pārrakstīt Latvijas tiesību vēsturi

Tikai demokrātiskā tiesiskā valstī, kurā nepastāv cenzūra, tiek respektēta ikvienas personas vārda brīvība un zinātniskās jaunrades brīvība, iespējams brīvi veikt zinātniskus pētījumus, jo tikai šādos apstākļos var ievērot zinātniskam pētījumam izvirzītās prasības, proti, tajā tiek izmantoti verificēti avoti, korektas metodes un izpēti veic akadēmisko brīvību baudošs, objektīvs pētnieks, kurš drīkst publicēt sava viedokļa izklāstu un diskutēt ar kolēģiem, pat ja viņa viedoklis tiek atzīts par marginālu.

Dabas zinātņu atziņas fundamentāli tiek pārskatītas tikai jaunu zinātnisku atklājumu gaismā. Vēsture, tostarp tiesību vēsture, ir humanitāra zinātne, kurā vēstīto var izmantot arī politiskiem mērķiem. Reimonds Ārons (*Raymond Claude Ferdinand Aron* (1905–1983)) rakstīja, ka vēsture ir progresējošs mīts.² Zināšanas, ko sniedz vēsture, vieno nāciju, jo katram atsevišķam indivīdam sniedz izpratni par “saknēm” savā nācijā.³ Līdz ar to tas, kurš nācijai stāsta vēsturi, veido nacionālo identitāti. Mainot pagātnes notikumu izklāstu, var ietekmēt sabiedrības prātus. Sabiedrības apziņā ar vēstures starpniecību var leģitimēt vai – tieši otrādi – padarīt nelegitīmu pastāvošo kārtību, varu, valsti, tiesības, mainīt sabiedrībā valdošās vērtības.

Lai apkopotu ziņas par Latvijas tiesību vēstures attīstību pēdējos gadu desmitos, ir jāatkāpjas laikā, iezīmējot tiesību vēstures skatījumu, kurš tika mērķtiecīgi veidots Latvijā padomju varas laikā, t. i., no 1940. gada līdz 1990. gadam.⁴ Vēsture, bet jo īpaši “padomju valsts un tiesību vēsture”, tika izmantota kā viens no PSRS propagandas instrumentiem, ar kuru palīdzību mērķtiecīgi tika veidots “padomju cilvēka” pasaules uzskats. Padomju valsts pusgadsimtu pārrakstīja un falsificēja Latvijas vēsturi, tostarp “zinātniskās publikācijās” un mācību grāmatās, lai vēstures izklāsts atbilstu padomju ideoloģijai, pamatojot Krievijas tiesības “pievienot” Latviju.⁵

² Aron, R. Vvedenije v filosofiju istorii. Izbrannoje. Moskva: Universitetskaja kniga, 2000, p. 480.

³ Smits, E. Nacionālā identitāte. Rīga: AGB, 1997, 6., 7. lpp.

⁴ Rakstā netiks veikta analīze par nacistiskās Vācijas okupācijas laiku 1941.–1944. gadā.

⁵ Plašāk Osipova, S. Geschichte, Rechtsgeschichte und nationale Identität in Lettland im 20. und 21. Jahrhundert. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. 130. Bd. Wien, Köln, Weimar: Böhlau Verlag, 2013, S. 454–466.

Padomju okupācijas rezultātā tika būtiski mainīta Latvijas tiesību sistēma un pārakstīta visa tiesību zinātne. Izmaiņas skāra ne tikai materiālās un procesuālās tiesības un tiesu iekārtu, bet arī jurisprudences teorētiskās disciplīnas: tiesību teoriju, filozofiju un vēsturi, kas tika fundamentāli pārstrādātas, lai atbilstu marksisma ļeņinisma dogmām. Latvijas Republika tika pasludināta par reakcionāru buržuāzisku ekspluatatoru valsti, kas bijusi naidīga tautai, bet tajā koptā tiesību vēsture tika nopelta kā “viltus zinātne”, “falsificēta vēsture”, kas “*aizslaukāma vēstures mēslainē*”.⁶ Starpkaru laika tiesību vēsturnieku metodes tika atzītas par antizinātniskām, bet viņu darbi tika iznīcināti vai nonāca slēgtajos bibliotēku fondos. Uzreiz pēc Latvijas aneksijas 1940. gadā padomju vara pievērsās “*buržuāziskās vēstures kritikai*”, lai vietā liktu zinātniskajā komunismā balstītu vēsturi, proti, “*vienīgo patieso un īsti zinātnisko*” vēstures izklāstu.⁷ Tāpat nekavējoties tika pārskatītas skolu programmas vēstures mācīšanai, lai bērni jau pirmajā vēstures stundā uzzinātu, ka

*“mūsu dzimtene – Padomju Savienība – ir sociālistiska zeme; Padomju Savienība ir pati lielākā, bagātākā, stiprākā un laimīgākā zeme visā pasaulē; ... mūsu zemes lielā celtniecība un šīs celtniecības vadītāja – Komunistiskā Partija; ...”*⁸

To noteica 1940. gada septembrī publicētās vadlīnijas vēstures skolotājiem par mācību stundās obligāti iekļaujamajām tēmām.

Pēc okupācijas studentiem sāka docēt padomju ideoloģijai atbilstošu politisku mācību, kurā Latvijas tiesību vēsture tika skatīta PSRS tiesību vēstures kontekstā, balstoties uz marksismā ļeņinismā balstītu vēstures periodizāciju.⁹ Padomju valsts ierobežoja personai profesijas izvēles brīvību, jo politiski neuzticamām personām bija liegts strādāt vairākās profesijās, tostarp tiesību zinātnē.¹⁰ PSRS nepastāvēja zinātniskās jaunrades

⁶ Piemēram: Babris, J. Buržuāziskie nacionālisti – Latvijas vēstures viltotāji. Literatūra un Māksla, Nr. 51, 21.12.1952., 4., 5. lpp. Skat. arī: Kļava, G. Grāmata par buržuāziskajiem Latvijas vēstures viltotājiem. Cīņa, Nr. 154, 02.07.1953., 3. lpp.

⁷ Skat., piemēram: Šite, E. Par vēsturi un tās mācīšanu. Studentu Avīze, Nr. 3., 22.11.1940., 3. lpp. Skat. arī: J. V. Par literatūras vēstures revīziju. Padomju Latvija, Nr. 87, 21.11.1940., 3. lpp.

⁸ Skolu departamenta norādījumi skolotājiem. Padomju Latvija, Nr. 38, 23.09.1940., 6. lpp.

⁹ Kalnin, V. Istorija gosudarstva i prava Sovetskoj Latvii. Rīga: Ministerstvo Visshego Obrazovanija SSSR, Latvijskij Gosudarstvennij Universitet, 1954, p. 4.

¹⁰ Spilgts ir tiesību vēsturnieka Tālivalža Zemzara piemērs. Skat.: Osipova, S. Vol-demārs Kalniņš (1907–1981); The founder of Soviet legal history in Latvia. In: Socialism and Legal History: The Histories and Historians of Law in Socialist East Central Europe (Routledge Research in Legal History). Erkkilä, V., Haferkamp, H. P. (eds.). London, New York: Routledge, 2021, pp. 136–147.

vai akadēmiskā brīvība, jo valdīja cenzūra. Tāpēc tiem, kuriem bija atļauts darboties zinātnē, tika ierobežota zinātniskās izpētes brīvība, piemēram, izvēlēties pētījuma mērķi, jo ikviena pētījuma mērķis bija skaidri noteikts partijas politikas dokumentos. Padomju valstī tiesību vēsturniekiem bija uzdots politiski atbildīgs darbs, proti, pamatot, ka “*padomju valsts ir jauns, augstākais un vēsturiski pēdējais valsts tips*”.¹¹ Tāpēc visa “padomju tautu” vēstures gaita līdz 1917. gada Lielajai Oktobra sociālistiskai revolūcijai bija jāsakārto kā šķiru cīņas ceļš uz komunismu.

Līdz ar Latvijas neatkarības atjaunošanu un tās attīstību kā tiesiskai demokrātiskai valstij iezīmējās krasa skatpunkta maiņa gan uz vēsturiskajiem notikumiem, gan vēstures dokumentiem un personībām, gan arī uz Latvijas tiesību vēsturi kā zinātni. Padomju valsts pusgadsimtu koptā, marksisma ļeņinisma dogmās balstītā vēsture neka vējoties bija jāpārskata, lai padomju propaganda, kas bija iestrādāta vēstures grāmatās, neturpinātu iedarbību uz Latvijas nācijas prātiem.

Tiesību vēsture līdz ar neatkarības atjaunošanu ieguva īpašu nozīmi, jo politiķi izšķīrās nedibināt jaunu valsti, bet atjaunot 1918. gadā dibināto republiku, kā arī tāpēc, ka nācija gribēja baudīt tiesības uz patiesību,¹² visupirms attīrīt savu vēsturi no falsifikācijām, ar kurām padomju propaganda bija cauraudusi visu sabiedrībai brīvi pieejamo informāciju: mācību grāmatas, vēstures zinātņi, literatūru, kino utt. Diemžēl arī pirmsokupācijas laika zinātnieku darbi nesniedza visas atbildes uz jautājumiem par tiesību vēsturi. Strādājot ar XX gadsimta starpkaru laika pētnieku darbiem, tostarp zinātniskiem rakstiem, nācās rēķināties, ka 1934. gadā valsts apvērsuma rezultātā parlamentāro demokrātiju nomainīja autoritārs vadonis,¹³ tika atjaunota cenzūra un pieprasīts zinātniskos pētījumos likt uzsvaru uz nacionālo skatpunktu. Tādēļ pēc neatkarības atjaunošanas Latvijas tiesību vēsturi lielā mērā nācās rakstīt no jauna.

Būtiska loma atjaunotās valsts politikā bija valsts kontinuitātes doktrīnai.¹⁴ Spēkā tika atjaunoti daudzi XX gadsimta starpkaru laikā pieņemtie likumi, tostarp 1922. gada

¹¹ Kalnin, V. Istorija gosudarstva i prava Sovetskoj Latvii. Rīga: Ministerstvo Visshego Obrazovaniya SSS, Latvijskij Gosudarstvennij Universitet, 1954, p. 2.

¹² Ziemeles, I. Separate opinions at the European Court of Human Rights. Rīga: Rīga Graduate School of Law, 2017, pp. 79–89.

¹³ Lazdiņš, J. Latvijas publisko tiesību vēstures pamati. Grām.: Publiskās tiesības. Ievads. Ziemeles, I., Osipova, S. (red.). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2024, 70. lpp.

¹⁴ Valsts kontinuitātes doktrīna padziļināta pētīta prof. Inetas Ziemeles darbos, piemēram, Ziemeles, I. State Continuity and Nationality in International Law: Baltic States and Russia. Past, Present and Future as Defined by International Law, Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2005, pp. 7–17. Skat. arī: Ziemeles, I., Lerhis, A., Pleps, J., Lazdiņš, J. Doctrine of State Continuity. Latvia's Experience. Journal of the University of Latvia. Law, vol. 14, 2021, pp. 91–110. Pieejams: <https://www.apgads.lu.lv/en/juridiska-zinatne/-/law-nr-14/06/> [skatīts 20.10.2025.].

Satversme¹⁵ un 1937. gada Civillikums.¹⁶ Tas citstarp noteica nepieciešamību pēc padziļinātas Latvijas tiesību vēstures izpēti par laiku, kad XIX gadsimta Krievijas impērijā pēc zemnieku brīvlaišanas veidojās latviešu nācija, bet jo īpaši par laiku no valsts dibināšanas 1918. gadā līdz PSRS iebrukumam 1940. gadā. Vēsturisko likumu atjaunošana spēkā noteica, ka Latvijā tiesību vēstures jautājumus analizē ne tikai tiesību vēsturnieki, bet arī materiālo un procesuālo tiesību pētnieki, lai pilnīgāk izprastu spēkā atjaunotās tiesību normas.

2. Latvijas tiesību vēsture atjaunotajā Latvijas Republikā

Pēc neatkarības atgūšanas Latvijas juristi, bet jo īpaši tiesību zinātniekiem, īsā laikā bija jāpaveic milzīgs darbs, lai atjaunotu Latviju kā demokrātisku tiesisku valsti, kura pēc tiesību sistēmas pieder kontinentālās Eiropas tiesību lokam.¹⁷

Spēkā tika atjaunoti daudzi 1918.–1940. gadā pieņemtie likumi, visupirms 1922. gada Satversme un 1937. gada Civillikums. Satversmes atjaunošana bija sarežģīts process. Par to tika lemts trīs reizes, balsojot 1990. gada 4. maijā, 1991. gada 21. augustā un 1993. gada 6. jūlijā. Tas atspoguļo sākotnējo piesardzību, vai iespējams atjaunot vecu konstitūciju, kas nav piemērota un apgūta okupācijas laikā, un vai tā nebūs novecojusi. Pēc atkārtotām debatēm spēkā atjaunoja 1922. gada Satversmi.¹⁸ Atskatoties uz šo laiku, lielā mērā var apgalvot, ka Latvijas valsts un nācija mēģināja atgriezties 1940. gadā, lai turpinātu dzīvi ar to brīdi, kuru aprāva padomju aneksija.

Tāpēc bija likumsakarīgi, ka Latvijas tiesību vēsturē tika turpināts starpkaru laika tiesību vēsturnieku uzsāktais darbs, kas vēsturiskās tiesību skolas ietekmē visupirms

15 Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1991. gada 21. augusta konstitucionālais likums "Par Latvijas Republikas valstisko statusu". Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/69512> [skatīts 15.10.2025.].

16 Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1992. gada 7. jūlija likums "Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma ievada, mantojuma tiesību un lietu tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un piemērošanas kārtību". Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/75530> [skatīts 15.10.2025.].

17 Šis laiks ir analizēts rakstā: *Lazdiņš, J.* Latvijas Republikas tiesību attīstības tendences pēc neatkarības atjaunošanas 1990.–1991. gadā: Tendencies in the Development of Laws in the Republic of Latvia after the Renewal of Independence in 1990–1991. *Journal of the University of Latvia. Law*, vol. 1, 2010, pp. 53–80. Pieejams: <https://journal.lu.lv/jull/article/view/272> [skatīts 03.01.2025.].

18 *Balodis, R., Pleps, J.* First Century of the *Satversme*: Constitutional Development and Perspectives. *Journal of the University of Latvia. Law*, vol. 16, 2023, pp. 91–94. Pieejams: <https://journal.lu.lv/jull/article/view/609/575> [skatīts 03.01.2025.].

bija vērsts uz vēsturisko tiesību avotu apzināšanu un publicēšanu.¹⁹ Šis darbs tika atsākts pēc profesora Edgara Melķiša (1929–2009) iniciatīvas. Pirmās tiesību avotu grāmatas ievadā prof. Melķisis uzsvēra, ka tiek turpināts līdz padomju okupācijai paveiktais darbs:

*“Latvijas tiesību vēstures avoti kopš 19. gs. ir pievērsuši ievērojamu tiesībzinātnieku un vēsturnieku uzmanību. ... Taču daudz kas no apzinātajiem materiāliem ir saglabājies tikai vācu, latīņu, poļu, zviedru vai krievu valodā. Publicētajiem tiesību avotiem faktiski nav dota juridiska analīze. Lai turpinātu iepriekšējos pētījumus un koncentrētos tieši uz tiesību avotu sistemātisku apzināšanu un to satura izpēti, kā arī pārtulkotu tos latviski, Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Tiesību teorijas un politiskās zinātnes katedra 1995. gadā izveidoja darba grupu; tiesību doktors docents Romāns Apsītis, vēstures doktors Valdis Blūzma, tiesību doktore, lektore Sanita Osipova, vēstures maģistrs, tiesību bakalaurs, lektors Jānis Lazdiņš un lektors (tagad Rēzeknes augstskolas docents) Juris Muižnieks. Darba vadība tika uzdota katedras vadītājam, dr. hab. iur. profesoram Edgaram Melķisim.”*²⁰

Kopumā tika apkopotas un izdotas trīs vēsturisko tiesību avotu grāmatas:

1. 1998. gadā – Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. 1. sējums. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10. gs.–16. gs.²¹
2. 2006. gadā – Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. 2. sējums. Poļu un zviedru laiku tiesību avoti (1561–1795).²²
3. 2015. gadā izdota Latvijas valsts tiesību avoti. Valsts dibināšana – neatkarības atjaunošana. Dokumenti un komentāri.²³ Zinātniskais redaktors J. Lazdiņš grāmatas ievadā uzsver, ka

¹⁹ Lazdiņš, J. Latvijas Republikas tiesību attīstības tendences pēc neatkarības atjaunošanas 1990.–1991. gadā: Tendencies in the Development of Laws in the Republic of Latvia after the Renewal of Independence in 1990–1991. Journal of the University of Latvia. Law, vol. 1, 2010, p. 67.

²⁰ Melķisis, E. Ievadam. Grām.: Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. 1. sējums. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10. gs.–16. gs. Rīga: LU Žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 1998, 1. lpp.

²¹ Ibid.

²² Lazdiņš, J. Valdības formula (*Formula Regiminis*) (1617) komentārs. Grām.: Apsītis, R., Blūzma, V., Lazdiņš, J. Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. 2. sējums. Poļu un zviedru laiku tiesību avoti (1561–1795). Rīga: Juridiskā koledža, 2006, 207. lpp.

²³ Lazdiņš, J., Kučs, A., Kusiņš, G., Pleps, J. Latvijas valsts tiesību avoti. Valsts dibināšana – neatkarības atjaunošana. Dokumenti un komentāri. Lazdiņš, J. (red.). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015.

“Fridriha Karla Savinji bieži lietotais sauklis – “atpakaļ pie avotiem” (zurück uz den Quellen) – joprojām nav zaudējis savu aktualitāti. ... Diemžēl līdz šim nebija izdots neviens tiesību avotu krājums, kurā apkopoti Latvijas valststiesību avoti 20. gadsimtā un kas no jurista redzesloka ļautu sistēmiski izprast Latvijas valsts dibināšanas, neatkarības zaudēšanas un tās atjaunošanas tiesiskos aspektus”.²⁴

Vienlaikus ar tiesību avotu publicēšanas projektu prof. Melķiņa vadībā tika sākts darbs pie mācību grāmatas par Latvijas tiesību vēsturi XX gadsimtā. Par grāmatas zinātnisko redaktoru tika pieaicināts vācbaltiešu profesors *Dr. iur.* Dītrihs Andrejs Lēbers (*Dietrich André Loeber* (1923–2004)). 2000. gadā tika izdota grāmata “Latvijas tiesību vēsture (1914–2000)”.²⁵

Bez darba pie mācību grāmatām un tiesību avotu publikācijām jau kopš XX gadsimta 90. gadu nogales iezīmējas vēl viena publikāciju kopa. Tās ir grāmatas, kurās sniegta informācija par iepriekšējām Latvijas juristu paaudzēm. Tajās apkopoti vai nu skopi biogrāfiskie dati, izmantojot arhīvu materiālus, vai arhīvu dati, kas papildināti ar laikabiedru atmiņām, vai arī veikti dziļāki pētījumi par atsevišķu izcilu juristu dzīves gājumu un ieguldījumu Latvijas jurisprudencē.²⁶

Arī šādu publikāciju izdošanu sekmēja prof. Lēbers. 1999. gadā pēc viņa iniciatīvas iznāca grāmata “Latvijas Universitātes Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes Tiesību zinātņu nodaļas absolventu dzīves un darba gaitas (1919–1944)” Leonarda Lapiņa redakcijā,²⁷ kurā izmantoti arī prof. Lēbera apkopotie materiāli par absolventiem, kuri pēc Otrā pasaules kara dzīvoja trimdā ārvalstīs.²⁸

24 Lazdiņš, J. Priekšvārds. Grām.: Lazdiņš, J., Kučs, A., Kusiņš, G., Pleps, J. Latvijas valsts tiesību avoti. Valsts dibināšana – neatkarības atjaunošana. Dokumenti un komentāri. Lazdiņš, J. (red.). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015, 10. lpp.

25 Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). Mācību grāmata juridiskajām augstskolām un fakultātēm. Lēbers, D. A. (red.). Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 2000.

26 Birziņa, L. Profesors Artūrs Liede (1905–1981): darbs un dzīve. Rīga: LU, 1996, Rusanovs, E. Versija par profesora Paula Minca dzīvi un viņa ekstraordināro krimināljustīciju. Rīga: Zvērinātu advokātu birojs “Rusanovs & Partneri”, 2021, Ruska, I., Kakste, V., Krūmiņa, V., Vīgupe, L. u. c. Senatore Dace Mita. Rīga: Latvijas Republikas Augstākā tiesa, 2024.

27 Latvijas Universitātes Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes Tiesību zinātņu nodaļas absolventu dzīves un darba gaitas (1919–1944). Lapiņš, L. (red.). Rīga: Senatora Augusta Lēbera fonds, 1999.

28 LU Tiesību zinātņu nodaļas 1920.–1944. g. absolventi trimdā. Neapstrādāti materiāli īsbiogrāfijām. Loeber, D. A. (red.). Hamburga, 1990.

XXI gadsimta sākumā biogrāfiju krājumi tikuši izdoti saistībā ar vairākiem tiesu varas amatiem: tiesnešiem,²⁹ zvērinātiem advokātiem,³⁰ zvērinātiem notāriem.³¹ Datu vākšanas un apkopošanas darbus šīm grāmatām veikuši *Dr. hist.* Ēriks Jēkabsons un *Dr. hist.* Valters Ščerbinskis. Katras grāmatas ievaddaļu veido viņu rakstīts pārskats par konkrēto tiesu varas amatu pētāmajā periodā, proti, aprakstīts tiesiskais regulējums,³² doti statistikas dati, vērtējot profesijai piederīgos kā kopumu atbilstoši izglītībai, dzimumam, izcelsmei, tautībai un reliģiskajai piederībai. Ikvienā no šīm grāmatām spilgti iezīmējas XX gadsimta starpkaru laika Latvijas juristu saime. Tā ir daudznacionāla, jo kopīgi darbojās latviešu, vācu, krievu un ebreju juristi, izglītota un dzimumu līdztiesību iedzīvinoša, jo gan tiesā, gan notariātā, gan advokatūrā sāka darboties pirmās sievietes. Šādas biogrāfiju grāmatas noder un tiek plaši izmantotas turpmākos pētījumos par jurisprudences un tiesu varas vēsturi Latvijā XX gadsimtā.³³

Būtiska ir 1999. gadā izdotā prof. Līnas Birziņas (1910–2007) monogrāfija “Latvijas Universitātes tiesīzbzinātnieki. Tiesiskā doma Latvijā XX gadsimtā”. Monogrāfija ir zinātniskas izpētes rezultāts par latviešu juridiskās valodas ģenēzi un evolūciju, pirmās universitātes, kurā jurisprudences tika docēta latviešu valodā – Latvijas Universitātes –, darbību, kā arī tiesību zinātņu profesoriem un docentiem, kas tajā darbojušies 1919.–1999. gadā. Prof. Birziņa izmantotos avotus – arhīvu datus un zinātniskās publikācijas – ir bagātinājusi ar savām personīgajām atmiņām par katru no kolēģiem, jo visus aprakstītos pazinusi vispirms kā studente, bet vēlāk – kā kolēģi.³⁴ Katrai biogrāfijai pievienots arī konkrētā tiesību zinātnieka būtiskāko publikāciju saraksts.³⁵

29 Jēkabsons, Ē., Ščerbinskis, V. Latvijas tiesneši. 1918–1940. Rīga: Tiesu administrācija, 2017.

30 Jēkabsons, Ē., Ščerbinskis, V. Latvijas advokatūra. Zvērināti advokāti un zvērinātu advokātu palīgi biogrāfijās. 1919.–1945. Rīga: Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2007.

31 Jēkabsons, Ē., Ščerbinskis, V., Osipova, S. Latvijas notariāts. Latvijas zvērināti notāri biogrāfijās. 1889–1945. Rīga: Latvijas Zvērinātu notāru padome, 2013.

32 Turklāt grāmatā par notariātu iekļauts prof. S. Osipovas pētījums par notariāta vēsturi minētajā. Skat.: Osipova, S. Latvijas notariāta vēsture. Grām.: Latvijas notariāts. Latvijas zvērināti notāri biogrāfijās. 1889–1945, 9.–34. lpp.

33 Pleps, J. Tiesību teorija Latvijā starpkaru periodā. Grām.: Tiesības un tiesiskā vide mainīgos apstākļos. Latvijas Universitātes 79. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2021, 298., 299. lpp.

34 Līna Birziņa publicējusi autobiogrāfiju: Birziņa, L. Mazais cilvēks uz lielā ceļa. Rīga: Latvijas Universitāte, 2004.

35 Birziņa, L. Latvijas Universitātes tiesīzbzinātnieki. Tiesiskā doma Latvijā XX gadsimtā. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999.

2.1. Pētījumi publisko tiesību vēsturē

Lielā mērā publisko tiesību vēstures pētījumi iekļauti jau minētajās grāmatās, proti, “Latvijas tiesību vēsture (1914–2000)” un “Latvijas valsts tiesību avoti. Valsts dibināšana – neatkarības atjaunošana. Dokumenti un komentāri”. Abas grāmatas ietver pētījumus par Latvijas XX gadsimta valststiesību vēsturi. Jaunākais darbs Latvijas publisko tiesību vēsturē ir 2024. gadā grāmatā “Publiskās tiesības. Ievads” publicētais prof. Jāņa Lazdiņa pētījums “Latvijas publisko tiesību vēstures pamati”, kurā pirmo reizi kopš valsts neatkarības atjaunošanas vienuviet analizēta visa Latvijas publisko tiesību vēsture no baltu un livu paražu tiesībām līdz pat valsts atjaunošanas procesiem XX gadsimta beigās.³⁶ Autors katru no vēstures posmiem ir analizējis pēc vienotas shēmas: likumdošana un tiesību avoti; pārvaldes organizācija; tiesa un process; soda tiesības. Tas ļauj veidot pēctecīgu redzējumu uz katru no publisko tiesību elementiem to ģenēzes un evolūcijas procesos, iezīmējot gan pēctecību, kas saglabājas, par spīti izmaiņām valstiskumā, gan būtiskās izmaiņas, ko katrs no posmiem ienesis. Prof. Lazdiņa pētījums ir oriģināls zinātnisks darbs, kurš paver jaunu skatījumu uz Latvijas publisko tiesību vēsturi. Var pievienoties viņa secinājumam:

“Padomju tiesības šobrīd ir zaudējušas savu spēkā esību Latvijā. Tomēr, vai padomiskā domāšana joprojām ietekmē vai vairs neietekmē cilvēku tiesisko apziņu, ir diskutējami.”³⁷

Raksta autore no tiesību vēstures aspekta ir pētījusi latviešu juridisko kultūru un tiesisko apziņu, citstarp secinot, ka vēsturiskās peripetijas, ko Latvija piedzīvoja XX gadsimtā, t. i., dinamisku valstiskumu, politisko režīmu un pat tiesību sistēmu maiņu, joprojām ietekmē mūsu sabiedrību un padomju varas atstātais “mantojums” sekmē gan tiesisko nihilismu, gan ietekmē likumdošanas un tiesību normu piemērošanas valdošo tradīciju.³⁸

Latvijas tiesību vēsturē nozīmīgi ir pētījumi par dzimtbūšanas atcelšanu un šā procesa ietekmi uz latviešu nācijas veidošanos. 2019. gadā, atzīmējot 200 gadus kopš dzimtbūšanas atcelšanas Baltijā, Latvijas Universitātē notika starptautiska zinātniska konference. Tajā tika prezentēti latviešu un igauņu zinātnieku pētījumi³⁹ par

³⁶ Lazdiņš, J. Latvijas publisko tiesību vēstures pamati. Grām.: Publiskās tiesības. Ievads, 15.–100. lpp.

³⁷ Ibid., 100. lpp.

³⁸ Osipova, S. Latviešu juridiskā kultūra un tiesiskā apziņa. Grām.: Latvieši un Latvija. Akadēmiskie raksti 4 sējumos. III sējums. Atjaunotā Latvijas valsts. Jundzis, T., Zemītis, G. (red.). Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013, 151.–178. lpp.

³⁹ Luts-Sootak, M., Siimets-Gross, H. Baltic Peasants after Emancipation – Free and Equal People or a New Social Estate in the Estate-Based Society? In: Legal Science: Functions,

dzimtbūšanas atcelšanas juridiskajiem aspektiem, tostarp prof. Jāņa Lazdiņa⁴⁰ un prof. Gunta Zemīša pētījumi.⁴¹ Prof. Lazdiņš, kurš jau iepriekš ir publicējis pētījumus, kas saistīti ar dzimtbūšanas atcelšanas Baltijā juridiskajiem aspektiem,⁴² iezīmē likumsakarības starp dzimtbūšanas atcelšanu un latviešu nacionālās pašapziņas un valstsgribas veidošanos, kas sekmējās ar nacionālas valsts dibināšanu gadsimtu pēc dzimtbūšanas atcelšanas. Savukārt prof. Zemītis analizē pašu dzimtbūšanas atcelšanas procesu, secinot:

“Baltija kļuva par izmēģinājumu poligonu turpmākām reformām Krievijā, jo šeit apgaismības idejas bija izplatījušās agrāk un guvušas plašāku atbalstu. Baltijas muižniecība bija gatavāka pārmaiņām nekā Krievijas muižniecība.”⁴³

Nākamais būtiskais pētījumu lauks Latvijas publisko tiesību vēsturē ir Krievijas impērijas 1864. gada tiesu reforma un tās ietekme uz Baltijas guberņām, kā arī vēlāko Latvijas tiesu un tiesību sistēmu.⁴⁴ Reformas gaitā tika izveidota trīspakāpju tiesu sistēma

Significance and Future in Legal Systems II (Collection of Research Papers). The 7th International Scientific Conference of the Faculty of Law of the University of Latvia 16–18 October 2019. Riga: University of Latvia, 2020, pp. 158–167. Pieejams: <https://www.apgads.lu.lv/izdevumi/brivpieejas-izdevumi/rakstu-krajumi/lu-juridiskas-fakultates-zinatniska-konference-2/> [skatīts 20.09.2025.].

40 Lazdiņš, J. The Origins of a Civil Society Based on Democratically Legitimate Values in the Baltics after the Abolition of Serfdom. In: Legal Science: Functions, Significance and Future in Legal Systems II (Collection of Research Papers). The 7th International Scientific Conference of the Faculty of Law of the University of Latvia 16–18 October 2019, Riga: University of Latvia, 2020, pp. 141–157. Pieejams: <https://www.apgads.lu.lv/izdevumi/brivpieejas-izdevumi/rakstu-krajumi/lu-juridiskas-fakultates-zinatniska-konference-2/> [skatīts 20.09.2025.].

41 Zemītis, G. Abolition of Serfdom in the Baltics – a Demand Dictated by the Modern World. In: Legal Science: Functions, Significance and Future in Legal Systems II (Collection of Research Papers). The 7th International Scientific Conference of the Faculty of Law of the University of Latvia 16–18 October 2019, Riga: University of Latvia, 2020, pp. 168–175. Pieejams: <https://www.apgads.lu.lv/izdevumi/brivpieejas-izdevumi/rakstu-krajumi/lu-juridiskas-fakultates-zinatniska-konference-2/> [skatīts 20.09.2025.].

42 Piemēram: Lazdiņš, J. Dzimtbūšanas atcelšana, pagasta sabiedrības organizācija un nacionāli valstiskas domāšanas pirmsākumi. Grām.: Latvieši un Latvija. Akadēmiskie raksti 4 sējumos. II sējums. Valstiskums Latvijā un Latvijas valsts – izcīnītā un zaudētā. Jundzis, T., Zemītis, G. (red.). Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2014, 173.–196. lpp.

43 Zemītis, G. Abolition of Serfdom in the Baltics – a Demand Dictated by the Modern World, p. 174.

44 Lazdiņš, J. Die Justizreform vom Jahr 1889 und ihre Bedeutung für die Baltischen Provinzen Russlands und (später) Lettland. In: Schäfer, F. L., Schubert, W. Justiz und Justizverfassung / Judiciary and Judicial System. Siebter Rechtshistorikertag im Ostseeraum, 3–5 Mai 2012 Schleswig-Holstein / 7th Conference in Legal History in the Baltic Sea Area,

ar kasāciju Pēterburgā, prokuratūra, kurā ģenerālprokurora pienākumus pildīja tieslietu ministrs, kā arī zvērināta notāra, zvērināta advokāta un zvērināta tiesu izpildītāja amati. Šīs reformas, kas Baltijas guberņās tika ieviestas 1889. gadā, izveidotā tiesu sistēma un tiesu sistēmai piederīgie amati tika saglabāti Latvijā arī pēc valsts dibināšanas.⁴⁵ Pēdējos gados Krievijas impērijas tiesu reforma un tās atstātā ietekme uz Latvijas tiesību sistēmu padziļināti analizēta saistībā ar zvērināta tiesu izpildītāja amata vēstures pētījumu, ko veikusi *Dr. iur.* Elīna Grigore-Bāra.⁴⁶ Prof. Osipova padziļināti pētījusi zvērināta notāra amata izveidi Krievijas impērijā, secinot, ka, lai arī reformas gaitā plaši tika uzsvērts, ka Krievijā tiek pārņemts franču notariāta regulējums, tomēr tas īsti neatbilst patiesībai. Izpētot likumdošanas materiālus un atbilstošus kontinentālās Eiropas valstu XIX gadsimta notariāta darbību regulējošus normatīvos aktus, secināms, ka par paraugu tiesu reformas ietvaros pieņemtajam 1866. gada 14. aprīļa “Nolikumam par notariātu” valstī tika ieviests latīņu tipa jeb franču notariāts.⁴⁷

Īpaša interese tiesību vēstures pētniekiem ir par Latvijas valsts dibināšanu un tai sejojošo tiesu un tiesību sistēmas izveidi. Var minēt prof. Jāņa Lazdiņa,⁴⁸ asoc. prof. Jāņa Plepa,⁴⁹ prof. Valda Blūzmas,⁵⁰ prof. Ringolda Baloža, asoc. prof. Artūra Kuča,⁵¹ Gunāra Kusiņa u. c. pētnieku darbus. G. Kusiņš ir pētījis Latvijas parlamentārisma

3rd–5th May 2012 Schleswig-Holstein. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, PL Academic Reserch, 2013, S. 91–106.

45 Osipova, S. Latvijas tiesību sistēmas ģenēze pēc Latvijas Republikas dibināšanas. Latvijas Universitātes žurnāls. Juridiskā Zinātne, 7. sēj., 2014, 32.–33. lpp.

46 Grigore-Bāra, E. I. Tiesu izpildītāji Latvijas Republikā (1918–1940). / II Tiesu izpildītāji okupācijas laikā (1940–1990). Grām.: Tiesu izpildītāja institūts Latvijā (1918–2018); Osipova, S. (red.). Rīga: Latvijas Zvērinātu tiesu izpildītāju padome, 2018, 10.–76. lpp.

47 Osipova, S. Die allgemeine Bedeutung des österreichischen Rechtssystems für Lettland. In: 200 Jahre ABGB – Ausstrahlungen. Die Bedeutung der Kodifikation für andere Staaten und andere Rechtskulturen. *Geistlinger, M., Harrer, Fr., Mosler, R., Rainer, J. M.* (Hrsg.). Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2011, S. 225–238.

48 Lazdiņš, J. Latvijas valsts izsludināšana un pirmās pagaidu satversmes. Grām.: Latvijas valsts tiesību avoti. Dokumenti un komentāri, 50.–58. lpp.; Balodis, R., Lazdiņš, J. Satversmes vēsturiskā attīstība. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārīgie noteikumi; Balodis, R. (galv. red.). Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014, 43.–78. lpp.

49 Balodis, R., Pleps, J. First Century of the *Satversme*: Constitutional Development and Perspectives. *Journal of the University of Latvia. Law*, vol. 16, 2023, pp. 85–114.

50 Blūzma, V. Latvijas konstitucionālo tiesību vēstures teorētiskās problēmas. *Jurista Vārds*, Nr. 22(527), 10.06.2008. Pieejams: <https://m.juristavards.lv/doc/176472-latvijas-konstitucionalo-tiesibu-vestures-teoretiskas-problemas/> [skatīts 20.09.2025.].

51 Kučs, A., Pleps, J. Latvia: Second Part of the Constitution as a Project for Next Generations. In: *First Fundamental Rights Documents in Europe. Commemorating 800 Years of*

vēsturi.⁵² J. Pleps zinātnisko darbību ir saistījis ar konstitucionālajām tiesībām un to vēsturi. Liela daļa no viņa pētījumiem ir veltīti šīs nozares dažādu institūtu (Satversmes, pamattiesību, parlamentārisma u. c.) ģenēzei un evolūcijai.⁵³ Būtiskas atziņas J. Plepa pētījumos ir saistītas ar Satversmes tapšanu un tās normu konkretizēšanu. Viņš uzsver, ka atšķirībā no citu valstu konstitūcijām:

*“Satversmes teksts tapis kolektīvi – tam nav viena galvenā autora. Daudzi būtiski jautājumi izņemti Satversmes sapulces kopsēdes otrajā un trešajā lasījumā, izskatot iesniegtos priekšlikumus. Teksts izveidots lasījumos, nevis bijis sākotnēji gatavs.”*⁵⁴

Līdz ar to Latvijas Satversmes normas ietver plašas, daudzveidīgas nācijas (tostarp daudznacionālas, jo Satversmes sapulcē bija pārstāvētas arī nacionālās minoritātes) pilnvaroto pārstāvju kopīgo priekšstatu par nacionālas valsts uzbūves un darbības pamatiem.

Pēdējos gados ir publicēti divi būtiski pētījumi par Latvijas administratīvo tiesu un procesa vēsturi. Pirmais tapis, sadarbojoties Latvijas, Lietuvas un Igaunijas zinātniekiem, un sniedz ieskatu administratīvās justīcijas izveidošanā Baltijas valstīs XX gadsimtā starpkaru periodā.⁵⁵ Otrais ir veltīts Latvijas administratīvās justīcijas ģenēzei. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorante Inga Bērtaite-Pudāne savā pētījumā analizē Latvijas administratīvās justīcijas veidošanos Eiropas kopējās tradīcijas kontekstā.⁵⁶

Valsts varu un ideoloģiju dinamisku maiņu dēļ XX gadsimts Latvijas tiesību vēsturē ir iegājis ar ekspropriācijas, nacionalizācijas, denacionalizācijas un privatizācijas procesiem, proti, personas privātīpašuma atsavināšanu valsts vajadzībām un pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas iespējām atgūt netaisnīgi atsavinātos īpašumus, kā

Magna Carta; Suksi, M., Agapiou-Josephides, K., Lehnert, J. P., Nowak, M. (eds.). Cambridge: Intersentia, 2015, pp. 329–342.

52 Kusiņš, G. Latvijas parlamentārisma apskats. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Latvijas Republikas Saeima, 2023.

53 Pleps, J. Citizenship and State Continuity: The Example of Latvia. In: Krešić, M., Banović, D., Sampedro, A. C., Pleps, J. Ethnic Diversity, Plural Democracy and Human Dignity. Challenges to the European Union and Western Balkans. Cham: Springer Nature Switzerland AG, 2022, pp. 207–222; Lazdiņš, J., Lerhis, A., Pleps, J., Ziemeļe, I. Legal and Historical Elements of Latvia's Restoration of Independence. Baltic Yearbook of International Law, vol. 19, 2021, pp. 27–72; Balodis, R., Pleps, J. First Century of the Satversme: Constitutional Development and Perspectives. Journal of the University of Latvia. Law, vol. 16, 2023, pp. 85–114.

54 Balodis, R., Pleps, J. First Century of the Satversme: Constitutional Development and Perspectives, p. 96.

55 Deviatnikovaitē, I., Danovskis, E., Pilving, I. Evolution of Administrative Justice in the Baltic States in 1918–1940. Baltic Journal of Law & Politics, vol. 15, 2022, pp. 71–97.

56 Bērtaite-Pudāne, I. Genesis of Administrative Justice and Administrative Procedure in Latvia. Miscellanea Historico-Iuridica, vol. XXII, No. 1, 2023, pp. 103–118.

arī privatizēt bijušos valsts īpašumus. Šo procesu analīzei no tiesību vēstures skatpunkta ir veltīti vairāki pētījumi. Te minams Elīnas Grīgores-Bāras 2013. gadā aizstāvētais promocijas darbs “Nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšana valsts vai sabiedriskām vajadzībām pret atlīdzību Latvijā”, kurā secināts:

“Jaundibinātā Latvijas valsts ievieša papildinājumus un grozījumus atsavināšanas tiesiskajā regulējumā, kas bija aktuāli konkrētajam laika posmam. Būtiskākie jauninājumi bija: (1) nekustamā īpašuma novērtēšanas un kompensācijas noteikšanas administratīvā procesā atcelšana, uzticot kompensācijas apmēra noteikšanu tiesu varai; (2) atteikšanās no pienākuma maksāt kompensāciju par atsavināto īpašumu pirms tā pārņemšanas atsavinātāja valdījumā; (3) izņēmuma kārtā Latvijas Republikā tika ieviesta administratīvā atsavināšana, proti, likumā noteiktajos gadījumos Ministru kabinetam tikapiespiedu tiesības veikt nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu.”⁵⁷

Īpašuma nacionalizācijai un denacionalizācijai veltīti vairāki prof. Lazdiņa pētījumi, kuros analizēta gan zemes atsavināšana baltvācu muižniekiem agrārās reformas ietvaros (par šo tēmu ir rakstījuši arī daudzi vācu zinātnieki⁵⁸), gan padomju varas veiktā īpašumu nacionalizācija, gan pēc valsts neatkarības atgūšanas īstenotais denacionalizācijas process.⁵⁹

Latvijas kriminālprocesa vēsturi padziļināti pētījis Dr. iur. cand. Egons Rusanovs. Viņš ir analizējis doktrīnas avotus, tiesību avotus un tiesu praksi, skatot Latvijas Republikas XX gadsimta starpkaru laika kriminālprocesa tiesību kontinuitāti ar Krievijas impērijas laikā izveidoto kriminālprocesu, vienlaikus analizējot kontinentālās Eiropas valstu, jo īpaši Austrijas, Vācijas un Francijas, kriminālprocesa tiesību un doktrīnas ietekmi uz Latvijas kriminālprocesa likumiem. E. Rusanovs atzīst, ka Latvijas kriminālprocesa likumi, “kas savukārt bija veidoti uz tiesiskā mantojumā saņemtā 1864. gada Kriminālprocesa nolikuma kā bāzes modeļa pamata, veidoja šo Latvijas starpkaru

⁵⁷ Grigore-Bāra, E. Nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšana valsts vai sabiedriskām vajadzībām pret atlīdzību Latvijā. Rīga: Latvijas Universitāte, 2013, 194.–195. lpp.

⁵⁸ von Rauch, G. Geschichte der baltischen Staaten. Stuttgart: Verlag Kohlhammer, 1970; von Rimscha, H. Die Umsiedlung der Deutschbalten aus Lettland im Jahre 1939. Hannover: Verlag Hirschheydt, 1959; von Taube, A., Thomson, E. Die Deutschbalten. Schicksal und Erbe einer eigenständigen Stammesgemeinschaft. Lüneburg: Carl-Schirren-Gesellschaft, 1973.

⁵⁹ Lazdiņš, J. Īpašuma denacionalizācija Latvijas Republikā. Grām.: Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā. Jundzis, T. (red.). Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 2017, 360.–383. lpp.; Lazdiņš, J. Īpašums kā vērtība. Īpašuma denacionalizācija. Grām.: Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā. LU 73. konferences rakstu krājums. Rīga, Latvijas Universitāte, 2015, 354.–360. lpp.; Lazdiņš, J. Zemes īpašuma nacionalizācijas un denacionalizācijas pieredze Latvijā (19.–21. gs.). Likums un Tiesības, 7. sēj., Nr. 6(70), 2005, 168.–178. lpp.

perioda kriminālprocesa tradīciju”.⁶⁰ Tas padziļināti pētīts monogrāfijā “Kriminālprocesa doktrīnas ģenēze un evolūcija Latvijā no valsts dibināšanas līdz atkārtotai padomju okupācijai”.⁶¹ Vairākas publikācijas E. Rusanovs ir veltījis XX gadsimta kriminālprocesa teorētiskiem Paulam Mincam (1868–1941)⁶², Pēterim Jakobi (1877–1941)⁶³, Lotāram Šulcam (*Lothar Schulz* (1904–1994)), kā arī padomju Latvijas kriminālprocesa doktrīnas izstrādātājam Arturam Liedem (1905–1981)⁶⁴, atklājot gan kontinuitāti mūsdienu Latvijas juridiskajā domā ar XX gadsimta starpkaru posma iestrādēm, gan arī padomju doktrīnas ietekmi uz spēkā esošo kriminālprocesa regulējumu un tā piemērošanas tradīciju.⁶⁵

2.2. Privāttiesību vēsture

Latvijas privāttiesību vēstures jaunāko pētījumu pamatu veido divas monogrāfijas, kuras kalpojušas to autoriem par promocijas darbiem: prof. Lazdiņa monogrāfija “Baltijas zemnieku privāttiesības (XIX gs.)”⁶⁶ un *Dr. iur. Filipa Švarca (Philipp Schwartz) “Das Lettländische Zivilgesetzbuch vom 28. Januar 1937 und seine Entstehungsgeschichte”*⁶⁷, kas

⁶⁰ Rusanovs, E., Zvonarjova, M. Replikas saturs krimināltiesvedībā II. Replikas institūta vēsturiskā ģenēze kopš 1864. gada 20. novembra Kriminālprocesa nolikuma. Jurista Vārds, Domnīca, (16.07.2021.). Pieejams: <https://m.juristavards.lv/eseja/279236-replikas-saturs-kriminaltiesvediba-ii-replikas-instituta-vesturiska-gezeze-kops-1864gada-20novembra-/> [skatīts 27.01.2025.].

⁶¹ Rusanovs, E. Kriminālprocesa doktrīnas ģenēze un evolūcija Latvijā no valsts dibināšanas līdz atkārtotai padomju okupācijai. Rīga: “Rusanovs & Partneri” zvērinātu advokātu birojs SIA, 2023.

⁶² Rusanovs, E. Versija par profesora Paula Minca dzīvi un viņa ekstraordināro krimināljustīciju. Rīga: “Rusanovs & Partneri” zvērinātu advokātu birojs SIA, 2021.

⁶³ Rusanovs, E. Pjotrs Jakobi: monarhists un gara aristokrāts, kurš kalpoja Latvijai. Jurista Vārds, Nr. (1113), 21.01.2020., 20.–30. lpp.

⁶⁴ Rusanovs, E. Arturs Liede un Lotārs Šulcs: vienaudži, personības, juristi Latvijai liktenīgajos gados (1940–1945). Grām.: Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 187.–197. lpp.

⁶⁵ Rusanovs, E., Lielbriede, L. Postpadomju telpas kriminālprocesa “identitātes meklējumu mokas” jautājumā par prokurora atteikšanos no apsūdzības tiesā. 2022. Pieejams: <https://www.rusanovs.lv/news/postpadomju-telpas-kriminalprocesa-identitates-mekleju-mukas-jautajuma-par-prokurora-atteikšanas-no-apsudzibas-tiesa/> [skatīts 20.09.2025.].

⁶⁶ Lazdiņš, J. Baltijas zemnieku privāttiesības (XIX gs.). Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2000.

⁶⁷ Schwartz, Ph. Das Lettländische Zivilgesetzbuch vom 28. Januar 1937 und seine Entstehungsgeschichte. Aachen: Shaker Verlag, 2008.

2011. gadā tika izdota arī latviešu valodā.⁶⁸ Šis monogrāfijas harmoniski papildina viena otru. Prof. Lazdiņš monogrāfiju sāk ar pārskatu par Baltijas zemnieku tiesību vēstures pētījumiem no XIX gadsimta vidus līdz XX gadsimta beigām, tad analizē Baltijas zemnieku kārtas tiesību vēsturi: vispirms Livonijas laika brīvo ļaužu tiesības, Livonijas laika zemnieku kārtas tiesības, poļu un zviedru laiku zemnieku kārtas tiesības, pabeidzot šo analīzi ar Baltijas zemnieku tiesībām Krievijas impērijā. Monogrāfijā padziļināti pētīts XIX gadsimta Krievijas impērijas normatīvais regulējums, kas noteica gan Baltijas zemnieku brīvlaišanu, gan citus procesus, kas mainīja zemnieku tiesības. Procesi, kas notika Krievijas impērijas Baltijas guberņās, skatīti arī ar salīdzināmo tiesību metodēm, analizējot to, kā Baltijas zemnieku brīvlaišana iekļāvās Eiropā notiekošajos liberalizācijas procesos, detalizētāk pētot Francijas, Prūsijas, Polijas un Zviedrijas tiesības un sociālos procesus. Prof. Lazdiņš secinājis:

*“Latviešu tautai bija tā īpatnība, ka vēl XIX gs. sākumā tai nebija savas aristokrātijas... un vērā ņemamas pilsoņu kārtas, kas aizstāvētu latviešu intereses...”*⁶⁹

Tāču zemnieku brīvlaišana un viņu ekonomiskā aktivitāte ļāva iekrāt līdzekļus, iepirkt nekustamos īpašumus un, kļūstot turīgākiem, sūtīt bērnus studēt.

*“XIX gs. beigās latviešu tieksme pēc zināšanām bija sasniegusi tik augstu līmeni, ka ģimnāzijās un reālskolās sāka pat aptrūkt vietas.”*⁷⁰

Tāpēc latviešu tautā no XIX gadsimta otrās puses parādījās aizvien vairāk universitātēs izglītotu cilvēku. Tas savukārt sekmēja nācijas atmodu, lai jau XX gadsimta sākumā dibinātu savu valsti.

Kāpēc tika uzsvērts, ka prof. Lazdiņa un F. Švarca monogrāfijas harmoniski papildina viena otru? Tas tāpēc, ka prof. Lazdiņa monogrāfijā par XIX gadsimtu ir iekļauta 1845. gada 1. jūnijā cara Nikolaja I apstiprināto Baltijas kārtu pārvaldes un kārtu tiesību un privilēģiju analīze, kuru rezultātā tika apkopotas vietējās privāttiesības un Krievijas impērijas kodifikācijas procesos tika izdots Baltijas vietējo likumu kopojums.⁷¹ Savukārt F. Švarcs pētījumu sāk ar XIX gadsimta otro pusi – 1864. gada “Baltijas vietējo likumu kopojumu.” F. Švarca izpētes objekts ir Latvijas Republikas 1937. gada Civillikums, proti, likums, kas “salīdzinājumā ar Baltijas vietējo likumu kopojuma III daļu saglabāja iekšējo kontinuitāti, pastāvot ārējai diskontinuitātei (jauna forma ar vecu saturu)”.⁷²

⁶⁸ Švarcs, F. Latvijas 1937. gada 28. janvāra Civillikums un tā rašanās vēsture. Rīga: Tiesu Namu Aģentūra, 2011.

⁶⁹ Lazdiņš, J. Baltijas zemnieku privāttiesības (XIX gs.), 288. lpp.

⁷⁰ Ibid., 290. lpp.

⁷¹ Ibid., 11.–14. lpp.

⁷² Švarcs, F. Latvijas 1937. gada 28. janvāra Civillikums un tā rašanās vēsture, 273. lpp.

Jaunais Civillikums bija vecā Krievijas impērijā pieņemtā likuma jauna redakcija ar “kosmētiskiem” grozījumiem, vai, kā to formulējis civiltiesību prof. Jānis Rozenfelds (1946–2022):

*“[Baltijas vietējo likumu kopojumā] ietvertās normas lielākoties turpina pastāvēt Civillikumā.”*⁷³

F. Švarca monogrāfija ir lielisks turpmāko civiltiesību vēstures pētījumu avots, jo iekļauj ne tikai Civillikuma priekšvēstures analīzi, bet arī detalizētus datus gan par politiskajām debatēm, lemjot par jauno Civillikumu, iespējamām risinājumiem, izstrādātajiem projektiem un iemesliem, kāpēc parlamentā tie neguva politiķu atbalstu, gan arī pašu Civillikuma izstrādāšanas gaitu pēc 1934. gada valsts apvērsuma, kad autoritārais vadonis Kārlis Ulmanis uzsvēra nepieciešamību pieņemt jaunus nacionālus likumus, kas stātos līdz šim izmantoto Krievijas impērijas likumu vietā.⁷⁴ Tas sekmēja arī jaunā Civillikuma izstrādi un salīdzinoši vienkāršu pieņemšanu, jo projektu vairs nevajadzēja virzīt cauri parlamentārajam likumdošanas procesam. F. Švarcs monogrāfijā ir analizējis arī likuma uzbūvi, kolīziju normas, civiltiesību institūtus un atsevišķas likuma normas, to vēsturiskos avotus, kā arī likuma nacionālo, dogmatisko, politisko un ideoloģisko raksturu.⁷⁵

Tāpat prof. Lazdiņš ir turpinājis pētīt vēsturiskos civiltiesību avotus pēc monogrāfijas publicēšanas, sākot ar pētījumiem par baltu un līvu paražu tiesībām līdz XX gadsimta starpkaru posma privāttiesību avotiem,⁷⁶ kā arī mantošanas tiesību vēsturi,⁷⁷

73 Rozenfelds, J. Maldības tiesiskā regulējuma īpatnības Vietējo Civillikumu kopojumā. *Jurista Vārds*, Nr. 44/45 (846/847), 11.11.2014. Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/265575-maldibas-tiesiska-regulejuma-ipatnibas-vietejo-civillikumu-kopojuma/> [skatīts 30.09.2025.].

74 Švarcs, F. Latvijas 1937. gada 28. janvāra Civillikums un tā rašanās vēsture, 125.–129. lpp.

75 *Ibid.*, 254.–271. lpp.

76 Lazdiņš, J. 1918. gada 18. novembrī dibinātās Latvijas Republikas privāttiesību avotu identificēšanas problēmas un ar to saistītā tiesu prakse. *Latvijas Vēsture. Jaunie un Jaunākie laiki* (Žurnāla numurs veltīts Latvijas Republikas proklamēšanas 90. gadadienai), Nr. 3(71), 2008, 19.–33. lpp.; Lazdiņš, J. Baltu un līvu privāttiesību paražas. *Jurista Vārds*, Nr. 32(435), 2006, 1.–9. lpp.; Lazdiņš, J. Latvijas privāttiesības. Raksti. Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 2003.

77 Lazdiņš, J. Besonderheiten des Erbrechts in Bezug auf die Entstaatlichung der Immobilien in Lettland in den neunziger Jahren des 20. Jahrhunderts. In: *Judiciary and society between privacy and publicity*. Salmonowicz, St. (ed.). Toruń: Wydawnictwo naukowe uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2016, S. 277–299; Lazdiņš, J. Die Entstehung und Entwicklung des Eheerbs in Lettland. *Latvijas Universitātes Raksti. Juridiskā zinātne*, Nr. 719, 2007, S. 76–90.

darba tiesību vēsturi⁷⁸ u. c. Nepārprotami svarīgi ir prof. Lazdiņa pētījumi padomju laika civiltiesību vēsturē, analizējot padomju mantošanas tiesību⁷⁹ un īpašuma tiesību īpatnības un to ietekmi uz atjaunotās Latvijas tiesībām.⁸⁰ Rakstos tiek izvērtēts, kā no padomju tiesību sistēmas, kurā nepastāvēja ne personas privātpašums, ne privāttiesības, jo visas tiesiskās attiecības tika atzītas par sabiedriski nozīmīgām, kurās valsts var neierobežoti iejaukties, Latvijas Republika līdz ar 1937. gada Civillikuma atjaunošanu, kā arī denacionalizāciju un privatizāciju atjaunoja gan privāttiesības, gan privātpašumu. Pētījumos atklāta ne tikai tiesību normu atjaunošana spēkā un grozīšana, bet arī izmaiņas juridiskos konceptos un sabiedrības tiesiskajā apziņā.⁸¹

Civiltiesību nozares pētnieki gandrīz nemainīgi pētījumos iekļauj arī atskatu pētāmās normas vai tiesību institūta vēsturē, tostarp salīdzina izpētes objektu ar 1864. gada likuma regulējumu. Piemēram, Dr. iur. Erlens Kalniņš, pētot servitūta institūtu, visupirms analizē, vai spēkā esošais Civillikuma regulējums ir pārņemts no 1864. gada Baltijas vietējo likumu kopojuma, kura 1095. pantā bija noteikts, ka “*nevienam nevar būt servitūta tiesība uz savu paša lietu*”, un secina:

“Kaut gan šī norma nav pārņemta Civillikumā, no Vietējo civillikumu kopojuma ir pārņemtas normas, kurās atbilstoši iepriekšminētajam romiešu tiesību principam ir regulēta servitūtu izbeigšanās ar sakritumu (sk. CL 1237. panta 2. punktu un 1241. pantu).”⁸²

78 Lazdiņš, J. Darba tiesību ģenēzes un evolūcijas aspektu analīze Latvijā (XIX–XXI gs.). Analysis of aspects of genesis and evolution of labour law in Latvia 19th–21st centuries. In: Tiesību harmonizācija Baltijas jūras reģionā XX–XXI gs. mijā. International Scientific Conference “Harmonization of Law in the Baltic Sea Region at the Turn of the 20th and 21st Centuries”. Rīga: Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte, 2006, 128.–142. lpp.

79 Lazdiņš, J. Die Besonderheiten des sowjetischen Erbrechts am Beispiel der Sowjetrepublik Lettland. In: Einheit und Vielfalt in der Rechtsgeschichte im Ostseeraum. Luts-Sootak, M., Osipova, S., Schäfer, F. L. (Hrsg.). Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien: Peter Lang Verlag, 2012, S. 123–134.

80 Lazdiņš, J. Die Erfahrung der Restitution des Rechts auf Privateigentum nach der sowjetischen Besatzung in Lettland. In: Recht und Wirtschaft in Stadt und Land. Luts-Sootak, M., Schäfer, F. L. (Hrsg.) Berlin: Peter Lang, Internationaler Verlag der Wissenschaften. Rechtshistorische Reihe, 2020, Bd. 488, S. 165–180.

81 Lazdiņš, J. Die Geschichte der Reprivatisierung und der Privatisierung des Eigentums in Lettland im 20. Jahrhundert. Im: Nationalismus und Rechtsgeschichte im Ostseeraum nach 1800. Tamm, D., Vogt, H. (Hrsg.). København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2008, S. 119–122.

82 Kalniņš, E. Servitūta tiesība pašam uz savu lietu. Grām.: Likumdošana un tās rezultāts Latvijā: pagātnes mācības, mūsdienu tendences, problēmas un risinājumi. Latvijas Universitātes 82. starptautiskās zinātniskās konferences tiesību zinātnes rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2024, 50.–63. lpp. Pieejams: <https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/>

Tā kā 1864. gadā Baltijas vietējo likumu kopojums tika izstrādāts vēsturiskās tiesību skolas doktrīnas ietekmē, plašu iespaidu uz tā normām un struktūru ir atstājušas romiešu privāttiesības. Ar XIX gadsimta Krievijas impērijā valdošo izpratni par pandektu tiesībām un to ietekmi uz Baltijas vietējo likumu kopojuma normām savos pētījumos nodarbojas doktorants Germans Pavlovskis.⁸³ Viņš secina, ka

“[Tartu universitātes profesors] *Karls Eduards Erdmans ir uzskatāms par vienīgo Baltijas provinču civilistu un tātad, ņemot vērā civiltiesību pēctecību, arī Latvijas civilistu, kurš pēc Baltijas Vietējo likumu kopojuma III daļas pieņemšanas četros sējumos ir visā pilnībā atbilstoši pandektu tiesību sistēmai dogmatiski iztīrījis provinču civiltiesības*”.⁸⁴

Pētījumi Latvijas tiesību vēsturē turpinās, ļaujot aizvien dziļāk un detalizētāk izprast nācīgas tiesisko mantojumu, lai ar jauniegūtajām zināšanām precīzāk varētu izprast, kas vēl darāms Latvijā tiesiskas valsts izveidē.

KOPSAVILKUMS

1. Padomju okupācijas laikā tiesību vēsture tika izmantota padomju valsts ideju propagandai, lai leģitimētu Latvijas okupāciju un aneksiju jeb inkorporāciju Padomju Sociālistisko Republiku Savienības sastāvā un iedzīvinātu “padomju cilvēka” identitāti Latvijas nācijā. Ar šādu mērķi tika pārstrādāta visa Latvijas tiesību vēsture, pakārtojot tās notikumu un avotu naratīvu marksisma leņķinisma ideoloģijai un daļēji pat falsificējot tos, lai attaisnotu PSRS īstenoto okupāciju.
2. Līdz ar Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu bija nepieciešams pilnībā mainīt ne tikai tiesību sistēmu, bet arī tiesību zinātnei, tostarp Latvijas tiesību vēsturi, lai veidotu Latviju par tiesisku demokrātisku valsti, kurā nācija bauda tiesības uz patiesību. Tāpēc jau pirmajā gadu desmitā pēc neatkarības atjaunošanas tika

user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Konferences/2024/juzk-82/juzk.82.05_kalnins.pdf)
[skatīts 12.02.2025.].

83 Pavlovskis, G. Konsensuālisma princips profesora Karla Eduarda Erdmana mācībā. Grām.: Brīvības robežu pārskatīšana, dzīvojot apdraudējumu apstākļos. I. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 9. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2024, 265.–275. lpp.; Pavlovskis, G. *Pacta sunt servanda* principa attīstība romiešu tiesībās. Grām.: Tiesību ierobežojumu pieļaujamība un attaisnojāmība demokrātiskā tiesiskā valstī. Latvijas Universitātes 81. starptautiskās zinātniskās konferences tiesību zinātnes rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023, 51.–59. lpp.

84 Pavlovskis, G. Konsensuālisma princips profesora Karla Eduarda Erdmana mācībā, 265., 266. lpp.

sākts darbs pie jauniem pētījumiem Latvijas tiesību vēsturē. Šo darbu sāka Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes zinātnieki prof. Edgara Meļķiša vadībā:

- 2.1. tika sākts Latvijas tiesību vēstures avotu publikācijas projekts, kurš beidzās ar trīs tiesību avotu un to komentāru grāmatu publicēšanu;
- 2.2. tika sākts darbs un izdota monogrāfija par Latvijas tiesību vēsturi XX gadsimtā.
3. Būtiska loma atjaunotās valsts politikā ir valsts kontinuitātes doktrīnai. Spēkā tika atjaunoti daudzi XX gadsimta starpkaru laikā pieņemtie likumi, tostarp 1922. gada Satversme un 1937. gada Civillikums. Tas noteicis nepieciešamību pēc padziļinātas Latvijas tiesību vēstures izpēti par laiku, kad XIX gadsimta Krievijas impērijā pēc zemnieku brīvlaišanas veidojās latviešu nācija, bet jo īpaši par laiku no valsts dibināšanas 1918. gadā līdz valsts okupācijai 1940. gadā. Vēsturisko likumu atjaunošana spēkā noteica, ka Latvijā tiesību vēstures jautājumus analizē ne tikai tiesību vēsturnieki, bet arī materiālo un procesuālo tiesību pētnieki, lai pilnīgāk izprastu spēkā atjaunotās tiesību normas.
4. Latvijas tiesību vēstures pētījumi XXI gadsimtā pamatā veikti ar prof. Jāņa Lazdiņa līdzdalību. Viņš publicējis daudz monogrāfiju publisko un privāto tiesību vēsturē, turpinājis un pabeidzis prof. Meļķiša vadībā iesākto tiesību avotu grāmatu publicēšanu. Pētījumos prof. Lazdiņš ir aptvēris visus būtiskākos jautājumus Latvijas tiesību vēsturē: sākot ar paražu tiesībām un beidzot ar XX gadsimta 90. gados notikušajiem privatizācijas un denacionalizācijas procesiem. Būtiskākās monogrāfijas ir 2000. gadā izdotā "Baltijas zemnieku privāttiesības (XIX gs.)" un 2024. gadā grāmatā "Publiskās tiesības. Ievads" publicētais pētījums "Latvijas publisko tiesību vēstures pamati".

GUNTIS ZEMĪTIS

Kristieši pagānu tiesas priekšā Romas katoļu kristīgās misijas un Livonijas krusta karu laikā

Christians facing a pagan trial during the Roman Catholic Christian mission and the Livonian Crusades

ATSLĒGVĀRDI:

Livonija, balti, Baltijas somi, paražu tiesības

KEYWORDS:

Livonia, Balts, Baltic Finns, customary law

Ievads

Svētās Romas impērijas (*Sacrum Imperium Romanum*) kristīgā misija Livonijā aizsākās ar Svētā Augustīna ordeņa priesteru mūka Meinarda (*Meynardus*) ierašanos Līvzemē 1184. gadā.¹ XII un XIII gadsimta mijā misija kļuva vardarbīga. Leģitimitāti spēka piemērošanai pret “barbariem”, kuri apdraud kristīgo baznīcu, piešķīra pāvesta Inocenta III (*Innocentius*) aicinājums Saksijas un Vestfālenes kristiešiem 1199. gada 5. oktobrī.²

Tiesību vēsturnieks Jānis Lazdiņš atzīst, ka līdz Romas kristiešu ienākšanai kurši un zemgaļi valstiskas organizācijas ziņā bija sasnieguši militārās demokrātijas attīstības pakāpi, kad ap izcilām personām (pilskungiem, vecajiem u. c.) pulcējās vietējo kopienu locekļi. Pilskungu un vecajo vara balstījās uz izcelsmi un personīgo autoritāti. Pilskungu vara galvenokārt izpaudās militāru konfliktu laikā, kad viņu kompetencē bija tiesības slēgt vai lauzt miera līgumus, dot vai ņemt ķīlniekus, sūtīt vai pieņemt delegācijas u. tml.

¹ Indriķa hronika = *Heinrici chronicon*. A. Feldhūna tulkojums, Ē. Mugurēviča priekšvārds un komentāri. Rīga: Zinātne, 1993, I; 3.

² *Levāns, A.* Livonijas krusta kari. Nacionālā enciklopēdija. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/8797-Livonijas-krusta-kari> [skatīts 16.10.2025.].

Līvi, sēļi un latgaļi bija nonākuši zināmā meslu (nodokļu) atkarībā no Krievzemes dalieņu kņazistēm.³

XII gadsimta beigu un XIII gadsimta pirmā ceturkšņa notikumi ir aprakstīti galvenokārt Indriķa hronikā, bet XIII gadsimta otrās puses notikumi – Atskaņu hronikā.⁴

Mūsdienās tiesību vēsturnieki atzīst, ka īpašas tiesas iestādes tolaik nepastāvēja un tiesu izsprieda vietējās lēmēj institūcijas – vecāko padomes un tautas sapulces. Spriedums tika izpildīts nekavējoties. Process notika atklāti – bez publisku apsūdzētāju un aizstāvju klātbūtnes.

Vājas juridiskās tehnikas dēļ, it īpaši pierādījumu savākšanā un nostiprināšanā, tiesneši bieži vien nespēja lietu izskatīt pēc būtības, tāpēc pēc palīdzības vērsās pie dieva. Dieva gribas izziņāšana parasti notika ar zīlēšanas palīdzību ordāliju formā, kaut arī nevar izslēgt Rietumeiropā populāros pārbaudes veidus – tiesu divkauju un pārbaudi ar karstu dzelzi un ūdeni.⁵

Reizēm tiesas priekšā nonāca arī kristietības sludinātāji vai pārliecinoši tās aizstāvji.

1. Iemesli, kuru dēļ kristieši nonāca tiesas priekšā

Livonijas krusta karu laikā tika nogalināti vairāki priesteri un ticīgie. Daudzi – bez tiesas vai arī nav ziņu, ka viņi tikuši tiesāti. Tā 1212. gadā igauņi nogalināja Igaunijas bīskapa priesteri Salomonu (*Salomo*) un viņa tulkus Teoderihu (*Theodericus*) un Filipu (*Phillippus*).⁶ 1214. gadā sāmsalieši Āģes upes krastā spīdzināja un nogalināja cisterciešu ordeņa priesteri Frīdrihu no Altcelles un viņa audzēkni. Izsmejot priesteru ciešanas, vietējie, pēc izdzīvojušo lībiešu liecības, esot saukuši: “Laula, laula, pappi!” (igauņu valodā – “Dziedi, dziedī, mācītāj!”)⁷

³ Lazdiņš, J. Baltu un līvu privāttiesību paražas. Jurista Vārds, 15.08.2006., Nr. 32, 1. lpp.

⁴ Atskaņu hronika = *Livländische Reimchronik*. Valža Bisenieka atdzejojums no vidusaugšvācu valodas, Ēvalda Mugurēviča priekšvārds, Ēvalda Mugurēviča un Kaspara Kļaviņa komentāri. Rīga: Zinātne, 1998.

⁵ Blūzma, V., Lazdiņš, J. Paražu tiesības Latvijas teritorijā līdz 13. gs. Grām.: Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. I sēj. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti. Prof. E. Melņiņa red. Rīga: LU Juridiskās fakultātes Tiesību teorijas un politikas zinātņu katedra, 1998, 24. lpp.

⁶ Indriķa hronika, XV; 9.

⁷ Ibid., XVIII; 8.

Parasti nogalināšana bez tiesas notika laikā, kad norisinājās karadarbība un tika iznīcināti visi ienaidnieki – gan karotāji, gan sludinātāji, gan mierīgie iedzīvotāji. Tikai meitenes, “*ko karaspēks šajās zemēs mēdz vienīgās saudzēt*”⁸, tika aizdzītas gūstā. Miera laikā priesteri tika pakļauti briesmām vai nonāca pagāniskās tiesas priekšā, ja tam bija kāds iemesls.

Tā tika nogalināts pirmais zināmais misionārs Adalberts (*Adalbert*), kurš bija devies sludināt rietumbaltiem – prūšiem. 997. gada 23. aprīlī misionāri, paši to nezinādami, izgāja cauri prūšu svētajam mežam, kurā nedrīkstēja ieiet pat paši prūši. Misionāra Adalberta ķermeni caurdūra ar šķēpu, bet pēc tam citi pagāni viņa ķermeni iedūra vēl septiņus šķēpus. Vēlāk pagāni liķim nocirta galvu un uzspauda uz mieta.⁹

Viens no pirmajiem misionāriem Līvzemē – cisterciešu ordeņa brālis Teoderihs (*Teoderichus*) – 1186. gadā nonāca lībiešu pagāniskās tiesas priekšā, jo lietavu dēļ bija iestājusies neraža, kas radīja aizdomas, ka pie tās vainīgs svešās ticības sludinātājs.

*“Šim bīskapam bija līdzgaitnieks evaņģēlija sludināšanā – cisterciešu ordeņa brālis Teoderihs, vēlāk bīskaps Igaunijā; to Turaidas līvi gribēja ziedot saviem dieviem, tāpēc ka viņa sējumi tīrumos deva labāku ražu nekā pašu sējumi, kas, lietus pārplūdināti, aizgāja postā. Tika sapulcināta tauta un dievu griba par ziedošanu izziņāta zīlējot; tapa nolikts šķēps, un zirgs kāpa pār to, pēc Dieva gribas pirmo sperdams dzīvības lēmēju kāju. Brālis lūdza Dievu ar muti, svētīja ar roku. Zilnieks apgalvoja, ka zirga mugurā sēžot kristiešu dievs un virzot tam kāju, kas liekama pirmā, un tāpēc vajagot noslaucīt zirga muguru, lai dievs nokrīt zemē. Tas arī tika izdarīts, bet, tā kā zirgs, tāpat kā iepriekš, pirmo spēra dzīvības lēmēju kāju, brālis Teoderihs tika saglabāts dzīvei.”*¹⁰

Dažus gadus vēlāk, 1191. gada 23. jūnijā, Teoderihs vēlreiz tika pakļauts dzīvības briesmām, un, iespējams, dievu tiesai, šoreiz Igaunijā. Tajā dienā notika Saules aptumsums, un igauniem radās aizdomas, ka Teoderihs Sauli apēd.¹¹ Diemžēl sīkāks šī notikuma apraksts izpaliek.

Kristītie Ikšķiles lībieši Kirjāns (*Kyrianus*) un Lajāns (*Layanus*) 1206. gadā nonāca pagāniskās tiesas priekšā, jo bija ieradušies lībiešu sapulcē nolūkā noklausīties un ziņot par lībiešu nodomu padzīt kristiešus.¹²

8 Indriķa hronika, XI; 6.

9 Dzenis, A. Prūši karā ar likteni. Rīga: Domas spēks, 2016, 63. lpp.

10 Indriķa hronika, I; 10.

11 Ibid.

12 Ibid., X; 5.

“Tāpēc, dabiski, arī radu naidis pret viņiem kļuva tik liels, ka tas nu pārspēja mīlestību, ar kādu tie viņus bija milējuši agrāk. Un tā notika, ka, viņiem pēc līvu kopīgā lēmuma ap kājām apsienot virves, abus pārplēsa vidū pušu. Viņus mocīja visbriesmīgākajām mocībām, izrāva iekšas un saplosīja kājas un rokas. Nav šaubu, ka viņi par tādām mokām iemantojuši mūžīgo dzīvošanu līdzās svētajiem mocekļiem.”¹³

Tās pašas lībiešu sacelšanās laikā, kad Ikšķilē tika sodīti Kirjāns un Lajāns, Salas lībieši nogalināja savu priesteri Johannesu (*Johannes*) – *“nocirta viņam galvu un pārējo miesu sadalīja locekli pa loceklim”*.¹⁴ Kas tieši pieņēma lēmumu nogalināt priesteri, nav zināms, bet domājams, ka arī tas notika pēc līvu kopīga lēmuma.

Priesteris Hartvigs (*Hartvicus*) nonāca igauņu pagāniskās tiesas priekšā 1223. gadā, kad notika plaša sāmsaliešu un sakaliešu sacelšanās pret dāņiem un vāciešiem. Sacelšanās laikā sakalieši *“ar briesmīgām mocībām, plosīdami viņu iekšas un vēl dzīvajam Hebem (Hebbus) no miesām izraudami sirdi”*¹⁵, nogalināja Jervas fogtu Hebi. Tērbatiešiem Vīlandes vecākie aizsūtīja asiņainos zobenus un ieteica rīkoties tāpat. Arī tērbatieši nogalināja savu fogtu Johannesu, visus viņu kalpus, nokāva arī daudzus tirgotājus, bet priesteri Hartvigu bez tiesas nogalināt neatļāvās.

“Tobrīd Tērbatā ar ordeņa brāļiem dzīvoja viņu garīgais brālis priesteris Hartvigs; šo viņi uzsēdināja uz vistaukākā vērsa, tāpēc ka viņš bija tikpat tauks. Un, izveduši to ārā no pils, viņi lozējot izzināja savu dievu gribu, kuru – priesteri vai vērsi – tie izvēloties upurim. Un loze krita vērsim, kas tad arī vienā mirkli tika nokauts; bet priesteri tie saskaņā ar dievu gribu atstāja dzīvu, taču iecirta viņam lielu brūci, kas vēlāk tika sadziedēta.”¹⁶

Atskaņu hronikā minētas divas epizodes, kad zemgaļi soda ordeņbrāļus. Abas situācijas ir līdzīgas, un arī piespriestais sods un tā izpilde ir līdzīga.

1279. gadā zemgaļi Nameiša vadībā atkaroja Tērvetes pili. Pēc pils ieņemšanas zemgaļi noturēja sanāksmi, pēc kuras kādu no ordeņbrāļiem iedzina karavīru aplā vidū, kur viņu sakapāja līdz nāvei.¹⁷ Domājams, ka tas bija ordeņbrālis, kurš agrāk bija atļāvies apvainot zemgaļu vadoni, viņu publiski ieplaukājot.¹⁸ Otra epizode ir saistīta ar

¹³ Indriķa hronika, X; 5

¹⁴ Ibid., X; 7.

¹⁵ Ibid., XXVI; 6.

¹⁶ Ibid., XXVI; 7.

¹⁷ Atskaņu hronika, 8748.–8755. rinda.

¹⁸ Franciska no Moliano izmeklēšanas protokols. 1312. gadā: Liecinieku nopratināšana par notikumiem Livonijā 13.–14. gadsimta mijā = *Franciscus de Moliano Conscriptio inquisitionis testium*. No latīņu valodas tulkojis, priekšvārdu un komentārus sarakstījis

Garozes kauju, kas notika 1287. gada 26. martā pie Lielupes pietekas Garozes (*ad locum Grose*). Kaujā zemgaļi izcīnīja spožu uzvaru, bet zaudēja savu vadoni. Pēc kaujas kādu no ordeņbrāļiem piesēja pie zirga un nomētāja ar rungām (*klupfeln*).¹⁹ Tāds acīmredzot bija sods, kas pienācās par vadoņa smagu apvainošanu vai nogalināšanu.

2. Avotu ziņu uzticamība

Indriķa hronika bagātīgā faktu materiāla dēļ tiek vērtēta visai augstu.²⁰ Pats hronikas autors raksta:

*“Nekas cits te nav likts klāt pie tā, ko gandrīz visu esam redzējuši savām acīm, bet, ko neesam redzējuši pašu acīm, to esam uzzinājuši no tiem, kas to redzējuši un bijuši klāt. Un nevis glaimu vai laicīga labuma dēļ esam to sarakstījuši, bet gan savu grēku piedošanas labad.”*²¹

Tomēr viduslaiku hronikas mēdz būt tendenciozas. Tās sarakstītas ar kādu noteiktu uzdevumu, kādas personas interesēs, tās pauž noteiktu morāli. Indriķa hronikas autors ir bīskapa Alberta historiogrāfs, kurš centies noklusēt sava patrona neveiksmes, bet par misijas traucēkli un jaunkristīto apspiedēju netieši atzinis bīskapa konkurentu – Zobenbrāļu ordeni.²²

Viduslaiku avoti liecina, ka misionāri, kuri darbojās pagānu vidū, nereti tika pakļauti dieva tiesai jeb ordālījām (no anglosakšu *ordal*) – sakrālai patiesības noskaidrošanas procedūrai. Ar patiesību arhaiskās sabiedrības saprata nevis filozofiski vēsturisku kategoriju, bet gan nemainīgu, noteiktu, stabilu un pamatojamu taisnību, kuru ir iespējams un nepieciešams atklāt tiesas procesā.

Pārbaudījumiem bija ģermāņu saknes: tie, ņemot vērā misionāru vēsturi, balstījās uz apšaubāmu pieņēmumu, ka Dievs neļaus nevainīgajiem ciest un tāpēc atklās patiesību caur reakciju uz pārbaudījumiem.²³ Pārbaudījumu veidi varēja būt dažādi.

Ēvalds Mugarēvičs. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2010, XXIV liecinieks, 17. paragrāfs, 305. lpp.

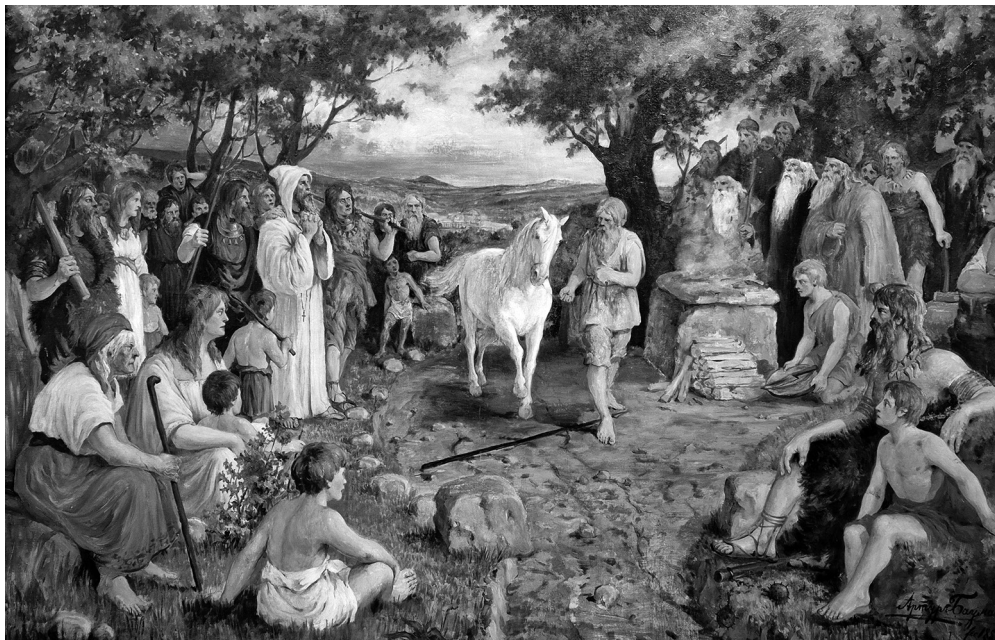
19 Atskaņu hronika, 10698.–10706. rinda.

20 Mugarēvičs, Ē. Priekšvārds. Grām.: Indriķa hronika, 31. lpp.

21 Indriķa hronika, XXX, 9.

22 Mugarēvičs, Ē. Priekšvārds. Grām.: Indriķa hronika, 34. lpp.

23 Robinson, O. F., Fergus, T. D., Gordon, W. M. European Legal History. Sources and Institutions. Third edition. London, Edinburgh, Dublin, 2000, p. 28.

1. attēls. Artūrs Baumanis. Likteņa zirgs. 1887. gads.

Pārbaudījums ar likteņa zirgu ir sena ģermāņu tradīcija. Par to, ka ģermāņi izmantojuši zirgus likteņa noteikšanai, raksta jau Romas vēsturnieks Gajs Kornēlijs Tacīts (*Publius (Gaius) Cornelius Tacitus* (56–117)):

*“Un tas arī te ir parasts – putnu balsis un ligzdas pētīt; īpatnējs šai tautai ir tas, ka tā vēro arī zirgu nojautas un brīdinājumus. Tais pašās birzīs un vēros valsts mitina baltus zirgus, kas nepieskaras nekādam darbam cilvēku labā; svētos ratos jūgtus tos pavada priesteris un karalis vai cilts virsaitis un vērīgi klausās to zviegšanā un sprauslāšanā. Un nevienai citai zīmei vairāk neuzticas kā vienkāršā tauta, tā arī augstnieki un priesteri: sevi tie uzskata par dievu kalpiem, zirgi ar tiem esot saziņā. Ir arī vēl cits zīlēšanas veids, ar kuru tie rauga grūta kara iznākumu uzzināt. Šā vai tā notvertu gūstnieku no tās tautas, ar kuru ir karš, tie salaiž kopā ar izraudzītu vīru no savējiem, katru ar savas cilts ieročiem: viena vai otra uzvaru tie uzskata par norādījumu uz kara iznākumu.”*²⁴

Indriķa hronikā, rakstot par dieva tiesu Turaidā, nav minēta zirga krāsa. Domājams, ka tieši no Tacita ziņām ir iespaidojies mākslinieks Artūrs Baumanis, 1887. gadā radot gleznu “Likteņa zirgs” (1. attēls).

²⁴ Tacitus, G. K. Ģermānija. Par Ģermānijas atrašanās vietu un tautām = *Gaius Cornelius Tacitus Germania De Origine et situ Germanorum*. No latīņu valodas tulkojis Jānis Endzelīns. Rīga: Vēstures izpētes un popularizēšanas biedrība, 2010, X.

Tacita ziņas liek kritiski izvērtēt dieva tiesas procesu Turaidā. Šī ir ģermāņu tradīcija, kuru bija pārņēmuši arī kristieši, pagānu dieva tiesu pārveidojot par kristiešu Dieva tiesu. Tikai ceturtajā Laterāna koncilā 1215. gadā garīdzniekiem tika aizliegts piedalīties jebkādās pārbaudījumu tiesās: lai gan šādas tiesas prāvas uzreiz nebeidzās, to svinīgums ievērojami mazinājās, un tās sāka izzust.²⁵

Par laiku, kad hronikas autors ieradies Līvzemē, izteiktas dažādas domas, bet vairākums pētnieku atzīst, ka notikumi, sākot ar 1203. gadu, ir aprakstīti ar aculiecinieka izjūtu.²⁶

Dieva tiesa Turaidā notika 1186. gadā. Tātad krietni pirms Indriķa hronikas autora ierašanās Līvzemē. Tomēr apraksts ir ļoti detalizēts. Ļoti iespējams, ka to autoram stāstījis pats Teoderihs (nogalināts 1219. gadā). Varētu nešaubīties, ka Teoderiha liktenis izšķirts ar dieva tiesas palīdzību, bet tās patiesā norise varēja būt citāda un stāsts par likteņa zirgu izmantots tādēļ, lai padarītu to saprotamu vācu izcelsmes lasītājiem.

Savukārt Atskaņu hronika pieder pie literatūras, kas ordeņa pilis tika lasīta priekšā ēdienreizēs ordeņbrāļiem, lai celtu viņu kaujas garu.²⁷ Par hronikas autoru uzskata vācu ordeņbrāli²⁸, kurš Livonijas notikumos piedalījies kopš 1278./1279. gada.²⁹

Tātad viņš bija Livonijā gan 1279. gadā, kad zemgaļi ieņēma Tērvetes pili, gan Garozes kaujas laikā 1287. gadā. Tas liek domāt, ka hronikas autora ziņas par zemgaļu piespīstajiem sodiem krustnešiem ir uzticamas.

Kirjāna un Lajāna nonāvēšanu apliecina arī citi avoti – Lībekas Arnolds to apliecina savā hronikā un pāvests Inocents III piemin 1208. gada 31. janvāra bullā.³⁰

Netieši to apliecina arī arheoloģiskie atradumi. Pēc Indriķa hronikas ziņām, abi kā svētie mocekļi apglabāti Ikšķiles baznīcā blakus bīskapu Meinarda un Bertolda (*Bertoldus*) kapam.³¹ Arheologa Jāņa Graudoņa vadītajos izrakumos Ikšķiles baznīcā, kas notika laikā no 1968. gada līdz 1972. gadam, pie altāra atsedza trīs speciāli izmūrētas

25 Robinson, O. F., Fergus, T. D., Gordon, W. M. *European Legal History*, p. 36.

26 Mugurēvičs, Ē. Priekšvārds. Grām.: Indriķa hronika, 26. lpp.

27 Mugurēvičs, Ē. Priekšvārds. Grām.: Atskaņu hronika, 19. lpp.

28 Ibid., 29. lpp.

29 Ibid., 30. lpp.

30 Mugurēvičs, Ē. Komentāri. Grām.: Indriķa hronika, 365. lpp.

31 Indriķa hronika, X; 6.

2. attēls. Kriptas Ikšķiles baznīcā. Foto: Jānis Graudonis. Pēc *Graudonis, J. Ikšķiles pilsvietas un baznīcas 1968.–1974. gada arheoloģisko izrakumu pārskats*, VIAA; 302.

kapu vietas – kriptas ($3,2\text{--}3,4 \times 2,0\text{--}2,4\text{ m}$)³² (2. attēls). Ēvalds Mugurēvičs pieņem, ka tieši šajās kriptās bija apglabāti pirmie bīskapi un divi nomocītie libieši.³³

3. Balti un Baltijas somi – viena vai divas tiesību sistēmas?

Paražu tiesības, pēc kurām dzīvoja vietējās tautas, ir saistītas ar mitoloģisko domāšanu, kas veidojusies ļoti tālā pagātnē. Latvija ir teritorija, kurā sadūrās indoeiropiešu valodu saimei piederīgo baltu sentautu un Baltijas somu divas atšķirīgās pasaules.

Indriķa hronika sniedz ziņas par Baltijas somu – libiešu un igauņu – pagānisko tiesu. Šie apraksti ir salīdzinoši plaši. Par baltu sentautu – kuršu, zemgaļu, latgaļu un sēļu – tiesāšanas kārtību Indriķa hronikā tiešu ziņu nav. Indriķis gan piemin zemgaļu

³² *Graudonis, J.* Senā Ikšķiles baznīca un 1972. gadā tajā veiktie pētījumi. Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu, antropologu un etnogrāfu 1972. gada pētījumu rezultātiem. Rīga: Zinātne, 1973, 39.–42. lpp.

³³ *Mugurēvičs, Ē.* Komentāri. Grām.: Indriķa hronika, 365. lpp.

tradīciju pirms karagājiena izzināt dievu prātu, metot lozes.³⁴ Līdzīgi rīkojās arī Imeras latgaļi, metot lozes, lai izzinātu savu dievu prātu – palikt pie Pleskavas krievu pareizticības vai pieņemt Romas katoļus (latīņu). “*Un loze krita par labu latīņiem...*”³⁵ Šī tradīcija acīmredzot ir kopīga visām baltu sentautām. Dusbargas Pēteris raksta, ka prūši reti ķērās pie kādas svarīgas lietas, neizmetot lozi (*missa sorte*), lai izzinātu dievu lēmumu.³⁶

Hroniku autori nesniedz tiešas ziņas, kā lozēšana notika. Tā varēja būt dažāda – metot kociņus, klausoties putnu balsis utt. Ļoti iespējams, ka balti likteņa izlemšanu uzticēja zirgam.

Baltiem, tāpat kā visām indoeiropiešu tautām, nozīmīga bija Saule. Dažādos baltu aizvēstures periodos vērojamas dažādas Saules jeb solārās simbolikas izpausmes. Tās saskatāmas gan akmens riņķos, kas veidoti pie agrā dzelzs laikmeta (1.–400. g.) kapu uzkalniņu pamatnēm, gan mirušo orientācijā VI–XII gadsimta lidzenajos kapos, kas īpaši raksturīga latgaļiem. Tāpat solārā simbolika dominēja baltu sentautu simbolikā. Ziemas un vasaras saulgrieži vēl joprojām ieņem nozīmīgu vietu latviešu tradīcijās. Saule un tās atvešana savukārt cieši saistīta ar zirgu, kuram latviešu tradīcijās, līdzīgi kā pie ģermāņiem, tiek piedēvēta īpaša gudrība un spēja ieskatīties nākotnē. Saskaņā ar latviešu tautas ticējumiem zirga gudrība ļauj saskatīt to, kas cilvēkiem vēl nav redzams, un ielūkoties nākotnē, piemēram, ja, uzsākot ceļojumu, zirgs vispirms paceļ labo kāju, ceļojums būs veiksmīgs. Acīmredzot Indriķa hronikā minētā “dzīvības kāja” ir labā kāja.³⁷

Savukārt somugru pasaule bija atšķirīga. No dzīvām būtnēm visnozīmīgākais bija ūdensputns. Senākajā kopīgajā somugru mitoloģijā dievs demiurgs lika ūdensputnam vai jaunākajam brālim, kas putna izskatā peld pirmatnējā okeānā, sagādāt no tā dibena zemi. No tās dievs radīja Zemi un visu derīgo uz tās, bet viņa brālis no tās zemes, ko bija paslēpis mutē, izveidoja kalnus un visu kaitīgo. Līdzīgi tas atspoguļojas arī lībiešu folklorā jau ar kristietības uzslāņojumu – teikās par Dievu un velnu.³⁸ To, ka ūdensputnam bijusi īpaša loma lībiešu ticējumos, rāda arī X–XIII gadsimta arheoloģiskais materiāls, kuram raksturīgi piekariņi ūdensputna veidā.

Igauņi dievu labvēlību izzināja, upurējot liellopus un citus dzīvniekus. Līdzīgi kā baltiem un citām tautām, arī igauņiem kreisā puse bija nelabvēlīga. 1211. gada lielā

34 Indriķa hronika, XII; 2.

35 Ibid., XI; 7.

36 von Dusbarg, P. Chronik des Preussenlandes. Übersetzt und arläuter von Klaus Scholz und Dieter Wojtecki. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1984, S. 104, 105.

37 Straubergs, K. Latviešu tautas paražas. Latviešu folkloras krātuves materiāli, 1944, 11., 173. lpp.

38 Karma, T. Lībiešu mitoloģija. Rīga, 1994, 2. sēj., 233. lpp.

karagājiena laikā uz Turaidu jūras piekrastes igauņi – ridalieši, rēvelieši un sāmsalieši – upurēja daļu no salaupītajiem dzīvniekiem, lai iegūtu dievu labvēlību:

“Taču nokautie dzīvnieki krita uz kreiso pusi, bet tas liecināja par dievu nelabvēlību un tā bija ļauna zīme.”³⁹

Latvijas arheologu un vēsturnieku vidū vienmēr aktuāls ir bijis jautājums par lībiešu kultūras izcelsmi. Rakstītie avoti apliecina, ka XII gadsimta beigās lībieši dzīvojuši Daugavas lejtecē un Gaujas baseinā. Kultūra, kas raksturīga lībiešiem, šeit parādījusies X gadsimta otrajā pusē. Lībiešu kultūrā ir daudz skandināviem un baltiem raksturīgu elementu. Arheologs Roberts Spirģis, analizējot lībiešu sievietēm raksturīgo važiņrotu kompleksu, secina, ka tas izveidojies Ziemeļkurzemē IX gadsimta otrajā pusē / X gadsimta sākumā. Šeit, pēc Roberta Spirģa atziņas, notikusi Grobiņas koloniju pametušo skandināvu un vietējo Baltijas somu saplūšana, bet X gadsimta beigās ekonomisku apsvērumu dēļ nu jau Baltijas somu valodā runājošie skandināvu kolonistu pēcteči pārcēlušies uz Daugavas lejteci, nedaudz vēlāk arī uz Gaujas baseinu.⁴⁰ Arī šī raksta autors, analizējot arheoloģijas un folkloras datus, ir atzinis, ka lībieši, līdzīgi kā ģermāņi un balti, varēja paļauties uz zirgu kā likteņa lēmēju.⁴¹ Līdzīga bijusi arī izpratne par labās un kreisās puses nozīmi: labā tika saistīta ar likumību un dievu labvēlību, kreisā – ar nelikumību un nelabvēlību.

4. Tiesneši, soda izpilde

Hronikas mums sniedz ziņas, ka tiesu sprieda dažādi. Ja vainīgā vainu vajadzēja pierādīt kā gadījumā ar misionāru Tederihu Turaidā vai pastāvēja šaubas par kādas personas potenciālo bīstamību, kā tas bija ar priesteri Hartvigu, izmantoja ordālijas. Turaidā tiesu vadīja lībiešu svētnieks (*oriolus*). Kā notika lozēšana par Hartviga likteni, tiešu ziņu nav. Igauņi piemēroja arī plaši pazīstamo pastarpināta taliona principu, proti, zīmēm ir jārāda – nokaujams tauks vērsis, jo priesteris ir tauks, vai pats priesteris. Zīmes bija priesterim labvēlīgas.

³⁹ Indriķa hronika, XV; 3

⁴⁰ Spirģis, R. Bruņrupuču saktas ar krūšu važiņrotām un lībiešu kultūras attīstība Daugavas lejtecē 10.–13. gadsimtā. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2008, 379. lpp.

⁴¹ Zemītis, G. The “Divine Trial” in 12th Century Turaida in Historical Context. In: *Archaeologia Baltica* Klaipēda : Klaipēda University Press, 2009, vol. 11, pp. 270–273. Pieejams: http://briai.ku.lt/downloads/AB/11/11_270-274_Zemitis.pdf

Pārējos gadījumos nav šaubu par konkrēto cilvēku vainu un svētnieka palīdzība vairs netiek prasīta. Kirjānu un Lajānu sodīja pēc “*livu kopīga lēmuma*” (*communi Lyvonum*).⁴²

1279. gadā, pēc Tērvetes pils ieņemšanas, zemgaļi noturēja sanāksmi (*ein teiding*).⁴³ Tās sastāvs sīkāk nav raksturots.

To, ka Livonijas vietējās tautas latvieši un igauņi sodu izpildīja nekavējoties, apliecina arī Baltazara Rusova (*Balthasar Russow*) Livonijas hronika, kuras pirmizdevums iznāca 1578. gadā, bet papildinātais – 1584. gadā. Baltazars Rusovs nosodīja muižniekus, kuri pieļāvuši, ka zemnieki paši spriež savu pagānisko tiesu. Ja kāds zemnieks tika nokauts, tad viņa tuvākie draugi paši tiesāja slepkavu, nonāvējot bez sprieduma, bez ben-des vietā, kur vainīgo noķēra.⁴⁴ Ziņas attiecas uz ordeņmestra Valdemāra fon Brigeneja laiku (*Wennemar von Bruggenei, Woldimarus a Bruggeney*, mestrs (1389–1401)), bet var pieņemt, ka šī tradīcija Livonijas zemnieku vidū nebija izzudusi arī pēc Sv. Romas impērijas 1532. gada sodu likuma Karolīnas (vācu val. – *Peinliche Halsgerichtsordnung*; latīņu val. – *Constitutio criminalis Carolina*) recepcijas, kas bīskapa pārvaldītajā Livonijas daļā notika ap 1550.–1559. gadu.⁴⁵

Nevienā no minētajiem gadījumiem nav norādīts, ka tiesu sprieda vecākie (*seniores*) vai vadonis. Tacits, rakstot par ģermāņu sabiedrību, atzīmē, ka karaļu un vadoņu varā nav lemt par padoto dzīvību vai nāvi, kā arī “*saistīt un pat pērt nav atļauts nevienam citam kā tikai priesteriem*”.⁴⁶ Tas varētu liecināt, ka vietējo tautu militārās demokrātijas pakāpe Livonijas krusta karu laikā vēl bija augsta. Gadījumos, kad tika apdraudēta visa sabiedrība – bija nodevība, valdnieka apvainošana vai nonāvēšana –, tiesu sprieda visi tobrīd klātesošie bruņotie vīri. Tomēr nav šaubu, ka bija arī citas situācijas, kurās vajadzēja piemērot sodu, regulēt mantiskās un civilās attiecības. Valdis Blūzma un Jānis Lazdiņš atzīst, ka gan baltu, gan Baltijas somu sentautas līdz krusta karu sākumam bija izveidojušas savai sabiedriskajai dzīvei atbilstošu tiesību vidi, kurā personai jau tika atzītas privātpašuma tiesības uz kustāmām lietām un tika sāкта pakāpeniska pāreja no kolektīvā nekustāmā īpašuma attiecībām uz privāttiesiskajām attiecībām.⁴⁷

⁴² Indriķa hronika, X; 6.

⁴³ Atskaņu hronika, 8750. rinda.

⁴⁴ *Rüssow, B. Chronica der Provinz Lifflandt in erneuetem Wiederahdrucke mit Wörterbuch und Ramemengerister versehen.* Rīga: R. Ahmmel's Buchhandlung, 1857, S. 26.

⁴⁵ *Švābe, A. Karolinas recepcija Latvijā un Igaunijā. Tieslietu Mistrijas Vēstnesis*, 1936, Nr. 4, atsevišķs novilkums, 842. lpp.

⁴⁶ *Tacits, G. K. Ģermānija. Par Ģermānijas atrašanās vietu un tautām.* VII nod. 84., 85. lpp.

⁴⁷ *Blūzma, V., Lazdiņš, J. Paražu tiesības Latvijas teritorijā līdz XIII gs., 25. lpp.*

Vietējo tautu tiesību kodifikācija notika jau pēc Livonijas sentautu nonākšanas bīskapa un ordeņa varā XIII gadsimtā. Zināmas trīs kodifikācijas – Rīgas arhibīskapijas zemnieku tiesības⁴⁸, kuršu zemnieku tiesības⁴⁹ un lībiešu–igauņu zemnieku tiesības.⁵⁰ Tiesību vēsturnieki nešaubās, ka tās ir seno tautu tiesības, kas tikai vēlāk kļuva par zemnieku kārtas tiesībām. Kuršu zemnieku tiesības sākas ar vārdiem, ka šīs ir vispārīgās zemes tiesības, kuras deva vecaji un kuras bija spēkā Vidzemē, Kurzemē un Zemgalē. Lībiešu–igauņu zemnieku tiesību sākumā norādīts, ka tās deva “*kāds Livonijas bīskaps un Dieva bruņinieki, un lībju vecajie*”.

Vecākie acīmredzot bija tie, kuri iepazīstināja bīskapa un ordeņa ieceltos fogtus ar zemes tiesībām, kas arī liecina, ka dažu lietu izskatīšana atradusies viņu ziņā, bet svarīgākie lēmumi tika pieņemti pēc brīvo karotāju kopīga lēmuma.

Pēc Livonijas krusta kariem brīvo karotāju loma mazinājās un, spriežot fogti, par tiesnešiem aicināja vietējos vecākos.

KOPSAVILKUMS

Lai gan ziņas par nogalinātajiem priesteriem un jaunkristītajiem ticības aizstāvjiem galvenokārt attiecas uz igauņiem un lībiešiem, var secināt, ka Baltijas sentautām, neatkarīgi no tā, kurai valodu saimei – baltu vai Baltijas somu – tās piederēja, šīs tiesības bija līdzīgas. Mums trūkst precīzu ziņu par ordālīju veidu, izņemot plašo dieva tiesas aprakstu Turaidā. Patiesības noskaidrošanas veidi varēja būt atšķirīgi, bet bija kopīga izpratne par dievu kā pēdējo instanci.

Dieva tiesa Turaidā, kura, spriežot pēc apraksta, atbilst ģermāņu un baltu tradīcijām, var kalpot kā papildu arguments lībiešu kultūras saistībai ar ziemeļģermāņu un baltu kultūru.

No hroniku ziņām redzams, ka lēmumu pieņemšana gadījumos, kad nav nepieciešamības vērsties pie dieva, lai noskaidrotu patiesību, gan lībiešiem, gan zemgaļiem Livonijas krusta karu laikā paliek visu tobrīd klātesošo brīvo karotāju ziņā.

48 Švābe, A. Vecākās zemnieku tiesības. Rīga: Latvijas Skolotāju savienība, 1927, 3., 4. lpp.

49 Ibid., 5., 6. lpp.

50 Ibid., 7., 8. lpp.

ANDA SMILTĒNA

Bizantijas tiesību kodeksi un to ietekme Krievijas valstiskuma veidošanā

Byzantine law codes and their influence on the formation of Russian statehood

ATSLĒGVĀRDI:

Bizantija, Bizantijas tiesību recepcija, Ecloga, Trešā Roma, slavofili, pareizticīgā baznīca

KEYWORDS:

The Byzantine Empire, the reception of Byzantine law, Ecloga, the Third Rome, Slavophiles, the Eastern Orthodox Church

Profesors Jānis Lazdiņš ir rakstījis:

“Nezinot valsts tiesību pirmsākumus, nav iespējams zinātniski pamatoti spriest par tiesību pārmantojamību.”¹ “Tiesību vēsture nodrošina izpratni par tiesību ģenēzi un evolūciju, atbildot uz jautājumu, kāpēc tiesības ir tādas, kādas tās ir.”²

Mazliet pārfrāzējot profesoru Lazdiņu, var teikt: tiesību vēsture var izskaidrot, kāpēc valsts, tās tiesības un vieta pasaules vēsturē ir tāda, kāda tā ir. Un vēl vairāk – tiesības ir daļa no katras valsts “kultūras kodola”, kas ļauj saprast, kādi vērtību vēstījumi tiek īstenot caur valsts politiku.

Corpus Iuris Civilis līdz ar universitāšu rašanos Eiropā uz vairākiem gadsimtiem kļuva par Eiropas jurisprudences mugurkaulu, “*tas ir gan tās motors, gan degviela*”. *Corpus Iuris Civilis* apjomīgā materiāla pakāpeniska atklāšana, izprašana, komentēšana

¹ Lazdiņš, J. Tiesu varas pēctecība kā viens no valsts kontinuitātes pamatiem. Jurisprudencei un kultūrai: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi. Latvijas Universitātes 5. starptautiskā zinātniskā konference. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 634. lpp.

² Lazdiņš, J. Priekšvārds. Grām: A. Smiltēna. Deleģētās likumdošanas pirmsākumi Eiropā un Latvijā. Rīga, Latvijas Vēstnesis, 2018, 5. lpp.

un recepcija veido mūsdienu jurisprudences kā zinātnes pamatu un vienlaikus kalpo kā universālas, racionālas un praktiskas ikdienas situācijas risinošas tiesību normas. Eiropas izpratnē tiesības kā zinātne nav iedomājama bez tā mantojuma, ko atstājis šis Bizantijas imperatora Justiniāna laikā veiktais tiesību apkopojums. Reti tiek pieminēts, ka Bizantijas impērija turpināja pastāvēt līdz 1453. gadam un šajos apmēram 1000 gados pēc *Corpus Iuris Civilis* radīšanas Bizantijas impērijā tikai veikti vēl vairāki nozīmīgi tiesību apkopojumi. Lai arī šie kodeksi ir zināmi galvenokārt tiesību vēsturniekiem, kuri par to īpaši interesējas, plašāk juristiem tie nav tuvāk pazīstami, jo Eiropas tiesiskajā kultūrā Bizantijas tiesību recepcijas ietekme nav salīdzināma ar romiešu tiesību ietekmi. Vēl vairāk – Eiropa sevi neuzskata par Bizantijas kultūras pēcteci, savukārt Krievija savu vietu pasaulēs telpā saista ar Bizantijas tradīciju turpināšanu. Šā ļoti lakoniskā pētījuma mērķis ir pārbaudīt hipotēzi, vai pamatots ir uzskats, ka tieši Bizantijas tiesību recepcija Austrumslāvu teritorijās radīja priekšnoteikumus tam, lai Krievijā izveidotos un nostiprinātos ideja par Maskavu kā trešo Romu un Bizantijas impērijas mantinieci.

Bizantijas imperators Justiniāns (Φλάβιος Πέτρος Σαββάτιος Ἰουστινιανός; *Flávios Pétros Sabbátios Ioustinianós; Flavius* (ap 482–565)) labākajiem juristiem uzdeva radīt romiešu tiesību apkopojumu, kas pazīstams kā *Corpus Iuris Civilis*. Lai gan tā saucamā Justiniāna kodeksa apkopšanu veica bizantiešu juristi Triboniāna (Τριβωνιανός (485?–542)) vadībā, kodeksa trīs ievadus, iespējams, uzrakstījis pats imperators, skaidrojot savus nodomus un šā kodeksa mērķus.

Pirmajā kodeksa ievadā Justiniāns norāda:

*“Tās lietas, ko tik daudzi iepriekšējie imperatori pieprasīja labot, bet kas nevienam tā arī neizdevās, Mēs esam nolēmuši tagad izdarīt ar visuvarenā Dieva palīdzību; un revidēt trīs iepriekšējos kodeksus – Gregoriāna, Hermogeniāna un Teodisija, kā arī citus kodeksus, kas stājušies spēkā pēc tam.”*³

Otrajā ievadā Justiniāns skaidro, ka viņš paredz šā kodeksa mūžīgu spēkā esību tiesās, lai uz to varētu atsaukties visi advokāti un citi tiesību zinātāji, *“bet tiem tiek prasīts izmantot vienīgi konstitūcijas, kas ir iekļautas Mūsu kodeksā, un tie, kas uzdrošināsies rīkoties citādi, tiks sodīti par krāpšanas noziegumu”*.⁴

Norūpējies par tiesību avotu daudzveidīgo interpretāciju iespējām, ievadvārdos ceturtajai kodeksa daļai, “Novelēm”, Justiniāns saka:

³ The Code. Concerning the Composition of a New Code. Pieejams: <https://www.uwo.edu/lib/blume-justinian/ajc-edition-2/books/book1/Book%201-ConcerningCode.pdf> [skatīts 05.09.2025.].

⁴ The Code. Second preface. Concerning the Confirmation of the Code of Justinian. Pieejams: <http://legalhistorysources.com/Law508/Roman%20Law/PrefacesJustinianCodex.htm> [skatīts 18.10.2025.].

*“Mēs esam pavēlējuši uzrakstīt to bez jebkādām divdomībām, tāpat kā tas darīts Manās “Institūcijās” un “Digestas”, lai viss, ko Mēs esam apkopojuši, ir skaidrs un saprotams.”*⁵

Tādējādi Justiniāna kodekss kļūst par vienīgo un ekskluzīvo tiesību avotu, kura turpmāka skaidrošana ar ierastajām romiešu tiesību interpretācijas metodēm ir aizliegta. Sods par likumu komentēšanu un tādējādu satura sagrozīšanu bija deportācija, visa īpašuma konfiskācija un paša komentāra iznīcināšana.⁶ Neraugoties uz nozīmību, ko vēlākajos gadsimtos šis tiesību avots ieguva Rietumeiropas universitātēs, VI gadsimta Bizantijas juristu vidū kodekss imperatora iecerēto popularitāti diemžēl nepiedzīvoja tā vienkāršā iemesla dēļ, ka romiešu tiesību kodifikācija bija veikta no oriģinālajiem tekstiem latīņu valodā, bet bizantiešu juristu vairākums lietoja grieķu valodu.⁷ Bizantiešu juristi lasīja un piemēroja kodeksa tulkojumus grieķu valodā. *Corpus Iuris Civilis* ir pēdējais un vislielākais klasisko romiešu tiesību apkopojums latīņu valodā. Visi vēlākie bizantiešu tiesību kodeksi jau tiek rakstīti grieķu valodā.

Pēc tam kad daļas no *Corpus Iuris Civilis* bija pārtulkotas grieķu valodā, gandrīz 200 nākamajos gados Bizantijas juristi imperatoru uzdevumā jaunus tiesību kodeksus vairs neveidoja. Pēc imperatora Justiniāna izcilā tiesību sistematizācijas darba Bizantijas likumdošana un tiesību zinātne līdz VI gadsimta beigām sāka pakāpeniski panīkt. Valsts atbalsts juridiskajai izglītībai beidzās. Viena no problēmām Bizantijas tiesību attīstībā šajā periodā bija tā, ka latīņu valoda, kurā tika sarakstīti Institūcijas, Kodekss un *Digestas*, lielākajai daļai valsts iedzīvotāju jau bija slikti saprotama, ja ne pilnīgi nesaprotama valoda.⁸ Otra problēma bija tā, ka bizantiešu tiesības pamazām atteicās no romiešu tiesībās klasiskā privātautonomijas principa un aizvien vairāk virzījās centralizētas valsts birokrātiskas pārvaldes virzienā,⁹ kā arī tiecās risināt valsts un baznīcas ietekmes jomas. Trešais faktors, kas noteikti ietekmēja jurisprudences kā zinātnes turpmāko attīstību, bija fakts, ka 530. un 540. gadā Vidusjūras reģionā plosījās mēra pandēmija, kuras rezultātā gāja bojā 20–50 procenti attiecīgo reģiona

⁵ The Code. Third preface. Concerning the Amendments of the Code, of Our Lord Justinian, and the Second Edition of the Same. Pieejams: <http://legalhistorysources.com/Law508/Roman%20Law/PrefacesJustinianCodex.htm> [skatīts 18.10.2025.].

⁶ Ryszkowski, K. The Fate of the Roman Law in Eastern Europe since the Death of Justinian the Great until the Fall of Byzantine Empire. In: *Societas et Iurisprudentia*, vol. VIII, issue 3, 2020, pp. 76–92.

⁷ Stein, P. *Roman Law in European History*. Cambridge University Press, 2004, p. 35.

⁸ Lysenko, O. Jekloga 726 g. pamjatnik prava Vizantii jepohi ikonoborcestva i “pravovogo novatorstva». *Vestnik Moskovskogo Universiteta*, ser. 11. Pravo. 2014, No. 3.

⁹ Lipshic, E. Je. *Pravo i sud v Vizantii IV–VII vv.* Leningrad: “Nauka”, 1976, s. 9.

iedzīvotāju.¹⁰ Tādējādi arī Bizantijas teritorijā tiesību lietpratēju skaits strauji samazinājās. Šie faktori veido vairāku iemeslu kopumu, kas, pretēji Justiniāna iecerēm, veicināja nevis klasisko romiešu atdzimšanu Bizantijā, bet gan pakāpenisku lejupslidi.

Grieķu valodā tulkotās romiešu tiesības pamazām sāka attālināties no to pirmatnējā koncepta. Pastāv viedoklis, ka tieši tulkošanas un valodu atšķirības dēļ bizantiešu juristiem varēja paslidēt garām izcilā romiešu jurista Ulpiāna (*Gnaeus Domitius Annianus Ulpianus* (170–228)) koncepts, ka tiesības ir atvasinātas no taisnīguma. Latīņu valodā tā veidojās kā jēdziena *ius* (tiesības) atvasinājums no jēdziena *iustitia* (taisnīgums). Likumu apzīmēšanai latīņu valodā lieto vārdu *lex*, kas skan pavisam atšķirīgi no *ius*. Savukārt grieķu valodā ar vārdu *nomos* apzīmē gan *ius*, gan *lex*.¹¹ Ar laiku dabisko tiesību ideja pamazām izplēnēja. Tādējādi zuda arī izpratne par to, ka tiesības ir atvasinātas tieši no taisnīguma, bet tiesības un likums nav viens un tas pats. Šādi bizantiešu tiesībās radās iespēja ar laiku nostiprināties viedoklim, ka tiesības var būt atvasinātas vai nu no Dieva gribas, vai vienīgi no imperatora gribas. Par to liecina izvērstie imperatoru rakstītie priekšvārdi likumu kopojumiem.

Hronoloģiski nākamā nozīmīgākā tiesību kompilācija pēc *Corpus Iuris Civilis* ir 726. vai 741. gadā izdotā *Ecloga*. Vārds *Ecloga* varētu būt tulkojams kā “Izlase” vai “Izraksti”, un šis likumu kodekss, kas sastāv no 18 nodaļām grieķu valodā, ir sagatavots kā izraksti vai izlase no *Corpus Iuris Civilis*.¹² Šie likumi nav tieši noraksti no *Corpus Iuris Civilis*, jo, kā norāda imperatori Leons III (675–741) un Konstantīns V (718–775), kas šo likumu apstiprinājuši un uzrakstījuši tā ievadu, senās romiešu tiesības ir vienkāršotas un pārskatītas lielākā cilvēkmīlestības virzienā.¹³ Lai arī šī tiesību kompilācija iecerēta kā sekulāri likumi, kas galvenokārt regulē iedzīvotāju ikdienas civiltiesiskās un krimināltiesiskās attiecības, jau šajā likumā spilgti redzams, ka bizantiešu tiesībās atšķirībā no romiešu tiesībām dominējošā reliģija nosaka tiesību mērķus un uzdevumus. Piemēram, par jau piesaukto cilvēkmīlestību *Ecloga* ievadā tiesneši tiek instruēti vienādi likuma priekšā izturēties gan pret bagātiem, gan nabagiem un, kad nabags ar bagāto tiesājas, spriest lietu pēc vislielākās taisnības. Tādējādi tiek uzsvērts, ka Dieva svaidīto imperatoru izdoto likumu priekšā bagātie un nabagie ir vienlīdzīgi tāpat kā Dieva priekšā. Jau VIII gadsimta vidū bizantiešu tiesības sāk pamazām attīstīties citā, hierarhiski organizētas, centralizētas, reliģiski ideoloģiskas valsts virzienā, nevis turpina

10 Sk.: Maas, M. *Age of Justinian*. Cambridge University Press, 2005, p. 134.

11 Šarkič, S. The Influence of Byzantine Law in East Central Europe. In: Sály, P. (ed.) *Lectures on East Central European Legal History* (Second, Enlarged Edition). Miskolc-Budapest: Central European Academic Publishing, 2022, pp. 43–71.

12 Ibid.

13 *Jekloga*. Pamjatniki srednevekovoj istorii narodov central'noj i vostochnoj Evropy. Akademija nauk SSSR, Institut Istorii, 1965, s. 41.

klasisko romiešu tiesību tradīciju. Romiešu tiesībās juristu viedokļi bija ļoti nozīmīgs tiesību avots – ne velti svarīgāko *Corpus Iuris Civilis* daļu, *Digestas*, veido tieši romiešu juristu viedokļi. Bizantiešu tiesībās imperatori pretendē būt par vienīgajiem oficiālajiem tiesību avotiem, par ko liecina ne tikai Justiniāna centieni padarīt savus kodeksus par vienīgo tiesību avotu un aizliegt tiesību interpretāciju, bet arī apjomīgais imperatoru Leona III un Konstantīna V dotais *Ecloga* priekšvārds.

Nākamais lielais bizantiešu tiesību jaunrades periods ir IX gadsimta beigās, kad tiek radīti bizantiešu tiesību avoti *Epanagoge* jeb *Eisagoge* (899), *Procheirion* (872) un visbeidzot apjomīgākā tiesību kompilācija *Basilica* (892). Visiem darbiem kopīgs ir tas, ka laicīgo tiesību saturs joprojām tiek pārņemts no *Corpus Iuris Civilis*, tikai to vienkāršojot un adaptējot atbilstoši laika ritējuma radītajām izmaiņām sabiedrībā. Papildus civilajām un kriminālajām tiesībām šajos tiesību apkopojumos ir arī bizantiešiem raksturīgās valsts un baznīcas administratīvās tiesības.¹⁴ Minēto tiesību kompilāciju vidū nozīmīgāko vietu ieņem *Basilica*, kuras vērtību laikabiedru acīs vairoja tas, ka beidzot bija parādījies visaptverošs, nevis fragmentārs *Corpus Iuris Civilis* kopsavilkums grieķu valodā.¹⁵ *Basilica* bija ļoti apjomīgs kodekss, kas sastāvēja no 60 nodaļām, un tam bija pievienoti paskaidrojoši komentāri.¹⁶ Kopš Justiniāna laikiem Bizantijā nevienam imperatoram nebija izdevies izveidot tik fundamentālu tiesību kodeksu.

Bizantijā, tāpat kā Rietumeiropā, kristīgā baznīca sāka veidot savu pārvaldības struktūru un ar reliģiskiem priekšstatiem ietiecās jomās, kas agrāk skaitījās sekulāras (piemēram, laulība, noziegumi, nodokļi, baznīcas tiesas). Tāpēc arī Bizantijā blakus laicīgajām tiesību kompilācijām un kodeksiem veidojās visai apjomīgs kanonisko tiesību korpus. Nozīmīgākie šādi pareizticīgās baznīcas tiesību apkopojumi ir 50 iedaļu *Nomocanonos* ap VI gadsimta beigām un 14 iedaļu *Nomocanonos* VII gadsimta vidū. Tā kā baznīcām bija jāregulē jautājumi, kas agrāk bija visai sekulāras dabas, arī šo tiesību kompilācijās daudzi elementi tika aizgūti no *Corpus Iuris Civilis*, konkrēto tiesību

¹⁴ Tellegen-Couperus, O. A Short History of Roman Law. London: Routledge, 1990, p. 148; Stein, P. Roman Law in European History. Cambridge University Press, 2004, p. 35; Šarkiĉ, S. The Influence of Byzantine Law in East Central Europe. In: Sárosi, P. (ed.) Lectures on East Central European Legal History (Second, Enlarged Edition). Miskolc-Budapest: Central European Academic Publishing, 2022, pp. 43–71.

¹⁵ Sherman, C. P. The Basilica – a Ninth Century Roman Law Code Which Became First Civil Code of Modern Greece a Thousand Years Later. University of Pennsylvania Law Review, 1918, pp. 363–367.

¹⁶ Tantalos, M. Forms of Suretyship in the Peira in the Light of the Basilica. Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis, 2021, pp. 93–124.

institūtu attiecīgi pielāgojot kristīgās baznīcas doktrīnai.¹⁷ Starp vēlāka perioda nozīmīgiem baznīcas tiesību kopojumiem jāmin *Syntagma Cononum*. Tas ir Mateja Blastaresa (*Matthaios Blastares*, *Ματθαῖος Βλαστάρης* (1240–1360)) sakārtots kanonisks krājums, kas izveidots 1335. gadā, tiesību normas izkārtojot alfabētiskā secībā ar 24 vispārīgām nodaļām un iedalot 303 nosaukumos (gan baznīcas tiesības, gan laicīgās tiesības). Interesanti, ka tiesības tiek sakārtotas nevis pēc institūtiem, bet alfabētiskā secībā pēc panta pirmā burtā.¹⁸

Pastāv arī viedoklis, ka hellēniskā tiesību tradīcija atšķiras no romiešu tradīcijas ar to, ka hellēniskās tiesības ir nesistematizētas un nereflektīvas, tajās nav skaidra tiesību institūtu nodalījuma, šīs tiesības ir sinkrētiski saistītas ar reliģiju un ētiku, bet nav pietiekami no tām atdalītas.¹⁹ Turklāt laicīgās un kanoniskās tiesības, kā arī baznīcas tiesības impērijā bija tik ļoti savstarpēji saistītas, ka bija ārkārtīgi grūti nodalāmas.

*“Lielais Bizantijas sapnis, kas veidojās Bizantijas intelektuāļu prātos, attēloja universālu – visu pasauli aptverošu – kristīgu sabiedrību, ko administratīvi pārvalda imperators un garīgi vada Baznīca.”*²⁰

Citiem vārdiem sakot, bizantiešu tiesībās morāle un reliģija saplūda ar tiesību normām un likumdošanas centrā lika imperatoru, kas nav tipiski klasiskajām I–III gadsimta romiešu tiesībām.

Konstantinopole bija sava laikmeta kultūras, zinātnes un reliģijas centrs. Teritorijās mūsdienu Grieķijā, Bulgārijā, Serbijā un Rumānijā bizantiešu tiesības tika plaši pārņemtas un adaptētas lielākoties vienlaikus ar šo teritoriju oficiālu pāriešanu pareizticībā. Piemēram, *Ecloga* radīja gan daudz oficiālu, gan privātu atvasinājumu un tika tulkota slāvu, arābu un armēņu valodā, iekļaujoties gan kanoniskajās armēņu, gan koptu tiesībās.²¹ Vecākais saglabājies senslāvu juridiskais teksts ir Tautu tiesas likums (*Законъ соудьныхъ людѣмъ*). Tā avots bija *Ecloga*, un tas tika sarakstīts vecajā baznīcslāvu valodā

¹⁷ Šarkič, S. The Influence of Byzantine Law in East Central Europe. In: Sály, P. (ed.) Lectures on East Central European Legal History (Second, Enlarged Edition). Miskolc-Budapest: Central European Academic Publishing, 2022, pp. 43–71.

¹⁸ Gretchen Mulcahy, R. Canon Law in Medieval Russia: The Kormchaia Kniga as a Source of Law. University of London, 2001.

¹⁹ Penskaja, T. M., Tonkov, E. E., Turanin, V. Ju. K voprosu o haraktere recepcii vizantijskogo prava v srednevekovoj Rusi. NOMOTHETIKA: Filosofija. Sociologija. Pravo. 2020, 45 (4): st. 761–774.

²⁰ Ibid.

²¹ Humphreys, M. T. G. Law, Power, and Imperial Ideology in the Iconoclast Era. Published to Oxford Scholarship Online: January, 2015, pp. 680–850.

IX gadsimta beigās vai X gadsimta sākumā un recipēts Morāvijā ap 870.–880. gadu.²² Piecdesmit iedaļu *Nomocanonos* senslāvu valodā pārtulkoja Sv. Metodijs (*Methodius, Μεθόδιος* (815–885)) (tas pats, kas kopā ar Sv. Kirilu radīja glagolisko alfabētu), un šī kompilācija kļuva par baznīcas tiesību pamatu kristietību pieņēmušajās slāvu zemēs. Lielākais IX gadsimta privātais bizantiešu baznīcas tiesību apkopojums *Nomocanonos Photios*, ko piedēvē Konstantinopoles patriarham Potijam (*Photius, Φώτιος* (815–893)), kļuva par baznīcas tiesību pamatbāzi Rutēnijā (mūsdienu Baltkrievijas, Ukrainas teritorija) un Balkānos.²³ *Basilica* Grieķijas teritorijā kā civiltiesību avots kalpoja līdz pat 1946. gadam.²⁴ Tāpat interesants ir fakts, ka Rumānijas teritorijā *Ecloga* bija spēkā esošs likums līdz 1928. gadam.²⁵

Secināms, ka visas Bizantijas laicīgo un kanonisko tiesību kompilācijas un kodeksi lielākā vai mazākā mērā balstījās uz *Corpus Iuris Civilis* esošā tiesību materiāla tālāku apstrādi, īsināšanu, skaidrošanu un papildināšanu, kā arī tulkošanu grieķu valodā. Lai arī šiem likumu kodeksiem nav svarīgu tiesību avotu nozīmes bijušās Rietumromas impērijas teritorijās, tieši pretēja situācija vērojama Balkānu teritorijās un jo sevišķi Austrumslāvu teritorijās, kurās tādi koncepti kā “valsts likums” un “valsts oficiālā reliģija” tika ieviesti un nostiprināti vistiešākajā Bizantijas ietekmē.

Kristietības ienākšana Krievijā visbiežāk tiek datēta ar 988. gadu, kad Kijivas kņazs Vladimirs (*Володимѣръ Свѣтославиць* (958–1015)) pieņēma kristietību un sāka tautas masveida kristīšanu. Šis notikums, kas pazīstams kā Krievzemes kristības, iezīmē kristietības kā valsts reliģijas oficiālo sākumu Kijivas Krievzemē jeb Senajā Krievzemē. Šā notikuma dēļ Vladimiru mēdz dēvēt arī par Svēto Vladimiru. Kristietības ienākšana Krievzemē radīja īstu tiesisko apvērsumu, jo radās pavisam jauna, liela sadzīves joma, kurā bija nepieciešama tiesiskā regulācija.²⁶ Slāvu izcelsmes pētnieku, jo sevišķi krievu

²² Šarkiġ, S. The Influence of Byzantine Law in East Central Europe. In: Sáro, P. (ed.) Lectures on East Central European Legal History (Second, Enlarged Edition). Miskolc-Budapest: Central European Academic Publishing, 2022, pp. 43–71.

²³ Ryszkowski, K. The Fate of the Roman Law in Eastern Europe since the Death of Justinian the Great until the Fall of Byzantine Empire. *Societas et Iurisprudentia*, 2020, vol. VIII, issue 3, 2020, pp. 76–92.

²⁴ Sherman, C. P. The Basilica – a Ninth Century Roman Law Code Which Became First Civil Code of Modern Greece a Thousand Years Later. *University of Pennsylvania Law Review*, 1918, pp. 363–367.

²⁵ Humphreys, M. T. G. Law, Power, and Imperial Ideology in the Iconoclast Era. Published to Oxford Scholarship Online: January, 2015, pp. 680–850.

²⁶ Kravchenko, A. V. Vlijanie Vizantijskih pravovyh norm na juridicheskie pamjatniki Drevnej Rusi. *Filosofija prava*, 2014, No. 5(66).

pētnieku, vidū jautājums par Bizantijas tiesībām un to saistību ar Krievijas tiesībām ir nemainīgi aktuāls un detalizēti pētīts jautājums.²⁷

Viens no pirmajiem senkrievu tiesību pieminējumiem ir IX vai X gadsimta Svētā Vladimira ustavs (*Устав святого князя Владимира*). Tiek uzskatīts, ka starp Bizantijas *Nomokanonu* un Vladimira ustavu tomēr pastāv ievērojamas tiesiskā regulējuma atšķirības, jo pārņemtas ir tikai bizantiešu kanoniskās tiesību normas, taču tiesību normas, kas regulēja baznīcas civiltiesisko darbību, ir lokālas izcelsmes. Piemēram, no bizantiešu kanoniskajām tiesībām pilnībā pārņemta norma, ka baznīcai jāuzrauga tirdzniecības mēri un svāri; tas pats attiecas uz baznīcas tiesu darbības reglamentēšanu. Tāpat no bizantiešu tiesībām pārņemts baznīcas tiesu jurisdikcijas modelis.²⁸ Senkrievu pirmos likumu krājumus, piemēram, Krievu tiesa jeb *Русская Правда*, kā arī jau pieminēto Vladimira ustavu, pētnieki ir ļoti detalizēti analizējuši un vērtējuši to tiesību normu sasaisti ar konkrētiem Bizantijas tiesību avotiem, visvairāk tieši *Ecloga*. Piemēram, identificēts, kuras Krievu tiesas normas par bāreņu un atraitņu aizsardzību ir pārņemtas no *Ecloga* II grāmatas.²⁹ Tas pats attiecas arī uz tiesību normām, kas paredz kriminālatbildību par reliģiska rakstura noziegumu izdarīšanu, ķecerību, homoseksuālām attiecībām u. c. noziegumiem, kas par tādiem kļūst līdz ar pareizticības pieņemšanu par oficiālo reliģiju. Tomēr vadošais viedoklis ir tāds, ka senkrievu tiesībās *Ecloga* un citu Bizantijas likumu kodeksu normas ir pārņemtas tikai daļēji, pastarpināti un reizēm ievērojami lokalizējot. Turpretī baznīcas tiesību recepcijā aina ir pavisam pretēja – pastāv uzskats,

27 Sk. piemēram: *Lipshic, E. Je.* Pravo i sud v Vizantii IV–VII vv. Leningrad: “Nauka”, 1976.; *Jekloga. Pamjatniki srednevekovoj istorii narodov central'noj i vostochnoj Evropy.* Akademija nauk SSSR, Institut Istorii, 1965; *Kravchenko, A. V.* Vlijanie Vizantijskih pravovyh norm na juridicheskie pamjatniki Drevnej Rusi. *Filosofija prava*, 2014, No. 5(66); *Penskaja, T. M., Tonkov, E. E., Turanin, V. Ju.* K voprosu o harakte recepcii vizantijskogo prava v srednevekovoj Rusi. *NOMOTHETIKA: Filosofija. Sociologija. Pravo.* 2020, 45 (4): 761–774; *Chemerinskaja, V.* Vlijanie Vizantijskogo prava na Drevnerusskoe i Rossijskoe zakonodatel'stvo x–xvii vv. (opyt sravnitel'nogo analiza). Avtoreferat dissertacii na soiskanie uchenoj stepeni kandidata juridicheskikh nauk, Moskva, 2004; *Shhapov, Ja. N.* Recepcija sbornikov Vizantijskogo prava v srednevekovykh Balkanskih gosudarstvakh. *Vizantijskij vremennik*, 1976, t. 37; *Milov, L. V.* Vizantijskaja Jekloga i Prostrannaja russkaja Pravda (problemy recepcii). *Drevnee pravo.* 1998, No. 3, st. P 3–119.

28 *Kravchenko, A. V.* Vlijanie Vizantijskih pravovyh norm na juridicheskie pamjatniki Drevnej Rusi. *Filosofija prava*, 2014, 5(66).

29 *Chemerinskaja, V.* Vlijanie Vizantijskogo prava na Drevnerusskoe i Rossijskoe zakonodatel'stvo x–xvii vv. (opyt sravnitel'nogo analiza). Avtoreferat dissertacii na soiskanie uchenoj stepeni kandidata juridicheskikh nauk, Moskva, 2004.

ka Krievzemē tika pārņemts Bizantijas baznīcas modelis un tas galu galā ietekmēja arī to, kāds veidojās Krievzemes valsts modelis.³⁰

Viens no nozīmīgākajiem X gadsimta Krievzemes tiesību avotiem ir baznīcas tiesību apkopojums Kormčaja kniga (*Кормчая книга*). Kormčaja kniga bija atrodamī gan hronoloģiski sakārtoti baznīcas kanoni, gan saīsināti Bizantijas civiltiesību likumi. Šā iemesla dēļ Kormčaja kniga var uzskatīt gan par centrālo viduslaiku Krievzemes kanonisko krājumu, gan par centrālo Krievzemes civiltiesību krājumu.³¹ Ir izpētīts, ka Kormčaja kniga Krievzemē iedibina Bizantijas pareizticīgās baznīcas modeli. Pastāv viedoklis, ka tieši Kormčaja kniga aizsāk tādu izpratni par attiecībām starp valsti un baznīcu, kas

*“balstījās uz bizantiešu ideju par symphonia – abām jurisdikcijām bija jādarbības pilnīgā saskaņā vienai ar otru. [...] Krievijas kanonisko tiesību sistēma, kas balstīta uz šo bizantiešu modeli, nodrošināja konstitūciju attiecībām starp baznīcu un valsti”.*³²

Bizantija nepazīna laicīgās varas un baznīcas varas konfrontāciju, kā to piedzīvoja Rietumeiropa investitūras strīda laikā. Konceptu par valsts un baznīcas saskaņu, *symp-honia*, mantoja arī Krievzeme, un tam ir ļoti tālejošas sekas Krievijas valsts iekšpolitisko un ārpolitisko koncepciju evolūcijā.

1453. gada 29. maijā Konstantinopoli iekaroja turku Osmaņu impērija. Bizantijas impērija beidza pastāvēt. Tā kā Konstantinopoli mēdza saukt par otro Romu un bizantieši sevi dēvēja par romiešiem, līdz ar Konstantinopoles krišanu musulmaņu rokās beidza pastāvēt vairākus tūkstošus ilgā Romas impērijas tiešā pēctecība.

1472. gadā pēdējā Bizantijas imperatora Konstantīna XI brāļa meita Sofija Palaiologina (*Sophia Fominichna Palaiologina*, *София Фоминична Палеолог* (1449–1503)) tika izprecināta Maskavas lielkņazam Ivanam III (*Иван III Васильевич* (1440–1503)). Šīm laulībām bija būtiska simboliska nozīme, jo Ivans III sāka oficiāli sevi dēvēt par caru (tādējādi atsaucoties uz Bizantijas impērijas mantojumu) un lietot Bizantijas simbolu – divgalvaino ērgli.³³

30 Penskaya, T. M., Tonkov, E. E., Turanin, V. Yu. On the Question of the Nature of the Reception of Byzantine Law in Medieval Russia. *NOMOTHETIKA: Philosophy. Sociology. Law series*, 45(4), 2020, pp. 761–774.

31 Gretchen Mulcahy, R. Canon Law in Medieval Russia: The Kormchaia Kniga as a Source of Law. University of London, 2001.

32 Ibid., p. 198.

33 Sagała, M. Misja Władcy Trzeciego Rzymu w Posłaniu do Wielkiego Księcia Wasyla III. *Orientalia Christiana Cracoviensia*, 2019.

Faktam, ka Bizantijas princese ieprecējusies Maskavā, bija tālejoša nozīme arī politiskajā un diplomātiskajā līmenī. Šo laulību ietekme sniedzās tālāk par jaunu attiecību nodibināšanu, kā to parasti sagaida no monarhu laulībām. Tās noteica Bizantijas mantojuma nostiprināšanos Maskavā. Ar Sofijas Palaiologinas ierašanos Maskava vairs nebalstīja savu bizantisko mantojumu tikai liturģiskajā, reliģiskajā un kultūras tradīcijā, bet saskatīja tam arī tiešus dinastijas pamatus. Tās pavēra durvis centrālas valsts izveidei, kas tika veidota pēc Bizantijas impērijas parauga.³⁴

Pēc tam kad Romas pāvestam neizdevās organizēt krustakaru Konstantinopoles atgūšanai un tapa skaidrs, ka Konstantinopole paliks musulmaņu varā, aktuāls kļuva jautājums, kura valsts pārņems Bizantijas vadošo lomu pareizticīgās baznīcas aizsardzībai un nostiprināšanai. Mūks, igumens, Filofejs (Филофей (1465–1542)) no Pleskavas klostera vēstulēs Pleskavas lieldiakonam M. G. Misuram Munehinam un Maskavas lielkņazam Vasilijam III (Василий III Иванович (1505–1533)) izklāstīja Maskavas kā trešās Romas koncepciju.³⁵ Visticamāk Filofejs pirmo reizi izteica šo ideju vēstulē, kas rakstīta kādam lielkņaza ierēdnim ap 1523./1524. gadu. Vairākumā saglabāto kopiju šīs vēstules izšķirošā un bieži citētā daļa skan šādi:

“Tāpēc apzinies, Dieva un Kristus mīlotāj, ka visas kristīgās impērijas ir beigušās un ir apvienotas mūsu suverēnā vienotajā impērijā saskaņā ar pravietojumu grāmatām, un šī ir Krievijas impērija: jo divas Romas ir kritušas un trešā pastāv, un ceturtais nebūs.”³⁶

Mūsdienu pētnieki lielākoties ir vienisprātis, ka ģeopolitisks konteksts, kādā varēja tapt trešās Romas koncepts, ir tāds, ka pēc Konstantinopoles krišanas 1453. gadā tikai viena konkrēta valsts spēja pārņemt vadību pareizticīgajā pasaulē. Lielāko daļu Bulgārijas, Serbijas un Rumānijas teritoriju turki jau bija iekarojuši tāpat kā Bizantiju. Kijivas metropole nonāca Polijas un Lietuvas Romas katoļu valdnieku varā. Palika

34 Garzaniti, M. Humanism, the Renaissance and Russian Culture between the 15th and 17th Centuries: Preliminary Thoughts. In: Essays on the Spread of Humanistic and Renaissance Literary Civilization in the Slavic World (15th–17th Century), Siedina, G. (ed.). Firenze University Press, 45, 2020, pp. 17–35.

35 Klimenko, A. N., Yurtaev, V. I. The “Moscow as the Third Rome” Concept: Its Nature and Interpretations since the 19th to Early 21st Centuries. Geopolítica(s). Revista de estudios sobre espacio y poder, vol. 9, núm. 2, 2018, 231–251.

36 Marshall, T. P. Moscow, the Third Rome: The Origins and Transformations of a Pivotal Moment, The National Council for Soviet and East European Research, 1997. Pieejams: <https://www.almendron.com/tribuna/wp-content/uploads/2018/11/1997-811-25-poe.pdf> [skatīts 10.06.2025.]. Svarīgi piebilst, ka Filofeja teksts ir rakstīts senkrievu baznīcas valodā un tulkojums ir tikai aptuvenš. Filofeja iecerētā domā, lietotie juridiskie termini var līdz galam nesakrist ar mūsdienu izpratni par, piemēram, jēdzienu “impērija”.

tikai Maskava.³⁷ Vairākums mūsdienu pētnieku var vienoties par šādiem diviem secinājumiem: 1) Filofejs, rakstot par Maskavu kā trešo Romu, bija domājis tikai (vai arī pamatā) nevis laicīgo impēriju, bet gan garīgo dimensiju – pareizticīgās baznīcas izplatību pasaulē; 2) Filofeja ideja tika no jauna atklāta tikai XIX gadsimta vidū; tas nozīmē, ka XVI gadsimtā un tam sekojošajos gadsimtos Filofeja doma bija maz pazīstama un viņš netika uzskatīts par kādas imperiālistiskās vai mesiāniskās idejas pamatlicēju.³⁸ Trešā Roma ir domāta “*nevis kā valstiski politiska vienība, bet gan garīga kristīga valstība*”. Svētnieks Filofejs, sekojot kristīgajai doktrīnai, uzskatīja, ka to nedrīkst iznīcināt, kamēr vien pastāv pasaule.³⁹

*“Acīmredzot Filofejs uzskatīja, ka pēc Bizantijas impērijas krišanas atbildība par pareizticības pastāvēšanu, tās uzskatiem un vērtībām pilnībā nonāca Krievijas (toreizējās Maskavas lielkņazistes) pārziņā. Trešā Roma Pleskavas klostera vecākajam nav pilsēta, bet gan “mūsu suverēna ķeizarvalsts”, Maskava, Krievija kopumā kā garīga telpa, kas aptver pareizticīgo baznīcu un tās bērnus – krievu tautu, kuras ticība atšķiras no musulmaņu un katoļu-latīņu ticības.”*⁴⁰

Maskavā nebija nekonfesionālas kultūras, tāpēc pirmskristietības romiešu idejas ietvars Krievijas zemē zaudēja savu sākotnējo nozīmi. Krievijā pastāvēja tikai garīgā literatūra, kurā nebija vietas ne filozofiskiem traktātiem, ne kodificētām tiesībām, un pat lietišķajai un administratīvajai sarakstei bija ļoti ierobežota ietekme līdz pat viduslaiku

37 Sagała, M. Misja Władcy Trzeciego Rzymu w Posłaniu do Wielkiego Księcia Wasyla III. *Orientalia Christiana Cracoviensia*, 2019.

38 Sk. piemēram: Klimentko, A. N., Yurtaev, V. I. The “Moscow as the Third Rome” Concept: Its Nature and Interpretations since the 19th to Early 21st Centuries. *Geopolítica(s). Revista de estudios sobre espacio y poder*, vol. 9, núm. 2, 2018, 231–251; Sagała, M. Misja Władcy Trzeciego Rzymu w Posłaniu do Wielkiego Księcia Wasyla III. *Orientalia Christiana Cracoviensia*, 2019; Dmitriev, M. B., Gur'janova, N. S., Bulanin, D. M., Sirenov, A. V., Korenevskij, A. V. Teorija “Moskva – Tretji Rim: Teksty i Konteksty”. *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, 2023, 2(34), ijul'–dekabr'. Pieejams: <https://slavica-petropolitana.spbu.ru/images/2023-2/05-Moscow-Third-Pome-discussion.pdf> [skatīts 11.10.2025.]; Stefanovich, P. The Place of Rus' / Russia in the Eschatological Concepts in Muscovite State of the late 16th–mid-17th Centuries. In: *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, 2023.

39 Dmitriev, M. V., Gur'janova, N. S., Bulanin, D. M., Sirenov, A. V., Korenevskij, A. V. Teorija “Moskva – Tretji Rim”, Teksty i Konteksty. *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, 2023, 2(34), ijul'–dekabr'. Pieejams: <https://slavica-petropolitana.spbu.ru/images/2023-2/05-Moscow-Third-Pome-discussion.pdf> [skatīts 11.10.2025.].

40 Klimentko, A. N., Yurtaev, V. I. The “Moscow as the Third Rome” Concept: Its Nature and Interpretations since the 19th to Early 21st Centuries. *Geopolítica(s). Revista de estudios sobre espacio y poder*, vol. 9, núm. 2, 2018, pp. 231–251.

beigām.⁴¹ Bizantijas askētiskā kultūras tradīcija, kas Krievijā nostiprinājās tās kristianizācijas sākumā, neizbēgami izraisīja to, ka krievu grāmatniecība un literatūra, itāļu pētnieces D. Pikio (*Daniella Piccio*) vārdiem runājot,

*“pārņēma tikai vienu savas (bizantiešu kultūras) attīstības fāzi, it kā atraujot tā laika Bizantiju no senatnes stumbra. Krievu intelektuāļi pievērsās grieķu tradīcijai nevis pēc kādām specifiskām tehniskām zināšanām, praktiskām zināšanām, bet gan lai apgūtu gudrību absolūtā nozīmē, tas ir, Patiesību, ko nesniedz cilvēku zinātne, bet gan dievišķā Atklāsme”.*⁴²

Krievijas intelektuālajā vidē nav intereses par romiešu pagānisko kultūru, bet intelektuālie centieni koncentrējas tikai uz romiešu un bizantiešu kristīgo kultūru.

XX gadsimta krievu publicists un filozofs Nikolajs Berdjajevs (*Никола́й Алекса́ндрович Бердя́ев* (1874–1948)) situāciju raksturo šādi:

*“Krievu mesianiskās apziņas vēsturē ļoti liela loma ir Filofeja vēsturiski filozofiskajai idejai par Maskavu kā trešo Romu. [...] Krievijas reliģiskais aicinājums, īpašais aicinājums, ir saistīts ar Krievu valsts lielumu un varenību, ar krievu cara īpašo nozīmi. Imperiālistiskais kārdinājums iekļaujas mesianiskajā apziņā.”*⁴³

Retrospektīvi atskatoties uz Krievijas attīstības vēsturi no XVI gadsimta līdz XX gadsimtam, var tikai konstatēt faktu, ka šajos gadsimtos Krievija izauga par lielāko valsti uz pasaules kartes, un šī valsts bija impērija, kuras centrā bija ar absolūtu varu apveltīts cars patvaldnieks. Krievija kļuva par milzīgu impēriju, kuras centrā bija pareizticīgais cars, un pareizticība izplatījās visos impērijas nostūros.

Amerikāņu vēsturnieks patvaldnieka lomu tautas acīs raksturo šādi:

“Krievu zemnieki lādēja visus zemes īpašniekus, policiju, vietējos varas nesējus un darbiniekus. Bet – nekad ne caru. Cars, kurš dzīvoja kaut kur tuvāk debesīm nekā zemei, nedarīja neko nepareizu. Viņš bija “cara tētiņš”, krievu tautas tēvs, un viņš nezināja, kādas ciešanas tautai jāpārdzīvo. Kāds krievu sakāmvārds skan: Dievs augstu, cars tālu. Ja vien mēs varētu tikt līdz caram un tam visu izstāstīt, mūsu

⁴¹ Dmitriev, M. V., Gur'janova, N. S., Bulanin, D. M., Sirenov, A. V., Korenevskij, A. V. Teorija “Moskva – Tretji Rim”, Teksty i Konteksty. Studia Slavica et Balcanica Petropolitana, 2023, 2(34), ijuļ'–dekabr'. Pieejams: <https://slavica-petropolitana.spbu.ru/images/2023-2/05-Moscow-Third-Pome-discussion.pdf> [skatīts 11.10.2025.].

⁴² Pikkio, D. Drevnerusskaja literatura. Jazyki slavjanskoj kul'tury. 2002, 352 s.; citēts pēc Penskaja, T. M., Tonkov, E. E., Turanin, V. Ju. K voprosu o haraktere recepcii vizantijskogo prava v srednevekovoj Rusi. NOMOTHETIKA: Filosofija. Sociologija. Pravo. 45(4), 2020, st. 761–774.

⁴³ Berdjajev, N. Ruskaja ideja. Moskva: AST, 1999, s. 13.

*bēdām būtu gals – šādu domu neskaitāmās variācijās atkārtoti simtiem krievu teiku.*⁴⁴

Krievijas teritorijai plešoties plašumā, to neizbēgami sāka skart Romas katoļu un protestantu valstis Eiropā, kuras bija devušas pa pilnīgi citu sabiedrības attīstības ceļu gan valsts un baznīcas attiecībās, gan ekonomikas struktūrā, gan tehnoloģiskajā attīstībā, gan politiskajā filozofijā, gan kultūrā un mākslā. Šo atšķirību uzskaitījumu varētu vēl turpināt. Saskarsmē ar Eiropas civilizāciju Krievijai bija jāatrod skaidrojums savai vietai un savai nozīmei pasaulē. Tieši pēc Pētera I (*Пётр I Алексеевич* (1672–1725)) mēģinājumiem “civilizēt un eiropēizēt” Krieviju radās krasa nepieciešamība vai nu mēģināt panākt un noķert Eiropu pa to pašu attīstības ceļu, kādu bija gājusi Rietumeiropa pēc Romas impērijas sadalīšanās, vai rast pamatojumu tam, kāpēc Krievija ir unikāla, īpaša un tai nav jālīdzinās ne Eiropai, ne arī kādam citam paraugam pasaules valstu vidū. XIX gadsimta pirmajā pusē ideja par Krieviju kā valsti, kas koncentrējas nevis uz materiālajiem labumiem un ārēju spožumu, bet gan kā valsti, kas seko tikai un vienīgi patiesām vērtībām un dziļam garīgumam, sāka iegūt savu pašreizējo “noformējumu”.

Redzamākā šāda intelektuālā kustība Krievijā bija slavofili. Slavofilu kustība izveidojās XIX gadsimta 30. gados no vācu filozofijas studentu aprindām, kurus ļoti iedvesmoja Frīdriha Šellinga (*Friedrich Wilhelm Joseph Schelling* (1775–1854)) idejas. Intelektuālās kustības centrs bija Maskavā un piesaistīja turīgus, labi izglītus un daudz ceļojošus vecās aristokrātijas pārstāvjus. Starp tās vadītājiem bija Aleksejs Homjakovs (*Алексей Степанович Хомяков* (1804–1860)), brāļi Konstantīns un Ivans Aksakovi (*Константи́н Серге́евич Акса́ков* (1817–1860); *Ива́н Серге́евич Акса́ков* (1823–1886)), brāļi Ivans un Pjotrs Kirejevski (*Ива́н Васи́льевич Кире́евский* (1806–1856); *Пётр Васи́льевич Кире́евский* (1808–1856)), kā arī Jurijs Samarins (*Ю́рий Фёдорович Самарин* (1819–1876)). Viņu individuālās intereses aptvēra plašu tēmu loku, tostarp filozofiju, vēsturi, teoloģiju, filoloģiju un folkloru. Taču viņi visi secināja, ka Krievijai nevajadzētu izmantot Rietumeiropu kā modeli savai attīstībai un modernizācijai, bet gan sekot kursam, ko nosaka tās raksturs un vēsture. Slavofili uzskatīja krievu zemnieku sādžu par nesagrozītu kristīgās kopienas modeli. Slavofili uzskatīja, ka autokrātiskā valdības forma ir ļoti piemērota garīgi vienotai tautai. Uzskatot Krieviju par potenciāli spējīgu attīstīties saskaņā ar “*kristīgās kopienas modeli, slavofili arī uzskatīja, ka pēc šādas sabiedrības izveidošanas Krievijas pienākums būs atdzīvināt Rietumus, no jauna ieviešot tur garīgās vērtības, lai aizstātu racionālismu, materiālismu un individuālismu*”⁴⁵.

⁴⁴ Masijs, R. K. Nikolajs un Aleksandra. Rīga: Avots, 1994, 20. lpp.

⁴⁵ Chapter Slavophiles: Britannica. Pieejams: <https://www.britannica.com/topic/Slavophile> [skatīts 11.10.2025.].

Jau pieminētais Ivans Kirjevskis raksta:

*“Pareizticīgo baznīcas tēvu mācība sasniedza Krieviju, tā teikt, līdz ar kristīgo baznīcu zvanu pirmajiem skaņām. Tieši viņu vadībā veidojās patiesais krievu prāts, kas ir krievu dzīves pamatā. Plašā Krievijas zeme, pat sadalīta sikās kņazistēs, joprojām apzinājās sevi kā vienotu dzīvu organismu. Tās smaguma centrs nebija tik daudz kopīgajā valodā, cik kopīgajā pārliecībā, kas izrietēja no kopīgas ticības Baznīcas mācībai.”*⁴⁶

Kā jau minēts, slavofili pretstatīja krievu patieso un dziļi garīgo pasaules skatījumu Rietumeiropas intelektuālajai kultūrai, kura XIX gadsimtā sākumā balstījās uz racionālu, “vēsu” prātu un sekulāra rakstura filozofiju:

*“Tikai dažus krievus, un arī tos tikai uz brīdi, fascinēja šīs mulķīgās sistēmas virspusējais mirdzums; viņus maldināja šis mākslīgais skaistums, kas bija sapuvis līdz pašiem pamatiem. Taču lielākā daļa cilvēku, kas sekoja Rietumu domāšanas parādībām, apzinājās Rietumu civilizācijas nepilnības un pievērsa uzmanību tiem kultūras principiem, kurus Rietumi nebija novērtējuši, kuri savulaik bija veidojuši krievu dzīves pamatu un kurus joprojām var atrast, neraugoties uz Eiropas ietekmi.”*⁴⁷

Viens no ietekmīgākajiem slavofiliem Vladimirs Solovjovs (Владимир Сергеевич Соловьёв (1853–1900)) citu slavofiliem raksturīgu uzskatu vidū bija pazīstams arī ar ideju par tā saucamo pasaules monarhiju. Sacerējumu “Pasaules monarhija” viņš iesāk ar vārdiem:

*“Cilvēce, lai arī sadalīta daudzās atsvešinātās un karojošās ciltīs un tautās, nekad nav zaudējusi apziņu par savu iekšējo vienotību un vēlmi īstenot šo vienotību tautāmā veidā. Viens no veidiem, kā sasniegt šo mērķi, vēsturiski ir bijusi pasaules monarhija, tas ir, pēc iespējas lielāka skaita (ideālā gadījumā visu) tautu apvienošana (sākotnēji ar iekarošanas palīdzību) zem kopīgas monarhiskas varas, lai nodibinātu mieru un likumīgu kārtību pēc iespējas plašākās robežās (ideālā gadījumā visā pasaulē).”*⁴⁸

⁴⁶ Kireyevsky, I. On the Nature of European Culture and on Its Relationship to Russian Culture. Pieejams: <https://www.themontrealreview.com/2009/European-Culture-Russian-Slavophile-Culture.php> [skatīts 12.10.2025.].

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Solov'ev, V. S. Vsemirnaja monarhija. Pieejams: http://az.lib.ru/s/solowxew_wladimir_sergeewich/text_1892_vsemirnaya_monarhia.shtml [skatīts 25.09.2025.].

Šī ideja bija auglīga slavofilu vidē un radās kā abstrakcija, kas nenosauca vārdā, kuras valstis būtu jāapvieno un kurā valstī jāinkorporē. Tomēr pamazām šī ideja ieguva konkretizāciju, piemēram, slavofila un arī dzejnieka Fjodora Tjučeva (Фёдор Иванович Тютчев (1803–1873)) politiskajos traktātos.

Var pieņemt, ka Fjodora Tjučeva centrālā politiskā ideja ir tā, ka Eiropa nenozīmē tikai Rietumeiropu. Arī Krievija ir Eiropa, tikai autentiskāka un īstāka. Tjučevs uzskatīja, ka Rietumus gadsimtiem ilgi ir veidojušas kļūdas, egoisms un alkatība. Rietumu tautām bija tikai viena Eiropa – Rietumeiropa. Bet vienmēr ir bijusi arī cita Eiropa – slāviskie Austrumi ar Krieviju kā tās garīgo centru. Viņš aicināja savus Rietumu lasītājus no jauna atklāt Krieviju kā aizmirsto Austrumu impēriju – joprojām dzīvo un likumīgo vecā kristīgā “ķeizara” pēcteci. Viņš apgalvoja, ka Krievijas cars atšķirībā no sašķeltajiem un revolūciju satriektajiem Rietumu monarhiem ir vienīgais suverēns, kas palicis uz zemes, ar savu “varas principu”, ko sankcionējusi un apstiprinājusi pati senā Austrumu baznīca un seno kristīgo tradīciju glabātāja.⁴⁹

Nelielajā 1850. gadā Parīzē publicētajā darbā “Krievija un Rietumi”, kurā attēlota Krievija, kas pasaules garīgajā telpā pretstāv viltus kristietībai un apgaismības idejām, viņš raksta:

*“Šie divi spēki šodien stāv viens otram pretī, un rīt, iespējams, tie sadursies. Starp tiem nav iespējami nekādi izlīgumi vai vienošanās. Viena dzīvība nozīmē otra nāvi. Viņu cīņas iznākums, lielākā cīņa, kādu pasaule jebkad ir pieredzējusi, noteiks visu cilvēces politisko un reliģisko nākotni nākamajos gadsimtos.”*⁵⁰

Lai gan pats Tjučeva traktāts tieši nerunā par Eiropas “iestāšanos” Krievijas impērijā, nepabeigtā traktāta “Krievija un Rietumi” ar roku rakstītajos melnrakstos atrodas šādas pārdomas: “...*Austrijas uzņemšana ir ne tikai nepieciešama Krievijas kā slāvu impērijas papildinājums, bet arī Vācijas un Itālijas, divu impērijas valstu, pakļaušana tai [Krievijai].*”⁵¹

XIX gadsimta vidū Krievijas intelektuālajā aprindās radās kustība, kas izveidoja ideju par Krievijas īpašo nozīmi un īpašo misiju visas pasaules vēsturē. Slavofilu veidotajam Krievijas konceptam raksturīgi šādi elementi: 1) Krievija ir Bizantijas impērijas garīgā mantiniece; 2) Krievijas sabiedrību raksturo pirmatnējas, patiesi garīgi dziļas

⁴⁹ Tsonchev, T. S. Russia and the West: Fyodor Tyutchev on Russian Exceptionalism. The Montréal Review, September 2018. Pieejams: <https://www.themontrealreview.com/2009/Russia-and-the-West-Fyodor-Tyutchev-on-Russian-Exceptionalism.php> [skatīts 15.09.2025.].

⁵⁰ Evlampiev, I. The Idea of a World Empire of Culture in the Views of V. S. Solovyov and in the Russian Socio-political Consciousness of the XIX century. Solov'evskie issledovaniya, 2023.

⁵¹ Ibid.

un neizmainītas kristietības praktizēšana; 3) Krievijas tautai, pretēji rietumeiropiešiem, nav svarīga sekulāri materiālistiskā sadzīves puse un sekulāra rakstura inteliģence; 3) Krievija visās tās politiski kulturālajās un sadzīves izpausmēs ir atšķirīga no Rietumeiropas, kura novērsusies no patiesajām vērtībām, un tas piešķir Krievijai morālu pārkāpumu par citām valstīm; 4) Krievijas unikālā autentiskuma un patieso kristietības tradīciju saglabāšana dod Krievijai milzīgu potenciālu inkorporēt sevī citas valstis un zemes, lai arī tās atgūtu (Rietumeiropa) vai iegūtu (pārējā pasaule) patiesās vērtībās balstītu valstiskumu. Apkopojot minētos secinājumus, vēlreiz var citēt Nikolaju Berdjajevu, ka tādējādi “*imperiālistiskais kārdinājums iekļaujas mesiāniskajā apziņā*”.

Atsevišķa liela pētījuma vērts būtu jautājums par to, kā šī mesiāniski imperiālistiskā ideja tika transformēta pēc 1917. gada sociālistiskās revolūcijas, kad Maskava kļuva par centru, zem kura virsvadības tika aicināti apvienoties visas pasaules proletārieši.⁵² Iespējams, tieši XX gadsimtā kā nekad agrāk Krievija bija vistuvāk Vladimira Solovjova iezīmētajam mērķim izveidot pasaules monarhiju vienas impērijas ietvarā.

Arī mūsdienu Krievijas ārpolitiskā doktrīna pamatā turpina iesākto naratīvu par Krievijas kā unikālas civilizācijas īpašo vietu pasaules notikumu epicentrā. Ideja, ka Krievija ir vieta, valsts, tauta vai pat civilizācija, kas pārstāv “īsto Eiropu”, kļuva ievērojama Krievijas politiskajā diskursā un ideoloģijas radīšanā šajā tūkstošgadē. “Īstā Eiropa” šajā kontekstā galvenokārt nozīmē antiliberālu vai neliberālu Eiropu, kas aizstāv tā sauktās kristīgās “tradicionālās vērtības”.⁵³ Lai gan daudzi Krievijas likumi paši par sevi tieši neatsaucas uz Rietumiem, pastāv diskurss, kas tos raksturo kā aizstāvēšanos pret Rietumeiropas viltus “tradicionālajām vērtībām”. Bieži minēts piemērs šajā ziņā ir Putina runa Valdaja klubā 2013. gadā, kurā viņš apsūdzēja Rietumus savu sakņu nodevībā. Šajā diskursā “Eiropa” un “Rietumi” nav viens un tas pats, savukārt Krievija tiek attēlota kā “antirietumu Eiropas civilizācija”.⁵⁴

2020. gadā Krievija papildināja savu Konstitūciju ar 67.¹ pantu, kura pirmās trīs daļas skan šādi:⁵⁵

52 “Пролетарии всех стран, соединяйтесь!” bija oficiālais PSRS sauklis, kas visās PSRS republiku valodās bija rakstīts PSRS ģerbonī.

53 Mjør, K. J. Russia – the “True Europe” or a “Unique Civilization”? Towards a Genealogy of two Post-Soviet Ideas. SCANDO-SLAVICA, vol. 70, No. 1, 2024, pp. 147–164. Pieejams: <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/00806765.2024.2317365?needAccess=true> [skatīts 11.10.2025.].

54 Ibid.

55 Constitution of the Russian Federation (12.12.1993). Pieejams: <https://constitution.garant.ru/english/> [skatīts 11.10.2025.].

- “1. Krievijas Federācija savā teritorijā ir PSRS tiesību pārņēmēja, kā arī PSRS tiesību pārņēmēja (pēctecības valsts) attiecībā uz dalību starptautiskajās organizācijās, to struktūrvienībās, dalību starptautiskajos līgumos, kā arī attiecībā uz PSRS saistībām un aktīviem, ko paredz PSRS starptautiskie līgumi ārpus Krievijas Federācijas teritorijas.
2. Apvienota tūkstošgadīgā vēsturē, Krievijas Federācija, sargājot senču piemiņu, kuri mums nodevuši ideālus un ticību Dievam, kā arī Krievijas valsts attīstības nepārtrauktību, atzīst valsts vēsturiski nodibināto vienotību.
3. Krievijas Federācija godina Tēvzemes aizstāvju piemiņu un nodrošina vēsturiskās patiesības aizsardzību. Ir aizliegts noniecināt tautas varonīgo darbu nozīmi, aizstāvēt Tēvzemi.”

Vēsturisko tiesību doktrīna māca, ka tiesību normas rodas no tautas apziņas un tautas atmiņas. Šī tiesību norma ir piemērs tam, kā vēsturiskās tiesību doktrīnas elementi ieaužas mūsdienu tiesībās. Konstitūcija ir dokuments, kurā katra valsts juridiskā izteiksmē noformē savas svarīgākās vērtības. Krievijas Konstitūcijā XXI gadsimtā tiek ietverta atsauce uz senču dotajiem ideāliem un taisnīguma meklējumiem pareizticīgajā baznīcā, tātad arī uz Bizantijas mantojumu, tai skaitā Bizantijas un Krievijas kanonisko tiesību saikni. Neraugoties uz to, ka komunisma ideoloģija noliedz reliģiju, pareizticības mantojums un bizantiskais mantojums ir iznests cauri padomju gadiem un turpina manifestēties šābrīža Krievijas Federācijas Konstitūcijā kā vienots veselums, caur kuru šī valsts vērtē gan savu, gan citu valstu lomu un vietu pasaules vēsturē.

KOPSAVILKUMS

Bizantijas imperatori visā Bizantijas pastāvēšanās laikā veltīja lielas pūles un piešķīra svarīgu nozīmi likumu tiesību jaunradei oficiālās likumdošanas ceļā. Pamatā šie likumu kopojumi bija romiešu tiesību kompilācijas un adaptācijas uz Justiniāna kodeksa bāzes. Tomēr Bizantija nebija sekulāra valsts kā Romas republika, kristietība bija Bizantijas oficiālā reliģija. Tāpēc romiešu likumi Bizantijā ar laiku aizvien vairāk saplūda ar kanoniskajām tiesībām.

Pēc kristīgās baznīcas sašķelšanās 1054. gadā Bizantijas kulturālā ietekme Rietumeiropā krietni mazinājās, tādēļ Bizantijas tiesības bijušajā Rietumromas teritorijā bija maz pazīstamas. Turpretī valstīm, kas radās bijušajā Austrumromas impērijas teritorijā – Bulgārijā, Serbijā, Morāvijā un arī Armēnijā –, Konstantinopole joprojām bija ietekmīgs reliģiskās un laicīgās kultūras centrs, un šajās valstīs Bizantijas likumu kodeksi, jo sevišķi *Ecloga*, tika plaši recipēti un lokalizēti.

Tas vislielākajā mērā attiecas arī uz austrumslāvu zemēm un Krievzemi, kas 988. gadā no Bizantijas pārņēma pareizticību kā oficiālo valsts reliģiju. Līdz ar šo reliģiju Krievzemē tika pārnesti arī likumi, kas nosaka baznīcas iekārtu un darbību, kā arī tās attiecības ar valdnieku. Kā svarīgāko šādu recipēto tiesību avotu var minēt Kormčaja

knīga (*Кормчая книга*). No Bizantijas Krievzemē tika pārņemts arī *symphonia* koncepts, kas paredz, ka valdnieks un baznīca, lai arī katrs atšķirīgā kompetencē, visās lietās darbojas kopīgi un viena mērķa vārdā. Valstij un baznīcai bija vienoti mērķi – aizstāvēt vienīgo patieso kristīgo baznīcu.

Līdz ar bizantiešu kanoniskajām tiesībām Krievzemē fragmentāri ienāca arī bizantiešu civiltiesības, tomēr pētnieki ir vienisprātis, ka nekāda mērķtiecīga un apjomīga bizantiešu civilo jeb laicīgo tiesību pārņemšana Krievzemē nenotika. Krievzeme, lai arī pārņēma pareizticību no Konstantinopoles, šajā laikā bija tikai viena no vairākām jaunajām valstīm, kas ieviesa Bizantijas kristietības modeli.

Pēc Konstantinopoles krišanas musulmaņu rokās Maskavijas lielkņazs apprecēja pēdējā Bizantijas imperatora brāļameitu Sofiju Palaiologinu, sāka saukt sevi par caru (no romiešu *caesar*) un lietot Bizantijas divgalvainā ērgļa simbolu. Kopš XVI gadsimta sākuma un vēlākos gadsimtos sāka izplatīties Krievijas valstiskuma koncepts “Maskava ir trešā Roma”. Mūsdienās ir izpētīts, ka tā pirmavots varētu būt Pleskavas klostera vadītājs mūks Filofejs. Šis koncepts balstās uz trim pamattēzēm: 1) Krievzeme pārņēma gan Bizantijas ticību, gan baznīcas darbības modeli; 2) Krievzeme pēc 1453. gada Konstantinopoles sakāves bija vienīgā autonomā pareizticīgā valsts kristīgajā pasaulē; 3) Krievijas carus ar Bizantijas imperatoriem saista tiešas dinastijas attiecības.

Likumu, sekulārās kultūras vai tehnoloģiju un zināšanu recepcija šajā periodā no Bizantijas uz Krievzemi nenotika. Rietumeiropa, kurai krievu inteliģence vēlākos gadsimtos aizrādīja “*pārlietu fascinēšanos ar pagānisko romiešu kultūru*”, virzījās pavisam citā politikas, kultūras, zinātnes un ekonomikas attīstības ceļā, tai skaitā pievērstās romiešu tiesību recepcijai un savas laicīgās un arī kanoniskās tiesības veidoja, balstoties uz romiešu tiesību pamatiem.

Krievijā par vienīgo garīgās kultūras attīstības vektoru un virzītājspēku palika pareizticīgā baznīca. XIX gadsimta sākumā grupa ietekmīgu intelektuāļu, kas bija mācījušies Eiropas universitātēs un labi pārzināja arī Eiropas vērtības, izvirzīja tēzi, ka Krievija, pretstatā Eiropai, ir saglabājusi unikālu un autentisku kristīgo baznīcu un kristīgajam dzīvesveidam raksturīgu valsts modeli ar patvaldnieku tās centrā. Šīs tēzes nosaka to, ka Krievijas misija pasaulē ir mantota no Bizantijas, un tā ir – nest visai pasaulei vienīgo pareizo ticību, pārvarēt visas sadzīviskās grūtības, lai sasniegtu garīgo mērķi – nostiprinātu patiesu, taisnīgu un autentisku sabiedrības pārvaldības modeli, tas ir, pareizticīgo baznīcu. Ar laiku šīs tēzes tika apdarinātas ar vairākiem faktiskiem vai tikai iedomātiem ilustratīviem piemēriem par to, ka Krievija ir ne tikai formāla, bet arī patiesa un īsta Bizantijas mantiniece ar visām no tā izrietošajām tiesībām. Krievu filozofs Nikolajs Berdjajevs ir secinājis, ka šāda mesianiska misija ir Krievijas imperiālistiskās ideoloģijas pamats.

Šī imperiālistiskā ideoloģija Krievijā turpina pastāvēt arī šobrīd. To iezīmē gan asa ideoloģiska pretstāvēšana Eiropas vērtībām, gan centieni inkorporēt Krievijā citas valstis un teritorijas. Šajā nelielajā rakstā ir uzsvērts tas, ka Krievijā šāds pasaules uzskats nav

nejaušs un nav radies nesen. Tas ir veidojies gadsimtu gaitā, aizvien nostiprināts un konkretizēts tā detaļās. Tas nemainās, pat ja Krievijā mainās valsts iekārtas un konstitūcijas.

Pārfrāzējot profesora Lazdiņa teikto – Krievijas tiesību vēsture nodrošina izpratni par Krievijas valsts ģenēzi un evolūciju, atbildot uz jautājumu, kāpēc šī valsts ir tāda, kāda tā ir, un kāpēc tā nebūs tāda, kādu eiropieši to labprāt vēlētos.

GVIDO STRAUBE

Agrīnā parlamentārisma izpausmes XVII–XVIII gadsimta Vidzemes luteriskās baznīcas ikdienā

Manifestations of early parliamentarism in the everyday life of the Vidzeme Lutheran Church in the 17th–18th centuries

ATSLĒGVĀRDI:

Vidzeme, XVII–XVIII gadsimts, zemnieks, tautas pārstāvniecība, vagars, ķesteris, pērminderis

KEYWORDS:

Vidzeme, 17th–18th century, peasant, popular representation, cubiass (overseers), sacristan, sexton

Neapšaubāmi loģiski ir runāt par parlamentārismu un tautas pārstāvniecību dažādās valsts un pašvaldību institūcijās, sākot ar XIX gadsimta beigām, bet jo sevišķi XX gadsimtā, tomēr pirmos šīs tautas līdzdalības iedīgļus varam pamanīt Latvijas teritorijā jau dažus gadsimtus iepriekš. Ar Vidzemes nonākšanu Zviedrijas rokās Zviedrijas–Polijas–Lietuvas kara (1600–1629) rezultātā šis reģions ne tikai kļuva par Zviedrijas sastāvdaļu, bet arī bija spiests pārņemt gan jau tur esošos likumus un noteikumus, gan radīt jaunus, kas bija attiecināmi tieši uz Vidzemi un Igauniju. Tas sekmēja tādas situācijas veidošanos, kad vietējiem pamatiedzīvotājiem, kuru absolūtais vairākums bija zemnieki, turklāt dzimtcilvēka statusā, zviedru valdnieki deva iespējas kā zemnieku pārstāvjiem piedalīties noteiktu jautājumu risināšanā. Līdz ar to šā raksta mērķis ir konstatēt agrīnā parlamentārisma iezīmes un izvērtēt tā būtību un ietekmi uz pamatiedzīvotāju ikdienu un tiesiskās izglītības pieredzi.

Kā jau pauž šā raksta nosaukums, hronoloģiski tiks skatīts XVII un XVIII gadsimts un uzmanības centrā būs Vidzeme, kas sākotnēji bija Zviedrijas valsts Vidzemes province, bet XVIII gadsimta Lielā Ziemeļu kara (1700–1721) rezultātā to okupēja Pēteris I un tā kļuva par Krievijas impērijas guberņu (līdz 1918).

Tomēr par zināmiem zemniecības pārstāvniecības momentiem var runāt jau agrāk un par šādiem nosacītiem pionieriem būtu jāuzskata vagari vai kubiasi, dažviet saukti

arī par stārastiem. Viņu misijai bija divvirziena raksturs – no vienas puses, viņi pildīja muižnieka vai muižas pārvaldnieka norādījumus par pildāmajiem darbiem, klausu kārtībā organizējot tiem zemniekus, sadalot viņiem veicamos uzdevumus un kontrolējot darba izpildi un rezultātus, bet, no otras puses, viņi bija tie, kuri pārzināja zemnieku noskaņojumu, attieksmi, situāciju, stāvokli un to respektēja. Diemžēl literatūrā šis tēls nereti atspoguļots ar negatīvu nokrāsu, tomēr vēstures avoti neliecina par biežiem konfliktiem starp vagariem un zemniekiem un pēdējo atreibībām. Avoti arī norāda, ka vagara amats nereti tika pārmantots no tēva uz dēlu un bija ģimenei tipisks vairākās paaudzēs. Ja tas patiešām būtu tik negatīvi vērtēts, šādu gadījumu nebūtu un muižai rastos lielas problēmas, kad par vagaru vajadzētu norīkot kādu no muižas zemniekiem, jo neviens negribētu, lai viņu nosodītu kaimiņi un radi, turklāt muižai būtu jāmeklē kandidāti šim amatam no ārpuses. Vagars bija līdzatbildīgs par klausinieku darba rezultātiem un bija ieinteresēts efektīvi organizēt uzdevumu izpildi, turklāt rēķinoties ar to, ka jāstrādā būs arī turpmāk un nav saprātīgi izdzīt strādniekus un viņu zirgus, jo tādējādi ātri rastos situācija, kad daļa klausinieku vairs nespētu efektīvi pildīt uzliktos darbus.

Viena no agrākajām zviedru arklu revīzijām Vidzemē, kas notika 1624. un 1625. gadā, norāda, ka Krimuldas pils muižas Kursišu vakā dzīvoja dzimtzemnieks Tomass Vardens (*Tomas Warden*). Revīzijas protokolā norādīts, ka viņš bija “*stārasts jeb kubiass / Starost oder Cubias*”, un viņš bija brīvs no jebkādām saistībām (klausām, nodevām) pret muižu. Viņam revīzijas protokolā fiksēts viens dēls ar tādu pašu vārdu – Tomass, viņa rīcībā bija vienu arklu liels zemes gabals, kas tajos laikos zemniekam bija maksimums, kā arī viņam piederēja divi zirgi un trīs govīs.¹ Savukārt turpat kaimiņos Gaujas otrā krastā Lāciešas vakas Šlavakes ciemā dzīvoja Siguldas pilsmuižas stārasts Jānis Stārasts (*Jans Starost*), līdzīgi kā amata brālis arī viņš bija brīvs no saistībām pret muižu, viņam bija trīs dēli, piederēja trīs zirgi un trīs govīs, un viņu rīcībā bija vienu arklu liels zemes gabals.²

Otrajā gadījumā Siguldas muižā faktiski amata nosaukums bija kļuvis par konkrētā zemnieka identifikatoru un “Stārasts” kalpoja kā uzvārds vai kā vēl tajā laikā bieži atpazīšanai lietotais māju nosaukums, lai nejauktu ar citiem muižas Jāņiem.

Nereti avotos, jo sevišķi arklu revīzijās, tiek pieminēta tāda savdabīga zemnieku kategorija kā vecie zemnieki (*alten Bauern*)³ vai arī vecākie zemnieki (*Eltesten Pauren*)⁴. No arklu revīziju protokoliem var redzēt, ka arī viņi ieņēma augstāko hierarhijas pakāpi zemnieku sabiedrībā un ar viņiem rēķinājās kā muižnieki, tā arī varas (konkrētāji

1 Vidzemes 1624./1625. gada arklu revīzija. Turaidas, Krimuldas un Siguldas pilsnovadi. Turaidas muzejrezervāts. Rīga, 2019, 100.–101. lpp.

2 Ibid., 136.–137. lpp.

3 Ibid., 80.–81. lpp.

4 Ibid., 136.–137. lpp.

gadījumā zviedru arklu revīzijas komisijas, kurā bija gan kroņa ierēdņi, gan muižnieki) pārstāvji. 1624./1625. gada arklu revīzijā Vidzemē komisijas parasti tieši no šiem vecākajiem ieguva informāciju par attiecīgās muižas teritorijā esošajiem zemniekiem, zemnieku mājām, to apdzīvotību vai bijušo iemītnieku likteņiem.⁵

Vagari, pateicoties savam amatam, baudīja zināmas priekšrocības salīdzinājumā ar saviem kārtas brāļiem, proti, viņiem nebija jāiet klaušās (faktiski viņi bija tie, kuri klausiniekus darbos uzraudzīja), viņiem bija arī atbrīvojums no nodevām. Tajā pašā laikā avoti neliecina, ka vagariem būtu bagātākas saimniecības nekā pārējiem zemniekiem, kas liek domāt, ka viņu labklājība bija vienā līmenī ar citiem, jāpiebilst, turīgākajiem zemniekiem, tajā pašā laikā nepārspējot vai kā īpaši neizdaloties šajā kategorijā.

Vecākie zemnieki acīmredzot bija vairāk respektējama kāda muižas iedzīvotāju grupa, kas bija labi informēti par situāciju apkārtnē un baudīja gan zināmu pārējo zemnieku cieņu, gan arī muižas vadītāji viņus uzklausīja. Piemēri liecina, ka līdzīgu attieksmi izrādīja arī valsts ierēdņi.

Tādējādi redzam, ka Vidzemes zemnieku sabiedrībā katrā muižā bija daži zemnieki, kuru sociālais stāvoklis bija augstāks nekā pārējiem, tajā pašā laikā viņi bija kā atslēgas figūras zemnieku kopienas komunikācijā ar muižu un valsts ierēdņiem. Iespējams, ka viņus varētu saukt par zemnieku kārtas pārstāvjiem vai pat zemnieku viedokļu līderiem, parlamentāriešiem kontaktos ar citu kārtu pārstāvjiem.

Zviedru-poļu kara (1600–1629) rezultātā Zviedrijas varā nonākusi Vidzeme samērā ātri sāka izjust jaunās varas interesi par iegūtajām teritorijām, kas izpaudās centienos gan tās kontrolēt, gan arī padarīt vairāk līdzīgas centram. Zviedrija centās savas pārvaldīšanas laikā Vidzemē ieviest savus likumus un noteikumus. Kad gadsimtu vēlāk Lielā Ziemeļu kara (1700–1721) rezultātā Rīga un Vidzeme tika okupētas un nonāca Maskavas varā, Krievija XVIII gadsimtā faktiski īpaši nedomāja par iekarotās zemes ātru pielīdzināšanu savai teritorijai un tur joprojām turpināja darboties zviedru iedibinātā tiesiskā kārtība.

Svarīgi arī ņemt vērā, ka XVII gadsimts bija laiks, kad valstu politiskajā sistēmā arvien populārāka kļuva absolūtisma pārvaldes forma, kas sekmēja varas koncentrāciju valdnieku rokās. Starp XVII gadsimta Zviedrijas valdniekiem izteiktākie absolūtisma politikas realizētāji bija divi – Gustavs II Ādolfs (1594–1632) un Kārlis XI (1655–1697). Gustavs II Ādolfs bija tieši tas monarhs, kurš centienos uzlabot jauniegūtās provinces ātrāku iekļaušanos valstī meklēja dažādus risinājumus. Jau 1629. gadā viņš, saprazdams, ka Vidzemes lojalitāte karalim lielā mērā būs atkarīga no jaunajiem pavalstniekiem, centās noskaidrot viņu gatavību pildīt šo misiju. Tāpēc Vidzemē tika īstenota baznīcu vizitācija – vizitācijas komisijas pārstāvji apbraukāja ikvienu draudzi un, tikšanās reizēs

5 Vidzemes 1624./1625. gada arklu revīzija. Turaidas, Krimuldas un Siguldas pilsnovadi. Turaidas muzejrezervāts. Rīga, 2019, 64.–65.; 80.–81. lpp. utt.

uzdodot daudzus jautājumus, noskaidroja tai aktuālās lietas. Viens no virsuzdevumiem bija tieši karaļa dotais – uzzināt, cik labi pavalstnieki, respektīvi, lojāli karalim un Zviedrijas trim kroņiem, varētu būt zemnieki, kuri veidoja lielāko jaunās provinces iedzīvotāju daļu. Atbilstoši tā laika un karaļa Gustava izpratnei labs pavalstnieks bija pirmām kārtām labs kristietis. Līdz ar to loģiski, ka tālāk valdnieks uzdeva Vidzemes luteriskajai baznīcai rūpēties par kristietības dziļāku iesakņošanu zemniekos, tādējādi cerot, ka pieaugs viņu kā labu pavalstnieku uzticība karalim. Šo mērķu realizācijai tika noteikti vairāki uzdevumi, starp kuriem īpašu vietu ieņēma divu amatpersonu institūtu vispārēja iedibināšana Vidzemē, caur kurām tad varētu efektīvāk kontrolēt zemniekus, pārzināt viņu noskaņojumu, ietekmēt dievbijību un uzticību kristietībai, līdz ar to arī sekmējot lojalitāti karalim.

1634. gadā gaismā nāca Vidzemei pēc Zviedrijas parauga sastādīts Konsistoriālais un vizitāciju likums (*ordnung*).⁶ Citstarp tas ieviesa prasību veikt regulāras draudžu pārbaudes baznīcu vizitācijās, kuras realizēja speciālas karaļa akceptētas vizitācijas komisijas ar augstiem valsts ierēdņiem un Vidzemes respektablākajiem garīdzniecības un muižniecības pārstāvjiem. Vizitāciju protokoli liecina, ka komisiju darbā piedalījās arī Vidzemes zemniecības pārstāvji, turklāt protokolos konstatējami gadījumi, kad viņi ir gan izjautāti, gan arī devuši skaidrojumus, snieguši informāciju, apstiprinājuši vai nolieguši aizdomas, devuši vērtējumus un liecinājuši par savas draudzes zemnieku noskaņojumu.

Pirmām kārtām šajā ziņā būtu jāmin ķesteri (arī šķesteri). Šā amata pirmsākumi konstatējami jau Vecajā Derībā, kur tiek minēta levītu grupa, kas templī vai sinagogā kalpoja kā palīgi. Vēlāk sastopam diakonus, kuri bez karitatīvajiem pienākumiem rūpējās arī par dievkalpojuma norisi, telpu sagatavošanu un zvanu zvanišanu. Pats vārds rodams vācu valodā (*der Küster*), kas savukārt ienācis no latīņu *custos* (sargs, gans). Tā kā ķestera pienākums bija sakārtot baznīcu un sakristeju pirms un pēc dievkalpojuma, angļu valodā vairāk šā amata veicējus atpazīst kā *sakristian*.

Parasti katrā draudzē šāds cilvēks bija vismaz viens, līdz ar to varam lēst, ka Vidzemes provincē XVII un XVIII gadsimtā bija vismaz 60–70 ķesteru. Pēc Reformācijas viņi luteriskajā baznīcā darbojās vairāk laukos kā draudzes priekšdziedātāji baznīcās, kur nebija ērģeļu. Arī Vidzemē XVII gadsimtā ķestera izvēlē būtiska nozīme bija kandidāta balsij un spējai dziedāt. Gadsimta otrajā pusē, kad aktualizējās zemnieku skolu jautājums un nebija lasītprotošu skolotāju, radās ideja ķesteriem uzticēt arī zemnieku skolu skolotāju pienākumus, tomēr tā cieta neveiksmi, jo ķesteri, kas nāca no pamatiedzīvotāju vidus, paši nebija gājuši skolās un nemācēja lasīt, līdz ar to nevarēja iemācīt citiem. Savukārt panākt, ka par ķesteriem lauku draudzēs nāktu strādāt tā dēvētie mazvācieši,

⁶ Westrein-Doll, August. Die schwedische Zeit in Estland und Livland. In: *Baltische Kirchengeschichte*. Hrsg. Reinhard von Wittram-Göttingen, 1956, S. 90.

respektīvi, vācu tautības vienkāršie iedzīvotāji, arī nesniedza vēlamos rezultātus. Lai izvairītos no neizglītotiem ķesteriem un viņi turpmāk būtu labāk sagatavoti savu pienākumu pildīšanai, kā arī varētu daudz brīvāk un profesionālāk aizvietot mācītājus, 1832. gada 28. decembrī Krievijas imperatora Nikolaja parakstītajā jaunā Baznīcas likuma 259. paragrāfā tika noteikts:

“Ķestera amatā draudzes mācītājs kopā ar baznīcas valdi pieņem lasīt, rakstīt un korāļu dziedāšanā zinošus ļaudis, kuri ieguvuši galvojumu par savu uzticību.”⁷

Vidzemes zemnieku sabiedrībā blakus stārastiem jeb vagariem uz hierarhijas augstāka pakāpiena atradās arī ķesteri. Jāuzsver, ka ķesteris saņēma stingru un definētu atalgojumu, kas varēja būt gan naudā, gan naturālējās, kā arī atbrīvojumos no noteiktajiem nodokļiem un klaušām muižas labā. Parasti ķesterim tika piešķirta ¼ arkla zemes (saukta par ķestera zemi (*Küsterland*), apmēram 10 ha), kuru viņš pats apstrādāja un no kuras ieguva nepieciešamos lauksaimniecības produktus. Visbiežāk tajā tika audzēta labība – mieži, auzas, retāk kvieši. Viņam no draudzes ieņēmumiem tika izmaksāta arī neliela alga naudā – parasti 2–4 dālderī gadā. Tāpat ķesteris ieguva privilēģiju nāves gadījumā saņemt pilnu baznīcas pakalpojumu klāstu par brīvu, respektīvi, baznīcas zvanus, kas tad tiktu skandēti viņa nomiršanas brīdī, dvēselei pametot grēcīgo miesu, izvadišanas brīdī no baznīcas bērū dienā un laižot zārku ar viņa mirstīgajām atliekām kapā, kā arī dziedāšanu kapsētā, ko nodrošinātu draudzes koris, kuru XVIII gadsimtā draudzes skolotāja vadībā parasti veidoja šo skolu skolēni ar labākajām balsīm. Interanti, ka laika gaitā – XVII un XVIII gadsimtā – šā amata pildīšana bieži kļuva par konkrētai ģimenei piederīgu un no tēva to mantoja dēls un tālāk atkal viņa dēls. Līdz ar to šādi uzvārdu došanā XIX gadsimtā daudzviet zemnieki ieguva uzvārdu Ķesteris, un tādi sastopami Latvijā joprojām, līdzīgi kā tas ir ar stārastiem.

Ķestera pienākumos bija gan palīdzības sniegšana draudzes ganam dievkalpojuma laikā, gan baznīcas sakārtošana dievkalpojumam un pēc tā. Ķesterim bija arī tiesības ārkārtas gadījumos, kad mācītājs bija izbraucis no draudzes, slims vai aizņemts ar citiem pienākumiem, aizvietot mācītāju kristībās, grēku atlaidē mirušajiem, kā arī citās rituālās darbībās. Par spīti speciālas izglītības un pat vairākumā gadījumu jebkādas, tai skaitā pamatizglītības trūkumam, ķesteri parasti samērā ātri apguva nepieciešamos tekstus, no mācītāja iemācoties tos attiecīgo pasākumu laikā no galvas. Līdz ar to viņi samērā veiksmīgi varēja aizvietot draudzes ganu ikdienas dzīvē gan kristot jaundzimušos, gan pieņemot pēdējo grēksūdzi un atvieglot mirēja aiziešanu no šīs pasaules.

Tomēr šā raksta kontekstā ķestera svarīgākā loma kā medijam starp draudzes zemniekiem un draudzes mācītāju bija viņa kā zemnieku kārtas pārstāvja informētība

⁷ Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Valsts vēstures arhīvs (turpmāk LVVA), 233. f. (Vidzemes ev. luteriskās baznīcas konsistorija), 4. apr., 44. l., 60. lpp.

par zemnieku ikdienas problēmām un tajā pašā laikā viņam dotā iespēja bieži atrasties starp garīdzniecības un arī muižniecības pārstāvjiem dažādos baznīcas pasākumos. Ķesteri piedalījās draudžu sapulcēs jeb konventos, kuros bez draudzes mācītāja klāt bija arī draudzes teritorijā dzīvojošie muižnieki vai muižu nomnieki, no kuriem viens vai dažkārt divi bija arī tā dēvētie patronāta tiesību turētāji. Ja muiža, uz kuras zemes atradās baznīca, bija kroņa, tad patrons bija valsts galva, respektīvi, XIX gadsimtā – Zviedrijas karalis, bet kopš 1710. gada – Krievijas cars. Parasti gan viņu pārstāvēja muižas nomnieks. Līdz ar to otrajā gadījumā patrons varēja būt kāds no muižniekiem. Šajās sanāksšanās lielākoties tika lemti jautājumi par baznīcas, pastorāta, draudzes skolas, ķesterāta un/vai kapu būvniecību, iekārtošanu, remontu u. tml., pieņemti darbā vai atbrīvoti no pienākumiem ķesteri, draudzes skolotāji, ērģelnieki vai zvaniķi. Tāpat mācītāja nomaņas gadījumā ķesteris piedalījās kandidātu apspriešanā un balsošanā, tādējādi uz daudziem gadiem ietekmējot draudzes garīgo aprūpi, zemnieku simpātijas pret baznīcu un aktīvu dievkalpojumu apmeklētību vai arī pretēji – zemnieku vienaldzību vai pat ignoranci pret baznīcu un kristietību. Ķesteris piedalījās arī dažādu ar finansēm saistītu jautājumu lemlšanā, piemēram, par ērģeļu vai pulksteņa baznīcas tornī iegādi un uzstādīšanu, jauna zvana pasūtīšanu.

Zināmā mērā augstāks līmenis ķestera kā zemniecības pārstāvja darbībā bija līdzdalība baznīcas vizitāciju laikā, kad draudzē ieradās vizitācijas komisija, ko veidoja augstākās un ievērojamākās Vidzemes luteriskās baznīcas personas (varēja būt arī ģenerālsuperintendents, parasti bija viens vai pat vairāki prāvesti, kā arī respektējamās laicīgās muižniecības personas, kuras Vidzemes konsistorijā ieņēma priekšsēdētāja vai piesēdētāju amatu). Vairākumā gadījumu gan ķesteri šādā sabiedrībā nejutās pārāk komfortabli un labprāt neiejaucās diskusijās, tomēr nereti bija gadījumi, kad viņi tika nosacīti piespiedu kārtā iesaistīti – kāds no vizitācijas komisijas locekļiem uzdeva jautājumus un pieprasīja skaidrojumus, kuros kompetenti varēja būt tieši ķesteri. Viņi vislabāk zināja, vai draudzē bijuši gadījumi, kad zemnieki apmeklējuši zīlniekus un dziedniekus, kad un kur notikusi ziedošana gariem, kāpēc zemnieki mazā skaitā ierodas uz dievkalpojumiem un vai ir gadījumi, kad zemnieki mirušos apglabā ārpus iesvētītām kapsētām. Ķesteri arī zināja, vai zemnieki pilda norādījumu, ka viņu kāzas nedrīkst ilgt vairāk par divām diennaktīm.

Iespējams, ka ķestera statuss – viņš kā amatpersona saņēma algu no baznīcas – varēja arī traucēt pilnīgai uzticībai, jo tika turēts aizdomās par lielāku pakļāvību draudzes mācītājam un draudzes priekšniekiem, muižniekiem vai muižu pārvaldniekiem. Tomēr par ķesteri nekur nav saglabājušies kritiski viedokļi, tai skaitā folklorā, kas varētu liecināt par viņa negatīvo tēlu zemnieku sabiedrībā.

Bez ķestera katrā lauku draudzē bija vairāki pērminderi, kuri atšķirībā no pirmā par savu pienākumu pildīšanu algu nesaņēma. Amata nosaukums ir atvasināts no vācu *Vormünder*, respektīvi, aizbildnis. Ziņas par pirmajiem draudzes locekļu aizbildņiem atrodamas jau Ordeņa valstī – XV gadsimta beigās un XVI gadsimta sākumā, bet kā

tieši pamatiedzīvotājiem tipisks statuss tas noformējās XVII gadsimtā zviedru valdīšanas laikos Vidzemē.⁸ Zviedrijas karaļa Gustava II Ādolfā laikā ieviestie vizitāciju likumi prasīja obligātu pērminderu iecelšanu no saimnieku vidus.

Pērmindera pienākumos ietilpa baznīcas lādes atslēgas glabāšana, līdz ar to viņam bija iespēja kontrolēt baznīcas finansiālo stāvokli, jo bez pērmindera klātbūtnes lādi nedrīkstēja atvērt un tajā naudu ielikt vai to izņemt. Parasti šīm lādēm bija vēl viena atslēga, kas glabājās pie baznīcas priekšnieka, kurš baudīja patronāta tiesības (*jus patronatus*).

Tāpat pērminderiem bija jāuzrauga, kā draudzes locekļi ievēro svētdienas mieru un apmeklē dievkalpojumus. Baznīcu vizitācijās tas vienmēr bija viens no obligātajiem jautājumiem, jo ļāva konstatēt draudzes locekļu dievbijību, disciplinētību, kā arī secināt, kāda ir draudzes gana popularitāte draudzē, respektīvi, vai viņš un viņa sprediķi, tāpat arī uzvedība bija simpātiski zemniekiem. Līdz ar to pērminderiem bija jāfiksē, vai no visām zemnieku mājām ir ieradušies pārstāvji. Var rasties maldīgs priekšstats, ka visiem draudzes locekļiem dievkalpojums bija jāapmeklē vienmēr, tomēr patiesībā obligāta bija vismaz viena pārstāvja klātbūtne. Bija normāli, ka uz dievkalpojumu nedevās vecākie ģimenes locekļi, kā arī mazākie bērni, tāpat slimie un tā dēvētās nedēļnieces – sievietes pēc dzemdībām kādu laiku atturējās no baznīcas apmeklējuma.

Interesanti, ka Vidzemes baznīcu revīziju protokoli absolūtajā vairākumā rāda: pērminderi vienmēr esot fiksējuši, ka dievkalpojumā nav trūkstošo, respektīvi, ir pārstāvētas visas mājas, tāpēc nevienam nepienākas sods. Pašlaik šādu situāciju ir grūti izprast. Vai nu tā bija zemnieku solidaritāte un pērminderi nenodeva savas kārtas pārstāvjus, vai noteicošs bija kāds cits apsvēruma, varam tikai minēt.

Pērminderi arī palīdzēja mācītājam dievkalpojuma laikā, un viņam bija pienākums paklausīt baznīcas priekšniekam. Pērminderiem kopā ar draudzes ķesteri baznīcā bija ierādītas īpašas vietas, kas sociālajā hierarhijā ļāva viņiem justies kā uz augstāka pakāpiena.

Atšķirībā no ķestera, kurš lauku draudzēs bija tikai viens, pērminderi bija vairāki atkarībā no draudzes lieluma. Viņu skaits bieži bija saistīts ar draudzes teritorijā esošo muižu skaitu – pērminderim bija jāpazīst savi cilvēki, pār kuriem viņi bija aizbildņi un kontrolētāji. Dažā draudzē bija 5–6 pērminderi. Līdzīgi kā ar iepriekš pieminētajiem zemniekiem pieejamiem amatiem, arī pērmindera amatu bieži mantoja dēls un vēlāk mazdēls, un tas kļuva par kādai konkrētai ģimenei pierastu. Tomēr uzvārdos šis apzīmējums neevolucionēja kā citi amati. Formāli tomēr pērminderu iecelšana notika ar draudzes priekšnieka un draudzes mācītāja akceptu, un šo izvēli apstiprināja vai nu vizitācijas komisija, vai arī baznīcas virspriekšnieks. Pērminderi nāca no saimniekiem,

8 Latviešu konversācijas vārdnīca (turpmāk LKV), 125. burtņīca. Rīga, 1937–1938, 31675. sleja.

turklāt bija atsevišķas kategorijas, kuras nevarēja iegūt šo amatu, proti, stārasti, šķilteri, deģi un rijnieki. XVIII gadsimta otrajā pusē pērminderu iecelšanu formalizēja un tā notika baznīcas konventā, tomēr tradīcija mantot šo amatu daudzviet saglabājās arī vēlāk.

Līdzīgi ķesteriem arī pērminderiem tika piešķirta privilēģija tikt apglabātiem ar brīvu apzvanīšanu un apdziedāšanu, kā arī viņiem tika ierādīta labāka kapa vieta tuvāk pie ieejas, tomēr dabiski respektējot citas sociālajā hierarhijā augstāk esošas personas – draudzes mācītājus, ērgelniekus, ķesterus, kā arī skolotājus, ja viņiem jau nebija savas ģimeņu kapa vietas. Jāņem vērā, ka līdz 1676. gadam muižnieki parasti savus mirušos glabāja vai nu pašā baznīcā, vai ģimenes kapličās.

Lai arī pērminderiem netika maksāta alga, viņi bija atbrīvoti no ārkārtējām šķūtīm un strādnieku došanas celtniecības darbos.

Arī pērminderi jau kopš XVII gadsimta piedalījās dažādās draudzes sanāksmēs un vizitācijās, kurās viņi nereti tika izjautāti. Līdz ar to varam apgalvot, ka tieši vizitāciju dokumentos visagrāk varam konstatēt konkrētu zemnieku viedokļu izpausmes, kuras ir fiksētas protokolos. Līdz ar to jau “Latviešu konversācijas vārdnīcā” pie šķirkļa “pērminderi” atrodama norāde, ka “*pērminderi bija reizē mācītāju un baznīcas priekšnieku palīgi baznīcas saimniecībā, disciplīnā un dvēseļu kopšanā, kā arī zemnieku uzticības personas un domu izteicēji*”⁹ (autora pasvītrojums).

Piemēram, 1766. gada vizitācijā Valmieras draudzē uz komisijas jautājumu par to, vai kaut kur draudzē kādi nestudējuši vietējie (zemnieki) kaut kur noturot sanāksmes, draudzes mācītājs Hilde atbildēja, ka tas notiekot, un jau Kauguru muižas pērminderis Zeibods (*Seibod*) esot devis šādu atbildi:

*“Ļaudis no pagasta un no viņa paša sanākot pie Kauguru muižas stārasta Gaides Bērtuļa kopā, bet, ko viņi tur darot, to viņš nezina. Diakona Barlahe kalps Pēteris esot tur starp viņiem vecākais. Tie, kas tur pulcējoties kopā, pagājušajā pavasarī esot uzcēlušī savām sanāksšanām savu māju.”*¹⁰

Tālāk liecību sniedza arī Kokmuižas pērminderis Mazsilciems (*Maszilzeem*):

*“Kokmuižā pie zemnieka Brēmeļa arī esot līdzīga saiešana, ko tā darot, viņš nezina.”*¹¹

XVIII gadsimtā Vidzemē par zināmu zemniecības uzticības personu un domu izteicēju kļuva hernhūtiešu brāļu draudzes, kas darbību te sāka 1729. gada vasaras beigās un piedzīvoja divus uzplaukumus, kurus paši hernhūtieši sauca par ziedu laikiem,

9 LKV, 125. burtnīca. Rīga, 1937–1938, 31676. sleja.

10 LVVA, 234. f., 1. apr., 22. l., 451. lpp.

11 Ibid.

proti, pirmie ziedu laiki bija XVIII gadsimtā – 1738.–1742. gadā, kad kustībā bija iesaistījušies vismaz 3000 zemnieku,¹² un otrie ziedu laiki, kas tika sasniegti XIX gadsimta 20.–30. gados, kad kustībā darbojās nepilni 30 000 zemnieku.¹³

Jau pati brāļu draudzes darbības sistēma, daloties ļoti daudzās vienībās, kas tika sauktas par koriem, sekmēja pārstāvniecības pieredzes uzkrāšanos un praksi, vienlaikus sekmējot vidzemniekos lideru iemaņas. Atsevišķos koros tika pulcināti mazākie bērni, tālāk kopas atsevišķi veidoja jaunietes un jaunieši, savas – sievas un vīri un savas – atraitnes un atraitņi. Katra kora priekšgalā atradās atbildīgās personas, kuru uzdevums bija vadīt šīs kopas, organizēt to sanākšanas ar attiecīgu programmu, kur savu vietu ieņēma reliģiskā dzīve, lūgšanas, Bībeles tekstu studijas, garīgo dziesmu dziedāšana, savu garīgo pārdzīvojumu atklāsmes, kā arī sava vieta tika ierādīta izglītības un audzinošām sarunām.

Šajā kontekstā interesantus datus uzrāda 1743. gada Vidzemes brāļu draudzes izmeklēšanas komisija, kas tika izveidota atbilstoši Krievijas imperatores Elizabetes pavēlei, ar kuru viņa jau 1742. gadā lika slēgt brāļu draudzes, aizliedzot to darbību Krievijas robežās. Tomēr Vidzemes vietējā vara un jo īpaši Vidzemes luteriskās baznīcas Konsistorija uzreiz nepakļāvās šai pavēlei un nolēma pati vispirms noskaidrot, kas ir šī Hernhūtes brāļu draudze, ko tā dara pēc protokola un kādi ir tās darbības rezultāti, tāpēc tika izveidota komisija, kuras protokolos tika fiksēts liels apjoms informācijas par kustību, tās piekritējiem un darbības izpausmēm. Izrādās, ka starp brāļu draudzes piekritējiem faktiski bijuši iesaistīto draudžu pērminderi, kuri turklāt ieņēmuši arī brāļu draudzē vadošus amatus.¹⁴

Zīmīgi, ka tieši Vidzemē XVIII un XIX gadsimtā tika piedzīvotas vairākas zemnieku sacelšanās, starp kurām skaļākās bija Galvas naudas nemieri 1784. gadā un Kauguru nemieri 1802. gadā, kuri kļuva par notikumiem, kas sekmēja 1804. gada Vidzemes zemnieku likumu nākšanu klajā un zināmā mērā arī pasteidzināja zemnieku brīvlatīšanu Kurzemē (1817) un Vidzemē (1818), kā arī Igaunijā (1816).

Savukārt XIX gadsimtā zemnieku pārstāvniecība dažādos līmeņos ieguva jaunus augstumus – viņus varēja ieraudzīt pagasta tiesās un citās struktūrās, jaunlatvieši sekmēja skolotāju apvienību noformēšanos, un Kronvaldu Ata vadībā notika pirmā skolotāju konference Siguldā, tādējādi sekmējot pakāpenisku pamatizglītības nonākšanu pašu latviešu rokās.

Tādējādi redzam, ka jau dažus gadsimtus iepriekš – XVII un XVIII gadsimtā – vēl pirms parlamentārisma sistēmas izveides neatkarīgās Latvijas teritorijā, tās

¹² Straube, G. Latviešu brāļu draudzes diārijs. Rīga, 2000, 239.–287. lpp.

¹³ Ibid., 189. lpp.

¹⁴ LVVA, 237. f., 1. apr., 257.–260. lpp.; skat. arī: Straube, G. Latviešu brāļu draudzes diārijs. Rīga, 2000, 86. lpp.

patatiedzīvotājiem pakāpeniski pavērās iespējas iegūt savas kārtas uzticības personas dažādos ikdienas dzīves līmeņos – muižu sistēmā un baznīcās, kas iespēju robežās varēja reprezentēt zemnieku domas, viedokļus un vēlmes, kā arī viņus aizstāvēt.

KOPSAVILKUMS

Viena no tipiskākajām parlamentārisma izpausmēm – tautas pārstāvniecība – ir raksturīga XX gadsimta sabiedrībai, tomēr tās iedīgli vērojami arī agrākās formācijās, turklāt tādās, kuru raksturojoša pazīme bija absolūtisms. Kā zināms, šī valsts pārvaldes forma Baltijā bija pazīstama kopš XVII gadsimta, un tās spilgtākie pārstāvji bija Zviedrijas karaļi Gustavs II Ādolfs un Kārlis XI. XVIII gadsimtā šo stafeti pārņēma Krievijas imperators Pēteris I un jo īpaši spilgti Katrīna II Lielā. Zināma tautas pārstāvniecība bija nepieciešama varai jau viduslaikos, kad zemnieku masas pārraudzīšanai, kontrolei un organizēšanai dažādiem darbiem tika izvirzīti stārsti, vecākie un vagari. Viņu uzdevums bija nodrošināt attiecīgās administratīvi ekonomiskās vienības (muižas) funkcionēšanu, vienlaikus sekmējot tās ilglaicību un efektivitāti. Respektīvi, neviens saprātīgs vagars nebija ieinteresēts nevajadzīgā savu kārtas brāļu zemnieku ekspluatācijā, neraugoties uz viņa iespējām, jo tas varēja jau tuvā nākotnē pašam radīt problēmas noteikto uzdevumu izpildē. Turklāt bija jāreķinās, ka vagars ir viens, kamēr viņa nosacītā pakļautībā esošo zemnieku skaits ir pietiekami liels, līdz ar to nerēķināšanās ar šo faktu varētu būt bīstama pašam pārraudzītājam.

XVII gadsimta gaitā Zviedrijas valdība Vidzemē caur luterisko baznīcu ieviesa vēl divus amatus, kuros tika iecelti vietējie iedzīvotāji un pērminderi. Viņu primārais uzdevums bija atbalsta nodrošināšana draudzes mācītājiem, bet viņiem tika uzticēti arī citi pienākumi. Piemēram, ķesteris varēja aizvietot mācītāju viņa slimības vai prombūtnes laikā un gan kristīt, gan apglabāt draudzes locekļus, kā arī noturēt dievkalpojumu. Savukārt pērminderi bija atbildīgi par dievkalpojumu apmeklētību. Šo abu amatu pārstāvji regulāri piedalījās dažādās draudzes sanāksmēs, kā arī draudzes revīzijās, kurās pārstāvēja gan zemniekus, gan aizstāvēja viņu viedokli, gan arī liecināja par dažādām draudzei aktuālām lietām. Interesanti, ka ķesteri un pērminderi bija tie, kas Vidzemē piedalījās arī jaunu draudzes mācītāju ievēlēšanā, tādējādi ietekmējot draudzes dzīvi uz ilgāku laiku.

Līdz ar to varam skaidri redzēt, ka, neraugoties uz absolūtisma dominanci XVII, XVIII un vēl XIX gadsimtā, zemniekiem bija savi pārstāvniecības delegāti kā draudzes limenī, tā arī muižā.

MARJU LUTS-SOOTAK

Instruction and education of Baltic peasantry to the legal peace and Rule of Law through the judiciary (second half of the 19th century)

Baltijas zemniecības pamācīšana un izglītošana tiesiskajam mieram un tiesiskai valstij ar tiesu varas starpniecību (XIX gadsimta otrā puse)

KEYWORDS:

ATSLĒGVĀRDI:

Baltic Governorates, Land Community Ordinance 1866, municipal courts, parish courts, district courts

Baltijas guberņas, 1866. gada pagastu pašvaldības likums, pagasttiesas, draudzes tiesas, apriņķa tiesas

Introduction

The good colleague Janis Lazdiņš and myself are roughly the same age, and our doctoral dissertations were completed in the same year, 2000. He wrote about the private laws of the peasantry in the Baltic provinces¹ in the 19th century,² while I explored the scientific concept of Friedrich Georg von Bunge, the founder of Baltic(-German) jurisprudence³. Our research period was the same, as was the region under study, yet we were still dealing with two radically different worlds. The Latvian and Estonian peasantry studied by Lazdiņš had only been emancipated from centuries of serfdom

¹ The plural is important because each province had its own private law(-book) for peasants, which was regulated by the peasant ordinances of the respective province.

² *Lazdiņš, J.* Baltijas zemnieku privāttiesības (XIX gs.) [Private law of Baltic peasants (19th century)]. Rīga, 2000.

³ *Luts, M.* Juhuslik ja isamaaline: F. G. von Bunge provintsiaalõigusteadus [Occasional and patriotic: the provincial law science by F. G. von Bunge]. Tartu, 2000.

at the beginning of the 19th century. However, the peasant ordinances of Estonia from 1816,⁴ of Courland from 1817,⁵ and of Livonia from 1819⁶ did not emancipate peasants overnight, unlike, for example, the Prussian Emancipation Edict of 1807.⁷ The gradual emancipation of peasants from being a personal property of their landlords, followed by the assignment of family names, continued in Estonia until 1835, whereas the process proceeded more rapidly in Courland and Livonia. A name and personal liberty did not necessarily mean immediate freedom of movement, not to speak about private autonomy and self-determination, for example, through the choice of profession, occupation or branch of labour. The major difference compared to the emancipation of the peasantry, for example, as a result of the French Revolution, where this also meant the establishment of a modern society of equally free individuals, was that the general social and political constitution remained estate-based. This was the case not only in the Baltic provinces, but in the Russian Empire in general, and remained so until the fall of the empire in 1917. Peasants simply formed a new estate of free people,⁸ but it was still a lower estate compared to the nobility or townspeople. Public and other positions outside of direct farming were reserved for members of the higher estates, whose laws were studied and systematized by the aforementioned Bunge.

Nevertheless, these same Latvian and Estonian peasants, together with their educated descendants, were able to establish modern nation states already about a hundred years later. At least in the first stage, before the authoritarian turns of the mid-1930s,

4 Uchrezhdenie dlja Jestljandskih" krest'jan" [Ordinance for Peasants of Estonia], 23.5.1816 (for details of publication see References).

5 Uchrezhdenie o Kurljandskih" krest'janax" [Ordinance over Peasants of Courland], 25.8.1817 (for details of publication see References).

6 Uchrezhdenie o Kurljandskih" krest'janax" [Decree over Peasants of Livonia], 26.3.1819 (for details of publication see References).

7 Cf.: "On St Martin's Day Eighteen Hundred and Ten (1810) all serfdom ends throughout our states. After St Martin's Day 1810, there will be only free people [...] (Mit dem Martini-Tage Eintausend Achthundert und Zehn (1810.) hört alle Guts-Unterthänigkeit in Unsern sämtlichen Staaten auf. Nach dem Martini-Tage 1810 giebt es nur freie Leute [...])." Edikt den erleichterten Besitz und den freien Gebrauch des Grundeigentums so wie die persönlichen Verhältnisse der Land-bewohner betreffend, 09.10.1807. *Gesetzsammlung für die königlich preußischen Staaten, 1808–1810*, pp. 170–173; here Art. 12.

8 *Luts-Sootak, M., Siimets-Gross, H.* Baltic Peasants after Emancipation – Free and Equal People or a New Social Estate in the Estate-based Society? Legal Science: Functions, Significance and Future in Legal Systems II: Collection of Research Papers in Conjunction with the 7th International Scientific Conference of the Faculty of Law of the University of Latvia (16–18 October 2019, Riga). Riga, 2019, pp. 158–167. Many thanks to our colleagues in Riga, including Jānis Lazdiņš, for organizing this interesting conference and publishing its results.

these were modern democracies. Democracy needs legal awareness and the rule of law to survive. The reforms of the first quarter of the 19th century gave peasants personal freedom.⁹ Subsequent reforms in the middle of the century led to the emergence of small-scale land ownership in the Baltic provinces as a guarantee of individual freedom, and now decisively distinguished this region from the peasant society based on collective community land ownership in the east.¹⁰ The understanding of the administration of justice necessary for the functioning of a modern, law-based society and state was already being taught and practiced by peasant self-government bodies in the 19th century. Like many others, Lazdiņš has referred to the administrative and judicial bodies established in the 19th century as a “school of statehood”,¹¹ where Latvians and Estonians were able to acquire political wisdom and experience even before the establishment of their own states. Moreover, the judicial institutions established for peasants in the 19th century provided an opportunity to learn how an independently administered judicial system and modern rational administration of justice works in order to achieve and maintain the legal peace and rule of law. Furthermore, the tasks and expectations assigned to peasant courts allow them to be regarded as an important educational undertaking aimed at fostering responsible citizens who learned to recognize both their subjective rights and their obligations to uphold the general legal order.¹²

The empirical material comes from the courts of the Governorate of Estonia. However, the results are likely transferable to Latvian peasant courts, or at least offer an opportunity to assess whether similar or different trends can be identified in their practice. Before presenting the processes and events in the courts, I would like to emphasize the crucial importance of the 1866 Land Community Ordinance in the modernization of peasant institutions.

9 Jānis Lazdiņš has also written in more detail about the personal liberation of Baltic peasants and its ideological basis in Enlightenment philosophy; see: *Lazdiņš, J.* Dzimtības atcelšana, pagasta sabiedrības organizācija un nacionāli valstiskas domāšanas pirmsākumi [The abolition of serfdom, the organisation of parish society and the beginnings of nation-state thinking]. In: *Latvieši un Latvija. II sējums. Valstiskums Latvijā un Latvijas valsts – izcīnītā un zaudētā*, Jundzis, T., Zemītis, G. (eds.). Rīga, 2014, pp. 281 sqq.

10 Ibid., pp. 291 sqq.

11 Ibid., pp. 299 sqq.; “valstiskuma skola” (school of statehood) p. 306.

12 *Luts-Sootak, M.* Die Gerichtsstube als Bildungsanstalt. Die Gerichtsbarkeit über die bäuerlichen Rechtssachen in Est- und Livland im 19. Jahrhundert. In: *Baltische Bildungsgeschichte(n)*, Pasewalck, S., Eidukevičienė, R., Johanning-Radzienė, A., Klöcker, M. (Hg.). Oldenbourg, 2022, pp. 199–214.

1. Land Community Ordinance from 1866

One of the first legal acts to establish a common and uniform set of rules for all Baltic provinces¹³ was the Land Community Ordinance (*Landgemeindeordnung*), which was approved by Emperor Alexander II on 19 February 1866.¹⁴ Estonian, Latvian, and Baltic German historiography has emphasized how this law brought about the emancipation of the peasant communities¹⁵ and the clear separation of the manor and the rural community¹⁶. Lazdiņš has also written about the abolition of manorial patronage over the becoming economically increasingly self-aware peasant community.¹⁷ Scholarly literature has devoted considerably less attention to the fact that the institutions created by the 1866 land community reform largely corresponded to the characteristics of modern local government. As such, the rural communities of peasants in our region were the first in which the principle of separation of powers came into effect. The separation of powers in the urban administration was only introduced in 1877, when the Russian General Urban Decree (1870) was extended to the Baltic Governorates.¹⁸ The division of judicial and police powers only reached the provincial level with the police reform of 1888 and the judicial reform of 1889,¹⁹ when both were separated from the so-called self-government of the knightships, or, in effect, from the general provincial administration.

13 Prior to this, the 1832 statute had already harmonized the organization of the Evangelical Church, but this applied to the Evangelical Lutheran Church throughout the empire. Similarly, the 1845 Penal Code applied equally in all three Baltic provinces, but it was still a law of the entire empire.

14 *Polozhenie o volostnom" obshhestvennom" upravlenii v" gubernijah" Ostzejskikh"/Pribaltijskikh*, 19.02.1866 (for details of publication see References).

15 Cf. the contemporary definition: *von Tiedeböhl, A.* Die neue Landgemeindeordnung. Baltische Monatsschrift, Bd. 13, 1866, p. 208: "Emancipation der Landgemeinden".

16 See, for example, *von Pistohlkors, G.* Ritterschaftliche Reformpolitik zwischen Russifizierung und Revolution. Göttingen/Frankfurt am Main/Zürich, 1978, p. 96.

17 *Lazdiņš, J.* Dzimtūšanas atcelšana, pagasta sabiedrības organizācija un nacionāli valstiskas domāšanas pirmsākumi [The abolition of serfdom, the organisation of parish society and the beginnings of nation-state thinking]. In: *Latvieši un Latvija. II sējums. Valstiskums Latvijā un Latvijas valsts – izcīnītā un zaudētā, Jundzis, T., Zemītis, G.* (eds.). Rīga, 2014, p. 303.

18 *Pravila o primenenii Vyshochajshhte utverzhdennago 16 Ijunja 1870 goda Gorodovago Polozhenija k gorodam" Pribal'tiiskih" gubernii* [Rules about the implementation of the Decree of Towns, confirmed by the Emperor 16 Juny 1870, to the towns of the Baltic Governorates], 26.03.1877 (for details of publication see References).

19 Both older and more recent literature has focused more on the judicial reform. See, for instance, *Lazdiņš, J.* Die Justizreform vom Jahr 1889 und ihre Bedeutung für die Baltischen Provinzen Russlands und (später) Lettland. In: *Justiz und Justizverfassung/ Judiciary and Judicial System. Siebter Rechtshistorikertag im Ostseeraum*, 3.–5. Mai 2012

Therefore, after 1866, the (peasant)²⁰ land communities were the first in this region to correspond to modern local government in terms of their structural characteristics, primarily in the sense of the separation of powers. The municipality council was the legislative body, while the municipality government, together with the mayor, was the executive or administrative authority, whereas the municipal courts established during earlier reforms were still largely administrative and police authorities, they now exercised only judicial power. Police duties, which according to the understanding at the time extended far beyond maintaining order on street and also included general public order, were performed by the municipal officer and his assistants. For the first time, the municipal police was separated from the manor police and now subordinated only to the municipal government.

Possibly, the changes that took place in the judicial system as a result of the 1866 municipality reform have been somewhat overlooked by researchers of Baltic history, partly because the Land Community Ordinance itself did not establish any specific rules regarding the composition of municipal courts or the procedural rules to be followed there. In Livonia and Courland, the municipal courts had to operate as before, except that their jurisdiction was limited to judicial matters (Land Community Ordinance of 1866, § 25). In Estonia, however, the municipal courts had to be reestablished, as they had been abolished during the previous reform. Therefore, the most accurate rules on the new court system can be found in the legal acts of the Estonia Governorate. In accordance with the provisions of the remark by § 25 of the Land Community Ordinance,

Schleswig-Holstein/the 7th Conference in Legal History in the Baltic Sea Area, 3–5 May 2012, Schleswig-Holstein, Schäfer, F. L., Schubert, W. (Hg.). Frankfurt am Main et al., 2013, pp. 91–106. It is also important to note more recent studies in Estonian legal history: Anepaio, T. Die Justizreform in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts in den Ostseeprovinzen – Russifizierung oder Modernisierung? *Acta Baltica*, Bd. 35, 1997, pp. 257–272; Anepaio, T. Dialogue or Conflict? The Legal Reform of 1889 and Baltic Private Law Code. *Juridica International: Law Review University of Tartu*, vol. 5, 2000, lk. 168–175; Anepaio, T. Die Justizreform von 1889 in den Ostseeprovinzen und das Baltische Privatrecht: die gegenseitige Beeinflussung. In: *Geschichte und Perspektiven des Rechts im Ostseeraum*, Eckert, J., Modéer, K.-Å. (Hg.). Frankfurt am Main et al., 2002, pp. 59–78; Anepaio, T. Justice Laws of 1889 – a Step in Estonia’s Constitutional Development. *Juridica International: Law Review University of Tartu*, vol. 10, 2005, pp. 150–160.

20 The roll of rural communities also included craftsmen working in the countryside, who were mostly Germans. The higher classes referred to these lower-class Germans as “little Germans” (Kleindeutsche), which was in a sense even more derogatory than the term “non-Germans” (Undeutsche) used for Estonians and Latvians. However, people who were originally citizens of towns could also be included in the land community roll if they purchased a farm plot in the countryside.

these were developed by the Peasant Affairs Committee and approved by the Governor-General of the Baltic Provinces.²¹

Participation in local government, both through active and passive voting rights, familiarised peasant community members with democratic structures and shaped their understanding of politics. However, a state is not purely a political entity. Especially in its European form, it is also, or even essentially, a legal entity. The legal emancipation of the peasant population should therefore also be part of the school stage to statehood, in the sense that peasants were no longer punished and patronised by their landlords, but were to exercise their rights as equal legal partners and, if necessary, enforce them in court. The extent to which this was in fact a matter of education and instruction can be seen from an insight into the system and functioning of the courts for peasant affairs. My results are based on a research method that can best be described as a “test drilling”. As part of a project on the history of the modernisation of property law in Estonia, I examined the relevant files of the Estonian courts prior to the major judicial reform of 1889.²² However, I would consider the findings obtained in this way about the mentality and approach of the two to three courts at each level in the hierarchy of courts for peasant affairs to be reliable as a source, at least in the area of real estate disputes. The practice of the three lowest levels²³ – municipal or community courts (*Gemeindegerichte*), parish courts (*Kirchspielsgerichte*) and district courts (*Kreisgerichte*) – is examined in more detail here because in these courts the peasants themselves also participated on the members of the court.

2. Procedures and practices of municipal courts

The 1866 Land Community Ordinance had imposed administrative tasks on the municipal administration, while municipal courts were to continue to function as judicial, guardianship, registry and enforcement bodies.²⁴ The jurisdiction of the municipal courts

²¹ Pravila o sostave i predmetah "vedomstva volostnyh" sudov" v" Jestljandskoj gubernii i porjadke deloproizvdstva v" onyh" [Rules about the composition and subjects of volost/ municipal courts in the Governorate of Estonia and about the procedure in them], 19.10.1866 (for details of publication see References).

²² Funded by the Estonian Science Foundation, research grant ETF6647.

²³ For more on the sad fate of peasants' lawsuits in the empire's highest court, see *Luts-Sootak, M.* Die Erfolglosigkeit der estländischen Bauern vor der Höchstgerichtsbarkeit des Russischen Reiches (1865–1889). In: *Gerichtskultur im Ostseeraum. Vierter Rechtshistorikertag im Ostseeraum*, 18.–20. Mai 2006 in Greifswald, *Knothe, H.-G., Liebmann, M.* (Hg.). Frankfurt am Main et al., 2007, pp. 175–187.

²⁴ For the evolution and nature of rural community courts in the Baltic provinces, see *Anepaio, T.* Die zahlreichen Gesichter des Gemeindegerichts. Die Entwicklung der

thus remained very broad, and it is no wonder that the materials of the municipal courts have aroused keen interest among the so-called common historians – court acts can be described as an almost inexhaustible source for research into the history of mentalities, everyday life, economics, etc. The written records of the municipal courts of Estonia and the Estonian part of Livonia²⁵ constitute a remarkable collection: the fonds of a total of 382 municipal courts rarely contain only a few files; often the number is around two thousand, and in some cases even exceeds four or five thousand.²⁶ The material therefore comprises not a few hundred files, but several thousand. Most of these files are very thin, but there are also several thick acts.

Both the chairman and two or more assessors (depending on the population of the community, one assessor per 250 “male souls”) of the municipal court were to be elected by the community members for three years “from their midst”. Municipal courts were lay courts and remained so. While the oral nature of proceedings in such courts is readily understandable, the requirement to maintain written records is less obvious. If none of the court members could write, the community had to employ a clerk. However, this was rarely necessary. The extensive network of village schools had already existed for decades and had contributed significantly to the spread of literacy among the peasant population. In addition, the rural population of Estonia and Livonia had been influenced by Lutheran Protestantism since the time of Swedish rule (from 1561/1626 until 1710), and religious literature in the vernacular had been published regularly for a long time. At least from the second half of the 1850s onwards, e.g. Estonian-language newspaper literature appeared continuously. It is therefore no wonder that the written records of the rural parish courts constitute a considerable amount and give the impression that they can be classified even as modern judicial material.

Meanwhile, the jurisdiction of the municipal courts in the Baltic provinces should not be understood in the sense of modern jurisdiction, where the court decides disputes authoritatively according to a general and previously established abstract rule. The amended Livonian Peasant Ordinance²⁷ of 1860 stipulated in § 766 that disputes

estnischen Bauerngerichte im 19.–20. Jahrhundert. In: *Gerichtskultur im Ostseeraum. Vierter Rechtshistorikertag im Ostseeraum, 18.–20. Mai 2006 in Greifswald*, Knothe, H.–G., Liebmann, M. (Hg.). Frankfurt am Main et al., 2007, pp. 103–121.

25 Only these are kept in the Estonian National Archives in Tartu; the files from the Latvian part of Livonia are in the Latvian State Archives in Riga.

26 However, this number includes not only the actual court files, but also the office files.

27 Land Community Ordinance of 1866 also extended validity of its procedural rules to the province of Estonia.

between peasants should be settled through arbitration and mediation, where legal peace was to be established through reconciliation and redress:

“The municipal court hears all cases that arise by way of an inquiry process as quickly as possible, without, however, neglecting the essential points that are most important for the decision [...]. Above all, it endeavours to reconcile the parties seeking justice, removing all coercion and intrusive persuasion; but if these efforts prove unsuccessful, it proceeds without haste, without preconceived opinions and without partiality, hearing the plaintiff and defendant with equal attention and patience, examining the witnesses in the most thorough manner, and rendering its judgement after considering the reasons for and against to the best of its knowledge and belief.”²⁸

The municipal court was therefore not required to judge according to the law and with reference to legal provisions. This is somewhat surprising, as “codes” for peasants (Bauerngesetzbücher), formulated in as simple, plain and popular language as possible, did exist and contained both private and procedural law sections.²⁹

As I collected and examined the court materials as part of a project on real estate law, the following findings relate to this area of law and social reality. The municipal court materials are not particularly informative in this regard. All purchase and lease agreements between landlords and peasants concerning land had to be drawn up in writing and were sent directly to the higher courts for confirmation and registration. The municipal court had nothing to do with these agreements, because disputes between peasants and landlords also fell within the jurisdiction of the higher courts. The municipal courts only had to settle disputes over contracts that had been concluded between peasants and contractual changes of ownership of land among the peasantry were quite rare. The few sale contracts between the peasants were concluded in writing and entered in the register at the municipal court. Most of the disputes arose because the written contracts only contained the formal minimum, but a whole host of verbal agreements were made in addition. These were not set out in writing, even though they

28 Lifljandskoe krest'janskoe pozemel'noe ulozhenie [Livonia's Peasant Ordinance], 13.11.1860 (for details of publication see References); official German translation: Livländische Bauer-Verordnung, am 13. November 1860 Allerhöchst bestätigt. In Uebereinstimmung mit dem Ukase des dirigirenden Senats vom 10. Januar 1861, Nr. 1569, emanirten Original-Texte, nach zuvoriger Approbation der deutschen Uebersetzung Seitens Sr. Durchlaucht des Herrn General-Gouverneurs von Liv-, Est- und Kurland, von der Livländischen Gouvernements-Regierung publicirt. Riga, 1861.

29 For more information on the legal nature of these parts of the peasant ordinances, see: *Luts-Sootak, M.* Die baltischen Privatrechte in den Händen der russischen Reichsjustiz. In: *Rechtsprechung in Osteuropa, Pokrovac, Z.* (Hg.). Frankfurt am Main, 2012, pp. 269 sqq.

were essential to the contract and were subsequently disputed. In such cases, the court records show the municipal court as an institution that actively made compromise proposals and sought solutions to reconcile the parties. However, no predetermined rules were followed. Rather, it was justice in individual cases that was called here judiciary. Particularly striking are cases of so-called poor performance, where both parties failed to fulfil their contractual obligations properly. Although the resulting damages would in principle have been measurable and calculable by both parties, it was not made. Instead, the decisions were that both parties had not honestly kept their promises and should therefore now retire without any compensation. Such rulings by the municipal courts were probably intended to promote trust and integrity in legal transactions; formal legality or calculability was apparently not so important. The municipal court offered the parties compromises, educating them to be conscientious and thoughtful contractual partners, etc. Legal peace can certainly be considered a major goal, but it was achieved through so-called Solomonic conclusions, not through judging according to statutory norms. What the peasants certainly learned in the process, however, was that putting agreements in writing would later serve as effective tool of evidence.

The judgements of the municipal courts could be appealed if the value of the matter in dispute exceeded five silver roubles. The next instance – the parish court – was responsible for such appeals.

3. Procedures and practices of the parish courts

There were a total of 48 parish courts in the territory of present-day Estonia. The files of the Livonia's parish courts are more extensive (up to 9,058 units, mostly over 4,000) than those of the courts of Estonia (up to 660 units, mostly between 100 and 200). However, the figures do not indicate a higher level of judicial activity in Livonia – the differences are due to the different court systems that existed before the introduction of the Land Community Ordinance of 1866.

The parish court consisted of a noble parish judge as chairperson (“preferably elected from among the enrolled [...] nobility”; Livonia's Peasant Ordinance § 651) and three peasant assessors in Livonia; in Estonia two assessors. Each parish court had to employ a notary to manage the registry and accounting matters and to keep the minutes. In addition to their extensive police and administrative duties, including supervisory functions over the peasant communities, the parish courts also served primarily as institutions of reconciliation for all disputes between peasant or groups of peasants and landlord, between landlord and peasant community, between peasant community member and community, and between community and municipal court. In addition, there were appeals against the decisions of the municipal courts and, as another important activity, the control and confirmation of lease and purchase agreements over the farmland. In cases involving peasant or peasant community against landlord, the parish court could

only mediate. If the parties were unable to reach an agreement, the parish court had to examine the matter and refer it to the district court, but could not decide on it itself.

Civil proceedings before the parish court are described in detail in Livonia's Peasant Ordinance §§ 777 sqq., beginning with the start of the court proceedings: "The plaintiff presents his case orally to the parish court on a court day, presents all the facts and evidence on which he bases his claim, and clearly states what his request is". Until the changes brought about by the judicial reform of 1889, members of the peasantry were required to represent themselves in court. Landlords, on the other hand, were free to choose whether to appear in court in person, send a representative, or submit their statement of claim or response to the claim in writing.

Parish court's first task was to examine all aspects of whether the action fell within its jurisdiction and whether the plaintiff met all the necessary criteria. If the court did not have jurisdiction over the action brought, it could not simply dismiss the claim. It was its duty to advise the plaintiff and refer them to the correct authority. Similarly, it should instruct the "incomplete" plaintiff (e.g. a wife without a husband as her legal representative, persons under guardianship without a guardian, etc.) on what still needed to be done in order to bring a valid claim before the court. All these legally imposed duties to provide information clearly show that the parish court functioned primarily as an institution for legal instruction or even education. The idea of popular education is clearly evident here: a court acting formally and strictly in accordance with the regulations would simply have had to dismiss the lawsuits.

In addition, the parish court was primarily concerned with reconciliation and settlement as it was required by law. According to Livonia's Peasant Ordinance § 781, the court should only proceed to investigate the matter if "the court had tried in vain to reconcile the disputing parties". Estonia's Peasant Ordinance refers only to mediation and settlement in case of the parish courts. The files of the parish courts in civil disputes are therefore rather slim. They were either forwarded to the district court for a decision or a note in the register indicates that the case was settled through mediation or compromise. At the same time, Livonia's Peasant Ordinance granted the parish court extensive inquisitorial authorisation for the investigation, but modified it to such an extent that it was not necessary to record all procedural actions in writing. In contrast to the municipal court, where the assessment of evidence was completely free and neither the witnesses nor the parties involved were sworn in, the rules of procedure of the parish courts contain elements of formal evidence assessment (Livonia's Peasant Ordinance §§ 782 sqq.). The existing written records of the parish courts do not actually provide much information about compliance with the prescribed procedure. It can be assumed that the individual procedural actions were simply not recorded. In most cases, only the "finding" (*Erkenntnis*), i.e. the ruling of the court is recorded in the minutes. Although, according to the law, these had to be recorded by the notary "with a brief statement of the reasons" (Livonia's Peasant Ordinance § 784), the reasons are only

stated in very few civil law cases. In contrast, the police law judgements, i.e. also from the same court, are usually quite detailed in their reasoning.

The disputes in which the parish court had full decision-making power were those appealed by peasants. This type of cases shows a trend that can also be seen in the practices of the district courts as next level courts for peasant affairs. The right of appeal was generally exercised by individuals who were, in some way, out of the ordinary – those who were actually strangers to the community where the events took place. These were, for example, peasants from outside who had purchased land and were required to register in the local peasant roll. In Estonia, in particular, it was often farmers from the southern provinces of Livonia and Courland, where the soil was better and the money economy had developed more rapidly. In addition, Estonia was the least densely populated of the three provinces – there was a lot of land and few people. As a result, several farmers from the southern Baltic provinces purchased either a farm plot directly from the landlords or from the peasant owners in Estonia. These newcomers then took legal actions against the decisions of the local municipal courts before the parish court. They were joined by townspeople who registered themselves as members of a peasant community in order to be allowed to purchase a farm plot. These individuals were also prepared to take the legal dispute, if necessary, through the several court instances. It was only in very exceptional cases that a common man, i.e. a local peasant, appealed against the decision of his local municipal court to the parish court. I did not find any such appeal in disputes over real estate. This confirms the well-known fact that modernity, with all its manifestations, including the willingness to go through several instances of court proceedings, if necessary, only began to prevail with greater mobility in society. It should also be noted in this context that land trading, i.e. making a profit by buying and later selling rural land, insofar as it occurred at all, was also carried out by such newcomers.

There is one more point to mention that seems important in case of the parish courts. While the municipal court was able to decide entirely at their own discretion and according to their best conscience, the parish court in Livonia – and since 1866 also in Estonia – was at least indirectly required to judge according to the law. Livonia's Peasant Ordinance § 782 stipulated that, before conducting an extensive investigation of the circumstances of the case, the parish court should examine whether a decision could be made immediately in accordance with the statutory provisions:

“If the decision in the case concerns only the application of the statutory provisions, the court shall proceed to decide in accordance with the exact wording of the statute.”

However, the records of the parish courts in civil disputes show hardly any references to the relevant provisions of the law. When a parish court convicted a person of a police offence, it always stated the provision of the statute to which it referred. By

contrast, this almost never occurred in civil cases. References to the statute only occur when legal formalities were involved, such as the fee for certifying contracts (peasants were exempt from the fees, town citizens were not) or the issuance of appeal certificates. Substantive issues, on the other hand, were resolved without reference to any statute or without explicit mention of the relevant provisions. In this respect, the need for the private law section of the peasant ordinances is also not apparent from the practice of the second instance of courts in peasant affairs.

It should be noted at this point that the case law of the parish courts of Estonia and Livonia, insofar as it concerned disputes at all, initially once again shows reconciliation, mediation and settlement between the parties, but not decision-making formally based on the letter of the law. Additionally, the courts had an extensive duty and responsibility to provide information and guidance to the disputing parties.

The decision of the parish court could be appealed to the district court if the value of the matter in dispute exceeded 10 silver roubles.

4. Procedures and practices of district courts

There were seven district courts in within the modern territory of Estonia: four in Livonia and three in Estonia. The number of files held by the Estonia's district courts is fairly consistent at two thousand or more, whereas in Livonia the numbers vary greatly: there are 945 files from the Saaremaa/Ösel district court, but 20,433 from the Tartu/Dorpat district court.

The district courts were composed of a presiding judge, two noble assessors and two peasant assessors. The presiding judge and the noble assessors had to belong to the matriculated nobility. The peasant assessors were elected from among the members of the municipal courts (Estonia) or among the members of the parish courts (Livonia). The term of office was three years. In addition, the district court had a secretary, who was "preferably to be elected from among the members of the [...] knighthood who had devoted themselves to the study of law at the local university [in Dorpat]" (Livonia's Peasant Ordinance § 725).³⁰ However, members of other estates were not excluded from

30 The extent to which the secretary positions at the district courts were actually filled by persons with legal education has yet to be investigated. A study about the members of an Estonian vassals court (Manngericht; the first instance for disputes among the nobility) has shown that the court members themselves – the presiding judge and two assessors – had no legal education until well into the 1870s. The court secretaries, on the other hand, had legal education from at least the 1820s onwards and were usually very well qualified. See: *Luts, M. Juristenausbildung im Richteramt (baltische Ostseeprovinzen im 19. Jh.). In: Juristische Fakultäten und Juristenausbildung im Ostseeraum. Zweiter Rechtshistorikertag im Ostseeraum, Lund 12–17. 3. 2002, Eckert, J., Modéer, K. Å. (Hg.). Stockholm, 2004, pp. 297 sqq.*

this position. The secretary's term of office was six years, but he could be re-elected to office, the same as the members of the court.

Livonia's Peasant Ordinance § 731 has determined the jurisdiction of the district court in civil matters, as follows: "The district court, as a civil judicial authority, does not intervene in civil matters on its own initiative, but only proceeds either on appeal by the peasants among themselves or by the manor administration against the peasants, or in matters of the peasant communities, their individual members and officials against the landlord, it determines and conducts local investigations if necessary, or instructs the local parish court to carry them out [...]". The court records confirm that the district court did only take action in response to claims and complaints. It is noteworthy that all claims were accepted, even if they did not fall within the jurisdiction of the district court. In such cases, the district court itself referred the claim to the municipal or parish court and instructed the plaintiff on the correct procedure for initiating legal proceedings. No one was rejected on the formally correct grounds that the lawsuit did not fall within the jurisdiction of that court.

As the proceedings before the district court were conducted orally and only the results or interim results were recorded in the minutes, the files on the individual cases vary considerably. In most cases, the files resemble a collection of various documents drawn up by the parish courts or landlords. Only the judgements were drawn up according to a uniform pattern at the district court. Anyway, the problem for scientific research lies in the fact that formal judgements were very rare. Of approximately 20 cases between the 1860s and the end of the 1880s, only one ended with a judgement. Normally the district courts continued the reconciliation and mediation process already known from the lower courts.

However, the mediation patterns varied. In the case of border disputes – which make up the majority of cases concerning real estate law – the district court sent a surveyor to the location in question, where he was to work out a settlement in cooperation with the disputing parties. He then remapped the location, and that was the end of the matter. The costs of the surveyor were borne by the knighthood. If there were no border disputes, the district court mostly made its own compromise proposals for mediation and then sent the matter back to the parish or municipal court. It is striking that the district courts performed their mediation role with much greater commitment than the actual mediation authorities, the parish courts, which often conducted proceedings in a more formal manner than the district courts.

In cases where the district court had issued a judicial decision, the observations already made in the case law of the parish courts were consistent. Firstly, most cases involved primarily legal disputes: whether fees were payable or not, compliance with limitation periods and other deadlines, the competent court, and so on. In such cases, district court rulings also referred to the relevant provisions of the legislation. However, disputes over content were also generally subject to renewed attempts at reconciliation

in the district courts. Insofar as they were decided by the court, these were again cases brought by new arrivals or by entire peasant communities or groups of peasants.

However, the district courts' practice reveals something that is lacking in the lower courts: consistency in their own decision-making practice. If the municipal court was openly concerned with justice in individual cases, and the parish court was supposed to function more as a (legal) educational institution than as a judicial institution, then the aforementioned continuity and adherence to established patterns of solution testify to the fact that the district courts really saw themselves as judicial institutions. This was probably thanks to the in law educated court clerks.

On the other hand, consistency in their own decision-making practice is the only feature of the case law of Estonia's district courts that bears any resemblance to modern understanding of jurisdiction according to the provisions of law. However, the bulk of the case law material also shows that, even at the district court level, there was a committed effort to mediate, reconcile, settle disputes and enlighten the people about the law. It is therefore no coincidence that the Livonia's Peasant Ordinance, specifically in the section dealing with the jurisdiction and procedure of the district courts, ordered the publication of the official gazette in the vernacular languages (Estonian and Latvian) "*in order to inform the Livonian peasants in a convenient and cost-free manner of everything they might need to know in their economic and legal affairs*" (§ 746). It was no coincidence that the compilation of this people's – or, more precisely, peasants' – 'gazette', intended for monthly publication and reading aloud in church on Sundays, was assigned to the district courts.

The fact that legal enlightenment at district court level was not confined solely to the peasantry is illustrated not so much by the laws as by the court records: landlords were also instructed by the district courts about their rights and obligations and, if necessary, informed about the compensation that should be paid to a farmer in accordance with § 882 of the Estonia's Peasant Ordinance if he had been brought before the court without good reason. In addition, the district court could convict a party for "frivolous complaints brought for the sake of litigation" and punish the complainant with a fine of up to 10 roubles. Clearly, this measure was primarily intended to punish peasant complainants, as the fine could be converted into imprisonment, forced labour or corporal punishment. However, court records show that district courts often imposed the penalty of a fine on the landlords. The peasants were usually lectured and admonished, sometimes even threatened, but not necessarily punished.

CONCLUSION

On the one hand, extensive teaching and education at the provincial level could prove to be a trap for peasant plaintiffs in the higher court of the empire, which were bound

by strict rules of procedure and forced to reject claims where the plaintiff “complains in very vague terms that Baron Stackelberg has wronged him in all sorts of ways, but that he is not claiming damages from the defendant or appealing against the decision of the lower court”.³¹

On the other hand, it is clear that if local courts had responded to all violations of formal procedural rules by simply dismissing the claim, Estonian and Latvian peasants would not have been able to learn the whole complex pattern of behaviour that a modern member of society and citizen of a modern state must follow: the resolution of conflicts through legal and judicial proceedings, the practice of evidence both on the part of the disputing parties and on the part of the bench, the keeping of written records, the awareness of the superiority of written evidence, etc. The existence of modern institutions was only a prerequisite. Through their sustained educational and enlightening activities, courts dealing with peasant matters facilitated both the proper use and organisation of these institutions and a broader understanding of the rules governing modern society.

KOPSAVILKUMS

Literatūrā plaši tiek apgalvots, ka XIX gadsimtā izveidotā vietējo pašvaldību iekārta palīdzēja Baltijas zemniekiem sagatavoties politiskajai dzīvei daudz augstākā līmenī, pat veidojot pilsoņiem nepieciešamās prasmes jau vēlākajās Latvijas un Igaunijas demokrātiskajās republikās. Daudz mazāk uzmanības pievērsts tam, kā tā laika zemnieki ieguva gan zināšanas par savām tiesībām un to aizstāvēšanu tiesā, gan šo zināšanu piemērošanas pieredzi. Baltijas zemnieku tiesas darbojās ne tik daudz kā modernas un formālas tiesu institūcijas, bet gan kā patiesas izglītības un apgaismības iestādes, kurās zemniekiem tika mācīts rīkoties kā neatkarīgiem, atbildīgiem un tiesībratīgiem sabiedrības locekļiem.

³¹ Source – the Ukas of Ruling Senat in the case peasant Juhan Mättk vs. Baron von Stacklenberg (18.5.1884). See more: *Luts-Sootak, M.* Die Erfolglosigkeit der estländischen Bauern vor der Höchstgerichtsbarkeit des Russischen Reiches (1865–1889). In: *Gerichtskultur im Ostseeraum. Vierter Rechtshistorikertag im Ostseeraum*, 18.–20. Mai 2006 in Greifswald, *Knothe, H.-G., Liebmann, M.* (Hg.). Frankfurt am Main et al., 2007, pp. 85 sqq.

PHILIPP SCHWARTZ¹

„Die Medizin ist meine gesetzliche Ehefrau, die Literatur meine Geliebte.“ – Das Ehehindernis der Scheinehe

„Medicīna ir mana likumīgā sieva, literatūra – mana
mīlotā.“ – Kavēklis fiktīvai laulībai

KEYWORDS:

Eherecht, Ehehindernis, Scheinehe,
Familienbegriff

ATSLĒGVĀRDI:

laulību tiesības, šķērslis laulības
noslēgšanai, fiktīva laulība, ģimenes
jēdziens

Der Anlass dieses Artikels, der 60. Geburtstag von Prof. *Lazdiņš*, legt es nahe, sich mit §60 (sic!) des Lettländischen Zivilgesetzbuches von 1937 zu beschäftigen. Dieser legt in seinem Absatz 1 fest, dass „Eine Ehe ... nichtig [ist], wenn sie nicht vor einem Standesbeamten oder einem Geistlichen geschlossen wurde (§53).“² §60 enthält darüber

¹ Den Autor dieses Beitrages verbindet mit dem Jubilar die Tatsache, dass Prof. *Jānis Lazdiņš* im Jahr 2011 als wissenschaftlicher Redakteur wesentlich am Erscheinen der Dissertation des Autors in lettischer Übersetzung beteiligt war (*Švarcs, Filips*, Latvijas 1937. gada 28. janvāra Civillikums un tā rašanās vēsture. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011). Der Titel dieses Beitrages ist ein Zitat des russischen Schriftstellers *Anton P. Tschechow* (1860–1904), das ähnlich auch für den Verfasser dieses Beitrages gilt, wenn man „Medizin“ durch „Europäische Fördermittel“ und „Literatur“ durch „lettische Rechtsgeschichte“ ersetzt.

² Bei Auszügen aus dem Gesetzestext des Lettländischen Zivilgesetzbuches wird für das heute geltende Recht die Übersetzung *Harro von Hirschheydt Apgāds* (Hrsg.), 1937. gada Latvijas Republikas Civillikums, Vācu valodas tulkojums / Lettlands Zivilgesetzbuch von 1937, Deutsche Übersetzung, Rīga: Harro von Hirschheydt Apgāds, 2024, und für den Rechtszustand im Jahre 1937 *Justizministerium* (Hrsg.), Lettlands Zivilgesetzbuch vom 28. Januar 1937, Im Auftrage des Justizministeriums übersetzt von Herbert Ehlers (Chef der

hinaus, anders als ursprünglich im Jahre 1937, einen zweiten Absatz, der einen weiteren Grund nennt, wann eine Ehe als nichtbestehend angesehen wird. Nämlich dann, wenn eine Ehe nur fiktiv geschlossen wurde:

„Eine Scheinehe, d.h. eine Ehe ohne die Absicht, eine Familie zu gründen, ist nichtig.“

Dieser Absatz wurde im Zuge der Wiederinkraftsetzung des Lettländischen Zivilgesetzbuches nach Wiedererlangung der staatlichen Unabhängigkeit 1990 neu eingeführt.³ Skurrilerweise hat er ein historisches Vorbild in §44 des zu Zeiten der sowjetischen Okkupation Lettlands (1940-1990) geltenden Ehe- und Familienkodex der Lettischen Sozialistischen Sowjetrepublik von 1969:

„Eine Ehe kann für ungültig erklärt werden, wenn [...] die Ehe ohne die Absicht geschlossen wurde, eine Familie zu gründen (Scheinehe).“⁴

Nun könnte man sich die Frage stellen, warum der lettische Gesetzgeber im Jahre 2012 der Ansicht war, dass es dieser Ergänzung um die Scheinehe als Ehehindernis – die so bisher nur zu Zeiten der sowjetischen Okkupation Lettlands gegolten hatte – bedurfte. Dieser Frage soll hier aber nicht nachgegangen werden. Vielmehr soll der Blick zurückgeworfen werden auf das Lettländische Zivilgesetzbuch von 1937, das das Ehehindernis der Scheinehe eben nicht kannte.

Anders zu der Zeit in Deutschland, wo es die Nationalsozialisten waren, die ungefähr zur selben Zeit erstmals das Ehehindernis der Scheinehe normierten. Nach *Eisfeld*⁵

Kodifikationsabteilung), Prof. Dr. iur. Carl Schilling (Appellhofrichter i.R.) und Dr. iur. Hermann Bläse (Redakteursgehilfe an der Kodifikationsabteilung), Riga: Tieslietu ministrija, 1937, genutzt. Zur Entstehungsgeschichte des Nebeneinanders von kirchlicher Trauung und Zivilehe siehe Schwartz, P. The Latvian Marriage Law 1918-1940 Betwixt and Between the Poles of Conflicting Moral Values, in Juridiskā zinātne / Law, No. 14, 2021, S. 146–157 (149f.).

³ Par grozījumiem un papildinājumiem Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma ģimenes tiesību daļā vom 25.05.1993, veröffentlicht in Latvijas Vēstnesis, 35, 08.06.1993, bzw. <https://likumi.lv/ta/id/57033-par-grozijumiem-un-papildinajumiem-latvijas-republikas-1937-gada-civillikuma-ģimenes-tiesibu-dala> [zuletzt abgerufen 19.10.2025].

⁴ Im Original „Laulību var atzīt par spēkā neesošu, ja pārkāpti šī kodeksa 14.–16. panta noteikumi, kā arī tad, ja laulība reģistrēta bez nolūka izveidot ģimeni (fiktīva laulība).“ Zum juristischen Verständnis der Familie und Verwandtschaft Plepa, D. Satversmīga kopdzīve jeb radniecības un ģimenes tiesību tvērumus Latvijas likumkopā. In: Radniecība un valsts īstenošana mūsdienu Latvijā, K. Sedlinieks (zin. red.). Riga: Rīgas Stradiņa universitāte, 2024, S. 147–177 (158–160).

⁵ *Eisfeld, J.* Die Scheinehe in Deutschland im 19. und 20. Jahrhundert, Buchbeschreibung auf der Verlagsseite von Mohr Siebeck unter <https://www.mohrsiebeck.com/buch/die-scheinehe-in-deutschland-im-19-und-20-jahrhundert-9783161485893/> [zuletzt abgerufen 19.10.2025].

konnten die von den Nationalsozialisten eingeführten Ehehindernisse, darunter die Scheinehe, einen wesentlichen Beitrag zu der Begründung eines „völkischen“ Eherechts leisten und relativierte das Ehehindernis der Scheinehe das formale Konsensprinzip und öffnete so das Eheschließungsrecht für staatliche Zwecke. Nach 1945 änderte sich laut *Eisfeld* die Stoßrichtung der Beeinflussung des Eheschließungsrechts weg von der Begründung eines „völkischen“ Eherechts hin zu insbesondere ausländerpolitischen Erwägungen. So dürfte heute am ehesten die Aufenthaltsehe mit dem Begriff der Scheinehe in Verbindung gebracht werden.⁶

Da man sich bei der Ausarbeitung des Lettländischen Zivilgesetzbuches von 1937 eng an das deutsche BGB anlehnte und das deutsche BGB neben dem schweizerischen ZGB von 1907 als Vorbild nahm,⁷ stellt sich für Lettland die Frage, warum man damals die Scheinehe, also eine Ehe ohne Absicht, eine Familie zu gründen, nicht in den Gesetzestext aufgenommen hat? Der lettische Gesetzgeber sah scheinbar keine Notwendigkeit, das Ehehindernis der Scheinehe für staatliche Zwecksetzungen zu nutzen. Gleichzeitig sollte die Einheit der Familie für den lettischen Staat zunehmend an Bedeutung gewinnen. Was aber wurde unter Familie verstanden? War es relevant, ob die Eheleute überhaupt die Absicht hatten, Kinder zu zeugen? Oder wurde bereits die Gemeinschaft von Ehefrau und Ehegatte als Familie verstanden?

Die Beantwortung dieser Fragen hängt eng zusammen mit der Frage, welche Rolle und Bedeutung die Familie im damals neuen Lettländischen Zivilgesetzbuch und im vorgelagerten Gesetzgebungsprozess spielte. Hierzu sollen folgende Aspekte untersucht werden:

1. Weg vom Individuum hin zur Gemeinschaft: Die Familie als Basiseinheit von lettischer Nation und lettischem Staat;
2. Die vier privatrechtlichen Grundprinzipien und die vier Bücher des Lettländischen Zivilgesetzbuches;
3. Das Verhältnis von Ehe und Familie – Gibt es eine Familie ohne Kinder?

⁶ So auch *Lumpp*, S. Die Scheineheproblematik in Gegenwart und Vergangenheit, Buchbeschreibung auf der Verlagsseite von Duncker & Humblot unter https://www.duncker-humblot.de/buch/die-scheineheproblematik-in-gegenwart-und-vergangenheit-9783428121588/?page_id=1 [zuletzt abgerufen 19.10.2025]: „Das Phänomen der Scheinehe ist nicht nur heutzutage ein aktuelles Thema, sondern wurde bereits vor 100 Jahren in Rechtsprechung und Schrifttum diskutiert. Die Rahmenbedingungen haben sich freilich verändert. Früher wurde vor allem die sog. „Namensehe“ diskutiert: der Eheschluss zur Erlangung eines bestimmten Ehenamens. Heute steht hingegen die sog. „Aufenthaltsehe“ im Mittelpunkt der Betrachtung. Ihr Nutzen ist im Rahmen der Erlangung einer Aufenthaltsgenehmigung zu sehen.“

⁷ *Schwartz*, P. Das Lettländische Zivilgesetzbuch vom 28. Januar 1937 und seine Entstehungsgeschichte, Aachen: Shaker Verlag, 2008, S. 35–26 und 153 (aber auch an anderen Stellen für einzelne Vorschriften).

Weg vom Individuum hin zur Gemeinschaft: Die Familie als Basiseinheit von Nation und Staat

Spätestens ab der zweiten Hälfte der 1930er Jahre, gewissermaßen eingeleitet mit dem Staatsstreich von Ministerpräsident *Kārlis Ulmanis* (1877–1942) am 15. Mai 1934, verschiebt sich – auch im Gesetzgebungsprozess der Schaffung eines eigenen Zivilgesetzbuches – der Fokus weg von Individualinteressen hin zur Ausrichtung auf Gemeinschaftsinteressen. Der Einfluss persönlicher Rechte geht zurück und der Schutz von Gemeinschaftsinteressen wird gestärkt. §1 des Lettländischen Zivilgesetzbuches von 1937 bringt diese Abwendung von einem individualistischen hin zu einem gemeinschaftsbezogenen Privatrecht mit seinem „Rechte-Pflichten“ oder „Pflichten-Rechte-Prinzip“ deutlich zum Ausdruck:

„Rechte sind auszuüben und Pflichten sind zu erfüllen nach gutem Glauben.“

Das Rechtssubjekt ist nicht mehr ein nur für sich existierendes Rechtssubjekt, sondern steht in Bezug zu Rechten und Pflichten anderer Rechtssubjekte.⁸

Insbesondere im Familienrecht findet eine solche Abkehr von einem individualistisch orientierten hin zu einem gemeinschaftsbezogenen Privatrecht statt. Speziell im Eherecht deutete sich diese Entwicklung sogar bereits früher an. Denn die Regelungen über die Ehe des Lettländischen Zivilgesetzbuches von 1937 waren mit einigen kleinen Ausnahmen identisch mit den Vorschriften des Ehegesetzes von 1921, das die Gemeinschaft der Familie und nicht das Individuum in den Mittelpunkt stellte.⁹

Die Gemeinschaften Familie, Nation und Staat traten in den Mittelpunkt und das Verständnis der Familie als Basiseinheit der Nation und des Staates drückte sich auch im Lettländischen Zivilgesetzbuch von 1937 aus:

„Die Grundgemeinschaft der menschlichen Gesellschaft ist die Familie. Der Mensch entsteht und formt sich in der Familie. Wenn die Familie stark ist, dann ist auch der Staat stark. Der lettische Gesetzgeber hat der Familie besondere Aufmerksamkeit gezollt und diese im neuen Zivilgesetzbuch an erste Stelle gesetzt.“¹⁰

⁸ *Sinaiskis, V.* Civillikuma principi un ģimenes tiesības. In: Tieslietu Ministrijas Vēstnesis 1938, S. 30–57 (57), und *Sinaiskis, V.* Personība un personiskās tiesības jaunajā Civillikumā. In: Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938, S. 326–349 (326–337).

⁹ *Būmanis, A.* Vispārējs pārskats par jauno Civillikumu. In: Prezidenta Ulmaņa Civillikums (rakstu krājums). Rīga: Pagalms, 1938, S. 97–101 (99 f.); *Sinaiskis, V.* Civillikuma principi un ģimenes tiesības, S. 42; *Sinaiskis, V.* Mūsu pienākumi un tiesības jaunajā Civillikumā. In: Prezidenta Ulmaņa Civillikums (rakstu krājums). Rīga: Pagalms, 1938, S. 167–175 (168). Hierzu (Individual- vs. Gemeinschaftsinteresse) siehe *Schwartz, P.*, The Latvian Marriage Law 1918–1940 Betwixt and Between the Poles of Conflicting Moral Values, S. 150f.

¹⁰ *Kalējiņš, E.* Ģimenes tiesības. In: Jaunā Civillikuma apskats. Daugavpils: Daugavpils latviešu biedrības izdevums, 1937, S. 9–11 (9). Von Interesse sind in diesem Zusammenhang auch die generellen Betrachtungen zum Familienrecht als solchem des Mitglieds

Oder wie *Lazdiņš* formuliert:

„Die Ehe bildet die Voraussetzung für die Entstehung von rechtlich anerkannter Familie, die Familie ist ihrerseits unentbehrlich für das Bestehen und die Entwicklung des Staates. Obwohl das Eherecht zum Privatrecht gehört, hat man im Laufe der Jahrhunderte die Eheschließung durch Elemente des öffentlichen Rechts ergänzt, um staatliche Stabilität zu erreichen.“¹¹

Die Entwicklung hin zu einem mehr gemeinschaftsbezogenen Privatrecht kam darin zum Ausdruck, dass die Familie im Lettländischen Zivilgesetzbuch von 1937 als eine Einheit, als ein „wir“ und nicht als zwei „ich“ (Ehemann und -frau) verstanden wurde.¹²

Wegen dieser besonderen Aufmerksamkeit, wegen dieses besonderen Interesses des Staates an der Familie ließ er dieser auf der einen Seite die volle Privatautonomie, um sie gleichzeitig im Gesetz zu schützen.¹³ Allerdings wurden die Familienbeziehungen mit Blick auf die Familie auch als moralische und nicht nur rechtliche Gemeinschaft nicht bis ins letzte Detail rechtlich geregelt, sondern auch moralischen Anschauungen und anderen Einflüssen überlassen.¹⁴

der Gesetzgebungskommission *Būmanis*, A. Ģimenes tiesības. In: Tieslietu Ministrijas Vēstnesis 1938, S. 222–231.

11 *Lazdiņš*, J. Die Entstehung und Entwicklung des Eherechts in Lettland. In: Latvijas Universitātes raksti, 2007, 719. sēj: Juridiskā zinātne, S. 76–90 (76). So auch in *Lazdiņš*, J. Laulības tiesību ģenēze un evolūcija Latvijā. In: Latvijas Vēsture. Jaunie un Jaunākie laiki, 2002, Nr. 2 (46), S. 31–39 (31).

12 Und während der sowjetischen Okkupation Lettlands sollte die politisch loyale Familie dann zur „Grundlage der sowjetischen Gesellschaft“ werden. So *Osipova*, S. Padomju ģimenes tiesības: ģenēze un evolūcija no Latvijas PSR piederzes aspekta. In: Nācija, valoda, tiesiska valsts ceļā uz rītdienu. Rakstu krājums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2020, S. 158–181 (169).

13 *Dzirkalis*, A. Uztura prasījumi jaunajos likumos. In: Raksti par Prezidenta K. Ulmaņa Civillikumu, *Tieslietu Ministrija* (Hrsg.). Rīga: Tieslietu Ministrija, 1939, S. 65–72 (65f.).

14 *Būmanis*, A. Vispārējs pārskats par jauno Civillikumu. In: Prezidenta Ulmaņa Civillikums (rakstu krājums). Rīga: Pagalms, 1938, S. 97–101 (100). Zur soziologischen Dimension von Verwandtschaft und Familie siehe ausführlich *Plepa*, D. Satversmīga kopdzīve jeb radniecības un ģimenes tiesību tvērumus Latvijas likumkopā. S. 147–177.

Die vier privatrechtlichen Grundprinzipien und die vier Bücher des Lettländischen Zivilgesetzbuches

Die Familie war eines der vier privatrechtlichen Grundprinzipien, auf die das Lettländische Zivilgesetzbuch von 1937 im Gegensatz zu sozialistischen und kommunistischen Gesetzen aufgebaut war und ist – neben Erbfolge, Privateigentum und Vertragsfreiheit.¹⁵ Allerdings sollte die Familie verfassungsrechtlichen Schutz erst im Jahr 1998 erhalten, als der lettischen Verfassung (Satversme) von 1922 ein bis dahin fehlender Grundrechtskatalog (Art. 110) hinzugefügt wurde.

Die vier Bücher des Lettländischen Zivilgesetzbuches sind sodann Ausdruck dieser vier Grundprinzipien und ihre Reihenfolge wurde bewusst gewählt. Anders als im bzw. umgekehrt zum deutschen BGB (dort: Schuld-, Sachen-, Familien-, Erbrecht, nach einem Allgemeinen Teil, den das Lettländische Zivilgesetzbuch überhaupt nicht kennt) beginnt das Lettländische Zivilgesetzbuch nach Einleitung und Kollisionsnormen (§§1-25) mit dem Familienrecht (§§26-381), gefolgt vom Erb- (§§382-840), dann Sachen- (§§841-1400) und abschließend dem Schuldrecht (§§1401-2400). Diese Reihenfolge hatte einen bestimmten Grund, nämlich dass *„der Mensch mit seinen Bedürfnissen und seiner Umgebung [...] der erste Gegenstand [war], dem unsere [des Gesetzgebers] Gedanken und Suchen gewidmet sind. Sach- und Vermögensfragen kommen danach.“*¹⁶

Bei dieser Reihenfolge hatte man sich zudem an dasselbe Ordnungssystem gehalten, das der lettische Volkskundler und Schriftsteller *Krišjānis Barons* (1835–1923) seiner Sammlung der lettischen Dainas (vierzeilige lettische Volkslieder) zugrunde gelegt hatte. Laut *Bilmanis* folgt die Gliederung *„dem Rhythmus des menschlichen Lebens“*.¹⁷ Im Vordergrund steht der Mensch, im Agrarland Lettland der Bauer, weswegen das Familien- und Erbrecht an erster Stelle stehen. Es folgt die konkrete, dingliche Umwelt des Menschen bzw. Bauern (Sachenrecht) und erst am Schluss folgt das eher für den Städte und Geschäftsmann und dessen Geschäftsbeziehungen relevante Schuldrecht.¹⁸

¹⁵ *Būmanis, A.* Vispārējs pārskats par jauno Civillikumu, S. 99.

¹⁶ *Apsīts, H.* Jaunais civillikums, S. 89. Zur Vorbildfunktion hierbei des schweizerischen Zivilgesetzbuches von 1907 siehe *Schwarz, Andreas B.* Das Schweizerische Zivilgesetzbuch in der ausländischen Rechtsentwicklung. Zurich: Schulthess, S. 23–24.

¹⁷ *Bilmanis, A.* Law and courts in Latvia. Washington: The Latvian Legation, 1946, S. 43.

¹⁸ *Blaese, H.* Lettlands neues Zivilgesetzbuch. In: Zeitschrift für osteuropäisches Recht (N.F.) 1938, S. 487–501 (495f.).

Das Verhältnis von Ehe und Familie – Gibt es eine Familie ohne Kinder?

Wie verhält sich die Ehe zur Familie? Ist bereits die Gemeinschaft nur der beiden Eheleute eine Familie? Oder bedarf es für eine Familie noch Kinder? Laut Kommentar zu Art. 110 der Lettischen Verfassung ist der Begriff der Familie weiter zu verstehen als der Begriff der Ehe, denn Familie beziehe sich auch auf Personen, die miteinander verwandt sind und/oder zwischen denen es eine soziale Verbindung gibt.¹⁹ In diesem Sinne stellt *Plepa* unter Bezugnahme auf ein Gerichtsurteil des Verfassungsgerichts aus dem Jahr 2020 fest: „die Ehe bildet eines der Modelle familiärer Beziehungen.“²⁰ – aber eben auch nur eines. Wie eng oder weit der Begriff der Familie auszulegen ist, dazu gibt es durchaus kontroverse Ansichten, wie sich z.B. an der sich an dieses Urteil anschließenden öffentlichen und politischen Debatte sowie der Initiative zur Änderung von Art. 110 der Verfassung gezeigt hat.²¹ Ein guter Beweis des Konflikts und der Meinungsverschiedenheit zwischen den Unterstützern einer engeren, traditionellen Definition der Familie und denjenigen, die eine offenere, flexiblere Definition der Familie befürworteten. Interessanterweise war eben dieser Art. 110 der Verfassung erst 14 Jahre vorher im Jahre 2006 dahingehend geändert worden, dass er klarstellte, dass eine Ehe die Gemeinschaft eines Mannes und einer Frau ist.²²

19 *Plepa, D. Satversmīga kopdzīve jeb radniecības un ģimenes tiesību tvēruma Latvijas likumkopā.* S. 166, unter Verweis auf *Dupate, K., Reine, I.* 2011. „Satversmes 110. panta komentārs.“ No Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. *Balodis, R.* (sast.), 571–611. Rīga, *Latvijas Vēstnesis*, S. 590. Siehe *Plepa, D. Satversmīga kopdzīve jeb radniecības un ģimenes tiesību tvēruma Latvijas likumkopā.* S. 147–177, insgesamt zum Verständnis von Verwandtschaft und Familie von der Staatsgründung 1918 bis heute.

20 *Plepa, D. Satversmīga kopdzīve jeb radniecības un ģimenes tiesību tvēruma Latvijas likumkopā,* S. 169, mit Bezug auf das Urteil des Verfassungsgerichts der Republik Lettland vom 16.11.2020 in der Sache Nr. 2019-33-01, veröffentlicht in *Latvijas Vēstnesis*, 16.11.2020, Nr. 222, bzw. <https://www.vestnesis.lv/op/2020/222.9> [zuletzt abgerufen am 28.09.2025].

21 Um den Fokus dieses Beitrages nicht zu sehr in die Gegenwart zu verlagern, soll hier für die aktuelle Entwicklung des Familienrechts in der Gerichtspraxis und sozialen Realität verwiesen werden auf *Plepa, D. Satversmīga kopdzīve jeb radniecības un ģimenes tiesību tvēruma Latvijas likumkopā,* S. 172–176. *Plepa* kommt zu dem Schluss: „Auch das Verständnis des Begriffs „Familie“ hat sich weiterentwickelt, da er nicht nur blutsverwandtschaftliche Beziehungen umfasst, sondern auch andere horizontale Beziehungen zwischen Personen, die auf einer engen emotionalen Bindung beruhen. Daher bezieht sich der Begriff „Familie“ sowohl auf Ehepartner, Kinder und Eltern, Verwandte als auch auf das tatsächliche Zusammenleben zweier Personen und auf solche persönlichen Beziehungen, in denen eine emotionale Bindung ohne Zusammenleben besteht.“

22 *Grozījums Latvijas Republikas Satversmē.* *Latvijas Vēstnesis*, No. 1, 03.01.2006, oder unter <https://www.vestnesis.lv/ta/id/124957> [zuletzt abgerufen 28.09.2025].

Wenn nun eine Scheinehe eine solche ist, bei der nicht die Absicht besteht, eine Familie zu gründen, bedeutet dies dann, dass man nach dem Lettländischen Zivilgesetzbuch mit der Eheschließung auch die Verpflichtung eingeht, sich fortzupflanzen und Kinder in die Welt zu setzen? Oder geht es nicht vielmehr um die Ernsthaftigkeit des Zusammenschlusses in welcher Form auch immer, zu zweit (Ehe) ohne Kinder, mit Kindern oder ...? Hierzu sagte das Lettländische Zivilgesetzbuch von 1937 in seinem damaligen §84 Absatz 1 und noch heute in §84

„Die Ehe verpflichtet Mann und Frau, einander treu zu sein, zusammen zu leben, für einander zu sorgen und gemeinsam für die Wohlfahrt der Familie Sorge zu tragen.“

Der Gesetzgeber stellte sich also damals wie heute unter einer Familie eine durch gegenseitiges Vertrauen eng verbundene Einheit vor, in der Übereinstimmung und Freundschaft herrschen, in der ein Ehegatte für den anderen sorgt und sich beide Eheleute entsprechend ihrer jeweiligen Aufgaben gemeinsam um das Wohlergehen der Familie kümmern (vgl. §84 Abs. 1).²³ Allein aus dem Wortlaut ergab und ergibt sich keine Pflicht der Ehegatten, Kinder in die Welt zu setzen. Ein Ehegatte hatte nur das Recht, die Ehescheidung zu fordern, falls der andere Ehegatte *„gegen den Willen des Klägers sich der Kinderzeugung entzieht“* (§75 Abs. 1 Nr. 1). Was wiederum bedeutete, dass das Lettländische Zivilgesetzbuch durchaus auch kinderlose Ehen vorsah, solange beide Ehegatten dies so wollten.

Auch fand sich in der nach §59 abschließenden Aufzählung der Gründe für eine Ungültigkeit der Ehe (§§60 bis 67) keiner, der mit dem Zeugen oder Nichtzeugen von Kindern in der Ehe zu tun hatte. Anders wäre es (gewesen), wenn sich in §84 des Lettländischen Zivilgesetzbuches eine §44 des österreichischen ABGB entsprechende Formulierung zum Begriff der Ehe gefunden hätte bzw. finden würde:

*„Die Familien-Verhältnisse werden durch den Ehevertrag gegründet. In dem Ehevertrage erklären zwey Personen gesetzmäßig ihren Willen, in unzertrennlicher Gemeinschaft zu leben, Kinder zu zeugen, sie zu erziehen, und sich gegenseitigen Beystand zu leisten.“*²⁴

Insofern wäre es wohl etwas zu weit hergeholt, in der Eheschließung auch eine Verpflichtung zur Zeugung von Nachkommen zu sehen. Vielmehr schließt sich hier

²³ *Apsīts, H.* Jaunais civillikums. In Prezidenta Ulmaņa Civillikums (rakstu krajums). Rīga: Pagalms, 1938, S. 85–96 (90f.).

²⁴ Zur Verweigerung der Fortpflanzung als Eheverfehlung in Österreich siehe kurz <https://www.lawandbeyond.at/verweigerung-der-fortpflanzung-als-eheverfehlung/> [zuletzt abgerufen 19.10.2025].

der Kreis zurück zum ersten Punkt dieser Betrachtung, nämlich der Abwendung vom Individuum hin zum gemeinschaftsbezogenen Privatrecht. Es war vielmehr als starker Wunsch und Anspruch des Staates zu verstehen, dass – hier wieder Gemeinschafts- vor Individualinteressen – eine Ehe eben nicht nur der Ausdruck der Individualinteressen zweier Personen ist, sondern als Basiseinheit des Staates auch zum Wachsen und Gedeihen von Nation und Staat beizutragen hat. Die Familie, die mit der Hochzeit begann, war eben nicht nur eine private Angelegenheit zweier Menschen, sondern auch eine Einheit innerhalb des Staates u.a. mit der Aufgabe der Kindererziehung. Und auf die Interessen der Kinder stellte dann das Lettländische Zivilgesetzbuch von 1937 besonders ab, da es dem Staat wichtig war, dass die Kinder „zur Ehre Gottes, zur Heiligkeit unseres ganzen Volkes und Staates und zur Freude für ihre Eltern und Mitmenschen“ aufwachsen.²⁵ Dieser Wunsch war dann – um die Ausgangsfrage zu beantworten – aber wiederum nicht so stark beziehungsweise das Phänomen der Scheinehe als ein nicht so großes Problem angesehen, dass man die Aufnahme des Ehehindernisses der Scheinehe in das neue Lettländische Zivilgesetzbuch von 1937 für notwendig erachtet hätte.

KOPSAVILKUMS

Rakstā aplūkoti trīs galvenie aspekti, kas palīdz izprast, kāpēc Latvijas 1937. gada 28. janvāra Civillikums sākotnēji neparedzēja laulības fiktivitāti kā šķērslī laulības noslēgšanai. Pirmkārt, tajā parādīts, ka uzmanības fokuss tika pārvietots no indivīda uz kopienu, ģimenei kļūstot par Latvijas nācijas un valsts pamatvienību. Otrkārt, rakstā atklāts, kā 1937. gada Latvijas Civillikuma struktūra atspoguļo četrus civiltiesību pamatprincipus – mantošanu, privātpašumu, līgumu brīvību un ģimeni. Treškārt, tajā skaidrotas laulības un ģimenes savstarpējās attiecības, tostarp aplūkots jautājums, vai pastāv tāda parādība kā ģimene bez bērniem. Atbilde uz šo pēdējo jautājumu zināmā mērā noslēdz loku, atgriežoties pie sākumpunkta – pārejas no indivīda uz kopienā balstītām privāttiesībām –, un skaidro, kāpēc tā laika Latvijas likumdevējs neuzskatīja par nepieciešamu iekļaut laulības fiktivitāti kā šķērslī laulības noslēgšanai jaunajā Latvijas 1937. gada 28. janvāra Civillikumā.

²⁵ Švarcbachs, H. Vecāku un bērnu savstarpīgas tiesības un pienākumi Civillikumā. In: Jaunā Civillikuma apskats. Daugavpils: Daugavpils latviešu biedrības izdevums, 1937, S. 19–20 (20).

02

Vērtības

Werte

Values

Anita Vaivade

Māris Kūlis

Frank L. Schäfer

Elīna Grigore-Bāra

ANITA VAIVADE

Cilvēka cieņa kā vērtība nemateriālā kultūras mantojuma tiesībās

Human dignity as a value in intangible cultural heritage law

ATSLĒGVĀRDI:

cilvēka cieņa, cilvēktiesības, nemateriālais kultūras mantojums, UNESCO

KEYWORDS:

human dignity, human rights, intangible cultural heritage, UNESCO

Ievads

Nemateriālā kultūras mantojuma tiesības atzīstamas par salīdzinoši jaunu tiesību jomu kā starptautiskajās tiesībās, tā arī Latvijas tiesību vēsturē, ja par atskaites punktu ņem tiesību terminu “nemateriālais kultūras mantojums”. Tā lietojums starptautiskajās tiesībās tika sākts ar UNESCO Konvencijas par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu (turpmāk – Konvencija) pieņemšanu 2003. gadā, kur tas apzīmē “*paražas, spēles un mutvārdu izpausmes formas, zināšanas un prasmes, kā arī ar tiem saistītus instrumentus, priekšmetus, artefaktus un kultūrtelpas, ko kopienas, grupas un dažos gadījumos – atsevišķi indivīdi atzīst par sava kultūras mantojuma daļu*”.¹ Šī tiesību joma atzīstama par senāku, ja to konceptuāli attiecina uz patlaban tā dēvēto nemateriālo kultūras mantojumu, bet kas vēsturiski apzīmēts ar citiem terminiem, piemēram, “folklorā”² vai “tautas gara mantas”. Nemateriālā kultūras mantojuma tiesību joma skatāma kā vēl

¹ Konvencija par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu, UNESCO, 2003. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1533>

² Sk. Kuutma, K. From Folklore to Intangible Heritage. In: A Companion to Heritage Studies, Logan W., Nic Craith, M., Kockel, U. (eds.). Wiley, 2015, pp. 41–54. <https://doi.org/10.1002/9781118486634.ch3>. Par terminu izstrādes gaitu Konvencijas tapšanā sk. Smeets, R. Definitions and Glossaries for UNESCO’s 2003 Convention for

senāka, ja tajā ietver tādas tiesības, kas nemateriālo kultūras mantojumu skar netieši, lai arī vienlaikus fundamentāli, piemēram, konstitucionālajās tiesībās uzdodot un atbildot uz jautājumiem par tautu kultūras identitāšu definēšanu, pašnoteikšanos, kultūru veidotām teritoriālajām robežām un to apdzīvošanas pēctecību, tostarp pirmiedzīvotāju tiesību noteikšanas gadījumā.³

Īpašas saiknes vērojamas starp nemateriālā kultūras mantojuma un paražu tiesību konceptiem. Paražu tiesības Latvijas tiesību vēsturē ir sakņojušās folklorā⁴ un citos avotos un kā visu ļaužu tiesības bijušas balstītas etniski teritoriālajā principā.⁵ Patlaban paražu tiesības konceptuāli var uzlūkot kā nemateriālo kultūras mantojumu tiktāl, cik tās tiek pārmantotas no paaudzes paaudzē.⁶

Nemateriālajam kultūras mantojumam veltītās konvencijas izstrādes procesā, kas intensīvi ritēja XX un XXI gadsimta mijā, jautājumi par vērtībām, uz kādām šādas tiesības balstāmas, un to definēšanu bija iesaistīto ekspertu uzmanības lokā, citstarp Konvencijas izstrādes gaitā raugot definēt “garīgās vērtības” un “vērtību sistēmas”.⁷

the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. Culture Crossroads, vol. 28, 2025, pp. 30–61. <https://doi.org/10.55877/cc.vol28.614>

3 Sk. *Vaivade, A., Deacon, H.* Culture and Heritage in Constitutional Law. In: The Routledge Handbook of Heritage and the Law, *Lixinski, L., Morisset, L. K.* (eds.). Routledge, 2024, pp. 112–132. <https://doi.org/10.4324/9781003149392-10>

4 *Lazdiņš, J.* Paražu tiesības Latvijas teritorijā līdz 13. gs. Grām.: Tiesību spoguļis. Zinātnisko rakstu krājums tiesību teorijā un vēsturē, *Osipova, S.* (zin. red.). Rīga: Biznesa augstskola Turība, 1999, 5. lpp.; *Lazdiņš, J.* Baltu un līvu privāttiesību paražs. Jurista Vārds, Nr. 32(435), 2006. Pieejams: <https://m.juristavards.lv/zurnals/141637-baltu-un-livu-privattiesibu-parazas/>

5 *Lazdiņš, J.* Baltijas zemnieku privāttiesības (XIX gs.) (Baltijas latviešu zemnieku civiltiesiskais stāvoklis XIX gs. un zemes reforma). Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2000, 36. lpp.

6 Prof. Jāņa Lazdiņa pētījumi, publikācijas un lekcijas paražu tiesību jomā ir kalpojušas par iedvesmas avotu, lai nemateriālā kultūras mantojuma salīdzinošajām tiesībām veltīta, 2014. gadā Latvijas un Francijas pētnieku sadarbībā uzsākta starptautiska pētījumu projekta “Osmoze” (sk. <https://dpc.hypotheses.org/le-projet-osmose>) ietvaros pievērstos gadījumu analīzei par tiesībām kā nemateriālo kultūras mantojumu, tostarp aplūkojot paražu tiesību atzišanu par kultūras mantojumu.

7 *Smeets, R.* Definitions and Glossaries for UNESCO’s 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. Culture Crossroads, vol. 28, 2025, pp. 56, 57. <https://doi.org/10.55877/cc.vol28.614>. Piebilstams, ka jēdziens “vērtību sistēmas” ir ietverts starptautiski pieņemtā “kultūras” definīcijā. Sk. Mexico City Declaration on Cultural Policies (MONDIACULT), World Conference on Cultural Policies, Final Report. Mexico City, 1982, pp. 41–46.

Konvencijas preambula sniedz daļu atbilžu, norādot uz kultūras daudzveidību,⁸ ilgtspējīgu attīstību, sadarbību un savstarpēju palīdzību, tāpat arī uz “*nemateriālā kultūras mantojuma kā cilvēkus tuvinoša, apmaiņu un sapratni nodrošinoša faktora nenovērtējamo lomu*”.⁹ Tomēr uzmanība vērtību nosaukšanai vārdā un definēšanai tika veltīta arī pēc Konvencijas pieņemšanas, pakāpeniski uzkrājot pieredzi tās interpretācijā un piemērošanā un nonākot līdz jautājumam par to, kā šo pieredzi iespējams globāli novērtēt.

Šajā rakstā sniegts ieskats Konvencijas un līdz ar to starptautisko nemateriālā kultūras mantojuma tiesību vērtību ietvara izstrādē, kurš kļuvis par pamatu Konvencijas globālās ietekmes novērtējumam un kura centrā tiek minēta cilvēka cieņa kā vērtība – koncepts, kas Konvencijā nav tiešā veidā lietots, bet ir viens no starptautisko cilvēktiesību pamatkonceptiem. Šāda vērtību ietvara ieviešana rosina ielūkoties tajā, kā tas ietekmē starptautisku pieredzes apmaiņu par Konvencijas interpretāciju un piemērošanas praksi un vai to var uzlūkot kā soli starptautiskas vērtību kopienas nostiprināšanā.

1. Tiesību nozīme vērtību kopienas veidošanā

Vērtību loma tiesībās, ar to aptverot kā esošu vērtību atainojumu tiesībās, tā arī vērtību radīšanu un nostiprināšanu, ir tiesību aksioloģijas kā tiesību filozofijas virziena pamata interese, kurā saplūst ar vērtību identificēšanu un definēšanu tiesībās saistīti jautājumi. Tiesību aksioloģiskā – vērtību atainošanas un radīšanas – nozīme ir vēstures un teritoriju tvēruma ziņā relatīva. Tiesības aizstāv un ataino laika gaitā mainīgas, noteiktai sabiedrībai vai kultūrai raksturīgas, ar attiecīgu teritoriju saistāmas vērtības. Šāds vērtību relativisms ir izaicinājums starptautisko tiesību jaunradē, kur satiekas laikmeta ziņā vienotas, tomēr sociāli un kultūras ziņā atšķirīgas likumdevēju pieredzes un vērtības. Starptautisko tiesību attīstība kā reģionālā, tā arī globālā mērogā tomēr ir apliecinājums vērtību atšķirību izlīdzināšanas un dažādu vērtību savietošanas, kopīgo vērtību izcelšanas iespējamībai.

Starptautisko tiesību vēstures pētnieki ir pievērsušies jautājumiem par kultūru un vērtību saknēm, kādās šīs tiesības balstās, uz to raugoties galvenokārt ģeogrāfiski un aplūkojot dažādu pasaules reģionu un valstu kultūru un tiesību ietekmes uz starptautisko tiesību attīstību. Tomēr starptautiskās tiesības vērtību ziņā var skatīt vēl kā tādas, kas

8 Viena no Konvencijas izstrādātājam Dž. Bleika atzīst: “Konvencija artikulē kultūras daudzveidības kā vērtības nozīmību daudz skaidrāk nekā iepriekšējie līgumi kultūras mantojuma jomā.” Sk. *Blake, J. Role of Interdisciplinary Research in Development of Convention and Identification of Its Concepts. Culture Crossroads*, vol. 28, 2025, p. 15. <https://doi.org/10.55877/cc.vol28.613>

9 Konvencijas preambulas komentāru sk. *Blake, J. The Preamble. In: The 2003 UNESCO Intangible Heritage Convention: A Commentary*, *Blake, J., Lixinski, L. (eds.)*. Oxford University Press, 2020, pp. 19–35. <https://doi.org/10.1093/law/9780198824787.003.0002>

ne vien ataino starptautiskās sabiedrības panāktu vienošanos par kopīgām globālām vērtībām, bet kas caur šādu vērtību noteikšanu un definēšanu veido arī starptautisko kopieni un to saliedē. Tiesības šajā ziņā ir ne vien normatīvs instruments, bet arī pārveidojošs process, kas rada sabiedrības vērtību izpratni un globālu “pasaules vērtību kopieni” (fr. *communauté mondiale de valeurs*).¹⁰ Šādā ziņā arī starptautisko kultūras mantojuma tiesību attīstība ir kalpojusi un turpina kalpot par vērtības nosakošu un nostiprinošu instrumentu.

Latviešu tiesību valodā termins “vērtība”, kas skar kultūras mantojuma jomu, ir plaši lietots un vienlaikus savā ziņā mulsinošs un pat maldinošs, to lietojot vietā un nevietā.¹¹ Šis plašais lietojums padara nemanāmas tādas jēdzieniskas saiknes, uz kurām tiek būvēta starptautisko kultūras mantojuma tiesību joma, proti, terminu “kultūras mantojums” un “kultūras lieta” (fr. *bien culturel*, ang. *cultural good*) vai “kultūras īpašums” (ang. *cultural property*) lietojumu.¹² Ielūkojoties tiesību vēsturē, Latvijas teritorijā paražu tiesībās “mantojums” un “īpašums” tikuši uztverti kā sinonīmi, lietu tiesībām esot cieši saistītām ar mantojuma tiesībām.¹³ Patlaban šīs tiesību jomas gan ir nošķirtas arī kultūras laukā, kur tiesību termini “mantojums” un “īpašums”, kas tiek lietotas arī kā metaforas, saistās ar atšķirīgiem tiesību konceptiem. Termina “vērtība” juridiskā lietojuma daudzveidība tādējādi uzrāda gan iespējamu precizitātes trūkumu, gan arī tādu nozīmes plašumu un tvērumu, kas, lai arī aptuveni, tomēr ļauj uztvert tā lietojuma nozīmi.

Starptautisko tiesību joma, kas īpaši pievērsusies vērtību identificēšanai, ir cilvēktiesības. To jaunrade ir bijusi sarežģīta un teju pārsteidzoši sekmīga, meklējot un atrodot kompromisus formulējumos, lai tie būtu pieņemami dažādu pasaules valstu un kultūru pārstāvjiem. Tajās viena no pamatvērtībām, lai arī nelietojot terminu “vērtība” kā apzīmējumu, ir cilvēka cieņa (fr. *dignité*, ang. *dignity*).

10 Delmas-Marty, M. Le rôle du droit dans l'émergence d'une communauté mondiale de valeurs. In: *Regards sur le droit, Terré, F.* (sous la dir. de), Dalloz, 2010, p. 336.

11 Vaivade, A. Valeur culturelle. En: *Dictionnaire comparé du droit du patrimoine culturel, Cornu, M. et al.* (sous la dir. de), CNRS Éditions, 2025, pp. 1550–1552.

12 Sk. Frigo, M. Cultural property v. cultural heritage: A “battle of concepts” in international law? *International Review of the Red Cross*, vol. 86, No. 854, June 2004, pp. 367–378.

13 Lazdiņš, J. Paražu tiesības Latvijas teritorijā līdz 13. gs. Gr.: Tiesību spogulis. Zinātnisko rakstu krājums tiesību teorijā un vēsturē, Osipova, S. (zin. red.). Rīga: Biznesa augstskola Turība, 1999, 9. lpp.

2. Cilvēka cieņas koncepts starptautiskajās cilvēktiesībās

1948. gadā pieņemtajā Vispārējā cilvēktiesību deklarācijā cilvēka cieņa ir sākuma koncepts tās preambulā, kā arī tās 1. pantā, kurā lasāms, ka “*visi cilvēki piedzimst brīvi un vienlīdzīgi cieņā un tiesībās [...]*”.¹⁴ Tāpat cilvēka cieņa minēta jau agrāk mūsdienu starptautisko tiesību vēsturē – 1945. gadā pieņemtās Apvienoto Nāciju Hartas¹⁵ preambulā. Norāde uz cilvēka cieņu kā vienu no pamatvērtībām tiek turpināta arī 1966. gadā pieņemtajos starptautisko cilvēktiesību avotos – Starptautiskajā paktā par pilsoņu un politiskajām tiesībām un Starptautiskajā paktā par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām.¹⁶ Cilvēka cieņas kā koncepta interpretācija citstarp tiek cieši saistīta ar kultūras tiesībām (ang. *cultural rights*) kā cilvēktiesību jomu, skaidrojot šīs jomas konceptuālo un tiesību ietvaru šādi:

*“Daudzējādā ziņā kultūras tiesības ir centrālas cilvēka cieņas atzīšanai un ievērošanai, jo tās aizsargā dažādu pasaules skatījumu – individuālu un kolektīvu – attīstību un izpausmi un aptver būtiskas brīvības, kas skar identitātes jautājumus.”*¹⁷

Cilvēktiesības ir pastāvīgi un sistemātiski lietota atsauce kultūras mantojuma starptautisko tiesību avotos, tostarp 2003. gada UNESCO Konvencijā par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu. Vienlaikus šāda atsauce ir attiecīgo tiesību jomas robežu nospraūšanas nepieciešama stratēģija. Nemateriālā kultūras mantojuma gadījumā par šādu mantojumu starptautiski tiek atzītas vienīgi tādas kultūras prakses, kas ir savietojamas ar starptautisko cilvēktiesību ievērošanu. Kaut arī “cilvēka cieņa” kā koncepts minētajā Konvencijā nav lietots, tomēr, līdz ar atsauci uz cilvēktiesībām tās preambulā, šis koncepts šīs Konvencijas interpretācijā un piemērošanā ir klātesošs.¹⁸ Līdzīgā kārtā atsauce uz cilvēktiesībām sniegta arī Nemateriālā kultūras mantojuma

¹⁴ Universal Declaration of Human Rights, United Nations General Assembly, 1948. Pieejams: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>

¹⁵ United Nations Charter, 1945. Pieejams: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>

¹⁶ Par cilvēka cieņas koncepta vēsturi sk. Osipova, S. Cilvēka cieņa tiesībās. Nacionālā enciklopēdija, 2025. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/130608-cilveka-cienas-tiesibas>; sk. arī Osipova, S., Bārdiņš, G. Cilvēka cieņa Satversmes tiesas judikatūrā. Jurista Vārds. Nr. 49(1211), 7. decembris, 2021. Pieejams: <https://m.juristavards.lv/zurnals/280136-cilveka-ciena-satversmes-tiesas-judikatura/>

¹⁷ Report of the independent expert in the field of cultural rights. Ms. Shaheed, F., submitted pursuant to resolution 10/23 of the Human Rights Council, United Nations, A/HRC/14/36, 2010. Pieejams: <https://docs.un.org/en/A/HRC/14/36>

¹⁸ Blake, J. The Preamble. In: The 2003 UNESCO Intangible Heritage Convention: A Commentary, Blake, J., Lixinski, L. (eds.). Oxford University Press, 2020, pp. 19–35. <https://doi.org/10.1093/law/9780198824787.003.0002>

saglabāšanas ētikas principu¹⁹ ievadā, kā arī Konvencijas par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu īstenošanas norādījumos,²⁰ abos dokumentos tiešā veidā nesniedzot atsauci uz cilvēka cieņas konceptu.

3. Nemateriālā kultūras mantojuma tiesību ietekmes novērtēšana

UNESCO ietvaros veicot kritisku izvērtējumu par kultūras jomas konvenciju īstenošanas pieredzi, tika secināts, ka trūkst atskaites punktu, lai novērtētu konvenciju globālo ietekmi.²¹ Pamatojoties uz šiem secinājumiem, tika lemts izstrādāt Konvencijas rezultātu vispārēju ietvaru (ang. *overall results framework*).²² Pirmais solis bija 2016. gadā rīkotā starptautiskā ekspertu darba sanāksme ar uzdevumu formulēt sākotnējās aprises šāda ietvara izstrādei.²³ Tās darba iznākumā tika izstrādāta Konvencijas rezultātu karte.²⁴ Tajā tika piedāvāts šāds Konvencijas vēlamās ietekmes (ang. *impact*) formulējums:

*“Nemateriālo kultūras mantojumu saglabā kopienas, grupas un indivīdi, kas to aktīvi un pastāvīgi pārvalda, tādējādi sniedzot ieguldījumu ilgtspējīgā attīstībā cilvēku labklājībai, cieņai un radošumam miermīlīgās un iekļaujošās sabiedrībās.”*²⁵

19 Ethical Principles for Safeguarding Intangible Cultural Heritage, UNESCO Intergovernmental Committee for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, Decision 10.COM 15.a, 2015. Pieejams: <https://ich.unesco.org/en/ethics-and-ich-00866>

20 Operational Directives for the Implementation of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Heritage, General Assembly of the States Parties to the Convention, UNESCO, 2024. Pieejams: <https://ich.unesco.org/en/directives>

21 Evaluation of UNESCO's Standard-Setting Work of the Culture Sector. Part I – 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. Final Report. UNESCO Internal Oversight Service, Evaluation Section, October 2013. Pieejams: <https://ich.unesco.org/doc/src/ITH-13-8.COM-INF.5.c-EN.doc>

22 Decision of the Intergovernmental Committee for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage: 8.COM 5.C.1, UNESCO, 2013. Pieejams: <https://ich.unesco.org/en/decisions/8.COM/5.C.1>

23 UNESCO izveidotajā darba grupā bija 21 eksperts, pārstāvēt visus pasaules reģionus – UNESCO vēlēšanu grupas, un tās darbā piedalījās arī šā raksta autore. Skat.: Expert Meeting on developing an overall results framework for the 2003 Convention, 7–9 September 2016, Beijing, China. Pieejams: <https://ich.unesco.org/en/events/expert-meeting-on-developing-an-overall-results-framework-for-the-2003-convention-00581>

24 Results map for developing an overall results framework for the Convention. Decision of the Intergovernmental Committee for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage: 11.COM 14, UNESCO, 2016. Pieejams: <https://ich.unesco.org/en/decisions/11.COM/14>

25 “Intangible cultural heritage is safeguarded by communities, groups and individuals who exercise active and ongoing stewardship over it, thereby contributing to sustainable

Vispārējā ietvara izstrāde turpinājās ar atvērtas starpvaldību darba grupas norisi un attiecīgu starpvaldību lēmumu pieņemšanu Starpvaldību komitejā nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanai 2017. gadā un Konvencijas dalībvalstu Ģenerālajā asamblejā 2018. gadā, taču šis formulējums vairs netika grozīts.²⁶

Cilvēka cieņa kā vērtība starptautiskajās nemateriālā kultūras mantojuma tiesībās tādējādi tika atzīta šo tiesību vēlamās globālās ietekmes formulējumā. Tas savukārt kalpo par pamatu no tā atvasinātai detalizācijai, lai novērtētu virzību uz šādu Konvencijas ietekmi. Proti, no šā formulējuma pēctecīgi formulēti ilgtermiņa, vidēja termiņa un īstermiņa iznākumi (ang. *outcomes*) un tematiski strukturēti pamata indikatori, katram no tiem nosakot novērtējuma aspektus. Šāda struktūra kļūva par pamatu, uz kura balstīt informācijas iegūšanu no Konvencijas dalībvalstīm un attiecīgi Konvencijas īstenošanas novērtējumam. Cilvēka cieņa kā koncepts šajā ietvarā ir nosaukta vien reizi, iepriekš minētajā ietekmes formulējumā, turpmākajā izvērsumā pie šā koncepta vairs neatgriežoties.

Formulējumā lasāma tāda Konvencijas mērķtiecība, par kuru attiecīgi gūta vienošanās izpratne, satiekoties dažādu reģionu un kultūru ietekmēm un akadēmiskām un profesionālām pieredzēm. Tajā ietverti vairāki pamata atslēgvārdi, katrs no tiem plaši interpretējams. Konvencijas ietekmes formulējumā nav norādes uz cilvēktiesību ieviešanu, lai arī šāda atsauce ir būtiska Konvencijas preambulā, kur tā kalpo par noteiktu vērtību ietvaru arī tad, ja šīs vērtības netiek Konvencijā izvērstas un nosauktas vārdā.

Pieņemtajā vēlamās ietekmes formulējumā ir izvēlēta atšķirīga pieeja, proti, cilvēktiesību kā tiesību jomas vietā sniegta norāde uz vienu no tās balstošām vērtībām – cieņu. Kaut arī Vispārējā cilvēktiesību deklarācija ir universāls tiesību normatīvais instruments, kas ieguvis starptautisku paražu tiesību spēku, un starptautiskās cilvēktiesības ir universāli atzītu tiesību un tiesību kopums, tām tomēr raksturīga arī sava daļa atšķirību reģionālo cilvēktiesību instrumentu veidolā, tāpat arī valstu konstitūciju formulējumos un citos tiesību avotos. Citiem vārdiem sakot, cilvēka cieņa kā vērtība Konvencijas vēlamās ietekmes gadījumā kalpo par vienojošāku izvēli, salīdzinot ar iespējamu atsauci uz cilvēktiesībām kā tiesību jomu.

Piebilstams, ka cilvēktiesības kā atsevišķa tiesību joma nav minētas arī turpmākajā Konvencijas rezultātu vispārējā ietvara izvērsumā, kur savukārt specifiskāk izceltas intelektuālā īpašuma tiesības un tiesības uz privātumu, kā arī paražu tiesības, kas ievierojamas valstu politiku, tiesību un administratīvo instrumentu izstrādē.

development for human well-being, dignity and creativity in peaceful and inclusive societies.” Ibid.

26 Pilnu ietvara izstrādes vēsturi sk. Overall results framework for the 2003 Convention, UNESCO, 2025. Pieejams: <https://ich.unesco.org/en/overall-results-framework-00984>

Atgriežoties pie tēzes par starptautiskajām tiesībām kā globālas vērtību kopienas veidošanas instrumentu, Konvencijas rezultātu vispārējā ietvara gadījumā ir izvēlēts šīs vērtības nosaukt vārdā, tostarp sniedzot norādi uz cilvēka cieņu. Tas savukārt paver iespēju veidot saiknes ar šo konceptu interpretācijām starptautiskajās tiesībās kā cilvēktiesību, tā arī citu tiesību jomu avotos.

4. Cilvēka cieņa Konvencijas piemērošanas praksē

UNESCO 2003. gada Konvencija ir globāls starptautisko tiesību instruments ar tajā balstītiem starptautiskās sadarbības mehānismiem, tomēr tās īstenošana galvenokārt ir vērsta uz tās vietēju piemērošanu. Konvencijas dalībvalstīm ir pienākums veidot nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanas politisko un tiesību ietvaru atbilstoši vietējām vajadzībām. Līdz ar to vietējām tiesībām – veidotām dažādos līmeņos atbilstoši valsts konstitucionālajai iekārtai – ir būtiska nozīme šā mantojuma saglabāšanā. Tas attiecas gan uz īpaši nemateriālajam kultūras mantojumam jaunradītām tiesībām, gan šo tiesību saiknēm ar citām tiesību un politikas jomām.²⁷

Viens no starptautiskās sadarbības mehānismiem ir Konvencijas dalībvalstu periodisku ziņojumu sagatavošana un iesniegšana UNESCO par “*likumdošanas, regulējošiem un citiem pasākumiem, kas veikti šīs Konvencijas ieviešanai*”.²⁸ Šādi ziņojumi, lai arī tajos reti ir valstu paškritiski skatījumi, ir būtiskākais instruments dalībvalstu pieredzes apmaiņai saistībā ar Konvencijas īstenošanu, kā arī globālai Konvencijas ietekmes novērtēšanai. UNESCO izstrādātais Konvencijas rezultātu vispārējais ietvars ir kļuvis par pamatu valstu periodisko ziņojumu satura izstrādei un ļāvis pakāpeniski sākt reģionāli strukturētu²⁹ un globālu Konvencijas ietekmes novērtēšanu.

²⁷ Cornu, M., Vaivade, A., Martinet, L., Hance, C. (eds.). *Intangible Cultural Heritage under National and International Law: Going Beyond the 2003 UNESCO Convention*. Edward Elgar Publishing, 2020. <https://doi.org/10.4337/9781839100031>

²⁸ 29. pants. Konvencija par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu, UNESCO, 2003. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-likumi/id/1533>

²⁹ Ziņojumu iesniegšanā tika ievērota reģionālā pēctecība, vienā gadā vienlaikus ziņojumus iesniedzot viena reģiona valstīm. Pēc šāda principa ziņojumi iesniegti un reģionu ietvaros vērtēti laikā no 2021. gada līdz 2025. gadam, 2026. gadu iekļaujot kā globāla izvērtējuma gadu. Sk. *Periodic reporting: submissions and forthcoming deadlines for all States Parties*, UNESCO, 2025. Pieejams: <https://ich.unesco.org/en/submissionsanddeadlines-00861>

Cilvēka cieņas koncepts Konvencijas dalībvalstu ziņojumu analīzē, kas sagatavota atsevišķi katram no pasaules reģioniem,³⁰ ir minēts vienu vienīgu reizi,³¹ proti, attiecībā uz paražu tiesībām kā nemateriālo kultūras mantojumu. Tas skar izraudzītu piemēru saistībā ar nemateriālā kultūras mantojuma ieguldījumu ilgtspējīgā attīstībā – sociālas saliedētības un miera nodrošināšanā. Āfrikas reģiona valstu ziņojumu analīzē norādīts, ka Kongo Republikā dažādām kopienām pastāv savi tradicionāli konfliktu risināšanas mehānismi. Tie balstās paražu tiesībās un ietver tradicionālās tiesas, kas veidotas, lai “*risinātu strīdus, vienlaikus aizstāvēt iesaistīto pušu cieņu*”.³² Cilvēka cieņas koncepts tādējādi lietots atsevišķi saistībā ar paražu tiesībām kā nemateriālā kultūras mantojuma nozīmīgu piemēru, neizvēršot cilvēka cieņai īpaši veltītu analīzi. Tomēr, kā iepriekš aplūkots, cilvēka cieņa ir viens no Konvencijas mērķtiecību raksturojošiem konceptiem un kā tāds balsta Konvencijas īstenošanu būtiski plašākā mērogā.

Piebilstams, ka vienlaikus UNESCO ietvaros notiek pāreja uz kultūras jomas tiesību – dažādu starptautisku normatīvo instrumentu – vienkopus globālu ietekmes novērtēšanu. Tas ietekmēs arī dalībvalstu ziņojumu izstrādi saistībā ar 2003. gada Konvenciju. Pirmais šāds globālais ziņojums par kultūras politikām un tiesībām UNESCO publicēts 2025. gadā,³³ kā arī turpinās ziņošanas mehānismu pielāgošana globāla novērtējuma turpmākai sagatavošanai.

30 Līdz 2025. gada oktobrim ir pieejami ziņojumu analīzes dokumenti attiecībā uz četriem reģioniem: Latīņameriku un Karību jūras reģionu (2021), Eiropu (2022), Arābu valstīm (2023) un Āfriku (2024), savukārt Āzijas un Klusā okeāna reģiona valstu ziņojumu analīze gaidāma 2025. gada novembrī.

31 Tas gan neizslēdz to, ka cilvēka cieņa kā koncepts var būt lietots arī plašākā analizēto ziņojumu klāstā.

32 Examination of the reports of the regional cycle of periodic reporting on the implementation of the Convention and on the current status of elements inscribed on the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity by States Parties in Africa. UNESCO Intergovernmental Committee for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, LHE/24/19.COM/6.b, 2024, p. 13. Pieejams: https://ich.unesco.org/doc/src/LHE-24-19.COM-6.b_EN.docx

33 UNESCO Global Report on Cultural Policies | Culture: The Missing SDG, UNESCO, 2025. Pieejams: <https://www.unesco.org/en/culture/global-report>. UNESCO Nemateriālā kultūras mantojuma politikas un tiesību katedra Latvijas Kultūras akadēmijā bija līdzdalīga ziņojuma pirmās nodaļas “Veidojot iekļaujošu un taisnīgu līdzdalību kultūras dzīvē” (ang. *Advancing inclusive and equitable participation in cultural life*), kas veltīta kultūras tiesību kā cilvēktiesību jomas globālajam stāvoklim, izstrādē. Ziņojums prezentēts 2025. gada 29. septembrī UNESCO Kultūras politiku un ilgtspējīgas attīstības globālajā konferencē MONDIACULT 2025.

KOPSAVILKUMS

No šāda viena vērtību aspekta iztīrījuma kļūst skaidrs, ka nemateriālā kultūras mantojuma tiesībām ir vairākas savstarpēji papildinošas saiknes ar paražu tiesībām. No vienas puses, paražu tiesības var uzlūkot kā nemateriālo kultūras mantojumu, ja tās ir pārmantotas un saglabātas kā atsaucē cilvēku savstarpējo attiecību un cilvēku un lietu saikņu noregulējumam. No otras puses, aplūkotā UNESCO 2003. gada Konvencijas ietekmes novērtējuma ietvarā paražu tiesību respektēšana valstu politiku un tiesību jaunradē ir viens no faktoriem, kas vērtējams, lai nonāktu līdz atzinumam, vai Konvencijas īstenošana rit starptautiski par vēlamu atzītā virzienā.

Rakstā aplūkots cilvēka cieņas koncepts starptautisko cilvēktiesību avotos ir lietots sistemātiski, kas tādējādi kalpo par vienu no pamatvērtībām gan starptautiskajās cilvēktiesībās, gan tajās tiesību jomās, kas uz starptautiskajām cilvēktiesībām atsaucas, tostarp kultūras mantojuma tiesībās. Cilvēka cieņa kā plaši starptautiski uzrunājošs koncepts ir lietots nemateriālā kultūras mantojuma tiesību interpretācijas un piemērošanas praksē – Konvencijas globāla ietekmes novērtējuma konceptuālajā ietvarā. Turklāt šāda ietvara izstrādē priekšroka dota tieši cilvēktiesības balstošās vērtības izcēlumam iepretim iespējamai atsaucē uz starptautiskajām cilvēktiesībām, kas to ietver. Tas, vai šādā veidā cilvēka cieņa ir kļuvusi par starptautisku vērtību kopienu būtiski veidojošu konceptu nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanas laukā, patlaban nav atbildams, tomēr Konvencijas vēlamās ietekmes formulējums ir kļuvis par vienotu pamatu valstu pieredžu pašnovērtējumu izstrādei periodisku ziņojumu veidā un pēctecīgi šādu pieredžu starptautiskai analīzei.

Cilvēka cieņas koncepts starptautiskajās nemateriālā kultūras mantojuma tiesībās ir viens no elementiem kopumā plašākai vērtību sistēmas nostiprināšanai. Gan Konvencijas teksts, gan arī uz tā balstīti teksti – tostarp rakstā minētie Konvencijas par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu īstenošanas norādījumi, kas reizi divos gados tiek pārskatīti, rediģēti un papildināti, un Nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanas ētikas principi – pakāpeniski aizvien detalizētāk un izvērstāk skaidro ar šā mantojuma saglabāšanu saistītās vērtības. Tas savukārt ietekmē nemateriālā kultūras mantojuma tiesību interpretāciju kā starptautiski, tā arī dalībvalstīs vietējā mērogā.

MĀRIS KŪLIS

Patiesība un likums

Truth and law

ATSLĒGVĀRDI:

patiesība, likums, uzticēšanās, morāle, Kants, Ārente, taisnīgums, pēcpatiesības laikmets

KEYWORDS:

truth, law, trust, morality, freedom, justice, postmodernity

Poncija Pilāta slavenā jautājuma “Kas ir patiesība?” pirmie šķetinātāji, bez šaubām, ir teologi, taču šajā rakstā uzsvars ir likts uz to, ka jautājums, kas uzdots tiesas zālē un bez atbildes atstāts evaņģēlija klusumā, joprojām izaicina arī filozofus un juristus. Tiesneša atbildē un apsūdzētā klusēšanā satiekas vairākas Rietumu domas asis – spriedums, šaubas, likums, apziņa, vara un sirdsapziņa. Jautājums, kas reiz bija vērsts pret apsūdzēto, laika gaitā pārtapis par jautājumu pašam tiesnesim. Mūsu laikmetā, kur patiesība ir kļuvusi par sarunas, nevis dogmas būtību, Jūdejas provinces piektā prefekta – amatpersonas – balss skan kā atgādinājums: tiesas un sabiedrības autoritāte sākas tur, kur vēl pastāv ticība patiesībai.

Šajā esejā aplūkotas patiesības jēdziena filozofiskās gaitas apstākļos, kad šis jēdziens zaudē savu metafizisko pamatu, bet joprojām patiesībai tiek prasīts atskaitīties kā morālai un tiesiskai vērtībai. Mūsdienu kultūrā, kurā jau teju pusgadsimtu runā par laikmetu “pēc patiesības”, proti, lielo naratīvu sabrukumu, vai, izsakoties visjaunāko laiku žurnālistikas žargonā, piesauc “pēcpatiesības” laikmetu, būtiskākais jautājums varbūt nemaz nav par patiesības zudumu, bet gan par pašas zināšanas eroziju. Patiesība vēl pastāv, taču sabiedriskās izturēšanās formas liek bažīties, vai patiesībai vairs maz kāds tic. Šajā rakstā mēģināts izsekot pārvērtībai no patiesības kā absolūta kritērija uz patiesību kā viedokļa vai dialoga un atbildības formu. Rakstā problematizēta arī filozofijas un tiesību kopīgā dilemma: kā uzturēt taisnīguma un likuma autoritāti pasaulē, kur patiesība vairs ne tikai nav dota, bet arī nav uzdota, jo patiesība patlaban ir nemitīga tapšana. Iespējams, ka risinājums ir meklējams veselajā saprātā, taču ne jau tajā, par

kuru Dekarts reiz rakstīja, ka tā ir vislabāk sadalītā lieta pasaulē, jo neviens nesūdzas par tās trūkumu, bet gan saprāta veselumā kā tādā domāšanā, kas ņem vērā gan savu iemestību konkrētajā dzīves realitātē, gan savijumu ar pastāvīgo. Pārfrāzējot Kanta slaveno izteicienu, patiesība bez konkrētības ir tukša, taču bez vispārinājuma – akla.

Aplūkojot cilvēces domas vēsturi, patiesības transformācijas var izstāstīt pārsteidzoši īsi.¹ Eiropā Jaunlaikos ap XVI–XVII gadsimtu uzskats, ka pasauli var izteikt objektīvos apgalvojumus un izmērāmās lietās, kļuva centrāls un nostiprināja mūsdienu zinātnes pamatus, aizmēžot mānticības un viedājo autoritāti, toties vietā liekot ārpus-cilvēcisku subjektu jeb instrumentus un metodi kā izziņas pamatprincipu.² Daba tika pārinterpretēta kā matemātiski izsakāms masas kopums, kā metodiski pakļaujams priekšmets,³ un Gaja nu varēja stāties modernās zinātnes tiesas zāle, lai atbildētu uz asiem jautājumiem, bet, ja klusēja, to varēja pat spīdzināt.⁴ Un modernā zinātne, klasificējot un pakļaujot pasauli prāta regulām, guva milzu panākumus. Nākamais filozofijas vēstures posms – apgaismība – attīstīja racionālo prātu, taču apgaismībai sekoja romantisma laikmets, atgādinot, ka arī jūtas, kaislības un dvēseles vētras ir daļa no patiesības. Pienākot XX gadsimtam, filozofija atgādās, ka divas tēmas vēl prasa iedziļināšanos. Vispirms fenomenoloģija leģitimēja pieredzes tiešos dotumus kā izziņas un refleksijas materiālu un, vienkārši sakot, nezinātnisku pieredzējumu padarīja par zinātniskas intereses priekšmetu. Tam līdzās filozofija konstatēja, ka saprašanas pamats ir valoda ar visām no tā izrietošajām sekām.

Eksistenciālisma filozofija šo pārvērtību padarīja par savas domas centru. Sartrs pasludināja, ka “*cilvēks ir notiesāts uz brīvību*” un vairs nevar aizbaidināties ar Dievu, dabu vai sabiedrību, jo tieši paša cilvēka izvēle rada viņa būtību. Brīvība šeit vairs nav privilēģija, bet pienākums – pastāvīga pašnoteikšanās, kas nes līdzī ar atbildību. Vienlaikus psihoanalīze (Freids) parādīja, ka cilvēka apziņa ir nevis vienota un brīva, bet gan sašķelta un to vada neapzināti impulsi, kas nozīmē, ka brīvības problēma nav tikai politiska vai filozofiska, bet arī psiholoģiska. Heidegers savukārt parādīja, ka cilvēka eksistence nav reducējama uz abstraktu domātāju; cilvēks vienmēr jau ir “*pasaulē iemests*”, viņa domāšana un izvēles ir laicīgas, situētas, vēsturiskas. Hermeneitika šai tradīcijai pievienoja vēl vienu slāni – domu, ka jebkura patiesība ir interpretācija un interpretācija vienmēr notiek dialogā starp tagadni un pagātnei, starp subjektu un tradīciju.

1 Skat. arī: Kūlis, M. *Finis Veritatis? Par patiesību un meliem*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2021.

2 Jay, M. *Songs of Experience*. University of California Press, 2005, pp. 34–35.

3 Huserls, E. Mūsdienu Eiropas zinātņu krīze un transcendentālā fenomenoloģija. No: *Fenomenoloģija*. Rīga: FSI, 2002, 367.–368. lpp.

4 Merchant, C. “The Violence of Impediments”: Francis Bacon and the Origins of Experimentation. *Isis*, vol. 99, No. 4, 2008.

Šīm atziņām sekoja intelektuāli auglīgs periods: jaunā filozofija bija atskārtusi, ka aiz apgaismības racionālā prāta ideāla darbojas neredzami spēki – valoda, vara, sociālās struktūras un ekonomiskie apstākļi. Soli pa solim filozofija nonāca pie domas, ka patiesība vairs nav pašsaprotams mērķis, bet gan jēdziens, kas jāpārdomā no jauna. Tomēr izrādījās, ka šai pieejai ir arī ēnas puse: ja ikviens vēsturiskas personas pieredzējums ir atzīstams un turklāt izteikts vēsturiski plūstošā valodā, tad kādā brīdī jāsecina, ka nav vairs skaidrs, kas tad vispār stabils vairs atlicis. Ničes vārdiem jautājot:

“Kas deva mums lupatu, lai noslaucītu visu horizontu?”⁵

Subjekts, kas ieguvis tiesības uz savu patiesību, tātad arī brīvību, atklāja, ka šīs tiesības automātiski nenodrošina nedz sabiedrisko, nedz individuālo vienotību. Rietumu kultūras emancipācijas projekts, kas sākās ar brīvlaišanu no teoloģiskas autoritātes, beidzās ar ētisku atomizāciju, spriedzes pilnu ētisku un politisku dinamiku, kur ikviens ir kļuvis par sava likuma avotu, bet vienlaikus arī par sevis paša haosa upuri. Līdz ar to patiesības stāvokli mūsdienās var raksturot kā hibrīdu un nestabilu. Līdzīgi kā devalvēta valūta zaudē savu segumu, arī patiesība, kļūdamā pārāk daudzveidīga un izkliedēta, pakāpeniski zaudē savu normatīvo vērtību.

Emancipācija no autoritātes un absolūtās patiesības, kas raksturo XX un XXI gadsimtu, ir bijusi viena no lielākajām Rietumu intelektuālajām kustībām. Tā nozīmēja atteikšanos no transcendentā garantētās kārtības par labu cilvēka subjektivitātei un pieredzes daudzveidībai. Šajā nozīmē modernā domāšana uzdrošinājās to, ko viduslaiku cilvēks uzskatīja par zaimošanu – atcelt ārējo likumdevēju un kļūt par sava likuma autoru.

Patiesības palaišana savā vaļā nenozīmē, ka patiesība būtu zudusi, taču tās vērtības kritums neizbēgami ierosina plašākas sabiedriskas pārmaiņas. Kritiskā domāšana, kas sākotnēji bija paredzēta kā aizsardzība pret dogmatismu, bieži vien ir novedusi pie pilnīgas neuzticības jebkādi autoritātei. Kritiskā domāšana atkārtoti seno filozofijas mācību – domā pats, šaubies, pārbaudi. Tomēr apgaismības ideāls, kas aicināja lietot prātu bez ārējas vadības, mūsdienās kļuvis par sava veida paradoks – aicinājums uz intelektuālu brīvību pārvērties par pastāvīgu aizdomīgumu vai patvaļu.

Vāji prāti ātri apgūst šaubīšanās māku, taču bieži vien netiek tālāk par pašu šaubām. Viņi iemācās neuzticēties slīktām autoritātēm, bet zaudē spēju atpazīt labas.⁶ Tā rodas pašpaļāvībā balstīta neuzticēšanās – jauna intelektuālā slimība, kas maskējas kā

⁵ Niče, F. Jautrā zinātne. Citēts no: Heidegers, M. Ničes vārdi “Dievs ir miris”. Grām.: Malkasceļi. Rīga, “Intelekts”, 1998, 146. lpp.

⁶ Kūlis, M. Kritiskā domāšana patiesības meklējumos un iespējamajos politiskās inženīrijas valgos. Kritiskā domāšana: izglītība, medijpratība, spriestspēja. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2018, 45.–49. lpp.

kritiskums, bet faktiski ir epistemoloģiska vientulība, kas rodas nevis no sliktā padoma, bet gan no neadekvātas ticības savai viedībai. Apgaismība, iemācīdama cilvēkam, ka ikvienam ir tiesības uz savu spriedumu, neviļus sagatavoja augsni patiesības plurālismam. Taču šī daudz balsība, kas sākotnēji bija brīvības solījums, nu novedusi pie cita paradoksa: jo vairāk patiesību, jo mazāk uzticības.

Patiesība mūsdienās ir kontekstuāla. Tā vairs nepretendē uz universālu statusu, bet darbojas kā mainīgs horizonts, kas atkarīgs no valodas, vēstures un sociālās pieredzes. Modernākajā filozofijā šī pārliecība bieži tiek pasniegta kā emancipējoša – kā morāli laba un epistemoloģiski nediskriminējoša. Tomēr par to ir jāmaksā konceptuāla cena, proti, patiesības kontekstualitāte atsvabina no dogmatisma, taču vienlaikus ievieš morālā relativisma zonā, kur brīvība un atbildība vairs nav līdzsvarā. Jo lielākā mērā patiesība ir atkarīga no konteksta, jo vairāk jāpaļaujas uz uzticēšanos un labticību, nevis faktiem, jo fakti faktiskums tiek konceptuāli noraidīts. Šī pāreja no “zināt patiesību” uz “uzticēties runātājam” iezīmē robežu starp epistemoloģiju un ētiku, starp zināšanām un likumu.

Patiesības vēsturiskums un valodiskums, izrādās, ir arī filozofiskas lamatas. Tie paver ceļu relativismam, kas spēj attaisnot ne tikai atšķirīgus, bet arī morāli apšaubāmus uzskatus. Faktiski XXI gadsimta filozofijas fundamentālā problēma ir nevis izvēle starp patiesību un maldi, bet gan starp patiesību un brīvību.⁷ Modernā filozofija ar vienu roku dod, bet ar otru atņem: tā iemaina patiesības stingrību pret brīvības daudz balsību. Var tikai pievienoties Jāņa Lazdiņa konstatējumam, ka

*“uz tiesiskuma principiem balstīta demokrātija nav iedomājama bez personas tiesībām uz vārda brīvību. Tomēr cilvēku savstarpējās attiecībās vārda brīvība bieži vien nozīmē, ka viedokļu ir tikpat daudz, cik cilvēku”.*⁸

Acīmredzams, ka rietumu domāšana pēdējos gadsimtos pakāpeniski arvien biežāk ir izvēlējusies brīvību, nevis patiesību.

Šis pavērsiens maina ne tikai patiesības, bet arī melu jēgu. Tie kļūst par vienu no iespējamām valodas formām, par instrumentu, kas atspoguļo nevis ļaunprātību, bet spēles noteikumus sabiedrībā, kur katram ir tiesības uz savu redzējumu. Tā ir nostāja, kas ir klajā pretstatā apgaismības laikmeta noskaņām un it īpaši Imanuela Kanta morāles filozofijai.⁹ Viņam meli nav tikai morāla nepilnība – tie ir visa ļaunuma sakne, apdraudējums sabiedrības pašam pamatam. Patiesīgums, Kantaprāt, ir ne tikai tikums, bet

⁷ Kūlis, M. *Finis Veritatis?* Par patiesību un meliem. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2021.

⁸ Lazdiņš, J. *Clashes of Opinion at the Time of Drafting the Satversme of the Republic of Latvia*. Law, vol. 10, 2017, pp. 93–103. <https://doi.org/10.22364/jull.10.07>

⁹ Skat.: Kiope, M. Dzīves teātris un visa esošā gals. *Kentaurs XXI*, Nr. 35, 2004, 18.–24. lpp.

arī augstākais tiesiskais nosacījums: bez tā sabrūk uzticēšanās un līdz ar to arī likuma iespējamība. Kants kategoriski noraidīja jebkādas “izņēmuma melus” pat iedomātā piemērā, kad jāmelo slepkavam.¹⁰ Šis piemērs, bieži kritizēts kā absurds, tomēr atklāj kritisku konsekvenci: brīdī, kad patiesīguma pienākums tiktu pakārtots apstākļiem, sabrūktu pats morāles likuma pamats, proti, kategoriskais imperatīvs ne bez iemesla ir “kategorisks” un “imperatīvs” – vai nu likums ir vispārīgs, vai arī tas nav nekāds likums.¹¹ Šī domāšanas stingrība Kanta domas gājumā parāda ne tikai filozofu, bet arī juristu pēc gara. Viņš domā ar likuma loģiku: ja pienākuma norma tiek relativizēta, tā vairs nav norma, bet tikai ieteikums.

Reflektējot par mūsu laiku, jāpauž, vai patiesībai patiešām ir gals vai arī tikai mainījusies tās autoritāte. Filozofijas vēsturē patiesības jēdziens allaž ir bijis cieši saistīts ar absolūtu pamatu – Dievu, dabu vai saprātu –, kas garantēja ne tikai zināšanu stabilitāti, bet arī normatīvo kārtību. Kamēr pastāvēja pārliecība par šādu transcendentu pamatu, arī likuma jēga bija skaidra – tas balstījās kopīgā priekšstatā par to, kas ir taisnīgs, labs un patiess.

Makss Horkheimers, raksturojot modernās Eiropas garīgo stāvokli, norādīja, ka “Dieva nāve ir arī mūžīgās patiesības nāve”.¹² Tas nozīmē, ka līdz ar teisma un metafiziskās patiesības sabrukumu sabiedrība zaudē arī kopīgo normatīvo mērauklu. Šo vakuumu, kā raksta Horkheimers, aizpilda pozitīvisms – domāšana, kas patiesību reducē uz aprēķināmību un paredzamību, uz instrumentālu saprātu izmantojumu. Šādā pasaulē prāts kļūst par mehānismu, nevis morālu orientieri, bet taisnīgums – par procedūru, nevis vērtību.¹³

Šis pavērsiens ir svarīgs tiesību filozofijas kontekstā. Juridiskā domāšana, tāpat kā filozofija, gadsimtiem ilgi ir meklējusi līdzsvaru starp likuma formu un tā garu. No vienas puses, likums prasa skaidrību, formālu noteiktību un objektivitāti; no otras puses, tas nevar pastāvēt bez iekšējas pārliecības, ka taisnīgums ir kaut kas vairāk par tehnisku atbilstību normai.

Patiesības noņemšana cilvēka vēsturiskajā un valodiskajā pasaulē mainīja arī likuma statusu. Filozofijas valodā tas nozīmēja pāreju no likuma kā pavēles uz likumu

¹⁰ Kants, I. Par iedomātām tiesībām melot aiz cilvēkmīlestības. Tulk. Igors Šuvajevs. Kentaurs XXI, Nr. 35, 2004, 14. lpp.

¹¹ Kants, I. Par iedomātām tiesībām melot aiz cilvēkmīlestības. Tulk. Igors Šuvajevs. Kentaurs XXI, Nr. 35, 2004, 16. lpp.

¹² Horkheimer, M. Theism and Atheism. In: Critique of Instrumental Reason. Verso, 2013.

¹³ Par vērtību nozīmi demokrātisko institūciju un pilsoniskās sabiedrības tapšanā skat.: Lazdiņš, J. The Origins of a Civil Society Based on Democratically Legitimate Values in Baltics after Abolition of Serfdom. ISCFUL, 7(2), 2019, pp. 141–154. <https://doi.org/10.22364/isclul.7.2.11>

kā saprašanās formu. Klasiskās filozofijas ietvarā likums tika uzlūkots kā dievišķā prāta atblāzma vai saprāta diktēta nepieciešamība, bet modernajā sabiedrībā tas kļūst par sarunas rezultātu – par hermeneitisku aktu, kur nozīme rodas dialogā starp tradīciju un interpretāciju, kur tiesības un likums nav mūžīgas patiesības atspulgs, bet vēsturiskas sabiedrības pašinterpretācija. Likums vairs nav “dots” kā Dieva bauslība vai saprāta kategoriskais imperatīvs (Kanta morāles filozofija), bet gan ir tikai epizode pragmatisku apsvērumu sērijās. Turklāt sabiedriskā vienošanās ir iespējama tikai tad, ja pastāv savstarpēja uzticēšanās ne vien starp atsevišķiem pilsoņiem, bet arī starp indivīdu un valsti, tās tiesību aktiem, tiesnešiem un likuma garu.

No šā skatpunkta patiesības filozofija un tiesību filozofija ir cieši radniecīgas. Abām ir viena un tā pati problēma – kā saglabāt autoritāti pasaulē, kurā autoritāte vairs nav pašsaprotama. Kad absolūtā patiesība zūd, likums zaudē sakrālo dimensiju un kļūst par cilvēku līgumu – tendenci, ko iezīmē jau apgaismības laikmeta racionalizētā pieeja, par sabiedrības pamatu nosakot sabiedrisko līgumu (Hobss, Ruso, Loks). Taču līgums pats par sevi negarantē taisnīgumu; tas balstās uzticībā, ko veido kopīga izpratne par patiesību. Varētu runāt par tiesisku solipsismu, kurā tiesiskums pastāv, jo pastāv tiesiskums.

Atteikšanās no vienas universālas patiesības pavēra ceļu “citām patiesībām”. Sākotnēji šī daudz balsība bija humānisma un kritiskās teorijas lepnums: tā deva balsi apspiestajiem, radīja telpu kultūru un dzimumu līdztiesībai, paplašināja cilvēku tiesību izpratni. Taču vēlāk šis pats princips sāka darboties arī destruktīvi. Tās pašas idejas, kas reiz iedvesmoja brīvības kustības, kļuva par pamatu ideoloģijām, kas taisnīgumu reducēja uz spēku un relatīvo pārkumu. Filozofiskā relativitāte pārtapa par praktisku relativismu, kurā patiesība kļuva par stratēģijas jautājumu un juridisku izaicinājumu. Sabiedrība, kas atsakās no absolūtas patiesības, iegūst brīvību, taču vienlaikus riskē zaudēt taisnīguma kritēriju. Absolūts likums bez cilvēka kļūst nežēlīgs, bet likums bez idejas par patiesību – patvaļīgs. Kā sprieda Dostojevska Dmitrijs Karamazovs, ja nav Dieva, tad jau laikam viss esot atļauts. Tāpēc jautājums par patiesības statusu nav tikai teorētisks un šauri epistemoloģisks; tas ir jautājums par uzticēšanās iespējamību pašā sabiedrības pamatā.

Atsācīšanās no jēdzieniskā pāra “Dievs un Patiesība” ir ne tikai teoloģisks, bet arī morāli politisks notikums. Šī pāreja – no transcendentā pamata uz cilvēka noteikto nozīmi – sniedz brīvību, taču reizē atņem drošību. Dieva jēdziens garantēja kādu stabilu atskaites punktu, bet mūsdienu filozofijā tā vietā stājas individuāla izvēle un relatīvs konteksts. Šī izvēle ir emancipējoša, taču arī bīstama: tā atbrīvo cilvēku no ārējas autoritātes, bet vienlaikus padara par sava morālā likuma vienīgo likumdevēju.

Pozitīvisma un instrumentālā saprāta laikmetā, kā brīdināja Horkheimers, prāts tiek pārvērsts par līdzekli, nevis mērķi. Patiesība vairs nav saistīta ar cilvēka iekšējo morālo izjūtu, bet gan ar aprēķinu, efektivitāti, paredzamību. Šī domāšanas forma, pārnesta uz sabiedrību un tiesībām, rada likuma funkcionālo cinismu, proti, likums tiek pildīts, taču bez pārliecības, ka tas atbilst taisnīgumam. Profesors Lazdiņš atzīst, ka tiesiskais regulējums, kas zaudē taisnīguma jēgu, kļūst par formālu sistēmu, kura

atbilst likuma burtam, bet ne tā garam.¹⁴ Tā vietā, lai likums būtu orientēts uz patiesību, tas kļūst par pašpietiekamu mehānismu.

Bez patiesības jēdziena arī meli zaudē savu morālo pretstatu. Ja nav absolūta kritērija, nav arī absolūta pārkāpuma. Šī relativizācija neizbēgami atspoguļojas sabiedriskajā dzīvē – politikā, ekonomikā un komunikācijā. Runa vairs nav tikai par filozofisku relatīvismu, bet arī par sabiedrības normatīvās orientācijas apmaldīšanos, kur “patiesība” kļūst par retorisku žestu, bet “taisnīgums” – par procedūru.

Tādējādi savijas filozofiskais un juridiskais skatījums. Patiesības jēdziena transformācija liek no jauna pārdomāt likuma leģitimitāti. Profesors Lazdiņš uzsver, ka tiesiska valsts nevar būt leģitīma bez cilvēka cieņas aizsardzības – šī vērtība kļūst par mērauklu gan likuma saturam, gan tā uztverei sabiedrībā.¹⁵ Likums var būt spēkā bez metafizikas, bet tas nevar pastāvēt bez uzticēšanās. Uzticēšanās savukārt nav iespējama bez kaut kā, kas pārsniedz individuālo brīvību – bez priekšstata par kopīgu patiesību, kaut vai pieticīgā, “vieglā” formā. Iespējams, ka tieši šī vieglās patiesības ideja, kuras pamats ir kopīgā veselā saprāta saprašanās labticības horizontā, var kļūt par pamatu mūsdienu demokrātiskajam likumam. Tādējādi patiesības likteni var skatīt kā pāreju no teoloģiskas uz hermeneitisku ētiku, kur atbildība un brīvība ir nevis pretstati, bet dialektiski savstarpēji nosacījumi. Absolūtas patiesības zudums rada telpu rīcībai, bet šī telpa nav tukša – to piepilda nepieciešamība pēc uzticēšanās un taisnīguma izjūtas, kas cilvēkus sabiedrībā vieno.

No šā viedokļa patiesības problēma kļūst par sabiedrības vienotības problēmu. Tikai tad, ja pastāv kopīga vēlme būt patiesiem – nevis neapstrīdamiem, bet patiesiem labticībā –, ir iespējams uzturēt dabisku piekritību likumam. Patiesība un taisnīgums vairs nav dievišķi doti, bet tie joprojām ir cilvēciski nepieciešami: tie ir kā divi elpas vilcieni vienā un tajā pašā valodā, kas uztur dzīvu pašu domu par sabiedrisko līgumu. Līdz ar to emancipācijas stāsts ir jālasa divējādi: tas ir triumfs pār dogmatismu, bet arī brīdinājums par tukšuma iespēju. Brīvība nav tikai iespēja būt sev (*esi Tu pats!*), bet ir arī pienākums atbildēt par pasauli, ko rada šī “sev būšana”. Šī atbildība – gan filozofiskā, gan juridiskā nozīmē – kļūst par vienīgo iespējamo patiesības vietu laikmetā, kas vairs nepaļaujas uz absolūtiem pamatiem.

¹⁴ Lazdiņš, J. Taisnīguma principa ievērošana iedzīvotāju ienākumu aplikšanā ar iedzīvotāju ienākuma nodokli. Latvijas Universitātes Raksti. Juridiskā zinātne. 740. sēj., 2008, 95.–111. lpp.

¹⁵ Lazdins, J. Payment of Mandatory Social Insurance Contributions in a Socially Responsible State as a Safeguard for the Inviolability of Human Dignity in Emergency Conditions in a State Governed by the Rule of Law. In: New Legal Reality: Challenges and Perspectives. II (pp. 21–33). The 8th International Scientific Conference of the Faculty of Law of the University of Latvia. University of Latvia Press, 2022. <https://doi.org/10.22364/iscflul.8.2.02>

Filozofiskās idejas, kas dzimušas akadēmiskās diskusijās par valodu, varu un nozīmi, pārtapušas par sabiedrības pašrefleksijas instrumentiem. Tomēr, nonākot ārpus akadēmiskā filozofiskā konteksta, tās zaudē precizitāti un kļūst par ideoloģiskiem lozungiem. Proti, to var dēvēt par filozofijas sekundāro iedarbību, kas īstenojas kā teoriju izkropļotas versijas publiskajā telpā. Patiesības jēdziens šādā procesā maina nozīmi no epistemoloģiska kritērija uz sociālu pašidentifikācijas instrumentu. Tā ir filozofijas ietekmes uz sabiedrisko dzīvi paradoksālā daba. Tajā pašā brīdī, kad filozofija izcēla cilvēka brīvību, tā pavēra durvis arī morālai dezorientācijai. Idejas, kas izaugušas hermeneitikas un poststrukturālisma teorijās kā patiesības vēsturiskuma un valodiskuma kritika, sabiedriskajā dzīvē ir pārtapušas par epistemoloģisku cinismu. Demokrātija, kas sākotnēji balstījās idejā par saprātīgu diskursu, tagad aizvien vairāk pamatojas emocionālā un identitāšu noteiktā retorikā.

Tādējādi emancipācija, kas sākās kā filozofisks projekts un vēlāk kļuva par politisku un morālu problēmu, patiesības daudzveidību transformē nevis vairs savstarpējos cieņās apliecinājumos, bet konkurējošu naratīvu cīņā, kur brīvība ir šis cīņas lauks. Šādos apstākļos tiesības kļūst par pēdējo struktūru, kas mēģina uzturēt līdzsvaru starp plurālismu un kopīgo. Likums kļūst par modernās sabiedrības patiesības aizvītojamu ne jau tāpēc, ka tas būtu ideāls, bet tāpēc, ka tas vēl joprojām pēc inerces piedāvā saprašanās formas. No šā skatpunkta var teikt, ka patiesības filozofija un tiesību filozofija satiekas vēlreiz: kur patiesība ir zaudējusi metafizisko atbalstu, likums kļūst par tās praktisko glābiņu. Likuma spēks mūsdienās ir tas, kas reiz bija patiesības spēks, proti, spēja noturēt sabiedrību kopā nevis uz transcendentas pārliecības pamata, bet gan pragmatiskas uzticēšanās dēļ.

Patiesības relativizācija, kas sākotnēji šķita pacilājošs atklājums, galu galā ir novedusi filozofiju kārtējās morālās dilemmas priekšā. Kad absolūtā patiesība tiek atcelta, arī meli vairs nav absolūti. Ja katra patiesība ir tikai savas kultūras, vēsturiskā brīža vai valodas produkts, tad kurš gan drīkst spriest, kura no tām ir “labāka”? Šis jautājums nav tikai teorētisks – tas atgriežas politikā, jurisprudencē un cilvēku attiecībās. Šī parādība īpaši spilgti izpaužas globālās kultūras konfliktos. Rietumu liberālā sabiedrība labprāt uzsver dažādu kultūru tiesības uz savdabību, taču šis princips kļūst iekšēji pretrunīgs, kad tas tiek attiecināts uz režīmiem vai kustībām, kas pašas noraida rietumnieciskās tiesību vērtības. Ja viss ir atkarīgs no konteksta, tad arī morāli nosodāmu rīcību var pasniegt kā “patiesību citā skatījumā”. Šādi relativizētās patiesības formālas līdzvērtības iezīmē robežu, aiz kuras sākas bīstama simetrija starp taisnīgumu un varu. Tā vietā, lai kalpotu brīvībai, relativisms var kļūt par patvērumu politiskai varai, kas vēlas attaisnot jebko.

Hanna Ārente publikācijā “Patiesība un politika” norādīja, ka pastāv divi patiesības veidi: racionālās un faktuālās patiesības.¹⁶ Racionālās patiesības (matemātikas, zinātnes,

16 Ārente, H. Patiesība un politika (Fragments no grāmatas “Starp pagātnei un nākotnei”). Tulk. Rutmane, S. Kentauri XXI, Nr. 35, 2004, 61.–62. lpp.

filozofijas) ir pārlaicīgas, tās rodas domāšanas vientulībā un neatkarīgi no politiskām interesēm. Savukārt faktuālās patiesības veido politisko un tiesisko pasauli, tās ir cilvēku kopdzīves un darbības rezultāts. Racionālās patiesības ir nemainīgas, bet faktuālās vienmēr varētu būt bijušas citādas, un tieši šī iespējamība sniedz meliem priekšrocību, jo meli vienmēr var atsaukties uz alternatīvu, kas principā būtu varējusi notikt. Tāpēc politika, kuras būtība ir iezīmēta nevis esošajā, bet plānotajā, ir īpaši uzņēmīga pret melošanu. Citiem vārdiem sakot, melis un politiķis ir tuvinieki, jo abi noraida pasauli tādu, kāda tā ir, un cenšas to pārveidot.

Tādējādi melošana politikā nav tikai morāls defekts, bet pašas politikas struktūras esence. Racionālajai patiesībai piemīt viengabalainība un klusums, bet politikai – plurālisms un retorika.¹⁷ Patiesība ir monologs, politika – saruna. Juridiskajā domā šī pretruna atspoguļojas kā spriedze starp fakta patiesību un interpretāciju: tiesai jāatzīst faktiskais, lai gan pati sabiedrība dzīvo versijās.

Šo stāvokli var raksturot kā emancipācijas ironiju: sabiedrība, kas atbrīvojusies no absolūtām patiesībām, atklāj, ka tai pietrūkst kritēriju, lai aizstāvētu sevi pret patiesības vārdā pastrādātu ļaunumu. Tolerances vārdā tā ir spiesta paciest arī to, kas apdraud pašus tolerancei nepieciešamos nosacījumus. Tādējādi relativisms, kas reiz kalpoja brīvībai, var pārvērsties par tās pretstatu – par morālu paralīzi, kas padara sabiedrību neaizsargātu pret meliem un varas manipulācijām.

Tomēr atbildi uz šo krīzi nevar meklēt, atgriežoties pie dogmas vai absolūtas patiesības. Šāds solis nozīmētu atteikšanos no brīvības, kas ir modernās kultūras pašlepnuma virsotne. Drīzāk nepieciešams jauns līdzsvars – nevis starp patiesību un meliem, bet starp brīvību un atbildību. Patiesība šajā skatījumā nav vairs metafiziska substance, bet ētisks horizons, kas pieprasa rūpes un disciplīnu. Tā ir nevis fakts, bet attieksme – gatavība pārbaudīt, argumentēt, uzklaut un atzīt robežas. Ja patiesība vairs nav noteikta no augšas, tad tā jāatgūst no apakšas cilvēka rīcībā, attieksmē un spējā uzticēties. Šādi saprasta patiesība izpaužas nevis dogmatismā, bet gan rūpēs par izteiksmi, par interpretācijas integritāti, gluži kā Aristoteļa pārliecībā par *phronēsis*, praktisko gudrību, kas ļauj rīkoties pareizi konkrētā situācijā.

Šādu praktiskās patiesības izpratni var saskatīt arī tiesību filozofijā. Likums, kas darbojas dzīvajā sabiedrībā, nekad nav tikai formāla norma. Tas balstās uzticēšanās līmenī tam, ka likums tiek piemērots patiesi, ka spriedums ir godīgs, ka process ir pārskatāms. Šī uzticēšanās ir tiesību sistēmas neredzamais pamats. Ja tas sabrūk, likums kļūst par tehnisku instrumentu, kuru var izmantot jebkura vara. Tādēļ arī jurists, gluži kā filozofs, ir atbildīgs par patiesības telpas saglabāšanu nevis absolūtas, bet cilvēcīgi pieņemamas patiesības labad.

17 Jay, M. The Virtues of Mendacity: On Lying in Politics. University of Virginia Press, 2010, p. 106.

Filozofijas uzdevums šajā ziņā nav atjaunot zaudēto metafiziku, bet palīdzēt cilvēkam atgūt iekšējo disciplīnu, kas ļauj būt uzticamam. Patiesība šeit nav hierarhijas virsotne, bet gan morāls horizonts, kurā satiekas filozofiskā apziņa un pilsoniskā atbildība. Tāpēc patiesības krīze nav jāuztver kā galīgais sabrukums, bet kā pārbaude, kas liek no jauna definēt to, ko nozīmē būt patiesam – ne tikai domāšanā, bet arī rīcībā. Sabiedrība, kas spēj atzīt šo atbildību, atrod jaunu līdzsvaru starp brīvību un patiesību, starp kritiku un uzticēšanos, lai gan šis līdzsvars nenovēršami ir trausls.

Vai patiesībai ir pienācis gals? Nē, taču tās forma ir mainījusies. Mūsu laikmetā patiesība vairs nav monumentāls tornis, kas paceļas pāri laikam, bet drīzāk kopīga telpa, ko uztur saruna. Patiesība dzīvo nevis formulā, bet attiecībās. Klasiskā filozofija patiesību saprata kā atbilstību starp domu un lietu (*adaequatio intellectus et rei*), bet mūsdienās tā ir kļuvusi par atbilstību starp izteikumiem – patiesības saskaņotības (koherences) teoriju.

Mūsu laikmetā jaunu nozīmi iegūst atziņa, ko renesanses humānisti Eiropā apjauta jau XV gadsimtā, proti, cilvēka gudrība pati par sevi nav pietiekama. Vēl nepieciešama daiļrunība, jo bez spējas pārliecināt, iedvesmot un vienot saprātu ar sirdi arī patiesākās idejas paliek neauglīgas. Sabiedrība, kas cieš no neuzticēšanās izraisīta noguruma, nevar atgūt patiesību ar dekrētu vai likuma grozījumu palīdzību. To var atgūt tikai ar koptu runas un klausīšanās kultūru. Humānisms (kas šobrīd nepavisam nav modes vārds) māca, ka cilvēks ir ne tikai saprāta būtne, bet arī runas būtne, kas jēgu un atbildību veido caur valodu. Šī atbildība ir arī tiesību pamats: likums nav tikai norma, bet kopīgas valodas forma, kurā sabiedrība apstiprina savu vēlmi būt taisnīgai.

Varbūt tieši šī atskārta atšķir sabiedrību no pūļa, kultūru no cinisma, likumu no varas, jo pieprasa no cilvēka vēlēšanos gribēt patiesību. Kanta un Lazdiņa vārdiem runājot, ir nepieciešama konstitūcija, jo “*konstitūcija ir vispārējās gribas akts, ar kuru pūlis pārvēršas par nāciju*”.¹⁸ Tādēļ mūsu laikmeta filozofiskais un juridiskais uzdevums nevar būt absolūtās patiesības atjaunotne, jo tas nerezonētu ar sabiedrisko realitāti. Tomēr var izvirzīt nolūku atjaunot nosacījumus, kuros patiesība var tikt runāta. Tas nozīmē atdot valodai pienācīgo cieņu, domai – atbildību, bet likumam – garu. Kad šie trīs elementi – vārds, saprāts un uzticēšanās – atkal satiekas, arī patiesība atgūst savu jēgu.

18 Lazdiņš, J. Clashes of Opinion at the Time of Drafting the *Satversme* of the Republic of Latvia. Law, vol. 10, 2017, pp. 93–103. <https://doi.org/10.22364/jull.10.07>

FRANK L. SCHÄFER

Privatrechtskonforme Auslegung der Grundrechte

Pamattiesību interpretācija atbilstoši privāttiesībām

KEYWORDS:

Grundrechte, Methodenlehre,
Privatrecht, Rechtsprinzipien,
Verfassungsinterpretation

ATSLĒGVĀRDI:

pamattiesības, metodes mācība,
privāttiesības, tiesību princips,
konstitūcijas interpretācija

1. Privatrechtsebene – verfassungskonforme Auslegung

Die verfassungskonforme Auslegung (und Rechtsfortbildung) von Privatrechtsnormen zählt zum festen Bestand der Methodenlehre des deutschen Privatrechtssystems. Im Anschluss an das Lüth-Urteil des Bundesverfassungsgerichts aus dem Jahr 1958¹ herrscht heute nahezu Einigkeit darüber, dass die Grundrechte eine allgemeine Wertordnung (genauer: ein System von Rechtsprinzipien) bilden, die im Privatrecht von den Rechtsanwendern über grundrechtsbezogene oder unbestimmte Rechtsbegriffe, Generalklauseln und der Abwägung zugängliche Rechtsnormen zumindest im Wege einer mittelbaren Drittwirkung zu berücksichtigen ist. Ebenso muss der Gesetzgeber die Grundrechte bei der Normierung des Privatrechts beachten.²

Das genaue Maß der Konformität der Privatrechtsnormen zu den Grundrechten entzieht sich mathematischer Exaktheit, wenn man das Postulat ernst nimmt, dass sich die Grundrechte zu einem System von Rechtsprinzipien zusammenfügen. Jedenfalls taugen die Rechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts und in ihrem Gefolge die Grundrechtsdoktrin der Staatsrechtslehre nicht als Vorbild zur verfassungskonformen

¹ BVerfGE 7, 198.

² Übersichten bei Azzola, J. Die Wirkungsweise der Grundrechte im Privatrecht: Zur Entstehung von Verfassungsprivatrecht. Duncker & Humblot: Berlin 2025.

Auslegung.³ Wie Bundestag oder Bundesregierung ist das Verfassungsgericht ein Verfassungsorgan und somit eine politische Instanz. Derart institutionell konditioniert, sucht das Bundesverfassungsgericht in Privatrechtsfällen den gesellschaftlichen Konsens im öffentlichen Interesse, nicht den Ausgleich der Interessen der involvierten Privatrechtssubjekte. In der Konsequenz legt das Gericht die Grundrechte unter dem Einfluss weiterer, dem Privatrecht fernstehender Prinzipien wie Demokratie⁴ und Sozialstaat⁵ selbst dann primär öffentlich-rechtlich aus, wenn gar nicht über die Direktwirkung der Grundrechte im Verhältnis Staat – Bürger, sondern über deren Drittwirkung unter Privatrechtssubjekten zu entscheiden ist. Beispielhaft sind aus jüngerer Zeit die Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts zur Mietpreisbremse des Bundes und zum Berliner Mietpreisdeckel, in denen das Gericht durch die Billigung einer strikten staatlichen Mietpreisregulierung die private Marktwirtschaft durch die staatliche Wohnraumplanung ersetzt hat.⁶

2. Verfassungsebene – privatrechtskonforme Auslegung

Die Wissenschaft des freiheitlichen Privatrechts und die liberale Privatrechtstheorie müssen deshalb im Rahmen der Verfassung einen anderen Weg beschreiten. Historischer Ansatzpunkt für eine Alternative ist die Kontroverse um das Bürgschaftsurteil des Bundesverfassungsgerichts,⁷ weil die Debattanten hier für unseren aktuellen Fall

³ Zur Kritik *Czermak, G.* Siebzig Jahre Bundesverfassungsgericht in weltanschaulicher Schiefelage. Fälle, Strukturen, Korrekturmöglichkeiten. Nomos: Baden-Baden 2021; *Suliak, H.* Unabhängig und doch auf Linie: Studie zur Parteinähe von Bundesverfassungsrichtern. Legal Tribute Online, 13.7.2018. Abrufbar: https://www.lto.de/persistent/a_id/29739 [letzter Abruf 6.9.2025].

⁴ Differenzierend *Schäfer, F. L.* Marktkonforme Demokratie als Prinzip des Privatrechts. In: Tagungsband Symposium Freiburg – Osaka, *Bruns, A.* (Hg.). Mohr Siebeck: Tübingen 2026, im Erscheinen: nur Wahlfreiheit als Privatrechtsprinzip.

⁵ Dagegen *Schäfer, F. L.* The Non-Social Purpose of Private Law. A Reply to Otto von Gierke. In: Revisiting the Limits of Freedom While Living Under Threat, Collection of research papers in conjunction with the 9th International Scientific Conference of the Faculty of Law of the University of Latvia, 9–10 November 2023, Part II, *Amatucci, C.* et al. (Hg.). University of Latvia Press: Riga 2024, S. 207–220, m. w. N.

⁶ BVerfG NJW 2019, 3054 Rn. 51–119: Bremse verfassungskonform; BVerfGE 157, 223 Rn. 139: Deckel mangels Landesgesetzgebungskompetenz formell verfassungswidrig, aber materiell verfassungskonform.

⁷ BVerfGE 89, 214 (231–233); dazu *Zöllner, W.* Regelungsspielräume im Schuldvertragsrecht – Bemerkungen zur Grundrechtsanwendung im Privatrecht und zu den sogenannten Ungleichgewichtslagen. AcP 196 (1996) 1–36; *Diederichsen, W.* Das Bundesverfassungsgericht als oberstes Zivilgericht – ein Lehrstück der juristischen Methodenlehre.

relevante Argumente austauschten. Vordergründig stritten sie um die methodische Frage nach der grundsätzlichen Anwendbarkeit der Grundrechte im Privatrecht. Das Verhältnis der Grundrechtsnormen zu den Privatrechtsnormen ist freilich nur ein Scheinproblem, das die wesentlichen Weichenstellungen und Bruchlinien verdeckt. Substantiell betrachtet standen die Hybridisierung und Überformung des Privatrechts durch öffentlich-rechtliche und damit privatrechtsfremde Prinzipien zur Diskussion. Die Kritik an einer verfassungskonformen Auslegung ist insofern zutreffend, dass sich die Dysfunktionalität des öffentlich-rechtlich organisierten Staates nicht heilen lässt, indem man die Marktwirtschaft, die unternehmerische Freiheit und freie Berufe opfert.

Wer den Freiheitsauftrag des Privatrechts in der Privatrechtsgesellschaft ernst nimmt, darf die Grundrechte aber nicht aus dem Privatrecht ausklammern und letzteres mit Ausnahme von Art. 9 Abs. 3 S. 2 GG (ausdrückliche, direkte Privatrechtswirkung der Koalitionsfreiheit) zu einem grundrechtsfreien Raum erklären. Ganz im Gegenteil entspringen die Grundrechte dem freiheitlichen Naturrecht, so dass sie als ein geradezu ideales Medium für Privatrechtsprinzipien gelten können. Die Autonomie des Privatrechts gegenüber dem durch die staatlichen Katastrophen des 20. Jahrhunderts diskreditierten öffentlichen Recht lässt sich durch ein neues Grundrechtsverständnis wahren, das zu diesen freiheitlichen Wurzeln zurückkehrt. Die Grundrechte errichten ungeachtet der beschränkten Reichweite des Art. 1 Abs. 3 GG keine genuin öffentlich-rechtliche Verfassungsordnung für Politik, Verwaltung und Gerichte, sondern ein oberstes Normensystem für die gesamte Gesellschaft und somit auch für das Privatrecht. Sie binden Privatrechtsparteien im Rechtsverkehr selbst dann, wenn sie ihre Rechtsbeziehung allein durch Vertrag und ohne Einschaltung von Gerichten regeln.

Grundrechte richtig verstanden hybridisieren und schwächen das Privatrecht nicht, sondern stärken seine Resilienz gegen den Staat und dessen Krisen. Methodischer Ansatzpunkt dazu ist die privatrechtskonforme Auslegung der Grundrechte. Mit diesem bislang nicht etablierten Begriff⁸ soll umschrieben werden, dass nicht nur die Privatrechtsnormen unterhalb der Verfassungsebene zu den Grundrechten konform sein müssen. Vielmehr müssen auch die Grundrechte als oberste Privatrechtsnormen so ausgelegt werden, dass sie die individuellen Freiheitsräume der Privatrechtssubjekte untereinander maximieren und die institutionellen Freiheitsräume des Privatrechts insgesamt gegenüber dem Staat und seiner Verwaltung wahren. Zwar stehen die Privatrechtsnormen

AcP 198 (1998) 171–260; *Canaris, C.-W.* Grundrechte und Privatrecht – eine Zwischenbilanz –. De Gruyter: Berlin 1999.

⁸ Verwendet bislang von *Brauneisen, K. T.* Die tarifvertragliche Friedenspflicht. Mohr Siebeck: Tübingen 2019, S. 138–160: Übereinstimmung von Verträgen mit den Prinzipien des Privatrechts; *Leisner, W.* „Privatisierung“ des Öffentlichen Rechts: Von der Hoheitsgewalt zum gleichgeordneten Privatrecht. Duncker & Humblot: Berlin 2007, S. 106 f.: Ausrichtung der Wirtschaftsverwaltung am Markt.

des einfachen Rechts im Normensystem unterhalb der Grundrechte. Doch wirken die Grundrechte nach hier vertretener Auffassung als oberste Privatrechtsnormen, so dass sie für das Privatrecht einzeln jeweils freiheitsmaximierend und untereinander freiheitsunterstützend auszulegen sind. Die einfachen Privatrechtsnormen liefern keine verbindlichen Auslegungsmaßstäbe für die Grundrechte, aber im hermeneutischen Wechselspiel der privatrechts- und verfassungskonformen Auslegung inhaltliche Argumente und Leitbilder für die verfassungsrechtliche Ebene.

3. Grundrechte im Privatrechtssystem

3.1. Privatautonomie ist Menschenwürde

Der entscheidende privatrechtliche Schwachpunkt der bisherigen Grundrechtsdogmatik liegt in der Einordnung der Privatautonomie des Privatrechts. Die Privatautonomie soll lediglich ein Anwendungsfall der allgemeinen Handlungsfreiheit (Art. 2 Abs. 1 GG) sein,⁹ obwohl sie universaler Natur und daher das höchste Rechtsprinzip im Prinzipiensystem des Privatrechts ist. Das hat Konsequenzen: Die Schrankentrias der allgemeinen Handlungsfreiheit – „die Rechte anderer“, „die verfassungsmäßige Ordnung“ und „das Sittengesetz“ – schwächt in ihrer traditionellen Interpretation die Privatautonomie ganz erheblich, weil letztere damit die Eigenschaft der allgemeinen Handlungsfreiheit als subsidiäres und leicht beschränkbares Grundrecht teilt. Deshalb muss das Bundesverfassungsgericht die Menschenwürde (Art. 1 Abs. 1 GG) hinzuziehen,¹⁰ um dem Persönlichkeitsrecht gegenüber anderen Grundrechten ein stärkeres Gewicht zu geben. Dieser prekäre Status der Privatautonomie ist nicht mit dem Prinzipienkanon der Privatrechtstheorie kompatibel, da die Privatautonomie als Recht zur Selbstbestimmung über die eigenen Verhältnisse universaler Natur ist und die Achtung der eigenen Würde mitumfasst.¹¹ Die Privatautonomie ist daher für das Privatrecht mit der Menschenwürde gleichzusetzen.

Es ist an dieser Stelle zwar zutreffend, dass der Menschenwürde – anders als das Bundesverfassungsgericht behauptet¹² – aufgrund ihrer systematischen Stellung vor Art. 1 Abs. 3 GG die Eigenschaften eines justiziablen Grundrechts fehlen; sie ist nur

⁹ Statt aller BVerfGE 89, 214 (231).

¹⁰ BVerfGE 34, 238 (245-247).

¹¹ Im Detail *Schäfer, F. L.* Privatrechtstheorie des Libertarismus. In: Rechtshistorische und andere Rundgänge: Festschrift für Detlev Fischer, *Falk, U.* et al. (Hg.). Gesellschaft für Kulturhistorische Dokumentation: Karlsruhe 2018, S. 433 (439, 441).

¹² BVerfGE 125, 175 (222).

ein Programmsatz.¹³ Doch haben die aus der allgemeinen Privatautonomie des Art. 1 Abs. 1 GG abgeleiteten speziellen Freiheitsrechte im Grundrechtskatalog der Art. 2 ff. GG selbstverständlich die Qualität eines subjektiven Rechts. Art. 2 Abs. 1 GG fungiert in diesem System dann als Auffangbecken für nicht speziell geregelte Bereiche der Privatautonomie. Dazu muss die Schrankentrias aber deutlicher als bislang im Lichte von Art. 1 Abs. 1 GG privatrechtskonform begrenzt werden: Das Sittengesetz als Relikt des Biedermeier und des Klerikalismus sowie die „verfassungsmäßige Ordnung“ sind mit den „Rechten anderer“ gleichzusetzen, so dass sich die Privatautonomie verschiedener Personen allein im Kantischen Sinne gegenseitig begrenzt.

Da die speziellen Freiheitsrechte lediglich Anwendungsfälle der Privatautonomie sind, entziehen sie sich aus Sicht der Privatrechtstheorie eigentlich einer Abwägung. Der Privatautonomie kommt nach Art. 1 Abs. 1 GG ein absoluter Wert zu, so dass sie nicht durch Abwägung relativiert werden darf. Ein Rechtssubjekt darf nur die Privatautonomie einer anderen Person beeinträchtigen, wenn das andere Rechtssubjekt das einseitig oder vertraglich gestattet oder ein gewohnheitsrechtlicher Rechtfertigungsgrund wie Selbsthilfe vorliegt. Art. 1 Abs. 3 GG weicht an dieser Stelle in Verbindung mit Art. 70 ff., 92 ff. GG vom Idealpfad der Rechtstheorie ab: Das Grundgesetz setzt Gesetzgebungs- und Gerichtsverfahren an die Stelle von Vertragsverhandlungen und setzt die Parlamentarier und Richter an die Stelle der Vertragsparteien. Da ein Parlament oder ein Gericht nicht mit sich selbst verhandeln kann, muss es eine Abwägungsentscheidung treffen, um die Grundrechte des Eingreifenden und des Betroffenen ins Gleichgewicht zu setzen.

3.2. Freiheit durch Gleichheit

Die materielle Ungleichheit ist der Motor allen Fortschritts.¹⁴ Einerseits steigert sie die Produktivität der weniger Begüterten in ihrem Streben nach sozialem Aufstieg, andererseits motiviert sie die Begüterten zur vorausschauenden Vermögensverwaltung. Sie mehrt damit den Wohlstand in der Privatrechtsgesellschaft. Dem Privatrecht prinzipienimmanent ist allein die formale Gleichheit der Privatrechtssubjekte als Voraussetzung für die weiteren besonderen Freiheitsrechte. Nichts anderes folgt aus Art. 3 Abs. 1 GG, der nur die Gleichheit „vor dem Gesetz“, aber nicht die Vermögensgleichheit der Privatrechtssubjekte „durch das Gesetz“ fordert. Im Umkehrschluss sind weder der

¹³ Ausführlich Schäfer, F. L. Human Dignity: Key Principle of the German Constitution? In: Constitutional Values in Contemporary Legal Space II, Collection of Research Papers in Conjunction with the 6th International Scientific Conference of the Faculty of Law of the University of Latvia, 16–17 November, 2016, Torgans, K. et al. (Hg.). University of Latvia Press: Riga 2017, S. 18 (23–27).

¹⁴ Eingehend Schäfer, F. L. Die Privatrechtsgesellschaft des Libertarismus. In: Prozess als Wirklichkeit des Rechts: Festschrift für Stefan Smid zum 65. Geburtstag, Pannen, K. et al. (Hg.). Beck: München 2022, S. 755 (756 ff.).

Gesetzgeber noch Privatrechtssubjekte zur Herstellung materieller Gleichheit durch oder im Privatrecht verpflichtet.¹⁵

Die Gleichberechtigung von Mann und Frau nach Art. 3 Abs. 2 S. 1 GG ist für das moderne Privatrecht insbesondere im Eherecht und im Arbeitsrecht eine Selbstverständlichkeit, weil der Gleichstellungsauftrag des Art. 3 Abs. 2 S. 2 GG an den Gesetzgeber seit rund zwei Jahrzehnten weitgehend erfüllt ist. Es bleiben aber Lücken: Zwar hat der Gesetzgeber das Patriarchat in der Ehe abgeschafft, doch belässt er umgekehrt in § 1626a BGB bei nicht miteinander verheirateten Eltern der Mutter die alleinige elterliche Sorge, wenn sie an einer Erklärung zur gemeinsamen Sorge nicht mitwirken möchte oder das Familiengericht dem Vater die elterliche Sorge nicht überträgt. Diese Benachteiligung des Mannes verstößt gegen Art. 3 Abs. 2 S. 1 GG in Verbindung mit Art. 6 Abs. 1 (Familie als Rechtsinstitut) und Art. 6 Abs. 2 (elterliches, nicht mütterliches Sorgerecht).

Art. 3 Abs. 2 GG erkennt nur Frauen und Männer als Geschlechter an. Eine privatrechtskonforme Korrektur zugunsten geschlechtlicher Diversität erübrigt sich allerdings, weil der folgende Art. 3 Abs. 3 S. 1 Var. 1 GG allgemein vom „Geschlecht“ spricht. Entscheidend für das Geschlecht, ob männlich, weiblich oder divers, kann vor dem Hintergrund der Privatautonomie nicht die biologische Zuordnung bei Geburt oder spätere Transformation sein. Vielmehr muss jede Person über ihre Geschlechterrolle in der Gesellschaft konsequenterweise selbst und das ohne eine möglicherweise irreversible und risikoreiche medizinische Transformation entscheiden können. Das aus der Sicht einer liberalen Privatrechtstheorie beifallswürdige Gesetz über die Selbstbestimmung in Bezug auf den Geschlechtseintrag (Selbstbestimmungsgesetz) setzt diese Forderung größtenteils um. Ebenfalls frei wählbar ist die sexuelle Identität, die § 1 AGG eigens hervorhebt und die unter den weit zu verstehenden Geschlechtsbegriff des Art. 3 Abs. 3 S. 1 GG fällt.

Zu überlegen wäre *de lege ferenda*, ob die Freiheit des Geschlechts nicht konsequenterweise die endgültige Lösung der Vater- und Mutterrolle von biologischen Faktoren erfordert. Bei der Vaterschaft ist der Gesetzgeber in § 1592 Nr. 1 und Nr. 2 BGB mit den Willensakten der Heirat und der Anerkennung diesen Schritt bereits gegangen, abseits dessen steht er noch aus. Bei der Mutterschaft in § 1591 BGB soll bislang die Gebärende die Mutter sein. Die Regelung ließe sich zur Erleichterung von Leihmutterschaften dahin weiterentwickeln, dass künftig eine Anerkennung entscheiden soll. Noch weiter gedacht wäre zu fragen, ob Vater- und Mutterschaft nach Art. 6 Abs. 4 GG, §§ 1591, 1592 BGB nicht ganz zugunsten einer geschlechtsneutralen Elternschaft aufgegeben werden sollten.

15 Für letztere BVerfGE 148, 267 Rn. 40.

3.3. Persönliche Freiheit

Das Persönlichkeitsrecht als persönliche Handlungsfreiheit ist in privatrechtskonformer Auslegung des Grundrechtskatalogs allein in Art. 2 Abs. 1 GG anzusiedeln. Ein spezielles Grundrecht für das Persönlichkeitsrecht gibt es nicht, so dass es bei der Grundnorm für die Privatautonomie bleibt. Da der Menschenwürde in Art. 1 Abs. 1 GG kein Grundrechtscharakter zukommt, ist diese nicht zur Verstärkung des Persönlichkeitsrechts zu zitieren. Dabei muss es auch für das postmortale Persönlichkeitsrecht nach dem Tod einer Person bleiben. Der von der Rechtsprechung eingeschlagene Weg, sich wegen einer Art Herrenlosigkeit der postmortalen Person allein auf Art. 1 Abs. 1 GG zu stützen,¹⁶ ist aus den referierten Gründen zur Menschenwürde nicht möglich. Soweit die Rechtsdogmatik beim Schutzniveau des Persönlichkeitsrechts zwischen verschiedenen Sphären differenziert, folgt dies aus keiner Abwägung divergierender Grundrechte des Inhabers des Persönlichkeitsrechts und des Eingreifenden, sondern aus einem abgestuften Verzicht auf Schutz im Tausch gegen Öffentlichkeit.

3.4. Vertragsfreiheit

Die Vertragsfreiheit als rechtsgeschäftliche Handlungsfreiheit ist ebenso allein in Art. 2 Abs. 1 GG als Anwendungsfall der Privatautonomie zu verorten. Privatrechtssubjekte genießen kraft ihrer Privatautonomie die Freiheit, ihre Vertragspartner frei zu wählen und mit ihnen Verträge mit beliebigem Inhalt abzuschließen und diese zu beenden. Diese Freiheit ist wie bei Art. 3 Abs. 1 GG primär formaler Natur, weil sie keinen gerechten Preis bezweckt. Da frei ausgehandelte Verträge aber unter Effizienzgesichtspunkten für die beste Güterallokation sorgen, bewirken sie zwischen den Vertragsparteien mittelbar materielle Austauschgerechtigkeit.¹⁷

Die Vertragsparteien sind in ihrer grundrechtlich verbürgten Vertragsfreiheit nur derart immanent beschränkt, dass sie ihre vertragliche Dispositionsfreiheit oder ihr Persönlichkeitsrecht nicht vollkommen aufheben dürfen, beispielsweise durch einen umfassenden, unkündbaren Knebelvertrag oder durch den Selbstverkauf in die Sklaverei. Anders liegt es mit dem selbstbestimmten Suizid, der die Privatautonomie nicht normativ beendet, sondern transzendiert.¹⁸ Auf § 134 BGB (Nichtigkeit eines verbotenen Rechtsgeschäftes) als Schranke der Vertragsfreiheit übertragen, sind privatrechtsfremde Verbotsgesetze im Zweifel keine Verbotsnormen. Bei den §§ 138 (Nichtigkeit eines

¹⁶ BGHZ 50, 133 (Mephisto); BGHZ 143, 214 (Marlene Dietrich).

¹⁷ Stellvertretend *Pakzad-Hurson*, B. Stable and Efficient Resource Allocation with Contracts. *American Economic Journal: Microeconomics* 15 (2023), S. 627–659; *Lyons*, B. R. Empirical Relevance of Efficient Contract Theory: Inter-firm Contracts. *Oxford Review of Economic Policy* 12 (1996), S. 27–52.

¹⁸ Insofern zutreffend BVerfGE 153, 182 Rn. 209.

Rechtsgeschäfts wegen Sittenwidrigkeit), 826 (Schadensersatz wegen sittenwidriger vorsätzlicher Schädigung) muss die Sittenwidrigkeit im Lichte der Privatautonomie weit zurückgenommen werden. Beispielsweise ist bei § 826 BGB ernsthaft darüber zu diskutieren, ob die qualifizierte Verleitung zum Vertragsbruch in einer Marktwirtschaft mit konkurrierenden Marktteilnehmern weiterhin verboten bleiben oder ob die Konkurrenz verschiedener Käufer angesichts der kaufvertraglichen Schadensersatzansprüche nicht hingenommen werden sollte. Entgegen der herrschenden Meinung¹⁹ scheidet § 826 BGB auch als Rechtsgrundlage für einen Kontrahierungszwang aus, weil die positive Vertragsabschlussfreiheit der einen Partei die negative Vertragsabschlussfreiheit der anderen Partei nicht wesentlich überwiegen kann. Gleichwohl hat das Stadion-Urteil des Bundesverfassungsgerichts zum Ausschluss aus Fußballstadien Bestand, welches einen solchen Kontrahierungszwang im Einzelfall für grundrechtlich geboten hält.²⁰ Die Entscheidung rechtfertigt sich aber nicht aus dem marktwirtschaftlichen Monopol der Stadionbetreiber, sondern aus dem strafähnlichen Charakter eines Stadionverbotes, welches die Stadionbetreiber in die Nähe der Strafjustiz rückt.

3.5. Meinungs-, Informations- und Medienfreiheit

Die in Art. 5 Abs. 1 S. 1 Var. 1 und 2 GG verankerte Meinungsfreiheit ist für Privatrechtssubjekte essentiell, obwohl Meinungen nicht durch Willenserklärungen, sondern durch Realakte kommuniziert werden. Die Meinungsfreiheit ist nicht nur für die Demokratie des öffentlichen Rechts, sondern auch für die Privatrechtsgesellschaft höchst bedeutsam, beispielsweise bei der Bewertung von Marktteilnehmern durch Ratingagenturen. Kehrseite der Meinungsfreiheit durch Äußerung und Verbreitung der eigenen Meinung ist die Informationsfreiheit aus Art. 5 Abs. 1 S. 1 Var. 3 GG. Ohne die Möglichkeit, sich eine eigene Meinung zu bilden, bliebe die Meinungsfreiheit eine leere Hülse.

Art. 5 Abs. 1 S. 2 GG verbreitert die Meinungsfreiheit zur Presse-, Rundfunk- und Filmfreiheit, zusammengefasst zur Medienfreiheit, deren institutionelle Seite für das Privatrecht primär relevant ist. Privatrechtskonform gewährleistet Art. 5 Abs. 1 S. 2 GG für den öffentlich-rechtlich organisierten Rundfunk keine Bestandsgarantie, nur weil sich der Gesetzgeber einmal in der frühen Nachkriegszeit für dieses Modell entschieden hat.²¹ Lichtschnelle Glasfaserkabel und ein freies Internet ohne Filter und Blockaden sichern heute in der demokratischen Gesellschaft technisch-normativ die Meinungspluralität. Gesellschaftliche Gruppen müssen nicht mehr an auf wenige Kanäle

¹⁹ Dazu *Wagner*, G. In: Münchener Kommentar zum BGB, *Säcker*, H.-J. et al. (Hg.). 9. Aufl. Beck: München 2024, § 826 BGB Rn. 259–262 m. w. N.

²⁰ BVerfGE 148, 267

²¹ So aber BVerfGE 83, 238 (298); 90, 60 (91).

beschränkte Rundfunkanstalten mitwirken, um die Diversität der Gesellschaft und mit ihr die institutionelle Medienfreiheit abzubilden.²² Ganz im Gegenteil verletzt der öffentlich-rechtliche Rundfunk die Medienfreiheit, indem er den Privatrundfunk im Wettbewerb durch strukturelle Vorteile wie die Rundfunkabgabe und die Konkurrenz im Werbungsgeschäft wirtschaftlich aushöhlt. Die Medienfreiheit gebietet daher zumindest die Verkleinerung des öffentlich-rechtlichen Rundfunks und die Stärkung privater Rundfunkfreiheit.

Bei der Grundrechtsschrankentrias (allgemeine Gesetze – Jugendschutz – Ehrenschaft) in Art. 5 Abs. 2 GG sind die „allgemeinen Gesetze“ im Gleichlauf zur „verfassungsmäßigen Ordnung“ in Art. 2 Abs. 1 GG privatrechtskonform und somit eng auszulegen. Weder die Sonderrechts- noch die Abwägungslehre vermögen zu überzeugen.²³ Die Sonderrechtslehre lässt aus strafpolitischen Gründen direkte Eingriffe in die Meinungsfreiheit zu und verträgt sich somit ab initio nicht mit dem Privatrechtssystem. Die Abwägungslehre stellt alle Rechtsgüter dem Grundrecht auf Meinungsfreiheit gegenüber, ohne auf deren Qualifikation als Grundrecht zu achten. Als allgemeine Gesetze kommen daher nur solche Gesetze in Betracht, die wie der persönlichkeitsrechtsbezogene Jugend- und Ehrenschaft die widerstreitenden Grundrechte anderer Personen schützen.

3.6. Freiheit zu Ehe und Familie

Das institutionelle Schutzgebot für „Ehe und Familie“ in Art. 6 Abs. 1 GG wirft das Problem auf, ob sich die privatrechtskonforme Auslegung der Grundrechte der historischen Auslegung²⁴ zu unterwerfen hat oder autonomer Natur ist. Wäre das erste der Fall, beschränkte sich die Ehe nach dem Willen des Verfassungsgesetzgebers auf die rechtsverbindliche monogame Gemeinschaft von Mann und Frau, die Familie auf das Elternpaar mit mindestens einem Kind.²⁵ Dieses enge Korsett des kanonischen Rechts und einer überkommenen bürgerlichen Sozialmoral steht im Widerspruch zur Privatautonomie. Die privatrechtskonforme Auslegung darf sich nicht an solche Traditionen binden, will sie nicht ihre eigenen Prinzipien aufgeben. Methodisch lässt sich die Abweichung

²² A. A. unter Verkenennung der technischen Entwicklung BVerfGE 149, 222 Rn. 79.

²³ Übersicht bei Schemmer, F. In: BeckOK Grundgesetz, Epping, V./Hillgruber, C. (Hg.), 62. Edition Stand 15.06.2025, Art. 5 GG Rn. 99.1. Abrufbar: <https://beck-online.beck.de> [letzter Abruf 7.9.2025].

²⁴ Dazu Schäfer, F. L. Historical Interpretation of the German Civil Code: Limits of Legal Theory. In: Legal Theory and Interpretation in a Dynamic Society: Contributions to the 7th Seoul-Freiburg Law Faculties Symposium, Bruns, A. et al. (Hg.). Nomos: Baden-Baden 2021, S. 57–75.

²⁵ Im Anschluss die ehemalige ständige Rechtsprechung bis BVerfGE 137, 273 Rn. 178.

zweifach begründen: Zum ersten mit der Entbindung durch die faktische Änderung der Verhältnisse, zum zweiten mit der historischen Zäsur durch den Wechsel von der westdeutschen Bonner Republik zur gesamtdeutschen Berliner Republik.²⁶

Aus Sicht einer für Traditionen blinden Privatrechtstheorie läge es nahe, die Ehe ganz als Rechtsinstitut aufzugeben. Da Art. 6 Abs. 1 Alt. 1 GG aber explizit an der Ehe festhält, müssen Theorie und Verfassung an dieser Stelle durch privatrechtskonforme Auslegung zueinanderfinden. Ehe ist danach eine rechtsverbindliche, auf Dauer angelegte privatrechtliche Lebensgemeinschaft zweier oder mehrerer Personen gleich welchen Geschlechts zu umfassender Fürsorge und Unterhalt. Die §§ 1353 Abs. 1 S. 2, 1360, 1360a BGB gestalten diese ehelichen Pflichten lediglich aus; abstrakt bleibt der Ehekonsens bei der Trauung ihre vertragliche Grundlage. Eine bestimmte performative Rollenverteilung, eine Intimbeziehung oder ein Reproduktionswunsch sind für die Ehe nicht erforderlich. Letzteres folgt bereits aus dem Umkehrschluss zu Art. 6 Abs. 5 GG, welcher nichteheliche Kinder den ehelichen gleichstellt. Die derzeitige Regelung der „Ehe für alle“ in den §§ 1353 ff. BGB ist daher verfassungswidrig, weil sie sich auf die monogame Gemeinschaft zweier Personen beschränkt.²⁷ Der Gesetzgeber könnte aber an der monogamen Gemeinschaft als alternatives Rechtsinstitut zur grundrechtlichen Ehe festhalten. Ebenso wäre als Alternative eine auf gegenseitige Betreuung gerichtete Verantwortungsgemeinschaft oder eine temporäre Begegnungsgemeinschaft denkbar. Alle diese alternativen Gemeinschaften partizipieren nicht am Schutz des Art. 6 Abs. 1 GG, sondern an der Vereinigungsfreiheit des Art. 9 Abs. 1 GG.

Die in Art. 6 Abs. 1 Alt. 2 GG mitgeschützte Familie muss konsequenterweise ebenfalls von historischen und biologischen Zwängen befreit werden. Die Familie besteht demnach aus den zum Geschlecht bei Art. 3 Abs. 2 S. 1 GG ausgeführten Gründen aus den privatautonom zu bestimmenden Eltern und deren Kinder. Die Adoption fremder Kinder ist dabei die Fortsetzung der Anerkennung eigener Kinder. Die Unterhaltspflicht der Eltern gegenüber ihren Kindern folgt bereits aus deren Fremdverantwortung im Anschluss an die freie Entscheidung zur Intimbeziehung, so dass ein Rekurs auf Art. 6 Abs. 2 S. 1 GG eigentlich überflüssig ist. Die Unterhaltspflicht der Kinder gegenüber den Eltern hingegen lässt sich nicht aus der Familie des Art. 6 Abs. 1 GG ableiten, da Kinder für ihre biologische Existenz nicht selbst verantwortlich sind und in die Familie deshalb kein privatrechtsfremdes Prinzip hineingelesen werden darf.

²⁶ Ebenso, wenngleich beschränkt auf normative Grundrechte *Brosius-Gersdorf, F.* In: Grundgesetz-Kommentar, *Dreier, H.* (Begründer). 4. Aufl. Mohr Siebeck: Tübingen 2023, Art. 6 GG Rn. 108.

²⁷ A. A. BVerfGE 10, 59 (66); 62, 323 (330) durch Definition der Ehe als monogame Gemeinschaft; ohne Referenz zur Monogamie neuerdings BVerfGE 166, 1 Rn. 109, 114.

3.7. Vereinigungs- und Koalitionsfreiheit

Die Vereinigungsfreiheit in Art. 9 Abs. 1 GG schützt das Recht natürlicher Personen, sich zu „Vereinen“ und „Gesellschaften“ zusammenschließen. Aus Sicht der Privatrechtstheorie können allein natürliche Personen kraft ihrer Vernunft privatautonom handeln. Einer Vereinigung die Privatautonomie zuzusprechen, wäre ein Rückfall in die überholte Organtheorie Otto von Gierkes, welche den sogenannten Genossenschaften ein juristisches Eigenleben zusprach. Die Gruppenautonomie der an einer Vereinigung beteiligten Personen kann nicht weiterreichen als die Summe der Einzelautonomien. Art. 12 Abs. 1 GG ist daher ein Grundrecht ohne kollektivrechtliche Seite. Es schützt neben dem Institut der Vereinigung nur die Gründer, Mitglieder und Gesellschafter einer Vereinigung.²⁸ Am weitesten von der Einzelautonomie entfernt sich die Stiftung nach §§ 80 ff. BGB, welche als mitglieder- und gesellschafterlose juristische Person konzipiert ist. Sie ist weder Verein noch Gesellschaft und kann selbst bei privatrechtskonformer Auslegung mangels individualrechtlicher Verankerung nicht unter die Vereinigungsfreiheit fallen.²⁹ Erst Art. 19 Abs. 3 GG erweitert den Grundrechtsschutz von natürlichen Personen auf inländische juristische Personen des Privatrechts und damit auf die Stiftung.

Der Gesetzgeber hat bei der Ausgestaltung und der Ausdifferenzierung der Vereinigungen aus Sicht der Institutsgarantie ein weites Ermessen. Ihm bei privatrechtskonformer Auslegung bestimmte Vereinigungsformen anzutragen, führte zu einem Zirkelschluss zwischen Verfassungsebene und dem einfachen Gesellschaftsrecht. Das im schwarz-roten Koalitionsvertrag propagierte Verantwortungseigentum („Gesellschaft mit gebundenem Vermögen“)³⁰ hält sich in diesem Verfassungsrahmen. Die in § 10 des Entwurfs vorgesehen Unübertragbarkeit und Unvererblichkeit der Mitgliedschaft der Gesellschafter erinnert zwar an die in der Weimarer Reichsverfassung abgeschaffte Vermögensbindung beim Familienfideikommiss des niederen Adels, doch können die Gesellschafter ihre Mitgliedschaft kündigen. Das genügt, um die privatautonome Entscheidungsfreiheit der Gesellschafter zu wahren. Ebenso darf der Gesetzgeber die Gründung einer juristischen Person von normativen Voraussetzungen abhängig machen, um die Grundrechte der Gesellschafter und anderer Marktteilnehmer angemessen

28 A. A. die ständige Rechtsprechung des BVerfG seit BVerfGE 13, 174 (185); wie hier *Kingreen, T./Poscher*, R. Grundrechte: Staatsrecht II. 40. Aufl. C. F. Müller: Heidelberg 2024, Rn. 927.

29 BVerwGE 106, 177 (180f.).

30 Verantwortung für Deutschland: Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD, 21. Legislaturperiode, Zeilen 2815-2819 (S. 88). Abrufbar: <https://www.koalitionsvertrag2025.de/> [letzter Abruf 7.9.2025] zu Gesetz zur Einführung einer Gesellschaft mit gebundenem Vermögen: Akademischer Entwurf mit Nebengesetzen und Erläuterungen, *Sanders, A. et al.* (Hg.). Mohr Siebeck: Tübingen 2024.

zu berücksichtigen. Er ist nicht auf die freie Gründung festgelegt. Die Schrankentrias des Art. 9 Abs. 2 GG gegen die Vereinigungsfreiheit (Strafgesetze, verfassungsmäßige Ordnung und Gedanken der Völkerverständigung) ist wiederum privatrechtskonform und somit eng auszulegen.

3.8. Berufs- und Marktfreiheit

Die Berufsfreiheit in Art. 12 Abs. 1 S. 1 GG ist in privatrechtskonformer Auslegung so anzuwenden, dass sie die Freiheit zur Arbeit oder zur sonstigen Berufsausübung maximiert. Dasselbe gilt für die viel zu allgemein gehaltene Grundrechtsschranke in Art. 12 Abs. 1 S. 2 GG. Darüber hinaus ist der Norm eine institutionelle Garantie für freie Berufe zu entnehmen.

Die wahre Bedeutung des Art. 12 Abs. 1 GG erschließt sich allerdings erst zwischen den Mühlsteinen des Sozialismus und des Ordoliberalismus. Die Lektüre des Art. 15 GG zur Rechtfertigung der Vergesellschaftung von Grund und Boden, Naturschätzen und Produktionsmitteln verleitet auf einen ersten, flüchtigen Blick zu dem Fehlschluss, dass das Grundgesetz nicht die Marktwirtschaft als Wirtschaftsform festlegt und daher für alternative Wirtschaftsformen wie die sozialistische Planwirtschaft offen sein könnte. Wäre das der Fall, könnte der Gesetzgeber die Berufsfreiheit durch Staatsunternehmen bis zur Unkenntlichkeit aushöhlen. Art. 12 Abs. 1 GG ist daher privatrechtskonform in Verbindung mit Art. 9 Abs. 1 GG als Regelfall so zu lesen, dass die Marktwirtschaft die alleinige Wirtschaftsform der Bundesrepublik Deutschland bildet.³¹ Art. 15 GG fungiert demnach nur als Ausnahmenorm für den Notstand. Das Grundgesetz ist eben nicht wirtschaftspolitisch neutral, wie das Bundesverfassungsgericht behauptet.³²

Kritisch zu würdigen ist unter diesen Prämissen die Grundsatzentscheidung des Gesetzes gegen Wettbewerbsbeschränkungen zu Lasten von Kartellen und Monopolen. Ein solcher schwerwiegender Eingriff in die Berufs- und Marktfreiheit wäre nur zu rechtfertigen, wenn sich die Kartellteilnehmer bzw. Monopolisten jenseits dieser Freiheiten bewegen. Selbst wenn man in die Marktfreiheit einen institutionellen Schutz des Marktes hineinlegt, bewegt sich die ordolibérale These, die unternehmerische Freiheit der Marktteilnehmer müsse um des Marktes willen beschnitten werden, in einem Zirkelschluss. Denn die These setzt zugunsten der interventionistischen Wirtschaftsverwaltung unausgesprochen voraus, dass auf einem Markt permanent Wettbewerb zwischen konkurrenzfähigen Marktteilnehmern herrschen müsse. Das ist aber nicht der Fall. Der Technologiewandel und der damit verbundene Wechsel

³¹ In diese Richtung *Wendt, R.* In: *Grundgesetz, Sachs, M.* (Begr.). 10. Aufl. Beck: München 2024, Art. 15 GG Rn. 20-24; *Becker, F.* In: *Grundrechte-Kommentar, Stern, K./Becker, F.* (Hg.). 4. Aufl. Heymanns: Köln 2024, Art. 15 GG Rn. 14.

³² BVerfGE 4, 7 (17); ähnlich in der Sache BVerfGE 50, 290 (339).

natürlicher Ressourcen sowie externe Schocks durch Kriege und Naturkatastrophen beenden nach einer gewissen Zeit jede marktbeherrschende Stellung, wodurch neue Marktteilnehmer ihren wirtschaftlichen Aktionsradius verbreitern können.

3.9. Eigentums- und Testierfreiheit

Marktfreiheit ist nur auf der Grundlage von Eigentumsfreiheit möglich. Die Eigentumsfreiheit des Art. 14 Abs. 1 S. 1 Alt. 1 GG beschränkt sich nicht auf Sachen als körperliche Gegenstände im Sinne von § 903 BGB. Das grundrechtliche „Eigentum“ umfasst alle konkreten Vermögensrechte mit Ausnahme der aus dem Persönlichkeitsrecht nach Art. 2 Abs. 1 GG abgeleiteten Vermögensrechte.³³ Art. 14 Abs. 1 S. 1 Alt. 1 GG legitimiert damit zwar nicht das Privatvermögen, aber dessen rechtliche Bestandteile als Rechtsinstitut und als Vermögensobjekt im Privatrechtsverkehr.

Dass der Gesetzgeber Inhalt und Schranken dieses „Eigentums“ festlegen muss, ist eine aus der Natur als normatives Grundrecht folgende Konsequenz, die Art. 14 Abs. 1 S. 2 GG lediglich deklaratorisch aufgreift. Die daraus folgenden Inhaltsbestimmungen und Schranken führen zu einem abgestuften grundrechtlichen Eigentumssystem. Wenn das Bundesverfassungsgericht auf dieser Grundlage das „Besitzrecht“ des Wohnungsmieters Art. 14 Abs. 1 GG unterstellt,³⁴ ist das im Ausgangspunkt bei einem weiten Verständnis des „Eigentums“ zutreffend. Allerdings steht dieses Vermögensrecht nicht auf einer Stufe mit dem Eigentum des Vermieters im engeren Sinne. Denn der Mieter nimmt nur eine faktische Position (Besitz) und eine temporäre schuldrechtliche Position (Rechte aus dem Mietvertrag) ein, während die Position des Vermieters dauerhafter dinglicher Natur ist.³⁵ Der Gesetzgeber muss dem Wohnungsvermieter daher bei der Ausgestaltung des Wohnungsmietrechts einen strukturellen Vorteil belassen. Soweit der Gesetzgeber wie bei der Regel „Kauf bricht nicht Miete“ (§ 566 BGB) die Position des Mieters einem dinglichen Recht annähert, handelt es sich um einen verfassungswidrigen Eingriff in das Grundrecht des Vermieters.³⁶

Ein solcher Eingriff lässt sich auch nicht mit Art. 14 Abs. 2 GG als Vorgabe für den inhalts- und schrankenbestimmenden Gesetzgeber rechtfertigen, dem zufolge Eigentum verpflichte und sein Gebrauch zugleich dem Allgemeinwohl dienen soll. Dieser klassische Hebel zur umverteilenden Eigentumsbeschränkung im Sinne öffentlich-rechtlicher machstruktureller und distributiver Prinzipien muss privatrechtskonform umgedeutet

³³ Stellvertretend BGHZ 125, 293 (298); *Kempny*, S. In: Grundgesetz-Kommentar, *Dreier*, H. (Begründer). 4. Aufl. Mohr Siebeck: Tübingen 2023, Art. 14 GG Rn. 60.

³⁴ BVerfGE 89, 1 (5-8).

³⁵ Kritisch bereits *Schäfer*, F. L. In: Münchener Kommentar zum BGB, *Säcker*, H.-J. et al. (Hg.). 9. Aufl. Beck: München 2023, § 854 BGB Rn. 17 f.

³⁶ A. A. implizit BVerfG NJW 2013, 3774.

werden. Das Allgemeinwohl ist lediglich die *volonté de tous*, das heißt die Summe der privatrechtlichen Einzelinteressen in der Privatrechtsgesellschaft. Eine darüber hinausreichende *volonté générale* ist lediglich ein politisches Ideal ohne normative Relevanz.³⁷

Daneben schützt Art. 14 Abs. 1 S. 1 Alt. 2 GG das „Erbrecht“. Die Schutzwirkung ist privatrechtskonform auf die Testierfreiheit des Erblassers zu beschränken. Er allein entscheidet privatautonom darüber, wer seine Erben sein sollen und wer nicht. Macht der Erblasser von seiner Testierfreiheit keinen Gebrauch, garantiert die Norm kein subjektives Recht auf einen Erbteil, sondern nur eine gesetzliche Erbfolge als solche.³⁸ Dem überlebenden Ehegatten steht für die aus dem Ehekonsens vertraglich geschuldete Fürsorge und Unterhalt zwar ein subjektives Recht auf einen gesetzlichen Erbteil zu. Doch basiert dieses Recht nicht auf Art. 14 Abs. 1 GG, sondern auf dem durch Art. 6 Abs. 1 GG geschützten Ehekonsens in Verbindung mit dem in Art. 3 Abs. 1 GG inkorporierten Prinzip der ausgleichenden Gerechtigkeit. Kindern steht ein Anspruch auf der Grundlage der Vertragsfreiheit aus Art. 2 Abs. 1 GG sowie Art. 3 Abs. 1 GG nur zu, wenn sie sich trotz mangelnder privatautonomer Fremdverantwortung für ihre Eltern vertraglich zum Unterhalt verpflichten. Dasselbe gilt für weitere Verwandte. Regelmäßig vereinbaren die Parteien in diesem Fall aber bereits einen Erbvertrag, so dass es auf die gesetzliche Erbfolge nicht ankommt. Dagegen genügt die bloße gesetzliche Unterhaltspflicht der Kinder für ihre Eltern nicht für einen grundrechtlichen Anspruch, weil es sich hier nur um eine einfachrechtliche Position handelt, die in keinem grundrechtlichen Ausgleichsverhältnis von Pflicht und Recht steht.

In der Konsequenz der gesetzlichen Erbfolge steht bei Enterbung allein dem Ehegatten statt des dinglichen Erbes durchgehend ein schuldrechtlicher Pflichtteil zu. Kinder und weitere Verwandte können sich nur dann auf Art. 2 Abs. 1 GG in Verbindung mit Art. 3 Abs. 1 GG berufen, wenn sie sich vertraglich zum Unterhalt verpflichtet haben.³⁹ Denn der Pflichtteil kann nicht weiterreichen als der für die Erben deutlich günstigere gesetzliche Erbteil, der den äußeren Rahmen für das Pflichtteilsrecht vorgibt.

4. Zusammenfassung

Der Beitrag plädiert für eine privatrechtlich orientierte Auslegung der Grundrechte im Privatrecht im Gegensatz zur öffentlich-rechtlichen Überformung des Privatrechts durch das Bundesverfassungsgericht und die herrschende Staatsrechtslehre. Diese

³⁷ A. A. wiederum BVerfGE 52, 1 (30); 87, 114 (138 f.); 100, 226 (241).

³⁸ A. A. BVerfGE 93, 165 (174); 112, 332 (349); dagegen kritisch Zimmermann, R. „So jemand die Seinen, sonderlich seine Hausgenossen, nicht versorget, ...“: Zum Schutz der Angehörigen bei Enterbung. AcP 222 (2022), S. 3 (16–21).

³⁹ A. A. BVerfGE 112, 332 (349).

ordnen die Privatautonomie einer öffentlich-rechtlich geprägten Menschenwürde und Verfassungsprinzipien wie Demokratie und Sozialstaat unter, eine Hybridisierung, welche das Privatrecht und die Marktfreiheit schwächt. Stattdessen sollten Grundrechte als oberste privatrechtliche Normen verstanden werden, welche die individuelle Autonomie in den Beziehungen zwischen privaten Akteuren maximieren und die Unabhängigkeit des Privatrechts von öffentlich-rechtlichen Eingriffen sichern. Solche Grundrechte „vergesellschaften“ das Privatrecht nicht, sondern stärken seine Widerstandsfähigkeit und Autonomie gegenüber der Staatsgewalt. Die Privatautonomie ist mit der Menschenwürde gleichzusetzen; sie bildet das universale Prinzip, das allen Freiheitsrechten zugrunde liegt. Spezifische Freiheiten wie Vertrag, Beruf und Eigentum sind lediglich Anwendungen dieses Prinzips. Gleichheit muss formal bleiben, nicht materiell; Ungleichheit ist ein Motor des Fortschritts. Ehe, Familie und Geschlecht sind durch freie Wahl zu definieren, nicht durch Tradition. Die Marktwirtschaft und das Privateigentum sind für den Wohlstand unerlässlich, während staatliche Maßnahmen wie die Mietpreisbindung die verfassungsmäßige Freiheit untergraben.

KOPSAVILKUMS

Autors rakstā iestājas par tādu pamattiesību interpretāciju, kas orientēta uz privāttiesībām, pretstatot to Vācijas Federālās konstitucionālās tiesas praksē dominējošai konstitucionāli dogmatiskajai pieejai. Pašreizējā doktrīna pakārto privātautonomiju cilvēka cieņai un visaptverošiem konstitucionālajiem principiem, piemēram, demokrātijai un sociālajai valstij; šādu hibridizāciju raksta autors kritizē kā tādu, kas vājina privāttiesības un tirgus brīvību. Tā vietā pamattiesības būtu jāizprot kā augstākās privāttiesību normas, kas maksimāli nodrošina indivīda autonomiju privāto subjektu savstarpējās attiecībās un garantē privāttiesību neatkarību no publisko tiesību iejaukšanās. Šādi no jauna izprastas pamattiesības nevis „socializē” privāttiesības, bet gan stiprina to noturību un autonomiju pret valsts varu. Privātautonomija ir pielīdzināma cilvēka cieņai un veido universālo principu, uz kura balstās visas privāttiesiskās brīvības. Konkrētās brīvības, piemēram, līgumu slēgšanas brīvība, profesijas brīvība un īpašuma tiesības, ir vien šā principa izpausmes. Vienlīdzībai jāpaliek formālai, nevis materiālai; nevienlīdzība ir progresā dzinējspēks. Laulība un ģimene jādefinē pēc brīvas izvēles, nevis tradīcijas. Tirgus ekonomika un privātīpašums ir būtiski labklājībai, savukārt valsts pasākumi, piemēram, ires maksas regulējums, grauj konstitucionālo privāttiesisko brīvību.

ELĪNA GRIGORE-BĀRA

Īpašums kā tiesību filozofijas kategorija

Property as a concept in legal philosophy

ATSLĒGVĀRDI:

īpašuma jēdziens, privātpašums, brīvība, tiesību filozofija, īpašuma teorijas, Latvijas tiesību vēsture, pamattiesības uz īpašumu

KEYWORDS:

the concept of property, private property, freedom, legal philosophy, theories of property, the history of Latvian law, the fundamental right to property

Ievads

Tiesību filozofijas kā fundamentālas tiesību zinātnes nozares uzdevums ir izziņāt tiesību būtību, definēt tiesību pamatjēdzienus un formulēt pareizās jeb ideālās tiesības. Tādēļ arī īpašums kā viens no tiesību pamatjēdzieniem izsenis ir bijis tiesību filozofu uzmanības lokā. Īpašuma tiesību izpratne tiesību filozofijā ir atkarīga no attiecīgās tiesību skolas (doktrīnas) ieskatiem par īpašuma mērķiem un uzdevumiem sabiedrības labklājības nodrošināšanai.¹

Neokantietis un viens no ievērojamākajiem XX gadsimta vācu tiesību filozofiem Gustavs Radbruhs (1878–1949) īpašumu atzina par neatņemamu juridiskās domas sastāvdaļu un aprioru kategoriju, proti, tādu, kas nebalstās juridiskajā pieredzē, bet gan ir pastāvējis pirms tās. Tāpēc īpašuma jēdziens ir priekšnoteikums jebkurai tiesiskai kārtībai. Ierobežotu resursu pasaulē nepieciešams regulēt ne tikai attiecības starp personām, bet arī attiecības starp cilvēkiem un lietām, nosakot resursu sadales un pārdales principus. Šāda regulējuma pamatu veido lietu tiesības, kuru ietvaros pastāv īpašuma

¹ Lazdiņš, J. Īpašums kā vērtība. Īpašuma denacionalizācija. Grām.: Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā: Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 355. lpp. Pieejams: https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Jur-konf-73_2015_Ties-efekt-postmod-sab.pdf [skatīts 30.10.2025.].

jēdziens. Ikvienā tiesiskajā iekārtā var uzdot jautājumu, kam pieder kāda konkrēta lieta, taču atbilde uz šo jautājumu vienmēr būs atkarīga no konkrētās tiesiskās pieredzes (spēkā esošajām tiesībām), kas pati var tikt pakļauta kritikai.²

Arī tiesību filozofijas un publisko tiesību profesors Reinholds Cipeliuss (1928), aplūkojot īpašuma jēdzienu tiesību filozofijā, iesāk ar atsauci uz Radbruha izpratni par īpašumu kā “pirmsjuridisku” faktu. Pēc tam viņš pievēršas īpašuma jēdziena saturiskajām pamatiezīmēm un norāda, ka īpašums kā tiesiski atzīts valdījums ir tiesiskās kārtības radīts rezultāts, kas ikvienam garantē viņa mantu un vienlaikus aizliedz aizskart svešu mantu. Īpašuma tiesības piešķir personai visaptverošu faktiskisku un tiesisku rīcības brīvību jeb varu pār lietu, un, kā katras tiesības, arī īpašuma tiesības ir cilvēciskās brīvības regulators.³

Šā raksta mērķis ir sniegt ieskatu īpašuma jēdziena tiesību filozofiskajā diskursā, analizējot dažādas teorijas par īpašuma būtību, mērķi un nozīmi indivīda dzīvē un sabiedrības labklājības nodrošināšanā.

Eiropas tiesību filozofijā, sākot jau ar antīkās pasaules izcilāko domātāju darbiem, vērojama individuālistiski un sabiedriski ievirzītu īpašuma koncepta skaidrojumu konkurence. Taču, ievērojot īpašuma filozofiskā diskursa ārkārtīgi plašo tvērumu, šajā rakstā autore analizēs tikai atsevišķus īpašuma kā tiesību filozofijas kategorijas aspektus.

Pēc ieskata sengrieķu filozofijas īpašuma interpretācijas klasikā – Platona un Aristoteļa īpašuma mērķa un nozīmes skaidrojumā – autore analizēs īpašuma koncepta saistību ar personas brīvības ideju apgaismības laika domātāju darbos, jo tā atklāj jaunu un līdz šim mazāk apskatītu perspektīvu Latvijas tiesību vēsturē tik nozīmīgās dzimtbūšanas atcelšanas reformas novērtējumā. Dažādos īpašuma jēdziena skaidrojumus un privātīpašuma attaisnojuma modeļus autore aplūkos vispārīgi – caur īpašuma teoriju salīdzinošo analīzi. Papildus konceptuāli tiks ieskicēta īpašuma izpratnes attīstības virzība Eiropas tiesiskajā domā. Nolūkā atklāt īpašuma jēdziena filozofisko teoriju ietekmi uz pozitīvajām tiesībām, rakstā atsevišķa sadaļa tiks veltīta Latvijas tiesību vēsturē nozīmīgu konstitucionālo tiesību aktu analīzei. Rakstā kopumā autore lielāku uzmanību pievēršīs individuālistiskā īpašuma jeb privātīpašuma filozofijai, savukārt detalizēta sabiedriskā īpašuma teoriju analīze tiks atstāta turpmākiem pētījumiem.

2 *Radbruch, G. Rechtsphilosophie. Herausgegeben von Ralf Dreier und Stanley L. Paulson. 2., überarbeitete Auflage. Heidelberg: C. F. Müller, 2003, § 18, S. 128.*

3 *Zippelius, R. Rechtsphilosophie. 6., neubearbeitete Auflage. München: C. H. Beck, 2011, § 35, S. 191.*

1. Īpašums – individuāls vai sabiedriska?

Īpašums kā apriora tiesiskā kategorija pats par sevi nav ne individuāls, ne kolektīvs. Atbildi uz jautājumu par to, kādai īpašuma formai – privātīpašumam vai sabiedriskam īpašumam – konkrētā tiesiskā iekārtā būtu jādominē, sniedz tiesiskā pieredze un tiesību filozofija.⁴

Eiropas kultūras un tiesību idejas pirmsākumi meklējami antīkajā Grieķijā, tādēļ, pētot īpašumu arī kā tiesību filozofijas kategoriju, iesākumā nedaudz jāpievēršas antīkās pasaules izcilo domātāju – Platona un Aristoteļa – uzskatiem par īpašumu. Viņu uzskati iezīmē divus īpašuma skaidrojuma virzienus, kuriem tiesību filozofijā katram ir savi pēcteči.

Profesors Jānis Lazdiņš uzsver, ka, ņemot vērā īpašuma nozīmi cilvēka dzīvē, īpašums tiesību filozofijā tiek aplūkots kā vērtība pati par sevi. Tāpēc ne tikai Aristotelis, bet pat Platons, kura darbos saskatāmi komunistiski ideāli, nostājas stingrās īpašuma aizsardzības pozīcijās. To apliecina Platona rakstītais par pienākumu neaizskart svešu mantu un nepārkāpt cita īpašuma tiesības pat vismaznozīmīgākajā veidā.⁵ Lai arī Platons un Aristotelis abi īpašuma tiesību saturā ietvēruši tā neaizskaramības ideju, viņi īpašuma tiesību nozīmi un nepieciešamos ierobežojumus redzēja dažādi.

Platona (427–347 g. p. Kr.) filozofijā netiek atzītas principiāli neierobežotas lietošanas tiesības un arī ne “absolūtas” īpašuma tiesības uz lietām. Viņa darbības vidusposma nozīmīgākajā darbā “Valsts” parādās aspekti, kas saistāmi gan ar sabiedriskas, gan individuālas dzīves formas priekšrocībām.⁶ Atbilstoši tam var runāt gan par sabiedriskā īpašuma idejas aizstāvēšanu, gan arī par privātīpašuma institūta nepieciešamības atzīšanu.

Platona ideālā valsts ir hierarhiska un balstās uz darbu dalīšanas ideju, kas tiek atvasināta no cilvēku iedzimtajām dabiskajām atšķirībām. Ideālajā valstī pastāv trīs kārtas: 1) likumdevēji, 2) sargi un 3) ražotāji (zemnieki amatnieki) un tirgotāji.⁷ Tikai zemākajai trešajai – amatnieku, zemnieku un tirgotāju – kārtai drīkst piederēt īpašuma tiesības uz lietām. Turpretim sargu kārtai, no kuras tiek atlasīti arī valdītāji, privātīpašums tiek noliegts. Platons to raksturo šādi:

4 Radbruch, G. Rechtsphilosophie. Herausgegeben von Ralf Dreier und Stanley L. Paulson. 2., überarbeitete Auflage. Heidelberg: C. F. Müller, 2003, § 18, S. 128.

5 Lazdiņš, J. Īpašums kā vērtība. Īpašuma denacionalizācija. Grām.: Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā: Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 355. lpp.

6 Hoffmann, T. S. Die Güter, das Gute und die Frage des rechten Maßes: Platon und das Eigentum. Grām.: Was ist Eigentum? Philosophische Eigentumstheorien von Platon bis Habermas. München: Verlag C. H. Beck, 2005, S. 31.

7 Rotkale, L. Platons. No: Nacionālā enciklopēdija. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/38225-Platons> [skatīts 30.10.2025.].

“[...] tad vispirms nevienam nevar būt nekāds privātīpašums, izņemot pilnīgi nepieciešamus gadījumus, nevienam nevar būt arī tāda māja vai klēts, kurā nevarētu iet katrs, kas to vēlētos. Pārtikai jābūt tik daudz, cik vajadzīgs saprātīgam un drosmīgam karavīram, kuram pārējie pilsoņi noteikuši tādu gada atalgojumu par sargāšanu, ka nekas pāri nepaliek un nekā arī nepietrūkst. Ēd viņi pie kopēja galda kā karagājiena laikā un dzīvo kopīgi. [...] Kad viņi iegūs savu personīgo zemi, savas mājas un naudu, viņi vairs nebūs sargi, bet namu īpašnieki un saimnieki, viņi kļūs par pārējo pilsoņu kungiem un ienaidniekiem, vairs nebūs viņu sabiedrotie. [...] Šādu iemeslu dēļ norunāsim, kādām jābūt sargu mītnēm un visai viņu iekārtai, un noteiksim to ar likumu.”⁸

Turklāt sargu pienākums būtu arī uzmanīt, lai valstī neizveidotos bagātība un nabadzība, jo to dēļ sliktāki kļūtu gan paši amatnieki, gan arī viņu ražojumi. Bagāts amatnieks vairs nerūpētos par savu amatu, taču nabadzīgs amatnieks vairs nevarētu izgatavot pietiekami labas preces un nespētu vairs tik labi apmācīt amatā savus mācekļus.

“Bagātība rada greznumu, slinkumu un apvērsumu; nabadzība – zemiskumu un ļaunprātību apvērsumos.”⁹

Tātad atbilstoši Platona filozofijai pieļaujamā un pareizā īpašuma forma – privātīpašums vai sabiedriskais īpašums (īpašuma kopība) – ir nosakāma atkarībā no konkrētās personu grupas sociālās funkcijas un atbilstoši taisnīguma principam “katram savu”. Īpašuma tiesības tiek aplūkotas funkcionāli, nevis saistībā ar to izcelšanos. Platons īpašumam nepiedēvē pirmsvalstisku dabisko tiesību statusu. Tāpēc arī tiesības uz privātīpašumu nepienākas visiem uz vienlīdzīgiem pamatiem, bet par to piešķiršanas nepieciešamību lemj valsts, kas ar likumiem arī nosaka īpašuma tiesību saturu.

Turpretim Aristotelis (384–322 g. p. Kr.) īpašumu ir atzinis par cilvēka, ģimenes un mājsaimniecības labklājības pamatu. Darbā “Valstslietas” viņš raksta:

“Īpašums ir daļa no mājsaimniecības, un tādēļ īpašuma iegūšanas māksla ir daļa no mājsaimniecības pārvaldīšanas mākslas; jo neviens cilvēks nevar dzīvot labi vai vispār dzīvot, ja viņam nav nodrošinātas nepieciešamās lietas.”¹⁰

⁸ Platons. Valsts. 2., labotais un papildinātais izdevums. Rīga: apgāds “Zvaigzne ABC”, [b. g.], 89., 90. lpp. (Trešā grāmata, XXII).

⁹ Platons. Valsts. 2., labotais un papildinātais izdevums. Rīga: apgāds “Zvaigzne ABC”, [b. g.], 92., 93. lpp. (Ceturrtā grāmata, II).

¹⁰ Aristotle. Politics. Translated by Benjamin Jowett. With Introduction, Analysis and Index by H. W. C. Davis. Oxford: Clarendon Press, 1920, p. 31 (Book I, c. 4). Pieejams: <https://archive.org/details/aristotlespolit00aris/page/n3/mode/2up> [skatīts 30.10.2025.].

Tātad īpašums ir neaizstājams māj-saimniecības pamats (substrāts). Taču saimniekošana, kura vērsta uz bagātības uzkrāšanu pašas bagātības dēļ un ir kļuvusi iespējama līdz ar naudas izgudrošanu, ir nedabiska un nevajadzīga.¹¹ Tādējādi Aristotelis uzsver nepieciešamību nošķirt īpašumu no bagātības. Bagātībai ir cits mērķis – tā vairs neaprobežojas ar eksistences līdzekļu sagādi, tās pavairošana nav iedomājama bez ietekmes uz valsts politiku un ekonomiku, tāpēc kopējo interešu vārdā nepieciešams to ierobežot.¹²

Aristotelis asi kritizē Platona ideālās valsts teoriju, kurā vairs nav vietas privātīpašumam un ģimenei. Īpašuma atcelšana radīs, nevis novērsīs nesaskaņas, savukārt sievu un bērnu kopība iznīcinās dabisko pieķeršanos. Ieguvumi, ko Platons sagaida no sabiedriskā īpašuma, daudz labāk ir sasniedzami ar privātīpašuma pareizu lietošanu. Privātīpašums dara cilvēkus laimīgākus un ļauj viņiem izkopt tikumus, piemēram, devību.¹³

Aristotelis par īpašuma saprātīgu un tikumisku lietošanu rakstījis “Nikomaha ētikas” IV grāmatā. Devību viņš definē kā tikumu, kas iemieso vidusceļu un samērību attieksmē pret bagātību, ar bagātību saprotot visu, ko var kā vērtību mērīt ar naudu. Nesamērīga un līdz ar to arī nesaprātīga attieksme pret naudas lietām izpaužas divās galējībās: izšķērdībā (pārmērība) un skopulībā (nepietiekamība). Skopumu piedēvē tiem, kuri vairāk nekā vajag rūpējas par naudu, savukārt izšķērdīgie mantu izputina, tērējot līdzekļus savām izlaidībām. Devīgs ir cilvēks, kurš katru lietu izlieto pareizi un naudas lietās ir krietns, kurš bagātību tērē atbilstoši saviem līdzekļiem un vajadzīgam mērķim. Aristotelis paskaidro, ka lietošana nozīmē naudas tērēšanu un došanu, tāpēc arī devīgajam vairāk piemīt īpašība dot tiem, kuriem vajag, nevis tik daudz ņemt no pareizajām vietām vai neņemt no nepareizajām. Tikumībai vairāk ir raksturīga krietnu darbu darišana, nevis nekrietnu nedarišana. Devējam, nevis ņēmējam pienākas pateicība un cildinājums. Aristotelis atzīst:

*“Vieglāk ir neņemt nekā dot, grūtāk ir atdot savu nekā neņemt svešu.”*¹⁴

Tātad Aristoteļa filozofijā privātīpašuma nepieciešamība izriet no cilvēka sociālās dabas, un tā pastāvēšanu attaisno tās mērķis – labas dzīves jeb labklājības nodrošināšana. Līdz ar to īpašumam būtībā piemīt dabisko tiesību statuss. Atšķirībā no Platona

11 Aristotle. Politics. Translated by Benjamin Jowett. With Introduction, Analysis and Index by H. W. C. Davis. Oxford: Clarendon Press, 1920, p. 7. Pieejams: <https://archive.org/details/aristotlespolit00aris/page/n3/mode/2up> [skatīts 30.10.2025.].

12 Lazdiņš, J. Īpašums kā vērtība. Īpašuma denacionalizācija. Grām.: Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā: Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 355., 356. lpp.

13 Aristotle. Politics. Translated by Benjamin Jowett. With Introduction, Analysis and Index by H. W. C. Davis. Oxford: Clarendon Press, 1920, p. 9. Pieejams: <https://archive.org/details/aristotlespolit00aris/page/n3/mode/2up> [skatīts 30.10.2025.].

14 Aristotelis. Nikomaha ētika. Rīga: Zvaigzne, 1985, 80.–82. lpp. (IV grāmata, 1., 2. p.).

viņš neuzskata, ka pareiza rīcība ar īpašumu ir primāri panākama ar likumiem; tā vietā Aristotelis uzsver, ka atbildīga un tikumiska īpašuma lietošana izriet no paša cilvēka rakstura un tikumiem. Tikumiska audzināšana, mērenība un devīgums nodrošina, ka privātpašums kalpo kopējam labumam, nevis kļūst par konfliktu un nesaskaņu cēloni.

2. Īpašums un personas brīvība

Antīkās pasaules domātāji Platons un Aristotelis īpašumu analizēja primāri valsts iekārtas kontekstā, bet jauno laiku tiesību filozofi īpašuma jēdzienu arvien ciešāk sasaista ar personas brīvību un pašnoteikšanos.

Īpašuma tiesības veido telpu, kurā personiskā brīvība iegūst savu konkrēto izpausmi. Jau romiešu tiesībās īpašuma tiesību saturā ietilpa vispilnīgākās varas tiesības pār lietu – tiesības to lietot, gūt no tās labumu un rīkoties ar to pēc saviem ieskatiem.¹⁵ Tāpēc arī nepārsteidz, ka apgaismības laika tiesību filozofu darbos tiesības uz personas brīvību tiek skaidrotas īpašuma jēdziena ietvarā, runājot par īpašuma tiesībām uz savu personu (pašīpašumu).

Džons Loks (1632–1704) Otrajā traktātā par valdību rakstīja:

*“Lai gan zeme un visi zemākie radījumi pieder visiem cilvēkiem kopīgi, katram cilvēkam ir īpašumtiesības uz savu personu: uz to nav tiesību nevienam citam, izņemot pašu cilvēku. Mēs varam teikt, ka viņa ķermeņa un viņa roku darbs pieder viņam pašam.”*¹⁶

Varam pieņemt, ka Loks īpašuma (angļu valodā – *property*) jēdzienu izmanto, lai izceltu personiskās brīvības būtību, proti, privātās autonomijas nodrošināšanu.

Līdzīgā nozīmē īpašuma jēdzienu izmantoja Ādams Smits (1723–1790). Ievērojamākajā darbā “Pētījums par tautas bagātības dabu un tās iemesliem” viņš rakstīja:

*“Īpašums, kas katram cilvēkam pieder uz viņa paša darbu, ir visu citu īpašumu sākotnējais pamats, un tāpēc tas ir vissvētākais un neaizskaramākais. Nabaga cilvēka manta slēpjas viņa roku spēkā un veiklībā; un liegt viņam izmantot šo spēku un veiklību tādā veidā, kā viņš pats uzskata par piemērotu, ja tas nekaitē viņa tuvākajam, ir acīmredzams šīs vissvētākās īpašumtiesības pārkāpums. Tas ir uzbrukums gan strādnieka, gan to cilvēku likumīgajai brīvībai, kuri vēlētos viņu nodarbināt.”*¹⁷

¹⁵ Kalniņš, V. Romiešu civiltiesību pamati. Rīga: Zvaigzne, 1972, 103., 104. lpp.

¹⁶ Locke, J. Two Treatises of Government. London: Printed for Whitmore and Fenn and C. Brown, 1821, pp. 209, 201. (Book II, Chapter V, §. 27). Pieejams: <https://archive.org/details/twotreatisesofg00lockuoft/skatits30.10.2025.>

¹⁷ Smith, A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations, vol. I. London: Printed for W. Strahan; and T. Cadell, in the Strand Oxford: Clarendon Press, 1776,

Saskaņā ar Smita rakstīto īpašuma aizskārums vienlaikus uzskatāms arī par brīvības ierobežojumu, jo cilvēka darbs tiek raksturots gan kā viņa personisks īpašums, gan kā rīcības brīvības izpausme ekonomiskajā jomā.

Arī vācu klasiskās filozofijas pārstāvis Johans Gotlībs Fihte (1762–1814) pievērsās īpašuma tiesību un personiskās brīvības savstarpējās saistības izskaidrošanai. Fihte uzsvēra, ka tiesību priekšmets ir cilvēku ārējās rīcības brīvības savstarpēja nodalīšana. No tā izriet, ka sākotnējo īpašumu nevar saprast vienkārši kā ekskluzīvu lietas valdījumu, bet gan tas atzīstams par izslēdzoša rakstura tiesību uz noteiktu brīvu rīcību. Pasavas Universitātes civiltiesību un tiesību filozofijas profesors Johans Brauns skaidro, ka Fihte tādējādi apgriež tradicionālo īpašuma jēdzienu: par primāro faktoru tiek uzskatīta nevis iegūtā lieta, bet gan iegūtā brīvība. Citiem vārdiem sakot, cik tālu sniedzas brīvība, tik tālu sniedzas arī tiesības pār lietu jeb īpašums, un nevis otrādi: brīvība pastāv tikai tiktāl, ciktāl pastāv objekts, kas ļauj tai īstenoties. Tādējādi brīvība un īpašums tiek vienādoti – brīvība nav vienkārši īpašuma sekas, tā pati ir īpašums šā vārda plašākajā nozīmē. Rezultātā jau pirmsvalstiskajā stāvoklī pastāvējušajā ikviena cilvēka brīvībā Fihte saskata īpašuma tiesību pamatojumu. Būt brīvam nozīmē būt savas rīcības kungam un tātad būt sevis paša īpašniekam (vācu valodā – *Eigentümer seiner selbst*).¹⁸

Apgaismības laikmeta politiskajā un tiesiskajā domā īpašuma tiesības bija vispāratzītas un ar likumu aizsargātas, savukārt personiskās brīvības koncepcija vēl tikai veidojās. Pastāvēja gan verdzības, gan arī dzimtbūšanas tiesiskais institūts. Brīvība pakāpeniski transformējās no faktiskas priekšrocības, ko varēja baudīt tikai daļa sabiedrības, par valsts atzītu cilvēka pamattiesību. Tādēļ īpašuma jēdziena lietojums bija veids, kā nostiprināt personiskās brīvības kā tiesības izpratni, piešķirot tai to pašu leģitimitāti, kāda jau piemita īpašuma tiesībām. Turklāt šāda terminoloģiska izvēle atspoguļo arī iekšējo līdzību starp abiem konceptiem: gan īpašuma, gan brīvības būtība ir personas autonoma un pilnīga kontrole pār noteiktu objektu – pirmajā gadījumā pār lietu, otrajā – pār sevi pašu.

Apgaismības dabisko tiesību idejas gāja roku rokā ar prasību pēc jaunām ekonomikas attiecībām. Ādama Smita ekonomiskā liberālisma teorija Krievijas impērijā kalpoja par teorētisko pamatu pārejai uz kapitālismu. Šā ekonomikas pārveides procesa noslēdzošais solis bija dzimtbūšanas atcelšana.¹⁹ Lai arī Baltijā zemnieku brīvlaišanas

p. 151 (Book I, Chapter 10). Pieejams: [https://archive.org/details/inquiryintonatur01smit_0/skatits 30.10.2025.](https://archive.org/details/inquiryintonatur01smit_0/skatits%2030.10.2025.)].

18 Braun, J. Freiheit, Gleichheit, Eigentum. Grundfragen des Rechts im Lichte der Philosophie J. G. Fichtes. Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1991, S. 17–19.

19 Lazdiņš, J. Dzimtbūšanas atcelšana, pagasta sabiedrības organizācija un nacionāli valstiskas domāšanas pirmsākumi. Grām.: Latvieši un Latvija. II sējums. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013, 182.–183. lpp.

rezultātā iegūtais brīva pavalstnieka statuss netika sasaistīts ar agrāk lietojamās zemes atstāšanu īpašumā,²⁰ no tiesību filozofijas perspektīvas raugoties, varam secināt, ka zemnieki līdz ar personisko brīvību ieguva īpašumu uz savu personu jeb pašīpašumu. Turklāt, raugoties no Loka darba teorijas²¹ perspektīvas, tādējādi tika arī radīts pamats un leģitīms attaisnojums visam tam īpašumam, ko zemnieki vēlāk ieguva ar darbu. Šajā ziņā svarīgi piebilst, ka arī pirms dzimtbūšanas atcelšanas Loka īpašuma teorijas atspulgs redzams 1804. gada Vidzemes zemnieku likumā, kas atzina zemnieku īpašuma tiesības. Proti, likuma 43. paragrāfs noteica, ka visa kustamā manta, ko zemnieks ieguvis ar savu darbu, ir neatņemams viņa īpašums, ko viņš pēc patikas var pārdot, atdāvināt, iekļāt un atstāt mantojumā.²²

Šāda personas brīvības un īpašuma cieša sasaiste nav atsevišķa vai nejauša epizode tiesību ideju vēsturē, bet raksturo plašāku tendenci Eiropas tiesību vēsturē – individuālistiska privātīpašuma konceptu kā dominējošo paradigmu.

3. Īpašuma teorijas

Īpašuma jēdzienu var skaidrot, izmantojot divas metodoloģiski atšķirīgas pieejas: balstot to īpašuma izcelšanās veidā (ģenēzes pieeja) vai arī vērtējot īpašuma funkcionālo nozīmi (teleoloģiskā pieeja). Attiecīgi var runāt par vairākām īpašuma teorijām.

Senākās un izplatītākās īpašuma teorijas ir okupācijas teorija un specififikācijas jeb darba teorija. Tiesības piesavināties bezsaimnieka mantu izriet no idejas par cilvēka pārākumu un varu pār dabu. Dabas objekts tādējādi tiek pārveidots par ekonomisku un kultūras vērtību. Savukārt saskaņā ar specififikācijas jeb darba teoriju dabas objekts cilvēka varai pilnībā netiek pakļauts ar tā piesavināšanos, bet gan ar tā pārveidošanu un apstrādi. Līdz ar to tikai darba radītais labums uzskatāms par īpašuma tiesību pamatu.²³ Abas šīs teorijas pamato privātīpašuma tiesību iegūšanu un tādējādi atklāj Rietumu juridiskajā kultūrā izplatītu implicītu pieņēmumu, ka īpašums pirmām kārtām ir privāts jeb individuāls labums.

20 Lazdiņš, J. Dzimtbūšanas atcelšana, pagasta sabiedrības organizācija un nacionāli valstiskas domāšanas pirmsākumi. Grām.: Latvieši un Latvija. II sējums, 176. lpp.

21 Džona Loka darba teorija paredz, ka privātīpašuma sākotnējais avots un attaisnojums ir cilvēka darbs. Savienojot dabas veltes ar savu darbu (tās pārvietojot, apstrādājot vai kā citādi izmainot), cilvēks uz šo dabas objektu iegūst individuālas īpašuma tiesības (Ludwig, B. John Lockes Eigentumstheorie. Grām.: Was ist Eigentum? Philosophische Eigentumstheorien von Platon bis Habermas. München: Verlag C. H. Beck, 2005, S. 92).

22 Lazdiņš, J. Baltijas zemnieku privāttiesības (XIX gs.) (Baltijas latviešu zemnieku civiltiesiskais stāvoklis XIX gs. un zemes reforma). Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2000, 90. lpp.

23 Radbruch, G. Rechtsphilosophie. Herausgegeben von Ralf Dreier und Stanley L. Paulson. 2., überarbeitete Auflage. Heidelberg: C. F. Müller, 2003, § 18, S. 129.

Radbruhs izvirza divējādu kritiku pret okupācijas un darba teoriju kā privātīpašuma tiesību filozofisko pamatojumu. Viņaprāt, šīs teorijas ir piemērojamas tikai noteiktos vēsturiskos un ekonomiskajos apstākļos – laikā, kad preču ražošana notiek individuāla darba formā, izmantojot personīgos ražošanas līdzekļus, piemēram, amatnieka, zemnieka vai intelektuālā darba gadījumā. Taču līdz ar rūpnieciskās ražošanas attīstību, kur ražošanas process balstās uz darba dališanu un nomāta darbaspēka izmantošanu, darba process kļūst kolektīvs. Šādā situācijā darba teorija zaudē spēju pamatot individuālu īpašumu, jo darba rezultāts vairs nav viena cilvēka, bet kopīgas darbības auglis. Tādēļ Radbruhs secina, ka darba teorijas konsekventa piemērošana izraisa sociālistiskas sekas, proti, darbā tieši neiesaistītā īpašnieka tiesību atsavināšanu un strādnieku kolektīvā īpašuma nodibināšanu.²⁴

Papildus saturiskajam iebildumam Radbruhs norāda arī uz metodoloģiska rakstura problēmu. Okupācijas un darba teorija pamato privātīpašuma iegūšanu, taču nevērtē pašu privātīpašuma institūtu. Citiem vārdiem sakot, šīs teorijas sniedz atbildi uz jautājumu, kam jābūt privātīpašniekam, bet ne uz jautājumu, vai privātīpašumam vispār jāpastāv. Pēc Radbruha domām, atbildi uz pēdējo jautājumu iespējams rast, tikai izprotot tiesiskās kārtības galīgos mērķus (teleoloģisko pamatojumu). Tāpat kā tiesības kopumā, arī īpašuma tiesības var interpretēt kā tādas, kas kalpo vai nu indivīda, vai sabiedrības interesēm. Šajā kontekstā Radbruhs, atsaucoties uz Rūdolfu fon Jēringu (1818–1892), nošķir individuālistiskas un sociālas (sabiedriskas) īpašuma teorijas.²⁵

Īpašumu var aplūkot arī kā būtisku cilvēka pilnvērtīgas attīstības jeb personības pilnveides līdzekli. Šāds redzējums atklājas īpašuma personības teorijā (angļu valodā – *personhood theory*, vācu valodā – *Persönlichkeitstheorie*). Radbruhs skaidro, ka šī teorija īpašumu neaplūko kā cilvēka varu pār lietu, bet gan kā cilvēka attiecības ar lietu. Tādējādi cieņa tiek piedēvēta ne tikai cilvēkam, bet arī lietai. Proti, cilvēkam rodas zināms pienākums lietu kopt, par to rūpēties un izmantot atbilstoši tās veidam un vērtībai.²⁶ Šāds redzējums sevišķi skaidrs kļūst tad, ja domājam par cilvēka attiecībām ar viņa mājdzīvnieku. Šo pieeju precīzi atspoguļo vārds “lolojumdzīvnieks”, kā arī tā visumā izpaužas dzīvnieku labturības un aizsardzības prasībās.

Personības teorijai raksturīgu īpašuma skaidrojumu sniedzis arī civiltiesību profesors Vasiļijs Sinaiskis (1876–1949). Viņš rakstīja, ka īpašums ietver sevī divus elementus: lietas vai mantas atšķirību un personisko elementu iespiešanos šajā atšķirtajā lietā. Līdz ar to īpašums ir savdabīga “*mantas individualitāte*” vai “*personība, [kas] izteikta*

²⁴ Radbruch, G. Rechtsphilosophie. Herausgegeben von Ralf Dreier und Stanley L. Paulson. 2., überarbeitete Auflage. Heidelberg: C. F. Müller, 2003, § 18, S. 129.

²⁵ Ibid.

²⁶ Ibid., S. 130., 131.

(*reducēta*) *mantas substrātā*”.²⁷ Īpašuma jēga un būtība pastāv tajā, ka cilvēks savu personību iemieso mantā, lai kā mantas subjekts nošķirtos no visiem pārējiem, bet pati manta jeb īpašuma tiesības kļūst par personības turpinājumu. Pats profesors gan atzīst, ka XX gadsimta dinamiskā civiltiesiskā apgrozība šādu izpratni padara par grūti saprotamu, taču uzsver, ka tajā tomēr nav nekā mistiska. Šādu skatījumu viņš paskaidro ar piemēru par vectēva īpašumu, kas vienlaikus ir savdabīgas dēla personiskās tiesības – tā nav vienkārši manta, bet gan vectēva un visas cilts personība. Tāpat arī dāvināta lieta tiek sasaistīta ar tās dāvinātāja personību un nolūkiem.²⁸

Zīmīgi, ka šāds īpašuma būtības skaidrojums jaunu aktualitāti un dimensiju iegūst mūsdienu digitālajā pasaulē. Piemēram, pēcnāves privātuma kontekstā nākas risināt jautājumu par sociālā tīkla lietotāja profila juridisko kvalifikāciju. To var atzīt par mantu, kas attiecīgi būtu arī mantojama, vai arī par sava veida personas turpinājumu – personas datiem. Šādā gadījumā būtu piemērojamas privātuma aizsardzības prasības, tādējādi ierobežojot mantinieku iespējas piekļūt mirušā sociālā tīkla profilam.²⁹ Līdz ar to var secināt, ka, īpašumam pakāpeniski zaudējot izteikti individuālo raksturu un saikni ar īpašnieka personību, tā būtiskā sastāvdaļa – nošķīrums no citiem jeb privātums – tiek meklēta citos tiesību institūtos un pamattiesībās, piemēram, tiesībās uz privātās dzīves neaizskaramību.

4. Īpašuma izpratnes attīstības virziens Eiropas tiesiskajā domā

Kā jau minēts iepriekš, Eiropas juridiskajā domā un tiesībās kopumā dominē īpašuma koncepta individuālistiskā forma jeb privātipašuma ideja. Par to liecina gan romiešu tiesībās formulētais un vēlāk Eiropas valstu tiesībās recipētais privātipašuma institūts, gan arī dabisko tiesību skolas vadošā loma Eiropas tiesību izpratnē. Turklāt pat dabisko tiesību skolai formālā opozīcijā esošā vēsturiskā tiesību skola XVIII–XIX gadsimtā nenoliedza privātipašuma tiesības un arī nerosināja īpašuma tiesību saturā ietvert vairāk sabiedrisku elementu. Gluži pretēji – drīzāk varam runāt par to, ka, pateicoties vēsturiskajai tiesību skolai, dabiskās tiesības tika pozitivizētas un to principi sakārtoti noteiktā

²⁷ *Sinaiskis, V.* Īpašuma tiesību robežas un ierobežojumi sakarā ar īpašuma tiesību jēdzienu. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, Nr. 3/4, 1931, 83. lpp.

²⁸ *Ibid.*, 82., 83. lpp.

²⁹ Šāds jautājums ir risināts Vācijas Federālās Augstākās tiesas (BGH) 2018. gada 12. jūlija spriedumā lietā Nr. III ZR 183/17. Pieejams: <http://juris.bundesgerichtshof.de/cgi-bin/rechtsprechung/document.py?Gericht=bgh&Art=en&nr=86602&pos=0&anz=1> [skatīts 20.11.2025.].

Tiesa nosprieda, ka sociālā tīkla konta īpašnieka nāves gadījumā lietošanas līgums saskaņā ar Vācijas Civillikuma normām pāriet viņa mantiniekiem. Ne mirušā personiskās tiesības, ne telekomunikāciju konfidencialitāte, ne arī datu aizsardzības prasības nav šķērslis mantot piekļuvi lietotāja kontam un tajā esošajai sarakstei.

sistēmā. Saturiskā ziņā šī tiesību izpratne uzskatāma par liberālu – ekonomiskā brīvība tiek balstīta uz absolūtu privātpašuma neaizskaramības ideju. Profesors Jānis Lazdiņš šādu pieeju vērtē kritiski – kā laika garam neatbilstošu, jo šīs doktrīnas pārstāvji nepamanīja nepieciešamību saimnieciskos jautājumus risināt uz līdztiesības pamatiem un ārpus redzesloka atstāja XIX gadsimta jaunās privāttiesību nozares, piemēram, darba tiesības un sabiedrību tiesības.³⁰

Konceptuālu un vienlaikus arī radikālu opozīciju individuālistiskajai dabisko tiesību skolas īpašuma izpratnei, t. i., privātpašuma institūtam, XIX gadsimtā veidoja marksisms. Lai arī jau agrāk privātpašuma konceptu kritizēja sociālo utopiju autori, piemēram, Tomass Mors un Tomazo Kampanella, tieši marksisma mācība kļuva par sociālistisko tiesību ideoloģisko pamatu un tādējādi vismaz daļēji tika īstenota prakšē. Marksisma iebildumi individuālistiskajam īpašuma traktējumam rezultātā radīja atziņu par nepieciešamību privātpašuma institūtu kā tādu atcelt un tā vietā ieviest ražošanas līdzekļu sabiedrisku (sociālistisku) īpašumu. Taču bija arī citas teorijas, kas piedāvāja mazināt īpašuma tiesību izteikti individuālistisko dabu, īpašuma tiesību saturā ietvert sabiedriskus elementus. Pie šādām mērenākām teorijām pieskaitāmi revizionistu (sociāldemokrātu) uzskati (piemēram, Karla Kautska un Eduarda Bernšteina), solidārisma teorija (Leons Digi) un citi tiesību zinātnieki, kas akcentējuši īpašuma sociālās funkcijas nozīmi (piemēram, Rūdolfs Jērings un Gustavs Radbruhs).

Jērings darbā “Mērķis tiesībās”, iebilstot pret pārmērīgi individuālistisku privātpašuma traktējumu, attīstīja redzējumu par privāttiesību sabiedrisko raksturu. Lai arī privāttiesības pirmām kārtām attiecināmas uz indivīdu, tās vienlaikus darbojas sabiedrības ietvarā un pielāgojas tās prasībām. Nav tādu tiesību, kas izslēgtu iespēju tās ierobežot sabiedrības interesēs, rakstīja Jērings. Tāpat nav nekā, kas piederētu vienīgi un tikai indivīdam – visur viņam līdzās ir sabiedrība un likums. Tiesības ir indivīda un sabiedrības partnerība, kurā sabiedrība laika gaitā kļūst arvien prasīgāka.³¹

Jērings skaidroja, ka īpašuma ideja neparedz absolūtu īpašnieka rīcības brīvību, jo tā pati par sevi nevar ietvert neko tādu, kas ir pretrunā sabiedrības idejai. Piemēram, zeme nepastāv tikai indivīda dēļ, bet arī sabiedrības labā, kas ir ieinteresēta, lai tā tiktu izmantota saprātīgi. Dabisko tiesību doktrīna bija nostiprinājusi uzskatu par īpašnieka neierobežotu varu pār īpašumu un pieņemumu, ka šīs varas ierobežošana nonāk pretrunā ar pašu īpašuma ideju. Jērings šādu izpratni kritizēja, norādot, ka īpašuma neaizskaramības princips šādā veidā nozīmētu sabiedrības interešu pakļaušanu individuāla īpašnieka patvaļai. Viņš uzsvēra, ka sabiedrības intereses ir arī indivīda intereses un ka

30 Lazdiņš, J. Vēsturiskā tiesību skola un Latvija. Latvijas Universitātes raksti. Juridiskā zinātne, 703. sējums, 2006, 25., 26. lpp.

31 Iering, R. Tsel' v prave [Mērķis tiesībās]. Pervyi tom. Sankt-Peterburg: Izdanie N. V. Murav'eva, 1881, pp. 385–387.

īpašuma tiesību ierobežojumi kalpo ne tikai sabiedrības, bet arī paša indivīda labumam. Līdz ar to tiesību uzdevums ir nodrošināt indivīda un sabiedrības interešu saskaņošanu.³²

Līdzīgi vācu vēsturiskās tiesības skolas ģermānistu novirziena redzamākais pārstāvis Oto fon Gērke (1841–1921) absolūto īpašuma tiesību jēdzienu uzskatīja par sabiedrībai bīstamu fikciju, kas rada neierobežotības izjūtu. Katras tiesības ietver sevī arī pienākumu, un tām ir morālas robežas, līdz ar to nepieciešams morālos īpašuma pienākumus pārvērst par likumiskiem (piemēram, aizliedzot ļaunprātīgu īpašuma izmantošanu).³³ Līdzīgi arī franču tiesību filozofs un sociologs Leons Digī (1859–1928) uzskatīja, ka īpašums aplūkojams nevis kā tiesības, bet gan kā sociāla funkcija.³⁴ Arī Radbruhs atzina, ka laika gaitā individuālistiskās īpašuma teorijas, kas bija balstītas uz atziņu, ka individuālais egoisms atrodas mūžīgā līdzsvarā ar vispārējo labumu, pakāpeniski zaudējušas savu izteikti individuālo raksturu. Sociālās teorijas, kas atzīst, ka šāda mūžīga harmonija ir ilūzija un īpašuma sociālā funkcija nav nošķirama no individuālās, kļūst ietekmīgākas. Līdz ar to tiesības uz privātīpašumu kļūst nosacītas un ierobežotas, tās vairs nav “*svētas un neaizskaramas*”.³⁵

5. Pamattiesības uz īpašumu – tiesību filozofijas polemikas spogulis

Īpašuma filozofiskās teorijas ir ietekmējušas arī pozitīvās tiesības. Īpašuma koncepta mainība un attīstības tendences atklājas dažādos laikos un valstīs pieņemtajās īpašuma tiesību regulējošajās konstitucionālajās normās. Tādēļ autore turpmāk analizēs daļu no Latvijas tiesību vēsturē pastāvējušajām un apspriestajām īpašuma tiesību konstitucionālajām garantijām.

Latvijas konstitucionālo tiesību vēsture sākās ar 1617. gada 18. marta Valdības formulu Kurzemes un Zemgales hercogistē – pirmo tagadējās Latvijas teritorijā spēkā esošo satversmi.³⁶ Īpašuma neaizskaramība tika nostiprināta Valdības formulas 12. paragrāfā:

³² Iering, R. Tsel' v prave [Mērķis tiesībās]. Pervyi tom. Sankt-Peterburg: Izdanie N. V. Murav'eva, 1881, pp. 380–381.

³³ Grigore-Bāra, E. Nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšana valsts vai sabiedriskām vajadzībām pret atlīdzību Latvijā. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2013, 57. lpp.

³⁴ Mirow, M. C. The Social-Obligation Norm of Property: Duguit, Hayem, and Others. Florida International University Legal Studies Research Paper Series, November, No. 10–60, 2010, p. 191. Pieejams: <http://ssrn.com/abstract=1662226> [skatīts 30.10.2025.].

³⁵ Radbruch, G. Rechtsphilosophie. Herausgegeben von Ralf Dreier und Stanley L. Paulson. 2., überarbeitete Auflage. Heidelberg: C. F. Müller, 2003, § 18, S. 134–135.

³⁶ Lazdiņš, J. Konstitucionalisma pirmsākumi un nerealizētie valstiskumi Latvijā. Jurista Vārds, 11.06.2013., Nr. 23(774). Pieejams: <https://juristavards-lv.datubazes.lanet>.

“Nevienam no muižniekiem vai pilsētniekiem nevar tikt atņemts tā īpašums bez likumīgas izmeklēšanas un tiesas.”³⁷

Jāatzīst gan, ka normā paredzēta tikai divu kārtu – muižnieku un pilsētnieku – īpašuma neaizskaramība. Dzimtbūšanas attiecībās esošie zemnieki netika uzskatīti par pilntiesīgiem tiesību subjektiem, un līdz ar to viņu īpašuma tiesību saturs bija atkarīgs no attiecīgā muižnieka tiesiskās apziņas un īpašuma izpratnes.³⁸ Šāds tiesiskais noteikums liecina par viena īpašuma koncepta elementa akcentēšanu un tiesisku nostiprināšanu, proti, īpašuma aizsardzību no nepamatotas valsts iejaukšanās. Tādējādi tiek aizsargāta īpašnieka vara pār viņa mantu un viņa rīcības brīvība attiecībā uz viņam piederošām lietām. Lai arī šī norma vismaz netieši atspoguļo priekšstatu, ka īpašums pastāv kā sociāli atzīta realitāte, kuru atsavināt valsts drīkst tikai noteiktā procedūrā, pārsteidzīgi būtu secināt, ka valsts iejaukšanās īpašuma tiesībās būtu vispār izslēgta.

Šī īpašuma tiesību procesuālā garantija vēlāk tiek ietverta un konceptuāli paplašināta Krievijas impērijas 1906. gada 23. aprīļa Valsts Pamatlikumos. To 35. pants noteica:

“Īpašums ir neaizskarams. Nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšana, ja tā nepieciešama valsts vai sabiedriskam labumam, pieļaujama tikai pret taisnīgu un atbilstošu atlīdzību.”³⁹

Šajā noteikumā īpašuma tiesību aizsardzība vairs nav aprobežota ar atsevišķu kārtu īpašuma tiesību garantēšanu, bet gan veidota kā vispārējs princips. Lai arī īpašuma neaizskaramības ideja pati par sevi primāri ir vērsta uz individuālu vērtību un mērķu aizsardzību, tās papildināšana ar īpašuma piespiedu atsavināšanas priekšnoteikumiem – vispārējais labums kā īpašuma atsavināšanas leģitīmais mērķis un taisnīgas atlīdzināšanas pienākums – atklāj sabiedrisko elementu pakāpenisku integrēšanu citādi pārsvarā liberālajā īpašuma tiesību saturā.

Tātad XX gadsimta sākumā īpašuma tiesību konstitucionālā aizsardzība paredzēja īpašuma jēdziena individuālistisko elementu līdzsvarošanu ar sabiedrisko vajadzību

lv/zurnals/257350-konstitucionalisma-pirmsakumi-un-nerealizetie-valstiskumi-latvija/ [skatīts 30.10.2025.].

37 Valdības Formula Kurzemes un Zemgales hercogistē. Grām.: Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. 2. sējums. Poļu un zviedru laika tiesību avoti (1561–1795). *Blūzma*, V. (red.). Rīga: Juridiskā koledža, 2006, 212. lpp.

38 *Lazdiņš, J.* Valdības Formulas (*Formula Regiminis*) (1617) komentārs. Grām.: Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. 2. sējums. Poļu un zviedru laika tiesību avoti (1561–1795). *Blūzma*, V. (red.). Rīga: Juridiskā koledža, 2006, 209. lpp.

39 Vysochaishie utverzhdenyye Osnovnye Gosudarstvennye Zakony. [Visaugstākā apstiprinātie Valsts Pamatlikumi]. Polnoye sobraniye zakonov Rossiyskoy imperii, vol. XXVI, No. 27805. Pieejams: https://nlr.ru/e-res/law_r/coll.php?part=1848 [skatīts 20.11.2025.].

nodrošināšanu. Latvijas valsts šo attīstības līniju savā ziņā turpināja. Latvijas Republikā sākotnēji konstitucionāla līmeņa īpašuma tiesību garantijas izpalika, jo Satversmes II daļa, kas būtu nostiprinājusi privātīpašuma tiesisko aizsardzību, tā arī netika pieņemta. Tomēr iecerētais un Satversmes sapulcē apspriestais īpašuma tiesību formulējums atklāj īpašuma izpratnes dinamisko dabu.

Īpašuma tiesības tika ietvertas Satversmes II daļas projekta 101. pantā:

*“Valsts aizsargā privātu īpašumu. Privāta īpašuma ekspropriācija notiek tikai valsts vajadzībām likumā noteiktā kārtībā un gadījumos pret atlīdzību.”*⁴⁰

Jāpiebilst, ka šīs tiesību normas gadījumā Vācijas 1919. gada 11. augusta tā sauktās Veimāras konstitūcijas ietekme ir bijusi salīdzinoši mazāka. Līdzība pastāvēja tajā aspektā, ka Satversmes sapulce, tāpat kā Vācijas likumdevējs, bija iecerējusi sašaurināt privātīpašuma konstitucionālo aizsardzību, atsakoties no privātīpašuma neaizskaramības idejas, tā vietā liekot formulējumam par privātīpašuma aizsardzību jeb garantēšanu.⁴¹ Taču pat vairāk par īpašuma jēdziena izpratni atklāj no Vācijas 1919. gada konstitūcijas nepārņemtie īpašuma tiesību konstitucionālās garantijas elementi, to vidū tiesību filozofijā ilgstoši un plaši apspriestā privātīpašuma sociālā funkcija. Vācijas konstitūcijas 153. panta trešā daļa noteica:

*“Īpašums uzliek pienākumus. Tā izmantošanai vienlaikus jākalpo arī vispārējam labumam.”*⁴²

Lai arī Satversmes sapulces debatēs sociāldemokrāti īpašuma tiesības devēja vienkārši par “saimnieciskām tiesībām” un izteica šaubas par nepieciešamību šādu “civilatīecību vienu parādību” deklarēt konstitūcijā,⁴³ pašā likumprojekta tekstā šāda īpašuma jēdziena pārvirzīšana sabiedrisko īpašuma teoriju virzienā ir visai neliela.

40 Latvijas Republikas Satversmes 2. daļa “Pamatnoteikumi par pilsoņu tiesībām un pienākumiem”. Grām.: Šilde, Ā. Latvijas vēsture (1914–1940). Valsts tapšana un suverēnā valsts. Stokholma: Daugava, 1976, 703. lpp.

41 Grigore-Bāra, E. Nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšana valsts vai sabiedriskām vajadzībām pret atlīdzību Latvijā. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2013, 130., 131. lpp.

42 Eigentum verpflichtet. Sein Gebrauch soll zugleich Dienst sein für das Gemeine Beste. Der Verfassung des Deutschen Reichs. Vom 11. August 1919. *Reichsgesetzblatt*, Jahrgang 1919, Nr. 152. Pieejams: <https://opiniojuris.de/sites/default/files/Reichs-Gesetzblatt,%201919,%20Nr.%20152,%20S.%201383-1418.pdf> [skatīts 07.11.2025.].

43 Grigore-Bāra, E. Nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšana valsts vai sabiedriskām vajadzībām pret atlīdzību Latvijā. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2013, 129., 130. lpp.

Satversmes II daļas projekts iezīmēja īpašuma tiesību izpratnes attīstības tendenci, taču, neklūstot par spēkā esošu konstitūcijas daļu, pēc Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas īpašuma konstitucionālās garantijas tvērums un saturs bija jāformulē no jauna. Tas savukārt neizbēgami nozīmēja arī attieksmes paušanu pret PSRS okupācijas laikā pastāvējušo sociālistisko īpašuma izpratni.

Vēl pirms Latvijas Republikas Satversmes VIII nodaļas pieņemšanas īpašuma tiesību konstitucionālā garantija tika noteikta ar 1991. gada 10. decembra konstitucionālo likumu "Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi".⁴⁴ Īpašuma tiesību garantija bija ietverta pat divos pantos. Likuma 3. pants uzlika valstij vispārīgu pienākumu *"aizsargāt cilvēku, viņa dzīvību, brīvību, drošību, cieņu, tiesības un īpašumu"*. Savukārt 21. pantā jau bija tieši noteikts:

*"Valsts atzīst un aizsargā īpašumu un tā mantošanas tiesības. Personai var piederēt jebkurš īpašums, izņemot īpašumu, uz kuru attiecas 9. pantā noteiktie ierobežojumi."*⁴⁵ *Piespiedu kārtā īpašumu var atsavināt vienīgi likumā noteiktajā kārtībā ar tiesas nolēmumu. Ja īpašumu atsavina sabiedrisku projektu īstenošanai, īpašniekam pienākas atbilstoša kompensācija."*

Tādējādi ilgstošā sociālistisko tiesību praktizēšana atjaunotās Latvijas Republikas likumdevējam lika īpaši uzsvērt vairākus pirmsokupācijas laika primāri individuālistiski orientētā īpašuma tiesību izpratnes elementus.

Vispirms jau minams tas apstāklis, ka līdzās valsts vispārīgam pienākumam aizsargāt cilvēka pamattiesības īpašums tiek nosaukts tieši kā viens no aizsargājamiem labumiem. Salīdzinājumam redzam, ka 1998. gadā pieņemtajā un pašlaik spēkā esošajā Latvijas Republikas Satversmes 89. pantā īpašums vairs nav tieši pieminēts, tā vietā atzīstot un aizsargājot cilvēka pamattiesības vispār.

Par skaidru pretstatu sociālistiskajai īpašuma izpratnei uzskatāma likumdevēja izvēle īpašuma tiesību institucionālajā garantijā tieši iekļaut arī mantošanas tiesības, kas demokrātiskās un tiesiskās valstīs tradicionāli ir bijušas pašsaprotams īpašuma satura elements. Jau Kārlis Markss un Frīdrihs Engelss Komunistiskās partijas manifestā kā vienu no sociālistiskās revolūcijas ietvaros veicamajiem pasākumiem bija nosaukuši mantošanas tiesību atcelšanu.⁴⁶ Tāpēc arī sociālistiskās tiesības ne vien paredzēja

⁴⁴ Konstitucionālais likums "Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi" (10.12.1991.). Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/72346-konstitucionalais-likums-cilveka-un-pilsona-tiesibas-un-pienakumi> [skatīts 19.11.2025.].

⁴⁵ Minētie īpašuma tiesību iegūšanas ierobežojumi attiecās uz zemi un citiem dabas resursiem, kurus nodot īpašumā vai pārdot varēja tikai Latvijas Republikas pilsoņiem.

⁴⁶ Markss K., Engelss F. Komunistiskās partijas manifests. Rīga: Zvaigzne ABC, 2008, 26. lpp.

“kapitālistiskā” privātīpašuma aizstāšanu ar sociālistisko īpašumu, indivīdiem saglabājot tikai personisku īpašumu uz ierobežotu objektu loku, bet arī būtiski sašaurināja likumisko mantinieku loku.

Tāpat skaidru pretnostatīšanos okupācijas laika īpašuma tiesību izpratnei veido noteikums, ka personai var piederēt jebkurš īpašums, tādējādi tieši atrunājot īpašuma tiesību objektu loka konceptuālu neierobežošanu. Ar to nepārprotami tiek noliegts padomju tiesībās pastāvējušais dalījums sociālistiskajā un personiskajā īpašumā.

Šeit aplūkotās īpašuma tiesību konstitucionālās garantijas apliecina īpašuma koncepta dinamisko attīstību, kurā atklājas dažādu tiesībfilozofisko uzskatu mijiedarbība un individuālo un sabiedrisko elementu līdzsvara meklējumi. Nobeigumā jāatzīst, ka šis ieskats neaptver visu īpašuma tiesību konstitucionālo garantiju spektru. Atsevišķs un detalizētāks pētījums vēl būtu veicams par īpašuma izpratni sociālistiskajās tiesībās, kas iezīmē krasu un radikālu pavērsienu citādi salīdzinoši pakāpeniskajā īpašuma koncepta attīstībā, kas pamatā balstījās uz individuālistisku īpašuma redzējumu. Tāpat arī pašlaik spēkā esošā tiesiskā regulējuma analīze atklātu arvien jaunas īpašuma koncepta attīstības šķautnes un parādītu vērtību un interešu samērošanas modernās tendences.

KOPSAVILKUMS

Īpašums ir apriora tiesību kategorija un līdz ar to juridiskās domāšanas neatņemama sastāvdaļa. Tāpēc neviena tiesiskā iekārta nevar pastāvēt bez īpašuma tiesībām, jo ikvienā sabiedrībā, kas atrodas ierobežotu resursu pasaulē, nepieciešams noteikt, kāda ir pareizā rīcība ar mantu un kurš ir noteicējs pār lietām.

Jau kopš antīkās filozofijas Eiropā īpašuma tiesību filozofiskajā diskursā iezīmējās divi alternatīvi un savstarpēji konkurējoši virzieni – individuālistiskais īpašuma traktējums jeb privātīpašuma ideja un sabiedriskais īpašuma traktējums, kas iestājas par kolektīvu īpašumu. Tomēr šie redzējumi nav savstarpēji izslēdzoši, tāpēc kā tiesību filozofijā, tā arī tiesību praksē allaž meklēts pareizais īpašuma individuālistisko un sabiedrisko elementu samērs.

Īpašuma jēdziena un tā mērķu divējāda skaidrojums atklājas jau Platona un Aristoteļa darbos. Platona ideālajā valstī par dominējošo īpašuma formu tiek atzīts kopējais (kolektīvais) īpašums, tikai daļai no sabiedrības (zemnieku un amatnieku kārtai) tās sociālās funkcijas dēļ pieļaujot privātīpašuma pastāvēšanu. Turpretim Aristotelis par ikviena cilvēka labas dzīves neatņemamu sastāvdaļu atzīst tieši privātīpašumu. Tajā pašā laikā abi domātāji ir uzsvēruši nepieciešamību nepieļaut mantas izmantošanas galējības, proti, nabadzību un bagātību. Papildus tam Aristotelis norāda, ka privātīpašums ir jāizmanto tikumiski, tādējādi tā individuālistiskais raksturs tiktu apvienots ar sociāliem mērķiem un ļautu virzīties uz vispārējā labuma sasniegšanu.

Apgaismības laika domātāji (Dž. Loks, Ā. Smits un J. G. Fihte) tiesības uz personas brīvību skaidroja īpašuma jēdziena ietvarā, proti, apgalvoja, ka ikvienam cilvēkam

vispirms ir atzīstamas īpašuma tiesības uz savu personu (pašīpašums). Īpašuma koncepts tika izmantots, lai nostiprinātu personiskās brīvības kā tiesības, nevis tikai fakta, izpratni un piešķirtu tai tādu pašu leģitimitāti, kāda jau piemita īpašuma tiesībām. Šī pieeja atklāj iekšējo līdzību starp abiem konceptiem: gan īpašuma, gan brīvības būtība ir personas autonoma un pilnīga kontrole pār noteiktu objektu – pirmajā gadījumā pār lietu, otrajā – pār sevi pašu. Izmantojot šādu plašu īpašuma jēdziena interpretāciju, var secināt, ka vismaz tiesību filozofijas perspektīvā līdz ar dzimtbūšanas atcelšanu Baltijā zemniekiem tomēr tika atzītas zināmas (sākotnējā) īpašuma tiesības, proti, īpašuma tiesības uz savu personu.

Īpašuma tiesību izpratne var tikt aplūkota arī caur īpašuma teorijām, kas ir šaurāks un tematisks skatījums salīdzinājumā ar dažādu tiesību skolu (doktrīnu) ietvaros iztīrīto īpašuma konceptu. Piemēram, vairākas īpašuma teorijas, kas pamatā ir vērstas uz individuālistisku mērķu un vērtību prioritizēšanu, būtu pieskaitāmas dabisko tiesību skolai. Īpašuma teorijas var iedalīt atkarībā no metodoloģiskās pieejas īpašuma tiesību pamatošanai – var izšķirt uz īpašuma izcelšanās veidu balstītas teorijas (ģenēzes pieeja) un uz īpašuma funkciju balstītas teorijas (teleoloģiskā pieeja). Pirmajā gadījumā jārunā par okupācijas un specifiskācijas jeb darba teoriju. Savukārt otrai pieejai piederīgās teorijas tālāk var iedalīt individuālistiskajās un sociālajās (sabiedriskajās) īpašuma teorijās.

Individuālistiski orientēto īpašuma teoriju vidū izceļama personības teorija, kuras gaismā skaidrākas un saprotamākas kļūst mūsdienu īpašuma tiesību attīstības tendences. Kā skaidrojis profesors Sinaiskis, īpašuma jēga un būtība pastāv tajā, ka cilvēks savu personību iemieso mantā, bet pati manta jeb īpašuma tiesības kļūst par personības turpinājumu. XX gadsimtā, arvien vairāk izvēršot privātīpašuma sociālo funkciju un nozīmi, kā arī būtiski pieaugot civiltiesiskās apgrozības intensitātei un cilvēku atsvešinātībai no lietām, cilvēkiem savu privātumu nākas īstenot un aizsargāt caur citām pamattiesībām, piemēram, privātās dzīves neaizskaramību. Citiem vārdiem sakot, jo mazāk privāts un ar personību saistīts kļūst īpašums, jo lielāku nozīmi iegūst citu personības tiesību un brīvību aizsardzība.

Tiesību filozofijā attīstītās diskusijas par īpašuma nozīmi, mērķi un saturu atspoguļojas arī pozitīvajās tiesībās. Īpašuma izpratnes dinamisko dabu un attīstības tendences var atklāt, analizējot konstitucionālajos tiesību aktos ietvertās īpašuma tiesību garantijas.

Pētot Latvijas konstitucionālo tiesību vēsturi no XVII gadsimta līdz Latvijas Republikas valstiskās neatkarības atjaunošanai, konstatējama tiesību uz īpašuma (īpašuma konstitucionālās garantijas) satura mainība. No atsevišķām kārtām atzītas un procesuāli aizsargātas privilēģijas īpašuma tiesības XX gadsimtā kļūst par vispārīgu pamattiesību, kas balstīta uz īpašuma neaizskaramības ideju. Izpaliekot konstitucionāla līmeņa īpašuma tiesību garantijas pieņemšanai Latvijas Republikā starpkaru posmā, zināmus secinājumus par īpašuma izpratni var izdarīt, apskatot Satversmes II daļas tapšanas gaitā notikušās debates. Savukārt pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas īpašuma konstitucionālās garantijas tvērums un saturs bija formulējams no

jauna. Augstākās Padomes 1991. gada 10. decembrī pieņemtajā konstitucionālajā likumā “Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi” salīdzinoši spilgtāk izpaužas likuma pieņemšanas vēsturiskais konteksts. Proti, tiesību uz īpašumu formulējums ietver noraidošo attieksmi pret PSRS okupācijas laikā pastāvējušo sociālistisko īpašuma izpratni, likuma tekstā tieši ierakstot demokrātiskās un tiesiskās valstīs pašsaprotamus privātīpašuma koncepta elementus, piemēram, īpašuma tiesību nesaraucamo saistību ar mantošanas tiesībām un personas tiesības iegūt īpašumā jebkuru īpašumu.

03

Valsts Staat State

Ineta Ziemele

Michael Geistlinger

Kārlis Ketners

Thomas Schmitz

Christoph Schewe

INETA ZIEMELE

Ilgstoša okupācija un tās sekas: Baltijas valstis starptautiskajās tiesībās

Long-term occupation and its consequences: The Baltic states in international law

ATSLĒGVĀRDI:

ilgstoša prettiesiska okupācija, Baltijas valstis, valsts nepārtrauktība, nacionālā pretošanās padomju okupācijai, valstiskuma elementi okupācijas laikā, okupācijas sekas, padomju laika iebraucēji, atbildība par okupācijas laika nodarījumiem

KEYWORDS:

long-term illegal occupation, Baltic states, state continuity, national resistance during Soviet occupation, elements of statehood during Soviet occupation, consequences of illegal occupation, Soviet time settlers, responsibility for damages caused during Soviet occupation

Ievads

Piecdesmit gadus ilgusi PSRS okupācija Baltijas valstīs turpina raisīt daudz jautājumu arī 35 gadus pēc neatkarības atgūšanas.¹ Tie ir gan tiesiski, gan iekšpolitiski un ārpolitiski. Daži no tiem ir atrisināti kopumā īsā laikposmā, bet citu risinājums nav rasts, tādējādi parādot, ka Baltijas valstīs notiek ļoti sarežģīta izšķiršanās par to, vai padomju okupācijas kā prettiesiskas darbības radītās traumas būtu jāatstāj vienīgi vēstures izpētei vai tās būtu jādefinē arī tiesisko prasību ietvarā. Vēlme nedzīvot ar skatu pagātnē ir saprotama, taču vai tā ir iespējama bez pilnīgas pagātnes noskaidrošanas? Ja skatāmies, piemēram, uz Latvijas un dažādu starptautisko institūciju dialogu kopš neatkarības atjaunošanas, redzam, ka no vēstures nav bijis iespējams aiziet. Lai atklātu tiesisko attiecību risinājumus, samērā regulāri, proti, parasti konkrētu tiesvedību vai starptautisko uzraudzības

¹ Raksts tapis, pamatojoties uz tēzēm, kuras tika prezentētas 2025. gada 9. maijā konferencē “Otrā pasaules kara beigas Eiropā un Baltijā: nolaupītā nākotne”. Konferences ieraksts pieejams Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas *YouTube* kanālā.

un kontroles institūciju dialogos, nācies skaidrot, ka Baltijas valstis bijušas pakļautas ilgstošai prettiesiskai okupācijai un ka, piemēram, Latvijā pieņemtie citu acīs, iespējams, īpašie risinājumi pamatojas okupācijas nepārvarētajās sekās. Tādēļ jau 35 gadus vismaz Latvijā dzīvojam starp pagātņi, kuru gribam, bet nevaram aizmirst, un nākotni, kurā mēs būtu brīvi no pagātnes nastas, bet nevaram tajā iesaistot, jo nav īsta rīcības plāna, kā ar šo pagātņi tikt galā.

Šajā rakstā tiks apkopoti no piemērojamām starptautisko tiesību normām un prakses izrietoši argumenti, kas sniedz korektu definējumu 50 gadus ilgušajai PSRS klātbūtnei Baltijas valstīs, kā arī no šīs definīcijas izrietošie tiesiskie soļi, lai pārvarētu okupācijas mantojumu.²

PSRS vara Baltijas valstīs – definīcija

Zinātniskajos rakstos tiesību zinātnē un citās sociālajās zinātnēs, kā arī valstu prakses dokumentos, kuros rodamas pozīcijas par PSRS ultimātiem trim Baltijas valstīm 1940. gada vasarā un PSRS karaspēka ienākšanu Baltijas valstu galvaspilsētās³ un tai sekojošo varas maiņu līdz 1990./1991. gada pārmaiņām, var konstatēt vairākus šo notikumu apzīmējumus. Proti, šīs Baltijas valstu vēstures posms tiek raksturots kā inkorporācija PSRS vai aneksija, vai arī okupācija. Katram no šiem raksturojumiem ir savs saturs un tiesiskās sekas, tādēļ ir ļoti svarīgi nonākt līdz pareizajam definējumam, kas raksturotu PSRS varas klātbūtni Baltijas valstīs 50 gadu garumā. Vārdam ir spēks. Definīcijai ir vēl lielāka nozīme situācijā, kurā pastāv strīds par to.

Vispārzināms, ka Krievijas Federācija Baltijas valstu okupācijas faktu neatzīst. Šai neatzīšanai ir pamats ne tikai Krievijas valsts pārstāvētajās atšķirīgajās vērtībās un pasaules uztverē, bet arī Krievijas nenogurstošajā vēlmē īstenot savu ietekmi un kontroli Baltijas valstīs. Tādējādi tās konstruētais vēstures naratīvs ir pilnīgi cits.

PSRS varas klātbūtnes Baltijas valstīs definējums starptautiskajās tiesībās nav vienkāršs, jo Kārlis Ulmanis pieņēma PSRS ultimātu un Latvijas armija līdz ar to neizrādīja ievērojamu pretestību PSRS armijas ienākšanai Latvijā. Pasaules informācijas telpā šie fakti ir zināmi. Tie, protams, ir arī daļa no Krievijas Federācijas naratīva. Jāpatur prātā tas, ka pastāv valstu prakses piemēri un ekspertu norādes, ka PSRS armijas ienākšanas prettiesiskuma tēze var būt strīdīga.

² Šī sintēze ir balstīta pētījumos, kas veikti daudzu gadu garumā. Sk. citstarp, *Ziemeļe, I.* State Continuity and Nationality. The Baltic States and Russia. Past, Present and Future as Defined by International Law, 2nd rev. ed. Brill/Nijhoff, 2025.

³ Sk. *Stranga, A.* Latvija: liktenīgo lēmumu laiks. Okupācija. 1939–1940. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.

Viens no Krievijas Federācijas ārpolitikas instrumentiem kopš Baltijas valstu neatkarības atgūšanas ir bijis šaubu sēšana gan attiecībā uz vēsturiskiem faktiem, gan to definējumu no starptautisko tiesību viedokļa. Spilgts piemērs ir tās gadu gaitā uzturētais balsojums ANO Ģenerālajā asamblejā par rezolūciju, kas nosoda nacisma atdzimšanu pasaulē, šajā debatē vienmēr norādot uz 16. marta leģionāru atceri Latvijā.⁴ Kāda saikne vai ietekme šai starptautiskās diplomātijas epizodei ir uz PSRS klātbūtnes Baltijas valstīs definējumu? Tā ir vistiešākā. Atbilstoši Krievijas Federācijas konsekventai nostājai PSRS vienmēr ir bijusi tautu atbrīvotāja. Tādējādi uz to nevar attiecināt starptautisko tiesību normas par agresijas aizliegumu vai valstu teritoriālo integritāti. Tā tas bija 1940. gadā, un tā tas ir pašlaik. Nevar noliegt – un būtu naivi to darīt –, ka Krievijas Federācijas argumenti nepavisam nav tie vājākie. Tā ir darījusi ļoti daudz, lai konsolidētu savu definīciju un atbalstu tai attiecībā uz Krievijas versiju par Baltijas valstu statusu starptautiskajās tiesībās.

Līdz ar to tie valstu prakses piemēri, kas turpināja uzturēt Baltijas valstu tiesībsubjektības elementus pēc PSRS karaspēka ienākšanas, kā arī Baltijas valstu tautu darbības elementi 50 okupācijas gadu laikā, kas apliecināja neizzušu neatkarības gribu, ir vitāli svarīgi, lai līdzsvarotu K. Ulmaņa lēmuma sekas. Tādējādi, piemēram, Latvijas Centrālās padomes darbība un tās 1944. gada 17. marta memorands, partizānu pretošanās cīņas līdz pēdējam pretošanās kustību dalībniekam, Saeimas amatpersonu un diplomātu darbība ārvalstīs, ārvalstu tiesu prakse, apstiprinot Baltijas valstu pilsoņu vai juridisko personu tiesības, ir prakses piemēri, kuriem jābūt zināmiem, jo tie apliecina pretējo, salīdzinot ar Krievijas tēzi par it kā brīvprātīgu Baltijas valstu pievienošanos PSRS.⁵ Proti, šie piemēri parāda, ka liela tautas daļa (cerams) uztvēra PSRS armijas ienākšanu un varas nomaiņu kā uzspiestu ar spēku. Tieši šajā momentā balstās Krievijas klātbūtnes prettiesiskums un prasība pēc neatkarības atjaunošanas un valsts nepārtrauktības prettiesiskas okupācijas kontekstā. Jo vairāk atklājas pretošanās fakts, jo vairāk ir piemēru tam, kā valstiskuma elementi darbojās ārvalstīs, jo spēcīgāka ir pozīcija attiecībā uz okupācijas prettiesiskumu visu 50 gadu garumā. 1990./1991. gadā pasaules praksē vēl nebija zināms gadījums, kad pēc 50 gadiem tiktu atjaunotas tās pašas valstis. Tajā brīdī Baltijas valstu neatkarības deklarācijās ietvertā prasība pēc to nepārtrauktības atziņas bija bezprecedenta gadījums starptautiskajās attiecībās un

⁴ Sk. piemēram, ANO ĢA Rezolūcija A/RES/79/160. Rezolūcijas preambulā apkopotas visas iepriekšējās rezolūcijas, kuru pieņemšanas process tobrīd ļāva graut Baltijas valstu starptautisko reputāciju. Taču šīs rezolūcijas 4. punkts parāda, ka arī Krievijas Federācijas manipulācijām ar vēsturi un starptautiskajām tiesībām var būt robeža, jo tajā ir nosodīts fakts, ka pati Krievija izmanto vēršanos pret nacismu kā ieganstu agresijai pret Ukrainu. Starptautiskās tiesības nepieļauj agresiju nekādos apstākļos.

⁵ Autoru kolektīvs. Sast. Jundzis, T., Lazdiņš, J., Lerhis, A. Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā. Rīga: LZA Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 2017.

tiesībās. Kā norādīts starptautisko tiesību doktrīnā – neviens nezināja, ko ar to darīt, valdība apmulsums.⁶ Šobrīd ir arī citu valstu piemēri, kurās teritoriju daļu (Ziemeļkīpra) okupācija ir vēl ilgāka.

Šo pretrunīgo situāciju varēja atrisināt, balstoties faktos, proti, valstu prakses piemēros jautājumā par situāciju Baltijas valstīs 50 gadu laikā kopš PSRS vara nostiprināja savu klātbūtni to teritorijās, un ņemot vērā tās starptautisko tiesību normas un tos principus, kas bija piemērojami 1940. gada vasarā, kā arī tos, kas, laikam ejot, konsolidējās, tostarp neatkarības deklarāciju pieņemšanas brīdī. Veicot šādu analīzi, jāatceras, ka otras valsts teritorijas iegūšana ar spēku, proti, kara rezultātā, ir samērā jauna tiesību norma starptautiskajās tiesībās. Šīs tiesību normas aizsākumi meklējami 1928. gada Vispārējā vienošanās par atteikšanos no kara, kas zināma kā Keloga–Briāna pakts,⁷ kas tobrīd saistīja vienīgi pakta dalībvalstis. Taču gan Baltijas valstis, gan PSRS, lai arī nebija to valstu vidū, kas izstrādāja paktu, tomēr kļuva par pakta dalībvalstīm, tam pievienojoties. Līdz ar to Baltijas valstis un Krievija bija savstarpēji saistītas ar aizliegumu izmantot karu kā ārpolitikas ieroci. Pakts bija pamats vēlākai plašākajai tiesību normai, kuru iekļāva ANO Statūtu 2. panta 4. punktā par spēka un draudu piemērot spēku valstu attiecībās aizliegumu.

Bez citiem līgumiem, kas saistīja Baltijas valstis un Krieviju pirms 1940. gada, jāmin, protams, 1920. gada miera līgumi, kuros Krievija uz visiem laikiem atteicās no suverenitātes pār Baltijas valstīm.⁸ Lai arī nereti avotos atrodama tēze, ka minētie miera līgumi nav spēkā, jo tie tika anulēti ar 1939. gada Staļina–Hitlera slepenajiem protokoliem, šādai tēzei un analīzei nevar piekrist. Tā ir pretrunā starptautisko tiesību normai, ka nevienai valstij pretēji tās gribai un slepenībā nevar uzspiest starptautiskas saistības. Tādējādi ir vairāki starptautiskie līgumi, kuri jau pirms ANO izveidošanas aizliedza spēka piemērošanu no PSRS puses pret Baltijas valstīm. Līdz ar to PSRS armijas ienākšana 1940. gadā pārkāpa minētos līgumus.

Pretargumenti, protams, būs. To vidū ir ultimāta pieņemšana, kas it kā atļāva PSRS armijai ienākt Baltijas valstīs un tādējādi tas nenotika pretrunā ar starptautiskajām tiesībām. Tomēr ultimāta pieņemšana acīmredzami notika piespiedu veidā. Tātad to nevar definēt kā labprātīgu. Vēl viens Krievijas pretarguments ir 1939. gada septembra (ar Igauniju) un oktobra (ar Latviju un Lietuvu) tā sauktie bāzu līgumi, kuros tik tiešām

⁶ Sk. *Ziemele, I.; supra*.

⁷ Vienošanās teksts pieejams <https://www.iilj.org/wp-content/uploads/2016/08/General-Treaty-for-the-Renunciation-of-War-Kellogg-Briand-Pact.pdf>

⁸ (1) the Treaty of Tartu, Feb. 2, 1920 (11 League of Nations Treaty Series, 51); (2) the Treaty of Moscow, July 12, 1920 (3 League of Nations Treaty Series, 122); (3) the Treaty of Riga, Aug. 11, 1920 (2 League of Nations Treaty Series, 213); and (4) the Treaty of Tartu (Dorpat), Oct. 14, 1920 (3 League of Nations Treaty Series, 6).

Baltijas valstis atļāva savās teritorijās izvietot PSRS armiju (25 000–30 000 karavīru), taču šādu bāzu pieļaušana konkrētās vietās un skaitā nenozīmē piekrišanu valdības maiņai un uzspiestām vēlēšanām. Starptautiskajos avotos šie līgumi tiek definēti kā uzspiesti un tiek saskatīta tieša korelācija ar 1939. gada Staļina–Hitlera paktu.

Nemot vērā to, ka Eiropā karš jau bija sācies ar iebrukumu Polijā 1939. gada septembrī, būtu bijis naivi cerēt, ka notikumi Baltijas valstīs 1940. gada vasarā varēja izraisīt spēcīgu starptautisku reakciju, kas būtu līdzīga, piemēram, tai, kāda tika formulēta Krievijas agresijas pret Ukrainu pirmajās dienās un mēnešos gan divpusējo starptautisko attiecību limenī, gan daudzpusējos forumos, tostarp ANO Ģenerālajā asamblejā. Jāatceras, ka 1940. gadā vēl nepastāvēja tāda pasaules kārtība, kādu zinām šobrīd. Līdz ar to īpaši jānovērtē tie paziņojumi par situācijas definējumu, kuri parādījās 1940. gada jūlijā, un jo īpaši ASV 23. jūlija paziņojums par spēka un draudu piemērošanas pret Baltijas valstīm nepieņemamību.⁹ Tādējādi PSRS armijas ienākšana Baltijas valstīs vairāku citu valstu analizē bija prettiesiska un tieši tas bija pamats turpmākajos gados īstenotajai PSRS varas tiesiskās klātbūtnes neatzīšanai Baltijas valstu teritorijās.

Kā tika norādīts, savu pozīciju par notiekošo Baltijas valstīs 1940. gada vasarā, kā arī pēc Otrā pasaules kara definēja dažas, bet ne visas valstis. Vēl vairāk šo situāciju apgrūtināja faktiski tūlīt pēc ANO izveidošanas sācies pasaules dalījums divās frontēs un tā sauktais Aukstais karš. Taču interesants starptautisko tiesību fenomens ir tas, ka tās akceptē valstu pozīciju evolūciju. Proti, starptautiskajām tiesībām ir raksturīgs zināms elastīgums un dinamika, kas atspoguļo valstu prakses attīstību. Mainoties politiskiem apstākļiem, valstis var skaidrot savu pozīciju tiesisko attiecību un seku jautājumos. Protams, ka šo evolūciju nepieciešams labi pamatot. Situācijās, kad problēma vai tiesisks strīds ir pastāvējuši ilgstoši, tiesības paust savu tiesisko nostāju laika gaitā ir nepieciešams elements starptautisko tiesību darbības nodrošināšanai. Bezprecedenta Baltijas valstu situācijā tā bija pat nepieciešamība. 1990./1991. gadā, kad Baltijas valstis atļāvās atkal brīvi pasaulei uzdot jautājumu par to, vai tās ir tās pašas neatkarīgās valstis, kas tika dibinātas 1918. gadā, tas daudziem ārlietu dienestiem lika iegrimt nopietnā starptautisko tiesību izpētē, kura, kā minēts, nebija vienkārša, jo valstu prakses, uz kuras balstīties, praktiski nebija. Šādā kontekstā tas, ka 1991. gadā 15 dienu laikā no 21. augusta līdz 6. septembrim 50 pasaules valstis definēja savu tiesisko nostāju attiecībā uz Baltijas valstu prasībām par to valstisko nepārtrauktību, ir fenomenāli.¹⁰

Pamatā visās šajās pozīcijās var izlasīt nosodījumu 50 gadus ilgušajai Baltijas valstu apspiešanai. Šāda valstu nostāja bija iespējama, to izsverot vienīgi attiecībā uz atbilstošu starptautisko tiesību normu. Šajā gadījumā valstis izsvēra, vai PSRS klātbūtne ir bijusi tiesiska, un secināja, ka tā nebija tiesiska, balstoties uz vairākos starptautiskos

9 Ziemeles, I., *supra*, 27. lpp.

10 Ibid., 128.–131. lpp.

ligumos, kas bija spēkā 1940. gadā, ietverto spēka piemērošanas un draudu piemērot spēku aizliegumu.

Šis izvēles sekas bija tādas, ka Baltijas valstis bija tiesīgas argumentēt savu valstu nepārtrauktu pastāvēšanu un ņemt par pamatu valsts nepārtrauktības principu to konstitucionālās kārtības atjaunošanā un tālākveidošanā. Tikai šādā tiesiskā ietvarā bija iespējams nepiekāpties viedoklim, ka visiem padomju laika iebraucējiem ir jāpiespīķir Baltijas valstu pilsonības, proti, tā sauktais pilsonības nulles variants. Līdz ar to pilsoņu kopuma definēšanas problēma pēc tik fundamentālām izmaiņām tautu sastāvā tika noņemta no starptautiskās darba kārtības. No valstu drošības viedokļa šis bija atslēgas moments, jo, piemēram, Latvijā 5. Saeimas vēlēšanās piedalījās vienīgi pilsoņi un pilsoņu pēcnācēji. Padomju laika iebraucēju statusa jautājums, protams, palika un ir aktuāls, un tā risinājums ir cieši saistīts ar to, kā tiek definēts 50 gadus ilgušās okupācijas fakts un kādas šim faktam tiek piešķirtas starptautiski tiesiskās sekas.¹¹

Tādējādi vēlreiz jāuzsver, ka tas, vai Baltijas valstis palika okupētas visus 50 gadus, ir juridiski nodibināms fakts un ka, kā jau norādīts, pastāv arī pretēja tēze un to pamatojoši fakti. Vai atbilstoši starptautiskajām tiesībām gan 1940. gadā, gan okupācijas laikā pastāvēja tāds tiesiskais regulējums, kas nodrošināja to, ka Baltijas valstu aneksija un inkorporācija nebija *fait accompli* (noticis fakts), ir jāpamato. Šādā situācijā ir svarīgi, ka Starptautiskā tiesa divos konsultatīvos viedokļos, kas tika taisīti attiecīgi 2004. un 2024. gadā, ir analizējusi un konstatējusi, ka Izraēla turpina būt okupētājvara Palestīnas teritorijās, lai gan okupācijas aizsākumi meklējami jau 1967. gada tā sauktajā Sešu dienu karā. 2004. gadā tā dēvētajā Palestīnas mūra lietā tiesa konstatēja, ka

*“[s]askaņā ar starptautisko paražu tiesībām, kā tās atspoguļotas (..) 1907. gada 18. oktobra IV Hāgas konvencijas par kara noteikumiem un paražām uz sauszemes 42. panta noteikumos (..), teritorija tiek uzskatīta par okupētu, ja tā faktiski atrodas naidīgas armijas varā, (..) okupācija attiecas tikai uz to teritoriju, kurā šī vara ir nodibināta un var tikt īstenota”.*¹²

Atbilstoši Palestīnas okupēto teritoriju analogijai, arī Baltijas valstīs īstenotā PSRS vara ir jādefinē kā okupētājvara. Okupācija kā situācijas kvalifikācija ir būtiska, jo okupētājvarai ir konkrēti starptautiskajās tiesībās noteikti pienākumi, tomēr, ja tiek uzskatīts, ka ir notikusi pilnīga aneksija, tiesiskais stāvoklis ir pilnīgi cits. Piemēram,

¹¹ Detalizēta analīze par šo tēmu ir pieejama *Ziemeļe, I.; supra*.

¹² Sk. Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion, *I. C. J. Reports* 2004, 136, 167. lpp., 78. paragrāfs; skat. arī Spriedumu lietā “Bruņotas darbības Kongo teritorijā (Kongo Demokrātiskā Republika pret Ugandu)”, *I. C. J. Reports* 2005, 168, 229. lpp., 172. paragrāfs.

aneksijas gadījumā, autores redzējumā, valsts nepārtrauktību 50 gadu garumā nebūtu iespējams pamatot.

Ilgstošas okupācijas tiesiskās sekas

Baltijas valstu okupācija kā prettiesiska situācija starptautiskajās tiesībās pamatā ir akceptēta (būtu, protams, ideāli, ja šis fakts tiktu nostiprināts autoritatīvas universālas institūcijas dokumentā), bet centrālais jautājums ir par to, kādas tam ir tiesiskās sekas? Lai uz šo jautājumu varētu atbildēt, ir jāsaprot arī okupācijas juridiskais regulējums.

Starptautisko tiesību attīstības dialektiku izsaka divu bāzes prezumpciju mijiedarbība. Proti, *ex factis ius oritur* (tiesības veido fakts) vai *ex iniuria non ius oritur* (prettiesiskums nerada tiesības). No vienas puses, varētu teikt, ka viss, kas ir noticis Baltijas valstīs okupācijas varas darbības rezultātā, ir prettiesisks un nebūtu atzīstams. Turklāt, ja šādas darbības ir nodarījušas zaudējumus valstij, ir pamats pieprasīt šādu zaudējumu atlīdzību no atbildīgās valsts, proti, Krievijas, kas turpina PSRS starptautiski tiesisko subjektivitāti. No otras puses, ja kaut kas ir ilgstoši pastāvējis faktā, tad varētu teikt, ka tas ir pamats iegūtām tiesībām. Šo prezumpciju konfrontāciju ir iespējams parādīt uz padomju iebrucēju piemēra pamata. Baltijas valstu tiesības atgriezt atpakaļ Krievijā padomju laika iebrucējus un viņu pēcnācējus netika akceptētas. Šāda pieeja atšķīrās no tās, kas tika piemērota vāciešiem Polijas un Čehijas teritorijā pēc Otrā pasaules kara. Baltijas valstu gadījumā tika piemērota prezumpcija, ka padomju laika migrantu ilgstošā klātbūtne ir pamats viņu tiesībām palikt Baltijas valstīs. Jāatzīst, ka XX gadsimta 90. gadu sākumā vismaz Latvijas valdības nostāja arī nebija tāda, kas prasītu padomju laika iebrucēju izraidīšanu. Šis jautājums tika risināts vienīgi attiecībā uz PSRS armijas klātbūtni un tika daļēji atrisināts 1994. gada armijas izvešanas līgumā. Līdzīgi kā ar Latvijas–Krievijas robežlīguma noslēgšanu, ar kuru Abrene tika atstāta Krievijas teritorijā, arī jautājumā par padomju laika iebrucēju statusu ir jākonstatē, ka Latvija zināmā mērā ir devusi piekrišanu viņu palikšanai šeit.

Nemot vērā šos dažādos kompromisus, urda jautājums, vai Latvijai un abām pārējām Baltijas valstīm ir tiesības prasīt, lai izmaiņas iedzīvotāju sastāvā, ekonomikā un kultūras mantojumā principā netiktu atzītas kā tiesiskas situācijā, kad pulksteni acimredzami nevar pagriezt atpakaļ, piemēram, tāpēc, ka daudz kas ir iznīcināts neatgriezeniski? Kas tieši būtu iespējamās zaudējuma atlīdzības prasības priekšmets šādā situācijā?

Citiem vārdiem sakot, okupācijas starptautiski tiesisko seku jautājums primāri ir par to, kuras okupācijas laikā prettiesiski radītās izmaiņas starptautiskās tiesības un prakse mums liek akceptēt (proti, fakts rada tiesības) un kuras neliek, ja vien paši to labprātīgi izdarām, un, ja neliek akceptēt un arī tam nepiekrītam, tad ko darīt tālāk?

Savukārt no konstitucionālo tiesību viedokļa un valsts attīstības perspektīvas jautājums ir nedaudz citāds. Proti, tautām, kuras cietušas no totalitāru režīmu noziedzīgas darbības, ir tiesības uz patiesības noskaidrošanu, atbildīgo sodīšanu un arī zaudējumu

atlīdzības par nodarīto. Patiesības noskaidrošana parasti notiek lustrācijas vai citā līdzīgā procesā, kurā atbildīgie un visi citi, kas jūtas līdzdalīgi, var paust savu stāstu. Latvijā tas nav noticis, tādēļ arī, citstarp, ir viegli veidot un manipulēt ar neuzticēšanos valsts amatpersonām un valstij. Taču no minētajām konstitucionālajām tiesībām uz patiesību izriet konkrētas sekas un pienākums valstij starptautiskā līmenī. Proti, ja ne kas cits, tad pret tautu veiktie noziedzīgie nodarījumi, kuriem parasti nav noilguma, piemēram, deportācijas, ir jāceļ priekšā dažādos pieejamos starptautiskos forumos, lai tos nosodītu un prasītu zaudējumu atlīdzību. Tieši ar šādu izpratni, piemēram, Vācija izveidoja īpašu fondu “Atcerēšanās, atbildība un nākotne” zaudējumu atlīdzībai tiem cilvēkiem, tostarp, no bijušās PSRS teritorijas, kas bija nosūtīti spaidu darbos nacistiskās Vācijas okupācijas laikā. Diemžēl arī Latvijas iedzīvotājiem vajadzēja kārtot kompensācijas prasības caur Maskavā atvērtu minētā fonda filiāli, proti, Vācija Maskavā ieskaitīja līdzekļus Latvijas un Lietuvas iedzīvotājiem.¹³ Jebkurā gadījumā pienākumam sniegt gandarījumu par konkrētiem pret cilvēku brīvību un cieņu nodarītiem noziedzīgiem nodarījumiem ir nedaudz cits raksturs, salīdzinot ar visām plašajām izmaiņām, kuras okupētājvara varētu būt veikusi okupētajā teritorijā. Taču gan gandarījums konkrētās situācijās, gan valstiskā līmenī veido iespēju tikt galā ar savu pagātni.

Līdzīgi kā saistībā ar Palestīnas okupētajām teritorijām, arī uz Baltijas valstu okupāciju primāri attiecas 1907. gada IV Hāgas konvencija par sauszemes kara likumiem un paražām un tās pielikums. Šīs konvencijas 3. pants paredz zaudējumu atlīdzības pienākumu par konvencijas noteikumu pārkāpumu. Tādējādi ir sistēmiski jāiet cauri šiem pienākumiem un jāidentificē, ko kara un okupācijas laikā PSRS ir pārkāpusi. Piemēram, domājot par manu dzimto Jelgavu, es varu minēt šīs konvencijas 25. pantu, kas nosaka:

“Uzbrukums neaizsargātām pilsētām, ciemiem, mājokļiem un ēkām vai bombardēšana ar jebkuriem līdzekļiem ir aizliegta.”

Tātad to pilsētu un apdzīvoto vietu iznīcināšana kara laikā, kurām nebija militāras nozīmes, ir konvencijas pārkāpums un attiecīgi aprēķiniem jābūt par radītajiem zaudējumiem. Tāpat konvencijā ir noteikts aizliegums uzspiest pilsonību okupēto teritoriju iedzīvotājiem. Pielikuma 3. sadaļa faktiski veido ceļa karti tam, kas būtu jāaprēķina kā radītie zaudējumi. Šie zaudējumi ir lieli, jo PSRS Baltijas valstīs, protams, neuzvedās kā okupētājvara, bet gan kā saimnieks, nedomājot par Hāgas noteikumiem.

XX gadsimta 90. gados pēc neatkarības atjaunošanas Baltijas valstīm tika teikts, ka tās nav tiesīgas balstīties Ženēvas 1949. gada konvencijās attiecībā uz daudziem kara vešanas noteikumu pārkāpumiem, jo šīs konvencijas esot vēlākas nekā pats okupācijas

¹³ Sk. Bank, R., Foltz, F. German Forced Labour Compensation Programme. Max Planck Encyclopedia of International Law, 2020. Pieejams: <https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1731>

fakts, proti, 1940. gads. Šai pozīcijai nevar piekrist, jo, citstarp, Baltijas valstu okupācija iestiepās Ženēvas konvenciju temporālās darbības laikā un līdz ar to ir pamats argumentam, ka okupētājvaras pienākumi ir jāizprot arī 1949. gada tiesību normu gaismā. Tieši **ilgstoša okupācija** ir tas starptautisko tiesību koncepts, kas izskaidro un pamato Baltijas valstu situāciju. Balstoties Starptautiskās tiesas viedokļos Palestīnas okupācijas lietās, var tikai piekrist tam, ko tiesa ir teikusi, proti:

*“Saskaņā ar okupētājvaras statusu valsts uzņemas noteiktas pilnvaras un pienākumus attiecībā uz teritoriju, pār kuru tā īsteno faktisku kontroli. Šajā kontekstā okupētājvarai ir **pienākums pārvaldīt teritoriju vietējo iedzīvotāju labā**. IV Ženēvas konvencijā vai starptautiskajās paražu tiesībās nekas neliecina, ka okupētājvaras pilnvaru un pienākumu raksturs un apjoms būtu atkarīgs no apstākļiem, kādos okupācija izveidojusies [atbilde K. Ulmaņa problēmai – I. Z.]. Drīzāk šo pilnvaru un pienākumu raksturs un apjoms vienmēr balstās uz pieņēmumu, ka okupācija ir pagaidu situācija, kas radusies militāras nepieciešamības dēļ, un tā nevar okupētājvaras kontroli pārvērst suverenitātes tiesībās [tāpēc valsts nepārtrauktība – I. Z.]. (..) Tiesa uzskata, ka gadījumos, kad vietējā vara okupētajā teritorijā nav atsākusi valdības funkciju izpildi gadu pēc militāro operāciju beigām, okupētājvaras pienākumi saskaņā ar IV Ženēvas konvenciju paliek spēkā, neraugoties uz 6. panta 3. punktu. Tiesa arī norāda, ka Hāgas konvencijas regulējumā okupētājvaras pienākumu piemērošanai nav laika ierobežojuma.*

*Turklāt no IV Ženēvas konvencijas 6. panta neizriet, ka ilgstošas okupācijas gadījumā okupētājvara laika gaitā iegūtu papildu pilnvaras. **Okupācijas fakts nevar radīt tiesības uz suverenitātes pārņemšanu neatkarīgi no okupācijas ilguma**. Tāpēc laika ritējums neatbrīvo okupētājvaru no tai uzliktajiem pienākumiem [ex iniuria non ius oritur perspektīva – I. Z.], tostarp pienākuma atturēties no suverenitātes aktu īstenošanas, kā arī nepaplašina tās ierobežotās un skaidri noteiktās pilnvaras, kuras starptautiskās humanitārās tiesības piešķir okupētājvarai.”¹⁴*

Citiem vārdiem sakot, Hāgas un Ženēvas konvencijas, kuras kodificē arī starptautiskās paražu tiesības, nosaka okupētājvaras pienākumus, kas, laikam ejot, nemazinās. Okupētājvara nekad neiegūst suverēnas tiesības pār okupētajām teritorijām. Pēc neatkarības atgūšanas bija nepieciešams saprast, kādi bija PSRS kā okupētājvaras pienākumi atbilstoši šīm normām, kurus tā nav izpildījusi, un attiecīgi, šajās normās balstoties, izveidot aprēķināmo radīto zaudējumu tematiku, kas kalpotu par pamatu prasībai par zaudējumu atlīdzību atbilstoši Hāgas konvencijas 3. pantam.

¹⁴ Sk. Advisory Opinion in respect of the Legal Consequences arising from the Policies and Practices of Israel in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem, 24.07.2024. Pieejams: <https://icj-cij.org/sites/default/files/case-related/186/186-20240719-adv-01-00-en.pdf>

Tā kā par piemēru okupācijas nodarījumiem autore ņēmusi padomju laika iebrucēju radītās izmaiņas tautas sastāvā, nobeigumā norādišu uz Starptautiskās tiesas secināto līdzīgā situācijā Palestīnas okupētajās teritorijās:

“Izraēlas apmetņu politika pārkāpa IV Ženēvas konvencijas 49. panta sestās daļas noteikumus, kas paredz, ka “okupētājvarai ir aizliegts deportēt vai pārvietot savas civiliedzīvotāju daļas uz tās okupēto teritoriju” (I. C. J. Reports 2004 (I), 183. lpp., 120. punkts). Kā norādīja Tiesa savā [iepriekšējā] Atzinumā, šis noteikums “ne tikai aizliedz deportācijas vai piespiedu pārvietošanu, kādas tika veiktas Otrā pasaules kara laikā, bet arī jebkādus pasākumus, ko okupētājvara veic, lai organizētu vai veicinātu daļas savas iedzīvotāju pārvietošanu uz okupēto teritoriju” (turpat). Patiesi, šā noteikuma tekstā, kontekstā, mērķī, nolūkā vai IV Ženēvas konvencijas tapšanas vēsturē nav nekā tāda, kas liecinātu, ka noteikums aizliedz vienīgi okupētājvaras civiliedzīvotāju piespiedu pārvietošanu uz okupēto teritoriju.”¹⁵

Atbilstoši Hāgas un Ženēvas tiesībām Baltijas valstīs veiktās tautu sastāva izmaiņas ir prettiesiskas un kā minimums arī ir aprēķināmas kā nodarītā kaitējuma elements.

KOPSAVILKUMS

Līdz šim Baltijas valstu valdības nav visaptveroši pievērsušās šajā rakstā analizētajiem, ar okupācijas pagātnei saistītajiem jautājumiem. Katrs pat neliels starptautisks apliecinājums Baltijas valstu uzturētajai pozīcijai un akcepts, ka okupācijas radītās sekas var prasīt netipiskus tiesiskus risinājumus, ir nešaubīgi uzņemts ar gandarījumu, bet aktīva politika netiek praktizēta. Var saprast bažas par to, ka panākumu nesasniegšana varētu pozīciju vājināt. Taču šāda nostāja disonē ar to, ka ļoti daudzās izvēlēs pēc neatkarības atjaunošanas esam balstījušies tieši okupācijas prettiesiskuma faktā. Tāpat arī sabiedrībā reālu disonansi rada tas, ka vienlaikus pārkāpumus, kurus PSRS vara pret Baltijas valstīm un cilvēkiem ir veikusi, atstājam bez konkrētas atbildes darbības. Sabiedrība nevar pilnvērtīgi attīstīties konfliktējošu naratīvu telpā. Manuprāt, tas vājina mūsu pašcieņu.¹⁶

¹⁵ Sk. Advisory Opinion in respect of the Legal Consequences arising from the Policies and Practices of Israel in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem, 24.07.2024.

¹⁶ Sk. *Blumberga-Švēde, S.* Baltijas valstu pašcieņai ir svarīgs vēsturiskais taisnīgums. LV portālam: Eiropas Savienības Tiesas tiesnese Ineta Ziemeļe. Pieejams: <https://lvportals.lv/viedokli/343255-baltijas-valstu-pascienai-ir-svarigs-vesturiskais-taisnigums-2022>

MICHAEL GEISTLINGER

Die Dauernde Neutralität Österreichs und die Beteiligung Österreichs an der Europäischen Skyshield Initiative (ESSI)

Austrijas pastāvīgā neitralitāte un tās līdzdalība Eiropas Debesu vairoga iniciatīvā (ESSI)

KEYWORDS:

Österreich, dauernde Neutralität,
Beitritt zur Europäischen
Skyshield-Initiative

ATSLĒGVĀRDI:

Austrija, pastāvīga neitralitāte,
pievienošanās Eiropas Debesu vairoga
iniciatīvai

Einleitende Bemerkungen

Herr Professor Jānis Lazdiņš ist seit vielen Jahren ein gerne gesehener Gastforscher an der Universität Salzburg. Immer freundlich, immer vornehmend zurückhaltend, nutzte er die Zeit, die er sich für Forschungsaufenthalte in Salzburg einräumen konnte, effizient für maximalen Ertrag und warb nebenbei Autoren und Reviewer für die von ihm herausgegebene angesehene Zeitschrift *Juridica Zinatne* ein. So entwickelte sich über die Jahre eine interessante und ansprechende, ja freundschaftliche Zusammenarbeit, wobei Prof. Lazdins besonderes Interesse an der Verfassungsgeschichte Österreichs nach dem Zweiten Weltkrieg zeigte. Der Status Österreichs als immerwährender (dauernd) neutraler Staat ist von Beginn an Teil dieser Verfassungsgeschichte und ordnete Österreich zugleich auf einem speziellen Platz im Völkerrecht ein. Die diesen völkerrechtlichen und verfassungsrechtlichen Status bestimmenden Normen sind die Richtschnur für die rechtliche Beurteilung politischer Vorhaben Österreichs der Gegenwart. Ein solches Vorhaben stellt die Europäische Skyshield Initiative dar, die Lettland und Österreich miteinander verbindet.

1. Grundsätzliches zur Europäischen Skyshield Initiative (ESSI)

Am 13. Oktober 2022 schlossen Belgien, Bulgarien, Deutschland, Estland, Finnland, Großbritannien, Lettland, Litauen, die Niederlande, Norwegen, Rumänien, die Slowakei, Slowenien, Tschechien und Ungarn die „*Absichtserklärung betreffend die Stärkung der Europäischen Säule in der Integrierten Luft- und Raketenabwehr der NATO (NATO'S Integrated Air and Missile Defence – IAMD) durch die Europäische Sky Shield Initiative (ESSI)*“ ab.¹ In der Zwischenzeit sind mit Dänemark, Schweden, Österreich, der Schweiz, Türkei und Griechenland, Albanien, Portugal und Polen weitere 9 Staaten hinzugekommen.²

Die ESSI wurde vom deutschen Bundeskanzler Olaf Scholz im August 2022, also wenige Monate nach dem Beginn des Ukrainekriegs, ins Leben gerufen. Die Initiative ist direkt mit dem Ukrainekrieg verknüpft, das Projekt gilt „*als Antwort auf Putins Krieg*“.³ Die Präambel der Absichtserklärung und ihr Hinweis auf das Neue Strategische Konzept der NATO sowie öffentliche Erklärungen verschiedener Politiker der Teilnehmerstaaten untermauern den Befund, dass sich ESSI gegen Russland richtet und im Zusammenhang mit dem Ukrainekrieg zu verstehen ist.⁴

Die Beteiligung an ESSI bedeutet damit faktisch Eintritt in NATO-IAMD gegen Russland zu einem Zeitpunkt als ein international bewaffneter Konflikt, der Ukrainekrieg, stattfindet, der beide Seiten, NATO wie Russland, involviert, auf der Seite der NATO und gegen Russland.

In der Präambel der Absichtserklärung wird ferner erklärt, dass die beteiligten Staaten zustimmen, „*dass sie ... eine substanzielle und dauerhafte Präsenz zu Lande,*

1 Der Text des Letter of Intent wurde, soweit ersichtlich, außerhalb der nationalen Parlamente oder Verteidigungsausschüsse nicht allgemein veröffentlicht.

2 Siehe <https://www.bmvg.de/de/aktuelles/european-sky-shield-die-initiative-im-ueberblick-5511066> [Zuletzt eingesehen: 290925]; *Locke, St.*, Polen will europäischer Luftverteidigung nun doch beitreten. In *Frankfurter Allgemeine Zeitung* vom 16.04.2024. Abrufbar unter: <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/so-will-europa-gemeinsam-den-lufttraum-verteidigen-19657815.html> [Zuletzt eingesehen: 290925].

3 Siehe: Deutschland startet Initiative für neue Luftverteidigung. In: *Die Zeit online* 12. Oktober 2022 Abrufbar unter: <https://www.zeit.de/news/2022-10/12/deutschland-startet-initiative-fuer-neue-luftverteidigung> [Zuletzt eingesehen: 290925].

4 Siehe insbesondere Ziffer 6 im Kapitel „Strategisches Umfeld“ („Strategic Environment“) des Neuen Strategischen Konzepts der NATO aus 2022, in dem es heißt: „Im euro-atlantischen Raum herrscht kein Frieden. Die Russische Föderation hat gegen die Normen verstoßen und Grundsätze, die zu einer stabilen und berechenbaren europäischen Sicherheitsordnung beigetragen haben. Wir können die Möglichkeit eines Angriffs auf die Souveränität und territoriale Integrität der Bündnispartner nicht ausschließen...“ Abrufbar unter: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf [Zuletzt eingesehen: 290925] (Übersetzung aus dem Englischen durch den Autor).

zu Wasser und in der Luft sicherstellen werden, auch durch eine verstärkte integrierte Luft- und Raketenabwehr“. ESSI bedeutet damit eine militärische Aktivität und verfolgt eine militärische Zielsetzung. Diese Zielsetzung wird jedoch in der Präambel der Erklärung in Worte gekleidet, die das Bemühen zum Ausdruck bringen, dass die Absichtserklärung keinesfalls als völkerrechtlicher Vertrag gedeutet werden kann. So erklären die Teilnehmerstaaten an ESSI *„ihre Absicht, gemeinsam einen Vorschlag zur praktischen Förderung der Luft- und Raketenabwehrfähigkeit der NATO in Europa durch eine Initiative zur Verbesserung der bodengestützten Luft- und Raketenabwehrfähigkeit voranzutreiben.“* Dieses Bemühen wird durch den vorletzten Absatz des operativen Teils der Absichtserklärung untermauert. Dort heißt es:

„Diese Absichtserklärung stellt keine rechtsverbindliche Verpflichtung oder finanzielle Zusage zwischen den Unterzeichnern nach internationalem oder nationalem Recht dar. Diese Absichtserklärung begründet keine Befugnis zur Durchführung von Arbeiten, zur Vergabe von Aufträgen, zur Übertragung von Geldmitteln oder eine sonstige Verpflichtung eines Unterzeichners in irgendeiner Weise, einem anderen Unterzeichner zu irgendeinem Zweck einen finanziellen oder nichtfinanziellen Beitrag zu leisten oder zur Verfügung zu stellen. Jede rechtliche, finanzielle oder sonstige Verpflichtung eines Unterzeichners unterliegt der Schaffung geeigneter getrennter Regelungen, die dem nationalen Genehmigungsverfahren jedes Unterzeichners oder seiner Regierung unterliegen.“

ESSI zielt entsprechend dem operativen Teil der Absichtserklärung darauf ab, Ebenen der Luft- und Raketenabwehr, das heißt unmittelbar von 5–50 km in der Tiefe und bis zu 6, 25 und 35 km in der Höhe und später auch die Abwehr ballistischer Flugkörper in der oberen Schicht, also über 50 km in der Tiefe und über 35 km in der Höhe zu erfassen und die integrierte Luft- und Raketenabwehr der NATO (NATO IAMD) zu stärken. Ausdrücklich bleibt die allgemeine Voraussetzung aufrecht, dass alle Luft- und Raketenabwehrsysteme über nationale Führungs- und Kontrollsysteme in die Architektur der integrierten Luft- und Raketenabwehrsysteme der NATO (NATINAMDS) integriert werden sollen. ESSI ist also Teil von NATINAMADS. Damit ist die Einbindung der USA in das Vorhaben gemeint, auch zur offensiven Ausschaltung der feindlichen Wirkungsmittel wie zum Beispiel russische Mittelstreckenraketen vom Typ ISKANDER.⁵ Zusätzlich soll im *„Geiste der bestehenden Kooperationsbemühungen zur Beschaffung und zum Einsatz einer modularen Lösung für bodengestützte*

⁵ Siehe Schnell, J., Vorhaben „European Sky Shield Initiative ESSI“ hier: Beirat für Sicherheit und Verteidigung – Expertengespräch am 08.02.2023 zum Thema „Die European Sky Shield Initiative ESSI – Perspektiven aus Wissenschaft und Industrie auf politische Handlungserfordernisse für eine effektive Umsetzung“. Abrufbar unter: [www.unibw.de › militaeroekonomie › 2023-disk-schnell_sky](http://www.unibw.de/militaeroekonomie/2023-disk-schnell_sky) [Zuletzt eingesehen: 29.09.2025].

Luftverteidigungsfähigkeiten (GBAD)“ ESSI die Umsetzung der Ziele der zu GBAD 2021 abgeschlossenen Absichtserklärungen unterstützen, allerdings in beschleunigter Form. Bei Modular GBAD (Modular Solution for Very Short Range, Short Range, and Medium Range Ground Based Air Defence) handelt es sich um einen multinationalen Rahmen für die mögliche Entwicklung und Vermittlung der Fähigkeit, auf Bedrohungen aus der Luft entlang des gesamten sehr kurzen, Kurz- und Mittelreichweitenspektrums zu reagieren. Die Verbündeten sollen in der Lage sein, auf die jeweilige Bedrohung zugeschnittene bodengestützte Luftverteidigungspakete für individuelle Operationen zu schaffen.⁶

Die Verzahnung der Absichtserklärung mit dem Modular GBAD bindet alle Teilnehmer der Absichtserklärung, nicht nur die NATO-Mitglieder, tief in die betreffende NATO-Struktur ein, und zwar beinahe unterschiedslos. Der einzige Unterschied zwischen den nunmehr 11 NATO-Staaten, die dieses High Visibility Projekt vereinbart haben, ist, dass sie die Determinanten und Inhalte des sogenannten Projekts vorgeben und die anderen diese Vorgaben im Wege der Absichtserklärung übernehmen, ohne auf deren Inhalt Einfluss nehmen zu können.

Der operative Teil der Absichtserklärung weist Deutschland die koordinierende Rolle in ESSI zu. Entsprechend dem Wortlaut der Absichtserklärung ist Deutschland bereit, *„auf der Grundlage des eigenen nationalen Fähigkeitsbedarfs Sofortmaßnahmen zu ergreifen.“*

Im Gegensatz zu den Behauptungen der österreichischen Verteidigungsministerin geht es nicht um eine bloße oder prioritäre Beschaffungsplattform,⁷ wie der weitere Text der Absichtserklärung verrät. Denn über das deutsche Angebot *„nutzen die Unterzeichner Synergien in den Bereichen Beschaffung, Instandhaltung und Lebenszykluskosten, Betrieb und Logistik von Luftverteidigungssystemen innerhalb der europäischen Säule der NATO.“* Ausdrücklich geht es auch um Betrieb und Logistik und all das findet *„innerhalb der europäischen Säule der NATO“* statt.

Priorität wird einer raschen Umsetzung beigemessen. Dementsprechend verständigen sich die Unterzeichner der ESSI-Absichtserklärung auf pragmatische, in der Regel militärische Standard-Lösungen. Deutschland verspricht, dass in einer späteren

⁶ So lautete das NATO factsheet Modular Ground Based Air Defence (Modular GBAD). July 2021. Abrufbar unter: www.nato.int/factsheets [Zuletzt eingesehen: 190424], 1. Das factsheet ist mittlerweile nicht mehr auf der NATO website einsehbar, allerdings findet sich dort nunmehr der Hinweis, dass die Umsetzung der Absichtserklärung 2023 gestartet wurde und mittlerweile sich auch Rumänien angeschlossen hat. Siehe https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_233087.htm?selectedLocale=en [Zuletzt eingesehen: 300925].

⁷ Siehe zB 16380/AB vom 19.01.2024 zu 16915/J (XXVII. GP). Abrufbar von www.parlament.gv.at [Zuletzt eingesehen: 300925].

Phase die Übertragung der ESSI-Aktivitäten in die Architektur des Rahmennationen-Konzepts (Framework Nations Concept) angestrebt wird. Unter dem Rahmennationen-Konzept ist entsprechend der Präsentation auf der offiziellen Website des deutschen Verteidigungsministeriums ein Konzept zu verstehen, das von Deutschland 2013 initiiert wurde und das unter der Schirmherrschaft der NATO steht. Europäische Staaten arbeiten auf freiwilliger Basis und moderiert durch eine Rahmennation zusammen. Ziele der Kooperation sind, militärische Fähigkeiten gemeinsam und multinational zu entwickeln und die reibungslose Zusammenarbeit – die Interoperabilität – der unterschiedlichen nationalen Streitkräfte zu fördern.

„Vor allem kleineren und weniger breit aufgestellten europäischen Streitkräften wird so eine Möglichkeit geboten, militärische Fähigkeiten zusammenzuführen, gemeinsam zu planen und zu beschaffen. ...“⁸

Legt man diese offizielle deutsche Darstellung auf ESSI um, so ist Fernziel die Einbringung der Luftstreitkräfte der kleinen Staaten, sprich also auch Österreichs, in die Luftstreitkräfte Deutschlands innerhalb der NATO.⁹

Der Text der ESSI-Absichtserklärung endet mit der Erklärung, dass ESSI vorbehaltlich der Zustimmung der Unterzeichnerstaaten auch anderen NATO-Bündnispartnern und Partnerstaaten offensteht und, dass die Absichtserklärung mit der Unterzeichnung am 13. Oktober 2022 in Kraft trat.

2. Die Österreichische Beitrittserklärung und die Gemeinsame Erklärung der österreichischen und der Schweizer Verteidigungsministerinnen vom 7. Juli 2023

Die österreichische Beitrittserklärung bedeutete eine Änderung der ESSI-Absichtserklärung und wurde als dritte und diejenige der Schweiz als vierte Änderung der ESSI-Absichtserklärung registriert. Die österreichische Beitrittserklärung lautet wie folgt:

„Mit Zustimmung der bisherigen Unterzeichnerschließt sich das Bundesministerium für Landesverteidigung der Republik Österreich der Absichtserklärung zur

⁸ Siehe Framework Nations Concept: Militärkooperation in Europa weiter stärken (200820). Abrufbar unter: <https://www.bmvg.de/de/aktuelles/fnc-militaerkooperation-in-europa-weiter-staerken-1713204> [Zuletzt eingesehen: 300925].

⁹ Dazu passt ein Gedankenspiel von Monaghan, S., Arnold, E., Indispensable: NATO's Framework Nations Concept beyond Madrid“, 27. Juni 2022. Abrufbar unter: <https://www.csis.org/analysis/indispensable-natos-framework-nations-concept-beyond-madrid>. (Übersetzung aus dem Englischen durch den Autor) [Zuletzt eingesehen: 300925].

European Sky Shield Initiative an. Der Titel der Absichtserklärung wird entsprechend geändert. Der Beitritt ist an die Bedingungen geknüpft, die in der am selben Tag unterzeichneten und auf der nächsten Seite aufgeführten Gemeinsamen Erklärung der Bundesministerin für Landesverteidigung der Republik Österreich und der Bundesrätin für Verteidigung, Bevölkerungsschutz und Sport der Schweizerischen Eidgenossenschaft aufgeführt sind. Alle anderen Bestimmungen bleiben unverändert.“

Die gewählte Formulierung macht deutlich, dass am Ursprungstext, vom Titel abgesehen, keine Änderung erfolgt ist. Es wurden lediglich Bedingungen Österreichs in die Textfassung der dritten Änderung und die übereinstimmenden der Schweiz in jene der vierten hinzugefügt. Die dritte Änderung trägt aber nur die Unterschrift Österreichs und die vierte nur diejenige der Schweiz und nicht auch aller anderen Unterzeichnerstaaten. Die in der Beitrittserklärung enthaltene Formulierung zur stillschweigenden Zustimmung erwähnt ausdrücklich nur die Zustimmung zum Beitritt Österreichs und der Schweiz, nicht aber auch zu den „Bedingungen“ der Schweiz und Österreichs. Es besteht daher keine von ihrer Unterzeichnung getragene förmliche Zustimmungserklärung der anderen Unterzeichnerstaaten zu den Bedingungen, die Österreich und die Schweiz formuliert haben. Im Zweifel muss daher davon ausgegangen werden, dass die anderen Unterzeichnerstaaten den Bedingungen Österreichs und der Schweiz nicht zugestimmt haben.

Am 7. Juli 2023 unterzeichneten die österreichische und die Schweizer Verteidigungsministerin in Bern eine Gemeinsame Erklärung. Dabei handelt es sich nur um eine Gemeinsame Erklärung dieser beiden Staaten und nicht um eine Urkunde, die von diesen beiden Unterzeichnerstaaten der ESSI-Absichtserklärung aus Anlass der Unterzeichnung verfasst und von den anderen Unterzeichnerstaaten als eine sich auf die ESSI-Absichtserklärung beziehende Urkunde angenommen wurde. Der Text der Präambel der Gemeinsamen Erklärung wurde nicht in die ESSI-Absichtserklärung übernommen. Österreich und die Schweiz erklären in der Präambel, ihre Absicht die ESSI-Absichtserklärung „vorbehaltlich folgender Bedingungen zu unterzeichnen.“ Mit Einschluss dieser Textpassage und danach hinsichtlich der Formulierung der Bedingungen ist der Text der Gemeinsamen Erklärung identisch mit den Bedingungen in der dritten und vierten Änderung der Gemeinsamen Erklärung. Die beiden Verteidigungsministerinnen sprechen offensichtlich unter Bezugnahme auf die hier zitierte Passage von einem „Neutralitätsvorbehalt“. Diese Qualifikation könnte zutreffen, würde es sich bei der ESSI-Absichtserklärung um einen völkerrechtlichen Vertrag handeln. Dann allerdings hätte man es zweifellos in Österreich mit einem Staatsvertrag zu tun, der gemäß Artikel 50 Absatz 1 Ziffer 1 B-VG¹⁰ dem österreichischen Parlament

10 Bundes-Verfassungsgesetz (B-VG), BGBl Nr 1/1930 idF BGBl I Nr 89/2024.

vorzulegen wäre. Bestreitet man, dass die Voraussetzungen dieser Bestimmung gegeben sind, so wäre er jedenfalls nach Artikel 66 Absatz 2 B-VG zu behandeln.

Das ist aber so offensichtlich nicht intendiert, denn die fünfte der fünf Bedingungen lautet:

„Der LoI“ (Letter of Intent) „und diese gemeinsame Erklärung begründen keine rechtlichen oder finanziellen Rechte oder Verpflichtungen nach nationalem oder internationalem Recht.“

Aus dieser Bedingung leuchtet hervor, dass eine Berufung Österreichs oder der Schweiz auf diese Bedingungen in einem Anlassfall weder die beiden dazu verpflichtet, sich selbst an diese Bedingungen zu halten, noch die anderen Unterzeichnerstaaten der ESSI-Absichtserklärung, diese einzuhalten und zu respektieren.

Vor diesem Hintergrund lauten die vier Bedingungen Österreichs und der Schweiz, wie folgt:

- „(1) Die Unterzeichner haben die Absicht, in Übereinstimmung mit ihren nationalen Verteidigungs- und Planungserfordernissen, an der gemeinsamen Bereitstellung von Luft und Raketenabwehrsystemen in den verschiedenen, in der LoI dargelegten Ebenen teilzunehmen.*
- (2) Die Unterzeichner haben weiters die Absicht, für die Zwecke der ESSI an gemeinsamen Ausbildungsprogrammen und Übungen teilzunehmen.*
- (3) Die Unterzeichner werden sich aller operativen oder sonstigen Maßnahmen enthalten, die als Einrichtung einer oder Teilnahme an einer militärischen Allianz oder als Akzeptanz einer dauerhaften militärischen Präsenz auf ihrem Staatsgebiet angesehen werden könnten.*
- (4) Die Unterzeichner können gemäß ihren Verpflichtungen als dauernd neutrale Staaten im Falle des Auftretens eines internationalen bewaffneten Konflikts unter Beteiligung eines beitragenden Mitglieds der LoI Kooperationsmaßnahmen auf Grund derselben beenden.“*

Die erste Bedingung betrifft also die Beteiligung an der Beschaffung, wobei die Einbettung in die europäische Säule der NATO in der Praxis in eine Einbahnstraße führt. Beschafft können nur jenes System und jene Ausrüstung werden, die die NATO-Staaten als kompatibel ansehen.

Die Wahl des Systems ist entscheidend für die Optionen, die Österreich und der Schweiz hinsichtlich Ausbildung und Übung verbleiben. Was die zweite Bedingung anbelangt, ist diese von der Wahl des Systems und damit der Beteiligung über die erste Bedingung logisch vorbestimmt.

Die erste und die zweite Bedingung sind daher ihrem Wesen nach gar keine Bedingungen und auch keine politischen Vorbehalte, sondern eine Bekräftigung des

ohnehin durch Bestimmungen der ESSI-Absichtserklärung schon vorgegebenen Inhalts. Sie sind, so gesehen, überflüssig und irrelevanter Text.

Die dritte und vierte Bedingung wiederum sind untaugliche textliche Festlegungen. Mit der dritten Bedingung behaupten die Schweiz und Österreich, dass sie sich aller operativen oder sonstigen Maßnahmen enthalten werden, die als Einrichtung einer oder Teilnahme an einer militärischen Allianz oder als Akzeptanz einer dauerhaften militärischen Präsenz auf ihrem Staatsgebiet angesehen werden könnten. Es wird im nächsten Kapitel analysiert und bejaht, dass allein die Unterzeichnung der ESSI-Absichtserklärung schon den Beitritt zu einem militärischen Bündnis darstellt. Damit erübrigt sich der Zeitpunkt, auf den die Bedingung abstellt. Aber unabhängig davon gilt für diesen Teil der Bedingung wie für die Behauptung der Nichtakzeptanz einer dauerhaften militärischen Präsenz, in der Diktion von Artikel I Absatz 2 des BVG Neutralität¹¹ „die Errichtung militärischer Stützpunkte fremder Staaten auf seinem Gebiet nicht zuzulassen,“ dass sie relevant sein könnten, wären sie in eine rechtliche Verpflichtung gekleidet, was sie wegen der Formulierung in der 5. Bedingung ausdrücklich aber nicht sein wollen und sollen. Also ist die dritte Bedingung untauglich, das zu leisten, was sie verspricht.

Dass die vierte Bedingung zu einem Zeitpunkt formuliert wird, zu dem in der Ukraine ein international bewaffneter Konflikt stattfindet, in den alle an der ESSI-Absichtserklärung beteiligten Staaten in großem oder kleinerem Umfang auf der Seite eines Kriegführenden, nämlich der Ukraine, involviert sind, lässt diese sogenannte Bedingung geradezu absurd und als offensichtlich nicht ernst gemeint erscheinen. Was beide Staaten offensichtlich versuchen, ist die Schwelle der „Beteiligung“ hochzuschrauben. Im Übrigen ist sie wie die dritte Bedingung schlichtweg untauglich.

3. Völkerrechtliche Bewertung des Konstrukts aus ESSI-Absichtserklärung, ihrer Änderung durch die österreichische Beitrittserklärung und Gemeinsamer Erklärung von Österreich und der Schweiz

Die ESSI-Absichtserklärung, die österreichischen Beitrittserklärung und gleichzeitig 3. Änderung der ESSI-Absichtserklärung sowie die Gemeinsame Erklärung Österreichs und der Schweiz sind, wie aufgezeigt, akribisch so textiert, dass sie nicht als förmlicher völkerrechtlicher Vertrag angesehen werden können. Aus völkerrechtlicher Sicht handelt es sich bei diesem Konstrukt um außerrechtliche zwischenstaatliche Abmachungen, die völkerrechtlichen Verträgen täuschend ähnlich sind. Die beteiligten Staaten hatten, was

¹¹ Bundesverfassungsgesetz vom 26. Oktober 1955 über die Neutralität Österreichs, BGBl Nr 211/1955.

aus den aufgezeigten Klauseln, wonach keine Rechte und Pflichten nach Völkerrecht aus der ESSI-Absichtserklärung, ihrer dritten und vierten Änderung und der Gemeinsamen Erklärung Österreichs und der Schweiz hervorgehen sollten, nicht die Absicht, einen völkerrechtlichen Vertrag abzuschließen. Es bestehen damit kein Vertragswille und keine Einigung zwischen ihnen, wonach die Inhalte dieser Erklärungen als völkerrechtliche Regelungen gelten sollen. Gleichzeitig schließen sie auch jegliche Bindung nach nationalem Recht aus.

Umso mehr überrascht, dass der Schweizer Bundesrat auf seiner Sitzung am 10. April 2024 die Beitrittserklärung zum ESSI Cooperative Procurement Framework Memorandum of Understanding, also der nächsten Entwicklungsstufe, genehmigt und zudem verlautet hat, dass, ... die Beitrittserklärung zu diesem Memorandum of Understanding *„rechtsverbindlich verabschiedet werden wird“*. Entsprechend der Schweizer Bundesregierung ist *„das MoU ... nun der Vollzug der im Sommer 2023 unterzeichneten Absichtserklärung. ...“*¹²

Es hängt vom Text des Memorandums of Understanding ab, ob darin dann ein völkerrechtlicher Vertrag und damit der Übergang von einer außerrechtlichen Vereinbarung zu einem völkerrechtlichen Vertrag, zumindest für einen Teilbereich der vereinbarten Kooperation zu sehen ist. Die Bezeichnung „Memorandum of Understanding“ für sich allein reicht nicht. Jedenfalls haben sich die beteiligten Staaten mit den genannten Erklärungen klar außerrechtlich gebunden. Die Regelungen sind politisch oder ethisch/moralisch für die Beteiligten verbindlich, aber eben nicht rechtlich.

3.1. Der Beitritt Österreichs zur ESSI-Absichtserklärung bedeutet den Beitritt zu einem militärischen Bündnis

Das Faktum, dass es sich um außerrechtliche Festlegungen und Bindungen handelt, spielt für die völkerrechtliche Qualifikation dessen, was in dem Vorgang zu sehen ist, indes keine Rolle. Der maßgebliche Text im BVG Neutralität (Art I Abs 2 BVG Neutralität), lautet schlicht und einfach:

„Österreich wird zur Sicherung dieser Zwecke in aller Zukunft keinen militärischen Bündnissen beitreten ...“.

Die Erläuternden Bemerkungen zum BVG Neutralität geben keinen Hinweis, was unter einem *„militärischen Bündnis“* zu verstehen ist. Sie besagen im gegebenen Zusammenhang Folgendes:

„Unter Neutralität ist zunächst der Zustand der nichtkriegführenden Staaten im Verhältnis der kriegführenden Parteien zu verstehen. Erklärt ein Staat seine

¹² Abrufbar unter: <https://www.admin.ch/gov/de/start/dokumentation/medienmitteilungen.msg-id-100650.html> [Zuletzt eingesehen: 011025].

dauernde Neutralität, ergeben sich für ihn nach Völkerrecht im wesentlichen folgende Rechte und Pflichten:

Der dauernd neutrale Staat ist verpflichtet, die Unversehrtheit seines Staatsgebietes gegen Angriffe von außen mit allen ihm zur Verfügung stehenden Mitteln zu verteidigen; die dauernde Neutralität ist somit meist auch eine bewaffnete Neutralität. Der dauernd neutrale Staat ist verpflichtet, keine Bindungen einzugehen, die ihn in einen Krieg verwickeln könnten. Er darf daher keinen militärischen Bündnissen beitreten.“ (Hervorhebungen im Original).¹³

Zunächst schließt der zitierte Ausschnitt aus den Erläuternden Bemerkungen die Deutungsmöglichkeit aus, dass nämlich der Schutz der Unversehrtheit des österreichischen Territoriums die Beteiligung an ESSI rechtfertigen könnte.¹⁴ Ist ESSI ein militärisches Bündnis, dann ist die Teilnahme daran zum Schutz des österreichischen Territoriums ausgeschlossen. Dies ergibt sich aus der Bezugnahme von Art I Abs 2 BVG Neutralität auf die „Zwecke“ des Art I Abs 1 BVG Neutralität. Um eben die Zwecke „dauernde Sicherung seiner Unabhängigkeit nach außen“ und „Unverletzlichkeit seines Gebiets“ zu sichern, „wird Österreich in aller Zukunft keinen militärischen Bündnissen“ beitreten.

Die beiden Gutachter Stefan Griller und Walter Obwexer verlangen für das Vorliegen eines „militärischen Bündnisses“ eine „institutionalisierte Zusammenarbeit mit gegenseitiger Beistandspflicht“.¹⁵ Diese Erfordernisse lassen sich weder aus dem allgemeinen rechtsrelevanten Wortgebrauch, noch aus den Erläuternden Bemerkungen zum BVG Neutralität ableiten. Im Gegenteil, ein „militärisches Bündnis“ wird von Wichard Woycke in dem von ihm gemeinsam mit Johannes Varwick herausgegebenen Handwörterbuch Internationale Politik, gestützt auf Friedrich Berber und andere maßgebliche völkerrechtliche Literatur, folgendermaßen definiert:

„Bündnisse sind völkerrechtliche, zeitlich begrenzte oder unbegrenzte, kündbare, organisierte oder nicht-organisierte Zusammenschlüsse zweier oder mehrerer Staaten zur Erreichung eines bestimmten Ziels. ... Ein Bündnis ist ein spezifisch politisches Mittel, das zugleich ein potenziell militärisches Mittel darstellt, da alle Bündnisse letztlich für den Fall des Krieges gedacht sind. Gemäß der

¹³ Blg 598 NR VII. GP.

¹⁴ So aber offensichtlich Obwexer, W. auf einer Veranstaltung am 29. November 2023 im Österreichischen Parlament. Siehe dazu den Bericht der Kleinen Zeitung, abrufbar unter: <https://www.kleinezeitung.at/politik/innenpolitik/17891254/sky-shield-fuer-experten-unabdingbar-und-mit-neutralitaet-vereinbar> [Zuletzt eingesehen: 011025].

¹⁵ Griller, St., Obwexer, W. Völker-, unions- und verfassungsrechtliche Rahmenbedingungen für militärische Kooperationen Österreichs. In: Juristische Blätter 145, 617–636 (2023) <https://doi.org/10.33196/jbl202310061701,633f>.

*juristisch-völkerrechtlichen Vertragstheorie steht zu Beginn eines jeden Bündnisses der politische Wille zweier oder mehrerer Staaten, eine engere Verbindung einzugehen, die unter Umständen zu einer rechtlichen Kodifizierung, zu einem Vertrag zwischen den Bündnispartnern führen kann...*¹⁶

Aus dieser Definition ist ersichtlich, dass weder eine „Institutionalisierung“, noch eine „gegenseitige Beistandspflicht“ Voraussetzung des Vorliegens eines militärischen Bündnisses sind. Wie bei internationalen Organisationen liegt zumeist, aber nicht immer und daher auch nicht wesensgemäß ein völkerrechtlicher Vertrag vor. Im Unterschied zu einer internationalen Organisation, können militärische Bündnisse über ein oder mehrere Organe verfügen – dann gelten sie als „organisiert“ und können eine internationale Organisation sein. Sie können aber genauso ohne eigene Organe auskommen und sind dann eben „nicht-organisiert“ und auch keine internationale Organisation im technischen Sinn des Wortes.

Ausreichend ist der Zusammenschluss zweier oder mehrerer Staaten zur Erreichung eines bestimmten Ziels. So ein Ziel können beispielsweise die Erhaltung des Gleichgewichts der Kräfte oder das Ausbalancieren von Bedrohungen sein. Ein Bündnis ist ein spezifisch politisches und zugleich militärisches Mittel. Zu Woycke könnte man ergänzen, ist es ein „*militärisches Bündnis*“, steht der militärische Zweck im Vordergrund. Im Grunde aber ist jedes Bündnis, auch wenn es sich nicht als „militärisch“ bezeichnet, definitionsgemäß „militärisch“, sodass das Adjektiv nur eine inhärente Eigenschaft unterstreicht.

Hingegen führt Friedrich Kluge zu einem Beispiel eines Bündnisses aus der Völkerrechtsgeschichte, das in hohem Maße ESSI vergleichbar ist, dem „Pakt der Vereinten Nationen“, der auch Washington-Pakt genannt wird.¹⁷ Dieses Bündnis wurde am 1. Jänner 1942 von 26 Staaten abgeschlossen, indem sie nicht einen förmlichen völkerrechtlichen Vertrag, sondern eine Gemeinsame Erklärung unterzeichneten, die sich wiederum auf eine andere Gemeinsame Erklärung, nämlich die Atlantik-Charta, bezog.

Dieser Washington-Pakt lautet in der deutschen Übersetzung, wie folgt:

„Erklärung der Vereinten Nationen vom 1. Januar 1942

Eine gemeinsame Erklärung der Vereinigten Staaten, des Vereinigten Königreichs, der Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken, Chinas, Australiens, Belgiens, Kanadas, Costa Ricas, Kubas, der Tschechoslowakei, der Dominikanischen Republik, El Salvadors, Griechenlands, Guatemalas, Haitis, Honduras, Indiens,

¹⁶ Woycke, W., Varwick, J. (Hrsg), Handwörterbuch Internationale Politik Opladen und Toronto 2015¹³, 306.

¹⁷ Kluge, F. Bündnisse in Vergangenheit und Gegenwart unter besonderer Berücksichtigung von UNO, NATO, EWG und Warschauer Pakt. Frankfurt/Main 1971, 96.

Luxemburgs, der Niederlande, Neuseelands, Nicaraguas, Norwegens, Panamas, Polens, Südafrikas und Jugoslawiens

Die unterzeichnenden Regierungen, nach Unterzeichnung eines gemeinsamen Programms von Zielen und Grundsätzen, die in der Gemeinsamen Erklärung des Präsidenten der Vereinigten Staaten von Amerika und des Premierministers des Vereinigten Königreichs Großbritannien und Nordirland vom 14. August 1941 enthalten sind, bekannt als Atlantik-Charta. ... ERKLÄREN:

- (1) Jede Regierung verpflichtet sich, ihre gesamten militärischen oder wirtschaftlichen Ressourcen gegen die Mitglieder des Dreimächtepaktes und ihre Anhänger, mit denen sich diese Regierung im Krieg befindet, einzusetzen.*
- (2) Jede Regierung verpflichtet sich, mit den unterzeichnenden Regierungen zusammenzuarbeiten und keinen gesonderten Waffenstillstand oder Frieden mit den Feinden zu schließen.*

Der vorstehenden Erklärung können sich auch andere Nationen anschließen, die im Kampf um den Sieg über den Hitlerismus materielle Hilfe und Beiträge leisten oder leisten können.

Geschehen zu Washington Erster Januar 1942¹⁸

Nun mag man entgegenhalten, dass das eben erwähnte Beispiel eines (militärischen) Bündnisses aus der Staatenpraxis während eines Krieges abgeschlossen worden ist, während der Gutachtensauftrag an Griller und Obwexer im Jahr 2021 erteilt wurde. Die beiden Professoren haben ihr Gutachten aber nach dem 22. Februar 2022, der üblicherweise als Beginn des Ukrainekriegs angegeben wird, also auch zur Zeit eines Krieges, abgegeben. Zudem war die Gründung von ESSI, wie oben aufgezeigt, eine Reaktion auf den Ukrainekrieg und eine vorgebliche Bedrohung durch Russland. Die gemeinsamen Maßnahmen, auf die sich die Teilnehmer von ESSI auf derselben außerrechtlichen Ebene und unter Verwendung des gleichen Instrumentariums, nämlich gemeinsamer Erklärungen, wie die seinerzeitigen Vereinten Nationen verständigten, zielen auf die Beseitigung einer Schwachstelle, die von diesen Staaten in ihrer Verteidigung angesichts des russischen Raketenpotentials und der Fähigkeiten dieser Raketen, die im Ukrainekrieg tagtäglich zu Tage treten, wahrgenommen wurden.

Da es sich sowohl beim Pakt der Vereinten Nationen, als auch bei ESSI-Erklärungen um eine außerrechtliche Abmachung handelt, ist es völkerrechtlich unerheblich, dass sich die Vereinten Nationen zu etwas „verpflichteten“, während die ESSI-Staaten „ihre Absicht bekundeten“, eine gemeinsame Luft- und Raketenabwehr aufzubauen, ohne dass aus ihrer Absichtserklärung Rechtspflichten erwachsen sollten. Auch im Fall des

¹⁸ Declaration by the United Nations, 1 January 1942. Abrufbar unter: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/decade03.asp [zuletzt eingesehen: 300925].

Pakts der Vereinten Nationen entstanden keine Rechtspflichten, sondern nur politische/moralisch-ethische, weil sie eben das Instrument einer außerrechtlichen Abmachung wählten. Gerade diese Bindungswirkung hat auch die ESSI-Absichtserklärung. Beide Dokumente beziehen sich auf einen Vorgang, der in der Zukunft stattfinden wird.

Insofern sich alle an ESSI beteiligten Staaten, inklusive Österreich, in den Ukrainekrieg haben involvieren lassen, ist ESSI ein unmittelbar kriegsbezogenes Bündnis. Es verfolgt mit dem Aufbau einer möglichst effizienten gemeinsamen Luft- und Raketenabwehr für den Kriegsfall zweifellos einen militärischen Zweck. Erschwerend kommt hinzu, dass dieses Bündnis Teil des europäischen Pfeilers der NATO ist und somit die beiden dauernd neutralen Staaten Österreich und die Schweiz in ein kollektives Verteidigungsbündnis hineinzieht, das nicht nur im Ukrainekrieg, sondern generell Russland als feindliches Gegenüber festlegt.

Allein der Beitritt zu ESSI erfüllt schon alle Bedingungen des Beitritts zu einem militärischen Bündnis im Sinne des Art I Abs 2 BVG Neutralität und bedeutet damit eine Verletzung dieses Verfassungsgesetzes und infolgedessen auch der völkerrechtlichen Neutralitätsverpflichtung Österreichs. Die Integration von ESSI in den europäischen Pfeiler der NATO bedeutet eine Verschärfung der Neutralitätsverletzung. Über den europäischen Pfeiler der NATO erstreckt sich wie über die NATO insgesamt ihr Strategisches Konzept.

3.2. Österreichs Beteiligung an ESSI würde gegen Österreichs Neutralitätspflichten in Friedenszeiten verstoßen und verstößt gegen Österreichs Verpflichtungen in Kriegszeiten

Abgesehen vom Beitritt Österreichs zu einem Militärbündnis, bedeutete Österreichs Beitrittserklärung zu ESSI in vielfacher Hinsicht eine Verletzung der Vorwirkungen des Status Österreichs als dauernd neutraler Staat nach Völkerrecht, ginge man davon aus, es wären Friedenszeiten gegeben.

Österreichs beteiligt sich mit ESSI an einem gegenseitigen militärischen Bedrohungsszenario im Rahmen des europäischen Pfeilers und damit an der Seite eines der sich gegenseitig bedrohenden Akteure. Die Luft- und Raketenabwehr wird mit der NATO kompatibel eingerichtet und das Goldstück, das Österreich diesbezüglich zu bieten hat, „Goldhaube“, in dieses System eingebracht. Der Beitritt zu ESSI und nicht erst eine spätere Maßnahme, insbesondere, ob Österreich weiter autonom entscheiden darf, wessen Raketen oder sonstigen Flugobjekte zu welchem Zeitpunkt und über welchem Territorium unter Verwendung eines gemeinsamen ESSI-Systems im Ernstfall einer kriegerischen Auseinandersetzung abgeschossen werden darf, ist daher neutralitätsrechtlich entscheidend.

Die Vorwirkungen dauernder Neutralität in Friedenszeiten fasste niemand Geringerer als die damalige Kommission der Europäischen Gemeinschaften in ihrer Stellungnahme zum Beitrittsantrag Österreichs zur EU 1992 so zusammen, dass

sich Österreich in Friedenszeiten so zu verhalten hat, dass es in Kriegszeiten seiner Neutralitätspflicht „lückenlos“ nachkommen kann.¹⁹

Die Erwartungshaltung an dauernd Neutrale mit Stütze im Völkergewohnheitsrecht ist genau diejenige, die zum Zeitpunkt der Annahme des BVG Neutralität 1955 gegeben war. Das Konstrukt „Nichtkriegführende Staaten“ ist keine völkergewohnheitsrechtlich anerkannte Kategorie als Alternative für „Neutrale Staaten“. Österreich hat seinen Status als dauernd neutraler Staat völkerrechtswirksam weder aufgegeben, noch geändert. Der Status als dauernd neutraler Staat ist unteilbar. Der vorgebliche Versuch Österreichs, seine dauernde Neutralität auf eine sogenannte „militärische Neutralität“ zu reduzieren, ist völkerrechtlich ein untauglicher Versuch. Der Beitritt Österreichs zu ESSI würde in Friedenszeiten den sich aus dem neutralitätsrechtlichen Luftrecht ergebenden Vorwirkungen widersprechen.

Angesichts des Ukrainekriegs seit 2022 und des Palästinakriegs seit 2023, die beide unzweifelhaft international bewaffnete Konflikte darstellen, treffen Österreich aber die besonderen Neutralitätspflichten im Kriegsfall. Dieser Fall war zum Zeitpunkt des Abschlusses der Absichtserklärung gegeben und ist weiterhin aufrecht. Eine militärische Kooperation, welcher Form immer, mit Staaten einzugehen, die in diesem Krieg eine Kriegspartei (die Ukraine/Israel) gegen die andere (Russische Föderation/Palästina) unterstützen, verletzt die Kernpflichten eines neutralen Staates im Krieg, das Paritäts- und Abstinenzprinzip.²⁰

ZUSAMMENFASSUNG

Es gibt eine ganze Reihe von Gründen, warum der Beitritt Österreichs zur ESSI-Absichtserklärung als Verstoß gegen Österreichs Verpflichtungen aus dem BVG Neutralität 1955 qualifiziert werden muss. Diese Verpflichtungen sind verfassungs- und völkerrechtliche Verpflichtungen. Dieser Beitrag nimmt einen Aspekt in den Blick und weist nach, dass es sich bei ESSI, ungeachtet des Umstandes, dass sie auf einer außerrechtlichen Abmachung fußt, um ein militärisches Bündnis handelt. Für das Vorliegen eines militärischen Bündnisses im Völkerrecht ist, wie insbesondere an Hand der Deklaration der Vereinten Nationen vom 1. Jänner 1942 und dem einschlägigen

19 Stellungnahme der Kommission der Europäischen Gemeinschaften vom 31. Juli 1992 zum Beitrittsantrag Österreichs. Abrufbar unter: https://www.cvce.eu/de/obj/stellungnahme_der_kommission_zum_beitrittsantrag_osterreichs_31_juli_1992-de-e22a3d78-7ef1-46e1-8dbb-f4db7c584fc4.html [Zuletzt eingesehen: 300925].

20 Ausführlich zu allem: *Geistlinger, M.*, Die Beteiligung Österreichs an der European Sky Shield Initiative (ESSI) und die immerwährende Neutralität Österreichs. 23. Mai 2024. Abrufbar unter: https://research.uni-salzburg.at/ws/portalfiles/portal/37861352/Skyshield_-_Gutachten_Geistlinger_200524_signiert.pdf [Zuletzt eingesehen: 300925].

Schrifttum aufgezeigt werden kann, weder ein völkerrechtlicher Vertrag, noch eine Organisation, noch eine wechselseitige Beistandspflicht Voraussetzung. Das BVG Neutralität verbietet Österreich ausdrücklich den Beitritt zu einem solchen Bündnis.

KOPSAVILKUMS

Pastāv vairāki iemesli, kāpēc Austrijas pievienošanās Eiropas Debesu vairoga iniciatīvas (ESSI) nodomu deklarācijai ir kvalificējama kā Austrijas pienākumu pārkāpums saskaņā ar 1955. gada Federālo konstitucionālo likumu par Austrijas pastāvīgo neitralitāti (BVG par neitralitāti). BVG par neitralitāti paredzētie Austrijas pienākumi ir gan konstitucionālo, gan starptautisko tiesību pienākumi. Šajā rakstā uzmanība pievērsta vienam aspektam un pierādīts, ka Eiropas Debesu vairoga iniciatīva, neraugoties uz to, ka tās pamatā ir nejuridiska vienošanās, ir militāra alianse. Pamatojoties uz Apvienoto Nāciju Organizācijas 1942. gada 1. janvāra deklarāciju un attiecīgo literatūru, var secināt, ka obligāts priekšnoteikums militāras alianses pastāvēšanai starptautiskajās tiesībās nav starptautiska līguma esība, attiecīgas organizācijas izveide un savstarpējas palīdzības pienākums. BVG par neitralitāti skaidri aizliedz pievienošanos militārai aliansei.

KĀRLIS KETNERS

Directions in the evolution of Latvia's public finance legislation

Latvijas publisko finanšu regulējuma attīstības virzieni

KEYWORDS:

public finance regulation, budgetary legal framework, budget process, transparency

ATSLĒGVĀRDI:

publisko finanšu regulējums, budžeta tiesiskais ietvars, budžeta process, caurskatāmība

Introduction

The foundation of the public finance law system in the Republic of Latvia is the Constitution (*Satversme*), which contains only a few provisions addressing financial law issues. Article 66 states that

“annually, before the commencement of each financial year, the Saeima shall determine the State Revenues and Expenditures Budget, the draft of which shall be submitted to the Saeima by the Cabinet. If the Saeima makes a decision that involves expenditures not included in the Budget, then this decision must also allocate funds to cover such expenditures. After the end of the budgetary year, the Cabinet shall submit an accounting of budgetary expenditures for the approval of the Saeima”.

Article 73 specifies that the Budget and laws concerning loans, taxes, customs duties, railroad tariffs, military conscription, declaration and commencement of war, peace treaties, declaration of a state of emergency and its termination, mobilisation and demobilisation, and agreements with other nations may not be submitted to national referendum¹.

¹ Latvijas Republikas Satversme [The Constitution of the Republic of Latvia]. (15.02.1922). Available at: <https://www.likumi.lv> [last viewed 15.10.2025].

Budget and tax laws regulate the Latvian public finance system². The Latvian tax system and its legislation have a relatively short history, having been introduced in 1990. The current tax legislation is primarily based on the continuation of the tax policy established since the tax reform of 1995. Initially, tax policy was not aimed at relatively high profit and property taxes, combined with penalties and high interest rates on overdue tax debt, but instead shifted its focus to indirect taxation, influenced by the country's accession to the EU and EU tax regulations. The tax and fees system in Latvia consists of state taxes, the object and rate of which are set by the *Saeima*; state fees applicable according to the Law "On Taxes and Fees", specific other laws, and regulations of the Cabinet of Ministers; local government fees applicable according to the Law "On Taxes and Fees" and binding regulations issued by the local government council; and directly applicable taxes and other obligatory payments set in European Union regulatory enactments. Other researchers have noted that the Latvian tax system is quite young; however, Latvia has succeeded in creating a viable and effective tax system in a comparatively short period, balancing the main fiscal aims (ensuring state budget revenue) with the use of taxes as an instrument of economic policy³. Latvia has succeeded in doing so because, during the reorganisation of the tax system in the mid-1990s, new tax laws were developed based on the experiences of developed democratic countries and in consideration of advice from experts representing various international organisations. From this perspective, it could be argued that Latvia, in creating its tax system from the ground up, has had certain advantages over "old" tax systems. The current Latvian tax policy is primarily based on the continuation of the tax policy implemented since the 1995 tax reform⁴. Generally, the system's goal has been to ensure capital inflow and promote capital market activities, thereby increasing foreign direct investment and fostering national economic development. Recent developments in the tax system have primarily focused on abolishing discriminatory and restrictive provisions by extending relevant exemptions, as well as addressing the impact of the COVID-19 crisis on public finance and tax laws⁵. As for social insurance laws, the Soviet understanding of social

2 *Lazdiņš, J.* (red.) *Latvijas tiesību avoti. Valsts dibināšana – neatkarības atjaunošana* [Legal sources of the Latvian state. Documents and commentaries]. Dokumenti un komentāri. Rīga: Tiesu Namu Aģentūra, 2015.

3 *Robežniece, D., Jurušs, M.* Tax policy in Latvia on the Eve of enlargement. *Baltic Journal of Economics*, 2003, 4.1: 116–120, p. 117.

4 *Lazdiņš, J.* Tendencies in the Development of Laws in the Republic of Latvia after the Renewal of Independence in 1990–1991. *Journal of the University of Latvia. Law / Latvijas Universitātes žurnāls. Juridiskā Zinātne*, 8, 2015.

5 *Ketners, K., Jarockis, A., Petersone, M.* State budget system improvement for informed decision-making in Latvia. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series Economics*, 11(3), 2024, pp. 86–99.

insurance law was abandoned immediately after the de facto restoration of the Republic of Latvia's independence, culminating in the enactment of the Second Social Insurance Law, which personified social insurance contributions and introduced the principle of "actual contributions". Latvia's public finance management system has developed in line with political and administrative changes from a socialist planned economy, the dismantling of which was the most important task in restoring Latvia's independence.

1. Development of the Budget Law from the 1990s to the 2020s

The Latvian budgetary process law is represented by the Law on Budget and Financial Management (hereafter also – LBFM)⁶. Before 1994, within the framework of total planning in the USSR, the budget was thoroughly planned, accurately forecasting annual revenues and expenditures, as well as the amount of taxes to be collected. The budget was drawn up according to the principle of administrative classification, ensuring complete control of expenditure at all levels. The budget was planned for a five-year period, with income and expenditure amounts specified for each year. The Supreme Council of the USSR approved the budget law. As previously mentioned, the budget of the Latvian SSR was essentially part of the USSR budget, and the integration of the Latvian budget into the USSR budget was as close as the political and socio-economic integration of the Latvian SSR into the USSR. The budget of the Latvian SSR consisted of two parts: the republican budget and local budgets (the budgets of large cities and municipalities–districts). The republican budget was used to make various mutual settlements with the USSR budget and received subsidies from the USSR budget and made payments to it. Notably, during the period of USSR occupation, several areas were directly subordinate to the USSR and were outside the jurisdiction of the local (Latvian SSR) government on Latvian territory. These areas were financed directly from the USSR budget, without the intermediation of the Latvian SSR budget. Ministries and their subordinate institutions were able to calculate norms without difficulty when planning their expenditure for planned measures. Enterprises were divided into wage groups based on sector-specific economic indicators. The Latvian SSR budget law was usually no longer than 2–3 pages. For example, the 1988 Latvian SSR state budget law consisted of nine articles, which specified the republic's revenues and expenditures, which in Latvia were less than revenues. The remaining articles separately specified expenditures for financing the national economy and allocations for social and cultural events, as well as for the maintenance of state power and state administration bodies, expressed in a single figure format, without providing any insight into the economic classification of the budget.

⁶ Law "On Budget and Financial Management" [Likums par budžetu un finanšu vadību] (24.03.1994.). *Latvijas Vēstnesis*, 41, 06.04.1994. Available at: <https://likumi.lv/ta/id/58057> [last viewed 15.10.2025].

According to the budgetary administrative division, the approximate expenditure and revenue for each district were specified, along with the percentage of tax deductions. The changes were marked by the proclamation of economic sovereignty and the formation of a new legal framework. Thus, the Supreme Council of the Republic of Latvia adopted the Law on the Budgetary Rights of the Republic of Latvia⁷. The law stipulates that the budget system of the Republic of Latvia consists of the state budget, the state social insurance budget, and local council budgets (local budgets) as separate, independent parts. The state budget, the state social insurance budget, and local budgets were to include convertible currency budgets as independent components. The specifics of applying individual articles of this Law to convertible currency budgets were determined by the Supreme Council of the Republic of Latvia. Local budgets refer to the budgets of districts, cities, city districts, and other municipalities. Budgets were interrelated within the framework established by law. The distribution of budget revenues and expenditures between the state budget and local budgets shall be determined by the Supreme Council of the Republic of Latvia. Budgets are approved for one year, from 1 January to 31 December, inclusive. If necessary, the Supreme Council of the Republic of Latvia may determine that the budget be drawn up for a shorter financial period. This option was used in 1992 and 1993 because of hyperinflationary conditions. In accordance with the regulations of the state budget of the Republic of Latvia, the Law defines the structure of the Republic of Latvia's state budget revenue, stipulating that the state budget of the Republic of Latvia combine funds for the financing of programmes of national and international importance, as well as other expenditures provided for in this Law. The Law also stipulated that, if necessary, bank loans, state borrowings, loans from other countries' budgets, and local budget funds may be used to cover the state budget deficit or specific budget expenditures, subject to repayment or other conditions, without being included in the budget revenue section. Loans, humanitarian aid, targeted programmes, and other types of financial resources must be presented in a separate annexe to the state budget, indicating repayment and any additional conditions. If these funds are received during the budget execution period, they shall be included in the annexe to the budget, as specified in the Law on amendments to the state budget. The famous "one-twelfth rule" is also found in the Law on budgetary affairs, e.g.

"If budgets have not been approved by the beginning of the planned budget year, then, until their approval, monthly financing for the planned financial period shall be carried out in the amount of one month's share of the budget for the previous financial period."

7 On the Budgetary Rights of the Republic of Latvia. [Par Latvijas Republikas budžeta tiesībām]. (27.06.1990.). Gazette of the Supreme Council and Government of the Republic of Latvia, 29, 19.07.1990. Available at: <https://likumi.lv/ta/id/76213-par-latvijas-republikas-budzeta-tiesibam> [last viewed 31.10.2025].

It can be concluded that in the first years after the restoration of independence, the previous budget structure remained largely unchanged, but the budget became more extensive. Expenditures were distributed among institutions, with the gradual introduction of a classification system by function. The reserve fund, currency fund, and extra-budgetary funds were separated as distinct components of the budget. Thus, the 1991 budget introduced classifications of revenue by tax type and of expenditure by institution. Two state functions were reflected separately: health care and education. In the 1994 state budget, ministries were coded for the first time, making the budget law more transparent. Each ministry is also shown the distribution of budget funds by function, although the budget expenditure items remain the same as before: state investments, the budgetary institutions' wage fund, and institutional maintenance expenses. It must be admitted that in the early years, budget items for all ministries were not unified. If a ministry had special requirements, specific items would appear in its budget, such as a scholarship fund, a service payment fund, and others, making the budget difficult to review.

A systematic approach to public finance management was initiated in 1994 when the *Saeima* adopted the Law on Budget and Financial Management, which, with annual amendments, remains in force today⁸. The LBFM determines the procedures for the formulation, approval, and implementation of the State budget and local government budgets, as well as the stakeholder's responsibilities in the budget process. Financial management, as defined in this Law, applies to the funds of the State budget and local government budgets. In the mid-1990s, Latvia widely adopted foreign experience in improving public administration models and financial management systems. This move sparked interest in enhancing the financial accounting and budget execution processes, making them more transparent and revealing the actual financial situation of central government institutions. To achieve this objective, the state budget had to reflect the revenues generated by ministries and their subordinate institutions through providing services to the population. These revenues had not previously been included in the budget. As a result, in 1995, the state budget was divided into a basic budget and a special budget. The transition to including the ministries' own revenues in the basic budget began, with a portion remaining in the ministries' special budgets. These changes were met with resistance from the ministries, who could not accept changes that restricted their right to reallocate financial resources without objection⁹. The Law "On local govern-

⁸ Ketners, K. Budget Process and Fiscal Rules: Analysis of Past Progress and Future Development. Proceeding of International Scientific Conference "Whither Our Economies-2014", Vilnius: MRU Publishing House, 2014, pp 46–54.

⁹ Ketners, K., Titova, S. Nodokļu politika Eiropas Savienības vidē [Tax Policy in the European Union Environment]. Rīga: Banku augstskola, Biznesa un finanšu pētniecības centrs, 2009, 244. lpp.

ments' budgets"¹⁰ determines specific procedures for local government budget approval and execution. According to OECD research, Latvia's budget process is transparent and institutionally sound but suffers from short-termism, frequent political instability, and weak medium-term fiscal planning.¹¹ Programme-based budgeting and a system of performance indicators were introduced in 1997 to ensure budget transparency. The reform did not resolve the problems of budget formulation, as budget programmes were created according to administrative divisions and institutions' investments, rather than by analysing policy objectives and achievable results. This innovation, although improving the structure and transparency of the budget, still did not ensure the essence of the budget transparency principle – providing accurate information on how taxpayers' money is being spent.¹² Programme-based budgeting system was consistently improved in 2000s and last amendments to LBFV were done in 2024. Until 2012 the approach to budget planning involved a pattern of in-year adjustments with at least one supplementary budget and additional (incremental) expenditures each year. In contrast, a series of substantial expenditure cuts had to be made to the 2009 budget to adjust to the unfolding crisis and to maintain external financial support. During the fiscal adjustment process, the regular budget formulation schedule was suspended, and budgeting lost its annual character. The budget preparation process was reformed in 2007 by introducing a formal medium-term budget framework. According to the LBFM, the medium term is three years, formed by the financial year for which the state budget is planned and the subsequent two financial years. Amendments to the LBFM, which entered into force on 1 January 2012, provided that the Framework, approved by the Cabinet of Ministers, shall be developed in the form of a law as the Medium Term Budget Framework Law, to be approved by the *Saeima*, thus ensuring that financial indicators included in the Framework Law and to be achieved are legally binding. The financial indicators should underpin the annual state budget law. The first Framework Law was prepared in 2012 and submitted to the *Saeima* as part of a single legislative package with the State Budget Law for 2013. The Framework Law is linked to development planning documents, thus ensuring the allocation of available financial resources in accordance with government policy priorities for the medium term. From 2023 budget year, annual budget law and the Framework law are merged in single state budget law. In the field of

10 On Local Government Budget [Par pašvaldību budžetiem]. Available at: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/34703-on-local-government-budgets> [last viewed 15.10.2025].

11 Kraan, D. J., Wehner, J., Sheppard, J., Kostyleva, V., Duzler, B. Budgeting in Latvia. OECD Journal on Budgeting, OECD Publishing, 9(3), 2010, pp. 185–227. <https://doi.org/10.1787/budget-9-5kmh6dmr9zvz>

12 Ketners, K. Developing potential budget reform for Latvia: Shifting from conventional to contemporary budgeting. Social and Legal Studies 2.7., 2024.

budget-regulatory legislation, Latvia also adopted the Fiscal Discipline Law¹³ in January 2013, which formulates national numerical fiscal rules, provides principles for linking the annual budget to medium-term budgetary plans, allows for justified escape clauses, and foresees long-term stabilisation mechanisms for budget balance. The purpose of the Fiscal Discipline Law is to prescribe fiscal policy principles and conditions that ensure a balanced budget throughout an economic cycle, thereby facilitating sustainable state development and macroeconomic stability, while reducing the negative impact of external factors on the national economy. The Fiscal Discipline Law also provided for the creation of a Fiscal Discipline Council as an independent, collegial body established to monitor compliance with the rules of fiscal discipline. This Council, as an independent fiscal policy supervision institution, has been functioning since 1 January 2014, and its main task is to monitor compliance with set fiscal rules, provide evaluations of budgetary elements at different stages of the budget process, and warn respective institutions in case of non-compliance. Since 2016, the spending review of individual programmes has been carried out by working groups established by the Ministry of Finance, following a proposal by the Ministry and a decision by the Cabinet of Ministers. Various partner organisations have also been involved in this process. However, experience has shown that in most cases, the review of expenditure by ministries is seen as an opportunity to request additional funding rather than an opportunity to assess the effectiveness of the use of allocated budget funds. The failure of budget programme reviews to date stems from the way the process was organised – sufficient time and resources were never allocated for a serious analysis of functions and programmes. Attempts to fit the spending reviews into the regular budget planning cycle resulted in a superficial review that quickly concluded that optimisation was not possible. Notably, in all countries that have successfully reduced their budget base, programme reviews are carried out by specially established audit or analysis institutions, which are given more than a few weeks to develop optimisation proposals.

Overall, the changes to budget planning introduced in the 1990s can be seen as an attempt to adopt new management methods and results-oriented budget planning. However, no significant changes were achieved during this first period of reform. The reforms were implemented only partially, often through formal measures that had been successful in other countries. However, Latvia did not achieve such results. One of the main reasons why the reforms were not effective enough was that all the changes were implemented separately. No reform policy was developed, no goals were set, and no achievable results were defined. No specific action was planned, and the purpose of the reforms remained unclear – the innovations proposed by the ministries were

13 Fiscal Discipline Law [Fiskālās disciplīnas likums]. (31.01.2013.). Available at: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/254896-fiscal-discipline-law> [last viewed 15.10.2025].

often perceived as additional, burdensome formal procedures that did nothing to improve their work. The overall lack of policy planning is also evident in the planning of budget reforms (or rather the lack thereof). As in other countries, budget reform in Latvia is a long-term process. At each stage of development, understanding the causes of failure and implementing the necessary changes in the public administration model are crucial. Although the reforms introduced in the 1990s were designed to achieve results-oriented budget planning, the reforms did not ensure that the objective was achieved.

Based on the review of the development of legal regulation of public finance in the Republic of Latvia, specifically related to budget and tax affairs. The study identifies and elaborates on the substantive characteristics of modern budgetary principles in Latvia, as well as their trends:

- *Principle of Complexity.* The principle of complexity stipulates that the budget system must be viewed as an integrated whole, encompassing interrelated components of revenue, expenditure, and financial management. The principle ensures that the regulation of public finance considers the systemic interactions between various fiscal instruments and institutional mechanisms.
- *Principle of Timeliness.* The principle of timeliness requires that all stages of the budget process – preparation, approval, execution, and reporting – occur within legally defined timeframes. Adherence to this principle promotes fiscal discipline, predictability, and the efficient allocation of public resources.
- *Principle of Historical Sequence.* The principle of historical sequence emphasises the importance of continuity in budgetary policy. The principle requires that the formulation of new budgets take into account the financial outcomes, obligations, and experiences of previous fiscal periods, ensuring the progressive development of fiscal governance.
- *Principle of Annuality.* The principle of annuality establishes that the budget shall be approved and implemented for a fixed fiscal year. This temporal limitation ensures periodic review of fiscal policies, promotes accountability, and enables adaptation to changing economic and social conditions.
- *Principle of Strategic Approach.* The principle of strategic approach asserts that budgetary planning must be aligned with the state's long-term development objectives, fiscal sustainability strategies, and policy priorities. The principle reinforces the role of the budget as a key instrument of strategic governance and public policy implementation.
- *Principle of Consistency.* The principle of consistency requires coherence and stability in fiscal policy, legislation, and administrative practice. The principle ensures that budgetary decisions are predictable, logically aligned, and sustained over time, thereby fostering trust in public financial management.

2. Budget regulation and institutional framework

Article 66 of the Constitution regulates the division of competencies between parliament and the government. This article reveals the principle of separation of powers, according to which the specific competencies of the executive and legislative authorities are separated in the field of drawing up and reviewing the State budget. The executive branch drafts a budget for the state's revenues and expenditures for the financial year, which is submitted to the Cabinet of Ministers. However, the *Saeima* must approve the budget. Thus, only the Cabinet has the right to initiate the draft State Budget Law, and the Cabinet is responsible for establishing the proposal of the state budget plan¹⁴.

The leading actors in the annual budget planning process are the Cabinet of Ministers, the Ministry of Finance, and line ministries. The Bank of Latvia has an advisory role in the process. The aforementioned constitutional provision for the submission of the draft budget law to parliament is elaborated in the Law on Budget and Financial Management. The provision requires that the Cabinet submit the draft budget law to the *Saeima* no later than 1 October (Article 21 of the LBFM). During the economic crisis, external actors – particularly the IMF and the European Commission – also exerted substantial influence on budgetary decisions. If the *Saeima* rejects the annual draft budget submitted by the Cabinet at the first or second reading, the rejection is regarded as a vote of no confidence in the Cabinet (Article 30 of the Rules of Parliamentary Procedure). Since 1991, the government has had to resign for this reason only once. The *Saeima* is authorised to amend the draft budget proposed by the Cabinet.

However, the Constitution restricts the amendment powers of parliament by the following provision:

“If the Saeima makes a decision that involves expenditures not included in the budget, then this decision must also allocate funds to cover such expenditures.”

The restriction is further elaborated in Article 10¹ of the Law on Budget and Financial Management:

“In the decisions of the Saeima, the adoption of which relates to expenditures not provided for by the budget, provision shall also be made for funds by which such expenditures shall be covered. In cases provided for by law, the Minister of Finance shall submit an opinion concerning submitted draft laws no later than two weeks from the date of receipt of the relevant draft law.”

In practice, an amendment increasing expenditures can be achieved by either correcting the revenue estimation or adjusting the tax rate for specific taxes. Both are

¹⁴ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. V nodaļa. Likumdošana. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 59. lpp.

difficult to realise; thus, the total amendment power of parliament remains limited. The budget adopted by parliament takes effect at the beginning of the budget year. However, if an annual state budget has not been enacted on time, the Minister of Finance approves the state budgetary expenditures, provided that the monthly expenditures do not exceed one-twelfth of the appropriations from the previous year. (The deadline is usually respected, but delays have occurred in some parliamentary election years.) The separation of powers is also ensured by the *Saeima's* financial independence. After the budget request of the *Saeima* has been examined by the committees and approved by the Praesidium, the request is submitted to the Minister of Finance, who incorporates it without any amendments into the draft budget law. The Praesidium decides issues related to the financial management of the parliament. Bookkeeping records, the legitimacy and usefulness of expenditures, and the annual report of the parliament are audited by the Public Expenditure and Audit Committee (Chapter VII of the Rules of Parliamentary Procedure). The LBFM enumerates a set of documents that must be submitted in conjunction with the annual budget bill: proposals for amendments to substantive laws that conform to the draft budget law (referred to as “budget-related draft laws”) and explanations of the draft budget law.

A few judgments of the Constitutional Court have been landmarks, including the judgment of 29 October 2020 (Case No. 2019-29-01). The Constitutional Court affirmed its complete competence to review the compliance of budgetary laws with the Constitution, even though budget laws are politically sensitive. The Court emphasised that Article 66 of the *Satversme* reflects the principle of separation of powers, distinguishing between the executive's role in drafting and the legislature's role in approving the budget. The Cabinet of Ministers retains the exclusive initiative in preparing the draft state budget, constrained by legally established obligations but not by fixed budgetary allocations set in other laws. The Court held that the Law on Higher Education Institutions, which prescribed a binding link between GDP and higher education funding, unconstitutionally restricted the Cabinet's competence to develop a balanced, economically sound budget. By effectively transferring part of the budget-drafting authority from the executive to the legislature, the norm violated Articles 1 and 66 of the Constitution. Consequently, the Court reaffirmed that pre-allocating portions of the budget through substantive legislation undermines fiscal transparency, executive responsibility, and the coherence of the state budget. In the Judgment of 7 May 2021 (Case No. 2020-40-01) on the compliance of the Law on the State Budget for 2020 with the Constitution, regarding funding for health-care workers' remuneration under the Health Care Financing Law, the Court emphasised the constitutional link between annual budgets and medium-term budgetary frameworks, which serve the principle of sustainable fiscal governance. The Health Care Financing Law identified remuneration increases for health-care workers as a medium-term priority for 2019–2021. The Cabinet, however, retained discretion in balancing this priority against other fiscal obligations

and macroeconomic realities when preparing the 2020–2022 medium-term framework. The Constitutional Court concluded that both the Cabinet and the *Saeima* had complied with the Health Care Financing Law's intent, as the contested allocations were developed within the approved medium-term budget framework and reflected the state's financial capacity. Thus, the 2020 Budget Law did not breach Articles 1 and 66 of the Constitution. These decisions articulate a coherent doctrine regarding constitutional limits on budgetary legislation in Latvia. The Court reaffirmed that the executive branch must retain sufficient discretion to prepare a balanced and realistic state budget, guided by principles of economy and sustainability. The legislature cannot pre-determine binding expenditure obligations in substantive laws that undermine the annual budget process. Medium-term budget frameworks provide a constitutional mechanism to reconcile political priorities with fiscal discipline. The rule of law requires genuine, financially backed commitments in budgetary decisions; promises without fiscal feasibility would endanger democratic governance. In essence, the Court's jurisprudence delineates the constitutional equilibrium between parliamentary control and executive autonomy in fiscal matters, thereby strengthening the integrity, transparency, and sustainability of Latvia's public finance system.

Appropriation is the permit approved by the *Saeima* in the annual state budget law, allowing state budget institutions to use funds for specific positions and purposes. The annual budget law authorises appropriations in ministries' budget programmes for items such as "remuneration", "goods and services", "subsidies and grants", "fixed capital formation", "transfers" and others. The annual budget law itself is very detailed. Appendix 4 of the Law contains appropriations for revenue and expenditure for all ministries and other central state institutions, which comprise around 30 budget units. The expenditures are divided into about 500 budget programmes and sub-programmes. Each programme/sub-programme consists of budget line items (classification codes), which show expenditure at a detailed level. The line items themselves are divided into four different levels, with about 1,100 items at the lowest and most detailed levels. Within the execution of the budget law, even in economic classification, changes related to procedures and those resulting from external factors are made. Changes in subsidies and donations in 2023, for example, reflect the increase in European funds and other investments channelled to the commercial sector of the economy and various projects. Changes in social benefits in 2021 reflected subsidies to private individuals due to the impact of the COVID-19 pandemic. The aforementioned shows that a detailed line-item budgeting system is very burdensome for line ministries and the Minister of Finance, who approves changes in appropriations. The link between resources granted to the budget units and results can be lost without supplementary amendments to the annual budget law. When the 1997 budget was prepared, the first attempts were made to introduce the principle of flexibility in the allocation of funds within the framework of economic classification codes not approved by the budget law (for example, to

transfer various current expenditures among accounts, except for remuneration). This possibility still exists today and has been refined over the years. Different institutions (Finance Minister, Cabinet of Ministers, *Saeima*) are involved in deciding on changes in appropriations depending on the amount and significance of the allocations to be made. The legislator has delegated exclusive rights to the Minister for Finance regarding the final modification of appropriations for budget execution. As for previous years, there were 199 orders from the Minister of Finance regarding amendments to appropriations in 2019, 389 in 2020, 665 in 2021, 650 in 2022, 345 in 2023, and 400 in 2024. A significant impact on the number of amendments to the appropriation occurred during the COVID-19 pandemic.¹⁵ The plan is to delegate financial flexibility within the programme to sectoral ministers, starting in 2027, but the functioning of this flexibility remains a matter of debate. At a time when most public institutions plan their activities within the framework of investment utilisation without setting achievable outcomes, the reporting system is primarily focused on controlling the lawful use of investments. Greater freedom of action can be given to institutions only after greater accountability has been established. Increased flexibility in the allocation of financial resources to ministries was implemented in conjunction with a review of all ministries' expenditure by budget item. It could be recommended to improve the efficiency of in-year budget execution, by introducing a structured in-year reallocation (*virement*) regime, based on a supplementary budget towards the end of the year rather than the existing practice of bi-weekly reallocations. A process with greater flexibility should specifically regard the authority of the *Saeima* when approving the Budget. The system of *virement* applies when a line ministry or agency uses savings on one or more line items from within its overall budget allocation to meet an expenditure overrun on another line item during the course of the year. This system does not require specific parliamentary approval. In Latvia, the basis for *Saeima* approval should be changed from the existing line-item basis to a higher level of total expenditures. When selecting a higher level to vote on appropriations, Latvia should use the overall level of individual institutions (budget units) and the programme total level, where applicable, to maintain consistency with the recommendation to use indicators more selectively, encouraging a greater focus on performance. The higher level chosen would lead to greater flexibility and free up human resources for more analytical work. The application of savings on a line item to offset an excess in another would not be approved unless the Ministry of Finance is satisfied that the savings are actual and not merely the postponement of expenditure to

15 Ketners, K. Improvement of re-allocation tool for budget planning and execution for COVID-19 health care system financing in Latvia. International Virtual Academic Conference Education and Social Sciences. Business and Economics. 9 December 2020 ISBN 978-608-4881-16-2. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.18438.40008>.

a subsequent year. Additionally, funding excess spending on staffing and administrative costs, including salaries and allowances, is not permissible.

It can be concluded that the *Saeima* (Parliament) has a central role in exercising financial competence – the right and obligation to plan state revenues and expenditures and to determine state property obligations, as derived from the Constitution. Adopting the state budget is one of the core constitutional powers, ensuring the principle of separation of powers. The executive branch is responsible for implementing the decisions made by the *Saeima*, and the Government is constitutionally obliged to submit the draft state budget to Parliament. The *Satversme*, while not prescribing the structure, level of detail, or accounting method of the state budget (cash or accrual-based), requires the budget to be comprehensive (“covering all income and expenses”) and annual (“for each year”). A balance must be maintained between a sufficient level of detail – enabling parliamentary financial oversight – and the avoidance of excessive specificity, which could hinder budget execution. A key focus is budget flexibility, referring to the extent to which ministries and constitutional institutions may modify the state budget approved by the *Saeima*. The flexibility is constitutionally acceptable as long as it does not diminish the *Saeima*’s substantive budgetary authority and remains legally grounded. The proposed framework allows ministers and constitutional institutions to adjust the detailed economic breakdown of expenditures within their total allocated ceilings, while also requiring notification to the *Saeima* Finance Committee about such changes. This mechanism strengthens parliamentary oversight while maintaining the Government’s necessary decision-making freedom.

Thus, it can be concluded that within the legal and institutional framework of the Latvian state budget, the Cabinet’s dominant role in decision-making and restoring priority activities suggests that the budget formula is primarily focused on the annual budget. Within the annual budget law, a detailed economic classification and numerous detailed, legally binding line-item appropriations largely prevent the flexible use of resources. This exactness has led to growing dissatisfaction within public administration.

Conclusions and further developments

The budget in Latvia has been established based on programmes/sub-programmes since 1997. Principles for the establishment of budget programmes (sub-programmes) shall be applied by budget units (ministries and other central state institutions) when creating the structure of budget programmes (sub-programmes) intended for the State basic budget for the implementation of the basic functions of the state. For example, if the operational strategy of the institution has been approved for the ministry, the structure of the budget programmes shall be determined by the operational (action) directions defined in the operational strategy of the institution. In case of the ministry lacking an approved operational strategy for the institution, the structure of the budget programmes shall

be based on the functions specified for the ministry in other legal acts. Budgetary programmes must ensure the achievement of the objectives set out in the development programming documents, the planned results, and their performance indicators. Budget law explanations provide information regarding the State budget as an instrument for implementing policy; the budget unit shall indicate in the budget explanations the areas of activity under the responsibility of the unit in which a particular policy or activity direction is implemented. The current Latvian budget performance information framework is overly complex, determined, and not extensively utilised in budget negotiations and planning. Politics heavily influence the budget preparation process, leaving little room for the Ministry of Finance to conduct thorough technical analysis and significantly influence budget allocations. The medium-term perspective for budgeting is not binding at the programme and measure levels, which creates planning problems for both the Ministry of Finance and the line ministries (budget units). The focus of budgeting has prevailed on inputs and neglected performance results. Therefore, budget administration within the Ministry of Finance clearly has room to develop reform ideas to counter these problems. Budget planning reform should involve shifting from a conventional line-item budgeting system to one that emphasises the results and outcomes achieved through the use of public funds. Improvements can be achieved by enacting an organic budget law that clearly defines the roles and responsibilities of different actors in the budget process, ensures compliance between the policy programme and the medium-term budget financing framework (fiscal rules). To ensure increased autonomy for line ministries, the line minister shall approve the policy programme and control the allocation of resources in accordance with the planned goals. If several ministries contribute to the achievement of the programme objective, the line ministers shall approve the whole programme, or the programme shall be divided into sub-programmes to be approved by the ministers. The Ministry of Finance should be granted greater authority and autonomy to conduct technical analyses and provide recommendations on budget allocations.

Latvia has made significant progress in adopting international best practices for budgetary governance. However, areas still need improvement to address future fiscal challenges:

- Enhancing the budget planning process by linking policy documents to the medium-term budget framework to incentivise realistic budget planning.
- Addressing inefficient in-year budget execution and the inflexibility of the current system for budget reallocations. Changes can be achieved by introducing a virement regime and increasing the budget flexibility of the line ministry, which would reduce administrative complexity and the need for frequent re-allocations.
- Aligning budget request volumes with available fiscal space and setting limits on medium-term budgetary expenditure growth through policy strategies. Line ministers should also be held responsible for current budget appropriations to reduce incremental budget planning.

- Implementing necessary legislative amendments to support critical reforms in state budget planning processes in Latvia.

SUMMARY

Latvia's budget system has evolved from Soviet central planning to a transparent, EU-aligned framework based on the Law on Budget and Financial Management (1994) and the Fiscal Discipline Law (2013). The process follows principles of complexity, timeliness, annuality, and strategic coherence. Despite legal progress and clear division of powers between the *Saeima* and the Cabinet, budgeting remains overly detailed, rigid, and politically influenced. Reforms aim to link budgets to policy goals, strengthen medium-term planning, increase flexibility, and enhance performance-based management to ensure sustainable and efficient public finance. The research findings were also used to formulate proposals for amending current legislation regulating public finances. The author has proposed the following theses in relation to this matter:

1. Budget regulation was initially introduced in early 1990 with the "Law on Budgetary Rights in the Republic of Latvia" and continued with the adoption of the Latvian organic budget law – the "Law on Budget and Financial Management". All budgetary affairs are organised based on this law and in accordance with the *Satversme*. Between 2010 and 2013, the organic budget law was reformed to align with EU fiscal regulations.
2. In developing legal acts, Latvia has primarily drawn on the experience from the continental European framework. Laws regulating budget revenues, including revenue collection and administration, can be classified into general administration acts and specific legal acts concerning tax and non-tax revenues. Tax laws are based on those developed following the first tax reform in 1990, subsequent expert recommendations in 1995, and laws established in accordance with EU regulations.
3. Several future challenges in public finance law should be noted. In the area of budget law, these include the creation of a new and modern Budget Management Law that would facilitate financial management in line with OECD best practices for budget formulation. In the realm of budget planning, there is a need to strengthen parliamentary oversight while simultaneously ensuring the autonomy of budgetary resources and granting greater rights in appropriation planning to achieve specific objectives and performance indicators, thereby moving towards clear performance-based budget planning.

KOPSAVILKUMS

Rakstā tiek analizēta Latvijas publisko finanšu regulējuma attīstība, īpašu uzmanību pievēršot budžeta un nodokļu jomai. Raksta mērķis ir pamatot jēdzienu "budžeta princips" un identificēt mūsdienu budžeta principu galvenās iezīmes un attīstības tendences

Latvijā. Pētījumā aplūkoti budžeta sistēmas un procesa organizatoriskie un metodoloģiskie aspekti, nošķirot budžeta sistēmas principus, budžeta procesa principus, kā arī ieņēmumu un izdevumu veidošanas pārvaldības principus.

Rakstā izcelti jauni virzieni publisko finanšu regulējumā digitālajā kontekstā, tostarp ieņēmumu avotu dažādošana, budžeta efektivitātes paaugstināšana un pārskatāmības veicināšana. Pētījumā konstatēta augšupejoša tendence nacionālajā regulējumā sekmēt budžeta informācijas atklātību, kā arī ierosināti grozījumi spēkā esošajos publisko finanšu tiesību aktos.

Autors izvirza trīs galvenās tēzes: (1) budžeta regulējums Latvijā aizsākās ar 1990. gada likumu “Par Latvijas Republikas budžeta tiesībām” un turpināja attīstīties, pieņemot Likumu par budžetu un finanšu vadību, kas 2010.–2013. gadā tika reformēts atbilstoši Eiropas Savienības fiskālajiem noteikumiem; (2) tiesiskā attīstība balstās kontinentālās Eiropas modeļos un Eiropas Savienības standartos; (3) Satversmes tiesas praksei ir centrālā nozīme fiskālās pārvaldības un tās regulējuma modernizācijā.

THOMAS SCHMITZ¹

Digitalisation in legal science and education: Merits, challenges, prospects

Digitalizācija tiesību zinātnē un juridiskajā izglītībā: ieguvumi, izaicinājumi, perspektīvas

KEYWORDS:

digitalisation in legal science and legal education, the impact of word processing, e-mail, internet, videoconferencing and social media on legal science and education, clouds, deficiencies of e-learning platforms, general and specific software in legal research and writing, the potential of smartphone use in legal education, artificial intelligence in legal research and writing (AI hallucinating, political AI manipulation, AI use by students to improve, not replace their own academic work, AI training)

ATSLĒGVĀRDI:

digitalizācija tiesību zinātnē un juridiskajā izglītībā, teksta apstrādes, e-pasta, interneta, videokonferenču un sociālo mediju ietekme uz tiesību zinātni un juridisko izglītību, mākoņdatošana, e-mācību platformu trūkumi, vispārīgā un specializētā programmatūra juridiskajos pētījumos un juridisko tekstu sagatavošanā, viedtālrunu izmantošanas potenciāls juridiskajā izglītībā, mērķslēgais intelekts juridiskajos pētījumos un juridisko tekstu sagatavošanā (MI halucinācijas, MI politiskā manipulācija, MI izmantošana studentu darbā pašu akadēmiskā darba uzlabošanai, nevis aizstāšanai, MI apmācība)

Digitalisation has influenced legal science and legal education, as most other scientific disciplines, since the middle of the 1980s. Since then, personal computers and information technology have been used broadly. They have continuously and profoundly changed the way of academic research, writing and teaching. Professor Jānis Lazdiņš, whom we honour today with this *Liber Amicorum*, has witnessed this process throughout his career.

¹ DAAD lecturer in law at Universitas Gadjah Mada, Yogyakarta, Indonesia; DAAD lecturer at the University of Latvia 2006–2010; Ausserplanmäßiger Professor (adjunct professor) at the Georg-August-Universität Göttingen, Germany.

Most – but not all – changes brought by digitalisation were for the better. Today, we are facing new prospects but also challenges, caused by the emergence of artificial intelligence (AI). Reason enough to take a critical look on what has and has not been achieved and which “achievements” may not be so beneficial. The following comments are written from the perspective of a law lecturer who looks back at almost four decades of legal research and teaching (and still remembers that there was life on this planet before the rise of social media). Comments from the perspective of students, young lecturers or the university management may be different.

1. 40 years of digitalisation in legal science and education: Have expectations been met?

1.1. Revolutionary progress, but mainly in the 1980s and 1990s

In the early days of digitalisation, when the term was still uncommon but personal computers were already broadly used, expectations were high, since this new high-tech device, with its great flexibility and openness to software applications of all kinds, opened up virtually unlimited possibilities. With regard to the many innovations actually brought over time, there can be no doubt that these expectations have been met – not completely but largely. However, the most profound revolution was not caused by the rise of social media or artificial intelligence, as the younger generation of “digital natives” may imagine, but already in the 1980s and 1990s.

a) Enhancing quality: The broad introduction of word processing, searchable databases and spreadsheets in the 1980s

The first revolutionary step was the broad introduction of word processing, searchable databases and spreadsheets in the 1980s. It opened options until then unavailable for students and even for the average university lecturer or researcher. Spreadsheets with computer-generated graphics that illustrated quantitative relations quickly became part of economists’ daily work but remained less common in the field of law. Searchable databases, however, became an important tool for all scientific disciplines. Doctoral students in law often created large searchable *databases of court decisions and legal literature* for their doctoral theses, which enabled them to work faster and more thoroughly with a large number of sources than previously with index cards.

Word processing brought the greatest progress. It allowed to *correct and update texts again and again*, without retyping whole pages, enabling average authors to achieve a far higher quality of their papers. Older colleagues who still typed their student papers on typewriters appreciate this great convenience to this day. Lecturers also appreciated that course materials for large classes no longer needed to be retyped on a typewriter onto a printing matrix every year but could be updated and reprinted with little technical

effort. Word processing software developed quickly. *Essential functions for academic work*, such as footnote management, internal referencing and automatic generation of indexes and tables of contents, were already available from the second half of the 1980s.²

Making use of these new possibilities was not only an option but soon expected from every author. This led to a higher quality of academic publications, course materials and student papers: Publishers soon required perfected texts and students expected more, more elaborated and always up-to-date course materials of their lecturers. No way of using the materials from the last year again without revision! Lecturers in turn expected a more perfect finish of student papers. These developments demonstrated from the beginning that *digitalisation would not lead to less work but different work of the researcher, lecturer, or student*. Legal science and education benefitted from this.

b) Facilitating international academic cooperation: the broad introduction of e-mail in the 1990s

The broad introduction of electronic communication by e-mail in the second half of the 1990s marked another important step forward. It allowed for the first time an easy and free, fast, reliable and easily archivable communication over long distances and an easy transfer of large documents. While this also supported collaboration within the country, it particularly facilitated international academic cooperation, which had been slow, expensive and complicated before. Without the support by this means of communication, the Europeanisation and now also globalisation in the field of legal science would not have been possible.

**c) Providing the infrastructure for a modern information society:
The development of a browsable public internet in the 1990s**

Another revolutionary step was the further development of the already existing internet into a browsable public internet by Tim Berners-Lee (who invented the World Wide Web), Netscape (who developed the first internet browser for a mass audience) and others in 1989 and the 1990s. The internet forms the technical infrastructure for a modern information society with an almost unlimited potential. It just must be used correctly. Legal researchers profited in particular from the easy access to information about the law and jurisprudence in other countries, which was previously difficult to obtain. The comparison of landmark decisions of supreme or constitutional courts on questions that arose

² Footnote management was introduced with Microsoft Word for DOS 2.0 in 1985, automatic index generation with Word for DOS 4.0 in 1987 and fully automatic generation of tables of contents with Word for DOS 5.0 in 1989. See on the history of Microsoft Word *Kurse, O., Rapp, C.* Word Processing Software: The Rise of MS Word. In: *Kurse, O., Rapp, C., Ansom, C. M. et al.* (eds.). *Digital Writing Technologies in Higher Education*, 2023. Available at: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/978-3-031-36033-6.pdf>, p. 15 ff.

similarly in several countries became more common.³ A crucial innovation was the introduction of *hyperlinks* that allowed to navigate quickly from one source to another source with related content and thus to combine various sources functionally to one block of information. Lecturers soon made extensive use of this option in their course materials.

At the end of the 1990s, an extensive range of sophisticated legal information became available on the internet, reaching its peak in the first half of the 2000s. It included professional, informative websites, often of scientific nature, of public institutions, governments, law courts, international organisations, professional organisations, civil society organisations, university institutes and individual legal experts. The most advanced example was for a long time the very comprehensive, factual and informative, multilingual website of the European Union. The offerings on the internet took many forms, ranging from legal texts, court decisions and explanations by public institutions to online books, journals and conference proceedings to a broad variety of online course materials and web projects of law lecturers. Constantly updated, edited link collections ensured easy access to the various sites. At that time, almost all content was still hand-made, edited by humans, not machines.

With the rise of social media, e-learning platforms and bots, the *decline of the free internet* began. Official bodies still offer extensive public information. In some fields of law, e.g. international human rights law, there is still a wide range of high-quality materials available for free on the internet.⁴ Nowadays there are also web repositories, such as JStOR⁵, ResearchGate⁶ or SSRN,⁷ who offer free online access to a variety of articles in law journals. However, the scientific content of university institute websites has shrunk dramatically, the ecosystem of expert websites of legal scholars has largely disappeared,

³ See, for example, the three symposia “Konstitucionālo tiesu prakse. Ceļā no suverenitātes uz integrāciju” [Constitutional Jurisprudence between Sovereignty and Integration] at the University of Latvia on 16.11.2007, 28.11.2008 and 11.12.2009, which examined and compared the positions of the constitutional courts of various EU member states on the constitutional problems raised by EU membership and later the Treaty of Lisbon. Available at: http://home.lu.lv/~tschmit1/Veranstaltungen/Simpozijis_16.11.2007.htm, [/Simpozijis_28.11.2008.htm](http://home.lu.lv/~tschmit1/Veranstaltungen/Simpozijis_28.11.2008.htm) and [/Simpozijis_11.12.2009.htm](http://home.lu.lv/~tschmit1/Veranstaltungen/Simpozijis_11.12.2009.htm). Scientific work at such conferences has been facilitated considerably by the internet.

⁴ See the links at Schmitz, T. International Human Rights Law (course website), Semester 1, 2022/23. Available at: www.thomas-schmitz-yogyakarta.id/Courses/International_Human_Rights_Law.htm. See in particular the abundance of materials at the website of the Office of the UNHCHR. Available at: www.ohchr.org/en/instruments-and-mechanisms/international-human-rights-law.

⁵ www.jstor.org.

⁶ www.researchgate.net.

⁷ www.ssrn.com/index.cfm/en.

course materials of lecturers are now buried in e-learning platforms with restricted access, online journals hide behind paywalls and legal information by civil society organisations is increasingly taking on the character of political campaigns. Moreover, today's internet is flooded with disinformation. Fake news, propaganda media and large-scale disinformation campaigns by state actors (esp. Russia) and private stakeholders (e.g. corona sceptics, fossil fuel lobby) undermine the trust in public information.⁸ Besides, much content is nowadays generated automatically by bots or artificial intelligence and therefore cannot be trusted.⁹ In 2025, the internet is a *mere shadow of its former self*. Meanwhile, the technical infrastructure is still there. The internet could be restored at any time as the backbone of a modern information society, and the remarkable progress achieved 25 years ago but since lost could be regained.

d) Allowing a new kind of legal interpretation: The broad appearance of searchable large legal documents in the 1990s

Digitalisation also brought the electronic dissemination of legal texts. In the late 1990s it became common practice to publish laws and court rulings as pdf or html files on the internet. The Portable Document Format made it easy to combine even texts of several hundred pages, such as the national civil code or the EU Treaties, into one single, electronically searchable file. This did not only allow to quickly find the relevant text passage via keywords, but also to examine which terms and formulations were *not* used *anywhere* in the text. If the wording of the entire law avoids certain terms and phrases, this may be decisive for its interpretation. So the function to search the text of the law electronically allowed a new kind of legal interpretation that before was practically impossible for extensive legal texts: a *negative grammatical (literal) interpretation* of the law.

⁸ Climate disinformation has become such a threat that the United Nations, UNESCO, UNDP and the European Union counter with anti-disinformation campaigns, see *United Nations*. Global Initiative for Information Integrity on Climate Change, last updated 2025. Available at: www.un.org/en/climatechange/information-integrity; *UNESCO*. Global Initiative for Information Integrity on Climate Change, last updated 2025. Available at: www.unesco.org/en/information-integrity-climate-change; *UNDP*. What are climate misinformation and disinformation and how can we tackle them? 01.05.2025. Available at: <https://climatepromise.undp.org/news-and-stories/what-are-climate-misinformation-and-disinformation-and-how-can-we-tackle-them>; *European Commission*. Climate disinformation, last updated 2025. Available at: https://climate.ec.europa.eu/eu-action/climate-disinformation_en.

⁹ Conspiracy theorists whisper about a “dead internet”, because much of it is not made anymore by living beings. According to *Altman, A.*, chief executive of OpenAI, who created ChatGPT, there is some truth in this, cf. *Griffin, A.*, ChatGPT boss suggests the “dead internet theory” might be correct, *Independent* 05.09.2025. Available at: www.independent.co.uk/tech/dead-internet-theory-sam-altman-chatgpt-openai-llm-reddit-b2820617.html.

Example: During the debate about a European Constitution in the 1990s, the author of this article wanted to determine whether the EU Treaties themselves classified themselves as a constitution. They did not bear the title “constitution”, but this also applied to some national constitutions, such as the German “Basic Law”. A thorough search of the texts of all EU Treaties and Protocols revealed that their wording contained no indication whatsoever that they understood themselves as a constitution. Formulations such as “constitutional” were only used with regard to the constitutions of the member states but never for the Treaties themselves. In contrast, the German Basic Law provides for a “Federal Constitutional Court”, talks about the “constitutional order” and uses the formulation “constitutional” 73 times. The result of this negative grammatical (literal) interpretation was that the EU Treaties themselves did not want to be seen as a constitution.¹⁰ This clear statement would not have been possible if the hundreds of pages of text had not been electronically searchable.

e) Enabling synchronous teaching and debate from a distance: The broad introduction of video conferencing in 2019

The last major advance occurred in the wake of the COVID-19 pandemic: the broad introduction of video conferences with large groups of participants. Video conferences had already existed for a while, but in the early days of the pandemic, the software was once more refined, simplified, better prepared for a large number of participants with mostly simple hardware, and opened to everyone. The tools allowed easy multidirectional communication, sharing of presentations and exchange of files. Some only required a simple internet connection via smartphone from the countryside. The most widely used, reliable and easiest to use tool to date is *Zoom*.

The benefits of these tools to legal science and education cannot be overestimated. Universities heavily relied on them. In a worldwide emergency situation, they allowed to continue synchronous academic teaching and even scientific conferences with live presentations and discussions without physical meetings. Had the pandemic broken out 20 years earlier, academic life would have collapsed.

However, video meetings remain a *stopgap solution* that cannot completely replace physical encounters. They are like food from the microwave: You can eat it but it tastes boring. During video lectures, most students switch off their cameras, often due to a weak internet connection. The lecturer receives little feedback and feels like talking to a brick wall. This is certainly less effective than classroom teaching. At online conferences, he may well present his lecture, but the discussion afterwards will be less vivid than at a physical conference. Many participants will be more reserved because the online

¹⁰ See on the missing self-identifying as a constitution *Schmitz, T.* Integration in der Supranationalen Union [Integration in the Supranational Union], 2001, p. 468 f.

meeting is recorded. Moreover, there is no networking, because the shared meals and coffee breaks are missing. The most interesting discussions at a conference often occur during the breaks because some participants are too shy to speak in the plenary or there was not enough time. Conferences do not only have a scientific but also a social dimension, which serves their scientific function but cannot be generated or replaced by a virtual meeting. For this reason, *online lectures should be limited to exceptional cases* where traveling to the venue is out of question. They are not appropriate to extend the range of busy speakers but welcome to enrich a course with a guest lecture from another continent.

1.2. Progress or challenge? The rise of social media

The rise of social media in the 2000s and 2010s has had a profound impact on the academic world, even though social media never became an important scientific source or forum. It has altered the common ways of communication and information and marginalised the print media and the classical internet. Today, most students rarely read books or journals or visit traditional websites but obtain their information primarily from social media. This affects their studies, as they become too accustomed to a convenient but primitive, easy-to-consume medium and are less willing to engage with demanding scientific texts.

Posting on social media follows – not always but usually – the opposite approach of scientific writing: Spontaneous posts of short and superficial but attention-grabbing texts instead of sound preparation of comprehensive and profound but soberly written articles. Emotion instead of reflection, opinions instead of arguments, assumptions instead of facts, simplification instead of differentiation, self-promotion and propaganda instead of search for truth. Moreover, for the last ten years, social media have been dominated even more than other parts of the internet by fake news, disinformation campaigns, hate posts, cyberbullying and -intimidation, the covert use of social bots that feign personal communication and other destructive phenomena that undermine trust, polarise society and obstruct a rational, fact-based and differentiated public discourse, as it is necessary not only for science but also for democracy.¹¹ In 2025, democracy is in most countries in imminent danger: If it does not soon put an end to social media misuse, social media misuse will soon end democracy.¹² Science and academic education are endangered too

¹¹ Schmitz, T. New Threats for Democracy in the Era of Digitalisation, conference lecture at the 2nd International Conference for Democracy and National Resilience, Surakarta 2022. Available at: www.thomas-schmitz-yogyakarta.id/Downloads/Schmitz_Democracy-in-Era-of-Digitalisation_Indonesia2022-23.pdf, p. 1 f.

¹² Schmitz, T. Restoring and Preserving an Undistorted, Open and Rational Broad Public Discourse as a Precondition for Reclaiming Democratic Lawmaking, conference lecture at the 5th International Conference for Democracy and National Resilience, Surakarta 2025. Available at: www.thomas-schmitz-yogyakarta.id/Downloads/

by the *high degree of disinformation, emotionalisation and irrationalisation* brought into the public debate. Social media stand for a *shift from the early expert internet* as a reliable source of information *to the bullshit internet* of the 21st century that makes it more and more difficult for students and young researchers to extract reliable information and to find truly scientific forums with genuinely scientific debates.

1.3. Progress or abuse of power by providers? The forced use of clouds

The common practice of software and platform providers to push or even force academic users to store their data in their clouds must also be viewed critically. Cloud usage was originally just an option but is nowadays usually preconfigured as default setting. Opting out is made difficult and often overridden by software updates, even in standard software such as Microsoft Office, where there is little reason to use a cloud.

Cloud usage makes working with different devices slightly easier, but there are significant disadvantages: inadequate data protection, especially if the cloud servers are located in the USA (a problem for legal practitioners), a waste of energy and internet traffic that contributes to climate change, the risk of being hacked (in the cloud or on the way there), the dependence on an external company (who may follow orders of Donald Trump) and frequent slowdowns in the daily work process, due to cloud server overload or insufficient internet connections. A lecturer needs to be patient at the end of the semester when he enters the exam results of his course participants and uploads his exam assessment reports to his cloud-based e-learning platform, since many lecturers worldwide are doing the same at the same time and the e-learning platform's cloud servers or their internet connections are not designed to handle so many processes simultaneously. Is this really progress? The European Union should pass a regulation that obliges providers to allow users to use their product offline as preconfigured standard configuration.

1.4. Progress or annoyance? The rise of half-baked e-learning platforms at universities

The rise of half-baked e-learning platforms and the way they are used at universities are also questionable. After decades of development, most e-learning platforms are still user-unfriendly: *ugly, complicated, confusing, unergonomic and slow* in operation. Why? Are the needs of lecturers and students in the higher education process less important than those of the administration?

A more serious problem lies in the *tendency* to use e-learning platforms *to patronise the students like school kids* instead of boosting their self-initiative, self-responsibility

Schmitz_Restoring-Undistorted-Discourse_ICDNR2025.pdf, p. 4. Measures need to include in particular legally binding standards for social media algorithms and the introduction of strict liability (liability without fault) for social media providers.

and intellectual autonomy. Apparently, the platforms tempt lecturers into exercising excessive control and assigning too much homework and assignments. Some functions give rise to the suspicion that they were originally designed for schools, not universities.

The platforms sometimes cause unnecessary bureaucracy or fuel the *tendency to shift administrative tasks* that should be performed by the administrative staff *onto the lecturers*, who, consequently, have less time for the academic preparation of the course and the individual support of the students. For example, *lecture attendance must be monitored by the administration, not the lecturers!* The author of this article has worked at universities where this was the case and where it was not, and has observed a significant impact on the quality of the academic teaching. Requiring lecturers to enter manually the data of all students who were present and absent in each lecture, is a waste of the precious working time of highly qualified academics, which should be used for sophisticated scientific education, not simple administrative work.

The rise of e-learning platforms has caused a regrettable side-effect: the *loss of the many substantial expert websites* of committed law lecturers that were common in the early 2000s. These freely accessible websites were precious academic resources, with course materials, practical case-studies, links and other valuable information. Most lecturers closed them when the e-learning platforms developed. Nowadays they upload their course material to their university's platform where access is reserved to their course participants. Why? Has the quality of course materials become so bad that students from other courses or universities must not see them? The practice of the early 2000s, when students browsed the internet for materials of other lecturers and confronted their own lecturer with the perspectives of his colleagues for an interesting discourse, was more academic. Students should encourage their lecturers to resume the lost practice of operating own websites in the classical internet.

2. The need for better training of students, lecturers and researchers in the advanced use of the digital tools

2.1. More important than new digital tools and functions are better skills to master the existing ones

The software industry is constantly releasing new software or software versions with new features, to keep the business running. Users are tempted to chase after the latest developments, but for the average law student, law lecturer or researcher it is more important to master perfectly a range of advanced functions of classical software, especially Microsoft Office (or equivalent programs), which are crucial for academic writing. Most of them have already been introduced decades ago.

The present discussion about challenges and prospects of digitalisation in higher education focuses narrowly on the students' use of artificial intelligence, although *many*

students (in some countries even the majority) even *lack basic digital knowledge for academic work*, such as how to use the advanced functions of word processors for academic papers. Inconsistent formatting, e.g. differently formatted headlines of the same level or isolated headlines at the bottom of the page, proves that students do not know how to work with *templates*. *Tables of contents* that differ from the wording of the headlines in the main text or show wrong page numbers, as well as missing *indexes* and tables of jurisprudence or legislation, indicate that students are not familiar with the function to generate and update these important elements of academic papers automatically. Automatic *internal referencing* is also rare in student papers. Finally, most students never heard of the *outline view* in Microsoft Word and how to use it to design a larger paper or thesis. So much for the software expertise of the “digital natives”. For a long time to come, these classical advanced software functions will be more important for legal writing than what ChatGPT has to offer. Are you sure that your students are familiar with them?

2.2. The need for two compulsory courses on the use of digital tools in legal research and writing

To ensure that future lawyers are familiar with the use of digital tools in academic work, two courses should be included as compulsory courses in the undergraduate program and as optional courses in the master study program. Both courses need to be updated frequently to keep up with the rapid developments in the sector.

a) Advanced use of general digital tools (including artificial intelligence)

Students need to learn the professional use of word processing, presentation, spreadsheet, database and pdf software, with a focus on their special functions for academic work, especially for the preparation and publication of large scientific papers and theses. This includes the word processor functions mentioned above but also guidelines how to design a complex scientific powerpoint presentation and how to avoid common flaws in such presentations. Students also need to learn the professional use of internet resources for scientific research, including the smart use of search machines, the management of large bookmark collections and tools and precautions to detect fakes. This must include a *special training in identifying reliable sources, disinformation and AI-generated contents* on the internet and distinguishing journalistic from scientific content. A big part or a separate course should be reserved to the *correct use of artificial intelligence in legal research and writing*, including the art of AI prompting – not to replace but to improve the student’s own work.¹³

13 See on this topic Noack, S. Artificial Intelligence in Science and Research – Leveraging Generative AI Tools, guest lecture at Universitas Gadjah Mada, 25.09.2025, presentation, materials and exercises. Available at: www.thomas-schmitz-yogyakarta.id/Events/Guest-lecture_Artificial-Intelligence-in-Science-and-Research.htm.

b) Introduction to legal software, databases, online resources and online forums

A second course needs to introduce to the special digital tools in the field of law. The overview of specific legal software may be brief because most legal software is targeted at legal practitioners and less important at university. Commercial legal databases, such as Beck-Online¹⁴ or Westlaw¹⁵, require more attention, since they allow easy access to jurisprudence and numerous legal publications and therefore are an important aid for any lawyer. Above all, the course must provide *orientation in the broad spectrum of public online resources*. This includes government platforms, court websites, websites of other public institutions and authorities, international organisations, research institutes, libraries and professional organisations, as well as online journals, working paper series, online book series, web repositories, blogs and individual expert websites. The course should also introduce moderated online forums where, unlike on social media, scientific discussions actually take place. All these online resources have become relevant for legal research in the era of digitalisation. Focusing lopsidedly on print resources, as in the past, is not appropriate anymore. On the other hand, online resources may even help to identify relevant print resources.¹⁶ However, the course must teach a careful, critical approach, raising awareness of the fact that not all online resources that pretend to be scientific actually meet scientific standards. Dealing with internet content demands a better judgement regarding the quality of sources than consulting textbooks in the law library.

2.3. The need for continued IT education for all

Students in higher semesters, lecturers and researchers may be experienced in the use digital tools, but their knowledge and skills quickly become outdated. Therefore, law faculties should offer courses of continued IT education that are open to all. They need to introduce to new software features and new developments in the fields of commercial legal databases and public legal online resources, giving everyone the chance to keep up. In the coming years, new AI applications and AI features in established software and possibly new developments in video conferencing will be at the forefront. A repeat of the degrading developments seen in the early days of digitalisation, when older professors without computer skills depended heavily on the support of their staff, should be avoided.

¹⁴ <https://beck-online.de>.

¹⁵ <https://legal.thomsonreuters.com/en/westlaw>.

¹⁶ See the list of helpful online resources at Schmitz, T. Information on legal literature in the internet, course material, Semester 1, 2025/26. Available at: www.thomas-schmitz-yogyakarta.id/Downloads/Schmitz_ScientStandards_diagram2.pdf. See in particular the Karlsruhe Virtual Catalogue, <https://kvk.bibliothek.kit.edu>, which allows an integrated search for law books in important national library catalogues throughout the world.

3. The limited range and low standard of legal software and databases

Although specific software, databases and online resources exist, the overall situation is unsatisfying, in law as in other disciplines. Digitalisation in higher education focuses too much on general software functions, even playful functions, but neglects the deeper connection to the scientific knowledge and methods in the respective discipline. The range of legal software is limited and the level of development is rather low; this may only change with the new tools based on artificial intelligence (see below, 4.). Most software is designed for legal practitioners in law firms, courts or public administration but not for the university. Legal databases frequently are not user-friendly or lack editorial support. They can be so expensive that only the Faculty but not the individual can afford them and access is limited to certain computers in the law library and the departments.

In most countries, a complete and smart (annotated and interconnected) digital database of all laws and regulations at all levels that includes previous versions of the law, related international and European texts, jurisprudence and publications, is still missing. The existing government platforms provide the text of the prevailing law but little additional information or convenience. The same applies to the jurisprudence databases of many courts. This could be better! However, substantial progress will require *more work in terms of legal science and content* than in IT technology and a closer cooperation with highly qualified legal experts. This will make it expensive.

The ***potential of smartphone use*** is still waiting to be utilised in practice. With their large and brilliant displays, handy size and independent internet connection, smartphones are ideal for looking up brief information in daily life, even for students in the lectures. Smartphone apps designed for this function operate more smoothly and are more practical than looking up websites with an internet browser. Smartphones can also be used as a supplementary information tool alongside laptops or paper on the desk or in the classroom. Therefore, reference works, including compendiums of laws, law reports¹⁷ and casebooks, legal glossaries and dictionaries, collections of examination schemes for legal case-solving¹⁸ and didactic materials for students should not be offered on print media or as computer software only but also as smartphone apps. So far, this happens rarely. The market is there, it just needs to be exploited. It is remarkable that, even in 2025, most countries still lack comprehensive annotated compendiums of laws available for Android.

¹⁷ See, for example, the Android app *Curia* of the European Court of Justice.

¹⁸ See, for example, the examination schemes allocated to individual legal provisions at the Android compendium of German laws *Gesetze.io*.

4. The premature and exaggerated hype about artificial intelligence

The launch of the AI chatbot ChatGPT in November 2022 has generated a great deal of hype. AI is on everyone's lips, also in legal science and education. Many students use it to write their course papers, lecturers to prepare their course materials and young researchers to facilitate their legal research and writing. In legal practice, attorneys use AI to prepare their submissions to the court, legal databases integrate AI modules¹⁹ and there have already been signs that court rulings were written with support of AI.²⁰ This development contrasts with that of conventional legal software, but is not without its problems.

4.1. The question of AI legitimacy in legal science and education

Is it legitimate to use artificial intelligence in academic research, teaching and writing, and how? Most universities have not yet found a clear answer. They generally refrain from prohibiting what cannot be effectively prohibited; nevertheless, clear guidelines have not yet been adopted, or the existing guidelines remain unstable or focus only on student papers.

Using artificial intelligence in the academic world is not per se illegitimate. The scientific standard of thoroughness can even demand it for literature and jurisprudence research, to ensure that no relevant court ruling or publication is overlooked. However, if longer passages of *AI-generated text* are incorporated into one's own work, this *must be disclosed and properly documented*. This is a matter of scientific honesty and transparency and applies to lecture materials and articles no less than to student papers. It takes more than an abstract note at the end of the text stating that it was created with AI support: *A specific reference in a footnote is required for each text passage taken from AI* – no different than if it originates from another source. The reference must specify the AI tool and may in complex cases also report the used prompts. Copying AI-generated text without disclosing it would be plagiarism. For the classification as plagiarism it only matters whether the text is originally the work of the author or someone else; it is irrelevant whether this "someone else" is a human being or a machine.

Even legitimate AI use *diminishes the value of the work*, as anything retrieved from AI cannot be credited to the author. This will influence the grading of an exam paper

¹⁹ See, for example, the AI modules *beck-chat* (chatbot), *beck-abstract* (summaries of court rulings) and *Frag den Schmidt* and *Frag den Küttner* (chat books) in Beck Online (Germany), *GenIA-L* of Lefebvre Dalloz (France), *AI-Assisted Research* at Westlaw Edge and Westlaw Advantage (USA) and *Allex* at Hukum Online (Indonesia).

²⁰ First cases were already reported from Columbia in January 2023, see *Gutiérrez, J. D.* ChatGPT in Colombian Courts. Why we need to have a conversation about the digital literacy of the judiciary, *Verfassungsblog* 23.02.2023. Available at: <https://verfassungsblog.de/colombian-chatgpt>.

or the peer review of an article. The author must therefore ensure a sufficient amount of original own input. Furthermore, using AI does not release him from his *duty to verify carefully any information*, since he, not the AI, is responsible for any false facts stated in his paper.

4.2. The question of AI significance for legal science and education

What will be the general significance of artificial intelligence for legal science and education? Will it be a game changer? The experience of the last three years indicates that the hype is premature and exaggerated. With its almost immeasurable potential, AI will of course play one day a significant role in all fields of science and academic work. However, this will take time and require much more efforts than just a little bit of IT programming (see below, 4.7.). Scientific work, especially in the field of law, requires absolute reliability, accuracy, consistency and precision. Current AI solutions, in particular the dominating large language models (LLMs), which are primarily based on probability calculation but do not understand anything themselves, struggle with logical-analytical thinking and are unable to deeper reflection, cannot offer this. We need to wait for new kinds of AI models that have yet to be developed. It can therefore currently be assumed that AI will *not (yet) play a significant role* in legal science and education *in the close future*.

4.3. The problem of AI hallucination

The biggest obstacle to a significant role in science is AI “hallucination”. AI chatbots often present false facts that they have invented.²¹ The user can reduce the risk slightly through sophisticated prompting,²² but cannot eliminate it.²³

The hallucination can be difficult to detect, because the presented facts are plausible in the given context, and the confident manner and perfect elegance, with which

²¹ See on this problem in the field of law Magesh, V., Surani, F., Dahl, M. et al. Hallucination-Free? Assessing the Reliability of Leading AI Legal Research Tools. *Journal of Empirical Legal Studies*, 22, 2025, p. 216 ff. <https://doi.org/10.1111/jels.12413>. In a study of the *European Broadcasting Union* (ed.). *News Integrity in AI Assistants. An international PSMstudy*, 10.2025. Available at: www.ebu.ch/Report/MIS-BBC/NI_AI_2025.pdf, p. 9, 45 per cent of the examined AI responses claimed false facts or had other significant issues of misleading the user.

²² Especially Chain-of-Thought prompting, see the presentation of Noack, S. (note 13), p. 20.

²³ Apparently, all attempts to reduce the phenomenon significantly have so far not been successful, cf. Magesh, V., Surani, F., Dahl, M. et al. (note 21), p. 216 (224 ff.).

the language-skilled AI chatbots express themselves, make them appear credible.²⁴ The story they present has never happened but could well have happened. The Supreme Court judgement they cite does not exist, but its citation is formally perfect and a judgement like this could well exist. Large language models are good at presenting plausible fake facts, as it is in their very nature to calculate, based on probabilities, what the facts would likely look like if they existed. It is therefore not surprising that the problem is particularly acute in the field of law: Chatbots apparently love to *invent fake court decisions*.²⁵ Experience shows that they may even present several fake court rulings in one single response. In addition, they may cite real court decisions that are vaguely related to the topic but do not make the alleged statement.

As long as AI risks to hallucinate, even if only exceptionally, its benefits for legal science and education are very limited. The lawyer can still use it for research, but not as a genuine instrument for serious scientific research but rather as a *practical tool for a quick and inspiring initial browsing*. This is still useful. However, the *user must never rely on AI* but personally check conscientiously every single piece of information it provides. He saves time on conventional research but loses time on the tedious and often confusing task of filtering out false information.

A student will inevitably fail the exam if in his course paper a single reference is hallucinated. A lecturer may damage, a researcher even destroy his career. An attorney could face investigation for attempted fraud in obtaining a judgement, a judge for perversion of justice. Any tolerance of this phenomenon would quickly undermine the basis for science and trustful cooperation and in the long term the trust in the rule of law. Damage has already occurred: In spring 2023, there has been a *spectacular case of a lawyer in trouble* in the USA after presenting court filings prepared with the help of ChatGPT that cited 6 fake precedent cases.²⁶ In spring 2025, the High Court of Justice in the United Kingdom urged senior lawyers to take urgent action to prevent AI misuse

24 A simple prima facie check can help: Assign the same task to several AI chatbots or several times but differently formulated to the same chatbot and compare the answers. If the information is inconsistent, caution is advised.

25 See, instead of many, *Merken, S.* AI ‘hallucinations’ in court papers spell trouble for lawyers, Reuters 19.02.2025. Available at: www.reuters.com/technology/artificial-intelligence/ai-hallucinations-court-papers-spell-trouble-lawyers-2025-02-18/; *Munir, B., Zubair Abbasi, M., Blake Wilson, W., Colombo, A.* Hallucinations in Legal Practice: A Comparative Case Law Analysis. *International Journal of Law, Ethics, and Technology*, 5, 2025, p. 85 (91 ff.). Available at: <https://ijlet.org/wp-content/uploads/2025/07/Vol-2025-No-2-Final-f.pdf>.

26 Cf. *Brodkin, J.* Lawyer cited 6 fake cases made up by ChatGPT; judge calls it “unprecedented”. Judge weighs punishment for lawyer who didn’t bother to verify ChatGPT output. *Ars Technica* 30.05.2023. Available at: [https://arstechnica.com/tech-policy/2023/05/lawyer-cited-6-fake-cases-made-up-by-chatgpt-judge-calls-it-unprecedented.](https://arstechnica.com/tech-policy/2023/05/lawyer-cited-6-fake-cases-made-up-by-chatgpt-judge-calls-it-unprecedented/)

after dozens of fake case-law citations were put before the courts that were either completely fictitious or contained made-up passages.²⁷ In autumn 2025, AI-generated fake citations in the court orders of two US federal judges prompted inquiries by the US Senate Judiciary Committee.²⁸ Meanwhile, an American researcher has created a database of 494 cases worldwide.²⁹ Will legal science and practice soon be at the brink of decline due to naive use of AI?

4.4. The problem of political AI manipulation

Another reliability problem lies in the risk of political manipulation. AI chatbots can be deliberately programmed or trained to present sensitive facts and the spectrum of theories and positions in public debates in a distorted manner. In January 2025, the new Chinese chatbot *Deepseek* failed to inform about the Tiananmen Square massacre 1989 and declared indisputable Chinese sovereignty over the disputed islands in the South China Sea.³⁰ In summer 2025, chatbot *Grok* was repeatedly “revised”, until its research results were in line with the political opinions of Elon Musk.³¹ Since several tech oligarchs working in the field of AI are driven by the anti-democratic ideology of right-wing-libertarianism, more cases, also of chatbots trying to “direct” the user in a more subtle way, may follow.

General AI chatbots that are trained on the entire internet can also be manipulated by the materials found there. Some actors, especially Russia, have established media portals that are likely designed to manipulate AI models rather than to generate human traffic. This strategy works. In March 2025, an audit revealed that Western AI chatbots

²⁷ Cf. The Guardian. High court tells UK lawyers to stop misuse of AI after fake case-law citations, 06.06.2025. Available at: www.theguardian.com/technology/2025/jun/06/high-court-tells-uk-lawyers-to-urgently-stop-misuse-of-ai-in-legal-work.

²⁸ Wu, D. Federal judges using AI filed court orders with false quotes, fake names, in: *The Washington Post* 29.10.2025. Available at: www.washingtonpost.com/nation/2025/10/29/federal-judges-ai-court-orders.

²⁹ Charlotin, D. AI Hallucination Cases. Available at: www.damiencharlotin.com/hallucinations, last updated 01.11.2025.

³⁰ See the report: Lu, D. We tried out DeepSeek. It worked well, until we asked it about Tiananmen Square and Taiwan. *The Guardian* 28.01.2025. Available at: www.theguardian.com/technology/2025/jan/28/we-tried-out-deepseek-it-works-well-until-we-asked-it-about-tiananmen-square-and-taiwan.

³¹ Cf. Thompson, S. A., Mondria Terol, T., Conger, K., Freedman, D. How Elon Musk Is Remaking Grok in His Image. *New York Times*, 02.09.2025. Available at: www.nytimes.com/2025/09/02/technology/elon-musk-grok-conservative-chatbot.html.

were already repeating Russian propaganda at scale.³² Pseudo-scientific disinformation portals will probably follow. It is only a question of time until AI will present research results based on fake scientific publications by allegedly Western authors that propagate that Finland and the Baltic states legally always remained a part of Russia and a military reoccupation would not be a violation of public international law but just an internal Russian affair. However, this problem can be avoided by only using specific legal AI tools that have been trained on carefully selected, reliable training materials.

4.5. AI's impact on students' work

Some fears – or hopes – associated with the rise of artificial intelligence have quickly proven unrealistic. AI will in the long term *rather increase than ease the burden on the students*, since they must learn to *master both, working with and without AI*. They must learn to work with it because they will need to use it in the future in their daily work. Employers will expect them to cope with a heavier workload in a shorter period of time, since they may use AI tools to facilitate their work. But they must also learn to work without it, because *AI can only assist but not replace* their own performance and they must still be the master of the process, able to plan, direct, verify and, where necessary, correct each step of the AI's work. For many years to come, in some areas forever, AI will not be able to do the lawyer's work without thorough human supervision. This is good news because it means that even in the era of artificial intelligence qualified lawyers will still find a decent job.

Students still need to *learn to write academic papers without AI*, so that they are able to perform all research and reading, designing and structuring, scientific formulating and citing themselves. This will allow them to take on responsibilities and ensure that they still will be needed later in their career. The present tendency that many students do not want to use the law library anymore but prefer to retrieve fast information from the internet, cannot be the future of legal education. Universities must find a way to test the classical skills in the exams.

Universities face the challenge of students misusing the new technology to have their entire exam papers written for them.³³ A serious challenge, but not necessarily in

³² Sadeghi, M., Blachez, U. A well-funded Moscow-based global “news” network has infected Western artificial intelligence tools worldwide with Russian propaganda. NewsGuard's Reality Check 06.03.2025. Available at: www.newsguardrealitycheck.com/p/a-well-funded-moscow-based-global. See also (more recently) Institute for Strategic Dialogue. Talking Points: When chatbots surface Russian state media, digital dispatches. Blog. 27.10.2025. Available at: www.isdglobal.org/digital_dispatches/talking-points-when-chatbots-surface-russian-state-media.

³³ See on this topic Ajevski, M., Barker, K., Gilbert, A. et al. ChatGPT and the future of legal education and practice. The Law Teacher, 57 2023. <https://doi.org/10.1080/03069400.2023.2207426>, p. 352 (360 ff.): “Cheating tool or teaching tool?”

legal education: In the near future, *artificial intelligence will not be able to write legal papers without an attentive lecturer being able to notice it*. AI-written texts do not provide accurate and precise, correctly and uniformly formulated references to the source of every single information given in the paper, as it is required by the standards of scientific citing.³⁴ Without a considerable own input of the student, they will suffer from serious deficits in the referencing. Moreover, AI-written texts are usually not strictly logical but rather associative in structure, more like journalistic than scientific articles, not meeting the standards of scientific structuring.³⁵ AI also formulates in a style too vague and flowery for legal writing. An experienced user may instruct it in a way that these problems are reduced,³⁶ but this requires so much work with the AI that the workload is not much different from writing the paper himself. Besides, he cannot avoid the serious problem of AI hallucination.³⁷

Nevertheless, AI can still be a *valuable tool in the writing process*.³⁸ Besides its role in the research process, it can provide *helpful inspiration* to the students on how to design, formulate or optimise their paper. Students may ask AI to critically analyse their paper and *propose improvements*. In this way, they may attain a more scholarly style of writing, correct citations in their footnotes, or identify the most appropriate formulations in a foreign language. They can even ask AI to perform a complete *linguistic review* of their text. Using AI for this purpose is legitimate. However, as with all new IT technologies, the arrival of this new option has two sides: The lecturer must take into account in the grading that it exists. So, in the future, students *must* make use of AI, not to write but to improve the quality of their paper, and those who do not do so will face the risk of a lower grade.

34 See on these standards Schmitz, T. A quick guide how to avoid common shortcomings in legal publications, course material, Yogyakarta, Semester 1, 2025/26. Available at: www.thomas-schmitz-yogyakarta.id/Downloads/Schmitz_ScientStandards_quickguide-avoid-shortcomings.pdf, p. 6 ff.

35 See on these standards Schmitz, T. (note 34), p. 2 f.

36 See on such ways the presentation of Noack, S. (note 13), parts 2 and 3.

37 For this reason, the phenomenon of AI-generated *fake research papers*, which is haunting other scientific disciplines, will not become a serious challenge in legal science: They are too easy to detect. See on this phenomenon Hilgendorf, E. Künstliche Intelligenz, Papiermühlen und “fake research papers”. Neue Formen der Wissenschaftskriminalität in strafrechtlicher Perspektive [Artificial intelligence, paper mills and fake research papers. New forms of scientific crime from a criminal law perspective]. In: Löwisch, M., Würtenberger, T., Geis, M.-E., Heckmann, D. (eds.). Künstliche Intelligenz in Forschung, Lehre und Hochschule [Artificial Intelligence in Research, Teaching and Higher Education], 2025, p. 259 ff.

38 Emphasised by Ajevski, M., Barker, K., Gilbert, A. et al. (note 33), p. 352 (360).

4.6. AI's impact on the lecturer's work

Concerning the law lecturer's workload, AI will provide helpful assistance but not take over his work. It may carry out administrative work (entering grades in the e-learning platform, filling in forms, drafting reports etc.), preparatory work (browsing the law, searching databases for relevant legal literature or jurisprudence, compiling and structuring information etc.) and some supporting finishing work (formatting text, translating materials, drafting summaries etc.), but it cannot perform the genuine work of the lecturer. AI cannot create autonomously course materials in the field of law, since the risk of "hallucinated" or politically manipulated information would be too high. AI will also *not be able to design or correct academic exams*, at least not if this task is taken seriously. AI could of course be employed to automatically draft and correct multiple-choice tests, but the use of such tests in a legal examination would be poor academic practice and cast doubt on the quality of the university.

4.7. The dependence of the AI's quality on the quality of its training

Based on the experience of the last three years, it appears that the future of artificial intelligence in science will not lie in the presently dominant general AI solutions, such as the Large Language Models (LLM), but in specialised AI solutions tailored to specific tasks in the individual scientific disciplines. *General AI chatbots* trained on the quasi-entirety of the internet may be *unsuitable* for academic work or education: How can you expect an unbiased, scientific outcome if you train your AI on the present bullshit internet full of propaganda, fake news, conspiracy theories, hate speech, lobbyism, racism and sexism? Moreover, who would want to trust an AI chatbot controlled by Elon Musk or Mark Zuckerberg?

The quality of AI solutions in science will depend less on high-tech hardware and software than on the quality of the AI's training and the used training material. It is *decisive that this training material is of untainted scientific quality, credible, comprehensive and always up-to-date*, since artificial intelligence can only be as good as the information it is based on. This may be a bigger problem for legal science than for other scientific disciplines, given that the digital media are full of distortions, misunderstandings, propaganda and disinformation about the law. Moreover, a continuous, close and organised, maybe even institutionalised cooperation between IT experts and legal scholars and practitioners will be necessary.

In most areas of law, only a small number of highly specialised legal scholars and experienced legal practitioners are qualified to compile the training material appropriately. They need to be recruited for a longer mission and pooled in large think tanks. A major challenge will be to *filter out disinformative, manipulative and other misleading resources without falling into censorship*. In some areas of law, the question will arise as to what extent the jurisprudence of the middle and lower courts should be included in the training material. It may also be considered to accompany the process by a broad

public scientific discourse, to ensure quality, completeness and transparency. All this will make specialised legal AI solutions valuable but their development lengthy and costly. For this reason as well, artificial intelligence is unlikely to revolutionise legal science and education in the coming years. However, the process has already started and the first genuine legal AI solutions are on the market. Understandably, access is expensive and they are primarily aimed at legal practitioners, especially law firms, than scholars and students as target group.

KOPSAVILKUMS

Rakstā sniegtas tiesību docētāja, kurš jau no paša sākuma piedalījies digitalizācijas procesos tiesību zinātnē un juridiskajā izglītībā, kritiskas pārdomas par to, kas ir un kas nav sasniegts četros digitalizācijas gadu desmitos, kā arī par tiem “sasniegumiem”, kuru ieguvums var būt apšaubāms. Vai augstās cerības ir piepildītas, un, ja tā, – kad un kur? Vai sociālo mediju uzplaukums ir bijis progress vai izaicinājums, un kādēļ tas mūsdienās ir kļuvis par apdraudējumu? Kā vērtējama bieži vien piespiedu mākoņdatošanas un e-mācību platformu izmantošana?

Runājot par studentu prasmēm informācijas tehnoloģiju izmantošanā, svarīgāk par pastāvīgu jaunu digitālo rīku un funkciju ieviešanu ir jau esošo rīku pilnvērtīga apgušana, jo īpaši teksta apstrādes programmu paplašināto funkciju pārzināšana. Juridiskajām fakultātēm studiju programmās būtu jāiekļauj divi obligāti kursi par digitālo rīku vispārīgu un specializētu izmantošanu juridiskajos pētījumos un juridisko tekstu sagatavošanā. Rakstā arī norādīts uz joprojām pastāvošajiem trūkumiem specializētajā juridiskajā programmatūrā, datubāzēs un tiešsaistes resursos. Piemēram, viedtālrunu potenciāls nopietnam zinātniskam darbam, nevis vienkāršai izklaidei, joprojām gaida savu īstenošanu.

Netrūkst arī kritiska skatījuma uz mākslīgā intelekta ažiotažu. Mākslīgajam intelektam neapšaubāmi būs nozīmīga loma juridiskajos pētījumos un juridisko tekstu sagatavošanā, taču ne tuvākajā nākotnē un citādā veidā, nekā tas bieži tiek gaidīts. Tā izmantošanu apgrūtina mākslīgā intelekta “halucināciju” un politiskās manipulācijas problēmas. Mākslīgā intelekta izplatība drīzāk palielinās, nevis samazinās studentu slodzi, kā arī tas palīdzēs, tomēr neaizstās docētāja darbu. Izšķiroša nozīme mākslīgā intelekta izmantošanā tiesību zinātnē un juridiskajā izglītībā ir tā apmācības integritātei, neitralitātei un kvalitātei.

CHRISTOPH SCHEWE¹

The unity of the legal order – an illusion in a multilevel and fragmented legal world? Law, logic, and the search for coherence beyond the nation state

Tiesību sistēmas vienotība – ilūzija daudzlīmeņu un fragmentētā tiesiskajā pasaulē?
Tiesības, loģika un saskaņotības meklējumi ārpus nacionālās valsts

KEYWORDS:

unity of the legal order, constitutionalising; fragmentation, systemic integration, European Union law, constitutional pluralism, property protection, investment arbitration

ATSLĒGVĀRDI:

tiesību sistēmas vienotība, konstitucionalizācija, fragmentācija, sistēmiskā integrācija, Eiropas Savienības tiesības, konstitucionālais plurālisms, īpašuma aizsardzība, investīciju šķērējtiesa

Introduction

In the novel *Tyll* by Daniel Kehlmann, the protagonist Tyll Ulenspiegel has a conversation with a Jesuit (who is somehow cooperating with a sort of Inquisition) discussing the question: “If God is almighty, could He create a stone so heavy that even He could not lift it?”² One guesses that, during the Thirty Years’ War, this question touched upon

¹ This essay was prepared with the assistance of ChatGPT for language refinement and formal adjustments. All ideas, arguments, and potential errors remain solely those of the author.

² Kehlmann, D. *Tyll*. Rowohlt: Hamburg bei Reinbek, 2024, pp. 72–74.

a delicate matter. At first glance, however, it appears logical that God – being almighty – should be able to create the heaviest stone, even one so heavy that He could not lift it. Otherwise, He would not be almighty. Right?

The Jesuit's answer to the question in the novel is close to: "Of course He can! God is too vast to be one with Himself. That is why there is the Lord of the Air and his companions. That is why everything that is not God exists. That is why there is the world." While this response – requiring absolute faith in god – may have seemed satisfying in its historical context, philosophy exposes the logical inconsistency rather than accepting it as mystery. Upon reflection, one concludes that the question destroys itself, since its premises are mutually exclusive; in other words, the very assumption of omnipotence makes the logic collapse.

The question this essay addresses may therefore seem closely related. According to logic, the rules of a legal system should form a unity – they must complement one another and not contradict each other. Otherwise, they would be incoherent or illogical if, for instance, in their wording or application, they led to opposite interpretations or conflicting results. Put differently: if situation X is deemed legitimate in a legal order, it seems incompatible to regard the same situation X as illegal under that same order. Right?

The idea that all legal norms form a unified, contradiction-free system was formulated by Karl Engisch in his 1935 essay "Die Einheit der Rechtsordnung"³. Engisch argued that every legal norm must be interpreted as part of a coherent whole; a contradiction between norms would undermine the integrity and authority of the legal order itself. In his view, the unity of law is both a methodological and a substantive postulate⁴: methodological, because interpretation requires coherence between provisions; substantive, because the law's claim to justice and predictability depends on such internal harmony.

This concept appears almost self-evident and deeply rooted in the logic of the rule of law. Predictability, equality before the law, and legal certainty all presuppose that like cases are treated alike – that identical conduct cannot at once be lawful and unlawful. Without this assumption, the idea of law as a rational enterprise would collapse. Yet, while compelling in theory, the claim to unity becomes problematic once law moves beyond the self-contained framework of the nation-state.

Engisch's concept was developed within a domestic legal context, where hierarchy and interpretive authority were clearly defined. Yet even within national systems, coherence is often assumed rather than demonstrated.⁵ Extending this expectation to multilayered frameworks intensifies the problem. If a single state order already struggles to maintain consistency, can international or supranational legal systems – with their

3 *Engisch, K. Die Einheit der Rechtsordnung. Winter: Heidelberg, 1935.*

4 *Ibid.*, p. 69

5 *Felix, D. Einheit der Rechtsordnung: Zur verfassungsrechtlichen Relevanz einer juristischen Argumentationsfigur. Tübingen: Mohr Siebeck, 1998.*

competing sources, institutions, and objectives – genuinely achieve unity? If there is one idea of law, can there be one global legal order, a kind of world constitution? Or must the unity of law, like Kehlmann's paradox, "follow a different logic"?

Engisch's notion of systemic unity, though grounded in national jurisprudence, raises questions about its applicability in legal orders beyond the national state. These concerns are particularly reflected in the debate on the constitutionalization of international law, which describes the emergence of constitutional features within the international system (II.2.a).⁶ According to this line of thought, international law has evolved beyond a horizontal structure of coordination and now exhibits elements of hierarchy, normative supremacy, and institutional self-limitation.⁷ Some authors take this further, suggesting that the international order has acquired features of a constitutional framework governing states and international institutions alike.⁸

The *constitutionalization* approach, however, stands in contrast to an analysis developed by the International Law Commission on the fragmentation of international law, which views differentiation as the dominant feature of modern international law (II.2.b.). If *constitutionalization* is more than metaphor, it may represent a reformulation of Engisch's thesis: unity not as an existing fact, but as a normative demand guiding interpretation and institutional design. The question remains whether such coherence can be sustained in a functionally plural and normatively divided global order.

At the same time, the European Union (EU) provides a distinct but related model of legal integration (II.3.). Its legal system has been described as a legal order *sui generis* that extends the constitutional logic of coherence beyond the nation state. The EU's claim to autonomy, primacy, and direct effect reflects a project of internal unity that goes beyond the constitutionalist reading of international law – yet the European experience also exposes the limits of such unity when confronted with persistent national and normative diversity.

To address these problems, the following analysis (II.4) examines the protection of one legal concept – property (in a wider sense) – across several normative layers: international law, European Union law, and national constitutional law. If these regimes protect if not the same, a similar, legal interest according to compatible principles, this

⁶ Klabbers, J., Peters, A., Ulfstein, G. *The Constitutionalization of International Law*. Oxford University Press: Oxford, 2009.

⁷ Peters, A. The Merits of Global Constitutionalism. *Indiana Journal of Global Legal Studies*, vol. 16, issue 2, 2009, Article 2. Available at: <https://www.repository.law.indiana.edu/ijgls/vol16/iss2/2> [last viewed 24.11.2025].

⁸ Fassbender, B. The United Nations Charter as the Constitution of the International Community. *Columbia Journal of Transnational Law*, vol. 36, 1998, pp. 529–619; Kumm, M. The Legitimacy of International Law: A Constitutionalist Framework of Analysis. *European Journal of International Law*, vol. 15, 2004, pp. 907–931. <https://doi.org/10.1093/ejil/15.5.907>

might indicate an emerging unity of law. If, however, their rationales diverge or conflict, the assumption of unity will reveal itself as a fiction – a product of logical aspiration rather than institutional reality.

1. Between coherence and contradiction: The idea of the unity of the legal order in a fragmented world

1.1. The concept as developed by Engisch

In his 1935 essay “Die Einheit der Rechtsordnung”, Karl Engisch developed the idea that a legal order must be understood as a coherent and internally consistent system rather than a loose collection of independent norms. Each legal rule derives its meaning from the total structure of the legal order; to apply one provision correctly is to presuppose the validity of the system as a whole. A contradiction between norms does not merely create interpretive uncertainty but undermines the very legitimacy of the law itself.⁹

Although this conception – today read in the sense of “absence of contradictions” – may appear persuasive within the closed system of the nation-state,¹⁰ legal scholarship seems to agree that eventually, even national legal orders are too diverse to display a thorough unity.¹¹ If this already holds at the national level, it is all the more the case in international and supranational law, where recent developments expose significant limits. The rise of legal pluralism, functional differentiation, and overlapping jurisdictions created a normative landscape in which (even) relative coherence can no longer be presupposed but must be continuously constructed through other methodological means. The question today is not whether unity exists, but how – and to what extent – it can be maintained amid diversity.

1.2. Unity in international law? Constitutionalization vs. fragmentation

a. The Constitutionalization thesis

In recent decades, parts of international law have increasingly been described as undergoing a process of constitutionalization. It somehow seems to parallel Francis Fukuyama’s “The End of History and the Last Man” in an optimistic way as it builds on an ongoing process of liberalization and juridification. The term refers to the emergence of

⁹ Engisch, K. *Die Einheit der Rechtsordnung*. Winter: Heidelberg, 1935, p. 3.

¹⁰ However, see e. g. Felix, D. *Einheit der Rechtsordnung: Zur verfassungsrechtlichen Relevanz einer juristischen Argumentationsfigur*. Tübingen: Mohr Siebeck, 1998, pp. 144, 399.

¹¹ Felix, D. *Einheit der Rechtsordnung: Zur verfassungsrechtlichen Relevanz einer juristischen Argumentationsfigur*. Tübingen: Mohr Siebeck, 1998, p. 399.

constitutional features within the international system – hierarchical structures of norms, general principles such as the rule of law and human rights, and institutional mechanisms of accountability – that transcend the traditional model of coordination among sovereign states.¹² This development is most visible in certain specialised fields: international human rights law and international economic law – in particular trade and investment law in the first two decades after the creation of the WTO – display relatively dense normative hierarchies, institutionalised dispute settlement, and even mechanisms that resemble to enforcement and that mirror constitutional structures.¹³ The WTO dispute settlement system, the ICSID arbitration framework, and the human rights treaty bodies – such as the ECHR or the Inter-American Court for Human Rights (IACHR) – exemplify areas where international law increasingly resembles a structured legal order governed by general principles rather than mere consent.¹⁴

In other areas, however, constitutionalization remains fragmentary. International environmental law, humanitarian law, and security law still operate largely on the basis of political coordination, soft-law instruments, and context-specific regimes. Here, coherence depends less on hierarchical ordering than on functional cooperation. The interaction between these regimes frequently exposes the tensions of constitutionalization itself: trade law's emphasis on market access and investor protection may collide with human rights or environmental obligations, producing normative "collisions" rather than unity.

Thus, while constitutionalization marks a movement toward coherence, it simultaneously reveals the structural asymmetries of the international legal system. In some domains – particularly economic and human rights law – unity appears as an achievable interpretive ideal; in others, the centrifugal logic of sovereignty and policy differentiation resists constitutional ordering.¹⁵ The concept therefore highlights a similar paradox to that, Engisch confronted within domestic law: coherence remains indispensable for legitimacy, yet impossible to achieve in full within a pluralistic normative universe.

¹² With further references: *Krajewski, M.* Völkerrecht. 3rd ed. Nomos: Baden-Baden, 2023, p. 51 para. 11, 12; *Herdegen, M.* Heile Welt in der Zeitenwende: Idealismus und Realismus in Recht und Politik. Beck: Munich, 2003, p. 84.

¹³ *Krajewski, M.* Völkerrecht. 3rd ed. Nomos: Baden-Baden, 2023, p. 24, para. 7; *Schewe, C. J.* Die Beteiligung nichtstaatlicher Akteure in Streitschlichtungssystemen des internationalen Handels. Nomos: Baden-Baden, 2008, p. 206.

¹⁴ Critical: *Herdegen, M.* Heile Welt in der Zeitenwende: Idealismus und Realismus in Recht und Politik. Beck: Munich, 2003, Chapter VI, p. 131.

¹⁵ *Krajewski, M.* Völkerrecht. 3rd ed. Nomos: Baden-Baden, 2023, p. 52, para. 14.

b. Fragmentation, interpretive unity and procedure

While some areas of international law show elements of constitutional structure, the international legal order as a whole remains characterised by fragmentation. The proliferation of specialised regimes – human rights, trade, investment, environmental protection, humanitarian law, maritime law – has produced a dense web of partly autonomous subsystems, each governed by its own institutions, procedures, and value priorities.¹⁶ This diversity reflects the functional differentiation of the global legal landscape but also undermines any assumption of overarching unity. This holds even true for specific branches of international law, such as trade law. Here, overlapping trade agreements create a “spaghetti bowl” which might lead to confusion about the applicability of trade rules and which have also been regarded as undermining the global trade system established with the WTO.¹⁷

The International Law Commission (ILC) addressed this phenomenon in its 2006 Report on the Fragmentation of International Law.¹⁸ The Commission noted that fragmentation is not a symptom of disorder but an inherent feature of the international system’s evolution: as new functional needs arise, specialised regimes emerge with their own rationalities and methods of interpretation. Yet this differentiation also generates normative tension – for example, when trade law’s emphasis on liberalisation conflicts with environmental or labour standards, or when investment protection regimes constrain state autonomy in pursuing social and ecological goals. These aspects are not only of academic interest but have been subject to a number of disputes in WTO law¹⁹ and in EU law²⁰.

To mitigate such conflicts, the ILC identified several interpretive techniques aimed at preserving a minimal level of systemic coherence. These include the principles of *lex specialis*, *lex posterior*, and above all the method of systemic integration under Article

¹⁶ *Krajewski, M. Völkerrecht*. 3rd ed. Nomos: Baden-Baden, 2023, p. 52, para. 14.

¹⁷ *Leal-Arcas, R. Proliferation of Regional Trade Agreements: Complementing or Supplanting Multilateralism?* *Chicago Journal of International Law*, vol. 11, No. 2, 2011, Article 23. Available at: <https://chicagounbound.uchicago.edu/cjil/vol11/iss2/23> [last viewed 24.11.2025]; regarding the Spaghetti Bowl...” see the WTO website: https://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/region_e.htm [last viewed 24.11.2025].

¹⁸ International Law Commission, *Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law*, UN Doc. A/CN.4/L.682 and A/CN.4/L.702 (2006), paras. 56–95, 410–480.

¹⁹ A list of issues – such as GMOs or Hormones, Beef – can be found on the WTO website, download: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/dispu_subjects_index_e.htm [last viewed 24.11.2025].

²⁰ Most of the cases in Schmitz’ diagram on the economic freedoms deal with these matters, download: <https://www.thomas-schmitz-eu.de/Lehre/Jurisprudence-on-integration-1.htm#Grundfreiheiten> [last viewed 24.11.2025].

31(3)(c) of the Vienna Convention on the Law of Treaties (VCLT).²¹ These interpretive tools do not eliminate contradictions; they rather offer a procedural grammar through which different regimes may be reconciled. In this sense, unity is no longer understood as the absence of conflict but as the capacity to manage contradictions through interpretation.

In addition to these interpretative means, procedure may mitigate the negative effects of fragmentation. Doctrines such as on *lis pendens* and on *res iudicata*,²² aim to prevent diverging judgments in parallel proceedings before different fora. They thereby serve an objective that resembles, in functional terms, Engisch's idea of the "Einheit der Rechtsordnung".

Ultimately, fragmentation does not negate the concept of unity; it redefines it. The coherence of international law today resides not in its structure but in its practice – in the willingness and capacity of courts, tribunals, and institutions to interpret diverse norms within a shared communicative framework. The task of maintaining unity has thus shifted from architecture to hermeneutics: from the design of a single system to the craft of reasoning across difference.

1.3. A legal order *sui generis*: the European Union

If any legal system beyond the nation-state embodies Engisch's aspiration toward coherence, it probably is the European Union. The EU's legal order, grounded in its founding treaties and shaped by the jurisprudence of the Court of Justice of the European Union (CJEU), aspires to a degree of internal unity and autonomy unparalleled in other supranational frameworks.

In its early case law, particularly *Van Gend en Loos* (1963) and *Costa v. ENEL* (1964), the CJEU proclaimed two transformative doctrines: direct effect and supremacy.²³ These principles established that EU law confers rights directly upon individuals and prevails over conflicting national norms. The result was a legal order that no longer merely coordinated national systems but constituted an autonomous and self-referential framework – a legal order *sui generis*.²⁴

²¹ Vienna Convention on the Law of Treaties, 23 May 1969, 1155 UNTS 331, Art. 31(3)(c).

²² For the field of International Arbitration see e.g.: Söderlund, C. *Lis Pendens, Res Judicata* and the Issue of Parallel Judicial Proceedings. *Journal of International Arbitration*, vol. 22, issue 4, 2005, pp. 301–322. Available at: <https://kluwerlawonline.com/journalarticle/Journal+of+International+Arbitration/22.4/JOIA2005017> [last viewed 24.11.2025].

²³ *Van Gend en Loos* (Case 26/62) [1963] ECR 1; *Costa v. ENEL* (Case 6/64) [1964] ECR 585.

²⁴ Schmitz provides an overview at a glance on the ECJs corresponding land-mark decisions: https://www.thomas-schmitz-eu.de/Downloads/Schmitz_EU-Law_diagram5.pdf [last viewed 24.11.2025].

The unity of EU law is maintained through both its structural and value-based dimensions. Structurally, it rests on the primacy of Union law and the obligation of national courts to ensure its uniform application. Particularly, the preliminary ruling procedure (Art 267 TFEU) ensures judicial dialogue between national courts and the CJEU and thereby enables the consistent interpretation and application of Union law across the Member States.²⁵ Teleologically, it is underpinned by the constitutional values of Article 2 TEU – respect for human dignity, freedom, democracy, equality, and the rule of law. Through these principles, the CJEU has sought to construct a coherent normative order capable of integrating diverse national legal traditions. Finally, the EU’s extensive secondary legislation under Article 288 TFEU adds to a high degree of juridification.

Yet, this unity remains both incomplete and contested. From a Kelsenian perspective, the EU lacks a single uncontested Grundnorm; ultimate authority continues to be shared between the Union and its Member States.²⁶ In the PSPP decision of the German Federal Constitutional Court (2020), the tension between supranational and national constitutional authority reached something close to a climax, as the BVerfG challenged the CJEU’s proportionality review and declined to follow the Court’s ruling.²⁷ Such incidents reveal that the “unity” of the EU legal order is conditional and negotiated rather than absolute.

Substantive divergences among Member States further demonstrate the fragility of this unity. While Article 2 TEU defines shared values, their interpretation varies widely: constitutional identity debates in Poland and Hungary concerning the rule of law, judicial independence, and family rights stand in open contrast to liberal constitutional traditions in states such as Germany, France, or Sweden. These conflicts are not mere political aberrations but reflect enduring pluralism within the Union’s constitutional culture.²⁸

Consequently, the EU may best be understood not as a fully unified legal order, but as constitutional pluralism in practice – a system held together by dialogue, compromise, and procedural mechanisms rather than by a single normative hierarchy. It represents

25 Court of Justice of the EU, Statistics concerning the judicial activity of the Court of Justice – 2024. Available at: https://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7032/en/ [last viewed 24.11.2025].

26 Schmitz provides an overview on the Constitutional jurisprudence in the member states on the participation in the process of European integration: <https://www.thomas-schmitz-eu.de/Lehre/Jurisprudence-on-integration.htm> [last viewed 24.11.2025].

27 BVerfG, Judgment of 5 May 2020 – 2 BvR 859/15 (PSPP), ECLI:DE:BVerfG:2020:rs20200505.2bvr085915.

28 On the wider matter, see e.g. *Schewe, C. /Blome, T. The Rule of Law Mechanism” and the Hungarian and Polish Resistance: European Law Against National Identity?* Juridiskā zinātne / Law, No. 14, 2021, pp. 49–67. <https://doi.org/10.22364/jull.14.03>

the most advanced attempt to reconcile Engisch's ideal of systemic coherence with the reality of normative diversity. The EU legal order thus mirrors the central paradox of modern law itself: it must assert its unity precisely by managing, not abolishing, its internal plurality. Or, as the EU formulates its motto: "united in diversity".²⁹

1.4. Multiple layers of law: Different shades of property

The tensions between unity and plurality become most tangible when a single legal concept – property – is examined across multiple normative levels. Each layer articulates its own understanding of ownership, protection, and legitimate interference, reflecting distinct historical and functional rationalities.

At the national level, Article 14 of the German Grundgesetz³⁰ enshrines property as a fundamental right, yet explicitly subjects it to a "social obligation" (Sozialbindung).³¹ This formulation rejects an absolutist conception of ownership: property is embedded within the constitutional order and must serve the public good. The German Federal Constitutional Court has repeatedly stressed that the guarantee of property protects both individual autonomy and the social responsibility inherent in ownership.³²

At the European level, property protection assumes a more complex and multifaceted form. Within the internal market, the fundamental freedoms of movement – particularly of establishment and capital (Arts 49, 63 TFEU) – secure proprietary and economic interests through market access and competition. Parallel to this, Article 17 of the Charter of Fundamental Rights of the European Union guarantees the right to property but subjects it to restrictions justified by the general interest and proportionality.

A further European layer arises from the European Convention on Human Rights (ECHR). Article 1 of Protocol No. 1 protects the peaceful enjoyment of possessions but allows wide discretion for states to control or expropriate property in the public interest. The European Court of Human Rights (ECtHR) applies a structured three-step test – lawfulness, legitimate aim, and fair balance – while affording states a broad margin of

29 See the corresponding website of EU: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/symbols/eu-motto_en [last viewed 24.11.2025].

30 In Latvia, Art. 105 *Satversme* of the Republic of Latvia expressly protects property; regarding the particularities of Latvia, see: *Lazdiņš, J.* Rechtspolitische Besonderheiten bei der Entstehung des lettischen Staates und seiner Verfassung. *Journal of the University of Latvia. Law*, vol. 7, 2014, pp. 9–20.

31 Art. 14 GG: "Eigentum verpflichtet. Sein Gebrauch soll zugleich dem Wohle der Allgemeinheit dienen."

32 BVerfGE 50, 290 (1979) – Investitionshilfe; BVerfGE 101, 54 (2000) – Nassauskiesung.

appreciation.³³ Accordingly, the ECHR system mediates between individual protection and collective welfare rather than enforcing an abstract right of ownership.

At the international level, property acquires yet another meaning through investment protection law, particularly under bilateral investment treaties (BITs) and the Energy Charter Treaty (ECT). These instruments guarantee investors protection against direct and indirect expropriation and ensure fair and equitable treatment (FET).³⁴ Arbitration tribunals, operating under ICSID or UNCITRAL rules, have interpreted these clauses expansively, often constraining the regulatory autonomy of states and raising questions about democratic legitimacy and coherence across legal orders.

The *Vattenfall v. Germany* proceedings vividly illustrate these tensions.³⁵ Following Germany's post-Fukushima decision to phase out nuclear energy, the Swedish energy company Vattenfall initiated arbitration under the ECT, claiming that the legislative measures constituted an unlawful expropriation and violated its legitimate expectations.³⁶ The German government defended the phase-out as a democratically enacted policy grounded in constitutional environmental and safety principles. The conflict was eventually settled, but the case revealed the structural paradox: a measure legitimate and even constitutionally required under one legal order could simultaneously be considered unlawful under another.

This multiplicity of protective regimes demonstrates how the same legal concept – property (in a broader sense) – acquires different meanings depending on context, institution, and normative logic. The more systems that claim to protect property, the less stable its definition becomes. Unity does not result from uniformity, but from the ongoing negotiation between different logics, such as constitutional, supranational, human-rights and economic logics. Law thus mirrors the plural structure of the society it regulates: it claims coherence, yet remains operative precisely because its internal inconsistencies can be managed.

33 ECtHR, *Sporrong and Lönnroth v. Sweden*, Judgment of 23 Sept 1982, Series A No. 52; *James and Others v. UK*, Judgment of 21 Feb 1986, Series A No. 98.

34 See Dolzer, R., Kriebaum, U., Schreuer, C. *Principles of International Investment Law*. 3rd ed. Oxford University Press: Oxford, 2022, pp. 82–121.

35 The case has been extensively discussed by the German media and even has its own Wikipedia entry: https://de.wikipedia.org/wiki/Vattenfall_gegen_Bundesrepublik_Deutschland [last viewed 24.11.2025].

36 *Vattenfall AB and others v. Federal Republic of Germany*, ICSID Case No. ARB/12/12 (<https://icsid.worldbank.org/cases/case-database/case-detail?CaseNo=ARB/12/12>).

2. Between logic and life: The limits of rationality in legal science

Law, possibly more than other disciplines within the social sciences, aspires to logic. It seeks coherence, predictability, and formal correctness. From Aristotle's syllogism to Kelsen's Stufenbau and Engisch's Einheit der Rechtsordnung, legal reasoning has long been framed as an exercise in logical reconstruction. The jurist's task, in this view, is to ensure that the system remains self-consistent – that it “makes sense” in a way that can be followed and replicated. Logic provides the appearance of certainty, and with it, the legitimacy of the law itself.

Yet the law is not a purely rational construct. It operates in the social world, shaped by human behaviour, historical contingency, and collective psychology. Every legal rule represents a crystallisation of societal values; every judgment translates moral and political intuitions into formal reasoning. The aspiration to coherence therefore continually collides with the pluralism of human experience.

This collision is intrinsic to the discipline. The law simultaneously pursues several partially incompatible goals: justice, legal certainty, and social expediency. Justice appeals to moral intuition and fairness in the individual case; legal certainty requires generalisation and predictability; expediency demands responsiveness to social and economic needs. These aims pull in different directions. A rule that ensures predictability may appear unjust in a specific case; a judgment that realises justice may undermine stability for others. The “unity” of the legal order, if it may be seen at all, thus appears not as a fixed logical structure but as a delicate equilibrium between these competing objectives.

This may be seen as something similar to *Wertungswidersprüche* (contradictions of valuation, in Engisch's terms) given that contradictions are not failures of reasoning but expressions of a pluralistic social reality. Law, as a social science, cannot be pure logic because the society it governs is not logical. Its function is not to describe the world but to structure coexistence within it. In this respect, the inevitable incoherences of modern multi-level systems are not flaws but features. It is the coexistence of diverse rationalities – constitutional, moral, economic, and political – that enables the law to respond to human complexity.

The paradox in Kehlmann's Tyll and the paradox of law share a similar emotional charge, though they differ in form. In Tyll, the problem is purely logical: omnipotence refutes itself once pushed to its extreme. In law, the problem arises when abstract logic confronts the disorder of life. Both, however, expose the same discomfort: reason yields results, that offend intuition. We feel unsettled not because the logic is wrong, but because it fails to satisfy our sense of meaning or justice. Logic reaches its limit where it meets the human.

In this sense, the “unity of the legal order” remains an ideal, but an impossible one – much like Kehlmann's stone. However, it would be an overstatement to draw a perfect parallel: law cannot “do anything.” Yet one may say that different legal disciplines require and apply different degrees of logic.

Conclusion

The paradox in Kehlmann's Tyll – whether god was able to create a stone too heavy for him to lift – was ultimately not theological but logical: the assumption of omnipotence generates a contradiction that no answer can dissolve. The (simplified) answer provided by the Jesuit – *that god knows a different logic* – requires absolute belief and faith in god. A similar paradox appears when law imagines its own unity. Once we assume that a legal order must be coherent, consistent, and contradiction-free, every instance of fragmentation seems like a problem to be solved. Yet, as the preceding analysis shows, fragmentation is not an accident of legal evolution but one of its structural conditions.

Even within the nation-state, the appearance of unity conceals a constant negotiation among competing values. Modern constitutional orders balance individual freedom against social solidarity, market liberty against environmental protection, private autonomy against democratic control. These principles coexist not through logical harmony but through the pragmatic balancing of conflicting purposes. The German constitutional order, for instance, strives to reconcile liberty and social responsibility under Article 14 GG's concept of property; the result is not a single logic but a managed tension.

If unity is fragile within one legal system, it becomes even more elusive across several. National, supranational, and transnational orders differ in origin, authority, and purpose. They were shaped by distinct historical experiences and political compromises, and they operate according to divergent institutional logics. When they interact – as in the overlapping protections of property under constitutional, EU, human-rights, and investment law – their rationalities collide rather than merge. The closer these systems approach each other, the sharper the points of friction become.

Thus, the notion of a single “world legal order” remains persuasive only in abstract discourse. The international system lacks the shared normative foundation that would allow true unity, and even the European Union achieves coherence only through continuous dialogue and contestation. In Luhmann's terms, global law resembles a network of differentiated social systems: they communicate, coordinate, and occasionally conflict, but they do not fuse into a single hierarchy. Law is not a pyramid; it is a web.

The lesson of Tyll, then, is not that the idea of unity is naïve, but that its status is different from what it first appears. Unity is not a descriptive reality but a regulative ideal – a horizon that guides interpretation without ever being fully attainable. The strength of law lies not in eliminating contradiction but in enduring it, transforming tension into structure and incoherence into dialogue. A legal order that acknowledges its own plurality is not weaker for doing so. It is more honest, more resilient, and perhaps, in the end, closer to justice. And perhaps the parallel to the Jesuit's answer is this: just as the world, in his account, exists because God is

“too vast to be one with Himself,” modern law persists not because it achieves unity, but because it is capacious enough to contain plurality without disintegrating under it.³⁷

KOPSAVILKUMS

Šajā rakstā tiek pārskatīta Karla Engiša tēze par “tiesību sistēmas vienotību” un pārbaudīta tās pamatotība ārpus nacionālās valsts ietvariem. Rakstā salīdzināta starptautisko tiesību konstitucionalizācijas dinamika (jaunu normu hierarhiju veidošanās, tiesvedības lomas pieaugums, publisko tiesību principi) ar ANO Starptautisko tiesību komisijas skatījumu uz starptautisko tiesību fragmentāciju un sistēmisko integrāciju saskaņā ar Vīnes Konvencijas par starptautisko līgumu tiesībām 31. panta 3. punkta c) apakšpunktu. Eiropas Savienība kalpo kā salīdzinošs piemērs autonomai, vērtībās balstītai tiesību sistēmai, kas tiecas pēc saskaņotības, izmantojot tiešās iedarbības un pārākuma principus, taču vienlaikus paliek ierobežota ar konstitucionālo plurālismu un strīdīgu kompetenču sadalījumu (piemēram, Vācijas Federālās konstitucionālās tiesas *PSPP* lieta).

Turpinājumā, izmantojot īpašuma aizsardzības piemēru, rakstā tiek parādītas atšķirīgās pieejas nacionālajās konstitucionālajās tiesībās (Vācijas Pamatlikuma 14. pants), Eiropas Savienības tiesībās (iekšējā tirgus brīvības un Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 17. pants), Eiropas Cilvēktiesību konvencijas sistēmā (1. protokola 1. pants, taisnīgā līdzsvara un novērtējuma brīvības doktrīna), kā arī starptautiskajās investīciju tiesībās (taisnīga un vienlīdzīga attieksme, netieša ekspropriācija un Enerģētikas hartas līgums), to atspoguļojot ar Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu lietā “*Vattenfall v. Germany*”.

Analīzē tiek pamatots, ka “vienotība” vairs nenozīmē konfliktu neesību, bet gan spēju interpretācijas ceļā pārvaldīt normu sadursmes. Tiesību pretenzija uz saskaņotību saglabājas kā regulatīvs ideāls, taču to praktiskā īstenošana atspoguļo sociālās pasaules heterogenitāti. Raksta nobeigumā secināts, ka vienotība, lai arī metodoloģiski neaizstājama, daudzlīmeņu tiesību sistēma nevar tikt pilnībā institucionalizēta: juridiskajai argumentācijai ir jānes pretrunu smagums, nevis jācenšas tās izskaust.

37 Here, I am alluding to Jānis Lazdiņš' sense for poetry: *Lazdiņš, J. Pliekšāns' (Rainis') "Formula of Happiness"*. Juridiskā zinātne / Law, No. 13, 2020, pp. 153–163. <https://doi.org/10.22364/jull.13.09>

SUMMARY

The book “Law Through the Ages: History, Values, State. *Liber Amicorum* Professor Jānis Lazdiņš” is a collection of scholarly articles dedicated to marking the 60th anniversary of the renowned Latvian legal scholar, Professor Jānis Lazdiņš. His field of research is broad, encompassing legal history, legal philosophy, and tax law. Accordingly, the authors – friends, colleagues, and former students of the Professor – address all these areas in the volume, reflecting the impact of Professor and his research on the development of Latvian legal history, legal philosophy, and tax law. The book consists of 16 scholarly articles, structured into three sections: history, values, and state.

01 VĒSTURE / GESCHICHTE / HISTORY

Pleps Jānis. Tiesību vēstures nozīme tiesību piemērošanā

The importance of legal history in the application of law

The author analyses the necessity of historical knowledge and skills, as well as an understanding of history for the proper application of legal norms. In this context, the author highlights the important role of the historical interpretation of legal norms and the significance of *travaux préparatoires*. When determining the historical intention of the legislator and working with *travaux préparatoires*, the applier of the law largely operates according to the methodology of a historian. The applier of the law must also understand legal norms within the context of historical change – not only by identifying the original intent, but also by tracing subsequent developments in legal and social reality.

In the Latvian legal system, the need for an excellent knowledge and understanding of legal history is particularly significant because the system is based on the principle of state continuity. The noninterrupted legal existence of the Republic of Latvia during the 50-year Soviet occupation, and the restoration of independence – rather than the creation of a new state – in 1990–1991, form the basis for complex legal issues that still require resolution. This historical background also underlies disagreements with Russia, which stem from divergent interpretations of historical events and Russia’s ongoing engagement in memory wars with Europe and its neighbouring states. When addressing

such cases and dealing with issues influenced by Russian narratives, the applier of the law must be skilled at identifying the appropriate historical context and demonstrating the legal consequences arising from the application of the principle of state continuity.

In the current geopolitical context, in which Russia poses a persistent threat to the independence and security of its neighbours, history and its interpretation are actively used by Russia as instruments of soft power.

Osipova Sanita. Latvijas tiesību vēstures attīstība kopš valstiskās neatkarības atjaunošanas 1990./1991. gadā

The development of Latvian legal history since the restoration of national independence in 1990/1991

For decades of occupation, the Soviet State was rewriting and falsifying the history of Latvia, including “scientific publications” and textbooks, to make the presentation of history compatible with the Soviet ideology and substantiate Russia’s right “to annex” the territory of Latvia. With the restoration of Latvia’s independence in 1990/1991 and its development as a democratic State governed by the rule of law, a radical change of perspective on historical events, documents and personalities, as well as the legal history of Latvia as science became apparent. The history that had been cultivated by the Soviet State and was founded on the dogmas of Marxism-Leninism had to be urgently revised to stop the impact of the Soviet propaganda, integrated also in history books, on the minds of the Latvian nation.

The peculiarity of Latvia is that in 1990/1991 we did not establish a new state, but restored the country occupied by the USSR in 1940 and restored several laws, including the Constitution and the Civil Code. Therefore, most research in national law and civil law focuses on the history of law, and research into the history of law is important in the application of existing legal norms. Therefore, in recent decades, the entire of Latvian legal history has been re-examined: both public law and private law.

The “restoration” of history, that is, its purification from Soviet propaganda, began with the translation of historical legal sources into Latvian, commenting on them and publishing them. The next stage was the publication of monographs – textbooks, but in recent years biographies of lawyers important to the Latvian state have been published, as well as biographical encyclopaedias, which provide data on the biographies of judges, notaries, attorneys, and law students, etc.

Zemītis Guntis. Kristieši pagānu tiesas priekšā Romas katoļu kristīgās misijas un Livonijas krusta karu laikā

Christians facing a pagan trial during the Roman Catholic Christian mission and the Livonian Crusades

The Christian mission of the Holy Roman Empire began with the arrival of Monk Meynard (Meynardus), the priest of The Order of Saint Augustine, in the Livland in 1184. By the turn of the 12th/13th century, the mission turned violent. Legitimacy for the use of force against the “barbarians” who threaten the Christian church was given by Pope Innocent’s III (Innocentius) letter to the Christians of Saxony and Westphalia on 5 October 1199. The Livonian Crusades continued until 1290. At times, the preachers of Christianity or its most ardent defenders were brought before the trial.

Six cases are known in which Christians were brought before a trial. In three of these, the defendants were preachers; in one – baptized Livs who had become convinced Christians; and in two – brothers of the Order, charged with insulting or killing the ruler. The trials described in the Chronicle of Henry of Livonia are held with Baltic Finns – three with Livs, one with Estonians. There is no news that preachers were killed for their faith. There is usually a reason for the trial – for example, a poor harvest in Turaida, which led to the suspicion that it was the preacher of a foreign faith. Priests could be subjected to persecution and, by decision of a popular assembly, brought before a pagan court in situations when a general uprising occurred against the spreaders of Christianity – the bishop and the Order.

The most familiar and detailed is the description of divine trial in the Chronicle of Henry of Livonia of the trial of priest Theoderic (Theodericus) in Turaida, his fate determined by the horse of destiny. This is precisely the case that raises questions: how true this description is. Augury with the horse of destiny is known to Germanic tribes, also Balts belonging to the Indo-European language family, while the Livs’ language belongs to the Finno-Ugric language family. Customary rights are closely linked to mythological thinking, which is different for Baltic Finns and Balts. Solar myths are dominated for Balts, in which the horse plays an important role as the Sun’s carrier, while birds, especially a waterbird, play a prominent role in the Baltic Finnish world. However, there are also many elements of Scandinavian and Balts culture in the culture of Livs, which makes it possible to assume that augury with the horse of destiny could also have been familiar to the Livs.

By a collective decision of the Livs, two newly baptized Livs – Kyrianus and Layanus – were killed, having been punished for treason. Both were buried in the church of Ikšķile, where archaeological excavations have uncovered three constructed burial sites, which are believed to have contained the remains of the first two bishops and the executed Livs. Sources shall not provide information regarding the procedures for

the trial of Baltic tribes – Latgallians, Selonians, Couronians and Semigallians. It is known that before pivotal decisions – change of faith, start of war, etc., the will of gods is inquired without specifying how. Knowing Latvian traditions, a horse could also be used for augury.

There are two known similar cases in which Semigallians kill brothers of Order after a co-decision, driving them into the middle of the warrior's circle and chopping them with weapons or throwing them with sticks. That was obviously the punishment that came for insulting or killing the ruler. The divine trial in Turaída is organized by the pagan priest (oríolus), in other cases the decision is made by all the armed men present, suggesting that the degree of military democracy of local peoples was still high during the Livonian Crusades.

Later codifications of local people, already carried out after the conquest of Livonia, indicate that they were given by the bishop with the order and the elders of the local people. Legal historians Valdis Blūzma and Jānis Lazdiņš note that both the ancient Baltic and Finnic peoples of the eastern Baltic region had, by the time of the Crusades, developed a legal framework suited to their social life. Within this system, individuals were already recognized as possessing private property rights over movable goods, and a gradual transition had begun from collective ownership of immovable property toward private-law relations. The elders (seniores) were evidently those who settled disputes and determined specific punishments, while major decisions were made collectively by the free warriors.

Smiltēna Anda. Bizantijas tiesību kodeksi un to ietekme Krievijas valstiskuma veidošanā

Byzantine law codes and their influence on the formation of Russian statehood

This study analyzes the development of Byzantine law codes, the reception of their law in the territories of Eastern Europe and especially Russia, as well as their impact on the ideological basis of Russian statehood. The study traces how the *Corpus Iuris Civilis* created by the Byzantine Emperor Justinian became the basis not only for European jurisprudence, but also for subsequent Byzantine legal collections, such as the *Ecloga*, *Basilica* and *Nomocanonos*.

The study emphasizes that the reception of Byzantine law in Russia took place not through civil, but mainly through canon law, which was introduced according to the Byzantine model along with the adoption of Orthodoxy in 988. Legal sources, such as the *Book of Kormchay*, strengthened the principle of *symphonia* – harmonious cooperation of the state and church, which became the basis of Russian statehood and is one of the main factors why the development of Russia proceeded in a different direction than the development of Europe.

It is explored whether the idea of Moscow as the Third Rome arose as a side effect of the reception of Byzantine law, as well as how this uniqueness of Russian statehood was shaped by the Slavophile movement in the mid-19th century. This movement emphasized Russia's spiritual superiority over the West and its mission to preserve true Christianity. The study concludes that the reception of Byzantine law in Russia is only a side factor in the context of the Byzantine heritage. The main role here is played by the inheritance of the mission of the Orthodox Church and the inheritance of Byzantine symbols. The image that Russia creates for itself in international politics today is largely based on the concept of the heir of Byzantium.

Straube Gvido. Agrīnā parlamentārisma izpausmes XVII–XVIII gadsimta Vidzemes luteriskās baznīcas ikdienā

Manifestations of early parliamentarism in the everyday life of the Vidzeme Lutheran Church in the 17th–18th centuries

One of the most typical manifestations of parliamentarism – popular representation is typical of the 20th century. society, however, its germs can also be observed in earlier formations, moreover, in those that were typical of such characteristic features as absolutism. This form of state administration was known in the Baltics since the 17th century, and its most prominent representatives were the Swedish kings Gustav II Adolf and Charles XI. In the 18th century, this baton was taken over by the Russian emperor Peter I and especially brightly by Catherine II the Great. Some popular representation was necessary for power already in the Middle Ages, when elders and vagars or cubiass (overseers) were appointed to supervise, control and organize the peasant mass for various works. Their task was to ensure the functioning of the relevant administrative-economic unit (manor), while simultaneously ensuring its durability and efficiency. That is, no reasonable overseer was interested in the unnecessary exploitation of his fellow peasants, regardless of his abilities, because this could already soon create problems for him in fulfilling the tasks set for him. In addition, it was necessary to consider that the overseer was one, while the number of peasants under his conditional subordination was sufficiently large, therefore, not taking this into account could be dangerous for the overseer himself.

During the 17th century, the Swedish government in Vidzeme, through the Lutheran Land Church, introduced two more positions, to which sacristan and sextons were appointed. Their primary task was to provide support to the parish pastor, but they were also entrusted with other duties. For example, a sacristans could replace the pastor during his illness or absence and baptize and bury his parishioners, as well as hold church services. Sextons, in turn, were responsible for the attendance of church services. Both positions regularly participated in various parish meetings, as well as

parish audits, where they represented the peasants, defended their opinions, and testified about various matters relevant to the parish. Interestingly, sacristans and sextons were the ones who in Vidzeme also participated in the election of new parish pastor, thus influencing the life of the parish in the long term.

Hence, it can be asserted that, despite the dominance of absolutism in the 17th, 18th, and even 19th centuries, peasants had their own representative delegates both at the parish level and on the estate.

Luts-Sootak Marju. Instruction and education of Baltic peasantry to the legal peace and Rule of Law through the judiciary (second half of the 19th century)

Baltijas zemniecības pamācīšana un izglītošana tiesiskajam mieram un tiesiskai valstij ar tiesu varas starpniecību (XIX gadsimta otrā puse)

It is widely claimed in existing literature that the local government organizations established in the 19th century helped Baltic peasants prepare for political life at a much higher level, even as citizens of the not-so-much-later democratic republics of Latvia and Estonia. Much less attention has been paid to how the peasantry of that time acquired knowledge and experience in learning about their rights and enforcing them in court. The Baltic peasant courts functioned not so much as modern, strict judicial institutions, but rather as true institutions of enlightenment and education, where peasants were taught to act as independent, responsible, and legally informed members of society.

Schwartz Philipp. "Die Medizin ist meine gesetzliche Ehefrau, die Literatur meine Geliebte." – Das Ehehindernis der Scheinehe

"Medicine is my legal wife, literature my lover." – The obstacle to marriage of convenience

"Medicīna ir mana likumīgā sieva, literatūra – mana mīļotā." – Kavēklis fiktīvai laulībai

The article analyses three key aspects that elucidate why the Latvian Civil Code of 1937 did not originally provide for sham marriage as an impediment to marriage. Firstly, it shows that the focus shifted away from the individual towards the community with the family becoming the basic unit of the Latvian nation and state. Secondly, it shows how the structure of the Latvian Civil Code of 1937 is an expression of the four Civil law principles of succession, private property, freedom of contract and family. Thirdly, it illustrates the relation between marriage and family including the question if there is such thing as a family without children. The answer to the latter effectively closes

the circle, returning to the initial premise: the shift from an individual-centered to a community-oriented conception of private law, and the reasons why Latvian lawmakers at the time did not consider it necessary to introduce sham marriage as an impediment to marriage into the new Latvian Civil Code of 1937.

02 VĒRTĪBAS / WERTE / VALUES

Vaivade Anita. Cilvēka cieņa kā vērtība nemateriālā kultūras mantojuma tiesībās

Human dignity as a value in intangible cultural heritage law

The article “Human Dignity as a Value in Intangible Cultural Heritage Law” examines the reference to the concept of human dignity integrated in the formulation of the desired impact of the UNESCO 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. A formulation of such an impact has been decided through an intergovernmental decision-making process and became the basis for developing the Overall Results Framework of the convention. While this framework has become the major reference for building a set of indicators to analyse the results of the implementation of this convention, it has also served as an outline of a common international understanding of the way convention should be implemented and the values it carries and should defend. This approach reveals the role of the Overall Results Framework, including the concept of human dignity, as a step towards building and strengthening a global community of values, which is being constructed around the safeguarding of intangible cultural heritage.

Kūlis Māris. Patiesība un likums

Truth and law

This essay explores the relationship between truth and law in the context of modern philosophical thought, where the metaphysical foundation of truth has eroded, yet society continues to demand truth as a moral and legal value. Beginning with Pontius Pilate’s question “What is truth?” the text follows the transformation of truth from an absolute criterion to a form of dialogue, interpretation, and responsibility. It traces the intellectual history from Enlightenment rationalism and Kant’s categorical imperative, which treated truthfulness as the highest legal and moral duty, to twentieth-century relativism, where truth became plural and contingent. The essay argues that the crisis of truth mirrors a crisis of trust: the more plural truths become, the less stable the foundation of justice

and legality. Drawing on thinkers such as Kant, Arendt, Horkheimer, and Lazdiņš, it shows how the loss of metaphysical certainty challenges the legitimacy of law. When law becomes merely procedural and detached from the idea of truth, it risks turning into an instrument of power rather than justice. Against this background, the essay proposes a modest rehabilitation of “weak truth” – a shared horizon of good faith and mutual understanding that sustains both social cohesion and the moral authority of law. Truth thus reappears not as a transcendental given but as an ethical practice: a form of trust, responsibility, and discourse that makes the rule of law possible in a post-metaphysical age.

Schäfer Frank L. Privatrechtskonforme Auslegung der Grundrechte

Interpretation of fundamental rights in conformity with private law

Pamattiesību interpretācija atbilstoši privāttiesībām

Frank L. Schäfer advocates a private-law-centred interpretation of basic rights in contrast to the prevailing constitutional-dogmatic view of the German Federal Constitutional Court. Current doctrine subordinates private autonomy to human dignity and overarching constitutional principles such as democracy and the social state, a hybridisation that, he argues, weakens private law and market freedom. Instead, basic rights should be understood as supreme private-law norms, maximising individual autonomy in relations between private actors and securing private law's independence from public-law interference. These newly formed basic rights do not ‘socialise’ private law but fortify its resilience and autonomy against state power. Private autonomy equals human dignity and forms the universal principle underpinning all private freedom. Specific freedoms like contract, profession and property are merely applications of this principle. Equality must remain formal, not material; inequality is a driver of progress. Marriage and family are to be defined by free choice, not tradition. The market economy and private property are essential for prosperity, while state measures such as rent controls undermine constitutional, private liberty.

Grigore-Bāra Elīna. Īpašums kā tiesību filozofijas kategorija

Property as a category of legal philosophy

The article aims to clarify the philosophical foundations and historical evolution of the concept of property by arguing that its meaning emerges from a continuous interaction between individual and social goals and values. Proceeding from ancient Greek thought – where Plato and Aristotle offered conflicting functional justifications of property – to Enlightenment theories linking property with personal autonomy,

the article outlines the core intellectual traditions that shaped European legal thought. The article further provides a comparative analysis of property theories and outlines the broader development of property concepts, tracing the shift from predominantly individualistic interpretations towards models that increasingly integrate social function of property.

In order to demonstrate how different philosophical approaches influenced positive law, the author analyses key constitutional provisions on right to property in Latvian legal history from the 17th century to the restoration of independence. The article concludes that constitutional protection of property reflects a historically formed balance between its individualistic and social elements, revealing the dynamic and multidimensional nature of the concept.

03 VALSTS / STAAT / STATE

Ziemele Ineta. Ilgstoša okupācija un tās sekas: Baltijas valstis starptautiskajās tiesībās

Long-term occupation and its consequences: The Baltic states in international law

The article's most innovative contribution is its clear legal framing of the 50-year Soviet rule in the Baltic states as a continuous illegal occupation, supported by modern international law. Drawing on recent International Court of Justice opinions about long-term occupations (e.g., the Palestinian territories), the author demonstrates that occupation never turns into sovereignty, no matter how long it lasts. This contemporary legal reasoning strengthens the Baltic claim of state continuity and shows that the Soviet Union's actions – from forced political change to demographic engineering – remain unlawful under both the Hague and Geneva Conventions.

Equally innovative is the author's call for a systematic, proactive Baltic strategy to address unresolved occupation consequences. Ziemele argues that the Baltics have long relied on the legal fact of occupation when defining citizenship, state continuity, and security choices but have never fully pursued the logical next steps: documenting violations, quantifying damages, demanding accountability, and clarifying which Soviet-era changes can – and cannot – be accepted as lawful. Without this, societies remain trapped in conflicting narratives. The author's approach reframes transitional justice as a necessary step for national development, not just historical memory.

Geistlinger Michael. Die Dauernde Neutralität Österreichs und die Beteiligung Österreichs an der Europäischen Skyshield Initiative (ESSI)

Austria's permanent neutrality and its participation in the European Skyshield Initiative (ESSI)

Austrijas pastāvīgā neitralitāte un tās līdzdalība Eiropas Debesu vairoga iniciatīvā (ESSI)

There are a number of reasons why Austria's accession to the ESSI Declaration of Intent must be qualified as a violation of Austria's obligations under the Federal Constitutional Act on Austria's Perpetual Neutrality of 1955 (BVG Neutrality). These obligations are obligations under constitutional and international law. This article focuses on one aspect and proves that the European Skyshield Initiative, despite the fact that it is based on an extra-legal agreement, is a military alliance. As can be shown in particular on the basis of the United Nations Declaration of 1 January 1942 and the relevant literature, neither an international treaty, nor an organisation, nor a duty of mutual assistance is a prerequisite for the existence of a military alliance in international law. The BVG Neutrality expressly prohibits joining a military alliance.

Ketners Kārlis. Directions in the evolution of Latvia's public finance legislation

Latvijas publisko finanšu regulējuma attīstības virzieni

This paper reviews the development of legal regulations governing public finance in Latvia, with a particular focus on budgetary and tax affairs. The purpose of the paper is to justify the concept of "budgetary principles" and to identify the key characteristics and trends of contemporary budgetary principles in Latvia. The author examines the organisational and methodological aspects of the budget system and process, distinguishing among the principles of the budget system, the budget process, and the management of revenues and expenditure formation.

The article highlights new directions in the legal regulation of public finance within a digital context, including the diversification of revenue sources, the enhancement of budget efficiency, and the promotion of transparency. The study notes an upward trend in domestic legislation advocating for open budgetary information and proposes amendments to current public finance laws.

The author identifies three main theses: (1) Latvia's budget regulation commenced with the 1990 Law on Budgetary Rights and evolved through the Law on Budget and Financial Management, which was reformed in 2010–2013 under EU fiscal rules; (2) legal development adheres to continental European models and EU standards; and (3) the jurisprudence of the Constitutional Court is central to fiscal governance and legislative modernisation.

Schmitz Thomas. Digitalisation in legal science and education: Merits, challenges, prospects

Digitalizācija tiesību zinātnē un juridiskajā izglītībā: ieguvumi, izaicinājumi, perspektīvas

Critical reflections of a law lecturer who has been involved from the outset on what has and has not been achieved over four decades of digitalisation in legal science and education, as well as on those “achievements” that may not, in fact, be beneficial. Have the high expectations been met, and, if so, when and where? Was the rise of social media a progress or a challenge, and why is it now a threat? What about the often forced use of clouds and e-learning platforms? As regards students’ use of IT, more important than constantly introducing new digital instruments and functions is to better master the existing ones, especially the advanced functions of word processors. Law faculties should include in their curricula two mandatory courses on the general and specific use of digital instruments in legal research and writing. The author also points out the continuing shortcomings of specific legal software, databases and online resources. For example, the potential of smartphones for substantial scientific work instead of playing around is still waiting to be utilised.

A critical look at the hype about artificial intelligence must not be absent. AI will certainly play a significant role in legal research and writing, but not in the close future and differently than expected. Its use is hampered by the problems of AI “hallucination” and political manipulation. Its rise will rather increase than lower the burden of students and assist but not take over the lecturer’s work. Decisive for its use in legal science and education is the integrity, impartiality and quality of the AI’s training.

Schewe Christoph. The unity of the legal order – an illusion in a multilevel and fragmented legal world? Law, logic, and the search for coherence beyond the nation state

Tiesību sistēmas vienotība – ilūzija daudzlīmeņu un fragmentētā tiesiskajā pasaulē? Tiesības, loģika un saskaņotības meklējumi ārpus nacionālās valsts

This article revisits Karl Engisch’s thesis of the “unity of the legal order” and tests its plausibility beyond the nation state. It contrasts constitutionalization dynamics in international law (emergent norm hierarchies, judicialisation, public-law principles) with the International Law Commission’s account of fragmentation and systemic integration under Article 31(3)(c) VCLT. The European Union serves as a comparative model of an autonomous, value-guided legal system that aspires to coherence through direct effect and primacy, yet remains constrained by constitutional pluralism and contested

authority (e.g., PSPP). Hereafter, providing the example of property protection, the article illustrates the divergent grammars across national constitutional law (Art. 14 GG), EU law (internal market freedoms; Art. 17 CFR), the ECHR (P1-1, fair balance/margin of appreciation), and international investment law (FET, indirect expropriation; ECT), illustrated by *Vattenfall v. Germany*. The author argues that “unity” no longer denotes the absence of conflict but the capacity to manage normative tensions through interpretation. Law’s claim to coherence persists as a regulative ideal; its practice, however, reflects the social world’s heterogeneity. The author concludes that unity, while indispensable methodologically, cannot be fully realised institutionally in a multilayered order: legal reasoning must carry the weight of contradiction rather than attempt to eliminate it.

LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS

01 VĒSTURE / GESCHICHTE / HISTORY

Jānis Pleps. Tiesību vēstures nozīme tiesību piemērošanā

The role of legal history in the application of law

Literatūras un avotu saraksts

Literatūra

1. *Applebaum, A.* Don't Accept Putin's Version of History. Pieejams: <https://slate.com/news-and-politics/2014/10/nato-and-eu-expansion-didnt-provoke-vladimir-putin-american-triumphalism-isnt-to-blame-for-russias-aggression.html>
2. *Applebaum, A.* Falsifying Russia's History Is a Step Toward More Violence. Pieejams: <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2021/12/putins-plot-against-russias-future/620930/>
3. *Apsītis, R.* Kā tapa 4. maija Deklarācija. Grām.: 4. maijs. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju. *Jundzis, T.* (red.). Rīga: LU žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 2000.
4. *Ābers, B.* Ko tagadnes latviešu tiesībniekiem var dot Latvijas tiesību vēstures pazīšana. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, Nr. 3, 1940.
5. *Ābers, B.* Profesora Arveda Švābes zinātniskā personība. Latvija, Nr. 39(144), 22.05.1948.
6. *Balodis, M.* Krievijas vēsturiskā suverenitāte jeb vēstures loma mūsdienu Krievijas politikā. Pieejams: <https://appc.lv/lv/jaunumi/krievijas-vesturiska-suverenitate-jeb-vestures-loma-musdienu-krievijas-politika/>
7. *Barak, A.* Purposive Interpretation in Law. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2005.
8. *Bergmane, U.* Politics of Uncertainty. The United States, the Baltic Question, and the Collapse of the Soviet Union. Oxford: Oxford University Press, 2023.
9. *Bingham, T.* Rule of Law. London: Allen Lane, 2010.
10. *Blūzma, V.* Ievads. Grām.: Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). *Lēbers, D. A.* (red.). Rīga: LU žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 2000.
11. *Blūzma, V.* Latvijas Republikas valsts dibināšana un nacionālās tiesību sistēmas veidošana (1918–1922). Grām.: Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). *Lēbers, D. A.* (red.). Rīga: LU žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 2000.
12. *Butulis, I.* Ideoloģija un propaganda. Grām.: 15. maija Latvija. *Feldmanis, I.* (red.). Rīga: Latvijas Mediji, 2017.

13. *Cerūzis, R.* Vācu faktors Latvijā (1918–1939). Politiskie un starpnacionālie aspekti. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2004.
14. *Cielēns, F.* Latvijas Republikas Satversmes noteikumi par deputātu imunitāti. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1929, Nr. 1/2.
15. *Cuesta, J. G.* No Prague Spring and no Gulag: Putin's Russia rewrites history to justify its wars. Pieejams: <https://english.elpais.com/international/2025-05-23/no-prague-spring-and-no-gulag-putins-russia-rewrites-history-to-justify-its-wars.html>
16. *Danovskis, E.* Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes vēsture. Grām.: Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte. 1919–2019. Fakti un cilvēki, vēstījumi un fotomirkļi. Atkārtots un papildināts izdevums. *Rodiņa, A.* (red.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019.
17. Diskusija. Mīts par 'krieviskā elementa' klātbūtni Latvijas teritorijā. Pieejams: <https://www.delfi.lv/kultura/32026447/cultureenvironment/120019919/diskusija-mits-par-krieviska-elementa-klatbutni-latvijas-teritorija>
18. *Düben, B. A.* Revising History and "Gathering the Russian Lands": Vladimir Putin and Ukrainian Nationhood. Pieejams: <https://ppr.lse.ac.uk/articles/10.31389/lseppr.86>
19. *Freeman, M. D. A.* Lloyd's Introduction to Jurisprudence. Seventh Edition. London: Sweet & Maxwell Ltd, 2001.
20. *Gavriļins, A.* Vēstures avotu pētniecība. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017.
21. *Guļāns, A.* Ar atskatu vēsturē, ar domu nākotnē. Latvijas Vēstnesis, Nr. 374(1435), 17.12.1998.
22. *Grigore-Bāra, E.* Ieskats Augstākās tiesas Plēnuma vēsturē: Latvijas Senāta Apvienotā sapulce un Latvijas PSR Augstākās tiesas Plēnums. Augstākās Tiesas Biļetens, Nr. 31, 2025.
23. *Grudule, M.* Vācbaltieši Latvijas un latviešu kultūras vēsturē. Grām.: Latvieši un Latvija. IV sējums. Latvijas kultūra, izglītība, zinātne. *Stradiņš, J., Hausmanis, V., Kūle, M.* (red.). Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 2017.
24. *Jakovļeva, M.* Valstiskums Kurzemes un Zemgales hercogistē (1562–1795). Grām.: Varas Latvijā: no Kurzemes hercogistes līdz neatkarīgai valstij. Esejas. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019.
25. *Kalniņš, E.* Tiesību tālākveidošana. Grām.: *Kalniņš, E.* Privāttiesību teorija un prakse. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005.
26. *Kelsen, H.* General Theory of Law & State. New Brunswick and London: Transaction Publishers, 2006.
27. *Krastiņš, E.* Kāpēc Latvija nevar labāk? Vēsturiski ekonomiska esēja. Pieejams: <https://www.ekonomisti.lv/wp-content/uploads/2023/02/Kapec-Latvija-nevar-labak.pdf>
28. *Krūkle, G.* Tiesību normas satura noskaidrošana. Grām.: Juridisko metožu mācība. Astoņi soļi tiesību normu piemērošanā. *Rezevska, D.* (red.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2025.
29. *Krūmiņa, V.* Tiesību normu izstrādes materiāli un to nozīme tiesību normu interpretācijā. Grām.: Interesu pārstāvības process. Skaidrojumi un komentāri. *Osipova, S., Pleps, J.* (red.). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2024.
30. *Krūmiņš, G.* Latvijas vēsture postkoloniālās perspektīvas skatījumā: PSRS koloniālā politika Latvijā. Grām.: Varas Latvijā: no Kurzemes hercogistes līdz neatkarīgai valstij. Esejas. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019.
31. *Kudors, A.* Russia and Latvia: A Case of Sharp Power. London and New York: Routledge, 2024.
32. *Kučs, A.* Tiesību uz taisnīgu tiesu nozīme vārda brīvības un citu tiesību līdzsvarošanā mūsdienu ģeopolitiskajos apstākļos. Augstākās Tiesas Biļetens, Nr. 31, 2025.

33. *Kusiņš, G.* Likumdevēja gribas izteikšanas un noskaidrošanas problēmas. Augstākās Tiesas Biļetens, Nr. 9, 2014.
34. *Ķikuts, T.* Latvija Krievijas impērijas sastāvā: tradīcijas pārvērtības 18.–19. gadsimtā. Grām.: Varas Latvijā: no Kurzemes hercogistes līdz neatkarīgai valstij. Esejas. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019.
35. *Lau, S.* “We told you so!” How the West didn’t listen to the countries that know Russia best. Pieejams: <https://www.politico.eu/article/western-europe-listen-to-the-baltic-countries-that-know-russia-best-ukraine-poland/>
36. *Lazdiņš, J.* Vēsturiskā tiesību skola un Latvija. Latvijas Universitātes Raksti. Juridiskā zinātne, Nr. 703, 2006.
37. *Lazdiņš, J.* Valdības formula (*Formula Regiminis*) (1617). Grām.: *Apsītis, R., Blūzma, V., Lazdiņš, J.* Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. 2. sējums. Poļu un zviedru laiku tiesību avoti (1561–1795). Rīga: Juridiskā koledža, 2006.
38. *Lazdiņš, J.* Priekšvārds. Grām.: *Lazdiņš, J., Kučs, A., Pleps, J., Kusiņš, G.* Latvijas valsts tiesību avoti. Valsts dibināšana – neatkarības atjaunošana. Dokumenti un komentāri. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015.
39. *Lazdiņš, J.* Latvijas valsts izsludināšana un pirmās pagaidu satversmes. Grām.: *Lazdiņš, J., Kučs, A., Pleps, J., Kusiņš, G.* Latvijas valsts tiesību avoti. Valsts dibināšana – neatkarības atjaunošana. Dokumenti un komentāri. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015.
40. *Lazdiņš, J.* Continuity of the Juridical Power in the Republic of Latvia. Journal of the University of Latvia. Law, No. 9, 2016.
41. *Lazdiņš, J.* Profesors Arveds Švābe: literāts, tiesībnieks, vēsturnieks vai politiķis. Jurista Vārds, Nr. 49(1003), 28.11.2017.
42. *Lazdiņš, J.* Īpašuma denacionalizācija Latvijas Republikā. Grām.: Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā. *Jundzis, T.* (red.). Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 2017.
43. *Lazdiņš, J.* Tiesu varas nepārtrauktība Latvijas Republikā. Priekšnoteikumi un nepieciešamība. *Jundzis, T.* (red.). Grām.: Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 2017.
44. *Lazdiņš, J.* Latvijas publisko tiesību vēstures pamati. Grām.: Publiskās tiesības. Ievads. *Ziemele, I., Osipova, S.* (red.). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2024.
45. Legal Form. Pashukanis and the Marxist Critique of Law. *Cercel, C., Fusco, G. G., Tacik, P.* (eds.). London and New York: Routledge, 2025.
46. Legal Form and the End of Law. Pashukanis’s Legacy. *Cercel, C., Fusco, G. G., Tacik, P.* (eds.). London and New York: Routledge, 2025.
47. *Levāns, A., Zanders, M.* Aizmirstā Livonija: savējā vai svešā, tumšā vai romantiskā? Rīga: Aminori, 2021.
48. *Lēbers, D. A.* “Vācbaltieši” tomēr ir “vācbaltieši”. Latvijas Vēstnesis, Nr. 48(763), 14.02.1997.
49. *Lēbers, D. A.* Augstākā tiesa un 1941. gada izceļotāju īpašumi. Diena, Nr. 204, 02.09.1998.
50. *Lēbers, D. A.* Latvijas Senāts viņdienās un mūsdienās. Latvijas Vēstnesis, Nr. 387(1448), 29.12.1998.
51. *Lēbers (Loeber), D. A.* Latvijas neatkarības atjaunošanas prasības dažos dokumentos pirms 1990. gada 4. maija. Grām.: 4. maijs. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju. *Jundzis, T.* (red.). Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 2000.

52. *Levits, E.* 4. maija Deklarācija Latvijas tiesību sistēmā. Grām.: 4. maijs. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju. *Jundzis, T.* (red.). Rīga: LU žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 2000.
53. *Levits, E.* Par nacionālo identitāti un demokrātisku atmiņu politiku. *Jurista Vārds*, Nr. 1(700), 03.01.2012.
54. *Levits, E.* Izvērstas Satversmes preambulas teksta piedāvājuma komentārs. *Jurista Vārds*, Nr. 39(790), 24.09.2013.
55. *Mälksoo, L.* Russian Approaches to International Law. Oxford: Oxford University Press, 2015.
56. *Mälksoo, L.* Illegal Annexation and State Continuity. The Case of the Incorporation of the Baltic States by the USSR. Second Revised Edition. Leiden and Boston: Brill/Nijhoff, 2022.
57. *Mälksoo, L.* Russia, the Soviet Union, and Imperial Continuity in International Law. Oxford: Oxford University Press, 2026.
58. *Meļķis, E.* Tiesību normu iztulkošana. Grām.: *Meļķis, E.* Latvijas tiesiskās sistēmas ceļš uz demokrātisku tiesisku valsti. Rakstu krājums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014.
59. *Miller, A.* Russia and Europe in Memory Wars. Norwegian Institute for International Affairs Working Paper, No. 890, 2020. Pieejams: https://www.nupi.no/content/pdf_preview/21330/file/NUPI_Working_Paper_890_Miller.pdf
60. *Neimanis, J.* Ievads tiesībās. Rīga: zv. adv. J. Neimanis, 2004.
61. *Neimanis, J.* Tiesību tālākveidošana. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006.
62. *Osipova, S.* Aspazija "Satversmes tēvu" lokā. *Jurista Vārds*, Nr. 11(863), 17.03.2015.
63. *Osipova, S.* Vēsture, tiesību vēsture un nacionālā identitāte Latvijā XX un XXI gs. Grām.: *Osipova, S.* Nācija, valoda, tiesiska valsts: ceļā uz rītdienu. Rakstu krājums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2020.
64. *Osipova, S.* Juridiskā izglītība latviešu valodā un Latvijas tiesību vēsture 20. gs. starpkaru posmā. Grām.: *Osipova, S.* Nācija, valoda, tiesiska valsts: ceļā uz rītdienu. Rakstu krājums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2020.
65. *Paparinskis, M.* The Development of International Law: The Case for Revisiting Compensation. Current Legal Problems, vol. XX, 2025.
66. *Plotnieks, A.* A. Petr Stučka i istoki sovetskoj pravovoj mysli: 1917–1925. Učjonyje zapiski Latvijskogo gosudarstvennogo universiteta imeni P. Stučki, No. 129, 1970.
67. *Plotnieks, A.* Pēteris Stučka un marksistiskās tiesību zinātnes "sākums un beigas". *Jurista Vārds*, Nr. 45(897), 17.11.2015.
68. *Reire, G.* Latvijas un Krievijas attiecību matrica. Grām.: Latvijas diplomātijas gadsimts. Latvijas diplomātijas un ārlietu dienesta pirmais gadsimts (1919–2019) diplomātu esejās. *Drēģeris, M.* (sast.). Rīga: Zvaigzne ABC, 2020.
69. *Rezevska, D.* Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. 2. izd. Rīga: Daigas Rezevska izdevums, 2015.
70. *Rodiņa, A.* Valsts vienotais jurista profesionālās kvalifikācijas eksāmens tuvojas.... *Jurista Vārds*, Nr. 15(1177), 13.04.2021.
71. *Sniedzīte, G.* Tiesību palīgavoti, piemērojot tiesību normas. *Jurista Vārds*, Nr. 39(394), 18.10.2005.
72. *Stradiņš, J.* Trešā atmoda. Runas un raksti 1988.–1990. gadā Latvijā un par Latviju. Rīga: Zinātne, 1992.

73. *Stranga, A.* Latvija. Liktenīgo lēmumu laiks. Okupācija. 1939–1940. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2025.
74. *Strenga, G., Bergmane, U.* Latvieši labprātīgi atsakās no savas zemes pagātnes. Pieejams: <https://www.delfi.lv/898102/versijas/120094230/gustavs-strenga-una-bergmane-latviesi-labpratigi-atsakas-no-savas-zemes-pagatnes>
75. *Šterns, I.* Vēsturnieks profesors Dr. iur. Arveds Švābe (1888–1959). Grām.: Vēsturnieks profesors Dr. iur. Arveds Švābe (1888–1959): biobibliogrāfija. *Caune, A.* (red.). Rīga: LU Latvijas vēstures institūta apgāds, 1998.
76. *Taurēns, J., Feldmanis, I.* Latvijas ārpolitika un diplomātija 20. gadsimtā. 3. sējums. Rīga: Jumava, 2016.
77. *Zelče, V., Zanders, M.* Ulmaņlaiki. Latvju autoritārisma īpatnības. Rīga: Aminori, 2023.
78. *Zellis, K.* Atmiņas versija: savējie un svešie Latvijas Republikā. Tirrāksts, Nr. 2, 2014.
79. *Zemribo, G.* Vai Senāts paliks 95 gadus jauns? Augstākās Tiesas Biļetens, Nr. 8, 2014.
80. *Zemribo, G., Guļevska, L.* Darbs dara cilvēku. Rīga: Jumava, 2015.
81. *Ziemele, I.* Acceptance of a Claim for State Continuity: A Question of International Law and its Consequences. *Law. Journal of the University of Latvia*, vol. 9, 2016.
82. *Ziemele, I.* State Continuity and Nationality: the Baltic States and Russia. Past, Present and Future as Defined by International Law. Second Revisited Edition. Leiden and Boston: Brill/Nijhoff, 2025.
83. *Zubok, V. M.* Collapse. The Fall of the Soviet Union. New Haven and London: Yale University Press, 2021.

Normatīvie akti

1. Latvijas Republikas Satversme. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/57980-latvijas-republikas-satversme>
2. Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu: Latvijas PSR Augstākās padomes 1990. gada 4. maija deklarācija. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/75539-par-latvijas-republikas-neatkaribas-atjaunosanu>
3. Grozījums Latvijas Republikas Satversmē. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/267428-grozijums-latvijas-republikas-satversme>
4. Grozījumi likumā “Par tiesu varu”. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/302980-grozijumi-likuma-par-tiesu-varu->
5. Latviešu vēsturisko zemju likums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/324253-latviesu-vesturisko-zemju-likums>
6. Rīgas Svētā Pētera baznīcas likums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/331463-rigas-sveta-petera-baznicas-likums>
7. Valsts vienotā jurista profesionālās kvalifikācijas eksāmena kārtība: Ministru kabineta 2019. gada 15. janvāra noteikumi Nr. 46. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/304369-valsts-vienota-jurista-profesionalas-kvalifikacijas-eksamena-kartiba>
8. Miera līgums starp Latviju un Krieviju. Likumu un valdības rīkojumu krājums, Nr. 7, 18.09.1920.
9. Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Pieejams: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_lav

10. Valdības formula Kurzemes un Zemgales hercogistē. Grām.: *Apsītis, R., Blūzma, V., Lazdiņš, J.* Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. 2. sējums. Poļu un zviedru laiku tiesību avoti (1561–1795). Rīga: Juridiskā koledža, 2006.
11. Pagaidu nolikums par Latvijas tiesām un tiesāšanās kārtību. Latvijas Pagaidu Valdības likumu un rīkojumu krājums, Nr. 1, 1919.
12. Likums par agrāko Krievijas likumu spēkā atstāšanu Latvijā. Likumu un valdības rīkojumu krājums, Nr. 13, 31.12.1919.
13. Tiesu iekārtas likumi. 1924. gada izdevumā. Rīga: Tieslietu ministrijas Kodifikācijas nodaļa, 1924.

Tiesu nolēmumi

1. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2004. gada 17. jūnija spriedums lietā “Ždanoka pret Latviju”, pieteikuma Nr. 58278/00
2. Eiropas Cilvēktiesību tiesas Lielās palātas 2006. gada 16. marta spriedums lietā “Ždanoka pret Latviju”, pieteikuma Nr. 58278/00
3. Eiropas Cilvēktiesību tiesas Lielās palātas 2009. gada 18. februāra spriedums lietā “Andrejeva pret Latviju”, pieteikuma Nr. 55707/00
4. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2022. gada 9. jūnija spriedums lietā “Savickis un citi pret Latviju”, pieteikuma Nr. 49270/11
5. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2024. gada 25. oktobra spriedums lietā “Ždanoka pret Latviju (Nr. 2)”, pieteikuma Nr. 42221/18
6. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2025. gada 10. jūlija spriedums lietā “Rodina un Borisova pret Latviju”, pieteikuma Nr. 2623/16 un 2299/16
7. Satversmes tiesas 2006. gada 16. oktobra spriedums lietā Nr. 2006-05-01, 16. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/146217-par-radio-un-televizijas-likuma-46-panta-sestas-septitas-astotas-un-devitas-dalas-atbilstibu-latvijas-republikas-satversmes-58-un-91-pantam>
8. Satversmes tiesas 2007. gada 29. novembra spriedums lietā Nr. 2007-10-0102. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/167214-par-likuma-par-pilnvarojumu-ministru-kabinetam-parakstit-1997-gada-7-augusta-parafeto-latvijas-republikas-un-krievijas-federaci...>
9. Satversmes tiesas 2025. gada 13. februāra spriedums lietā Nr. 2024-06-01. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/358710-par-priekšvelesanu-agitacijas-likuma-5sup1sup-panta-atbilstibu-latvijas-republikas-satversmes-100-pantam>
10. Satversmes tiesas 2005. gada 22. aprīļa lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2004-25-03. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/107245-par-tiesvedibas-izbeigsanu>
11. Satversmes tiesas 2011. gada 13. decembra lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2011-15-01. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/241343-par-tiesvedibas-izbeigsanu-lieta-nr2011-15-01>
12. Senāta 2024. gada 25. novembra spriedums lietā Nr. SKA-112/2024, 12. punkts. Sk.: Pulcēšanās brīvības ierobežojuma ģeopolitiskais konteksts. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/jaunumi/par-tiesu-lietam/administrativo-lietu-departamenta/pulcesanas-brivibas-ierobezojuma-geopolitiskais-konteksts-12348>

Citi materiāli

1. Latvijas Republikas II Saeimas IX sesijas 20. sēdes 1928. gada 6. jūnija stenogramma. Grām.: Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas. IX sesija. 1928. gads. Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 1928.
2. Latvijas Senāts 1918–1940. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/par-augstako-tiesu/vesture/latvijas-senats-1918-1940/>
3. Profesors Dr. iur. Jānis Lazdiņš, Tiesību teorijas un vēstures zinātņu katedras vadītājs. Pieejams: <https://www.jf.lu.lv/par-mums/katedras/tiesibu-teorijas-un-vestures-zinatnu-katedra/janis-lazdins>

Sanita Osipova. Latvijas tiesību vēstures attīstība kopš valstiskās neatkarības atjaunošanas 1990./1991. gadā

The development of Latvian legal history since the restoration of national independence in 1990/1991

Literatūras un avotu saraksts

Literatūra

1. Aron, R. Vvedenije v filosofiju istorii. Izbrannoje. Moskva: Universitetskaja kniga, 2000.
2. Babris, J. Buržuāziskie nacionālisti – Latvijas vēstures viltotāji. Literatūra un Māksla, 21.12.1952., 4., 5. lpp.
3. Balodis, R., Lazdiņš, J. Satversmes vēsturiskā attīstība. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārīgie noteikumi. Sagatavojis autoru kolektīvs. Balodis, R. (vad. red.). Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014, 43.–78. lpp.
4. Balodis, R., Pleps, J. First Century of the *Satversme*: Constitutional Development and Perspectives. Journal of the University of Latvia. Law, vol. 16, 2023, pp. 85–114.
5. Bērtaite-Pudāne, I. Genesis of Administrative Justice and Administrative Procedure in Latvia. Miscellanea Historico-Iuridica, vol. XXII, No. 1, 2023, pp. 103–118.
6. Birziņa, L. Latvijas Universitātes tiesibzinātnieki. Tiesiskā doma Latvijā XX gadsimtā. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999.
7. Birziņa, L. Mazais cilvēks uz lielā ceļa. Rīga: Latvijas Universitāte, 2004.
8. Birziņa, L. Profesors Artūrs Liede (1905–1981): darbs un dzīve. Rīga: LU, 1996.
9. Blūzma, V. Latvijas konstitucionālo tiesību vēstures teorētiskās problēmas. Jurista Vārds, Nr. 22(527) (10.06.2008.). Pieejams: <https://m.juristavards.lv/doc/176472-latvijas-konstitucionalo-tiesibu-vestures-teoretiskas-problemas/>
10. Deviatnikovaitē, I., Danovskis, E., Pilving, I. Evolution of Administrative Justice in the Baltic States in 1918–1940. Baltic Journal of Law & Politics, vol. 15, 2022, pp. 71–97.
11. Grigore-Bāra, E. Nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšana valsts vai sabiedriskām vajadzībām pret atbildību Latvijā. Rīga: Latvijas Universitāte, 2013.
12. Grigore-Bāra, E. Tiesu izpildītāji Latvijas Republikā (1918–1940). II Tiesu izpildītāji okupācijas laikā (1940–1990). Grām.: Tiesu izpildītāja institūts Latvijā (1918–2018). Osipova, S. (red.). Rīga: Latvijas Zvērinātu tiesu izpildītāju padome, 2018, 10.–76. lpp.

13. J. V. Par literatūras vēstures revīziju. Padomju Latvija, Nr. 87, 21.11.1940., 3. lpp.
14. Jēkabsons, Ē., Ščerbinskis, V. Latvijas advokatūra. Zvērināti advokāti un zvērinātu advokātu palīgi biogrāfijās 1919.–1945. Rīga: Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2007.
15. Jēkabsons, Ē., Ščerbinskis, V. Latvijas tiesneši. 1918–1940. Rīga: Tiesu administrācija, 2017.
16. Jēkabsons, Ē., Ščerbinskis, V., Osipova, S. Latvijas notariāti. Latvijas zvērināti notāri biogrāfijās 1889–1945. Rīga: Latvijas Zvērinātu notāru padome, 2013.
17. Kalnin, V. Istorija gosudarstva i prava Sovetskoy Latvii. Rīga: Ministerstvo Visshego Obrazovanija SSSR, Latvijskij Gosudarstvennij Universitet, 1954
18. Kalniņš, E. Servitūta tiesība pašam uz savu lietu. Grām.: Likumdošana un tās rezultāts Latvijā: pagātnes mācības, mūsdienu tendences, problēmas un risinājumi. Latvijas Universitātes 82. starptautiskās zinātniskās konferences tiesību zinātnes rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2024, 50.–63. lpp.
19. Kļava, G. Grāmata par buržuāziskajiem Latvijas vēstures viltotājiem. *Cīņa*, 02.07.1953., 3., 4. lpp.
20. Kučs, A., Pleps, J. 25 – Latvia: Second Part of the Constitution as a Project for Next Generations. In: First Fundamental Rights Documents in Europe. Commemorating 800 Years of Magna Carta. *Suksi, M., Agapiou-Josephides, K., Lehnert, J. P., Nowak, M.* (eds.). Intersentia, 2015. pp. 329–342.
21. Kusiņš, G. Latvijas parlamentārisma apskats. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Latvijas Republikas Saeima, 2023.
22. Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). Mācību grāmata juridiskajām augstskolām un fakultātēm. *Lēbers, D. A.* (red.). Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 2000.
23. Latvijas Universitātes Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes Tiesību zinātņu nodaļas absolventu dzīves un darba gaitas (1919–1944). *Lapiņš, L.* (red.). Rīga: Senatora Augusta Lēbera fonds, 1999.
24. Lazdiņš, J. Īpašuma denacionalizācija Latvijas Republikā. Grām.: Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā. *Jundzis, T.* (red.). Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 2017, 360.–383. lpp.
25. Lazdiņš, J. The Origins of a Civil Society Based on Democratically Legitimate Values in the Baltics after the Abolition of Serfdom. In: Legal Science: Functions, Significance and Future in Legal Systems II (PDF). The 7th International Scientific Conference of the Faculty of Law of the University of Latvia 16–18 October 2019, Rīga: University of Latvia (Collection of Research Papers), 2020, pp. 141–157.
26. Lazdiņš, J. 1918. gada 18. novembrī dibinātās Latvijas Republikas privāttiesību avotu identificēšanas problēmas un ar to saistītā tiesu prakse. Latvijas Vēsture. Jaunie un Jaunākie laiki (žurnāla numurs veltīts Latvijas Republikas proklamēšanas 90. gadadienai), Nr. 3(71), 2008, 19.–33. lpp.
27. Lazdiņš, J. Baltijas zemnieku privāttiesības (XIX gs.). Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2000.
28. Lazdiņš, J. Baltu un līvu privāttiesību paražas. *Jurista Vārds*, Nr. 32(435), 2006, 1.–9. lpp.
29. Lazdiņš, J. Besonderheiten des Erbrechts in Bezug auf die Entstaatlichung der Immobilien in Lettland in den neunziger Jahren des 20. Jahrhunderts. In: Judiciary and society between privacy and publicity. *Salmonowicz, St.* (ed.). Toruń: Wydawnictwo naukowe uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2016, S. 277–299.
30. Lazdiņš, J. Darba tiesību ģenēzes un evolūcijas aspektu analīze Latvijā (XIX–XXI gs.). Analysis of aspects of genesis and evolution of labour law in Latvia 19th–21st centuries. In: Tiesību harmonizācija Baltijas jūras reģionā XX–XXI gs. mijā. International Scientific Conference

- "Harmonization of Law in the Baltic Sea Region in the Turn of the 20th and 21st Centuries". Rīga: Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte, 2006, 128.–134. lpp., pp. 135–142.
31. *Lazdiņš, J.* Die Besonderheiten des sowjetischen Erbrechts am Beispiel der Sowjetrepublik Lettland. In: Einheit und Vielfalt in der Rechtsgeschichte im Ostseeraum. *Luts-Sootak, M., Osipova, S., Schäfer, F. L.* (Hrsg.). Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien: Peter Lang Verlag, 2012, S. 123–134.
 32. *Lazdiņš, J.* Die Entstehung und Entwicklung des Eherechts in Lettland. Latvijas Universitātes Raksti. Juridiskā zinātne, Nr. 719, 2007, S. 76–90.
 33. *Lazdiņš, J.* Die Erfahrung der Restitution des Rechts auf Privateigentum nach der sowjetischen Besatzung in Lettland. In: Recht und Wirtschaft in Stadt und Land. *Luts-Sootak, M., Schäfer, F. L.* (Hrsg.) Berlin: Peter Lang, Internationaler Verlag der Wissenschaften. Rechtshistorische Reihe, 2020, Bd. 488, S. 165–180.
 34. *Lazdiņš, J.* Die Geschichte der Reprivatisierung und der Privatisierung des Eigentums in Lettland im 20. Jahrhundert. Im: Nationalismus und Rechtsgeschichte im Ostseeraum nach 1800. *Tamm, D., Vogt, H.* (Hrsg.). København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2008, S.119–122.
 35. *Lazdiņš, J.* Die Justizreform vom Jahr 1889 und ihre Bedeutung für die Baltischen Provinzen Russlands und (später) Lettland. In: *Schäfer, F. L., Schubert, W.* Justiz und Justizverfassung. Judiciary and Judicial System. Siebter Rechtshistorikertag im Ostseeraum, 3.–5. Mai 2012 Schleswig-Holstein. 7th Conference in Legal History in the Baltic Sea Area, 3rd–5th May 2012 Schleswig-Holstein. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, PL Academic Reserch, 2013, S. 91–106.
 36. *Lazdiņš, J.* Dzimtūšanas atcelšana, pagasta sabiedrības organizācija un nacionāli valstiskas domāšanas pirmsākumi. Grām.: Latvieši un Latvija. II sējums. Valstiskums Latvijā un Latvijas valsts – izcīnītā un zaudētā. *Jundzis, T., Zemītis, G.* (red.). Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2014, 173.–196. lpp.
 37. *Lazdiņš, J.* Īpašums kā vērtība. Īpašuma denacionalizācija. Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā. LU 73. konferences rakstu krājums. Rīga: Latvijas Universitāte, 2015, 354.–360. lpp.
 38. *Lazdiņš, J.* Latvijas privāttiesības. Raksti. Rīga: LU žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 2003.
 39. *Lazdiņš, J.* Latvijas publisko tiesību vēstures pamati. Grām.: Publiskās tiesības. Ievads. *Ziemele, I., Osipova, S.* (red.). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2024, 15.–100. lpp.
 40. *Lazdiņš, J.* Latvijas Republikas tiesību attīstības tendences pēc neatkarības atjaunošanas 1990.–1991. gadā: Tendencies in the Development of Laws in the Republic of Latvia after the Renewal of Independence in 1990–1991. Journal of the University of Latvia. Law, vol. 1, 2010, pp. 53–80.
 41. *Lazdiņš, J.* Latvijas valsts izsludināšana un pirmās pagaidu satversmes. Grām.: Latvijas valsts tiesību avoti. Dokumenti un komentāri, 50.–58. lpp.
 42. *Lazdiņš, J.* Priekšsvārds. Grām.: *Lazdiņš, J., Kučs, A., Kusiņš, G., Pleps, J.* Latvijas valsts tiesību avoti. Valsts dibināšana – neatkarības atjaunošana. Dokumenti un komentāri. *Lazdiņš, J.* (red.). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015, 9.–11. lpp.
 43. *Lazdiņš, J.* Valdības formula (*Formula Regiminis*) (1617) komentārs. Grām.: *Apsītis, R., Blūzma, V., Lazdiņš, J.* Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. 2. sējums Poļu un zviedru laiku tiesību avoti (1561–1795). Rīga: Juridiskā koledža, 2006, 189.–208. lpp.
 44. *Lazdiņš, J.* Zemes īpašuma nacionalizācijas un denacionalizācijas pieredze Latvijā (19.–21. gs.). Likums un Tiesības, 7. sēj., Nr. 6(70), 2005, 168.–178. lpp.

45. Lazdiņš, J., Kučs, A., Kusiņš, G., Pleps, J. Latvijas valsts tiesību avoti. Valsts dibināšana – neatkarības atjaunošana. Dokumenti un komentāri. *Lazdiņš, J.* (red.). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015.
46. Lazdiņš, J., Lerhis, A., Pleps, J., Ziemeļe, I. Legal and Historical Elements of Latvia's Restoration of Independence. *Baltic Yearbook of International Law*, vol. 19, 2021, pp. 27–72.
47. LU Tiesību zinātņu nodaļas 1920.–1944. g. absolventi trimdā. Neapstrādāti materiāli isbiogrāfijām. *Loeber, D. A.* (red.). *Hamburga*, 1990.
48. Luts-Sootak, M., Siimets-Gross, H. Baltic Peasants after Emancipation – Free and Equal People or a New Social Estate in the Estate-Based Society? In: *Legal Science: Functions, Significance and Future in Legal Systems II* (PDF). The 7th International Scientific Conference of the Faculty of Law of the University of Latvia 16–18 October 2019, Riga: University of Latvia (Collection of Research Papers), 2020, pp. 158–167.
49. Melčis, E. Ievadam. Grām.: Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. I. sējums. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10. gs.–16. gs. Rīga: LU Žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 1998, 1.–3. lpp.
50. Osipova, S. Die allgemeine Bedeutung des österreichischen Rechtssystems für Lettland. In: 200 Jahre ABGB – Ausstrahlungen. Die Bedeutung der Kodifikation für andere Staaten und andere Rechtskulturen. *Geistlinger, M., Harrer, Fr., Mosler, R., Rainer, J. M.* (Hrsg.). Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2011, S. 225–238.
51. Osipova, S. Geschichte, Rechtsgeschichte und nationale Identität in Lettland im 20. und 21. Jahrhundert. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte*. 130. Bd. Wien, Köln, Weimar: Böhlau Verlag, 2013, S. 454–466.
52. Osipova, S. Latviešu juridiskā kultūra un tiesiskā apziņa. Grām.: Akadēmiskie raksti 4 sējumos “Latvieši un Latvija”, III sējums “Atjaunotā Latvijas valsts”. *Jundzis, T., Zemītis, G.* (red.). Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013, 151.–178. lpp.
53. Osipova, S. Latvijas notariāta vēsture. Grām.: *Jēkabsons, Ē., Ščerbinskis, V., Osipova, S.* Latvijas notariāts. Latvijas zvērīnāti notāri biogrāfijās 1889–1945. Rīga: Latvijas Zvērinātu notāru padome, 2013, 9.–34. lpp.
54. Osipova, S. Latvijas tiesību sistēmas ģenēze pēc Latvijas Republikas dibināšanas. *Latvijas Universitātes žurnāls. Juridiskā Zinātne*, 7. sējums. Rīga: Latvijas Universitāte, 2014, 32.–44. lpp.
55. Osipova, S. Voldemārs Kalniņš (1907–1981): The founder of Soviet legal history in Latvia. In: *Socialism and Legal History: The Histories and Historians of Law in Socialist East Central Europe* (Routledge Research in Legal History). *Erkkilä, V., Haferkamp, H. P.* (eds.). Routledge: London, New York, 2021, pp. 136–147.
56. Pavlovskis, G. Konsensuālisma princips profesora Karla Eduarda Erdmana mācībā. Grām.: Brīvības robežu pārskatīšana, dzīvojot apdraudējumu apstākļos. I. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 9. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2024, 265.–275. lpp.
57. Pavlovskis, G. *Pacta sunt servanda* principa attīstība romiešu tiesībās. Grām.: Tiesību ierobežojumu pieļaujamība un attaisnojamība demokrātiskā tiesiskā valstī. Latvijas Universitātes 81. starptautiskās zinātniskās konferences tiesību zinātnes rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023, 51.–59. lpp.
58. Pleps, J. Citizenship and State Continuity: The Example of Latvia. In: *Krešić, M., Banović, D., Sampedro, A. C., Pleps, J.* Ethnic Diversity, Plural Democracy and Human Dignity. Challenges to the European Union and Western Balkans. Cham: Springer Nature Switzerland AG, 2022, pp. 207–222.

59. *Pleps, J.* Tiesību teorija Latvijā starpkaru periodā. Grām.: Tiesības un tiesiskā vide mainīgos apstākļos. Latvijas Universitātes 79. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2021, 298.–305. lpp.
60. *Rozenfelds, J.* Maldības tiesiskā regulējuma īpatnības Vietējo Civillikumu kopojumā. Jurista Vārds, Nr. 44/45(846/847), 11.11.2014. Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/265575-maldibas-tiesiska-regulejuma-ipatnibas-vietejo-civillikumu-kopojuma/>
61. *Rusanovs, E.* Arturs Liede un Lotārs Šulcs: vienaudži, personības, juristi Latvijai liktenīgajos gados (1940–1945). Grām.: Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 187.–197. lpp.
62. *Rusanovs, E.* Kriminālprocesa doktrīnas ģenēze un evolūcija Latvijā no valsts dibināšanas līdz atkārtotai padomju okupācijai. Rīga: “Rusanovs & Partneri” zvērinātu advokātu birojs SIA, 2023.
63. *Rusanovs, E.* Pjotrs Jakobi: monarhists un gara aristokrāts, kurš kalpoja Latvijai. Jurista Vārds, Nr. 3(1113), 21.01.2020., 20.–30. lpp.
64. *Rusanovs, E.* Versija par profesora Paula Minca dzīvi un viņa ekstraordināro krimināljustīciju. Rīga: Zvērinātu advokātu birojs “Rusanovs & Partneri”, 2021, *Ruska, I., Kakste, V., Krūmiņa, V., Vīgupe, L.* u. c. Senatore Dace Mita. Rīga: Latvijas Republikas Augstākā tiesa, 2024.
65. *Rusanovs, E.* Versija par profesora Paula Minca dzīvi un viņa ekstraordināro krimināljustīciju. Rīga: “Rusanovs & Partneri” zvērinātu advokātu birojs SIA, 2021.
66. *Rusanovs, E., Lielbriede, L.* Postpadomju telpas kriminālprocesa “identitātes meklējumu mokas” jautājumā par prokurora atteikšanos no apsūdzības tiesā, 2022. Pieejams: <https://www.rusanovs.lv/news/postpadomju-telpas-kriminalprocesa-identitates-meklejumu-mokas-jautajuma-par-prokurora-atteiksanos-no-apsudzibas-tiesa/> [skatīts 20.09.2025.].
67. *Rusanovs, E., Zvonarjova, M.* Replikas saturs krimināltiesvedībā II. Replikas institūta vēsturiskā ģenēze kopš 1864. gada 20. novembra Kriminālprocesa nolikuma. Jurista Vārds, Domnīca, (16.07.2021.) Pieejams: <https://m.juristavards.lv/eseja/279236-replikas-saturs-kriminaltiesvediba-ii-replikas-instituta-vesturiska-geneze-kops-1864gada-20novembra/> [skatīts 27.01.2025.].
68. *Ruska, I., Kakste, V., Krūmiņa, V., Vīgupe, L.* u. c. Senatore Dace Mita. Rīga: Latvijas Republikas Augstākā tiesa, 2024.
69. *Schwartz, Ph.* Das Lettländische Zivilgesetzbuch vom 28. Januar 1937 und seine Entstehungsgeschichte. Aachen: Shaker Verlag, 2008.
70. *Smits, E.* Nacionālā identitāte. Rīga: AGB, 1997.
71. *Straubergs, J.* Rīgas vēsture. Rīga: Grāmatu draugs, [b. g.].
72. *Šīte, E.* Par vēsturi un tās mācīšanu. Studentu Avīze. Nr. 3., 22.11.1940., 3. lpp.
73. *Švarcs, F.* Latvijas 1937. gada 28. janvāra Civillikums un tā rašanās vēsture. Rīga: TNA, 2011.
74. *von Rauch, G.* Geschichte der baltischen Staaten. Stuttgart: Verlag Kohlhammer, 1970.
75. *von Rimscha, H.* Die Umsiedlung der Deutschbalten aus Lettland im Jahre 1939. Hannover: Verlag Hirschheydt, 1959.
76. *von Taube, A., Thomson, E.* Die Deutschbalten. Schicksal und Erbe einer eigenständigen Stammesgemeinschaft. Lüneburg: Carl-Schirren-Gesellschaft, 1973.
77. *Zemitis, G.* Abolition of Serfdom in the Baltics – a Demand Dictated by the Modern World. In: Legal Science: Functions, Significance and Future in Legal Systems II (PDF). The 7th International Scientific Conference of the Faculty of Law of the University of Latvia 16–18 October 2019, Rīga: University of Latvia (Collection of Research Papers), 2020, pp. 168–175.
78. *Ziemele, I.* Separate opinions at the European Court of Human Rights. Rīga: Rīga Graduate School of Law, 2017.

79. Ziemeļe, I. *State Continuity and Nationality in International Law: Baltic States and Russia. Past, Present and Future as Defined by International Law*, Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2005, pp. 7–17.
80. Ziemeļe, I., Lerhis, A., Pleps, J., Lazdiņš, J. *Doctrine of State Continuity. Latvia's Experience. Journal of the University of Latvia. Law*, Nr. 14, 2021, pp. 91–110.

Normatīvie akti

1. Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1992. gada 7. jūlija likums “Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma ievada, mantojuma tiesību un lietu tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un piemērošanas kārtību”. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/75530>
2. Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1991. gada 21. augusta konstitucionālais likums “Par Latvijas Republikas valstisko statusu”. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/69512>

Citi avoti

1. Skolu departamenta norādījumi skolotājiem. Padomju Latvija, Nr. 38, 23.09.1940., 6. lpp.

Guntis Zemītis. Kristieši pagānu tiesas priekšā Romas katoļu kristīgās misijas un Livonijas krusta karu laikā

Christians facing a pagan trial during the Roman Catholic Christian mission and the Livonian Crusades

Literatūras un avotu saraksts

1. Atskaņu hronika = *Livländische Reimchronik*. Valža Bisenieka atdzejojums no vidusaugšvācu valodas, Ēvalda Mugurēviča priekšvārds, Ēvalda Mugurēviča un Kaspara Kļaviņa komentāri. Rīga: Zinātne, 1998.
2. Blūzma, V., Lazdiņš, J. Paražu tiesības Latvijas teritorijā līdz 13. gs. Grām.: Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. I sēj. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti. Prof. E. Melķiša red. Rīga: LU Juridiskās fakultātes Tiesību teorijas un politikas zinātņu katedra, 1998.
3. Dzenis, A. Prūši karā ar likteni. Rīga: Domas spēks, 2016.
4. Tacits, G. K. Ģermānija. Par Ģermānijas atrašanās vietu un tautām = *Gaius Cornelius Tacitus Germania De Origine et situ Germanorum*. No latīņu valodas tulkojis Jānis Endzelīns. Rīga: Vēstures izpētes un popularizēšanas biedrība, 2010.
5. Graudonis, J. Senā Ikšķiles baznīca un 1972. gadā tajā veiktie pētījumi. Zinātniskās atskaite sesijas materiāli par arheologu, antropologu un etnogrāfu 1972. gada pētījumu rezultātiem. Rīga: Zinātne, 1973.
6. Indriķa hronika = *Heinrici chronicon*. A. Feldhūna tulkojums, Ē. Mugurēviča priekšvārds un komentāri. Rīga: Zinātne, 1993.
7. Franciska no Moliano izmeklēšanas protokols. 1312. gadā: Liecinieku nopratināšana par notikumiem Livonijā 13.–14. gadsimta mijā = *Franciscus de Moliano Conscriptio inquisitionis testium*. No latīņu valodas tulkojis, priekšvārdu un komentārus sarakstījis Ēvalds Mugurēviča. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2010.
8. Karma, T. Libiešu mitoloģija. Rīga, 1994.

9. *Levāns, A.* Livonijas krusta kari. Nacionālā enciklopēdija. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/8797-Livonijas-krusta-kari> [skatīts 16.10.2025.].
10. *Lazdiņš, J.* Baltu un livu privāttiesību paražas. Jurista Vārds, 15.08.2006., Nr. 32.
11. *Robinson, O. F., Fergus, T. D., Gordon, W. M.* European Legal History. Sources and Institutions. Third edition. London, Edinburgh, Dublin, 2000.
12. *Rüssow, B.* Chronica der Provinz Lifflandt in erneuetem Wiederahdrucke mit Wörterbuch und Ramemengerister versehen. Riga: R. Ahmmel's Buchhandlung, 1857.
13. *Spirģis, R.* Bruņrupuču saktas ar krūšu važiņrotām un lībiešu kultūras attīstība Daugavas lejtecē 10.–13. gadsimtā. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2008.
14. *Straubergs, K.* Latviešu tautas paražas. Latviešu folkloras krātuves materiāli, 1944.
15. *Švābe, A.* Karolinas recepcija Latvijā un Igaunijā. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, 1936, Nr. 4.
16. *Švābe, A.* Vecākās zemnieku tiesības. Rīga: Latvijas Skolotāju savienība, 1927.
17. *von Dusburg, P.* Chronik des Preussenlandes. Übersetzt und arläuter von Klaus Scholz und Dieter Wojtecki. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1984.
18. *Zemītis, G.* The “Divine Trial” in 12th Century Turaida in Historical Context. In: *Archaeologia Baltica* Klaipēda : Klaipēda University Press, vol. 11, 2009.

Anda Smiltēna. Bizantijas tiesību kodeksi un to ietekme Krievijas valstiskuma veidošanā

Byzantine law codes and their influence on the formation of Russian statehood

Literatūras un avotu saraksts

Literatūra

1. *Berdjaev, N.* Ruskaja ideja. Moskva: AST, 1999.
2. *Chemierinskaja, V.* Vlijanie Vizantijskogo prava na Drevnerusskoe i Rossijskoe zakonodatel'stvo x-xvii vv. (opyt sravnitel'nogo analiza). Avtoreferat dissertacii na soiskanie uchenoj stepeni kandidata juridicheskikh nauk, Moskva, 2004.
3. *Dmitriev, M. B., Gur'janova, N. S., Bulanin, D. M., Sirenov, A. V., Korenevskij, A. V.* Teorija “Moskva – Tretji Rim: Teksty i Konteksty”. *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, 2023, No. 2(34), ijul'–dekabr'. Pieejams: <https://slavica-petropolitana.spbu.ru/images/2023-2/05-Moscow-Third-Pome-discussion.pdf> [skatīts 10.11.2025.].
4. *Evlampiev, I.* The Idea of a World Empire of Culture in the Views of V. S. Solovyov and in the Russian Socio-political Consciousness of the XIX century. *Solov'evskie issledovaniya*, 2023.
5. *Garzaniti, M.* Humanism, the Renaissance and Russian Culture between the 15th and 17th Centuries: Preliminary Thoughts. In: *Essays on the Spread of Humanistic and Renaissance Literary Civilization in the Slavic World (15th–17th Century)*, ed. by *Siedina, G.* Firenze University Press, 2020.
6. *Gretchen Mulcahy, R.* Canon Law in Medieval Russia: The Kormchaia Kniga as a Source of Law. University of London, 2001.
7. *Humphreys, M. T. G.* Law, Power, and Imperial Ideology in the Iconoclast Era. Published to Oxford Scholarship Online: January, 2015.

8. *Kireyevsky, I.* On the Nature of European Culture and on Its Relationship to Russian Culture Pieejams: <https://www.themontrealreview.com/2009/European-Culture-Russian-Slavophile-Culture.php> [skatīts 12.10.2025.].
9. *Klimenko, A. N., Yurtaev, V. I.* The “Moscow as the Third Rome” Concept: Its Nature and Interpretations since the 19th to Early 21st Century. *Geopolítica(s). Revista de estudios sobre espacio y poder*, vol. 9, núm. 2, 2018.
10. *Kravchenko, A. V.* Vlijanie Vizantijskih pravovyh norm na juridicheskie pamjatniki Drevnej Rusi. *Filosofija prava*, 2014, No. 5(66).
11. *Lazdiņš, J.* Tiesu varas pēctecība kā viens no valsts kontinuitātes pamatiem. Jurisprudencei un kultūrai: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi. Latvijas Universitātes 5. starptautiskā zinātniskā konference. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014.
12. *Lazdiņš, J.* Priekšvārds. Grām: *A. Smiltēna*. Deleģētās likumdošanas pirmsākumi Eiropā un Latvijā. Rīga, Latvijas Vēstnesis, 2018.
13. *Lipshic, E. Je.* Pravo i sud v Vizantii IV–VII vv. Leningrad: “Nauka”, 1976.
14. *Lysenko, O.* Jekloga 726 g. pamjatnik prava Vizantii jepohi ikonoborcestva i “pravovogo novatorstva». *Vestnik Moskovskogo Universiteta*, ser. 11. Pravo. 2014, No. 3.
15. *Maas, M.* Age of Justinian. Cambridge University Press, 2005.
16. *Marshall, T. P.* Moscow, the Third Rome: The Origins and Transformations of a Pivotal Moment, The National Council for Soviet and East European Research, 1997. Pieejams: <https://www.almendron.com/tribuna/wp-content/uploads/2018/11/1997-811-25-poe.pdf> [skatīts 10.06.2025.].
17. *Masijs, R. K.* Nikolajs un Aleksandra. Rīga: Avots, 1994.
18. *Milov, L. V.* Vizantijskaja Jekloga i Prostrannaja russkaja Pravda (problemy recepcii). *Drevnee pravo*. 1998, No 3.
19. *Mjør, K. J.* Russia – the “True Europe” or a “Unique Civilization”? Towards a Genealogy of two Post-Soviet Ideas. *SCANDO-SLAVICA*, vol. 70, No. 1, 2024, pp. 147–164. Pieejams: <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/00806765.2024.2317365?needAccess=true> [skatīts 11.10.2025.].
20. *Penskaja, T. M., Tonkov, E. E., Turanin, V. Ju.* K voprosu o haraktere recepcii vizantijskogo prava v srednevekovoj Rusi. *NOMOTHETIKA: Filosofija. Sociologija. Pravo*. 2020, 45 (4).
21. *Ryszkowski, K.* The Fate of the Roman Law in Eastern Europe since the Death of Justinian the Great until the Fall of Byzantine Empire. *Societas et Iurisprudentia*, vol. VIII, issue 3, 2020, pp. 76–92.
22. *Sagała, M.* Misja Władcy Trzeciego Rzymu w Posłaniu do Wielkiego Księcia Wasyla III. *Orientalia Christiana Cracoviensia*, 2019.
23. *Sherman, C. P.* The Basilica – a Ninth Century Roman Law Code Which Became First Civil Code of Modern Greece a Thousand Years Later. *University of Pennsylvania Law Review*, 1918.
24. *Shhapov, Ja. N.* Recepcija sbornikov Vizantijskogo prava v srednevekovyh Balkanskih gosudarstvach. *Vizantijskij vremennik*, 1976, t. 3.
25. Slavophiles: *Britannica*. Pieejams: <https://www.britannica.com/topic/Slavophile> [skatīts 11.10.2025.].
26. *Solov'ev, V. S.* Vsemirnaja monarhija. Pieejams: http://az.lib.ru/s/solowxew_wladimir_sergeewich/text_1892_vsemirnaya_monarhia.shtml [skatīts 25.09.2025.].
27. *Stein, P.* Roman Law in European History. Cambridge University Press, 2004.

28. *Stefanovich, P.* The Place of Rus' / Russia in the Eschatological Concepts in Muscovite State of the late 16th – mid 17th Centuries. *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, 2023.
29. *Šarkič, S.* The Influence of Byzantine Law in East Central Europe. In: *Sáry, P.* (ed.). *Lectures on East Central European Legal History* (Second, Enlarged Edition). Miskolc-Budapest: Central Euro-pean Academic Publishing, 2022.
30. *Tantalos, M.* Forms of Suretyship in the Peira in the Light of the Basilica. *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, 2021.
31. *Tellegen-Couperus, O.* A Short History of Roman Law. London: Routledge, 1990, p. 148.
32. *Tsonchev, T. S.* Russia and the West: Fyodor Tyutchev on Russian Exceptionalism. *The Montréal Review*, September 2018. Pieejams: <https://www.themontrealreview.com/2009/Russia-and-the-West-Fyodor-Tyutchev-on-Russian-Exceptionalism.php> [skatīts 15.09.2025.].

Normatīvie akti

1. Jekloga. Pamjatniki srednevekovoj istorii narodov central'noj i vostochnoj Evropy. Akademija nauk SSSR, Institut Istorii, 1965.5.
2. The Code. Concerning the Composition of a New Code. Pieejams: <https://www.uwyo.edu/lawlib/blume-justinian/ajc-edition-2/books/book1/Book%201-ConcerningCode.pdf> [skatīts 25.09.2025.].
3. The Code. Second preface. Concerning the Confirmation of the Code of Justinian. Pieejams: <http://legalhistorysources.com/Law508/Roman%20Law/PrefacesJustinianCodex.htm> [skatīts 18.10.2025.].
4. The Code. Third preface. Concerning the Amendments of the Code, of Our Lord Justinian, and the Second Edition of the Same. Pieejams: <http://legalhistorysources.com/Law508/Roman%20Law/PrefacesJustinianCodex.htm> [skatīts 18.10.2025.].
5. Constitution of the Russian Federation (12.12.1993). Pieejams: <https://constitution.garant.ru/english/> [skatīts 11.10.2025.].

Gvido Straube. Agrīnā parlamentārisma izpausmes XVII–XVIII gadsimta Vidzemes luteriskās baznīcas ikdienā

Manifestations of early parliamentarism in the everyday life of the Vidzeme Lutheran Church in the 17th–18th centuries

Literatūras un avotu saraksts

Nepublicētie avoti

1. Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 233. fonds (Vidzemes ev. luteriskās baznīcas konsistorija), 1.–4. apraksts.
2. Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 234. fonds (Vidzemes ev. luteriskās baznīcas vizitāciju protokoli, 1641–1897), 1. apraksts.
3. Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 237. fonds (Vidzemes brāļu draudzes, 1742–1923), 1. apraksts.

Publicētie avoti

1. Vidzemes 1624./1625. gada arklu revīzija. Turaidas, Krimuldas un Siguldas pilsnovadi. Turaidas muzejrezervāts, Rīga, 2019.

Literatūra

1. *Straube, G.* Latviešu brāļu draudzes diārijs. Rīga, 2000.
2. *Westrein-Doll, A.* Die schwedische Zeit in Estland und Livland. In: *Baltische Kirchengeschichte*. Hrsg. Reinhard von Wittram-Göttingen, 1956.

Izziņu literatūra

1. Latviešu konversācijas vārdnīca, 125. burtnīca. Rīga, 1937–1938.

Marju Luts-Sootak. Instruction and education of Baltic peasantry to the legal peace and Rule of Law through the judiciary (second half of the 19th century)

Baltijas zemniecības pamācīšana un izglītošana tiesiskajam mieram un tiesiskai valstij ar tiesu varas starpniecību (XIX gadsimta otrā puse)

References

Bibliography

1. *Anepaio, T.* Die Justizreform in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts in den Ostseeprovinzen – Russifizierung oder Modernisierung? *Acta Baltica*, Bd. 35, 1997, pp. 257–272.
2. *Anepaio, T.* Dialogue or Conflict? The Legal Reform of 1889 and Baltic Private Law Code. *Juridica International: Law Review University of Tartu*, vol. 5, 2000, lk. 168–175. Available at: https://www.juridicainternational.eu/public/pdf/ji_2000_V_168.pdf [last viewed 09.11.2025].
3. *Anepaio, T.* Die Justizreform von 1889 in den Ostseeprovinzen und das Baltische Privatrecht: die gegenseitige Beeinflussung. In: *Geschichte und Perspektiven des Rechts im Ostseeraum*, *Eckert, J., Modéer, K.-Å.* (Hg.). Frankfurt am Main et al., 2002, pp. 59–78.
4. *Anepaio, T.* Justice Laws of 1889 – a Step in Estonia's Constitutional Development. *Juridica International: Law Review University of Tartu*, vol. 10, 2005, pp. 150–160. Available at: https://www.juridicainternational.eu/public/pdf/ji_2005_1_150.pdf [last viewed 09.11.2025].
5. *Anepaio, T.* Die zahlreichen Gesichter des Gemeindegerechts. Die Entwicklung der estnischen Bauerngerichte im 19.–20. Jahrhundert. In: *Gerichtskultur im Ostseeraum. Vierter Rechtshistorikertag im Ostseeraum, 18.–20. Mai 2006 in Greifswald*, *Knothe, H.-G., Liebmann, M.* (Hg.). Frankfurt am Main et al., 2007, pp. 103–121.
6. Der Rechtspunkt in der russischen Bauer-Emancipationsfrage. *Baltische Monatsschrift*, Bd. 3, 1861, pp. 87–92.
7. *Lazdiņš, J.* Baltijas zemnieku privāttiesības (XIX gs.) [Private law of Baltic peasants (19th century)]. Rīga, 2000.
8. *Lazdiņš, J.* Die Justizreform vom Jahr 1889 und ihre Bedeutung für die Baltischen Provinzen Russlands und (später) Lettland. In: *Justiz und Justizverfassung/Judiciary and Judicial System. Siebter Rechtshistorikertag im Ostseeraum, 3.–5. Mai 2012 Schleswig-Holstein/7th Conference in Legal History in the Baltic Sea Area, 3rd-5th May 2012 Schleswig-Holstein*, *Schäfer, F. L., Schubert, W.* (Hg.). Frankfurt am Main et al., 2013, pp. 91–106.

9. Lazdiņš, J. Dzimtības atcelšana, pagasta sabiedrības organizācija un nacionāli valstiskas domāšanas pirmsākumi [The abolition of serfdom, the organisation of parish society and the beginnings of nation-state thinking]. In: Latvieši un Latvija. II sējums. Valstiskums Latvijā un Latvijas valsts – izcīnītā un zaudētā, Jundzis, T., Zemītis, G. (eds.). Rīga, 2014, 173.–196. lpp.
10. Luts, M. Juhuslik ja isamaaline: F. G. von Bunge provintsiaālōigusteadus [Occasional and patriotic: the provincial law science by F. G. von Bunge]. Tartu, 2000.
11. Luts, M. Juristenausbildung im Richteramt (baltische Ostseeprovinzen im 19. Jh.). In: Juristische Fakultäten und Juristenausbildung im Ostseeraum. Zweiter Rechtshistorikertag im Ostseeraum, Lund 12–17. 3. 2002, Eckert, J., Modéer, K. Å. (Hg.). Stockholm, 2004, pp. 272–312.
12. Luts-Sootak, M. Die Erfolglosigkeit der estländischen Bauern vor der Höchstgerichtsbarkeit des Russischen Reiches (1865–1889). In: Gerichtskultur im Ostseeraum. Vierter Rechtshistorikertag im Ostseeraum, 18.–20. Mai 2006 in Greifswald, Knothe, H.–G., Liebmann, M. (Hg.). Frankfurt am Main et al., 2007, pp. 175–187.
13. Luts-Sootak, M. Die baltischen Privatrechte in den Händen der russischen Reichsjustiz. In: Rechtsprechung in Osteuropa, Pokrovac, Z. (Hg.). Frankfurt am Main, 2012, pp. 267–375.
14. Luts-Sootak, M. Die Gerichtsstube als Bildungsanstalt. Die Gerichtsbarkeit über die bäuerlichen Rechtssachen in Est- und Livland im 19. Jahrhundert. In: Baltische Bildungsgeschichte(n), Pasewalck, S., Eidukevičienė, R., Johanning-Radžienė, A., Klöker, M. (Hg.). Oldenbourg, 2022, pp. 199–214.
15. Luts-Sootak, M., Siimets-Gross, H. Baltic Peasants after Emancipation – Free and Equal People or a New Social Estate in the Estate-based Society? In: Legal Science: Functions, Significance and Future in Legal Systems II: Collection of Research Papers in Conjunction with the 7th International Scientific Conference of the Faculty of Law of the University of Latvia (16–18 October 2019, Riga). Riga, 2019, pp. 158–167.
16. von Pistohlkors, G. Ritterschaftliche Reformpolitik zwischen Russifizierung und Revolution. Göttingen/Frankfurt am Main/Zürich, 1978.
17. von Tiedeböhl, A. Die neue Landgemeindeordnung. Baltische Monatsschrift, Bd. 13, 1866, pp. 185–209.

Normative acts

1. Edikt den erleichterten Besitz und den freien Gebrauch des Grundeigentums so wie die persönlichen Verhältnisse der Land-bewohner betreffend, 09.10.1807. Gesetzsammlung für die königlich preußischen Staaten, 1808–1810, pp. 170–173.
2. Livländische Bauer-Verordnung, am 13. November 1860 Allerhöchst bestätigt. In Uebereinstimmung mit dem Ukase des dirigirenden Senats vom 10. Januar 1861, Nr. 1569, emanirten Original-Texte, nach zuvoriger Approbation der deutschen Uebersetzung Seitens Sr. Durchlaucht des Herrn General-Gouverneurs von Liv-, Est- und Kurland, von der Livländischen Gouvernements-Regierung publicirt. Riga, 1861.
3. Lifljandskoe krest'janskoe pozemel'noe ulozhenie [Livonia's Peasant Ordinance], 13.11.1860. Polnoe sobranie zakonov" Rossijskoj imperii, s" 1649 goda, 1860 [vtoroe sobranie, 1825–1881], t. XXXV, 1862, No. 36312. Available at: http://www.nlr.ru/e-res/law_r/content.html [last viewed 09.11.2025].
4. Polozhenie o Lifljandskikh" krest'janax" [Degree about Peasants of Livonia], 26.3.1819. Polnoe sobranie zakonov" Rossijskoj imperii, s" 1649 goda, Sanktpeterburg: Tipografija II Otdelenija Cobstvennoj Ego Imperatorskago Velichestva Kanceljarii, 1819 [pervoe sobranie, 1649–1825],

- t. XXXVI, 1830, No. 27735. Available at: http://www.nlr.ru/e-res/law_r/content.html [last viewed 09.11.2025].
5. Polozhenie o volostnom" obshhestvennom" upravlenii v" gubernijah" Ostzejskih"/Pribaltijskih" [Degree about the public administration of the rural community in Baltic gouvenerates], 19.02.1866. Polnoe sobranie zakonov" Rossijskoj imperii, s" 1649 goda, 1866 [vtoroe sobranie, 1825–1881], t. 41, 1868, No. 43034. Available at: http://www.nlr.ru/e-res/law_r/content.html [last viewed 09.11.2025].
 6. Pravila o primenenii Vyshochajshhte utverzhennago 16 Ijunja 1870 goda Gorodovago Polozhenija k gorodam" Pribal'tiiskih" gubernii [Rules about the implementation of the Decree of Towns, confirmed by the Emperor 16 Juny 1870, to the towns of the Baltic gouvenerates], 26.03.1877. Polnoe sobranie zakonov" Rossijskoj imperii, s" 1649 goda, 1866 [vtoroe sobranie, 1825–1881], t. 52, 1877, No. 57101. Available at: http://www.nlr.ru/e-res/law_r/content.html [last viewed 09.11.2025].
 7. Pravila o sostave i predmetah" vedomstva volostnyh" sudov" v" Jestljandskoj gubernii i porjadke deloproizvdstva v" onyh" [Rules about the composition and subjects of volost/municipal courts in the Gouvenorate Estonia and about the procedure in them], 19.10.1866.
 8. Uchrezhdenie dlja Jestljandskih" krest'jan" [Ordinance for Peasants of Estonia], 23.5.1816. Polnoe sobranie zakonov" Rossijskoj imperii, s" 1649 goda. Sanktpeterburg: Tipografija II Otdělenija Cobstvennoj Ego Imperatorskago Velichestva Kanceljarii, 1815–1816 [pervoe sobranie, 1649–1825], t. XXXIII, 1830, No. 26278. Available at: http://www.nlr.ru/e-res/law_r/content.html [last viewed 09.11.2025].
 9. Uchrezhdenie o Kurljandskih" krest'janax" [Ordinance about Peasants of Courland], 25.8.1817. Polnoe sobranie zakonov" Rossijskoj imperii, s" 1649 goda. Sanktpeterburg: Tipografija II Otdělenija Cobstvennoj Ego Imperatorskago Velichestva Kanceljarii, 1817 [pervoe sobranie, 1649–1825], t. XXXIV, 1830, No. 27024. Available at: http://www.nlr.ru/e-res/law_r/content.html [last viewed 09.11.2025].

Philipp Schwartz. "Die Medizin ist meine gesetzliche Ehefrau, die Literatur meine Geliebte." – Das Ehehindernis der Scheinehe

"Medicīna ir mana likumīgā sieva, literatūra – mana mīļotā." – Kavēklis fiktīvai laulībai

Referenzen

Bibliographie

1. *Apsīts, H.* Jaunais civillikums [Das neue Zivilgesetzbuch]. In: Prezidenta Ulmaņa Civillikums (rakstu krājums). Rīga: Pagalms, 1938, S. 85–96.
2. *Bilmanis, A.* Law and courts in Latvia. Washington: The Latvian Legation, 1946.
3. *Blaese, H.* Lettlands neues Zivilgesetzbuch. In: Zeitschrift für osteuropäisches Recht (N. F.) 1938, S. 487–501.
4. *Būmanis, A.* Ģimenes tiesības [Familienrecht]. In: Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938, S. 222–234.
5. *Būmanis, A.* Vispārējs pārskats par jauno Civillikumu [Allgemeiner Überblick über das neue Zivilgesetzbuch]. In Prezidenta Ulmaņa Civillikums (rakstu krājums). Rīga: Pagalms, 1938, S. 97–101.

6. *Dzirkalis, A.* Uztura prasījumi jaunajos likumos. In: Raksti par Prezidenta K. Ulmaņa Civillikumu, *Tieslietu Ministrija (Hrsg.)*. Rīga: Tieslietu Ministrija, 1939, S. 65–72.
7. *Eisfeld, J.* Die Scheinehe in Deutschland im 19. und 20. Jahrhundert, Buchbeschreibung auf der Verlagsseite von Mohr Siebeck unter <https://www.mohrsiebeck.com/buch/die-scheinehe-in-deutschland-im-19-und-20-jahrhundert-9783161485893/> [zuletzt abgerufen 19.10.2025].
8. 1937. gada Latvijas Republikas Civillikums. Vācu valodas tulkojums / Lettlands Zivilgesetzbuch von 1937, Deutsche Übersetzung, Riga: Harro von Hirschheydt Apgāds, 2024.
9. Lettlands Zivilgesetzbuch vom 28. Januar 1937, Im Auftrage des Justizministeriums übersetzt von Herbert Ehlers (Chef der Kodifikationsabteilung), Prof. Dr. iur. Carl Schilling (Appellhofrichter i.R.) und Dr. iur. Hermann Blaese (Redakteursgehilfe an der Kodifikationsabteilung), Riga: Tieslietu ministrija, 1937.
10. *Kalējiņš, E.* Ģimenes tiesības [Familienrecht]. In: Jaunā Civillikuma apskats. Daugavpils: Daugavpils latviešu biedrības izdevums, 1937, S. 9–11.
11. *Lazdiņš, J.* Laulības tiesību ģenēze un evolūcija Latvijā [Die Genese und Evolution des Eherechts in Lettland]. In: Latvijas Vēsture. Jaunie un Jaunākie laiki, 2002, Nr. 2(46), S. 31–39.
12. *Lazdiņš, J.* Die Entstehung und Entwicklung des Eherechts in Lettland. In: Latvijas Universitātes raksti, 2007, 719. sēj.: Juridiskā zinātne, S. 76–90.
13. *Lumpp, S.* Die Scheineheproblematik in Gegenwart und Vergangenheit, Buchbeschreibung auf der Verlagsseite von Duncker & Humblot unter https://www.duncker-humblot.de/buch/die-scheineheproblematik-in-gegenwart-und-vergangenheit-9783428121588/?page_id=1 [zuletzt abgerufen 19.10.2025].
14. *Osipova, S.* Padomju ģimenes tiesības: ģenēze un evolūcija no Latvijas PSR pieredzes aspekta [Das sowjetische Eherecht: Genese und Evolution aus der Sicht der Erfahrungen der Lettischen SSR]. In: Nācija, valoda, tiesiska valsts ceļā uz rītdienu. Rakstu krājums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2020, S. 158–181.
15. *Plepa, D.* Satversmīga kopdzīve jeb radniecības un ģimenes tiesību tvērums Latvijas likumkopā [Verfassungsmäßiges Zusammenleben oder der Geltungsbereich des Verwandtschafts- und Familienrechts in der lettischen Gesetzgebung]. In: Radniecība un valsts īstenošana mūsdienā Latvijā, K. Sedlinieks (zin. red.). Rīga: Rīgas Stradiņa universitāte, 2024, S. 147–177.
16. *Schwartz, P.* Das Lettländische Zivilgesetzbuch vom 28. Januar 1937 und seine Entstehungsgeschichte, Aachen: Shaker Verlag, 2008.
17. *Schwartz, P.* The Latvian Marriage Law 1918–1940 Betwixt and Between the Poles of Conflicting Moral Values. In: Juridiskā zinātne / Law, No. 14, 2021, S. 146–157.
18. *Schwarz, A. B.* Das Schweizerische Zivilgesetzbuch in der ausländischen Rechtsentwicklung, Zürich: Schultheß & Co. AG, 1950.
19. *Sinaiskis, V.* Mūsu pienākumi un tiesības jaunajā Civillikumā [Unsere Pflichten und Rechte im neuen Zivilgesetzbuch]. In: Prezidenta Ulmaņa Civillikums (rakstu krājums). Rīga: Pagalms, 1938, S. 167–175.
20. *Sinaiskis, V.* Civillikuma principi un ģimenes tiesības [Die Prinzipien des Zivilgesetzbuches und das Familienrecht]. In: Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938, S. 30–57.
21. *Sinaiskis, V.* Personība un personiskās tiesības jaunajā Civillikumā [Die Persönlichkeit und persönliche Rechte im neuen Zivilgesetzbuch]. In: Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938, S. 326–349.
22. *Švarcbachs, H.* Vecāku un bērnu savstarpīgas tiesības un pienākumi Civillikumā [Die gegenseitigen Rechte und Pflichten von Eltern und Kindern im neuen Zivilgesetzbuch]. In: Jaunā Civillikuma apskats. Daugavpils: Daugavpils latviešu biedrības izdevums, 1937, S. 19–20.

23. Švarcs, F. Latvijas 1937. gada 28. janvāra Civillikums un tā rašanās vēsture [Das Lettländische Zivilgesetzbuch vom 28. Januar 1937 und seine Entstehungsgeschichte]. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011.

Normativakte

1. Grozījums Latvijas Republikas Satversmē [Änderung in der Verfassung der Republik Lettland]. *Latvijas Vēstnesis*, No. 1, 03.01.2006, oder unter <https://www.vestnesis.lv/ta/id/124957> [zuletzt abgerufen 28.09.2025].

Urteile

1. Urteil des Verfassungsgerichts der Republik Lettland vom 16.11.2020 in der Sache Nr. 2019-33-01, veröffentlicht in *Latvijas Vēstnesis*, 16.11.2020., Nr. 222, bzw. <https://www.vestnesis.lv/op/2020/222.9> [zuletzt abgerufen am 28.09.2025].

02 VĒRTĪBAS / WERTE / VALUES

Anita Vaivade. Cilvēka cieņa kā vērtība nemateriālā kultūras mantojuma tiesībās

Human dignity as a value in intangible cultural heritage law

Literatūras un avotu saraksts

Literatūra

1. Blake, J. Role of Interdisciplinary Research in Development of Convention and Identification of Its Concepts. *Culture Crossroads*, vol. 28, 2025, pp. 11–29. <https://doi.org/10.55877/cc.vol28.613>
2. Blake, J. The Preamble. In: *The 2003 UNESCO Intangible Heritage Convention: A Commentary*, Blake, J., Lixinski, L. (eds.). Oxford University Press, 2020, pp. 19–35. <https://doi.org/10.1093/law/9780198824787.003.0002>
3. Cornu, M., Vaivade, A., Martinet, L., Hance, C. (eds.). *Intangible Cultural Heritage under National and International Law: Going Beyond the 2003 UNESCO Convention*. Edward Elgar Publishing, 2020. <https://doi.org/10.4337/9781839100031>
4. Delmas-Marty, M. Le rôle du droit dans l'émergence d'une communauté mondiale de valeurs. In: *Regards sur le droit*, Terré, F. (sous la dir. de), Dalloz, 2010, pp. 335–344.
5. Frigo, M. Cultural property v. cultural heritage: A “battle of concepts” in international law? *International Review of the Red Cross*, vol. 86, No. 854, June 2004, pp. 367–378.
6. Kuutma, K. From Folklore to Intangible Heritage. In: *A Companion to Heritage Studies*, Logan, W., Nic Craith, M., Kockel, U. (eds.). Wiley, 2015, pp. 41–54. <https://doi.org/10.1002/9781118486634.ch3>
7. Lazdiņš, J. Baltijas zemnieku privāttiesības (XIX gs.) (Baltijas latviešu zemnieku civiltiesiskais stāvoklis XIX gs. un zemes reforma). Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2000.

8. *Lazdiņš, J.* Baltu un līvu privāttiesību paražas. *Jurista Vārds*, Nr. 32(435), 2006. Pieejams: <https://m.juristavards.lv/zurnals/141637-baltu-un-livu-privattiesibu-parazas/>
9. *Lazdiņš, J.* Paražu tiesības Latvijas teritorijā līdz 13. gs. Grām.: Tiesību spogulis. Zinātnisko rakstu krājums tiesību teorijā un vēsturē, *Osipova, S.* (zin. red.). Rīga: Biznesa augstskola Turība, 1999, 5.–11. lpp.
10. *Osipova, S.* Cilvēka cieņa tiesībās. Nacionālā enciklopēdija, 2025. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/130608-cilveka-ciena,-tiesibas>
11. *Osipova, S., Bārdiņš, G.* Cilvēka cieņa Satversmes tiesas judikatūrā. *Jurista Vārds*, Nr. 49(1211), 07.12.2021. Pieejams: <https://m.juristavards.lv/zurnals/280136-cilveka-ciena-satversmes-tiesas-judikatura/>
12. *Smeets, R.* Definitions and Glossaries for UNESCO's 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. *Culture Crossroads*, vol. 28, 2025, pp. 30–61. <https://doi.org/10.55877/cc.vol28.614>
13. *Vaivade, A.* Valeur culturelle. En: *Dictionnaire comparé du droit du patrimoine culturel*, *Cornu, M.* et al. (sous la dir. de). CNRS Éditions, 2025, pp. 1550–1552.
14. *Vaivade, A., Deacon, H.* Culture and Heritage in Constitutional Law. In: *The Routledge Handbook of Heritage and the Law*, *Lixinski, L., Morisset, L. K.* (eds.). Routledge, 2024, pp. 112–132. Pieejams: 10.4324/9781003149392-10

Normatīvie akti

1. Konvencija par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu, UNESCO, 2003. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1533>
2. Operational Directives for the Implementation of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Heritage, General Assembly of the States Parties to the Convention, UNESCO, 2024. Pieejams: <https://ich.unesco.org/en/directives>
3. United Nations Charter, 1945. Pieejams: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>
4. Universal Declaration of Human Rights, United Nations General Assembly, 1948. Pieejams: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>

Citi materiāli

1. Decision of the Intergovernmental Committee for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage: 8.COM 5.C.1, UNESCO, 2013. Pieejams: <https://ich.unesco.org/en/decisions/8.COM/5.C.1>
2. Ethical Principles for Safeguarding Intangible Cultural Heritage, UNESCO Intergovernmental Committee for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, Decision 10.COM 15.a, 2015. Pieejams: <https://ich.unesco.org/en/ethics-and-ich-00866>
3. Evaluation of UNESCO's Standard-Setting Work of the Culture Sector. Part I – 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. Final Report. UNESCO Internal Oversight Service, Evaluation Section, October 2013. Pieejams: <https://ich.unesco.org/doc/src/ITH-13-8.COM-INF.5.c-EN.doc>
4. Examination of the reports of the regional cycle of periodic reporting on the implementation of the Convention and on the current status of elements inscribed on the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity by States Parties in Africa. UNESCO Intergovernmental Committee for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, LHE/24/19.COM/6.b, 2024. Pieejams: https://ich.unesco.org/doc/src/LHE-24-19.COM-6.b_EN.docx

5. Expert Meeting on developing an overall results framework for the 2003 Convention, 7–9 September 2016, Beijing, China. Pieejams: <https://ich.unesco.org/en/events/expert-meeting-on-developing-an-overall-results-framework-for-the-2003-convention-00581>
6. Mexico City Declaration on Cultural Policies (MONDIACULT), World Conference on Cultural Policies, Final Report. Mexico City, 1982, pp. 41–46.
7. Overall results framework for the 2003 Convention, UNESCO, 2025. Pieejams: <https://ich.unesco.org/en/overall-results-framework-00984>
8. Periodic reporting: submissions and forthcoming deadlines for all States Parties, UNESCO, 2025. Pieejams: <https://ich.unesco.org/en/submissionsanddeadlines-00861>
9. Report of the independent expert in the field of cultural rights, Ms. Shaheed, F., submitted pursuant to resolution 10/23 of the Human Rights Council, United Nations, A/HRC/14/36, 2010. Pieejams: <https://docs.un.org/en/A/HRC/14/36>
10. Results map for developing an overall results framework for the Convention. Decision of the Intergovernmental Committee for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage: 11. COM 14, UNESCO, 2016. Pieejams: <https://ich.unesco.org/en/decisions/11.COM/14>
11. UNESCO Global Report on Cultural Policies | Culture: The Missing SDG, UNESCO, 2025. Pieejams: <https://www.unesco.org/en/culture/global-report>

Māris Kūlis. Patiesība un likums

Truth and law

Literatūras un avotu saraksts

1. *Ārente, H.* Patiesība un politika (Fragments no grāmatas “Starp pagātņi un nākotni”). Tulk. Sandra Rutmane. Kentauris XXI, Nr. 35, 2004.
2. *Horkheimer, M.* Theism and Atheism. In: Critique of Instrumental Reason. Verso, 2013.
3. *Huserls, E.* Mūsdienu Eiropas zinātņu krīze un transcendentālā fenomenoloģija. No: Fenomenoloģija. Rīga: FSI, 2002.
4. *Jay, M.* Songs of Experience. University of California Press, 2005.
5. *Jay, M.* The Virtues of Mendacity: On Lying in Politics. University of Virginia Press, 2010.
6. *Kants, I.* Par iedomātām tiesībām melot aiz cilvēkmīlestības. Tulk. Igors Šuvajevs. Kentauris XXI, Nr. 35, 2004.
7. *Kiope, M.* Dzīves teātris un visa esošā gals. Kentauris XXI, Nr. 35, 2004, 18.–24. lpp.
8. *Kūlis, M.* Finis Veritatis? Par patiesību un meliem. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2021.
9. *Kūlis, M.* Kritiskā domāšana patiesības meklējumos un iespējamās politiskās inženierijas valgos. Kritiskā domāšana: izglītība, medijpratība, spriestspēja. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2018.
10. *Lazdins, J.* Payment of Mandatory Social Insurance Contributions in a Socially Responsible State as a Safeguard for the Inviolability of Human Dignity in Emergency Conditions in a State Governed by the Rule of Law. In: New Legal Reality: Challenges and Perspectives. II (pp. 21–33). The 8th International Scientific Conference of the Faculty of Law of the University of Latvia. University of Latvia Press, 2022. <https://doi.org/10.22364/iscflul.8.2.02>

11. Lazdiņš, J. Clashes of Opinion at the Time of Drafting the *Satversme* of the Republic of Latvia. Law, vol. 10, 2017, pp. 93–103. <https://doi.org/10.22364/jull.10.07>
12. Lazdiņš, J. Taisnīguma principa ievērošana iedzīvotāju ienākumu aplikšanā ar iedzīvotāju ienākuma nodokli. Latvijas Universitātes Raksti. Juridiskā zinātne. 740. sēj., 2008, 95.–111. lpp.
13. Lazdiņš, J. The Origins of a Civil Society Based on Democratically Legitimate Values in Baltics after Abolition of Serfdom. ISCFUL, 7(2), 2019, pp. 141–154. <https://doi.org/10.22364/iscflul.7.2.11>
14. Merchant, C. “The Violence of Impediments”: Francis Bacon and the Origins of Experimentation. Isis, vol. 99, No. 4, 2008.

Frank L. Schäfer. Privatrechtskonforme Auslegung der Grundrechte

Pamattiesību interpretācija atbilstoši privāttiesībām

Referenzen

Bibliographie

1. Azzola, J. Die Wirkungsweise der Grundrechte im Privatrecht: Zur Entstehung von Verfassungsprivatrecht. Duncker & Humblot: Berlin 2025.
2. Brauneisen, K. T. Die tarifvertragliche Friedenspflicht. Mohr Siebeck: Tübingen 2019.
3. Canaris, C.-W. Grundrechte und Privatrecht – eine Zwischenbilanz –. De Gruyter: Berlin 1999.
4. Czermark, G. Siebzig Jahre Bundesverfassungsgericht in weltanschaulicher Schieflage. Fälle, Strukturen, Korrekturmöglichkeiten. Nomos: Baden-Baden 2021.
5. Diederichsen, W. Das Bundesverfassungsgericht als oberstes Zivilgericht – ein Lehrstück der juristischen Methodenlehre. AcP 198 (1998) 171–260.
6. Dreier, H. (Begr.). Grundgesetz-Kommentar. 4. Aufl. Mohr Siebeck: Tübingen 2023.
7. Epping V./Hillgruber, C. (Hg.). BeckOK Grundgesetz. 62. Edition Stand 15.06.2025. Abrufbar: <https://beck-online.beck.de> [letzter Abruf 7.9.2025].
8. Kingreen, T./Poscher, R. Grundrechte: Staatsrecht II. 40. Aufl. C. F. Müller: Heidelberg 2024.
9. Leisner, W. “Privatisierung” des Öffentlichen Rechts: Von der Hoheitsgewalt zum gleichgeordneten Privatrecht. Duncker & Humblot: Berlin 2007.
10. Lyons, B. R. Empirical Relevance of Efficient Contract Theory: Inter-firm Contracts. Oxford Review of Economic Policy 12 (1996), S. 27–52.
11. Pakzad-Hurson, B. Stable and Efficient Resource Allocation with Contracts. American Economic Journal: Microeconomics 15 (2023), S. 627–659.
12. Sachs, M. (Begr.). Grundgesetz. 10. Aufl. Beck: München 2024.
13. Säcker, H.-J. et al. (Hg.). Münchener Kommentar zum BGB. 9. Aufl. Beck: München 2022 ff.
14. Sanders, A. et al. (Hg.). Gesetz zur Einführung einer Gesellschaft mit gebundenem Vermögen: Akademischer Entwurf mit Nebengesetzen und Erläuterungen. Mohr Siebeck: Tübingen 2024.
15. Schäfer, F. L. Human Dignity: Key Principle of the German Constitution? In: Constitutional Values in Contemporary Legal Space II, Collection of Research Papers in Conjunction with the 6th International Scientific Conference of the Faculty of Law of the University of Latvia, 16–17 November, 2016, Torgans, K. et al. (Hg.). University of Latvia Press: Riga 2017, S. 18–28.

16. Schäfer, F. L. Privatrechtstheorie des Libertarismus. In: Rechtshistorische und andere Rundgänge: Festschrift für Detlev Fischer, *Falk, U.* et al. (Hg.). Gesellschaft für Kulturhistorische Dokumentation: Karlsruhe 2018, S. 427–441.
17. Schäfer, F. L. Historical Interpretation of the German Civil Code: Limits of Legal Theory. In: Legal Theory and Interpretation in a Dynamic Society: Contributions to the 7th Seoul-Freiburg Law Faculties Symposium, *Bruns, A.* et al. (Hg.). Nomos: Baden-Baden 2021, S. 57–75.
18. Schäfer, F. L. Die Privatrechtsgesellschaft des Libertarismus. In: Prozess als Wirklichkeit des Rechts: Festschrift für Stefan Smid zum 65. Geburtstag, *Pannen, K.* et al. (Hg.). Beck: München 2022, S. 755–766.
19. Schäfer, F. L. The Non-Social Purpose of Private Law. A Reply to Otto von Gierke. In: Revisiting the Limits of Freedom While Living Under Threat, Collection of research papers in conjunction with the 9th International Scientific Conference of the Faculty of Law of the University of Latvia, 9–10 November 2023, Part II, *Amatucci, C.* et al. (Hg.). University of Latvia Press: Riga 2024, S. 207–220.
20. Schäfer, F. L. Marktkonforme Demokratie als Prinzip des Privatrechts. In: Tagungsband Symposium Freiburg – Osaka, *Bruns, A.* (Hg.). Mohr Siebeck: Tübingen 2026, im Erscheinen.
21. Stern, K./Becker, F. (Hg.). Grundrechte-Kommentar. 4. Aufl. Heymanns: Köln 2024.
22. Suliak, H. Unabhängig und doch auf Linie: Studie zur Parteinähe von Bundesverfassungsrichtern. Legal Tribune Online, 13.7.2018. Abrufbar: https://www.lto.de/persistent/a_id/29739 [letzter Abruf 6.9.2025].
23. Zimmermann, R. “So jemand die Seinen, sonderlich seine Hausgenossen, nicht versorget, ...”: Zum Schutz der Angehörigen bei Enterbung. AcP 222 (2022), S. 3 (16–21).
24. Zöllner, W. Regelungsspielräume im Schuldvertragsrecht – Bemerkungen zur Grundrechtsanwendung im Privatrecht und zu den sogenannten Ungleichgewichtslagen. AcP 196 (1996) 1–36.

Gesetze

1. AGG: Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz v. 14.8.2006 (BGBl. I S. 1897), das zuletzt durch Art. 15 des Gesetzes vom 22.12.2023 (BGBl. 2023 I Nr. 414) geändert worden ist.
2. BGB: Bürgerliches Gesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung v. 2.1.2002 (BGBl. I S. 42, 2909; 2003 I S. 738), das zuletzt durch Art. 1 des Gesetzes v. 17.7.2025 (BGBl. 2025 I Nr. 163) geändert worden ist.
3. GG: Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland in der im Bundesgesetzblatt Teil III, Gliederungsnummer 100-1, veröffentlichten bereinigten Fassung, das zuletzt durch Art. 1 des Gesetzes v. 22.3.2025 (BGBl. 2025 I Nr. 94) geändert worden ist.

Gerichtsentscheidungen und andere Quellen

1. BGHZ 50, 133: Bundesgerichtshof, Urteil v. 20.3.1968, I ZR 44/66.
2. BGHZ 125, 293: Bundesgerichtshof, Urteil v. 17.03.1994, III ZR 10/93.
3. BGHZ 143, 214: Bundesgerichtshof, Urteil v. 1.12.1999, I ZR 49/97.
4. BVerfGE 4, 7: Bundesverfassungsgericht, Urteil v. 20.7.1954, 1 BvR 459, 484, 548, 555, 623, 651, 748, 783, 801/52, 5, 9/53, 96, 114/54.
5. BVerfGE 7, 198: Bundesverfassungsgericht, Urteil v. 15.1.1958, 1 BvR 400/51.

6. BVerfGE 10, 59: Bundesverfassungsgericht, Urteil v. 29.7.1959, 1 BvR 205, 332, 333, 367/58, 1 BvL 27, 100/58.
7. BVerfGE 13, 174: Bundesverfassungsgericht, Beschluss v. 18.10.1961, 1 BvR 730/57.
8. BVerfGE 34, 238: Bundesverfassungsgericht, Beschluss v. 31.1.1973, 2 BvR 454/71.
9. BVerfGE 50, 290: Bundesverfassungsgericht, Urteil v. 1.3.1979, 1 BvR 532, 533/77, 419/78, 1 BvL 21/78.
10. BVerfGE 52, 1: Bundesverfassungsgericht, Beschluss v. 12.6.1979, 1 BvL 19/76.
11. BVerfGE 62, 323: Bundesverfassungsgericht, Beschluss v. 30.11.1982, 1 BvR 818/81.
12. BVerfGE 83, 238: Bundesverfassungsgericht, Urteil v. 5.2.1991, 1 BvF 1/85, 1/88.
13. BVerfGE 87, 114: Bundesverfassungsgericht, Beschluss v. 23.9.1992, 1 BvL 15/85, 36/87.
14. BVerfGE 89, 1: Bundesverfassungsgericht, Beschluss v. 26.5.1993, 1 BvR 208/93.
15. BVerfGE 89, 214: Bundesverfassungsgericht, Beschluss v. 19.10.1993, 1 BvR 567, 1044/89.
16. BVerfGE 90, 60: Bundesverfassungsgericht, Urteil v. 22.2.1994, 1 BvL 30/88.
17. BVerfGE 93, 165: Bundesverfassungsgericht, Beschluss v. 22.6.1995, 2 BvR 552/91.
18. BVerfGE 100, 226: Bundesverfassungsgericht, Beschluss v. 2.3.1999, 1 BvL 7/91.
19. BVerfGE 112, 332: Bundesverfassungsgericht, Beschluss v. 19.4.2005, 1 BvR 1644/00, 188/03.
20. BVerfGE 122, 342: Bundesverfassungsgericht, Beschluss v. 17.2.2009, 1 BvR 2492/08.
21. BVerfGE 125, 175: Bundesverfassungsgericht, Urteil v. 9.2.2010, 1 BvL 1, 3, 4/09.
22. BVerfGE 137, 273: Bundesverfassungsgericht, Beschluss v. 22.10.2014, 2 BvR 661/12.
23. BVerfGE 148, 267: Bundesverfassungsgericht, Beschluss v. 11.4.2018, 1 BvR 3080/09.
24. BVerfGE 149, 222: Bundesverfassungsgericht, Urteil v. 18.7.2018, 1 BvR 1675/16, 745, 836, 981/17.
25. BVerfGE 166, 1: Bundesverfassungsgericht, Beschluss v. 1.2.2023, 1 BvL 7/18.
26. BVerfG NJW 2013, 3774: Bundesverfassungsgericht, Beschluss v. 12.9.2013, 1 BvR 744/13.
27. BVerwGE 106, 177: Bundesverwaltungsgericht, Urteil v. 12.2.1998, 3 C 55–96.
28. Verantwortung für Deutschland: Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD, 21. Legislaturperiode, Zeilen 2815–2819 (S. 88). Abrufbar: <https://www.koalitionsvertrag2025.de/> [letzter Abruf 7.9.2025].

Elīna Grigore-Bāra. Īpašums kā tiesību filozofijas kategorija

Property as a concept in legal philosophy

Izmantoto avotu saraksts

Literatūra

1. *Aristotelis*. Nikomaha ētika. Rīga: Zvaigzne, 1985.
2. *Aristotle*. Politics. Translated by Benjamin Jowett. With Introduction, Analysis and Index by H. W. C. Davis. Oxford: Clarendon Press, 1920. Pieejams: <https://archive.org/details/aristotlespolit00aris/page/n3/mode/2up> [skatīts 30.10.2025.].
3. *Braun, J.* Freiheit, Gleichheit, Eigentum. Grundfragen des Rechts im Lichte der Philosophie J. G. Fichtes. Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1991.

4. *Grigore-Bāra, E.* Nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšana valsts vai sabiedriskām vajadzībām pret atlīdzību Latvijā. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2013.
5. *Hoffmann, T. S.* Die Güter, das Gute und die Frage des rechten Maβes: Platon und das Eigentum. Grām.: Was ist Eigentum? Philosophische Eigentumstheorien von Platon bis Habermas. München: C. H. Beck, 2005.
6. *Iering, R.* Tsel' v prave [Mērķis tiesībās]. Pervyi tom. Sankt-Peterburg: Izdanie N. V. Muravyeva, 1881.
7. *Kalniņš, V.* Romiešu civiltiesību pamati. Rīga: Zvaigzne, 1972.
8. *Lazdiņš, J.* Baltijas zemnieku privāttiesības (XIX gs.). Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2000.
9. *Lazdiņš, J.* Dzimtūšanas atcelšana, pagasta sabiedrības organizācija un nacionāli valstiskas domāšanas pirmsākumi. Grām.: Latvieši un Latvija. II sējums. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013.
10. *Lazdiņš, J.* Īpašums kā vērtība. Īpašuma denacionalizācija. Grām.: Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā: Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Apgāds, 2015, 355.–356. lpp. Pieejams: https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Jur-konf-73_2015_Ties-efekt-postmod-sab.pdf [skatīts 30.10.2025.].
11. *Lazdiņš, J.* Konstitucionalisma pirmsākumi un nerealizētie valstiskumi Latvijā. Jurista Vārds, 11.06.2013., Nr. 23(774). Pieejams: <https://juristavards-lv.datubazes.lanet.lv/zurnals/257350-konstitucionalisma-pirmsakumi-un-nerealizetie-valstiskumi-latvija/> [skatīts 30.10.2025.].
12. *Lazdiņš, J.* Valdības Formulas (*Formula Regiminis*) (1617) komentārs. Grām.: Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. 2. sējums. Poļu un zviedru laika tiesību avoti (1561–1795). Blūzma, V. (red.) Rīga: Juridiskā koledža, 2006.
13. *Lazdiņš, J.* Vēsturiskā tiesību skola un Latvija. Latvijas Universitātes raksti. Juridiskā zinātne, 703. sēj., 2006.
14. *Locke, J.* Two Treatises of Government. London: Printed for Whitmore and Fenn and C. Brown, 1821. Pieejams: <https://archive.org/details/twotreatisesofg00lockuoft> [skatīts 30.10.2025.].
15. *Ludwig, B.* John Lockes Eigentumstheorie. Grām.: Was ist Eigentum? Philosophische Eigentumstheorien von Platon bis Habermas. München: C. H. Beck, 2005.
16. *Markss, K., Engelss, F.* Komunistiskās partijas manifests. Rīga: Zvaigzne ABC, 2008.
17. *Mirow, M. C.* The Social-Obligation Norm of Property: Duguit, Hayem, and Others. Florida International University Legal Studies Research Paper Series, No. 10–60, November 2010. Pieejams: <http://ssrn.com/abstract=1662226> [skatīts 30.10.2025.].
18. *Platons.* Valsts. 2., labotais un papildinātais izd. Rīga: Zvaigzne ABC, [b. g.].
19. *Radbruch, G.* Rechtsphilosophie. Herausgegeben von Ralf Dreier und Stanley L. Paulson. 2., überarbeitete Auflage. Heidelberg: C. F. Müller, 2003.
20. *Rotkale, L.* Platons. No: Nacionālā enciklopēdija. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirk-lis/38225-Platons> [skatīts 30.10.2025.].
21. *Sinaiskis, V.* Īpašuma tiesību robežas un ierobežojumi sakarā ar īpašuma tiesību jēdzienu. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, Nr. 3/4, 1931, 81.–87. lpp.
22. *Smith, A.* An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations, vol. I. London: W. Strahan & T. Cadell, 1776. Pieejams: https://archive.org/details/inquiryintonatur01smit_0 [skatīts 30.10.2025.].
23. *Zippelius, R.* Rechtsphilosophie. 6., neubearbeitete Auflage. München: C. H. Beck, 2011.

Normatīvie akti

1. Konstitucionālais likums "Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi" (10.12.1991.). Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/72346-konstitucionalais-likums-cilveka-un-pilsona-tiesibas-un-pienakumi-> [skatīts 19.11.2025.].
2. Vysochaishie utverzhennye Osnovnye Gosudarstvennye Zakony [Visaugstākā apstiprinātie Valsts Pamatlikumi]. Polnoye sobraniye zakonov Rossiyskoy imperii, vol. XXVI, No. 27805. Pieejams: https://nlr.ru/e-res/law_r/coll.php?part=1848 [skatīts 20.11.2025.].
3. Valdības Formula Kurzemes un Zemgales hercogistē. Grām.: Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri, 2. sēj. Rīga: Juridiskā koledža, 2006.
4. Der Verfassung des Deutschen Reichs. Vom 11. August 1919. *Reichsgesetzblatt*, Jahrgang 1919, Nr. 152. Pieejams: <https://opiniojuris.de/sites/default/files/Reichs-Gesetzblatt,%201919,%20Nr.%20152,%20S.%201383-1418.pdf> [skatīts 07.11.2025.].

Tiesu prakse un citi avoti

1. Vācijas Federālās Augstākās tiesas (BGH) 2018. gada 12. jūlija spriedums lietā Nr. III ZR 183/17. Pieejams: <http://juris.bundesgerichtshof.de/cgi-bin/rechtsprechung/document.py?Gericht=bgh&Art=en&nr=86602&pos=0&anz=1> [skatīts 20.11.2025.].
2. Latvijas Republikas Satversmes 2. daļa "Pamatnoteikumi par pilsoņu tiesībām un pienākumiem" [likumprojekts]. Grām.: *Šilde, Ā.* Latvijas vēsture (1914–1940). Valsts tapšana un suverēnā valsts. Stokholma: Daugava, 1976.

03

VALSTS / STAAT / STATE

Ineta Ziemeļe. Ilgstoša okupācija un tās sekas: Baltijas valstis starptautiskajās tiesībās

Long-term occupation and its consequences: The Baltic states in international law

Literatūras un avotu saraksts

Literatūra

1. Autoru kolektīvs. Sast. *Jundzis, T., Lazdiņš, J., Lerhis, A.* Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā. Rīga: LZA Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 2017.
2. *Bank, R., Foltz F.* German Forced Labour Compensation Programme. Max Planck Encyclopedia of International Law, 2020. Pieejams: <https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1731>
3. *Blumberga-Švēde, S.* Baltijas valstu pašcieņai ir svarīgs vēsturiskais taisnīgums. LV portālam: Eiropas Savienības Tiesas tiesnese Ineta Ziemeļe. Pieejams: <https://lvportals.lv/viedokli/343255-baltijas-valstu-pascienai-ir-svarigs-vesturiskais-taisnigums-2022>
4. *Stranga, A.* Latvija: liktenīgo lēmumu laiks. Okupācija. 1939–1940. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.

5. *Ziemele, I.* State Continuity and Nationality. The Baltic States and Russia. Past, Present and Future as Defined by International Law, 2nd rev. ed. Brill/Nijhoff, 2025.

Starptautiskie dokumenti

1. General Treaty for the Renunciation of War Kellogg-Briand Pact. Pieejams: <https://www.iilj.org/wp-content/uploads/2016/08/General-Treaty-for-the-Renunciation-of-War-Kellogg-Briand-Pact>
2. The Treaty of Tartu, Feb. 2, 1920 (11 League of Nations Treaty Series, 51).
3. The Treaty of Moscow, July 12, 1920 (3 League of Nations Treaty Series, 122).
4. The Treaty of Riga, Aug. 11, 1920 (2 League of Nations Treaty Series, 213).
5. The Treaty of Tartu (Dorpat), Oct. 14, 1920 (3 League of Nations Treaty Series, 6).
6. ANO Ģenerālās asamblejas rezolūcija A/RES/79/160.

Starptautiskās tiesas nolēmumi

1. Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion, *I. C. J. Reports* 2004, 136.
2. Spriedums lietā “Bruņotas darbības Kongo teritorijā (Kongo Demokrātiskā Republika pret Ugandu)”, *I. C. J. Reports* 2005, 168.
3. Advisory Opinion in respect of the Legal Consequences arising from the Policies and Practices of Israel in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem, 24.07.2024. Pieejams: <https://icj-cij.org/sites/default/files/case-related/186/186-20240719-adv-01-00-en.pdf>

Michael Geistlinger. Die Dauernde Neutralität Österreichs und die Beteiligung Österreichs an der Europäischen Skyshield Initiative (ESSI)

Austrijas pastāvīgā neitralitāte un tās līdzdalība Eiropas Debesu vairoga iniciatīvā (ESSI)

Nachweise

Bibliographie

1. Deutschland startet Initiative für neue Luftverteidigung, In: Die Zeit online 12. Oktober 2022. Abrufbar unter: <https://www.zeit.de/news/2022-10/12/deutschland-startet-initiative-fuer-neue-luftverteidigung> [Zuletzt eingesehen: 290925].
2. *Geistlinger, M.* Die Beteiligung Österreichs an der European Sky Shield Initiative (ESSI) und die immerwährende Neutralität Österreichs. 23. Mai 2024. Abrufbar unter: https://research.uni-salzburg.at/ws/portalfiles/portal/37861352/Skyshield_-_Gutachten_Geistlinger_200524_signiert.pdf [Zuletzt eingesehen: 300925].
3. *Griller, St., Obwexer, W.* Völker-, unions- und verfassungsrechtliche Rahmenbedingungen für militärische Kooperationen Österreichs. In: Juristische Blätter 145, 617–636 (2023). <https://doi.org/10.33196/jbl202310061701>, 633f.
4. *Kluge, F.* Bündnisse in Vergangenheit und Gegenwart unter besonderer Berücksichtigung von UNO, NATO, EWG und Warschauer Pakt. Frankfurt/Main 1971.

5. *Locke, St.* Polen will europäischer Luftverteidigung nun doch beitreten. In Frankfurter Allgemeine Zeitung vom 16.04.2024. Abrufbar unter: <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/so-will-europa-gemeinsam-den-luftraum-verteidigen-19657815.html> [Zuletzt eingesehen: 290925].
6. *Monaghan, S., Arnold, E.* Indispensable: NATO's Framework Nations Concept beyond Madrid, 27. Juni 2022. Abrufbar unter: <https://www.csis.org/analysis/indispensable-natos-framework-nations-concept-beyond-madrid> [Zuletzt eingesehen: 300925].
7. *Obwexer, W.* entsprechend Bericht der Kleinen Zeitung, abrufbar unter: <https://www.kleine-zeitung.at/politik/innenpolitik/17891254/sky-shield-fuer-experten-unabdingbar-und-mit-neutralitaet-vereinbar> [Zuletzt eingesehen: 011025].
8. *Schnell, J.* Vorhaben "European Sky Shield Initiative ESSI" hier: Beirat für Sicherheit und Verteidigung – Expertengespräch am 08.02.2023 zum Thema "Die European Sky Shield Initiative ESSI – Perspektiven aus Wissenschaft und Industrie auf politische Handlungserfordernisse für eine effektive Umsetzung". Abrufbar unter: [www.unibw.de › militaeroekonomie › 2023-disk-schnell_sky](http://www.unibw.de/militaeroekonomie/2023-disk-schnell_sky). [Zuletzt eingesehen: 290925].
9. *Woycke, W., Varwick, J.* (Hrsg), Handwörterbuch Internationale Politik Opladen und Toronto 2015¹³.

Normativakte

1. Bundes-Verfassungsgesetz (B-VG), BGBl Nr 1/1930 idF BGBl I Nr 89/2024.
2. Bundesverfassungsgesetz vom 26. Oktober 1955 über die Neutralität Österreichs (BVG Neutralität) B VF, BGBl Nr 211/1955.
3. Declaration by the United Nations, January 1, 1942. Abrufbar unter: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/decade03.asp [Zuletzt eingesehen: 300925].
4. Erläuternde Bemerkungen zum BVG Neutralität. In: Blg 598 NR VII. GP.

Andere Quellen

1. Bundesministerium für Landesverteidigung (Deutschland): <https://www.bmvg.de/de/aktuelles/european-sky-shield-die-initiative-im-ueberblick-5511066> [Zuletzt eingesehen: 290925].
2. Framework Nations Concept: Militärkooperation in Europa weiter stärken (200820). Abrufbar unter: <https://www.bmvg.de/de/aktuelles/fnc-militaerkooperation-in-europa-weiter-staerken-1713204> [Zuletzt eingesehen: 300925].
3. NATO factsheet Modular Ground Based Air Defence (Modular GBAD). July 2021. Abrufbar unter: www.nato.int/factsheets [Zuletzt eingesehen: 190424].
4. NATO news: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_233087.htm?selectedLocale=en [Zuletzt eingesehen: 300925].
5. Neues Strategisches Konzept der NATO. Abrufbar unter: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf [Zuletzt eingesehen: 290925].
6. Schweizer Bundesrat zur ESSI Absichtserklärung: Abrufbar unter: <https://www.admin.ch/gov/de/start/dokumentation/medienmitteilungen.msg-id-100650.html> [Zuletzt eingesehen: 011025].
7. Stellungnahme der Kommission der Europäischen Gemeinschaften vom 31. Juli 1992 zum Beitrittsantrag Österreichs. Abrufbar unter: https://www.cvce.eu/de/obj/stellungnahme_der_kommission_zum_beitrittsantrag_osterreichs_31_juli_1992-de-e22a3d78-7ef1-46e1-8dbb-f4db7c584fc4.html [Zuletzt eingesehen: 300925].
8. *Tanner, K.* Anfragebeantwortung. In: 16380/AB vom 19.01.2024 zu 16915/J (XXVII. GP). Abrufbar von www.parlament.gv.at [Zuletzt eingesehen: 300925].

Kārlis Ketners. Directions in the evolution of Latvia's public finance legislation

Latvijas publisko finanšu regulējuma attīstības virzieni

References

Bibliography

1. Ketners, K. Budget process and fiscal rules: analysis of past progress and future development. In: Proceedings of the International Scientific Conference "Whither Our Economies-2014", Vilnius: MRU Publishing House, 2014, pp. 46–54.
2. Ketners, K. Developing potential budget reform for Latvia: shifting from conventional to contemporary budgeting. *Social and Legal Studies*, 2(7), 2024, pp. 55–63.
3. Ketners, K. Improvement of re-allocation tool for budget planning and execution for COVID-19 health care system financing in Latvia. International Virtual Academic Conference Education and Social Sciences. Business and Economics. 9 December 2020, ISBN 978-608-4881-16-2. <https://doi.org/0.13140/RG.2.2.18438.40008>.
4. Ketners, K., Jarockis, A., Petersone, M. State budget system improvement for informed decision-making in Latvia. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series Economics*, 11(3), 2024, pp. 86–99.
5. Ketners, K., Titova, S. Nodokļu politika Eiropas Savienības vidē [Tax Policy in the European Union Environment]. Rīga: Banku augstskola, Biznesa un finanšu pētniecības centrs, 2009, 244. lpp.
6. Kraan, D. J., Wehner, J., Sheppard, J., Kostyleva, V., Duzler, B. Budgeting in Latvia. *OECD Journal on Budgeting*, vol. 9(3), OECD Publishing, 2010, pp. 185–227. <https://doi.org/10.1787/budget-9-5kmh6dmr9zvz>.
7. Lazdiņš, J. Tendencies in the development of laws in the Republic of Latvia after the renewal of independence in 1990–1991. *Journal of the University of Latvia. Law / Juridiskā Zinātne*, 8 (2015).
8. Lazdiņš, J. Experience of reforms to the state social insurance in the Republic of Latvia after restoring the independence of the state de facto. *Journal of the University of Latvia. Law*, vol. 17, Oct. 2024, pp. 178–192. <https://doi.org/10.22364/jull.17.11>.
9. Lazdiņš, J. (ed.). Latvijas tiesību avoti. Valsts dibināšana – neatkarības atjaunošana [Legal Sources of the Latvian State: Documents and Commentaries]. Rīga: Tiesu Namu Agentūra, 2015.
10. Robežniece, D., Jurušs, M. Tax policy in Latvia on the eve of enlargement. *Baltic Journal of Economics*, 4(1), 2003, pp. 116–120. <https://doi.org/10.1080/1406099X.2003.10840403>.
11. Thuronyi, V. Comparative tax law. The Hague: Kluwer Law International, 2003, p. 379.
12. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. V nodaļa. Likumdošana. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 59. lpp.

Normative acts

1. Latvijas Republikas Satversme [The Constitution of the Republic of Latvia] (15.02.1922). Available at: <https://www.likumi.lv> [last viewed 15.10.2025].

2. Law on Budget and Financial Management [Likums par budžetu un finanšu vadību] (24. 03.1994). Latvijas Vēstnesis, 41, 06.04.1994.
3. Fiscal Discipline Law [Fiskālās disciplīnas likums] (31.01.2013). Available at: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/254896-fiscal-discipline-law> [last viewed 15.10.2025].
4. On the Budgetary Rights of the Republic of Latvia [Par Latvijas Republikas budžeta tiesībām] (19.07.1990). Available at: <https://likumi.lv/ta/id/76213-par-latvijas-republikas-budzeta-tiesibam> [last viewed 15.10.2025].
5. On Local Government Budgets [Par pašvaldību budžetiem]. Available at: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/34703-on-local-government-budgets> [last viewed 15.10.2025].

Case law and other sources

1. Judgement of the Constitutional Court of the Republic of Latvia of 29 October 2020 in Case No. 2019-29-01. Available at: https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2019/11/2019-29-01_Spriedums-1.pdf#search= [last viewed 23.10.2025].
2. Judgement of the Constitutional Court of the Republic of Latvia of 7 May 2021 in Case No. 2020-40-01. Available at: https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2020/08/2020-40-01_spriedums.pdf [last viewed 23.10.2025].

Thomas Schmitz. Digitalisation in legal science and education: Merits, challenges, prospects

Digitalizācija tiesību zinātnē un juridiskajā izglītībā: ieguvumi, izaicinājumi, perspektīvas

References

Bibliography

All internet sources last visited on 01.11.2025.

1. Ajevski, M., Barker, K., Gilbert, A., Hardie, L., Ryan, F. ChatGPT and the future of legal education and practice. *The Law Teacher*, 57, 2023, p. 352 ff., <https://doi.org/10.1080/03069400.2023.2207426>
2. Herrera-Tapias, B. A., Hernández Guzmána, D. Legal Hallucinations and the Adoption of Artificial Intelligence in the Judiciary. *Procedia Computer Science*, 257, 2025, p. 1184 ff., <https://doi.org/10.1016/j.procs.2025.03.158>
3. Jung, S. Künstliche Intelligenz in der Rechtswissenschaft [Artificial Intelligence in Legal Science]. *Juristenzeitung*, 80, 2025, p. 252 ff.
4. Kruse, O., Rapp, C., Ansom, C. M., Benetos, K. C., Elena, Devitt, A., Shibani, A. (eds.). *Digital Writing Technologies in Higher Education. Theory, Research, and Practice*, 2023, p. 15 ff., <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/978-3-031-36033-6.pdf>
5. Lantyer, V. H. The Phantom Menace: Generative AI Hallucinations and Their Legal Implications, SSRN 05.03.2025, <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.5167036>

6. Löwisch, M., Würtenberger, T., Geis, M. E., Heckmann, D. Künstliche Intelligenz in Forschung, Lehre und Hochschule [Artificial Intelligence in Research, Teaching and Higher Education], 2025.
7. Magesh, V., Surani, F., Dahl, M., Suzgun, M., Manning, C. D., Ho, D. E. Hallucination-Free? Assessing the Reliability of Leading AI Legal Research Tools. *Journal of Empirical Legal Studies*, 22, 2025, p. 216 ff., <https://doi.org/10.1111/jels.12413>
8. Munir, B., Abbasi, M. Z., Wilson, W. B., Colombo, A. Hallucinations in Legal Practice: A Comparative Case Law Analysis. *International Journal of Law, Ethics, and Technology*, 5, No. 2, 2025, p. 85 ff., <https://ijlet.org/wp-content/uploads/2025/07/Vol-2025-No-2-Final-f.pdf>
9. Pretschner, A., Heckmann, D. Tiefgreifende Umbrüche. Künstliche Intelligenz im Lehr- und Prüfungsbetrieb [Profound changes. Artificial intelligence in teaching and examination operations]. *Forschung & Lehre* No. 9, 2025, p. 16 ff.

Christoph Schewe. The unity of the legal order – an illusion in a multilevel and fragmented legal world? Law, logic, and the search for coherence beyond the nation state

Tiesību sistēmas vienotība – ilūzija daudzlīmeņu un fragmentētā tiesiskajā pasaulē? Tiesības, loģika un saskaņotības meklējumi ārpus nacionālās valsts

References

Books

1. Dolzer, R., Kriebaum, U., Schreuer, C. *Principles of International Investment Law*. 3rd ed. Oxford University Press: Oxford, 2022.
2. Engisch, K. *Die Einheit der Rechtsordnung*. Winter: Heidelberg, 1935.
3. Felix, D. *Einheit der Rechtsordnung: Zur verfassungsrechtlichen Relevanz einer juristischen Argumentationsfigur*. Tübingen: Mohr Siebeck, 1998.
4. Herdegen, M. *Heile Welt in der Zeitenwende: Idealismus und Realismus in Recht und Politik*. Beck: Munich, 2003.
5. Kehlmann, D. *Tyll. Rowohdt: Hamburg bei Reinbek*, 2024.
6. Klabbers, J., Peters, A., Ulfstein, G. *The Constitutionalization of International Law*. Oxford University Press: Oxford, 2009.
7. Krajewski, M. *Völkerrecht*. 3rd. ed. Nomos: Baden-Baden, 2023.
8. Schewe, C. J. *Die Beteiligung nichtstaatlicher Akteure in Streitschlichtungssystemen des internationalen Handels*. Nomos: Baden-Baden, 2008.

Articles

1. Fassbender, B. The United Nations Charter as the Constitution of the International Community. *Columbia Journal of Transnational Law*, vol. 36, 1998, pp. 529–619.
2. Kumm, M. The Legitimacy of International Law: A Constitutionalist Framework of Analysis. *European Journal of International Law*, vol. 15, 2004, pp. 907–931. <https://doi.org/10.1093/ejil/15.5.907>.
3. Lazdiņš, J. Rechtspolitische Besonderheiten bei der Entstehung des lettischen Staates und seiner Verfassung. *Journal of the University of Latvia. Law*, vol. 7, 2014, pp. 9–20.

4. Lazdiņš, J. Pliekšāns' (Rainis') "Formula of Happiness". Juridiskā zinātne / Law, No. 13, 2020, pp. 153–163. <https://doi.org/10.22364/jull.13.09>.
5. Leal-Arcas, R. Proliferation of Regional Trade Agreements: Complementing or Supplanting Multilateralism? Chicago Journal of International Law, vol. 11, No. 2, 2011, Article 23. Available at: <https://chicagounbound.uchicago.edu/cjil/vol11/iss2/23> [last viewed 24.11.2025].
6. Peters, A. The Merits of Global Constitutionalism. Indiana Journal of Global Legal Studies, vol. 16, issue 2, 2009, Article 2, 397–411. Available at: <https://www.repository.law.indiana.edu/ijgls/vol16/iss2/2> [last viewed 24.11.2025].
7. Schewe, C., Blome, T. "The Rule of Law Mechanism" and the Hungarian and Polish Resistance: European Law Against National Identity? Juridiskā zinātne / Law, No. 14, 2021, pp. 49–67. <https://doi.org/10.22364/jull.14.03>.
8. Söderlund, C. *Lis Pendens*, *Res Judicata* and the Issue of Parallel Judicial Proceedings. Journal of International Arbitration, vol. 22, issue 4, 2005, pp. 301–322. Available at: <https://kluwer-lawonline.com/journalarticle/Journal+of+International+Arbitration/22.4/JOIA2005017> [last viewed: 24.11.2025].

Web resources

1. Schmitz, T. ECJ Jurisprudence on Economic Freedoms (Diagram): https://www.thomas-schmitz-eu.de/Downloads/Schmitz_EU-Law_diagram5.pdf [last viewed 24.11.2025].
2. Schmitz, T. Constitutional Jurisprudence in EU Member States: <https://www.thomas-schmitz-eu.de/Lehre/Jurisprudence-on-integration.htm> [last viewed 24.11.2025].
3. Schmitz, T. Jurisprudence on Integration (economic freedoms): <https://www.thomas-schmitz-eu.de/Lehre/Jurisprudence-on-integration-1.htm#Grundfreiheiten> [last viewed 24.11.2025].
4. Wikipedia. Vattenfall gegen Bundesrepublik Deutschland: https://de.wikipedia.org/wiki/Vattenfall_gegen_Bundesrepublik_Deutschland [last viewed 24.11.2025].

Official documents / legal acts

1. Vienna Convention on the Law of Treaties, 23 May 1969, 1155 UNTS 331.
2. International Law Commission (ILC). Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law. UN Doc. A/CN.4/L.682; A/CN.4/L.702 (2006).
3. Treaty on European Union (TEU) and Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU), consolidated versions 2016.
4. Charter of Fundamental Rights of the European Union, 2012 C 326/391.

Cases

Court of Justice of the European Union (CJEU)

1. Van Gend en Loos v. Netherlands Inland Revenue Administration (Case 26/62, 5 Feb 1963).
2. Costa v. ENEL (Case 6/64, 15 July 1964, ECR 1251).
3. Kadi and Al Barakaat International Foundation v. Council and Commission (Case C-402/05 P and C-415/05 P, 3 Sept 2008).

European Court of Human Rights

1. James and Others v. United Kingdom, Judgment of 21 February 1986, Series A No. 98.
2. Sporrong and Lönnroth v. Sweden, Judgment of 23 September 1982, Series A No. 52.

Bundesverfassungsgericht

1. BVerfGE 50, 290 (1979) – Investitionshilfe.
2. BVerfGE 101, 54 (2000) – Nassauskiesung.
3. BVerfG, Judgment of 5 May 2020 – 2 BvR 859/15 (PSPP), ECLI:DE:BVerfG:2020:rs20200505.2bvr085915.

International Centre for Settlement of Investment Disputes (ICSID)

1. Vattenfall AB and others v. Federal Republic of Germany, ICSID Case No. ARB/12/12 (settled 2021), Available at: <https://icsid.worldbank.org/cases/case-database/case-detail?Case-No=ARB/12/12> [last viewed 24.11.2025].

Legal acts and official documents

1. Court of Justice of the EU, Statistics concerning the judicial activity of the Court of Justice – 2024. Available at: https://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7032/en/
2. European Union, EU Motto – United in Diversity. Available at: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/symbols/eu-motto_en
3. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland.
4. International Law Commission, Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law, UN Doc. A/CN.4/L.682 and A/CN.4/L.702 (2006).
5. *Satversme* of the Republic of Latvia.
6. Vienna Convention on the Law of Treaties, 23 May 1969, 1155 UNTS 331.
7. WTO, Dispute Settlement – Subjects Index. Available at: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/dispu_subjects_index_e.htm [last viewed 24.11.2025].
8. WTO, Regional Trade Agreements – Spaghetti Bowl. Available at: https://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/region_e.htm [last viewed 24.11.2025].

ZIŅAS PAR RAKSTU AUTORIEM

GEISTLINGER MICHAEL

Orcid ID: 0000-0002-5272-7944

Scopus Author ID: 57195303344

Web of Science ResearcherID: EVS-9063-2022

Gaistlingers Mihaels, *Dr. iur.*, kopš 2021. gada oktobra pensijā esošs universitātes profesors starptautisko publisko tiesību, salīdzinošo konstitucionālo tiesību un Austrumeiropas tiesību jomā Zalcburgas Universitātē; viesprofesors Prāgas Kārļa Universitātē. Publikāciju fokuss: starptautisko tiesību teorija un prakse, starptautiskās sporta tiesības, minoritāšu un bēgļu starptautiskās tiesības, Eiropas integrācija, starptautiskās un Eiropas vides tiesības, Krievijas un Austrumeiropas konstitucionālās tiesības salīdzinošā perspektīvā.

Geistlinger Michael, *Dr. iur.*, university professor for public international law (retired in October 2021), specialised in comparative constitutional law and Eastern European law at the university of Salzburg; visiting professor at the Charles University Prague. Focus of publications: Theory and practice of international law, international sports law, international law of minorities and refugees, European integration, international and European environmental law, Russian and Eastern European constitutional law in comparative perspective.

GRIGORE-BĀRA ELĪNA

Orcid ID: 0000-0003-3127-5923

Grigore-Bāra Elīna, *Dr. iur.*, Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes docente un Latvijas Republikas Augstākās tiesas zinātniski analītiskā padomniece. 2013. gadā Latvijas Universitātē aizstāvējusi profesora Jāņa Lazdiņa vadībā izstrādāto promocijas darbu tiesību teorijas un vēstures apakšnozarē par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskām vajadzībām. Latvijas Universitātes Juridiskajā fakultātē docē Latvijas tiesību vēstures, tiesību teorijas un tiesību filozofijas studiju kursus. Zinātniski pētniecisko interešu lokā ietilpst ar Latvijas tiesību vēsturi un tiesību filozofijas koncepcijām (jo sevišķi ar taisnīgumu, brīvību un īpašumu) saistīti jautājumi.

Grigore-Bāra Elīna, *Dr. iur.*, assistant professor at the Faculty of Law, University of Latvia, and Scientific-Analytical Advisor at the Supreme Court of the Republic of Latvia. In 2013, she defended her doctoral dissertation at the University of Latvia under the supervision of Professor Jānis Lazdiņš in the subfield of legal theory and history, on the topic of the expropriation of real estate for state or public needs. At the Faculty of Law, University of Latvia, she teaches courses on the history of Latvian law, legal theory, and philosophy of law. Her research interests focus on issues related to Latvian legal history and concepts in legal philosophy, particularly questions of justice, freedom, and property.

KETNERS KĀRLIS

Orcid ID: 0000-0001-7891-2745

Scopus Author ID: 56120685700

Web of Science ResearcherID: A-6864-2010

Ketners Kārlis, *Dr. oec.*, Rīgas Stradiņa universitātes Padomes loceklis (kopš 2022), Latvijas Republikas Finanšu ministrijas Budžeta politikas attīstības departamenta direktors, Latvijas Zinātņu akadēmijas korespondētājloceklis, Vītauta Dižā Universitātes Bioekonomikas fakultātes partnerības profesors. Pētniecības jomas: publiskās finanses un budžets, publisko finanšu tiesības, nodokļu tiesības, valsts administrācijas efektivitāte.

Ketners Kārlis, *Dr. oec.*, Member of the Council of Riga Stradins University (since 2022), Director of the Budget Policy Development Department of the Ministry of Finance of the Republic of Latvia, Corresponding Member of the Latvian Academy of Sciences, Partnership Professor of the Faculty of Bioeconomy Development, Vytautas Magnus University. Research areas: public finance and budget, public finance law, tax law, efficiency of public administration.

KŪLIS MĀRIS

Orcid ID: 0000-0002-6253-9023

Scopus Author ID: 57195723906

Web of Science ResearcherID: D-3614-2015

Kūlis Māris, *Dr. phil.*, Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūta vadošais pētnieks, Latvijas Zinātņu akadēmijas korespondētājloceklis. Pētniecības jomas: filozofija, politiskās ideoloģijas, starpkultūru attiecības, terorisma studijas, filozofijā it īpaši patiesības jēdziens, sabiedrības saliedētība, sevišķi pievērsties tuvības, vientulības un

savstarpējās atzišanas jautājumiem, kā arī digitālās transformācijas filozofiskie aspekti, mākslīgā intelekta problemātika.

Kūlis Māris, *Dr. phil.*, senior researcher at the Institute of Philosophy and Sociology at the University of Latvia, corresponding member of the Latvian Academy of Sciences. Research areas: philosophy, political ideologies, intercultural relations, terrorism studies, philosophy, in particular the concept of truth, social cohesion, with a special focus on issues of closeness, loneliness and mutual recognition, as well as the philosophical aspects of digital transformation and the problems of artificial intelligence.

LUTS-SOOTAK MARJU

Orcid ID: 0000-0002-6299-0180

Scopus Author ID: 38761602300

Web of Science ResearcherID: DFD-2776-2022

Luts-Sootaka Marju, *Dr. iur.*, Tartu Universitātes (Igaunija) Juridiskās fakultātes tiesību vēstures profesore. Pētniecības jomas: tiesību un tiesību zinātņu vēsture, jaunāko laiku vēsture, juridiskās metodes un tiesību metodoloģija, jurisprudences vēsture.

Luts-Sootak Marju, *Dr. iur.*, legal history professor at the Faculty of Law, University of Tartu, Estonia. Research fields: history of law and legal studies, contemporary history, legal methods and legal methodology, history of jurisprudence.

OSIPOVA SANITA

Orcid ID: 0000-0001-8508-0799

Scopus Author ID: 56612092800

Web of Science ResearcherID: AHA-5779-2022

Osipova Sanita, *Dr. iur.*, profesore Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Tiesību teorijas un vēstures zinātņu katedrā, Latvijas Republikas Augstākās tiesas tiesnese, Latvijas Zinātņu akadēmijas īstenā locekle, Latvijas Republikas Satversmes tiesas tiesnese (2011–2022), Latvijas Republikas Satversmes tiesas priekšsēdētāja (2020–2022). Zinātniskās pētniecības intereses saistās ar tiesību socioloģiju, tiesību vēsturi, konstitucionālajām tiesībām, pamattiesībām, konstitucionālajām vērtībām, īpaši cilvēka cieņu, vienlīdzību un latviešu valodu kā konstitucionālu vērtību.

Osipova Sanita, *Dr. iur.*, professor at the Department of Legal Theory and History of the Faculty of Law, University of Latvia; Justice of the Supreme Court of the Republic of

Latvia; Full Member of the Latvian Academy of Sciences; Justice of the Constitutional Court of the Republic of Latvia (2011–2022); President of the Constitutional Court of the Republic of Latvia (2020–2022). Her research interests are related to the sociology of law, legal history, constitutional law, fundamental rights, constitutional values – especially human dignity, equality, and the Latvian language as a constitutional value.

PLEPS JĀNIS

Orcid ID: 0000-0001-7407-4959

Scopus Author ID: 56166863600;

Web of Science Researcher ID: GDN-2488-2022

Pleps Jānis, *Dr. iur.*, asociētais profesors Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Tiesību teorijas un vēstures zinātņu katedrā, Latvijas Republikas Augstākās tiesas tiesnesis, Latvijas Zinātņu akadēmijas korespondētājloceklis. Pētniecības jomas: leģisprudence, Satversmes iztulkošana un piemērošana, valsts nepārtrauktības (kontinuitātes) doktrīna, Latvijas konstitucionālās iekārtas vēsture, Latvijas tiesiskās sistēmas transformācijas problēmas.

Pleps Jānis, *Dr. iur.*, associate professor at the Department of Legal Theory and History of the Faculty of Law, University of Latvia; Justice of the Supreme Court of the Republic of Latvia; Corresponding Member of the Latvian Academy of Sciences. His research areas include legisprudence, interpretation and application of the Constitution (*Satversme*), the doctrine of state continuity, the history of Latvia's constitutional order, and issues related to the transformation of Latvia's legal system.

SCHÄFER FRANK L.

Orcid ID: 0000-0002-1023-878X

Scopus Author ID: 35782518900

Šēfers Franks L., *Dr. iur.*, LL. M. (Kembridža), Freiburgas Alberta Ludviga universitātes profesors Vācijā. Pētniecības jomas: līgumu tiesības, digitālā humanitāte, tiesību starpdisciplinārās saiknes (naratoloģija) un tiesību vēsture (privāttiesības un nacisms).

Schäfer Frank L., *Dr. iur.*, LL. M. (Cambridge), professor at the Albert-Ludwigs-University of Freiburg, Germany. His research focuses on contract law, digital humanities, interdisciplinary connections of law (narratology) and legal history (private law and Nazism).

SCHEWE CHRISTOPH

Orcid ID: 0000-0001-6716-4403

Scopus Author ID: 55945593200

Web of Science ResearcherID: FXY-7449-2022

Šēve Kristofs, *Dr. iur.*, profesors Ķīles Altenholcas/Reinfeldas Lietišķo zinātņu universitātē Vācijā. Bijis DAAD vieslektors, asociētais profesors Eiropas un starptautisko ekonomisko tiesību jomā Latvijas Universitātes Juridiskajā fakultātē (2011–2017). Publikāciju fokuss: ES un Eiropas studijas, starptautiskās tirdzniecības tiesības, starptautiskās ekonomiskās tiesības, starptautiskās investīciju tiesības, sociālās drošības tiesības.

Schewe Christoph, *Dr. iur.*, professor at University of Applied Sciences Kiel-Altenholz/Reinfeld Germany, formerly the DAAD-Visiting Associate Professor of European and International Economic Law at the Faculty of Law, University of Latvia (2011–2017). Focus of his research: EU & European Studies, International Trade Law, International Economic Law, International Investment Law, Social Security Law.

SCHMITZ THOMAS

Orcid ID: 0000-0003-1096-4869

Šmics Tomass, *Dr. iur.*, profesors, DAAD lektors tiesību jomā Hadža Mada Universitātes Juridiskajā fakultātē, Jogjakartā, Indonēzijā; 2006.–2010. gadā DAAD lektors tiesību jomā Latvijas Universitātē; ārkārtas profesors (*außerplanmäßiger Professor*) Georga Augusta Universitātē, Getingenē. Ekspertīzes jomas: Eiropas Savienības tiesības, konstitucionālās tiesības, administratīvās tiesības, salīdzinošās tiesības publisko tiesību jomā.

Schmitz Thomas, *Dr. iur.*, professor, DAAD Lecturer in Law at the Faculty of Law of Universitas Gadjah Mada, Yogyakarta, Indonesia; 2006–2010 DAAD Lecturer in Law at the University of Latvia; Adjunct Professor [*außerplanmäßiger Professor*] at the Georg-August-Universität Göttingen. Areas of expertise: European Union law, constitutional law, administrative law, comparison of law in the field of public law.

SCHWARTZ PHILIPP

Orcid ID: 0009-0002-8148-1274

Švarcs Filips, *Dr. iur.*, strādā ar Eiropas Savienības finansējumu, īpaši ar Eiropas Reģionālās attīstības fondu. Doktora grādu tiesību zinātnē viņš ieguvis 2008. gadā Greifsvaldes Universitātē Vācijā, aizstāvot promocijas darbu “Das Lettländische Zivilgesetzbuch

vom 28. Januar 1937 und seine Entstehungsgeschichte” (“1937. gada 28. janvāra Latvijas Civillikums un tā tapšanas vēsture”). Pētnieciskās intereses saistās ar Latvijas tiesību vēsturi un civiltiesībām 1918.–1940. gadā.

Schwartz Philipp, *Dr. iur.*, works with European funding, particularly the European Regional Development Fund. He earned his doctorate in law in 2008 at the University of Greifswald, Germany, with a dissertation entitled “*Das Lettländische Zivilgesetzbuch vom 28. Januar 1937 und seine Entstehungsgeschichte*” (*The Latvian Civil Code of 28 January 1937 and Its Historical Origins*). His research focuses on Latvia’s legal history, civil law between 1918 and 1940.

SMILTĒNA ANDA

Orcid ID: 0009-0005-7341-8293

Smiltēna Anda, *Dr.iur., Mg.phil.*, ieņem Tieslietu ministrijas valsts sekretāra vietnieces amatu tiesību politikas jautājumos. Latvijas Universitātes Juridiskajā fakultātē pasniedz gan tiesību filozofiju, gan Latvijas tiesību vēsturi, gan tiesību teoriju. 2016. gadā prof. Jāņa Lazdiņa vadībā aizstāvējusi promocijas darbu Latvijas Universitātē tiesību teorijas un vēstures nozarē. Zinātniskās pētniecības intereses saistās ar tiesību vēsturi un tiesību filozofiju, kā arī administratīvo pārkāpumu tiesībām, jo sevišķi bērnu izdarītajiem likumpārkāpumiem.

Smiltēna Anda, *Dr. iur., Mg. phil.*, holds the position of Deputy State Secretary of the Ministry of Justice on Policy of Law. She teaches philosophy of law, history of Latvian law, and theory of law at the Faculty of Law of the University of Latvia. In 2016, under the supervision of Prof. Jānis Lazdiņš, she attained doctoral degree in law at the University of Latvia in the field of legal theory and history. Her scientific research interests are related to the history of law and philosophy of law, as well as the law of administrative violations, especially violations committed by children.

STRAUBE GVIDO

Orcid ID: 0000-0002-4063-6367

Scopus Author ID: 57201984728

Web of Science ResearcherID: GEO-1578-2022

Straube Gvido, *Dr. hist.*, profesors Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Vēstures un arheoloģijas nodaļā, Latvijas vēstures institūta vadošais pētnieks. Zinātniskās pētniecības intereses saistās ar Latvijas jauno laiku vēsturi, Latvijas baznīcas vēsturi, zemnieku un muižnieku attiecībām, apgaismības vēsturi.

Straube Gvido, *Dr. hist.*, professor at the Faculty of Humanities, University of Latvia, Department of History and Archaeology, Leading Researcher at the Institute of Latvian History. His research interests are related to the early modern history of Latvia, the history of the Church in Latvia, relations between peasants and nobles, and the history of the Enlightenment.

VAIVADE ANITA

Orcid ID: 0000-0002-3289-5908

Scopus Author ID: 57201259397

Web of Science ResearcherID: AAD-8310-2022

Vaivade Anita, *Dr. art., Mg. iur.*, Latvijas Kultūras akadēmijas asociētā profesore, Kultūras un mākslu institūta vadošā pētniece, kopš 2017. gada UNESCO Nemateriālā kultūras mantojuma politikas un tiesību katedras vadītāja. UNESCO Latvijas Nacionālās komisijas Kultūras, komunikācijas un informācijas sektora vadītāja (2006–2012) un Latvijas delegācijas vadītāja UNESCO Starpvaldību komitejā nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanai (2013–2015). Pētniecības jomas: kultūras mantojuma, īpaši nemateriālā kultūras mantojuma, tiesības, UNESCO darbība kultūras jomā, tiesību semiotika, tiesību vēsture un salīdzinošās tiesības.

Vaivade Anita, *Dr. art., Mg. iur.*, associate professor at the Latvian Academy of Culture, Leading Researcher at the Institute of Culture and Arts, and since 2017 Head of the UNESCO Chair on Intangible Cultural Heritage Policy and Law. Head of the Culture, Communication and Information Sector of the UNESCO Latvian National Commission (2006–2012) and Head of the Latvian Delegation to the UNESCO Intergovernmental Committee for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage (2013–2015). Her research areas include cultural heritage law, particularly the law of intangible cultural heritage, UNESCO's work in the field of culture, legal semiotics, legal history, and comparative law.

ZEMĪTIS GUNTIS

Orcid ID: 0009-0007-1590-7974

Scopus Author ID: 58092461100

Web of Science ResearcherID: GJT-4552-2022

Zemītis Guntis, *Dr. hist.*, profesors Biznesa Augstskolā "Turība", Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta vadošais pētnieks, Latvijas Zinātņu akadēmijas īstenais

loceklis. Galvenās pētniecības intereses – sabiedrība Latvijā vēlajā dzelzs laikmetā (IX–XII gadsimts), senie zemgaļi, Latvijas tiesību vēstures un drošības aspekti Latvijas vēsturē.

Zemītis Guntis, *Dr. hist.*, professor at Turība University, Leading Researcher at the Institute of Latvian History, University of Latvia, Full Member of the Latvian Academy of Sciences. His main research interests include society in Latvia during the Late Iron Age (9th–12th centuries), the ancient Semigallians, and aspects of legal history and security in Latvian history.

ZIEMELE INETA

Orcid ID: 0009-0009-2136-0703

Scopus Author ID: 55972140800

Web of Science ResearcherID: EIX-8418-2022

Ziemele Ineta, *Ph. D.* (Cantab., Lielbritānija) M. I. L. (Lunda, Zviedrija), profesore Rīgas Juridiskajā augstskolā, Eiropas Savienības Tiesas tiesnese, Latvijas Zinātņu akadēmijas īstenā locekle, Latvijas Republikas Satversmes tiesas tiesnese (2015–2020), Latvijas Republikas Satversmes tiesas priekšsēdētāja (2017–2020). Eiropas Cilvēktiesību tiesas (ECT) tiesnese (2005–2014), ECT Palātas prezidente (2012–2014). Zinātniskās pētniecības intereses saistās ar starptautiskajām publiskajām tiesībām, cilvēktiesībām, Eiropas Savienības tiesībām, valsts nepārtrauktību un pilsonību Baltijas valstīs.

Ziemele Ineta, *Ph. D.* (Cantab., United Kingdom), M.I.L. (Lund, Sweden), professor at Riga Graduate School of Law, Judge at the Court of Justice of the European Union, Full Member of the Latvian Academy of Sciences; Justice of the Constitutional Court of the Republic of Latvia (2015–2020), President of the Constitutional Court of the Republic of Latvia (2017–2020). Judge at the European Court of Human Rights (ECtHR) (2005–2014), President of an ECtHR Chamber (2012–2014). Her research interests relate to public international law, human rights, European Union law, state continuity and citizenship in the Baltic states.

Tiesības cauri laikiem: vēsture, vērtības, valsts
Recht im Wandel der Zeit: Geschichte, Werte, Staat
Law Through the Ages: History, Values, State

Zinātniska monogrāfija prof. Sanitas Osipovas,
prof. Franka L. Šēfera un asoc. prof. Jāņa Plepa
zinātniskajā redakcijā

Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds
Aspazijas bulvāris 5, Rīga, LV-1050, Latvija
www.apgads.lu.lv
Interneta grāmatnīca: gramatas.lu.lv